

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

İRAN VE TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE KADIN
HAREKETİ (1830-1965)

Samaneh ASGARİ

Danışman
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK

İZMİR – 2020

TEZ ONAY SAYFASI



YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**İran Ve Türkiye Modernleşmesinde Kadın Hareketi (1830-1965)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını veya yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.... /.... /2020

Samaneh ASGARİ

ÖZET

Doktora tezi

İran Ve Türkiye Modernleşmesinde Kadın Hareketi (1830-1965)

Samaneh ASGARİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

On sekizinci yüzyılda, Avrupa’da ciddi ekonomik değişimlerin yanısıra toplumsal ve siyasal değişimler de yaşandı. Bu değişimler toplumların yaşam tarzlarını da etkiledi. Britanya'daki Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi’nden sonra, diğer ülkeler de bu olayların etkisi altında yaşam tarzlarını değiştirmeye başladılar. Bu değişiklikler modernizm olarak biliniyordu. Bu değişiklikler Kaçar ve Osmanlı gibi hükümetlerin de dikkatini çekti. Fakat modernizm olarak bilinen reformların bir kısmı, bu hükümetlerde hüküm süren İslam ilkelerinden farklıydı. Bu ilkelerin en önemlilerinden biri, kadınların evdeki ve toplumdaki konumunu değiştirmek ile ilgiliydi. Bu değişimle ilgili olarak Müslümanlar, İslam’ın ilkelerine olan inançlarından dolayı reformlara şiddetle karşı çıkıyorlardı. Her ne kadar toplumdaki fanatik müslüman kesim bu değişimlere karşı çıksalar da, Kaçar ve Osmanlı hükümetleri, Avrupa modernizmine uygun reformları adım adım uygulamaya koyarken bu reformlar kadınların statüsünü ve yaşam tarzını da derinden etkiledi. Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine Türkiye’de cumhuriyetin kurulması ve İran’da hükümetin Kaçar’dan Pehlevi’ye değişmesi ile reformlar daha hızlı bir şekilde gerçekleştirildi. Her iki ülkede de kadınlar bu değişim sonrasında daha fazla hakka sahip oldular ve konumlarını değiştirdiler. İran ve Türkiye’de, Mustafa Kemal Atatürk, Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah, kadınlara destek

verselerde fanatiklerin etkisi ve toplumun batıl inançlardan dolayı birçok alanda kadın reformu hakkında zorluk çekmiştiler.

Her iki ülkede 19.yüzyılda başlayan Kadın hareketinin geçirdiği evrimi ve siyasi değişimlerin Kadınların toplumsal statüsünde yarattığı değişimleri karşılaştırmalı yöntem ile ele aldığımız bu tezimizde Batı'nın Ortadoğu Afrika veya Uzakdoğudaki sömürge coğrafyalarından farklı olarak sömürge konuma girmemiş ve kendi tercihi ile modernleşme sürecini başlatmış iki komşu ve aynı zamanda tarihsel rakibin Kadınlar özelindeki tarihi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Kaçar Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti, Pehlevi Hükümeti, Kadınların konumu, Kadınların rolü, Kadınların hakları.

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy (PhD)
İran and Turkey Modernization of the Women's Movement (1830-1965)
Samaneh ASGARİ

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

In the eighteenth century, there were serious economic as well as social and political changes throughout Europe. These changes have affected the lifestyles of various societies. After the Industrial Revolution in Britain and the French Revolution, other countries began to alter their lifestyles under the influence of these events. These changes were known as modernism. These changes also attracted the attention of such governments as Qajar and the Ottoman. However, some of the reforms known as modernism differed from the Islamic principles prevailing in these governments. One of the most important of these principles was about changing the position of women both in the home and in society. Regarding this change, Muslims strongly opposed the reforms because of their belief in the principles of Islam. Although the fanatical Muslims in society opposed these changes, the Qajar and Ottoman governments gradually implemented reforms in line with European modernism, and these reforms deeply affected the status and lifestyle of women. The aforementioned reforms were brought about more quickly after the establishment of the Republic of Turkey in the place of the Ottoman Empire, and also the replacement of the Qajar dynasty with the Pahlavi government in Iran.

In both of these countries, women gained more rights and changed their positions after this event. In Iran and Turkey, inspite of the full support given to women by Reza Shah, and Mohammad Reza Shah; and Mustafa Kemal Ataturk, respectively;

the presence of religion hardliners and extremists, and superstition still caused serious problems concerning reforms aimed at improving women's rights.

In this thesis, we examine the evolution of the women's movement that started in the 19th century and the changes in the social status of women in both countries using a comparative method. Iran and Turkey are two neighbors which, unlike the West's colonial geographies in the Middle East, Africa or the Far East, did not come under colonialization and started, instead, the process of modernization with their own choice. At the same time, the history of the historical rivalry in the case of women will be evaluated.

Keywords: Ottoman Empire, Qajar Government, Republic of Turkey, Pahlavi Government, Women's position, Women's role, Women's rights

İRAN VE TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE KADIN HAREKETİ (1830-1965)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN'DA MODERNLEŞMENİN GELİŞİMİ

1.1. OSMANLI MODERNLEŞMESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	6
1.2. KAÇAR DÖNEMİ İRAN MODERNLEŞMESİNİN GELİŞİMİ	21
1.3. OSMANLI VE KAÇAR HANEDANININ YIKILMASI VE YENİ SİYASİ YAPILARI ORTAYA ÇIKMASI	36

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMİNDE KADININ STATÜSÜ

2.1. ESKİ TÜRK VE İRANLI KADINLAR HAKKINDA KISA BİR BİLGİLENDİRME	58
2.2. OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERİNDE HAREMDEKİ KADINLAR VE DİĞER KADINLARIN YAŞAM TARZLARI	62

2.3. OSMANLI / KAÇAR DÖNEMLERİNDE KADIN/ERKEK İLİŞKİLERİ VE KURALLAR	77
2.4. OSMANLI- KAÇAR DÖNEMLERİNDE KADINLARIN SİYASETTE OYNADIĞI ROL	84
2.4.1. Kadınların Meşrutiyet Sırasındaki Hareketleri	98
2.4.2. Anayasa Savunucusu Kadınlar Ve Ulusal Bankanın Kuruluşu	110
2.5. OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERİNDE KADINLARIN GAZETE, DERGİ VE CEMİYETLERDEKİ ROLÜ	113
2.5.1. İran’da Erkekler Tarafından Kadınlar Hakkında Yazılan İlk Gazeteler	126
2.5.2. Kadınlar Tarafından Yayınlanan İlk Gazetelerin Ortaya Çıkması	133
2.6. YABANCILARIN OSMANLI/KAÇAR KADINLARININ GİYİM TARZLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	143
2.7. OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERDE KADIN VE EĞİTİMDEKİ DEĞİŞİM SÜRECİ	155
2.8. KADINLARIN OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERİNDE ÇALIŞMA VE DİĞER ALANLARDA BULUNMASI	178
2.9. OSMANLI HÜKÜMETİNDE VE KAÇAR DÖNEMİNDE KADINLARIN SAVAŞLARDAKİ ROLLERİ VE İRAN’DA CHOUCAN’DAKİ KIZLARIN OLAYI	192

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN’DA İKTİDAR DEĞİŞİMİYLE BİRLİKTE KADIN STATÜSÜ

3.1. CUMHURİYET TÜRKİYESİ VE PEHLEVİ İRAN’INDA KADIN HAREKETİNİN GELİŞİMİ	202
3.2. TÜRKİYE VE İRAN’DA KADINLARIN GİYİNİŞ TARZINDAKİ DEĞİŞİMLER	211
3.3. TÜRKİYE VE İRAN’DA KADINLARIN BASILI YAYIN ALANINDA FAALİYETLERİ	222

3.4. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN EĞİTİMİ	249
3.5. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN TOPLU ŞEKLİNDE FAALİYETLERİ	264
3.6. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ DEĞİŞİMLER	279
3.7. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ	300
3.8. TÜRKİYE'DE VE İRAN'DA KADINLARIN SİYASETTE GİRİŞİ	308
SONUÇ	330
KAYNAKÇA	335
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurum
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	Çeviren
ÇTTAD	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Der	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Dr	Doktor
Hz	Hazreti
MBK	Millî Birlik Komitesin'i
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı)
Prof. Dr	Profesör Doktor
SAKMA	Sazman Asnad va Ketabkhaneh Melli İran
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKB	Türk Kadın Birliği
Vb	Ve Benzeri, Ve Başkası
Vs	Ve saire

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo. 1: Kaçar Döneminde Kız Okulları s.173

Tablo. 2: İlk Okul ve İlköğretim Okullarında Okul ve Cinsiyetlerine Göre Öğrenci Sayısı s.252



EKLER LİSTESİ

EK 1: Sağlık reformlar	ek s.1
EK 2: Kadınlar tramvayda	ek s.2
EK 3: Kadınlara karşı sarkıntılık	ek s.3
EK 4: Eve terk eden ve eşini nafakasız bırakan erkek	ek s.4
EK 5: Kız kaçırma gibi suçlar	ek s.5
EK 6: Kadın ticareti	ek s.6
EK 7: Diğer dinlere mensup kadınlara karşı müslüman erkeklerin davranışları	ek s.7
EK 8: Kadınlara hizmet veren doktor	ek s. 8
EK 9: Anis al-Devle'nin şaha yazdığı mektup	ek s. 9
EK 10: Haremde yaşayan kadınlar şaha yazdıkları	ek s. 10
EK 11: Maaşından memnun olmayan haremde yaşayan kadın	ek s. 11
EK 12: Yahudi bir kadına yardım etme emri	ek s. 12
EK 13: İranlılar ile evlenmek	ek s. 13
EK 14: Kocasından memnun olmaması sebebi	ek s. 14
EK 15: Kocasından şikâyetçi olan kadın	ek s. 15
EK16: Fahişelerin dövenlere bir hüküm	ek s. 16
EK 17: Umumihannenin doktoru	ek s. 17
EK 18: Kadınlara karşı davranışlar	ek s. 18
EK 19: Kadınlara karşı suçlar	ek s. 19
EK 20: Şaha yazılan methiye mektubu	ek s. 20
EK 21: Tessetüre karşı gelen kadınlar	ek s. 21
EK 22: Tessetüre riayet etmeyen kızlar	ek s. 22
EK 23: Tessetüre uymayan kadınlara karşı tebligat	ek s. 23
EK 24: Şemalı Kibrit'in üzerindeki kadın resimleri	ek s. 24
EK 25: Tessetüre riayet etmeyen kadınlara karşı İslamcılar	ek s. 25
EK 26: Kadınlar için mektep	ek s. 26
EK 27: Kadın sağlığına dikkat edilmesi	ek s. 27
EK 28: Çalışan kadınlar grevi	ek s. 28

EK 29 : Müslüman kadınların Hristiyan evlerinde çalışması	ek s. 29
EK 30: Kadın gardiyan	ek s. 30
EK 31: Tiyatroya katılan Mal Hatun'un uyarılması	ek s. 31
EK 32: Tessetürü destekleyen İslamcılarının görüşleri	ek s. 32
EK 33: Kaçarların kıyafeti	ek s. 33
EK 34: Rıza Şah'ın Kerbela seyahetinde çekilmiş bir fotoğrafı	ek s. 34
EK 35: İtalyan bir adamın ve İranlı bir kızın evliliği hakkında belge	ek s. 35
EK 36: Hicabı kaldırmak için Darab şehrine gönderilen mektup	ek s. 36
EK 37: Hayat dergisi ilk sayısı 1956 kapak sayfası	ek s. 37
EK 38: Son Posta Gazetesinde yayınlanan çalışan kadın başlığı bir yazı	ek s. 38
EK 39: Omid Gazetesin'de yayınlanan bir karikatür	ek s. 39
EK 40: Daneş Gazetesinin sahibi Bayan Doktor (Dr). Kahal	ek s. 40
EK 41: Tebriz'de ilk anaokul	ek s. 41
EK 42: İran'da yayımlanan bir derginin kapağı	ek s. 42
EK 43: 1928'de mezun öğretmen sayısı	ek s. 43
EK 44: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde ilk Kadın Doğum Kliniği	ek s. 44
EK 45: Üniforma giyen öğrenciler	ek s. 45
EK 46: Türk Kadın Birliği (TKB) konferanslar teşkil etme planı	ek s. 46
EK 47: 1935'te gerçekleşen konferans için ücretsiz vize	ek s. 47
EK 48: Cumhuriyet Halk Fırkası Kadın Kolu	ek s. 48
EK 49: Cumhuriyet döneminde evlenmek konusu	ek s. 49
EK 50: Kadınından memnun olmayan bir İranlı erkek	ek s. 50
EK 51: Bir kadının boşanma isteği	ek s. 51
EK 51: Cumhuriyet döneminde kadın oy hakkı	ek s. 52
EK 52: Belediye seçimlerde kadın ve erkek oranı bir örnek	ek s. 53

GİRİŞ

Batı’da 15-18. yüzyıl arası dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin yarattığı birikimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan “modernleşme” siyasi yapıyı da derinden etkilemiştir. Modern kavramının kullanımı aslında eski olmakla birlikte modernleşme kavramının akademik literatüre girişi daha yenidir. Batı’da modernleşme üzerine yapılan akademik çalışmalar ile bu kavrama ilişkin kuramlar da geliştirilmiş ve farklı modernleşme biçimleri ve tanımları ortaya çıkmıştır.¹

Feodal sistemden uzaklaşarak yeni bir aşamaya geçen ülkeler modern bir şekilde yaşamak istiyorlardı. Yazarlar arasında modernizm ve milliyetçilik duygularından hangisinin öncelikle ortaya çıktığı konusunda bir anlaşmazlık vardı. Örneğin

*Deutsch’un modernleşmeci-evrimci kuramı ile Gellner’in kültür esash yaklaşımı arasındaki çatışma kolayca görülebilir. Deutsch da geç Ortaçağ’dan itibaren başlayan Batı Avrupa mahreçli modernleşme ulusun ve milliyetçiliğin ortaya çıkışına yol açar. Oysa Gellner de bu modernleşmenin ileri bir aşaması olan sanayileşmenin yarattığı gerilim, milliyetçiliğin nedenidir.*²

Bazı yazarlar milliyetçiliğin ve modernizmin eski dönemlerde de var olduğuna inanıyorlardı. Bunu kanıtlamak için Hammurabi yasası gibi konulara işaret ediyorlardı.³ Ancak bazıları bu kavramların İngiltere’deki sanayi devrimi ve Fransa’daki büyük devrim ile örtüşüğüne inanıyorlardı. Dünyadaki bu iki olayın ardından daha geniş değişiklikler yaşanmıştır. Burada önemli olan, Fransız Devrimi’nde ilk kez bir ulus olarak kadınlar erkeklerle birlikte varlığıdır. Devrimden “Bir yıl sonra, 1790 yılı yazında Fransız erkekleri ve kadınları Fêtedelafêration’ı kutladılar: muhafızlar sadık yurttaşlar, yeni Fransız federasyonunu kutlamak üzere bir araya geldiler...”⁴ Fransız Devrimi’nde kadınlar erkeklerle birlikte aktif olmalarına rağmen, Fransız anayasasında yok sayıldılar. Kadınlar devrimden beklediği sonuçları elde edememiş, bu yüzden haklarını kazanmak için harekete geçmişlerdir. Bu bağlamda kadınların bu yıllarda sosyal faaliyetlerinin bir kısmı

¹ Cyril. E. Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çeviren (Çev). Fatih Gümüş, Verso yayıncılık, 2. Baskı. Ankara, 1989, s. 17.

² Suavi, Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan yayınları, Ankara, 1993, s. 73.

³ Anthony, Smith, **Milliyetçilik (Kuram, İdeoloji, Tarih)**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Atıf, Ankara, 2013, s. 69.

⁴ Smith, s. 68.

bile yasaklanmıştı. Bu olayları gören bazı entelektüeller, kadınları savunmak için harekete geçmişler.⁵

*Fransız Devrimi ile birlikte bu tartışma radikal bir yöne çevrildi. 1791-1792 yıllarında hem Fransa'da hem İngiltere'de kadın haklarına ilişkin bildiriler yayımlandı. Özellikle İngiltere'de Mary Wollstonecraft'ın Vindication of Rights of Women'ı (Kadın Haklarının savuncusu), kadınların ahlaki karakterinin içinde bulundukları baskıcı koşullar tarafından çarpıtıldığını vurguluyordu...*⁶

Avrupa'da farklı ülkelerdeki kadınlar, haklarını talep etmeye başladılar. Birçok Avrupa ülkesindeki kadınlar ticaret yapmakta bile serbest değildi ve kocalarının izni olmadan bu işe giremiyorlardı. Örneğin; 1881'de İsveçre de kadınlar kocalarının izni ile ticaret hakkına sahip olmuşlardı.⁷ İngiltere, Amerika, Almanya vb. ülkeler de kadın hakları ele etmeye başlamıştır. Barbara Leigh Smith gibi entelektüeller kadın haklarını ilk savunanlar arasında yer almışlar. Bu insanların on dokuzuncu yüzyıldaki çabalarının ardından İngiltere gibi bazı ülkelerin parlamentolarında kadınların oy hakkı talebi dikkate alındı.⁸

Avrupadaki kadınların bu hareketi diğer ülkelerdeki kadınları da etkilemişti. Ortadoğu'da yaşayan kadınlar da diğer kadınlar gibi modernizmden ve Avrupalı kadınların değişen durumundan etkilenmişler. İranlı ve Osmanlı / Türk kadınlarının bu değişikliklerden nasıl etkilendiği bu tezin merak ettiği konular arasında yer almaktadır. İran ve Osmanlı / Türk coğrafyası kadınları hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Serpil Sancar, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti kitabında Osmanlı / Türk kadınları konusunu ele aldı. Bu kitap kadınların modern dünyaya nasıl girdiğini ve milliyetçilik gibi bazı kavramların nasıl ortaya çıktığını inceledi. Osmanlı / Türk kadınlarının, aydın erkeklerin desteğiyle gazetecilik gibi çeşitli alanlara girdiğini açıkladı. Kadınların, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar siyasal haklar da dahil olmak üzere nasıl rol oynadığı Serpil Sancar tarafından ele alınmıştır. Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti kitabında, adından da

⁵ Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Eğitim dizisi, İstanbul, 1996, (Türk Kadını), s. 14.

⁶ Elif Kadılar, **Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Roller**, Kum Saat Yayınları, İstanbul, 2012, s. 19.

⁷ Zafer Toprak, **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü Ve Feminizm (1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 42.

⁸ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1992, (1839-1923), s. 14.

anlaşılacağı gibi; erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıkları ele alarak bu cinsiyet farkının hangi alanda etki gösterdiğini açıkladı.⁹

Serpil Çakır, kadın konusuna dikkat eden yazarlar arasında yer alır. Yazarın doktora tezi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın modernizminin başlangıcını ele alan çalışmalardan biridir. Bu tez Osmanlı Kadın Hareketi başlığı altında yayınlandı. Şimdiye kadar, birçok yazar siyasi tarihe dikkat etti ve bu, Serpil Çakır'ı kadınları ve o zamanki rollerini araştırmaya meraklandırdı. Giyim, aile, eğitim, kadının hak ve hukuk vs. konular bu yazar tarafından ele alındı.¹⁰

Osmanlı kadınlar konusuna ilgi gösteren bir diğer yazar Şefika Kurnaz idi. Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) kitabında, Osmanlı döneminde kadın kıyafetleri ve eğitimi de dahil olmak üzere çeşitli konuları ele almaktadır. Şefika Kurnaz ayrıca o dönemdeki İslamcılar, Batıcılar ve Türkçülerin kadın hakkında görüşlerini ele alarak ilginç bilgiler verdi. Kadınlar, eğitim alanına girmek için birçok sıkıntı yaşamışlar. Bu kitap kadınların eğitim alanında nasıl başarılı oldukları hakkında bilgi vermektedir.¹¹

Kadınların eğitim hakkı yanı sıra iş hayatına nasıl girebildikleri, Güldal Okuducu'nun Türk Kadını Kısa Tarihi kitabında incelenmiştir. Cephedeki askerlere yardıma koşan ve cephe arkasında da anavatanı savunan kadınlar bu yazar tarafından incelenmiştir. Osmanlı Döneminde kadınların Balkan savaşındaki gibi fedakarlıklarıyla birlikte çeşitli alanlardaki fedakarlıkları yazarın ilgisini çekmiştir.¹²

Bernard Caporal, Türk Kadınları konusuna odaklanan yabancı yazarlardan biridir. Cumhuriyet döneminde Türk kadınlarının kaderini, Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1923-1970) başlıklı üç cilt kitabında ele almış ve Ercan Eyüboğlu tarafından Türkçeye çevirilmiştir. Türk kadını modern dünyaya nasıl girdiği bu kitabın odak noktasıdır. Mustafa Kemal Atatürk zamanında, kadınların oy kullanma hakkı ve dünyadaki yerini

⁹ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti (Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar)**, İletişim, 4. Baskı, İstanbul, 2017, (Aile Kurar).

¹⁰ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis yayınları, İstanbul, 1994.

¹¹ Kurnaz, (1839-1923).

¹² Güldal Okuducu, **Türk Kadını Kısa Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

değiştirmesi yazarın ele aldığı konular arasındadır. Evlilik konusu ve kadınların sanayi gibi alanlara girişi de bu kitapta incelenmiştir.¹³

“Batı’da kadın hakları konusunda 19. yüzyıl boyunca çeşitli tartişmalar ve gelişmeler yaşanırken 19. yüzyılın ilk yarısında Doğu’da İran topraklarında doğan bir kadının fikirleri ve ortaya koyduğu mücadele ile İşlam toplumuna öncülük ettiği görölmektedir. Qurrat al-Ayn, İran’da kadın haklarına ilgi gösteren ilk kadındı.”¹⁴ Qurrat al-Ayn’ın yaşadığı yıllar tez konusu dışında kalırsa da adı kadın hareketlerinde öne çıkanlardandır. Qurrat al-Ayn ve İran’da yaşayan diğer kadınların faaliyetleri birçoğ yazar tarafından incelenmişti. Bu yazarların arasında Abdöl Hüseyin Nahid, Zanan İran Dar Jonbeshe Mashroute (Anayasal Hareketinde İranlı kadınlar) kitabında, kadınların anayasa devriminde nasıl rol oynadığını incelemiştir. Bu dönemde kadınlar erkeklerle birlikte birçoğ eylemlerde bulunmuşlar. Ancak ne yazık ki devrimin zaferinden sonra istedikleri hakları elde edememişler. Abdöl Hüseyin Nahid, bu kitapta meşrutiyet döneminde kadınların eylemlerini açıklayarak mahrum bırakılmış haklardan da söz etti.¹⁵

Niloufar Kasra, Zanan Dar Tarikh Moasere İran (çağdaş döneminde İranlı kadınlar) kitabında, İranlı kadınların haremde ve diğer yerlerde nasıl yaşadığını açıkladı. Kadınlar Kaçar döneminde sosyal işlerde birçoğ faaliyetlerde bulunmuş, bu konu ise Niloufar Kasra tarafından incelenmiştir.¹⁶

İranlı kadınların gazete ve dergi alanlarında yayımlandığı konular yazarların ilgisini çeken bir diğer konu idi. Meşrutiyet dönemlerindeki kadınlar tarafından yayımlanan dergi ve gazeteler Gholamrıza Vatandoust’un, Zan İranı Dar Naşriyat Maşroute (Anayasa Yayımlarında İranlı Kadınlar) kitabında incelemiştir.¹⁷

¹³ Bernard Caporal, **Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1923-1970)**, Cilt: I. II. III, Çev. Ercan Eyüboğlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık. A. ř, İstanbul, 2000.

¹⁴ Samaneh Asgari, “Ortadoğu’da Radikal Bir Kadın Portresi: Tahire Qurrat al-Ayn ve İran Hükümeti’nden Beklentileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Faköltesi Dergisi, Cilt;7, Sayı;1, 2020, SS. 191-203, s. 193.

¹⁵ Abdöl Hüseyin Nahid, **Zanan İran Dar Jonbeşe Maşroute** (Anayasa Hareketinde İranlı Kadınlar), Ehya Yayınevi, Tebriz, 1981.

¹⁶ Niloufar Kasra, **Zanan Dar Tarikh Moasere İran** (Çağdaş Döneminde İranlı Kadınlar), Badraghe Javidan, Tahran, 1387.

¹⁷ Gholamrıza Vatandoust, **Zan İranı Dar Naşriyat Maşroute** (Anayasa Yayımlarında İranlı Kadınlar), Araştırma Enstitüsü Ve İnsanlık Yayınevi, Tahran, 2006.

Anayasa Devrimi'nden Beyaz İnkılab'a kadar İranlı kadınların konumundaki bu değişimler, yazarların ilgisini çeken bir diğer konudur. Anayasa devriminden sonraki dönemlerde eğitim hakkına ek olarak, kadınlar başka haklar da kazanabildiler. Badralmoluk Bamdad'ın *Zan İranı Az İnghelab Mashroute Ta İnghelab Sefid* (meşrutiyetten Beyaz İnkılab'a kadar İranlı kadınlar) kitabında, entelektüel kadınların toplumdaki diğer kadınları çeşitli yöntemlerle eğitmeye çalıştıklarından bahsetmektedir. İranlı kadınların seçme ve seçilme haklarını nasıl ve ne zaman elde ettikleri bu kitapta bahsi geçen konular arasında yer almaktadır.¹⁸

Dünyada kadın meselesi 19. yüzyıldan günümüze kadar tartışılan konular arasında yer almaktadır. Kadın konusu, dünyada birçok ülkede olduğu gibi İran ve Türkiye'de de birçok yazar tarafından ele alınmıştır. Osmanlı / Türk ve İranlı kadınlar üzerine pek çok kitap yazılmış olsa da, bu tezde karşılaştırmalı yöntem kullanılarak her iki ülkenin modernleşme sürecinde kadın hareketin gelişimi ele alınmıştır. Bu yaklaşımın amacı, söz konusu dönemlerin İran ve Osmanlı / Türk kadınlarının birbirlerinin ilerlemesini etkileyip etkilemediğini incelemektir. Bu bağlamda Osmanlı / Cumhuriyet ve Kaçar / Pehlevi dönemlerinde var olan farklılıkları da göz önünde bulunmak gerekir. Her iki toplum kadınlarının da müslüman olmasına rağmen, biri şii ve diğeri sünni mezheplerini seçtikleri için birçok alanlarda özellikle kadınların yaşamlarında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların her iki toplumdaki kadınlar üzerindeki etkileri incelenen konular arasında yer almaktadır.

¹⁸ Badralmoluk Bamdad, *Zan İranı Az İnghelab Mashroute Ta İnghelab Sefid* (Meşrutiyetten Beyaz İnkılab'a Kadar İranlı Kadınlar), İbn sina, Tahran, 1347, (İnghelab Sefid).

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN'DA MODERNLEŞMENİN GELİŞİMİ

1.1. OSMANLI MODERNLEŞMESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Osmanlı modernleşmesi İran ile kıyaslandığında yaklaşık 100 yıl önce Lale Devri ile başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin özellikle savaş yoluyla Batı ile temasının İran'a göre çok daha önce modernleşme sürecine girmesinde önemli bir rolü vardı. Coğrafi konumu itibarıyla da Batı'ya daha yakın oluşu bu temas yoğunluğunun temel nedenlerinden biri olmuştur. Temaslar sadece savaş yoluyla sağlanmıyordu. Ticari faaliyetler de bu yoğun temasın önemli araçlarındandı. Önceleri Venedik ve Cenevizliler daha sonra ise kapitülasyonların etkisi ile Fransızlar ve sonrasında da başta İngilizler olmak üzere Hollandalılar ve diğer Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler ağı kurulmuştu. Bu ilişkiler modernleşme fikri konusunda Osmanlı yönetici elitini değişik yönleriyle etkilemişti. 18. yüzyıl boyunca dönem dönem kesintiye uğrayan ve özellikle askeri alanda kendisini hissettiren modernleşme hareketi yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransız Devrimi'nin yarattığı ciddi etkilerle giderek daha geniş bir alana yayılmıştır.

Modernleşme konusunda III.Selim'in(1789-1807) başlattığı Nizam-ı Cedit kapsamlı bir reform projesidir.¹⁹ Bu reform askeri alanı temel almış olsa da mali içeriğe de sahipti. Osmanlı ordusunun zafiyeti artık açıkça kendisini gösteriyordu;

*“Osmanlı ordusunun artık tek tek bu devletler karşısında bile başarısız neticeler alması, ister istemez Osmanlı reformcularının dikkatlerini bu noktaya yoğunlaştırmalarına neden oldu. Öte yandan bir zamanlar Avrupa'ya dehşet salan Osmanlı orduları bizzat kendi hükümdarlarından ve sivil halkından başka kimseyi korkutamaz hale gelmişti.”*²⁰ III. Selim döneminde, Avrupa ülkelerinin yeni sistemi göz önüne alındı. *“Padişah bunun için en son Avrupa standartlarına uygun olarak eğitilen ve teçhizatlandırılan yepyeni bir piyade birliği kurdu. Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) adı verilen*

¹⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi, İstanbul, 2002, s.91.

²⁰ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi Ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 18.

ordu 1797’de kuruldu ve imparatorluk güçleri için alışılmadık bir askere alma yönetimi benimsedi.”²¹

Modernleşmenin geniş alanlara yayılmasında ise II. Mahmut reformlarının önemli bir rolü vardır. III. Selim gibi, II. Mahmut da saltanatının başlangıcında askeri değişiklikler yapmaya karar verdi.

Sultan II. Mahmut 1826’da yeniçeriliği ortadan kaldırmakla, reformların önündeki en büyük muhalif güçlerden birisi olan askeri bürokrasisinin etkisini azalttı. Aynı yıl içerisinde yaptığı bir diğer düzenlemeyle, daha önce bağımsız olan ve mütevellilerin elinde bulunan vakıfların idaresini kurarak İstanbul’da mevcut vakıfları yavaş yavaş bu yeni nezaretin denetimi altına almaya başladı.”²²

Daha önce de belirtildiği gibi, yeniçerileri ortadan kaldırarak reformun önündeki en büyük engellerden birini silmiş oldu. Osmanlı imparatorluğu kararlarını etkileyen pek çok mezhep ve tarikat olduğu da göz ardı edilmemelidir. Örneğin“ yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşilerin durumunu görüşmek üzere toplanan meşverette sadrazam, şeyhülislâm ve meclis üyelerinin dışında, hocalarla, Sadiye, Nakşibendî, Kadirî, Haletî ve Mevlevî tarikatlerinin şeyhleri de hazır bulunmuştu.”²³ II. Mahmut yeni birlikleri güçlendirmek için çaba gösterip sürekli olarak askeri tesisleri ziyaret ediyordu.²⁴ Başka bir deyişle, II. Mahmut, III. Selim’in saltanatından tecrübe kazandı ve bu nedenle orduyu yeniden düzenledi. II. Mahmut’un amacı “Avrupa ölçülerinde modern bir savaş gücü kurmaktır. Bu savaş gücü, Grek devrimcilerine karşı koyabilmek için en azından kendi vasalları olan Mısırlı Mehmed Ali’nin ordusu kadar yetenekli olmalıydı.”²⁵ Bu amaç için 1826’da Asâkir-i Mansûre taburları kuruldu ve eğitmek için büyük komutanlar kullanıldı.²⁶ Orduyu yeniden düzenlemesinin ana nedenlerden biri de çeşitli etnik grupların başlattığı ayrılıkçı ayaklanmaların ortaya çıkmasıydı. Örnek olarak “Osmanlı yönetimine karşı 1821’de başlayan Yunan ayaklanması da, bütün Balkanları etkileyen

²¹ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, Agorakitaplığı, İstanbul, 2004, s. 73.

²² Akyıldız, s.54.

²³ Akyıldız, ss. 36-37.

²⁴ Carter, V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi (İslam, Milliyetçilik Ve Modernlik 1789-2007)**, Timaş, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 43.

²⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, Sarmal yayınevi, İstanbul, 1994, s. 5.

²⁶ Ahmad, Oluşumu , s.11.

Fransız devrimci düşüncelerinin etkisiyle doğmuştu.”²⁷ II. Mahmut bu durumla baş etmek için büyük çabalar sarf etti. 1819-1822 yıllar arasında yaşanan bu ayaklanma, en büyük kriz haline geldi. Sonuçta Yunanistan 1829 yılında bağımsız oldu. Bunun yanı sıra

*Mehmed Ali, Mısır’da olmayan hammaddeler (özellikle de donanması için ürünleri) için bir Pazar açmak amacıyla bu defa Osmanlı sultanına karşı çıkararak Suriye’yi işgal etti. İbrahim 1831 sonbaharından 1832 Aralık ayına kadar Mısır ordusunu Lübnan ve Suriye’den geçirerek, Toros dağlarından Anadolu’ya soktu. Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratarak İstanbul’un sadece 150 mil uzağında olan Kütahya’ya yürüdü.*²⁸

Savaşın sonu II. Mahmut’un beklediği gibi değildi ve Osmanlılar Mısır ordusu tarafından yenilmişti. II. Mahmut, hükümetini düzenlemek ve ayrılıkçı ayaklanmaları önlemek için Avrupa ülkelerindeki sefaretlerini yeniden açtı.²⁹ II. Mahmut’un reformları devam ediyordu. Bu reformlardan biri de giyim konusundaydı. “II. Mahmut, Avrupai giyimi saraya sokarak işe başlayıp geleneksel başlık yerine fesin kullanılmasını mecbur kılar. Devlet memurlarının kılık kıyafetinde modern tarzda düzenlemeler yapar ve setre pantolonu mecburi kıyafet haline getirir.”³⁰ Bu reformu askeri üniformalara yaptığı değişikliklerle uyguladıktan sonra II. Mahmut, halkın kıyafetlerine odaklandı. Bu nedenle de 1828’de kılık-kıyafet reformlarını yapmaya başladı. Osmanlı imparatorluğunda kullanılan bu kıyafet reformu önemli noktalardan biriydi. Bu yüzden II. Mahmut bu reformlarla ilgili sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Fesi takma emri Müslümanlar tarafından çok eleştirildi. Çünkü bu emirle, müslüman halk diğer dinlere inananlarla aynı kıyafeti tarzını giymek zorunda kalıyordu.³¹ Bu nedenle birçok müslüman buna karşı geldi. Giyim reformları sadece askerler için değildi, Osmanlı topraklarında yaşayan herkese aitti. “Halktan olan erkekler yalnız şalvar, gömlek ve kuşak bağlayarak başlarına yumuşak bir takke veya yumuşak bezden bir sarık sararlardı. Diğer şeyhülislam, kadı, asker, yüksek rütbeli ulema örfi kavuk giymekteydi. 1828’den önce “katip sınıfı” denilen

²⁷ Berkes, s.184.

²⁸ L. Cleveland, s. 83.

²⁹ L. Cleveland, s. 91.

³⁰ Nurullah Abalı, **Kılık Kıyafet**, İlke yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 203.

³¹ Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, **Moda Ve Zihniyet**, İz yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 73-74.

devlet memurları devlet dairelerinde “katibi kavuk” giyerler.”³² Bu reformla bu giyim farklılıklarının azaltılması amaçlanmıştı.

Reform yapılan bir diğer konu da eğitim idi. II. Mahmut yüksek bürokrat eğitimi için iki merkez daha inşa etti. Bu merkezlerde, devlet dairelerinde ve kurumlarında önemli ve yaygın olarak kullanılan dersler veriliyordu. Bu derslerden biri Fransızca dersi idi³³ “1839’da yeni sistemde eğitimi yaygınlaştırmak ve Bâbîâlî’ye memur yetiştirmek üzere açılmış olan mekteb-i maârif-i adliyye gibi okulları yaygınlaştırmak için kurulan mekâtib-i umûmiyye nezareti de şeyhülislâmın denetimine ve evfaf-ı hümayûn nezaretinin maiyetine verildi.”³⁴ Eğitim reformları sadece bürokratlar ile sınırlı değildi. Bu zamanda entelektüel Türkler, Avrupa eğitim sistemine ilgi duyuyorlardı. Bunun yanı sıra Mızıka-i Hümayun, Mekteb-i ulum-i Harbiye, Tıphane-i Amire gibi okullar açmaya başladılar.³⁵

II. Mahmut’un zamanındaki bir diğer reform da gazeteciliğe önem ve odaklanmaktı. Gazete, insanları olaylardan haberdar eden araçlardan biri idi ve aynı zamanda onların gelişimini sağlıyordu. “İlk Osmanlı gazetesini Vakayi-i Mısıriye (Mısır olayları, 1829) ismiyle Mehmed Ali çıkardı. II. Mahmut 1831’de Takvim-i Vakayi (olayların takvimi, 1831) ile buna cevap verdi. Her iki gazetenin de çok geçmeden Moniteur Ottoman (1831) ve Moniteur égyptien (1833) adlı Fransızca baskıları çıktı.”³⁶ Avrupa ülkelerinde yaşamın modellenmesi II. Mahmut’un ilgisini çekti. Aslında Avrupa’da eğitim görmüş olan Ahmet Resmî Efendi gibi entelektüeller, Osmanlı topraklarına geri döndükten sonra Avrupa’da gördükleri bu yenilikleri Osmanlı’da uygulamaya çalıştılar.³⁷ Doğrudan ilerleme ile ilişkisi olan ekonomi konusu da yapılan reformların ön saflarında yer almaktaydı.

Ağustos 1838’de İngiliz Osmanlı Ticaret sözleşmesi, reformcuların yeni toplumsal ve ekonomik yapılar kurmak için mevcut yapıları ortadan kaldırmak amacıyla attıkları belki de ilk bilinçli adım oldu. Yakın zamanlara kadar Sultan III.

³² Abalı, s. 189.

³³ L. Cleveland, ss. 90-91.

³⁴ Akyıldız, ss. 54-55.

³⁵ Sabiha Doğan, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın Kadınlar, Şair Ve Yazarlar (1850-1950)**, Akademikkitaplar, İstanbul, 2012, ss. 25- 26

³⁶ V. Findley, s. 42.

³⁷ Berkes, s.188.

*Selim ve II. Mahmut, Osmanlı tüccar ve zanaatkârlarını, Avrupalı rakiplerine karşı korumak için yerel ekonomiyi korumaya çalışmışlardı.*³⁸

İki padişahın çabaları sonuç vermemiş ve Osmanlı ekonomisi giderek dışa daha bağımlı bir hale gelmiştir. II. Mahmut'un ölümünden sonra Abdülmecid (1839-1861), Osmanlı imparatorluğu'nun tahtına oturdu. Abdülmecid egemenliğinde de reformlar devam ediyordu. "... II. Mahmut'un ölmünden beş ay sonra, 3 Kasım 1839'da müslüman olan ve olmayan halklarını ileri geleneklerinin önünde yayımlanan bildirisine 'Tanzimat Fermanı' denmiştir. Bununla, Dışişleri Bakan Reşit Paşa'nın, daha eski padişah sağ iken Avrupa devlet adamları ile yaptığı konuşmalardan edindiği bir reform programı ilân ediliyordu."³⁹ Abdülmecid, bu fermanda askeri, siyasi, ekonomik vb. alanlarda reformlar yayınladı. Tanzimat fermanında vurgulanan en önemli konulardan biri eğitimdi. Tanzimat döneminde laik eğitim ortaya çıktı. Bürokratların eğitime, önceki dönemde olduğu gibi dikkat çekildi ve bürokratların eğitimleri için okullar açıldı. "Bunlardan en önemli olan 1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye idi."⁴⁰ Daha önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de sadrazam, padişahın işlerine müdahale etmeye devam etmiştir. 3 Temmuz 1839'da Hüsrev Paşa yeni padişahın tecrübesizliğinden yararlandı ve kendisini sadrazam olarak ilân etti.⁴¹

Tanzimat dönemi sırasında, Osmanlı hükümetinde değişiklikler oldu. Temel olarak II. Mahmut'un verdiği ferman, daha sonraki dönemlerde gelişmeye başlamıştır. "1839'da Abdülmecid zamanında memleketi Avrupalı bir devlet sistemine doğru götürmeyi hedef tutan, can, ırz, namus, mal güvenliğini, vergi adaletini, asker toplama usulünde Islahat Gülhane Meydan'ında ilân eden (Tanzimat-ı Hayriye) Fermanı memlekete birçok yenilikler getirilmişti."⁴² Abdülmecid döneminde Avrupa tarzı, Osmanlıları daha da etkilemeye başarmıştır. Her ne kadar çoğu İslam hukuku, Osmanlı imparatorluğunda Tanzimat dönemine kadar uygunlanmış olsa da, bu dönemden sonra Avrupa hukuku da dikkate alındı. "... ilk defa 1850 tarihinde Avrupa devletleriyle artan

³⁸ Ahmad, Oluşumu, s. 43.

³⁹ Berkes, s. 213.

⁴⁰ Erik-Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim, İstanbul, 2002, (tarihi), s. 96.

⁴¹ Akyıldız, s. 47.

⁴² Tezer Taşkıran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık basımevi, Ankara, 1973, s. 24.

ticarî ilişkileri kolaylaştırmak ve iyi bir şekilde düzenleyebilmek için Fransız Ticaret kanunu iktibas edildi.”⁴³

Abdülmecid döneminde, ceza ve ticaret hukuku dahil olmak üzere hukukun çeşitli dalları göz önünde bulunduruldu. 1840’tan 1851 yılları arası değişim yılı olarak isimlendirilebilir. İlan edilen Hatt-ı Hümayanların ardından, diğer dinlere inananlar da müslümanların yanında benzer haklara sahip olmuşlardı.⁴⁴ “1839 Tanzimat fermanı bir anayasal gelişmedir. Çünkü imparatorluk tebaasının dini hizmetlere ve katılıma yansıtma konusunda eşitlik getiriyordu. Asıl önemlisi vergi meselesinde kanuna dayanılıyordu, ceza ve muhakemata insan hayatı açısından teminat getiriliyordu. Bu kurumlar 1856 Islahat fermanı ile daha da geliştirildi.”⁴⁵ Abdülmecid zamanında Osmanlı durumunu en azından içerden düzenlemek için yasalar, birbiri ardına değiştirildi. Örneğin eğer bir müslüman dinini terk ederse, cezası ölüm olurdu. Fakat 1844’te şeriatın şart koştuğu ölüm cezası kaldırıldı.⁴⁶ Bu yasaların bazıları diğer etnik kökenler tarafından tercih edilmedi. Bu yüzden ayaklanmalara neden oldu. “1848-49 civarında Bâbîâlî, Arnavutluk’a yeni kuralları getirmeye karar vererek dolayısız vergi ve zorunlu askerlik hizmeti dayattı. Hem soylular hemde genel halk bu önlemlerden hiç hoşlanmadı. Bu genel bir ayaklanmaya yol açtı.”⁴⁷ Yunanlılar, Osmanlıdan ayrıldıktan sonra Osmanlı’nın sorunları bitmedi. Osmanlı imparatorluğu topraklarını küçültmek için fırsat buldu. Avrupa, Osmanlı’nın zayıflığının farkındaydı bu nedenle ‘hasta adam’ takma adı Osmanlı’ya atfedildi. 1853’te Osmanlı Devleti Kırım savaşına girmişti. Savaşın başlarında Osmanlı yenilgiler aldı ve Eflak ve Boğdan, Rusya tarafından işgal edildi. “Osmanlı orduları zor durumda kalınca, Rusya’nın gelişmesinin aleyhlerine olacağını gören İngiltere ve Fransa, 12 Mart 1854’te Osmanlı İmparatorluğu ile İstanbul Antlaşması’nı imzaladılar ve 28 Mart’ta da Rusya’ya savaş ilân ettiler.”⁴⁸

⁴³ Halil Cin, **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara üniversitesi basımevi, Ankara, 1974, s. 285.

⁴⁴ Ayşe Afetinan, **Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler**, Türkiye iş bankası kültür yayınları, İstanbul, 2007,(Belgeler), s. 335.

⁴⁵ İlber Ortaylı, **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Timaş, İstanbul, 2013, s. 13.

⁴⁶ Zürcher, tarihi, s. 95.

⁴⁷ Feroz Ahmad, **Jön Türkler ve Osmanlı’da Milletler (Ermeniler, Rumalar, Arnavutlar, Yahudiler Ve Araplar)**, çev. Ayşen Gür, Bilgi üniversite yayınları, İstanbul, 2017, s. 75.

⁴⁸ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2010, s. 569.

Savaşta yaşanan kayıplara ek olarak, Osmanlı Rusya'ya karşı çıkmak için Avrupa'dan borç almak zorunda kaldı. Bu sorunlar imparatorluğu daha da zor duruma düşürmüştü. Bu dönemde eğitim reformları devam etmişti. Ancak ordu ve bürokratların eğitimine çok daha fazla dikkat edildi.

*1846 yılında şeyhülislâmın, doğal olarak eğitilmiş bir zat olması icap eden devletin tarihçisi Mehmed Esad Efendi'nin, Rumeli kazaskerinin, askerî okullar adına Harbiye Meclisi Başkanının, Ali ve Fuad paşalar ve yine yüksek mevkide iki memurun oluşturduğu ve eğitimin düzenlenmesi amacıyla kurulan Meclis-i Maarif-i umumiye bu konudaki çalışmalarına başladı.*⁴⁹

Avrupa'da eğitim görmüş entelektüellerin artmasıyla birlikte Osmanlı, eğitime daha fazla önem vermeye başlamıştır. Zaman içinde yapılması gereken diğer reform tegrattı. “İletişim kanallarının düzenlenmesi ve iyileştirilmesine bağlı olarak elde edilmiştir. Özellikle Kırım savaşı (1853-55) sonrasında ülkenin en ücra köşelerine kadar uzanan telgraf ağının kurulması her yöredeki memuru hem İstanbul'un denetimi altına sokmuş hem de bu yolla Osmanlı periferi Avrupa'ya bağlanmıştır.”⁵⁰ Bu hızlı iletişim kanalları Osmanlı'nın daha hızlı ilerlemesine katkıda bulundu. Kılık-kıyafet reformu bu dönemde de devam etmişti. Fes inkılabı bu zamanda yapılmıştı. 1840'ta, fes imal etmek üzere feshane kurulmuştur. Bu da yurt dışından ithalatın düşmesine neden oldu.⁵¹ Osmanlı topraklarında ilk kez kullanılan bir başka terim de kağıt paradır.

*Yine yapılan ve yapılacak olan reformlara kaynak sağlamak için eshâm-ı âliyye, damgalı kâğıt (evrak-ı sahiha) ve 1840 senesinde Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere %12,5 fâizli giderlerinin bilinip harcamaların ve planların ona göre yapılabilmesi, her sene muntazam ve modern bir bütçenin tanzim edilebilmesi için, 2 Ağustos 1855 tarihinde bütçe nizamnamesi yayımlandı.*⁵²

Abdülmecid döneminden sonra, Abdülaziz (1861-1876) Osmanlı devletinin tahtına otururdu. Abdülmecid'in reformları bu dönemde de takip edildi. Bu nedenle Avrupa'dan gördüklerini kopyalayarak modern bir Osmanlı'ya sahip olmaya çalıştılar. Bunun yanı sıra “aile hukukuyla ilgili bir dizi değişiklikler ve gelişmeler yaşanmıştır. Medeni hukuk metni olan mecelle bu dizinin ilklerindendir. Ne varki Ahmet Cevdet Paşa

⁴⁹ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300-1912)**, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2009, s. 358.

⁵⁰ Aydın, s. 41.

⁵¹ Abalı, s. 124.

⁵² Akyıldız, s. 57.

başkanlığında 1869- 1876 yılları arasında 16 kitap ve 1851 madde haline hazırlanan mecelle “medeni” hukukunu önemli bir kısmını düzenlediği halde aile hukukunu düzenlememiştir.”⁵³ Her ne kadar Avrupa ülkelerinin yasaları Osmanlılar tarafından tercih edilse de, o zamanlar İslam yasalarını görmezden gelmek daha mümkün değildi. Bu dönem için böyle söylenebilirdi. Ancak değişiklikler için daha fazla zamana ihtiyaç vardı. Yıllar önce ortaya çıkan sorunlardan biri de Osmanlı Devleti’nde farklı etnik sınıfların kimlik sahibi olma isteğiydi. Bu bağlamda Osmanlı bu etnik sınıfların bazı taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.

1870’de Bâbîâli klasik emperyalist “böl ve yönet” oyununu oynayarak Rum patriğinin yetkisinden bağımsız Bulgar kilisesi’nin kurulmasına izin verdi. Böylece Yunan- Rum otoritesinin zayıflamasına sağladı. Ancak Bâbîâli bunu yaparken, bir yandan da bir Bulgar “milliyet” yaratmış oldu; onlar da kendi bağımsızlıkları için mücadele etmeye başladılar...”⁵⁴

Aslında bunun ardından Balkanların ayrılması için bahane hazırlanmıştı. Abdülaziz, Avrupa’yı ziyaret eden ilk Osmanlı hükümdarıydı. Bu olay zamanın gazeteleri tarafından büyük ilgi gördü. “10 Nisan 1869 tarihli İstanbul Gazetesi ilk sayısında bir karikatür basar. Arupa’yı ziyaret eden ilk Osmanlı padişah olan Abdülaziz bir kadının kolunda yürümektedir.”⁵⁵ Bu gezinin ardından Osmanlı Sultanı, Osmanlı imparatorluğunu Avrupa’ya benzer yeni bir hükümet tarzı yaratmak için daha istekliydı. Kıyafet tarzı artık eskisi gibi değildi. Osmanlı topraklarında yaşayan insanlar arasında Batı kıyafet tarzı göze çarpar.⁵⁶

Abdülaziz’in döneminde de eğitime dikkat edilmişti. Aslında çoğu durumda Avrupa modeli Osmanlıların ilgisini çekmiştir. 1869’da Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde Osmanlı aydınları ortaya çıktılar. “Reformcu erkeklerin ilk gazete yazılarına 1870’lerden başlayarak rastlıyoruz.”⁵⁷ Örneğin Namık Kemal, Şemsettin Sami gibi aydınlar bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Mayıs 1876’da bazı Osmanlı paşaları Abdülaziz’in saltanatını bitirdiler. Bu olay Osmanlı tarihinde iç ve dış politikasında bir

⁵³ İsmail Doğan, **Osmanlı Ailesi**, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 2001, s. 82.

⁵⁴ Ahmad, Yahudiler ve Araplar, s.6.

⁵⁵ Okuducu, s. 120.

⁵⁶ Karabıyık Barbarosoğlu, ss. 110-111.

⁵⁷ Sancar, Aile Kurar, s. 85.

şaşkınlığa yol açmıştır⁵⁸ Abdülaziz'in halefi kısa bir dönem Osmanlı imparatorluğu tahtına oturdu. V.Murat (30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876) zamanında, paşalar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. V.Murad, paşaların taleplerini yerine getirmeyi başaramadı. "V.Murat akıl hastalığına yakalandığından aydınların işine de yaramayacaktı. Veliaht Abdülhamit'in aydınlara bütün isteklerini gerçekleştireceğine söz vermesi üzerine V. Murat tahttan indirildi ve II. Abdülhamit padişah oldu."⁵⁹ Osmanlı padişahları arasında II. Abdülhamit (1876-1909) dönemi en ünlülerden biriydi. Bu dönemde entelektüeller, yeni devletçilik yöntemlerini düşünmeye başlayıp harekete geçtiler. Anayasa, yalnızca aydınların zihinlerini değil aynı zamanda subayların dikkatini çeken ilk konuydu. Bu nedenle anayasayı sultana zorla kabul ettirdiler.⁶⁰

"23 Aralık 1876'da toplanmış olan 'Tersane konferansı' sırasında gümbürdeyen top seslerini katılımcılara, 'Efendiler! Bu top sesleri padişahın ulusa verdiği meşrutiyet'in ilanın bildiriyor' sözleriyle açıklar."⁶¹ 19 Mart 1877'de açılan mecliste Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerden temsilciler seçilmişti.⁶² Bu meclisin ömrü uzun sürmedi ve II. Abdülhamit, 1877-1878 Türk-Rus savaşını bahane ederek meclisin kapatılmasını emretti. Bu kararın ardından 14 Şubat 1878'de meclis kapatıldı. Anayasa, bir halk hareketi olmadığından dolayı halkın seyirci olmasına sebep olmuştu. Halk bu olayı protesto etmedi.⁶³ Meclis 6 aydan daha az bir süre açık kalmış ve bunun ardından Abdülhamit'in istibdat rejimi başlamıştı. Midhat Paşa'nın bu meclisin kurması için yaptığı çabalar, II. Abdülhamit'in hareketi tarafından engellenmiştir. 93 Harbi (1877-78) ile beraber Avusturya 1878'de Bosna ve Hersek'i işgal etmiş ve bunu benzer diğer güçler de bir nüfuz bölge bulmak için çaba göstermişler. 93 Harbi ardından II. Abdülhamit güçlü olmaya çalışmak yerine, diğer güçlü hükümetlerin gölgesinde yaşamayı tercih etmişti. "1879'da Berlin kongresi'nin ardından, Almanya'nın büyük bir güç olarak ortaya çıkışıyla birlikte, sultan, Berlin'den askeri bir heyet göndermesini rica etti. Amaç imparatorluğun işlerine

⁵⁸ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim, İstanbul, 1991, s. 108.

⁵⁹ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi**, İnkılap kitapevi, İstanbul, 1992, ss. 14- 15.

⁶⁰ Ahmad, Oluşumu, s. 8.

⁶¹ Okuducu, s. 130.

⁶² Berkes, s.336.

⁶³ Mumcu, s. 15.

müdahale eden öteki güçler'i dengelemektir. Albay Colmar Von Goltz'un başkanlığındaki yeni heyet 1882'de geldi.”⁶⁴

Osmanlı ekonomisi II. Abdülhamit döneminde iflas yoluna girmişti. Bunun tersine Avrupalılar modern ülkeler haline geliyorlardı ve bu konu Osmanlıları etkilemişti. Bu dönemde Jön Türkler, müreffeh ve gelişmiş bir ülke için çabalamaya başlamıştı.

*Osmanlı rejiminin serbest ticaret politikalarını sürekli eleştirerek zayıflatıyorlardı. Daha sonra bu politikaların devleti iflasın eşiğine getirerek ve 1881'de Avrupa'nın mali denetimine sokarak bir felakete yol açtığı görüldü. Bu koşullar altında ve büyük güçlerin içinde yer aldığı bir diplomatik krizin de yardımıyla Jön Osmanlılar, 1876'da bir anayasayı kabul etmesi için rejimi zorlayabildiler.*⁶⁵

Yukarıda bahsedildiği gibi II. Abdülhamit'in önemli kararlar vermemesi, paşa ve yabancı ülkelerin müdahalesi Osmanlı'nın sıkıntıda olmasına neden oldu. Yıllar önce başlayan en büyük sorunlardan biri Osmanlı imparatorluğu'nda yaşayan etniklerin ayrılıkçılık politikasıydı. Bu hareketler arasında Ermenilerin ayaklanması da görülmüştür. “1889'da başlayan ve 1894'te tırmanan Ermeni ayaklanmalarının bastırılması üzerine, Fransa, Rusya ve İngiltere'nin sunduğu ‘Islahat programı’ Abdülhamit tarafından kabul edilmemiş, Babiâliye doğru yürüyüşe geçen Ermenilerle Müslümanlar arasında kanlı bir çatışma yaşanmış, Abdülhamit Islahat programını ilan etmek zorunda kalmıştır.”⁶⁶ Bu tür ayaklanmaların kaderi incelenmeden önce II. Abdülhamit zamanında yapılan reformlardan bahsetmek gerekmektedir. Bu reformların bir kısmı Osmanlıların bulunduğu durumlardan dolayı gerçekleşti. Abdülhamit, bazı reformları Avrupa'ya yaklaşmak için yapmıştı. İstanbul ve Avrupa arasındaki demiryolu hattı bu amaç için kurulmuştu. “İstanbul, 1883'te demiryoluyla Viyana'ya bağlanmıştır ve ondan sonra ünlü Şark Ekspresi, Paris'ten İstanbul'a seferlere başlamıştır. Diğer hatlardan Osmanlı Avrupa ve Anadolu'nun kentlerini İstanbul'a yaklaştırılması ve geniş bir telgraf ağı kurması sonucu imparatorluğunu en uzak köşelerine kadar yaymıştı.”⁶⁷

⁶⁴ Ahmad, s. 12.

⁶⁵ Ahmad, Oluşumu, ss. 44- 45

⁶⁶ Okuducu, s. 156.

⁶⁷ L. Cleveland, s. 173.

Osmanlı hükümdarları Avrupa'nın ilerlemesini gördüklerinde, geride kalmamaya çalışmışlar. Bu bakımdan II. Abdülhamit Türk müziği yerine Batı müziğini tercih etmiştir.⁶⁸ Kıyafet türleri önceki padişahlardan bu yana dikkati alınmıştı. II. Abdülhamit döneminde ise Avrupa tarzı kıyafetler yayılmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra "II. Abdülhamit, Yıldız Sarayı'na çarşaf giyerek giren erkeklerin varlığını öğrenince, bir suikaste uğrar evhamıyla, çarşafın yasaklanmasını istedi. Bu yasaklama pek uzun sürmese de, II. Abdülhamit tarihe 'çarşaf' yasaklayan Osmanlı padişahı olarak geçmiştir."⁶⁹ Bu konuya şöyle bakmak daha mantıklı geliyor; II. Abdülhamit, giyim reformları yapmak için suikast olayını bahane etmiş, aksi halde din adamları ve fanatikler, II. Abdülhamit'in eylemine kolayca karşı çıkarlardı. Eğitimsel ve ekonomik alanda da reformlar yapılmaktaydı. Örneğin Avrupa'daki sağlık reformları Osmanlılar tarafından da dikkate alınmıştır.⁷⁰

Genel olarak bu dönemdeki yapılan reformlar hakkında şöyle söylemeli: "II. Abdülhamit dönemi; Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başladığı devre Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) devridir. Bunun sebebi, yeni kurulan okullarda okuyanların ve yabancı dil bilenlerin artması olduğu kadar, padişahın kendisinin Batı'yı bir bakıma 'model' olarak almış olmasıdır."⁷¹ Bu çağın aydınları üç gruba ayrılabilir; İslamcılar, Türkçüler ve Batıcılar. Bu grupların adlarından da anlaşılacağı gibi, her biri kendi düşünce ve inançlarında ilerleme yoluna girmek istemişler. Gelecek bölümlerde bu üç grubun kadınlarla ilgili fikirlerini tartışılacaktır. 1876'da yürürlüğe giren anayasaya gelince, söylendiği gibi halk tarafından ortaya çıkılmamıştır. Batı ülkelerinin reformlarını ve İran anayasa devrimi (1905) üzerindeki etkilerini gören Osmanlı aydınları harekete geçmeye başladılar. Bu aydınlar arasında Hürriyet Cemiyeti'nden bahsetmeli. "İşte Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, bir gizli cemiyeti yaşatmak için her olanağı verebilen bu kentte 1906 yılının Eylül ayında kurulmuştur. 1907'de İttihat ve Terakki adını alacak bu Osmanlı komitesi, büyük bir hızla yayılmıştır."⁷² Enver Paşa, Cemal Paşa, Mehmet Talât Bey,

⁶⁸ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 112.

⁶⁹ Çakır, s. 176.

⁷⁰ 1.Ek. Sağlık reformları; Y ... PRK. ASK. 00085- 000072- 001- 001. 1310 Ra 17.

⁷¹ Mardin, s. 17.

⁷² Kazım Karabekir, **İttihat Ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2009, s. 19.

Kazım Karabekir ve birçok kişi bu cemiyetin üyesiydiler. Bu cemiyet hakkında şöyle söylemeli:

*İttihat ve Terakki cemiyeti kuruluşu bakımından iki devreye ayrılır. Birinci devre kuruluşuna 1889 (1305) tarihinde İstanbul'da henüz olgunlaşmayan bir muhitte ve yine henüz olgunlaşmayan beş tıbbiye talebesinin hürriyetseverlik heyecanları sebep olmuş ve teşkilatını hemen hemen İstanbul'a hasrettirmiş ve daha çok da mektep talebesini için almıştır.*⁷³

1908 yılı Temmuz ayına gelindiğinde Reval Mülakatı'nın basına yansması sonrasında başlayan Jön Türk Devrimi bir anlamda 1905 Rus ve 1906 İran devrimlerinin bir benzeriydi ve Fransız devriminin etkileri artık Doğu coğrafyasında da açıkça hissediliyordu.

Meclis yeniden açılmış ve 1909'da ikinci Abdülhamit tahttan indirilmiş ve Mehmed Reşad (1909-1918) onun yerine seçilmiştir.⁷⁴

Aslında Mehmed Reşad döneminde Osmanlı, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yönetilmiştir. Mehmed Reşad 1912 Aralık ayı ve 1913 Ocak ayları hariç tamamen İttihatçıların kontrolü altında yaşamıştır. "İttihat ve Terakki 1913'te resmen bir siyasal parti haline geldi ve karşısına çok sayıda muhalefet partisi çıkmasına karşın, modernist, milliyetçi aydınların ve imparatorluğun tarımsal kasabalarında yerel parti örgütleri kurarak kırsal kesime hâkim olan grupların baş temsilcisi olarak kaldı."⁷⁵ Bu yıllarda Osmanlı'nın durumu çok kritik hale gelmişti. İttihat ve Terakki bu durumdan faydalandı ve iktidarı tamamen ele geçirdi. Bu dönemdeki meclise gelince, en fazla sandalye kazanan partiler devlet yetkisine sahip oluyordu.⁷⁶ Bu dönemde devam eden önemli olaylardan biri de ayrılıkçı ayaklanmalar idi. Bu isyanlar zaman geçtikçe savaş şeklinde ortaya çıkmıştı. Anayasanın ardından Osmanlılar sonunda topraklarının çoğunu kaybeden savaşlara girmişlerdi.

1912 yılı, Osmanlı devletinin dış ve iç siyasal sancıları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Siyasal gelişmeler, 5 Ekim 1908'de Bosna- Hersek'in sınırların dışında kalması, 1908'de yaşanan 31 Mart olayı, 1911'in ilk aylarındaki Yemen isyanıyla ortalarındaki Arnavutluk isyanı ve 1912 Mayıs'ındaki ikinci Arnavut ayaklanmasını içeren olaylar zinciriyle, 1912'de Libya'nın devletten ayrılışıyla

⁷³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Hürriyet vakıf yayınları, İstanbul, 1989, s. 15.

⁷⁴ Mumcu, s. 19.

⁷⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Elitler Ve Din**, Timaş yayınları, İstanbul, 2007, s. 63.

⁷⁶ Tunaya, s. 35.

*sonuçlanan Osmanlı-İtalyan savaşı ve Balkan savaşlarıyla en zarar verici noktasına ulaşmıştı.*⁷⁷

Bu olaylardan yanı sıra Araplar ve Ermeniler de ayaklanmaya başladılar. Bu dönemde en önemli olaylardan biri I. Dünya savaşıydı. “Avusturya Arşidükü Ferdinand’ın 28 Haziran 1914’te Saraybosna’da öldürülmesi, Avusturya’nın Sırbistan’ı işgal etmesine yol açtı. Avusturya işgali Avrupa ittifak sistemini harekete geçirince, Ağustos ayı geldiğinde kıtanın tamamı savaşa girmiş oldu.”⁷⁸ Osmanlılar 2 Ağustos 1914’te bu savaşa girmişler. Bu dönemde yapılan reformlar, bu savaşın yol açtığı zararları ifade etmeden önce incelenmelidir. Bu dönemde yasada yeni reformlar yapıldı. Bu reformlar hiç şüphesiz Avrupa reformları üzerine modellenmiştir. Bu yasaların en önemlilerden biri Aile Hukuku idi. 1917 tarihli imzalanan kararname, tüm müslüman ülkeler için bir örnek teşkil ediyordu.⁷⁹ Bu dönemde kurulan bazı dernekler reform yoluna girip gelişmiş bir devlet yaratmak için çaba göstermiştir.

*1912 yılı Türkçü kuruluş ve yayın organlarının çoğalması ve bütünleşmesi ile islâmcılarla kesin olarak yolların ayrılması bakımından önem taşımaktadır. 1912’de Türk Derneği de dağılmıştır ama 1911 Haziran’ında 228 Tıbbiye öğrencisinin girişimlerine başladığı ve yukardaki kişilerin desteğini alarak 1912’nin Martında resmen kurdukları Türk Ocağı ise Türkçülerin resmî ve ilgi alanı en kapsamlı olan derneği oldu.*⁸⁰

Söz konusu olduğu dönemde başlamış olan reformlar hızlı bir şekilde devam ediyordu. Avrupa’yı daha yakından tanımak, sağlık ve eğitim dahil olmak üzere bazı alanlarda Osmanlıların daha da ilerlemesini sağlamıştı. Son Osmanlı padişahları aslen ülkeyi yönetme yeteneğine sahip değildi. Mehmed Vahdeddin (1918-1922) bu şahlardan biriydi. Bu dönemdeki Osmanlı durumuna gelince, bazı Osmanlı vatanseverlerinin çabalarına rağmen, savaşlarda başarısız olduğunu ve topraklarının çoğunu kaybettiği söylenmelidir.

1915’teki efsanevi Çanakkale zaferi, Sarıkamış Hareketi’nda uğradığı ciddi kayıplardan hemen sonra gelmişti. Gerçek felaket ise Arap isyanı’ndan hemen sonra Osmanlı imparatorluğu’nun güney eyaletlerinde yaşanmıştı. 30 Ekim 1918’de

⁷⁷ Aydın, s. 170.

⁷⁸ L. Cleveland, s. 167.

⁷⁹ İ. Doğan, s. 82.

⁸⁰ Aydın, s. 170.

*Mondros mütarekesi'ni imzaladıktan sonra, Osmanlı imparatorluğu Birinci Dünya savaşı'nı kaybedenler arasındaki yerine kabul etmiş oldu.*⁸¹

İttihat ve Terakki cemiyeti gelişmiş bir ülke için çaba gösterse de, savaşa girmeleri Osmanlı durumunu daha da kötüleştirdi. Mütareke'den önce İttihat ve Terakki'nin liderleri yurt dışına kaçmışlardı ve partileri ise dağıldı. Bundan sonra kalanlara ceza vermek için iki meclis kuruldu. "İkinci yargılama mütareke Divan-ı Harb-i örfisi tarafından 1919 Mayıs'ında başlamıştır. İttihatçılar çok ağır koşullar altında idam dahil çeşitli ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır."⁸² Mehmed Vahdeddin, ülkeyi korumanın tek yolunu müttefiklerle işbirliği yapması olduğunu biliyordu. Osmanlı ve Mehmed Vahdeddin'in kaderi İngiltere gibi yabancı ülkelerin elindeydi. Bu dönemde İttihat ve Terakki yerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ortaya çıktı. Bu cemiyete öğretmenler, komutanlar ve halktan diğer kişiler dahil olmak üzere birkaç kişi katılmıştı. Bu cemiyeti yönetmek için cesur ve yetenekli bir insana ihtiyaç duyuluyordu. Bunun için Mustafa Kemal en iyi seçenek görülmüştür.⁸³

Mustafa Kemal'in aksine, Osmanlı padişahı o kadar zayıftı ki, yabancı hükümetlerin istediğini yapmıştı. Mondros mütarekesin'den sonra Sevr Antlaşması'nı imzalamak ve vatanseverleri cezalandırmak, Osmanlı padişahın becereksizlerden dolayındı. Mustafa Kemal ve arkadaşları, tam da Osmanlı topraklarının yabancı hükümetler tarafından istila edildiğinde harekete geçtiler. "İşte büyük Nutukunda da anlattığı gibi Mustafa Kemal paşa Samsun'dan Anadolu'nun içlerine doğru yola çıktığı zaman bu stratejiyi uygulamaya başlamıştı. İlk durak Havza ilçesi idi. 25 Mayıs 1919'da vardığı Havza'da Mustafa Kemal Paşa, bir genelge hazırladı. Bunu 9'ncu ordu müfettişi imzası ile bütün yurttaki askeri ve sivil makamlara gönderdi."⁸⁴ Bu tarihten itibaren Mustafa Kemal, Osmanlı Sultanı ve onun destekleyici yabancı ülkelerle yüzleşmek için çaba gösterdi. "Mustafa Kemal, direnişin temelini genişletecek ve milliyetçilerin Türk

⁸¹ Yavuz Selim Karakışla, **Kadınlar Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)**, İletişim yayınları, İstanbul, 2015, s. 56.

⁸² Tunaya, s. 10.

⁸³ Karpat, s. 63.

⁸⁴ Mumcu, s. 34.

halkının meşru temsilcisi olarak İstanbul hükümetinin yerine geçeceği bir yol bulmaya çalıştı. Onun çabaları sonunda 1920 baharında Ankara’da bir meclis toplandı.”⁸⁵

Bu tarihte Osmanlı topraklarında iki tane meclis bulundu; biri ikinci meşrutiyetten kalan meclis ve diğeri 23 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal tarafından açılan büyük millet meclisi idi. Mustafa Kemal ve arkadaşları, Osmanlı imparatorluğunu işgalcilerin elinden kurtarma çabaları başlamıştı. Mustafa Kemal ve yoldaşlarının sorunu sadece yabancı ülkeler değildi. İstanbul hükümeti, Mustafa Kemal ve arkadaşları aleyhine kışkırtmalar da başlatmıştı.⁸⁶ Bu tür sorunlara rağmen, Mustafa Kemal ve diğer yurtseverler başlamış mücadeleyi bırakmadılar. Osmanlılar ile Yunanistan arasındaki savaş 1922’ye kadar sürdü. 9 Eylül 1922’de İzmir geri alındı. İngilizler ve diğer istilacı ülkeler, Mustafa Kemal ve destekçilerinin cesaretinin farkında oldular. Savaş sadece İzmir’de değildi. Türk güçleri, Yunanların Doğu Tarakya’dan da geri gitmesini istediler. Konunun ciddiyetinin farkında olan İngilizler ateşkes çözümünü makul buluyorlardı. Bu nedenle 11 Ekim 1922’de Mudanya’da ateşkes anlaşması imzalandı.⁸⁷

*Lausanne konferansı başlamadan önce İngilizler, sultan’ı ulusalcı heyetin yanı sıra kendi heyetini de göndermeye davet ederek Türkleri bölme girişiminde bulundu. Sultan’ın İngiliz kartını oynamaya istekli olması Mustafa Kemal’e sultanlığı kaldırma bahanesi sağladı. Parlamento, Osmanlı imparatorluğu’nu yedi yüzyıldır yöneten bu kurumu 1 Kasım’da yapılan bir oylamayla kaldırdı. Son sultan IV. Mehmet Vahdettin 17 Kasım’da bir İngiliz destroyesine binerek ülkeden kaçtı ve 1929’da San Remo’da öldü.*⁸⁸

Mehmed Vahdeddin döneminde, Osmanlı topraklarında kürt ayaklanmaları da dahil olmak üzere çeşitli ayaklanmalar gerçekleşti. Bu savaşların ve ayaklanmaların varlığı reformları yavaşlattı. Örneğin eğitimde okur-yazarlık oranlarının yüzde 20’den daha az olduğu belirtilmelidir.⁸⁹

⁸⁵ L. Cleveland, s. 199.

⁸⁶ Tolga Gürakar, **Türkiye Ve İran Geleneksel**, Çağdaşlaşma, Devrim, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 181.

⁸⁷ Türkan Başyigit, “Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD). VI/14, 2007, SS. 177-184, s. 183; Daha bilgi için bkz: L. Cleveland, s. 200.

⁸⁸ Ahmad, Oluşumu, s. 76.

⁸⁹ Karpat, s. 37.

1.2. KAÇAR DÖNEMİ İRAN MODERNLEŞMESİNİN GELİŞİMİ

Kaçar Hanedanı iktidara gelinceye kadar Safevi, Afşar, Zend gibi çeşitli hanedanlar İran'ı yönetti. Ağa Muhammed Han, Kaçar Hanedanının ilk şahı olarak adlandırılmaktadır. O çok güçlü ve yaptığı savaşları kazanan biriydi. Fakat halefleri onun izinden gitmediği için İran o dönemde düşüşe geçti. Ağa Muhammed Han'ın halefi olmadığı için kardeşinin çocuğu olan Baba Han'ı başa getirdi. Tarihte Baba Han, Fath Ali Şah olarak tanındı. Uzun süren saltanat döneminde (1798-1835) Çarlık Rusya'ya savaş açarak Kaçar saltanatını güçlendirmeye çalıştı.⁹⁰ Ancak Kaçar'ın Çarlık Rusya'dan sürekli yenilgi alması nedeniyle Abbas Mirza -Fath Ali Şah'ın veliahtı- Avrupa'nın yeni sistemine geçmek istedi. Fransız askeri heyeti General Garden yöneticisiyle ve İngiliz delegasyon kurulu Serjan Malcom yöneticisiyle İran'a gelip bir dereceye kadar bu işi kolaylaştırdılar.⁹¹ Bu arada Abbas Mirza, Mirza Ghaem Maqam Farahani'nin teşvikiyle ilk İranlı öğrenci gurubu İngiliz dilini ve teknolojisini öğrenmek amacıyla İngiltere'ye gönderilmiştir.⁹²

Görüldüğü gibi, hem Osmanlı hükümeti hem de Kaçar hükümeti, savaşlardaki yenilgilerinin ardından, savaşta kullanılan eski yöntemleri terk etmeye ve Avrupalılardan yeni yollar öğrenmeye karar vermişlerdi. Abbas Mirza'nın ölmünden sonra, onun oğlu Muhammed Şah, 1798-1835 yılları arasında İran tahtına oturdu. Muhammed Şah dönemi de birçok konuda önemlidir. Muhammed Şah ile ilgili ilk ve en önemli olay Çarlık Rusya hükümeti tarafından doğrudan Fath Ali Şah'ın veliahtı olarak atanmasıydı. Bu atama Çarlık Rusya ve İran arasındaki antlaşmalarda resmen dikkate alınıp kabul edilmiştir.⁹³ Dönemin bir diğer önemli olayı ise Herat savaşıydı. Sonuçta Herat'ın İran topraklarından İngilizlerin müdahalesiyle tamamen ayrılmasına yol açtı. Ağa Han Mahallati'nin isyanı, Muhammed Ali Bab ayaklanması ve Salar'ın fitnesi gibi iç isyanlara ek olarak, Herat'a yapılan saldırı bu dönemin diğer önemli olayları olarak görülebilir. Muhammed Şah

⁹⁰ Aliasghar Shamim, **İran Dar Doure Saltanat Qajar** (İran'da Kaçar Hükümeti), Tahran, Behzad, 1387, s. 47.

⁹¹ Abbas, Eghbal Ashtiyani, **Tarikh İran; Az Engheraz Sasaniyan Ta Engheraz Ghajariye** (İran Tarihi; Sasani Hükümetin Yıkılmasından Kaçar Hükümetin Yıkılmasına Kadar), Dabir, Tahran, 1386, s. 472.

⁹² Nahid, ss. 8-9.

⁹³ Eghbal Ashtiyani, s. 492.

döneminde, Mirza Ağası'nın (kâimmakamı) gücünün yetersizliğinden dolayı isyanlar ve entrikalarla doluydu.⁹⁴ Bu yüzden Muhammed Şah'ın saltanat günleri, Kaçar Hanedanının en sıkıntı geçirdiği günlerdir. Bu dönemde başlayan isyanlar Muhammed Şah'ın halefi zamanına kadar devam etmiştir.

İranlılar Abbas Mirza tarafından modernizmle tanışmış olsa da, Avrupa ile en büyük aşinalık Nasıreddin Şah zamanında gerçekleşmiştir. Muhammed Şah'ın ölümünün haberleri Tebriz'e ulaştığında, Mirza Taghi Han, Azerbaycan ordusunu toplandı ve Nasıreddin Şah'ın tahta oturmasına sebep oldu. Daha sonra genç şahı tahta oturtmak için Tebriz'e bulunan Rus ve İngiliz Büyükelçilerini eşlik etmek üzere, Nasıreddin Şah'ı Tahran'a göturdüler. Nasıreddin Şah, 19 Ekim 1848 yılında Tahran'a ulaştı ve ertesi gün resmen taç taktı. Nasıreddin Şah, Mirza Taghi Han'dan gördüğü liyakat ve yeterlilik nedeniyle onu kâimmakamı olarak seçti ve kısa süre sonra Amir Kabir unvanını verdi. Daha önce de belirtildiği gibi, modernizme aşinalık dönemi Fath Ali Şah ile başlayıp Nasıreddin Şah saltanatı döneminde yoluna devam etti. Bazı yazarlar, İran'daki modernizm aşinalığının Nasıreddin Şah'ın döneminde gerçekleştiğine inanıyorlar –ki bu doğru değildi. Aslında bu dönemde modernizme bağlı olan reformların daha gelişmiş bir hale geldiğini söylemek daha doğru olur. 1848-1897 yılları arasında Nasser'i çağı olarak bilinir.⁹⁵ İran'ın değişim ve dönüşüm olarak gördüğü bir dönem sayılır. Nasıreddin Şah'ın dönemi, Amir Kabir ve Ağa Han'ı olarak bilinen Nasrallah Han Noori gibi farklı karakterlerin kâimmakamlılığı yaptığı süreçtir.

Nasıreddin Şah döneminde de İran'ın sıkıntıları devam ediyordu. Bu sorunlardan biri Herat meselesiydi. 1857'de İran, Herat'ı fethetti ve bölgedeki isyanı bastırdı. Fakat İngiltere'nin müdahalesiyle⁹⁶ Güney İran'daki şehirler (Buşehr, Bandarabbas ve güneydeki limanlar) işgal edildi. İran'ı bu şehirlerin ve limanların tamamen ayrılmasıyla tehdit ederek, Afganistan'ın İran'dan tam olarak ayrılmasına neden oldu.⁹⁷ Sınırların ayrılması Fath Ali Şah döneminde olduğu şekilde devam ediyordu. Böylece İran'ın siyasi

⁹⁴ Eghbal Ashtiyani, ss. 494-498.

⁹⁵ Eghbal Ashtiyani, s. 500.

⁹⁶ Paris Antlaşması; 1857 yılında İran-İngiltere savaşından sonrası Herat'la ilgili Paris antlaşması imzalandı.

⁹⁷ Nazim el-İslam Kermani, **Tarikh Bidari İraniyan** (İranlıların Uyanış Tarihi), Derleyen (Der). Manije Rabii, Mirasban, Tahran, 1386, (İraniyan), ss. 33-34.

zayıflığı ortaya çıktı. İngiltere ve Rusya bu durumu anladılar ve İran'ı kullanmaya başladılar. İran yarı koloniye doğru ilerliyordu. Bu bağlamda İran'ın bağımsızlığına karşı bu güçler tarafından yürütülen faaliyetler kısaca tartışılacaktır. Başlangıçta, tartışılan konuya göre İran'daki değişiklikler ve modernizme geçiş ele alınmaktadır. 11. yüzyılın başından beri İran'ın Batı ile ilişkileriyle birlikte tüccarların ve gezginlerin Avrupa'dan İran'a seyahatleri başladı. 1848'de beş öğrenci Fransa'ya seyahat ederek yeni bilimlerini öğrendiler. Bu konu 1849'da Amir Kabir tarafından ilgiyle karşılandı. Darülfünun açılması için temel hazırlandı. Darülfünun 1852'de Nasıreddin Şah tarafından açıldı. Bu okulu açtıktan sonra bilime giden yol açıldı. Dört yıl sonra Bilim Vezâreti açıldı ve daha sonra bu durum Milli Eğitim Vezâreti olarak adlandırıldı. Aynı zamanda Tahran ve diğer şehirlerde de çok sayıda yabancı okullar kuruldu.⁹⁸

Bu gelişmeler diğer alanlarda da belirgindir. 1850'de İran'da Nasıreddin Şah ve onun kâimmakamı Amir Kabir döneminde yeni posta teşkilatı (çaparhane) kuruldu ve aynı yıl faaliyetlerini başladı. İran'ın bu konuda kaydettiği ilerlemeler, Nasıreddin Şah'ın Avrupa'ya yaptığı gezilerden ve Avusturyalı uzmanların İran'a gelmesinden sonraki yıllarda görülmüştür. İran'ı modernize etmek için Avrupa örnek alınıyordu. Amir Kabir, İran'da birçok değişiklik yaptı. Nasıreddin Şah da Avrupa'ya gittiğinde oradaki değişiklikleri ve ilerlemeleri gördü. Bu değişiklikleri İran'a dönüşünde uygulamaya başladı. Mesela, posta teşkilatı hakkında, kaynaklara göre Tahran'da 6 hafta süren bir öğrenim yeri kuruldu, postacılar için tek tip uniformalar hazırlandı ve yeni pullar yayınlandı.⁹⁹ Modernizmde ilerleme belirli bir takım dallarla sınırlı değildi. İran, Nasser'in döneminde Amir Kabir tarafından birçok reformdan geçti;

Amir Kabir'in çalışmalarının en ilerici yani onun sivil reformudur. İran'da kurduğu can, mal ve mülk emniyetin eşi benzeri görülmemiştir. Gazeteciliğe aşinalık daha önceki yıllarda başlamasına rağmen bu dönemde daha gelişmiştir. Kaçar'ın ünlü kâimmakamı -Amir Kabir- 1850 yılında 'Vakayeol İtifakiye'¹⁰⁰ adı bir gazeteyi yayımlandı. Amir Kabir, gazetenin önemi ve halkın üzerindeki etkisini düşündü ve böylece 1851'de bu gazeteyi yayımlayıp insanları toplumun durumu hakkında bilgilendirmeye çalıştı.¹⁰¹

⁹⁸ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), Naşriye sazman zanan İran, Tahran, 1350, s. 15.

⁹⁹ Morteza Ravandi, **Tarikh İjtimai İran** (İran Sosyal Tarihi), Negah, Tahran, 1382, s. 706.

¹⁰⁰ Olan olaylar

¹⁰¹ Shamim, s. 150.

İran'ın ilerici ve zekice reformisti olan Amir Kabir ve Mirza Hüseyin Han gibi insanlar İran halkına modernizm için doğru yola teşvik ettiler. Halbuki İran'ın kaderi bambaşkaydı. Nasıreddin Şah üç kez Avrupa'yı ziyaret etti; Bu yolculuk ilk kez 1873'te, ikinci kez 1878'de ve üçüncü kez 1889'da gerçekleşti.¹⁰² Bu yıllarda ülkenin durumu değişti. Yaptığı büyük reformlar sayesinde Amir Kabir'in gücü diğer saraylarda duyuldu. Sarayda gereksiz yüksek maaş alan çalışanların maaşlarını kesti. Maaşları kesilen çalışanlar Amir Kabir'e karşı geldi ve Nasıreddin Şah'ı Amir Kabir'e karşı kışkırtılar. Şah, saraydakilerin ve annesi Mahdolya'nın entrikaları yüzünden Amir Kabir'i kovdu. Kovulması yeterli olmadı ve onlar Amir Kabir'in katlini istediler. Amir Kabir, 8 Ocak 1852'de Fine Kaşan hamamında öldürüldü.¹⁰³ Amir Kabir'den sonra İran'ın durumu değişti. Nasıreddin Şah, 1873'te Avrupa'yı ilk kez ziyaretini takiben harekete geçti. Gezi sonrası en önemli yeniliklerinden biri, ülkenin oturduğu Meşveret evi (Mashverat Khane) oluşturulmasıydı. Meşveret evi, vezirler, yüksek statüsü olan şahıslar ve seçkin kişilerden oluşuyordu.¹⁰⁴ Günden güne şartlar değişiyordu ve Nasıreddin Şah, diğer hükümetelerin ve sarayların elinde kukla haline gelmişti.

Nasıreddin Şah, saltanatının son yıllarına doğru İran ulusal kaynaklarını küresel sömürge pazarında açık artırmaya sundu. Ülke genelinde tütün ve tütün ürünlerinin alım ve satımını yaptı. 1890 yılında yapılan sözleşme ile tütün üreten köylüler ürünlerini yabancılara ucuza satmak zorunda kaldılar. Emperyalist bir sözleşme olan Reji sözleşmesi İranlıları emperyalizmle karşı karşıya getirdi. Çünkü o sırada İranlılar arasında tütün kullanmayan çok az insan bulunuyordu.¹⁰⁵ Nasıreddin Şah ve Sadrazam Amin al-Sultan İran kaynakları sattığı vakit halkın memnuniyetsizliğini dikkat almadılar ve İngiliz Reji şirketinin çalışanları, çalışmalarını hazırlamak için şehirlere gittiler. Ancak halkın memnuniyetsizliği doruğa ulaşınca din adamları tütün kullanımını haram kıldı. Bu konuya

¹⁰² İraj Afşar, **40 Sal Tarikh İran Dar Doreye Padeşahi Naser al-Din Şah** (Nasıreddin Şah Döneminde İran'ın 40 Yıllık Tarihi), Asatir, Tahran, 1363, s. 814.

¹⁰³ Miraboutaleb Razavinejad, **Chahar Siyasatmadar Meli Ve Motaghi Namavar İran** (İranın Dört Ulusal Ve Ünlü Politikacısı), Gotenberg, Tahran, 1377, ss. 19-21

¹⁰⁴ Madam karla Sorna, **Adamha Va Aiinha Dar İran** (İran'da İnsanlar Ve İnançlar), çev. Aliasghar Saidi, Zavar yayınevi, Tahran, 1362, S. 85.

¹⁰⁵ Nahid, s. 30.

sinirlenen Nasıreddin Şah, Tahran'ın din adamlarından biri olan Mirza Muhammed Hasan Aştiyani'ye minberde nargile içmesini emretti. Mirza Muhammed Hasan Aştiyani bu kararnameye uymadığı takdirde Tahran'dan ayrılması gerekiyordu. Şehirlerde bu haber hızla yayılmıştı. Kadından erkeğe, büyükden küçüğe Tahran halkı Mirza'yı destekledi.¹⁰⁶ İran halkı din adamlarına destek vermek ve ülkenin satışına mani olmak için ayaklandılar. Bundan dolayı şah Reji sözleşmesini fesh etti. Bu dönemde İran'da birçok olay ortaya çıkmıştı. İlk büyük ayaklanmaların başlangıcı ise bu dönemde olmuştur.

Osmanlı Devletinde muhalefetin yükseldiği bir dönemde iç ve dış sorunlar daha da karmaşık bir hal almıştı. Aynı dönemde İran'da da önemli olaylar ortaya çıkmıştı. Ayaklanmalar bu dönemde de devam etmekteydi. Muzaffereddin Şah (1897-1909), Nasıreddin Şah'ın hükümdarlığı döneminde 1852 yılında doğdu ve hemen doğduğu diğer üç erkek kardeşi gibi Nasıreddin Şah'ın veliahtı olarak tanıtıldı. Veliaht olan diğer üç kardeşi çocukken vefat ettiler. Bundan dolayı veliahtlığı beş yaşındayken ele aldı. Muzaffereddin, Tebriz'deki diğer Kaçar veliahtları gibi yaşamak zorunda kaldı. Muzaffereddin, Nasıreddin Şah'ın ölümüne kadar 40 yıl Tebriz'de kaldı. Şahın 1896'da öldürülmesiyle, 44 yaşında olan veliaht Muzaffereddin tahta oturdu. Muzaffereddin Şah, babasının Sadrazamı Amin al-Sultan'ı kovdu ve onun yerine kendi hizmetinde olan Mirza Ali Han Amin al-Devle'yi sadrazam rütbesine getirdi. Ancak sadrazamlığı uzun sürmedi ve Mohsen Han Moşir al-Devle onun yerine getirildi. Sadrazamlık Muzaffereddin Şah döneminde sürekli değişiyordu. Kısa bir süre sonra Sadrazam Mohsen Han Moşir al-Devle, şah tarafından görevden alındı ve yine Amin al-Sultan önceki rütbesine döndü.¹⁰⁷

Bu değişikliklerin dönemi İran halkının uyanışı ile aynı zamanda oldu. Önceki dönemde yurt dışında eğitim gören insanlar, bu dönemde halklara aydınlanmaları için rehberlik ediyorlardı. İran'da basılmış; Fars, Farhang, Etela¹⁰⁸ gibi gazeteler, özgürlük ve adalet ile ilgili olarak, devlet baskısı ve ülkenin az gelişmiş durumu hakkında nadiren konuştular. Ancak yurt dışında yayımlanan gazeteler, özgürlük ve modernizm fikirlerinin yayılmasında büyük bir etki yarattı.¹⁰⁹ İran'da entelektüel dönem, daha önce söylendiği

¹⁰⁶ Nahid, ss. 31-32.

¹⁰⁷ Eghbal Ashtiyani, s. 517.

¹⁰⁸ Fars (Pers Gazetesi), Farhang (kültür Gazetesi), Etela (Ahbar Gazetesi)

¹⁰⁹ Nahid, s. 25.

gibi daha erken dönemlerde başlamıştır. Ancak, Nasser'i döneminin sonunda ve Muzaffereddin Şah döneminde, modernizme ve özgürlük konularına daha fazla dikkat ediliyordu. Ülke dışında basılan gazeteler ülkedeki durumu tarif ediyordu. Bu gazeteler arasında Mirza Malkom Han tarafından Londra'da yayımlanan 'Ghanun' gazetesi vardı. Gazete şöyle anlatıyordu:

Hükümetimizin gücü dışında hiçbir şey istemiyoruz. Biz şöyle söylüyoruz: Tanrının kullarının hukuklarını koruma yasası getirin. Türkmen topraklarında ve Osmanlı illerinde, Hint köylerinde ve Amerika'nın vahşi etnik kökenleri arasında kanun görülmektedir. İslami hukuku yanında bu ülkelerdeki hukuku da gözden geçirip yeniden inşaa ediniz. Böylece adaletli bir kanun karşısında kimse kimseyi rahatsız etmez. Suçluları cezalandırabilirsiniz ama kanuna göre.¹¹⁰

Bu gazete halkın bütün siyasi, ekonomik ve sosyal meselelerini ele alıyordu. Hükümetin ve saraylıların eleştirisi de yayımlanan konular arasında yer almaktadır. Toplumun birliğini yaratan şey, öncelikle bir vatanseverlik ve millet duygusunu yaratmaktadır. Gazetede; Persler¹¹¹ İran'ın gerçek torunları ve İran'ın gücünün kalıntıları olarak kabul edildi ve Perslerin anavatanlarından atılmalarının nedenini sorguladı. İran'ın geçmiş gücünü kazanması için birlik çağrısında bulunuyor ifadeleri yayımlandı.¹¹²

Mirza Malkom Han, gazetenin bulunduğu yerde, ülkenin sefaletinin aslı nedeni olan kanunsuzluğa değiniyor.

İran'ın her tarafındaki yıkımın nedenini; İran'daki hukuk yasasında kaybettiğimiz en büyük hata olduğunu anlayabiliriz. Tüm konularda, önemli olmayan şeyler olsa bile komşunu haksız yere tutuklandığında, müftilerin şehirden kovulduğunu vb. tamamen göz ardı ediyoruz. Ezenler sadece bir yasayı öğrendiler. Bize parayı ver yoksa kafanı keseriz, bizim kölemiz ol yoksa karnınızı deşeriz. Bütün olarak bizim hizmetçimiz ol yoksa aileni ve evini yakarız...¹¹³

Tam da şu anda, insanlar gizlice başlamaya çabalayan monarşiye karşı faaliyetlerini sürdürüyorlar. Ghanun Gazetesi ayrıca dokuzuncu sayısında bu konuyu ele alıyor: "Büyük bir olay için gizli bir rehberle işaret eden bir grup İranlıyı birleştiriliyoruz. Bu olay tanrının yardımıyla bütün İran'da yayınlandı. Tüm müslümanların rahatı göz önünde

¹¹⁰ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535, 11. Sayısı, s. 1.

¹¹¹ Burada Zerdüştlükle ilgilenenleri kastediyor.

¹¹² Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535, 11. Sayısı, s. 3.

¹¹³ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535, 24. Sayısı, ss. 1-3.

bulundurulduğundan dolayı geniş etkisi yakında ortaya çıkacak. O zaman, bu hedefe ulaşmak için harcanan çabaları gösterip amacını müslümanlara açıklayacağız.”¹¹⁴

İranlı aydınlar, insanları uyandıracak hiçbir grupta çalışmaktan kaçınmadı. Adamiyat gibi gruplar bu dönemde şekilleniyordu. İran dışında yayımlanan gazeteler bu grupları ve amaçlarını bazı sayılarında okuyucularından abone olma isteğinden ziyade okuyucuların sadece yazılarını anlamalarını istiyordu.¹¹⁵ Bu gazetelerde bazı konular dikkatlice değerlendirildi. Örneğin Seyyid Cemaleddin Asad Abadi’yi, İran’dan kovan yetkili makamları eleştirildi;

*Seyyid Cemaleddin Asad Abadi’yi Tahran’ın vezirleri bir eşkiyaya bile böyle ceza verilmeyip onu İran’dan kovdu. Bunun nedeni, Seyyid’in İranlı alimler için bir model olması ve Adamiyet grubunun İran’da tanıtımını teşvik etmesiydi. Gazete, Seyyid’in şimdi nerde olduğunu sorguluyor. Haberlerine göre, şu anda Londra’da İran halkının Adamiyet grubuna katılmasını istiyor.*¹¹⁶

Aydınlar, geçmişten örnekler vererek insanların farkındalıklarını isteyip, onların kanunsuzluğa karşı mücadele etmelerini istiyorlardı. Bu bağlamda diğer gazeteler de insanlara bilgi vermeye çaba gösteriyorlardı. Bunlar arasında Hable al-Matin Gazetesi de vardı.¹¹⁷ Muzaffereddin Şah zamanında protestolar üç aşamada gerçekleşti. İlk protesto ve yürüyüş sessizce gerçekleştirildi. 200 esnaf, Belçikalı olan Mösyö Noz’un İran gümrük başkanlığından kovulmasını ve hükümetin tüccarlara verdiği kredilerin geri ödenmesini istedi. 1904’ün Mart ayındaki bu protesto hükümetten herhangi bir yanıt alamadı. Mösyö Noz’un din adamlarının kıyafeti ile dans etmesi ve bu olayın fotoğrafının yayılması halkın öfkesine sebep oldu. Olaya karşı dükkanlar esnaf tarafından kapatıldı. Eснаflar eylemlerinin ardından din adamları da esnaflara katılarak Abdül Azim Hasani’nin kutsal tapınağına sığınmış oldular.

1905’te olaylar devam etti ve ikinci protesto aynı yılın sonbaharında gerçekleşti. Tahran’ın hükümdarı, şeker fiyatını düşürme bahanesiyle, tanınmış iki tüccarı falakaya

¹¹⁴ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535, 19. Sayısı, s. 1.

¹¹⁵ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535,13. Sayısı, ss. 1-2.

¹¹⁶ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535,18. Sayısı, s. 4.

¹¹⁷ **Hable al-Matin Gazetesi**, 1. Yıl, 1311, s.1.

yatırdı. Bunun sonucunda pazar tekrar kapandı ve iki bin esnaf ve din adamları Abdül Azim Hasani'nin kutsal tapınağına Seyyid Abdullah Behbahani ve Seyyid Muhammed Tabatabai liderliğine yineden sığınmış oldular. Protestocular, Tahran hükümdarının görevden alınmasını, Belçikalı Noz'un görevden alınmasını, şeriat yasalarının uygulanmasını ve adalet dairesinin kurulmasını talep ettiler.¹¹⁸ Hükümet bir ay sonra protestocuların taleplerine cevap verdi ve taleplerini gerçekleştireceğini söyledi. Protestocular 'uzun yaşa İran milleti' çılgılığıyla Tahran'a döndü. Üçüncü itiraz 1905 protestosunu getirdi. Bu protesto Mart 1905'te gerçekleşti. Şahın protestocuların taleplerini yerine getirmemesi nedeniyle bu itiraz gerçekleşti. Bu aşamada protestocular ve din adamlar camilerde toplandılar. Cuma namazı imamının kışkırtıcı konuşmaları prorestocular ve askerler arasında çatışmaya sebep oldu. Genç bir din adamını öldürdüler. Bu çatışmalar sırasında 22 kişi daha hayatını kaybetti. Ertesi gün Seyyid Abdullah Behbahani ve Seyyid Muhammed Tabatabayi iki bin öğrenciyle birlikte Kum'a gitmek amacıyla Tahran'dan ayrıldılar. Şeyh Fazlullah Nouri de onlara katıldı. Kobra¹¹⁹ göçü olarak bilinen bu sığınmada din adamları protestocuların taleplerini ele almaya çalıştılar. Sonunda bu göç, saltanatın gerilimini temsil eden Eyn al-Devle'nin kovulmasıydı¹²⁰

Muzaffereddin Şah, din adamları ve halkın taleplerini kabul etmek zorunda kaldı, çünkü bugünlerde İran'daki durumlar çalkantılıydı ve her şehirde protesto gösterileri düzenleniyordu. Sonunda Anayasa kararnamesi, 5 Ağustos 1906'da Muzaffereddin Şah'ın emriyle Moşir al-Devle'ye verildi.¹²¹ İran'da Anayasa devrimi ile ilgili olarak, halkın protestoları ve memnuniyetsizliği, Nasıreddin Şah'ın döneminde olmuştur. Farklı biçimlerde gerçekleşen bu protestolar, tütüne bağlı antlaşmanın iptali, nihayetinde Nasıreddin Şah'ın öldürülmesiyle sonuçlandı ve şahın ölümünden sonra devam etti. Bu bağlamda Nazim el-İslam Kermani 'Tarikh Bidari İraniyan'¹²² kitabında yer aldı:

Anayasa devrimi yalnızca sınırlı grupların görüş ve isteklerinin temelini oluşturmadi. Fakat İran'ı 1905'te süpüren ekonomik kriz de bir etkendi. Kriz, İran'da mahsul verimindeki düşüş, Japonya ve Rusya savaşlarını takiben Rusya ile ticarete kesin bir

¹¹⁸ Eghbal Ashtiyani, s. 519.

¹¹⁹ Büyük anlamına geliyor.

¹²⁰ Eghbal Ashtiyani, s. 520.

¹²¹ Jalalaldin Madani, **Tarikh Siyasi Moaser İran** (İran'ın Çağdaş Siyasi Tarih), Va-ef, Tahran, 1359, (Moaser İran), s. 119.

¹²² İranlıların Uyanış Tarihi

*düşüş ve 1905-1907'de başlayan ilk Rus devrimi sonrasında İran'da gıda fiyatlarında kesin bir yükselişe yol açtı. 1905'te İran'da şeker %33 artarken buğday %90 arttı. Buna ek olarak Rusya hükümeti ile yapılan sözleşmeden dolayı İran'ın kuzey ve güneyindeki gümrük vergilerinin azaltılması ve Rusya'dan borç alması ve Rusya'ya gümrük gelirini verilmesi İran'ın ekonomik krizin genişlemesine ve gelirinde düşüşe yol açtı. Bu aynı zamanda genel protestolara ve nihayetinde 1905 devrimine yol açtı.*¹²³

Ekonomik ve politik krizler geçtikçe İran'da Anayasal Devrim gözlemlendi. Bu devrimin ortaya çıkması uzun bir süreçte gerçekleşti. Ancak o günlerin şartları İran halkının uyanmasına neden oldu. Aslında bu uyanış çoktan gerçekleşmişti ama kimsenin bunu dillendirmeye cesareti yoktu. Japonya halkının devrimi ve bu devrimin İran gazeteleri tarafından övgüsü sonucunda İran'daki devrim de şekillendi. İran halkı bu dönemde itibarsızlık ve sefilliği yaşadı. Bu yüzden halk, İran devletini, emperyalizme düşkünlük şemsiyesinin altından çıkarmak için çaba gösterdi.¹²⁴

Sonrasında bu gazeteler halkın grurunu yüceltecek yazılar yazdılar. Böylece Japonya halkının uyarılma çılgılığı İran halkı tarafından da yankılanıyor, şöyle diyor:

*Ey İran'ın soylu insanları, yabancılar özellikle de Ruslar ve İngilizler bizi geliştirmek için isteksizlerdir, eğer ilerlememizi istiyorlarsa özgürlüğümüzün ve bağımsızlığımızın savunucuları olmalıydılar. Onlar, İran'ı kendi ellerinin altında ilerlemesini istiyorlardı. Daha açık olmak gerekirse, İngilizler, size hakim olmak istiyorlar, sizi bir Hintli gibi çalıştırmak istiyor ve ilerledikçe onlara bağlı olmanızı istiyorlar. Rusya, Kafkasya, Gürcistan ve Polonya için ne istediye sizin için aynısını istiyorlar.*¹²⁵

Japon halkının övgüsünü yanı sıra, İranlı entelektüeller de iç düşmanın varlığına işaret ediyor ve halkın birliğini bağımsızlık kazanmasını talep ediyor.¹²⁶ Bu koşullar altında soğukkanlılığını koruyan Muzafferredin Şah, halkın taleplerini yerine getirmeye ek olarak İran'daki gazete ve okulların sayısını da arttırdı. Bu zamanda ilk yarı gizli organizasyonlar yapıldı. Bunlardan en önemlileri; Markaze Gheybi İjtimaiyon-Amiyoun, Majmae Adamiyet, Komite İnghilabi ve Anjoman Makhfi idi.¹²⁷ Markaze Gheybi İjtimaiyom-Amiyon, Kafkasya'nın sosyal demokratlarının devrimci düşünceleri,

¹²³ Kermani, İraniyan, s. 9.

¹²⁴ **Hable al-Matin Gazetesi**, 2. Sayısı, 1. Yıl, Reb'ül-evvel 1325, s. 1.

¹²⁵ **Hable al-Matin Gazetesi**, 72. Sayısı, 1. Yıl, 1325, s. 3.

¹²⁶ **Anjoman Tabriz**, 15. Sayısı, 2. Yıl, 9 Şevval 1324, s. 2.

¹²⁷ Sosyalistler ve halkın gizli merkezi, Adamiyet Meclisi, İnkılap komitesi, Gizli teşkilat.

Tebriz’de ve Bakü’de olmak üzere bu iki bölgenin aydınları tarafından oluşturulmuştur. Majmae Adamiyet, Tahran’da, Malekom Han’ın arkadaşı Adamiyet tarafından yapıldı. Bu grup zulmü yıkmak, bir hukuk ve adalet kuralı oluşturmak amacıyla bazı entelektüeller tarafından kuruldu. Anjomane Makhfi (gizli toplum) 1905’te geleneksel orta sınıftan kuruldu. Nazem al-İslam Kermani de bir üyesiydi ve bu teşkilat aynı zamanda din adamları ile de ilişkiydi.¹²⁸ Muzaffereddin Şah da Nasıreddin Şah gibi Avrupa seyahatleriyle ilgileniyordu. Şahın bu avrupa ilgisi ülkenin kötü sosyal, ekonomik ve politik durumunu görmemeye neden oldu. 1899’da Muzaffereddin Şah halkın yaşamını iyileştirmek için değil, 1890’da Avrupa’ya seyahat etmek için yurt dışından ilk kredisini aldı. Bu dönemde şahın ülkedeki yokluğu Tahran halkının isyanına neden oldu. Bu borçlanmaların ardından 1901’de İran’ın kuzey madenleri Rusya’ya devredildi. Bu nedenle İran’ın kuzeydeki ticareti tehlikeye girdi ve Rusların eline geçti. İran siyasi ve ekonomik olarak Rusya ve İngiltere’ye bağımlı yoluna gidiyordu. Şah bu sorunu çözmek için Amin al-Sultan’ın yerine Eyn al-Devle’yi seçti. Başka bir kredi talebi ile ülkeyi veliahtı Muhammed Ali Mirza bırakarak, üçüncü Avrupa ziyaretine gitti.¹²⁹ Halkı ve ülkesinin idaresiyle düzgün bir şekilde ilgilenmemesi, isyanlara yol açtı.

Geziler sırasında Kaçar şahı dikkatini sinemaya yöneltmiş, sinemanın ortaya çıkışı ise beş yıldan fazla sürmemişti. Paris’teki Avrupa gezilerine (1862-1900) Muzaffereddin Şah, sinematograf alımı emrini verdi ve Mirza İbrahim Han (fotoğraf başı) ilk İranlı sinema görüntü yönetmeni olarak şahın bir kaç fotoğrafını çekti. Muzaffereddin Şah’ın Avrupa armağanı kısa sürede sarayda biliniyordu. Kendisi ilk yönetmen oldu ve İran’daki ilk aktörler sarayın çalışanlarıydı. Bunlar birkaç dakika sarayda ilk kaydedilen filmlerdi.¹³⁰ Muzaffereddin Şah, Avrupa’nın modasına düşküncü. Şah, politika ve ekonomi konusunda otorite göstermeyen bir kişiydi. Kültür ve eğitim alanlarında hükümetin ilgisi uzun zaman içinde oluştu. Bu sebeple halk bu sorunun çözümünü yasanın

¹²⁸ Kermani, İraniyan, s. 7.

¹²⁹ Eghbal Ashtiyani, s. 518. Muzaffereddin Şah, hükümdarlığı döneminde üç kez Avrupa’ya gitti. Bu geziler sırasıyla, Nisan 1900, Ağustos 1901 ve Haziran 1905’te gerçekleşti. Bkz; Mohamad Nabisalim, Douman Riyazi, **Safar Oroupai Muzaffereddin Şah Va Rahavarde Honari an** (Muzaffereddin Şah’ın Avrupa Gezisi Ve Sanatsal Başarıları), Pazouheşname Tarikh, 13. Yıl, 52. Sayısı, 1397, SS. 77-96, ss. 80-81.

¹³⁰ Masoud Kouhestaninejad, **Sinama Dar Asre Maşroute** (Meşrutiyet Döneminde Sinema), Mehrnameg, Tahran, 1383, s. 9.

kaldırılmasında gördü.¹³¹ Tabriz'in Markaze Gheybi İjtimaiyon-Amiyoun parti faaliyetleri birçok esnaf tarafından yürütüldü ve bazen Avrupa'da yayınlanan Rus sosyal-demokrat gazeteleri, Viyana ve Osmanlı'dan Tebriz'e geldiler. Ayrıca göz ardı edilmemesi gereken Tebriz'den Kafkasya ve diğer şehirlere gönderildiler. Muzaffereddin Şah zamanunda gerçekleşen olaylar gazetelerde yayımlanmıştı.

*1905'in son günlerinde; Şiraz'da Şoa al-Saltane'nin vahşetleri, Horasan'da Asef al-Devle'nin karanlık işleri, Zafer al-Sultan'ın vahşetleri, Horasan'da Asef al-Devle'nin karanlık işleri, Zafar al-Sultan'ın Kerman'daki kötü davranışı, Belçikalı Noz'un bir fotoğrafının yayınlanması (din adamlar gibi giyinmesi ve şeriata karşı gelmesi) ve son olarak pahalı satış yapmaları bahanesi altında Tahran'daki saygın iş adamlarının dövülmesi, halkın sabrının tükenmesine neden oldu. Bazı din adamları, Tahran'daki Şah Camii'nden Tahran'ın baskıcı sosyal yönetimine karşı protesto gösterileri düzenledi.*¹³²

Bununla birlikte dünyadaki şartlar, Rus Devrimi ve Japonya'ya karşı Rusların yenilgisi, kurucu meclisin kurulmasına ve sonuç olarak İran'daki ulusal anayasa kararnamesi ve Muzaffereddin Şah devri hakkında buraya kadar bahsedildi. Görüldüğü gibi Batı'da eğitim gören veya Avrupa'daki gelişmelerin farkında olan birçok entelektüel İran ve Osmanlı'da hükümeti eleştirmeye başladı ve her iki hükümete karşı gazeteler halkı uyandırmaya çabalıyordu. İran'da ilk anayasa hareketi, Muzaffereddin Şah döneminde gerçekleşti. İran Hükümetinin komşu ülkesi Osmanlı ise bu dönemde benzer olaylar yaşamıştı.

İran'da, Osmanlı Hükümeti'nde de olduğu gibi birinci meclis çok sürmedi ve iki yıl sonra sıkıntılar ortaya çıkmıştı. Muzaffereddin Şah, Anayasayı 9 Ocak 1907'de imzalandıktan birkaç gün sonra öldü ve Muhammed Ali Şah aynı gün tahta geçti. Babasının performansına karşı çıkan Muhammed Ali Şah ilk önce anayasayı kabul etmedi. Bu yüzden tahtı ve taç giyme törenini kutlamak için mecliseden kimseyi çağırmadı. Bu düşmanlık Muhammed Ali'nin veliahtı zamanında meşrutiyet¹³³ ve meşruiyet taraftarları¹³⁴ arasında ortaya çıktı.¹³⁵ Parlamentoyu göz ardı ediyordu ki bu olay yeni

¹³¹ Ahmad Kasravi, **Tarikh Maşroute İran** (İran'ın Meşrutiyet Tarihi), Amir kabir, Tahran, 1344, ss. 312-313.

¹³² Nahid, s. 55.

¹³³ Meşrutiyet; hükümdarla yönetilen bir ülkede, hükümdarın ya da bir başbakanın başkanlığı altında bir hükümetin ve yasaları yapan seçilmiş bir parlamentonun bulunduğu yönetim biçimi.

¹³⁴ Meşruiyet; Ülkede şeriat hukukunu talep eden halk

¹³⁵ Muhammdali Katouziyan, **Tarikh İnghelab Maşrutiyyat** (Anayasa Devrimin Tarihi), Şerkate Sahami, Tahran, 1377, s. 438

şahın anayasaya ve anayasa sistemine ilgisinin olmadığını gösteriyordu. Şahın yaptığı işler Tebriz'deki ilk protestolara neden oldu.¹³⁶ Şah ve halk arasındaki bu farklılıklar, temsilcilerden, din adamlardan ve halktan gelen direniş ve muhalefet ile devam etti. Muhammed Ali Şah'ın bir süre protesto etmesine son verdi ve anayasa onayında bir yazı yayınladı.¹³⁷ Muhammed Ali Şah'ın meclise karşı yaptığı ikinci iş; halkın faaliyetlerinden memnun olmayan Amin al-Sultan'ı yurt dışından çağırmasıydı.¹³⁸ Ancak meclis kaçınılmaz bir şekilde Amin al-Sultan'ın geleceğini kabul etti. Onun gelmesi ise İran şehirlerinin protestolarını azaltmadı. Çünkü diğer temsilciler şahın anayasal harekete karşı olduğunu açıkça biliyorlardı. Amin al-Sultan, şahın inançlarına muhalefetini dile getirdi ve onu meclise bir mektup göndererek anayasayı onaylamaya ikna etti.¹³⁹ Bunu yapmasına rağmen meclisten geri dönerken öldürüldü.

Bu bağlamda şah, meclise darbe ve yıkma girişimlerinden vazgeçmedi. Şah anayasaya karşı gelmek ve meclise zarar vermek amacıyla bu kez şariat yoluna gitti ve Şeyh Fazlullah Nouri de dahil olmak üzere meşru taleplerine mali destek verdi.¹⁴⁰ Şahın yaptığı bunun gibi eylemler bazen protestoları azalttı. Bu yumuşak davranışlar çok sürmemiş, şahın 28 Şubat 1908'daki suikastıyla, meclis ve şah arasındaki ihtilaflar yeniden başlamıştır. Seyyid Abdullah Behbahani ve Seyyid Muhammed Tabatabai gibi din adamlar halkın desteğini istediler.¹⁴¹ Nihayet Muhammed Ali Şah, Liyakhov'a¹⁴² meclise karşı savaş emri verdi. Liyakhov, 23 Haziran 1908'de Anayasa Devrim meclisini bombaladı. Meclisin bombalanması, istibdat ve sömürgecilik planı için tam bir zemin hazırladı. Ulusun kabesi kapatıldı. Gençler meclisi savunmak için koşullar ve bu amaç için hayatlarını feda ettiler. Meclisin etrafındaki cesetler kadınlar tarafından kaldırıldı.¹⁴³ Diğer faaliyetlere ek olarak gazete yayımcılığına devam edildi. Gazeteler arasında Meclis

¹³⁶ Gholam Hossin Mirza saleh, **Khaterat Va Namehaye Khosousi Mirza Fazali Agha** (Fazali Ağa'nın Özel Mektupları Ve Hatıraları), Tarhe Noo, Tahrán, 1372, ss. 22-23.

¹³⁷ **Kitab Abi**, Der. Ahmad Başiri, 1. cilt, Naşre Noo, Tahrán, 1363, s.26.

¹³⁸ Abdülhossein Zarinkoub, Rozbeh Zarinkoub, **Nasser al-Molk, Abolghasem Khan Va Muhammd Agha İrovani**, Sazman Asnad Meli, Tahrán, 1380, ss.22-23

¹³⁹ Sadegh Mostaşar al-Devle, **Khaterat Va Asnad Mostaşar al-Devle** (Mostaşar Al-Devle'nin Evrak Ve Hatıraları), 1. Cilt, Der. İraj Afşar, Tarikh İran, Tahrán, 1362, 34.

¹⁴⁰ **Kitab Abi**, s. 56.

¹⁴¹ **Kitab Naranji**, Der. Ahmad Başiri, 1. cilt, çev. Hossin Ghasemiyan, Parvaz, Tahrán, 1366, ss. 318-319.

¹⁴² Bir Rus komutanı

¹⁴³ Nahid, ss. 80-81.

Gazetesi vardı. Meclis Gazetesi, açılış tarihinden beri haftada dört kez yayımlandı. Üç ay sonra cuma ve tatil günleri hariç her gün yayımlandı ve gazeteyi basmak için gerekli kağıtlar bulunamadığından dolayı gazete düz kağıtta yayınlandı.¹⁴⁴ Gazetelerce tanıtımı yapılan yabancı devletlere ait bilgiler ile bu farkındalık, halkın anayasa devrimini desteklenmesine yardımcı oldu.

Allaha şükürler olsun ki, biz İranlılar sefalet ve fakirlik içinde yaşadığımızın farkına vardık. Biz bunlara daha fazla hizmetkar olmamız gerektiğini fark ettik. Biz kıyamette kadar hükümetin ve yabancı ülkeler için daha fazla yük taşımamalıyız. Bu nedenle 5 Ağustos 1906'da bir erkek hareketi ile ülkemizi anayasaya çevirdik. Millet meclisimizi (parlamento) düzenledik ve onurlu Azeri kardeşlerimizin yardımıyla biz 11 Şubat 1907'de resmen anayasaya sahip olduk. İranlılar da anayasaya sahip devletler arasına girdi.¹⁴⁵

Bu bağlamda Muhammed Ali Şah'ın faaliyetleri bile onların amaçlarını engelleyemedi.

İran'da ikinci meclis 1909'da Kasım ayında yineden çalışmaya başlamıştı. Fakat bu olay eski şahın kovulması ve Ahmad Şah'ın onun yerine geçmesine sebep oldu. Tahran'ın Anayasa yetkilileri tarafından ele geçirilmesinden ve Muhammed Ali Şah'ın saltanattan düşürülmesinden sonra Ahmad Şah büyük meclis ve büyük yöneticiler tarafından tahta oturdu. Ahmad Şah 1908'de yetişkinliğe ulaştıktan sonra taç giydi. Bu dönemde saltanatına kadar iki Kaçar şefi sultan yardımcısı olarak seçildi. İran şahının saltanatı dünyadaki en önemli olaylardan biri olan I. Dünya savaşı ile aynı zamana denk geldi. Başlangıçta tarafsızlığını ilan edilen İran, daha sonra savaşta tarafsız olmasına rağmen, Çarlık Rusya, İngiltere ve Osmanlı arasındaki çatışma ve rekabetin önemli alanlarından biri haline geldi.¹⁴⁶ İran'ın şu anda sahip olduğu durum çok kritikti. Çünkü Rus kuvvetleri Tahran'a yaklaştı ve ülkenin bağımsızlığını ciddi şekilde tehlikeye attı. Ancak bazı nedenlerden dolayı Kaçar saltanatının devrilmesini engelledi. Bu şahın hüküm sürdüğü tarihte, Vosough al-Devle'nin imzalanmasıyla İran ve İngiltere arasında utanç verici bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma 1919'da ortaya çıktı. Setare Farmanfarmayan bu sözleşme hakkında şöyle yazıyor:

Üvey kardeşim Nosret al-Devle sürekli siyasetle ilgilirdi ve tartışmalı çalışmalar yapıyordu. 1919'da devlet dışişleri bakanıyken İngiltere dışişleri Bakanı Lord Curzon ile işbirliği yaptı. O, ülke için büyük bir borç karşılığında, İran'ı İngiltere koruma alanlarının bir parçası olarak resmen oluşturan bir anlaşma yaptı.

¹⁴⁴ Meclis Gazetesi, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1324, s. 2.

¹⁴⁵ Sour İsrafil Gazetesi, 1. Sayısı, 14 Dey 1276 (30 May 1907), s. 1.

¹⁴⁶ Shamim, s. 525.

*Birinci Dünya savaşı'nın sonunda, İran'ın ekonomik koşulları o kadar kötüydü ki, ülke iflas tehdidi altında kaldı. İngiltere'nin hayranı Nosret al-Devle, ülkeyi ekonomik krizden kurtarmanın tek yolu olarak böyle bir sözleşmenin imzalandığını gördü.*¹⁴⁷

İran henüz gelişmiş bir ülke değildi. 4 Ocak 1914'te Gozminsky adlı bir Polonyalı pilot, İran üzerinden küçük bir uçakla uçtu. Ahmad Şah ve İran halkı ilk kez bir uçak görmüştü. Herkes için heyecan vericiydi ve bundan dolayı Maşgh Meydan'ına inişini izlemeye gittiler ve fotoğraf çekildiler.¹⁴⁸ Olaydan sonra 1922'de orduda bir havayolu ofisinin kurulması için bir emir verildi, ancak ofise bağlı hala bir uçak yoktu. Bundan sonra, Alman yapımı bir Junkers tipi uçak satın alındı. Uçağın pilotu ve tamircisi de Almanya'dan işe alındı ve uçak Kale Morghi'de tutuldu. 1 Haziran 1924'te askeri bir havayolu şirketi kurulması komutu verildi. Bu yılın Mart ayında öğrencilerin ilk grup havacılık tekniklerini öğrenmek için Rusya'ya gönderildi. Albay Eine Eştudakh ve Albay Şaraf al-Din Ghahramani de dahil olmak üzere Sevastopol ve Lenin Grad havacılık teknisyeni eğitim kampında eğitim gördüler.¹⁴⁹

Değişiklikler sadece havacılık inşaatı alanında görülemedi ve diğer ülkelerle olan bağların bir sonucu olarak, dünyadaki değişimler yavaş yavaş İran'a da sızdı. Haj Ali Askari bu konuda şöyle yazıyor:

*Elbette, Reşt'teki ilk tiyatro kurulmadan önce, Kafkas ve Barkoubek tiyatro grupları deniz yolunda Reşt'e geldiler. Reşt halkı için programlar yaptılar. Sahnede ilginç ve sanatsal gösteriler yaptılar. Aslında bu tür tiyatro ve şovların performansı, Reşt halkının, o günlerin medeni dünyasına yönelik düşüncelerini göstermesinde etkili yoldu. Tiyatro sanatı, kamuoyunu bilgilendirmek ve halkı bu günlere özgü gelişmelere aşina etmek amacıyla bu sanata tanındık olan ilgilenen ve eğitilmiş insanların çabalarıyla 1910 yılında başlamıştır. O zamandan beri bu alanda birçok gelişmeye tanık oluyoruz.*¹⁵⁰

Birkaç grup Avrupa tiyatrolarını yöneterek topluluğu geliştirmek için mevcut topluluğu eleştirdiler. Anayasa Devrimi'nden sonra Reşt'teki tiyatro halkı uyandırmadaki yerini ve faktörünü bulabildi. Azarbaycan'da olduğu gibi, Gilan da İran'ın uyanışında ve

¹⁴⁷ Setareh Farmanfarmayan, Dona Manker, **Dokhtari Az İran** (İran'dan Bir Kız), çev. Abolfazl Tabatabai, Karang, Tahran, 1377, s. 98.

¹⁴⁸ Hossin Mahbubi Ardakani, **Tarikh Moasesat Tamadoni Jadid Dar İran** (İran'da Yeni Kurumların Tarihi), 3. Cilt, Daneshgah Tahran, Tahran, 1368, ss. 48-49.

¹⁴⁹ Mahbubi Ardakani, ss. 49-50.

¹⁵⁰ Ali Haj Ali Askari, **Tarikhcheye Toatre Gilan** (Gilan'ın Tiyatro Tarihi), Tarihsiz, Yersiz, s.7.

anayasanın oluşmasında önemli bir rol oynadı.¹⁵¹ İran, dünyanın temel değişimlere olduğu bu zamanda kendisinde de benzer değişiklikler gösterdi. 1906-1914 yıllarında, Anayasa Devrimi İran'da meydana geldi. I. Dünya Savaşı sırasındaki tarafsızlık ilanına rağmen Rusya ve İngiltere savaş alanıydı. Rusya'da devrimin zaferiyle İran'da çekildi. Fakat İran, İngilizlerin eline geçti ve o zaman İran ve İngiltere arasındaki 1919 anlaşması ortaya çıktı.¹⁵²

Bu dönemde bazı reform değişiklikleri yapılmış olmasına rağmen toplumun kusurları, askeri yönetimin yeterli olmadığı, giyecek ve silahların bile güvenlik savunması için yeterli olmamasıydı.¹⁵³ Ahde İnghelab¹⁵⁴ 1922 yılında ikinci sayısında Kaçar döneminde İran'daki durumu bu şekilde açıklıyor:

*Sevgili kardeşlerim, dinleyin: İran, daima yaramazlık ve cehaletle ve aldatıcı insanlarla yaşayan ve çirkin bir düşmanla ilişkilendirilen bir ülkedir. İran, soygunları, hainleri namussuz ve sevilmeyen insanları seven, bu kişilere avukat, bakan, vali ve önemli işler veren bir ülkedir. İran, cehaletten hoşlanan ve her zaman cehaleti lider yapan bir ülkedir. Değerli zamanınızı bilim okumakla harcayan ve bilgi birikimi ile İran'a dönmenizi isteyin, hata yapmayın ve zamanınızı boşa harcamayın, İran'da biri bilginize ve zekanıza değer vermeyecek, devlet sizi çok umursamak istese sizi yabancı devletlerin tercümanı ya da evlerinin güvenlik koruyucusu olarak alırlardı...*¹⁵⁵

22 Şubat 1921¹⁵⁶ tarihindeki en önemli olay Rıza Han tarafından yapılmıştı. 22 Şubat 1921'de Rıza Han Mirpanj'ın darbesi, Seyyid Zia al-Din Tabatabai ve İngiliz üst düzey subay General Ayron Sayd'ın tasarımı ile işbirliği içinde gerçekleştirildi. Darbe sırasında Tahran'ın güvenlik güçlerinde çok fazla direniş yoktu. Darbeden sonra Ahmad Şah, Seyyid Zia al-Din Tabatabai'nin başbakan olmasını imzalamak zorunda kaldı. Ancak bir yıl sonra görevden alındı ve sırasıyla Ghavam ve Moşir al-Devle kabinesini düzenledi. Kasım 1923'te Ahmad Şah başbakan olarak Rıza Han'ı seçti.¹⁵⁷ 31 Ekim 1925'te millet meclisi'nin oyu Ahmad Şah Kaçar'ı saltanattan kovdu. Bunun ardından kurucu meclis

¹⁵¹ Haj Ali Askari, s. 5.

¹⁵² Nikki R. Keddie, **Zanan Dar Khavarmiyane Gozašte Takonun** (Geçmişten Bugüne Kadar Ortadoğu Kadınları), çev: Homa Madah, Naşre Şiraz, Tahran, 1395, ss. 157-158.

¹⁵³ **Jamaliyeh**, 1. Sayısı, 1328 (2May1910), s. 7.

¹⁵⁴ Inkılap zamanı

¹⁵⁵ **Ahde İnghelab**, 2. Sayısı, 20 Zilkade 1341, s. 2.

¹⁵⁶ 3 Esfand 1299

¹⁵⁷ Aydın, s. 120.

kurularak, Rıza Han, Rıza Şah Pehlevi adıyla İran saltanat tahtına oturdu. Kaçar Hanedanlığı'nın son şahı olan Ahmad Şah, 2 Kasım 1925'te¹⁵⁸ sonsuza kadar İran'dan ayrıldı. 1929'da Paris'te Ahmad Şah'ın ölümüyle birlikte, saltanatın Kaçar Hanedanına dönüşü bile imkansız hale geldi.¹⁵⁹

Adamiyet ve Genç Türkler gibi gruplar İran ve Osmanlı'da ortaya çıkmışlar. Bu gruplar birçok yeni düşüncelere sahiptiler ve bu fikirleri toplumda yayımlamasını istemişlerdi. Bu amaçların ardından birçok değişiklik her iki hükümette de ortaya çıkmıştır. En önemli olay ise görüldüğü gibi Anayasa Devrimi idi. Bu devrimin yanı sıra eğitim, sağlık, gazetecilik vb. alanlarda değişiklikler görülmüştü. Yabancı devletlerin müdahalesi, I. Dünya savaşı, Kaçar ve Osmanlı padişahların yeteneksizliği iki ülkede hükümet değişimine neden olmuştur.

1.3. OSMANLI VE KAÇAR HANEDANININ YIKILMASI VE YENİ SİYASİ YAPILARI ORTAYA ÇIKMASI

Kurtuluş savaşının ve ülkenin kurtuluşunun ardından Türkiye cumhuriyeti 29 Ekim 1923'te kuruldu. Mustafa Kemal (29 Ekim-10 Kasım 1938), Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçildi. Mustafa Kemal'in bağımsız bir devlet kurmak çabaları cumhurbaşkan olmadan önce başlamış ve 1923'ten sonra da devam etmişti. Mustafa Kemal bu amaçlarda başarı olabilmesi için olası sorunları da düşündü. Bunlardan biri ona karşı gerçekleşebilecek ayaklanmalardı.

*Bunlar özellikle, ciddi bir tehdit oluşturabilecekleri yerden, yani ordudan geliyorlardı. Bu tehdit 1926'da ortadan kaldırıldı ve en önde giden bazı generaller emekli edildi. Aralarında Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi kişiler vardı. Bunlardan hepsi ulusal mücadele öne çıkmışlardı. Ordudan ayrılmak ve Atatürk hayatta olduğu sürece siyasetten uzak durmak zorunda bırakıldılar.*¹⁶⁰

¹⁵⁸ 11 Aban 1304

¹⁵⁹ Farmanfarmayan, Manker, s. 69.

¹⁶⁰ Ahmad, Oluşumu, s. 17.

Türkiye’de diğer sorunlardan biri de Kürt ayaklanmaları idi.¹⁶¹ Şeyh Sait’in yarattığı ayaklanma dahil ayaklanmalar, Batı ülkelerinin hedefleri ile aynı çizgide olmuştur. Bu isyanlar Mustafa Kemal tarafından bastırılmıştı.¹⁶² Mustafa Kemal’in ilk hareketi, büyük kararların alındığı bir meclis oluşturmaktır. Feroz Ahmet kitabında, Mustafa Kemal Atatürk’ün düşünceleriyle ilgili; İslam’ın yüzyıllardır siyasal bir araç olarak kullanılmasının önlenmesi düşüncesiyle, laikleşme adımlarının attığını ifade etmekte ve “3 Mart 1924’te Büyük Millet Meclisi, halifeyi görevden aldı. Halifeliği kaldırdı ve Osmanlı sarayının bütün üyelerini yurt dışına sürdü ve ülkeye girişlerini yasakladı. Başlangıçta Kemalistler İslam’ı siyasal olarak etkisiz hale getirerek onunla uzlaşmak istiyor gibiydiler, Ancak bunun boş bir umut olduğu anlaşıldı.”¹⁶³ şeklinde değerlendirmektedir. Mustafa Kemal’in yaptığı iş, Osmanlı Devleti’ne geri dönüş umuduyla ve saltanat ve halifelik iddiasını ortadan kaldırdı. Bunun ardından Mustafa Kemal geniş ve kapsamlı bir şekilde reformlar yapmıştı. Aile, bu dönemde insan yaşamının en temel ve önemli yeri olarak kabul edildi. Mustafa Kemal bu konu hakkında şunları söylemişti: “30 Ağustos 1924’te Dumlupınar’da, uygarlığın temeli, ilerlemenin dayanağı, gücün kaynağı, aile yaşamındadır. Eski bir aile yaşamı, mutlaka belli bir toplumsal, ekonomik ve politik zayıflama doğurur.”¹⁶⁴ Mustafa Kemal’in aile üzerindeki eylemleri aşağıdaki paragraflarda açıklanacaktır.

Ankara’da kurulan meclise gelince “tek partinin damgasını vurduğu meclis’teki muhalefet etkisiz kaldı. Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını alan partiden pek çok milletvekili istifa etti ve 17 Kasım 1924’te bir muhalefet partisi kuruldu.”¹⁶⁵ Bu dönemde bir kaç parti ortaya çıkmış en önemlisi, söylendiği gibi 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idi. Cumhuriyet Halk Partisi’yle birlikte, ‘Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ ve ‘Serbest Cumhuriyet Fırkası’ da ortaya çıkmışlar.¹⁶⁶ Bu partilerin hiçbiri Cumhuriyet Halk Partisi’nin gücüne sahip değildi, bu

¹⁶¹ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul, 2005, s. 134.

¹⁶² Nürgün Koç, “Şeyh Sait Ayaklanması”, *Turkish Studies*, Cilt: 8/2, kış 2013, D.153- 166. Ankara, s.164.

¹⁶³ Ahmad, Oluşumu, s. 82. Daha bilgi için bkz: Berkes, s. 515.

¹⁶⁴ Caporal, I. cilt, s. 11.

¹⁶⁵ Ahmad, Oluşumu, s. 85.

¹⁶⁶ Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, Türkiye iş bankası kültür yayınları, Ankara, 1981, s.89.

yüzden mecliste CHP yıllar boyunca en fazla sandalyeye sahipti. Bu partinin yanında 1924'ten itibaren Türk Ocakları da yeniden faaliyete geçmişlerdi. Türk Ocaklarında kadınlar da erkeklerle birlikte gelişmiş bir Türkiye için çaba gösterdiler.¹⁶⁷ Diğer etnik gruplarda olduğu gibi, Türkler de ihtiyaç duyulduğunda etkili olan alfabelerini kullandılar. Arap alfabesi, İslamiyete geçiş sonrasında Türkler tarafından kabul edilmiştir. Tanzimat döneminde ve Türkler'in Avrupalı reformlar ile tanışmasından sonraki yıllarda, bazı aydınlar dil ve alfabe sorununa dikkat çekmiş ve alfabe değişikliğini cılız da olsa dillendirmişlerdi.

*II. Meşrutiyet Dönemi'nde dil ve dilin sorunları, dilde İnkılâp çabaları yoğun olarak gündeme geldi. Fakat cumhuriyete gelinceye kadar bunu gerçekleştirmeye kimse cesaret edemedi. Cumhuriyet kurulmasından sonra da bu konuda basında ve aydınlar arasında birçok tartışma oldu. Sonunda 1928'de Milli Eğitim Bakanlığı bir alfabe encümeni kurarak Arap harflerinin yerine Latin harflerine geçiş sürecini başlattı.*¹⁶⁸

Türk halkının okuma-yazma bilmeme nedeni Arap alfabesinin zorluğu olarak bilinmiştir. Bu, hükümeti alfabenin değiştirilmesi için daha kararlı kılan diğer nedenlerden biriydi. Değişiklikler Arap alfabesine özgü değildi. Hicri takvim reform için başka bir konu oldu. “Mart 1917’de İttihatçılar, geleneksel yılların muhafaza edildiği, değişikliğe uğratılmış milâdi bir takvimi yürürlüğe koydular. Kemalistler 1 Ocak 1926’da yürürlüğe giren milâdi takvimi benimseyerek bu karışıklığa son verdiler.”¹⁶⁹ Giyim hakkında geçmiş yıllarda bazı değişiklikler yapılmış olmasına rağmen, bu değişikliklerin hiçbirisi Mustafa Kemal’in zamanının ciddiyetine ulaşmamıştı. Bu bağlamda Avrupa’nın etkisi de görülmüştü. Mustafa Kemal değişimi ilk kendisinden başlatmış ve yurt gezisine çıktığı 1925’te Kastamonu’da halkın önüne şapka ile çıkmıştı.¹⁷⁰ Şapkayı Hristiyanlık belirtisi olarak değil, güneşten korumak için kullandığını açıkladığı zaman bu konuyu bir reform haline getirilmişti.¹⁷¹

¹⁶⁷ Caporal, III. Cilt, s. 58.

¹⁶⁸ Ramazan Çalık, Ali Galip Baltaoğlu, “Alman Kaynaklarda Türk Harf İnkılâbı Ve Yankıları Elçilik Raporları Basım Ve Diğer Kaynaklar”, Ankara üniversitesi Türk inkılâp tarihi enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 27-28. Sayı, 2001, SS. 263-283, s. 266.

¹⁶⁹ Ahmad, Oluşumu, s. 117.

¹⁷⁰ L. Cleveland, s. 204.

¹⁷¹ Gürcan Bozkır, “İzmir Basımında Mustafa Kemal Atatürk’ün Kastamonu Gezisi”, ÇTTAD, 9.Cilt, 20.Sayı, 2010, SS.109-127, s. 117.

*25 Kasım 1925'teki meclis oturumunda 671 sayılı şapka iktisası hakkındaki kanun kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar.*¹⁷²

Bu şekilde Fes giymesi Türkiye'de yasaklandı. Türkiye'de en zor reformlardan biri kılık-kıyafetin değişmesiydi. Çünkü dini fanatikler bu konuya karşı çıkıyorlardı. 1934'te kadar erkek kıyafeti hakkında yeni yasalar ortaya çıkmıştır. "3 Aralık 1934 tarih ve 2596 sayılı bazı kisvelerin giyilemeceğine ilişkin kanunda Ruhaniler, hangi dinden ve mezhepten olursa olsun mabet ve ayinler dışında herhangi bir ruhani kisve giymezler esası getirilir. Bundan sadece kabul edilen sekiz dinî cemaatin lideri istisna edilir."¹⁷³

Kıyafet reformları sadece erkekler için değildi, aynı zamanda kadınların giyiniş tarzı da dikkate alındı. Bu konu diğer bölümlerde ele alınacaktır. Bu dönemde aileye önem vermek için yapılmış şeylerden biri aile hukukuydu. 1927'de Türkiye'de aile hukuku Cumhuriyet Halk Partisi tarafından dikkate alındı.¹⁷⁴ 1926'dan 1929'a kadar ticaret, iflas, medeni kanun vb. konularda çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki yeni Avrupa yaşam tarzı çok dikkat çekmişti. Soyadı Kanunu ortaya çıkınca insanların birbirini tanımasını kolaylaştı. "Mustafa Kemal'in, soyadı yasası 1934'te çıkana kadar Cihâd'a katılmış müslüman savaşıcı anlamına gelen Gazi unvanını kullanması anlamlıdır."¹⁷⁵ Bu tarihten itibaren her Türk kendine ait bir soyada sahip oldu. Türkiye'de her kesimde reformlar devam ediyordu ve bu gelişmelere katkıda bulunan en önemli konu, Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkeyi yönetmek için laik sistemini seçiyordu. Takvim ve alfabedeki değişikliklerden sonra, Türk diline dikkat etmek, dikkatlice düşünülmüş konulardan biriydi. "Böylece Mirza Fath-Ali Ahunzâde'nin 19. Yüzyılın ortalarında önerdiği çözüm yürüten Dil Encümeni, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne dönüştürüldü. Cemiyet aynı yıl I. Türk Dil kurultayı'nı topladı."¹⁷⁶ Yukarıda bahsedildiği

¹⁷² Yasemin Doğaner, **Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyal, Kültürel değişim**, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi, 2000, s. 238.

¹⁷³ Abalı, s. 212.

¹⁷⁴ Caporal, I. Cilt, s. 11.

¹⁷⁵ Ahmad, Oluşumu, s. 93.

¹⁷⁶ Aydın, s. 231.

üzere, Avrupa'dan modellenen hukuk Türkiye'de kurulmuştur. Laiklik sadece hukuk bölümünde değil 5 Şubat 1937'de anayasaya da girmiştir. Eğitim, ticaret vb. genel ilkelerin reformundan sonra haftanın resmi tatili gibi konularda da dikkate alındı.¹⁷⁷ Atatürk dönemi, en ünlü reform dönemlerden biri olmuştur. Gazetelere ek olarak, kitle iletişim araçları bu dönemde çalışmaya başladılar. Örneğin; "Radyo yayınlarının 1927'de başlatılması ise dünya radyoculuk tarihinde önemli hamlelerden biridir."¹⁷⁸ Reform konusu çok geniş bir konu olduğu için her şeyi anlatmak mümkün değildir. 10 Kasım 1938 vatansever ve reformcu olan Mustafa Kemal Atatürk dünyayı terk etti.

Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile aynı zamanda İran'da Rıza Şah Pehlevi İran tahtına padişah olarak oturmuştu. İran'ın içindeki bulunduğu kargaşa devam ediyordu. İran'ın içinde bulunduğu kötü durum sadece Birinci Dünya savaşının etkisi değildi aynı zamanda onu kötüleştiren kötü iç şartlardır; Bunları açıklamadan önce İran'ın kaderini değiştiren bir kişiden bahsetmeliyiz. Rıza,

Abbasgholi Han¹⁷⁹'ın en küçük oğluydu. Mazandaran eyaletinde Savadkouh bölgesinde, Alaşt köyünde dünyaya geldi. Bazı tarihçiler şunu yazdı; babası Savadkouh'taki asker olarak görev yaptı ve atası Murat Ali Han, Herat kuşatmasında başarılı bir şekilde görev yapmıştır. Annesi (Nuşafarin) Kafkasyalı bir göçmendi ve Abbasgholi Han'ın ikinci eşi idi. Rıza 15 Mart 1878'de dünyaya geldi. Annesi Tahran'a taşındığından 40 gün önce doğdu. İmamzade Haşem'in türbesi yolunda ilerlerken kar ve soğuk havadan dolayı onların kervanı soğuktan etkilendi. Nuşafarin çocuğunu kucağında tutuarken kar üzerine düştü. İmamzade Haşem'in kahvecisi ve kaç kişi daha onları kurtarmak için çaba gösterdiler. Anne ve bebeği kahvehaneye götürdüler. Bebeğin öldüğünü düşünerek yakacak odunların yanına bıraktılar. Sıcak su vererek anneyi soğuktan kurtardılar. Rıza Şah daha sonra arkadaşlarına şöyle dedi: 'Annem ölümümü düşündüğünden dolayı İmamzade Haşem'de ağladıktan sonra, yüzüme vuran ateşin sıcaklığı tarafından ağlama sesim yükselmiş' Nuşafarin daha sonra Tahran'ın Sangalaj semtinde ve şimdi de bir itfaiye yeri olan Hasan Abad mezarlığı'na gömüldü.¹⁸⁰

Rıza'nın doğumuyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur fakat onun dayısı Abolkasem beyg'in evinde yaşadığı ve bunun gibi bilgiler verilmişti.¹⁸¹ Kaderi aynı zamanda İran'ın

¹⁷⁷ Tunçay, s. 228.

¹⁷⁸ Oya TekGöz, **Siyasal Haberleşme Ve Kadın**, Serinç matbaası, Ankara, 1979, s. XVI

¹⁷⁹ Dadaş beyg (Büyük kardeş) olarak biliniyordu.

¹⁸⁰ Mostafa Alamouti, **İran Dar Asre Pahlavi** (Pehlevi Çağında İran), Cilt;1, 2. Baskı, Peka yayınevi, Londra, 1369, ss. 8-9.

¹⁸¹ Farhad Rostami, **Pahlaviha (Pehleviler)**, Cilt;1, Moaseseye Motaleat Tarikh Moaser İran, Tahran, 1378, s. 5.

kaderini de etkileyen bu çocuğun adı Rıza Han, Rıza Mirpanj, Sardar Sepah¹⁸² ve nihayetinde Rıza Şah isimlerine çevirilmiştir. Bu değişikliklerin nasıl ve neden gerçekleşeceğini tartışacaktır. Rıza Pehlevi söz konusu olduğunda, tarafsız olmayan yazılmış kaynakları bulmak zor. Ona atfedilen unvan, bulunduğu durumlara dayanmaktadır. Örneğin Rıza Mirpanj bulunduğu pozisyonundan dolayıydı. Mirpanj, Kaçar döneminde Kaçar ordusunda bir askeri rütbeydi ki Nasıreddin Şah tarafından icat edildi. Rıza ayrıca bu grupta hizmet nedeniyle Rıza Mirpanj olarak isimlendirildi. Rıza Mirpanj'ın hayatındaki en önemli olaylardan biri 22 Şubat 1921 darbesidir.¹⁸³

İngiliz hükümeti 1919'daki anlaşmayı İran parlamentosunda yaptırmakta başarılı olmaması, komünist Rusya'nın İran'daki etkisinin önlenmesi ve kaynaklarının Hindistan'da korunması, İran'da bu darbeyi yarattı. İngiliz hükümeti başlangıçta Seyyid Zia al-Din Tabatabai'yi bir maşa olarak gördü ve müzakere ederek zemin sağlamıştır. Ardından komutan olarak Rıza Mirpanj'ı seçti. Sonunda 22 Şubat 1921 sabah askerler Rıza Mirpanj'ın komutanlığında Tahran'a girdiler. Jandarmalarla kısa bir çatışma ile Tahran'ı gizli antlaşma temelinde ele geçirdiler. Ardından darbeciler bir sonraki kararları açıkladılar. Örneğin askeri yönetimle ilgili broşürler yayınlaması, hedef olan halkı tutuklanması ve 1919 sözleşmesini iptal edilmesi idi.¹⁸⁴ Bu darbede general Ayronside, Seyyid Zia al-Din Tabatabai, Rıza Mirpanj gibi kişiler rol oynadılar fakat bu darbenin pek çok yönünün hala belirsiz olduğunu görülmektedir ve onun arkasında tartışmalar hala devam etmektedir.¹⁸⁵ Muhammed Rıza Pehlevi bu darbeye ilgili olarak şunları yazdı: “Babam İran'ın kuzeybatı şehirlerinden biri olan Kazvin'den Tahran'a geçti ve 1921 yılının Şubat ayında, kan dökmeyen bir darbeden sonra, İran'ın zayıf ve sağlam olmayan hükümetini devirdi. Seyyid Zia al-Din Tabatabai Bakanlar Kurulu Başkanı ve babam da Savaş Bakanlığı ve başkomutanlık görevini üstlendi.”¹⁸⁶ Hükümetin oluşumunu ilan ederken Seyyid Zia al-Din Tabatabai ve Rıza Han, iç kaosun sona ermesinin, toplumsal değişimin yaratılmasının ve ülkenin yabancı işgalden kurtulmasının ulusal diriliş

¹⁸² Bu sıfatlar askeri unvanlardır.

¹⁸³ R. Keddie, s. 160.

¹⁸⁴ Rostami, ss.14-15.

¹⁸⁵ Rostami, s. 19.

¹⁸⁶ Muhammad Rıza Pehlevi, **Mamouriyyat Baray Vatanam** (Memleketim İçin Görev), Ketab va Entesharat Pars, Los Angeles, tarihsiz, (Vatanam), ss. 54-55.

dönemine başlayacağını iddia ettiler. Hemen Sovyetler Birliği ile antlaşma imzaladılar ve 1919 antlaşmasını iptal ettiler, Sovyetler Birliği ile İran arasındaki dostluk antlaşmasına göre Çarlık rejiminin talepleri sona erdi ve 19. yüzyılda Rusya'ya verilen imtiyazların çoğu kaldırıldı.¹⁸⁷ Bu andan itibaren Rıza Mirpanj unvanını değiştirdi ve Sardarsepah olarak biliniyordu. Bu dönemde Sardarsepah¹⁸⁸ çok iş yaptı. Bu adımların ardından İran değişim rengini görüyor. Sardarsepah'ın onayladığı ilk eylem, İran'a askerlere verilen alt üst unvan ve sınıflandırılmaları ve bildirilen kıyafet kurallarıydı. Bu kurallara göre ordunun her birine özel bir işaret atanmış, böylece çeşitli safları tespit edilip ayrılabilirdi.¹⁸⁹

Bu değişikliklerin ardından İran'ın ilk askeri teşkilatı (askeri karargah) kuruldu ve 'Askeri yüksek konsey' olarak adlandırılan bir konsey icat edildi. Tuğgeneral Amanullah Mirza, askeri yüksek konseyi ilk başkanı olarak Sardarsepah tarafından atandı.¹⁹⁰ Bu dönemde Sardarsepah, İran'ı her yönden tehdit eden eylemlerden kurtarmak istedi. Sardarsepah ve Mirza Küçük Han arasındaki Ghiyam Jangal bilinen olarak çatışma da vardı. Buna sona erdirmek için Sardarsepah Gilan'a gitti. Masouleh civarında Sardarsepah ve Mirza Küçük Han arasındaki savaş başladı. Bu savaşın sonunda Mirza Küçük Han yenilgiye uğradı.¹⁹¹ Sardarsepah'ın ordu yarattığı disiplin ve ülkede yarattığı emsalsiz güvenlik, halka göre ülkenin durumunu idare edebilecek tek kişiydi. Ahmad Şah, Sardarsepah'ı, 29 Ekim 1923'te başbakan olarak seçti.¹⁹² Rıza'nın işleri, Sardarsepah ve İran başbakanı olarak görev yaptığı dönemde kısaca belirtilecektir. Sardarsepah olarak bilinen dönemde İran hükümeti Fransız hükümetinden birçok uçak aldı ve uçaklar 1923'te bu ülkeye ulaştı.¹⁹³ Son Kaçar şahlarının uçağı görmeye şaşırmasından bir kaç yıl geçmedi

¹⁸⁷ Ervand Abrahamian, **İran Beyne Do İnghelab** (İki Devrim Arasında İran), çev. Ahmad Golmohamadi ve diğerler, Ney, Tahran, 1377, s. 147.

¹⁸⁸ Rıza Şah; Başkomutan olduğu zaman Sardarsepah isimlendirildi.

¹⁸⁹ **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Eghtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535**, Naşriyeye Ketabkhaneye Pahlavi, ss. 12-13. Bknz. Erik-Jan, Zürcher ve Touraj, Atabaki, **Türkiye Ve İran'da Otoriter Modernleşme** (Atatürk Ve Rıza Şah Dönemleri), Bilgi üniversitesi yayınları, İstanbul, 2012, (dönemleri), s. 88.

¹⁹⁰ **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Eghtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535**, s. 12.

¹⁹¹ Abrahamian, Do İnghelab, s. 149.

¹⁹² **Rouyadshaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354**, Entesharat Şoraye Bozorgdashaye Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi Dar Vezarat Farhang Va Hooner, s. 3.

¹⁹³ Mahbubi Ardakani, ss. 52-53

ki Rıza, düzeltici bir önlemle önceki durumu değiştirdi. İran yollarının kurulması ve inşası ve güvenliğin geliştirilmesi için ilk kez Ticaret ve Kamu Hizmetleri Bakanlığı'nda Yollar ve Sokaklar Genel Müdürlüğü adında bir bölüm kuruldu. İran şehirleri arasında inşaat başladı ve harika yollar yaratmak için yoğun çaba harcandı ve bu da yol yapmanın başlangıcıydı. İran'da önemli yollar inşaa edildi.¹⁹⁴ 31 Mart 1922'de gerçekleşen eylemler, Rıza Pehlevi'nin çocukluğundan şimdiye kadar tanık olduğu zorlukların bir yansımasıydı. Bu yüzden yolları inşa etmek için mücadele ediyordu.

Rıza Pehlevi, başbakanlık döneminde de değişiklikleri takip ederek, böyle bir harekete geçti. Rıza Han ve yoldaşları kendilerini büyük göstermek için Kaçar hükümetinin zayıf noktalarını tanımladılar ve muazzam bir reklam yaptılar. Onlar cumhuriyet kurmak istediler. Beşinci meclisin kontrolünü ele geçirmek için seçimleri kontrol altına aldılar. Bu planla Ahmad Şah'ın, Rıza Han'ı yanlısı olan meclis çoğunluğuyla yetersiz olduğunu gösteriliyorlardı. İran'daki Şafagh Sorkh Gazetesi o zamandaki İran'ı eleştirdi ve cumhuriyeti desteklediler ve cumhuriyetçilik meselesinin nerden ortaya çıktığını dair ipucu belli oldu. Aynı anda birçok telgraf gönderildi. Bu telgraflar Rıza Han'ı destekledi ve telgraflar için para alamamaları emredildi. 1924'ün başlarında, cumhuriyetçi parti ve destekçileri örgütlendi. Planlarının ilki, saltanatı cumhuriyete dönüştürmesiydi.¹⁹⁵ İran bu kadar büyük bir değişime hazır değildi ve böylece cumhuriyetçi programı başarısız oldu. Rıza Han'ın işlerine birçok fanatik müdahale ediyordu. "Sardarsepah, din adamlarıyla içsel olarak ilgileniyor, gerçeği olmayan din adamlarını tanıyor, fakat uygun gördüğü için onların güçlü olanlarla bağlantı kuruyordu ve askere karşı hiçbir şey yapmadıkları sürece, taleplerini yerine getiriyordu ve onlar ise memnun kalıyorlardı.¹⁹⁶ Kendisini başbakan Sardarsepah'a veren Ahmad Şah 1923'te geri dönüşü olmayan Fransa yolcuğuna gitti. Bu tarihin üzerinden uzun zaman geçmedi ki 1 Aralık 1924'te, İran parlamentosu Avrupa'da yaşayan ve daha sonra Avrupa'da ölen Ahmad Şah'ı devirdi, Rıza Pehlevi'yi İran'ın şahı olarak seçti. 24 Nisan

¹⁹⁴ Rouyadadhye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 3.

¹⁹⁵ Madani, Moaser İran, ss. 142-143.

¹⁹⁶ Yahya Devletabadi, Hayat Yahya (Yahya'nın Hayatı), Ferdoos, Tahran, 1387, s. 1525.

1925'te, Rıza Pehlevi resmen İran şahı olarak taçlandı ve oğlu Muhammed Rıza veliaht olarak atandı.¹⁹⁷

Rıza Şah, bu kez İran'ı güçlendirmek isteyen şah sıfatıyla çalışmalarını hızlandırdı. Rıza Şah iken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya geçici bir barış içindeydi. Rıza Şah ordu, yollar vb. altyapıyı doğru şekilde dikkate alarak güçlü bir İran inşaa etmek için yaygın planını yeniden inşa ediyordu. 6 Haziran 1925'teki ilk adımlarından itibaren, zorunlu askeri yasasını ve gençleri askeri eğitim ile tanıştırılması için bir kanun oluşturmaya başladı.¹⁹⁸ Yeni şah, nitelikli insan eksikliği ve bütün işlerin yabancılar tarafından yapılmasından dolayı üzülmüyordu. Bu nedenle bu eksikliği telafi etmek için yurt dışına öğrencileri gönderdi.¹⁹⁹ Rıza Şah yalnızca iş ve eğitimden dolayı endişelenmiyor, aynı zamanda onu rahatsız eden yasa ve yargı eksikliğinden dolayı da üzülmüyordu. Kapitülasyonun²⁰⁰ geçmişte yabancılar verilmiş olması şahı çok üzülmüyordu. Bu nedenle 1927 yılında Rıza Şah kapitülasyon hakkını reddetti ve yargı oluşturma gereğini gösterdi.²⁰¹ Rıza Şah, İranlı aileler için de endişeliydi ve bu nedenle 1928'de Medeni Kanun'u kabul etti. Kanun ayrıca, kadınlara kocaları tarafından nafaka verilmemesi gibi durumlarda boşanma hakkı da verdi.²⁰² Rıza Şah'ın İran'da yürüttüğü etkinliklerle ilgili olarak, birçok yazar, tarihi, sosyal ve politik teorilerle kitaplar yazdı. Bunların arasında, Ervand Abrahamian 'İran Beyn Do İnghlab' kitabında, Rıza Şah'ın faaliyetleri arasından biri hakkında şöyle yazıyor:

*Ekonomik gelişme iletişimdeki gelişmelerle başladı. 1925 yılında iktidarın güçlenmesinden sonra, Rıza Şah hemen tartışmalı bir İran demiryolu projesini başlattı. 1929'da Hazar sahilindeki Şah limanını, Mazandaran'ın merkezinde Sari'ye ve Pers körfezi'ndeki Şahpur limanını, Khuzistan'ın kuzeyinde Dezful'a bağladı. 1931'de ilk tren Şah limanından Tahran'a ve oradan da Şahpur limanına ulaştı. 1941'de Tahran, Semnan yoluyla Meşhed'e ve Zanjan yoluyla Tebriz'e bağlandı. Almanya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İskandinavya, İtalya, Belçika, İsviçre ve Çekoslovakya'dan mühendisler, 1600 kilometreden fazla olan ve dünyadaki en zor rotaları geçen demiryolunu İran'da inşaa ettir.*²⁰³

¹⁹⁷ Pehlevi, Vatanam, s. 56.

¹⁹⁸ Gürakar, s. 241.

¹⁹⁹ Alamouti, s. 5.

²⁰⁰ Kapitülasyon: bir ülkede, yurttaşların zararına olarak, yabancılar verilen ayrıcalık hakları.

²⁰¹ Rouyadadaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 8.

²⁰² Serpil Sancar, **Din, Siyaset Ve Kadın (İran Devrimi)**, Alan yayıncılık, İstanbul, 1991, (İran Devrimi), s. 199.

²⁰³ Abrahamian, Do İnghelab, ss. 181-182.

Bu işin büyüklüğü ile ilgili olarak Muhammed Rıza Şah Pehlevi, babasına da övgüde bulundu. Babasının zamanında 1926'da başlayan ve 1938'de sona eren ulusal demiryolundan biri olduğunu kabul etti. İsveçre'deki meşhur demiryolunun önemi kadar İran'ın bu demiryolu da önemliydi. Bu demiryolu 4100 köprü ve toplam 55 mil uzunluğunda 224 tünelden geçiyordu.²⁰⁴ Rıza Şah, ülkeyi geliştirme çabalarıyla birlikte İran'ın geçmişine de dikkat etti. Bu bağlamda bazı etkinliklere odaklanmıştı. Rıza Şah, Nazi Almanyası'nın etkisi altındaydı. Rıza Şah'tan önce de İranlı entelektüeller İran'ın Rus ve İngiliz egemenliği ve ülkenin bağımsızlığına saygı göstermemesi nedeniyle Almanya'yla yakınlaşmıştı. Ancak Rıza Şah ve muhafazakar milliyetçiler, Nazi ideolojisine daha fazla ilgi duydular ve İran ile Almanya arasındaki: 'Aryan'ın köklerini vurguladılar. Her ne kadar Rıza Şah'ın 'Persia' tabiri yerine yerli 'İran' kelimesini kullanma isteği mantıklı görünse de, aslında 'İran' ve 'Aryan' kelimelerinin kökenini anlayan bir temsilcisiydi.²⁰⁵ Rıza Şah sadece ülkenin adını değil tarihsel ve diğer yönleriyle de İran'ın geçmişine dikkat etti. Bu nedenle İran'ın şairlerinin, bilim adamlarının vb. önemli şahsiyetlerin mezarlarını türbe yaptırdı. Onları İran ve dünya tarihine olan hizmetleri için övdü. Örneğin 12 Ekim 1934'te binyıl kutlaması adıyla bir kutlamayı İran'ın büyük şairi Ferdevsi'nin adıyla başlatıldı.

Yücelik şahımız İranlı ulusal destan, Ferdevsi'nin Şehnamesi ile çok ilgileniyordu. Şehname'nin ulusal duyguların heyecanı üzerindeki etkisinin farkındaydı. Ferdevsi'nin eserini önemi iyi anlaşıldı. Bu nedenle Rıza Şahın emriyle, Devlet ve Ulusal Sanat Kurumu, Ferdevsi'nin mezarının türbe inşasına ve İranlı büyük şair anıtına yıllar önce başladılar. Bir grup oryantalist Tahran'a geldi. İranlı, Asyalı ve Avrupalı konuşmacıların katılımıyla Tahran'da bir Ferdevsi haftası düzenledi. Ardından oryantalistler, Büyük Rıza Şah ile birlikte Meşhed'e gittiler. 12 Ekim 1934'te Ferdevsi'nin türbesi, Tus'ta Rıza Şah tarafından açıldı. İran'daki ünlü birinin ismi ilk kez, görkemli törenlerle gerçekleştirilerek anıldı.²⁰⁶

Rıza Şah İran'ın ilerlemesi için başka adımlar da attı. Son yıllarda saltanatı cumhuriyet sistemine dönüştürülmüş haline gelen komşu ülke Türkiye ile bilgi alışverişinde bulundu. Bunun yanı sıra Türkiye'yi ziyaret etti. Bu gezi sırasında aynı

²⁰⁴ Pehlevi, Vatanam, s. 61.

²⁰⁵ R.Keddie, s. 165.

²⁰⁶ Rouyadhadhaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 14.

zamanda Atatürk'ün kişisel deneyimlerinden de faydalandı. Bu gezi hakkında ulusal meclis, Mayıs 1934'deki 92'ci toplantısında şöyle rapor veriyor:

öğleden önceki meclis toplantısına Dadgar Bey Başkanlık etti. Önceki meclis toplantı özeti sonuçlandırıldı ve onaylandı. Reis al-Vozara Beyi, emir öncesinde, Sayın Bey bu konuyu iyi hatırlıyor ki, İran Hükümeti ve halkı ile Türk Hükümeti ve halkı arasında geçen günlerde, anlayışsızlık ve kötü niyetlerin olmasından dolayı, yıllar boyunca süren anlaşmazlıklar ve çatışmalar vardı. Elbette bu yol iki ülkeye ciddi kayıplar getirdi. (doğru) sonunda neyse ki tanrı yardım etti ve şanslıydık ki, yeni İran ve Türkiye, her biri bilgili ve uzman liderine sahip oldular. Bu liderlerin rehberliğinde İran ve Türk Hükümetleri görüldüğü üzere ilerleme ve mükemmellik yoluna gittiler (doğru) ...²⁰⁷

Kaynaklara göre Rıza Şah bu gezinin deneyimlerini kullandı. Atatürk'ün en önemli eylemi, dini siyasetten ayırmasıydı. Bundan dolayı din adamlarının dini giysilerle sokağa çıkmalarına izin verilmemesi ve böylece dinin kötüye kullanımına olanak verilmemesiydi. Bu mesele ve kadınlara verilen özgürlük Rıza Şah'ı da etkiledi. Türkiye'nin attığı bu alandaki adımları izleyerek, Rıza Şah, İran'ın İslam devleti modelini de modernize ederek hızlı bir şekilde değişimini sağladı.²⁰⁸ Rıza Şah'ın 8 Ocak 1936'da Türkiye gezisinin ardından İran'a döndükten sonra, Atatürk'ün eylemlerinin etkisiyle bazı eylemleri yaptı. Örneğin kadınların peçe takmasının ortadan kaldırılması bu icraatlardan biriydi. Bazı kaynaklar bu işleri Atatürk'ün etkisinden dolayı yaptığını belirtiyorlar, bu konuda ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bu yıllarda gerçekleşen diğer önemli faaliyetler arasında ülkenin eğitim ve kültüründe yeni bir dönem yaşanmıştı. 1933 yılında kanuna göre, okul çağının başlangıcından itibaren tüm öğrenciler ücretsiz olarak eğitildi. Ayrıca 2 Şubat 1935'te ilk İran üniversitesi, Tahran üniversitesi olarak bilindi.²⁰⁹ Rıza Şah İran'ın geleceği konusunda ise endişeliydi bu yüzden bu konuyla ilgili birçok iş yaptı. Bunun yanı sıra Eylül 1931'de veliahtı, okumak amacıyla İsviçre'ye yolladı. Amacı, İran'ı yönetecek yetkin ve yetenekli bir halef yetiştirmektir. Veliahtının evliliğine de ilgisiz değildi. "Fevziye ile evlilik konusunda, İngilizler bu evliliği kesinlikle destekledi. Çünkü İran'ı Mısır'a yakınlaştırmak istiyorlardı."²¹⁰

²⁰⁷ **Tajadod İran**, 1441. Sayısı, 7. yıl, 23 Ordibeheşt 1313. s. 1.

²⁰⁸ Alamouti, Cilt; 1, ss. 295-296.

²⁰⁹ Sancar, (İran Devrimi), s. 186.

²¹⁰ Alamouti, 4. Cilt, s. 67.

Rıza Şah, İran'ı gelenekselden modernizme doğru değiştirmek için çok şey yaptı. Bu nedenle rakipler ve düşmanlar da buldu. Bu rakiplerle çatışmalar farklı şekillerde gerçekleşti. En önemlisi Mayıs 1937'de gerçekleşen tutuklamalardı. Bu yıl polis 53 kişiyi suçladı; Bu gizli örgütlenme birçok faaliyette bulunmuştu; 'Mayıs ayı' işçi bayramı yayını, Isfahan Tekstil ve Teknoloji Fakültesi'nde grev düzenlenmesi ve Kapital Marx ve Komünist Manifesto gibi kitapların çevirilmesi ve dağıtımı nedeniyle tutuklandılar. Gözaltına alınanların beşi derhal serbest bırakılsa da grup 'Elli Üç' ile tanındı. Birkaç yıl sonra aynı insanlar Tudeh partisi'nin çekirdeğini oluşturdular. Kasım 1938'de yargılanan kırk sekiz kişinin çoğu, Tahran'da yaşayan genç ve entelektüel nesildi.²¹¹ Tartışılan yıllar dünya için çok setresli yıllardı. İran'da bazılarının Rıza Şah ile düşmanlığı artıyor olmasına rağmen modern İran'ın babası olduğu da inkar edilemezdi. İran şahının saltanatının sonu da bazı şüpheleri de ortadan kaldırdı. Rıza Şah II. Dünya savaşı sırasında yalnızca İran'ın tarafsız olmasını istedi. Fakat Rusya ve İngiltere buna saygı göstermediler. İran'ın tarafsızlık ilanı sömürge ülkeleri tarafından reddedildi. Ülkenin kimliğini istila etti ve şahı istifaya zorladı. Bu nedenle 11 Eylül 1941'de İran'ın savaştaki tarafsızlığına rağmen İran'a karşı müttefikler tarafından işgal edildi. Böylece Rıza Şah da istifayı zorla kabul etti. Rıza Şah, istifasından sonra İngiliz kuvvetleri gözetimi altında Bandar Abbas'dan İran'ı bir gemi ile terk etti. Önce Hindistan'a götürdüler ve ardından Mauritius²¹² adasına taşıdılar. Sonunda Güney Afrika'da Johannesburg'da gözetim altında alındı ve hayatının son yıllarını bu adada geçirdi.²¹³ İran tarihi bu gerçeği gösteriyor ki II. Dünya savaşı sırasında Rusya ve İngiltere İran'ı kendileri için kurulmuş bir sofraya gibi gördüler ve hatta bu sofrayı kendi aralarında bölüştüler.

Rıza Şah ve Mustafa Kemal Atatürk, dönemlerinde İran ve Türkiye'de birçok reform yapmışlar. Bu reformlar birçok açıdan benzer olsa da, bu reformların toplumda bulunmuş dini farklılıklar da dahil olmak üzere birçok nedenlerden dolayı farklı sonuçlara yol açmıştı. Burada vurgulanması gereken nokta, Osmanlı hükümetindeki reformların, Osmanlıların Avrupa ülkelerine daha yakın olmasından dolayı daha hızlı yayılmasıdır.

²¹¹ Abrahamian, Do İnghelab, s. 193.

²¹² Afrika'da bir ada.

²¹³ Rostami, s.60.

Osmanlı döneminde birçok alanda reform ve altyapı değişiklikleri yapılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk bu konuda Rıza Şah'dan daha şanslıydı. Çünkü İran, Kaçar döneminde bir ülkeden ziyade bir köye benziyordu. Rıza Şah İran'ı değiştirmek için birçok konuda ilk altyapıları hazırlıyordu. Bu konu askerlik alanında dahil olmak üzere birçok konuda görüldü.²¹⁴ Genel bir şekilde bakarsak iki reformcu arka arkaya Avrupa'yı örnek alarak modernleşme yoluna girdi. Örneğin takvim konusunda hicri takvim yerine; Türkiye 1 Ocak 1926 miladi takvim ve İran ise 1927'de güneş takvimini seçmişlerdi.²¹⁵ Rıza Şah'ın reformlarının başarısız olmasının temel nedeni, yabancı ülkelerin II. Dünya Savaşı bahanesiyle İran'daki iç işlerine müdahale etmek ve bunun yanı sıra din adamların İran toplumu üzerindeki etkisiydi. İran toplumu Rıza Şah döneminde Kaçar geleneklerinden uzaklaşmamış ve okur-yazar oranı düşüklüğünden dolayı Rıza Şah'ın birçok reform isteğine karşı çıkmışlardı. Bu nedenlerden dolayı Rıza Şah'ın birçok alanda reformları sonuçsuz kalmıştı. Rıza Şah'ın aksine Mustafa Kemal Atatürk, reformun önce dini siyasetten ayırması gerektiğinin ve laik sistemin onun birçok amacında yardımcı olabileceğinin farkındaydı. Bu nedenle muhaleflerin bir çoğunu kontrol edebildi ve birçok amacına ulaşmıştı.

Türkiye'de, Atatürk'ün ölümünden sonra birçok alanda yeni reformlar ortaya çıkmıştır. "Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra, 11 Kasım 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi oybirliğiyle İsmet İnönü'ye onun halefi olarak seçti."²¹⁶ İsmet İnönü (11 Kasım 1938-22 Mayıs 1950) Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak tanınmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün yoldaşlarından biriydi. Ayrıca Türkiye'nin ilk başbakanıydı. Bundan önce, Türk kurtuluş savaşı'na ve Lozan'da Türkiye'nin temsilcisi olarak katılmıştı.

*1922 yılı sonlarında Lozan konferansı diplomasi tarihinde bir klasik olmuş olan İsmet İnönü tarafından temsil edilmekteydi. Kısmen sağır olan İnönü İngiltere dışişleri Bakanı Lord Curzon Türk taleplerine karşı uzun konuşmalara başladığında kulaklığını kapatırdı. Curzon itirazlarını tamamladıktan sonra da sanki İngiltere dışişleri Bakanı tek kelime etmemiş gibi Misak-ı Milli'nin tanınması ısrarlarını sürdürürdü.*²¹⁷

²¹⁴ Zürcher ve Atabaki, dönemleri, s. 88.

²¹⁵ Zürcher ve Atabaki, dönemleri, s. 13.

²¹⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş yayıncılık, Ankara, 2008, s.393.

²¹⁷ L. Cleveland, s. 201.

Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Mustafa Kemal döneminde başlayan reformları sürdürmekteydi. Örneğin ekonomik açıdan, Atatürk'ün öngördüğü yolu takip etmişti. İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi, Atatürk'ün zamanında başlamış reformların devam edeceği anlamına geliyordu. Eğitim alanında da Atatürk zamanındaki gibi reformlar görülmüştür. "İnönü döneminin en uzun süre görev almış olan Milli Eğitim Bakanı Hasan- Ali Yücel, Hümanist eğitim üzerine odaklanmış, çok partili siyasal sisteme geçilirken laik eğitim tekrar ele alınmış, döneme damgasını vuran bu akımlar eğitim programlarına yansımıştır."²¹⁸ İsmet İnönü'nün döneminde gerçekleşen en önemli olay II. Dünya savaşı idi. Türkiye seçtiği politikasından dolayı II. Dünya savaşına girmemiş oldu. Türkiye II. Dünya savaşı'na girmemiş olsa da, II. Dünya savaşından etkilenmiştir.

*1945'te hem Türkiye hem İran, Sovyetler Birliği'nin egemenliklerine yönelik tehditleriyle karşı karşıyaydılar. O yıl başında Moskova'da Anadolu'daki Türk topraklarında hak iddia etmiş ve Boğazlar'ın denetiminden pay istemişti. İngiltere ve ABD'nin teşvikiyle Cumhurbaşkanı İnönü'nün hükümeti Sovyet isteklerini reddetti ve ülkenin egemenliğini vurguladı.*²¹⁹

Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye savaşta tarafsız kalmasına rağmen, Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri görülmüştü. II. Dünya savaşı ve Rusya tarafından gelen tehditler Türkiye'nin ABD gibi ülkelere daha fazla bağımlı hale gelmesine neden olmuştu. Partiler söz konusu olduğunda, İnönü'nün döneminde hala Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) meclisi'ndeki en çok sandalyeyi elinde tuttuğu söylenmelidir. Bu nedenle izlenen reformlar devam ediyordu. "Tek parti dönemi (1923-1945) boyunca ordu siyasal hayattan tamamen tercit edildi. Subaylara siyasete girmek istiyorlarsa emekliye ayrılmalari söylendi. Pek çoğu emekliliği seçerek yönetimindeki Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) girdi. Cumhuriyet dönemi, üniforma içinde hizmet etmeyi seçenlerin oy kullanmalarına bile izin verilmedi."²²⁰

Bu siyaset belki de Türkiye'nin oluşumunun ilk yıllarında dikkat çeken en doğru yapılardan biriydi. II. Dünya savaşından ardından Truman Doktrini ortaya çıkmıştır. 1947'de sunulan bu doktrin, diğer ülkelerin siyasetine Amerika'nın müdahalesine yol

²¹⁸ Filiz Meşeci Giorgetti ve Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", Yakın dönem Türkiye araştırmalar, sayı; 13-14, 2008, SS. 27-56, s.39.

²¹⁹ L. Cleveland, s. 307.

²²⁰ Ahmad, Oluşumu, s. 17.

açmıştı. “Sovyetler’in Türkiye üzerindeki baskıları ve Yunanistan’da bir komünist ayaklanmasına tepki olarak formüle edilen Truman Doktrini, teorisinin ilk formüllerinden biriydi.”²²¹ Atatürk döneminde olduğu gibi kılık-kıyafet hakkında reform bu dönemde de görülmüştü. Birisi yasalara karşı kıyafet kullandığı zaman tutuklanıp ve uyarılırdı. “1930-1940 tarihinde İçel’de kılık ve kıyafetinden şüphe edilen Kayserili Ahmet İbiş adındaki şahıs polis tarafından yakalanmıştır.”²²² Bunun gibi polis tarafından uyarı alınan kişiler bulunurdu. Verilen örneklerden açıkça anlaşıldığı üzere, bu dönemde reformlar devam etmişti. İsmet İnönü döneminde dikkat edilmesi gereken nokta Demokrat Parti’nin (DP) ortaya çıkması idi. Demokrat Parti’nin ortaya çıkışıyla, İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı dönemi sona ermişti.²²³ Çok partili hayatın kalıcı olmasını sağlayan Demokrat Parti 1946’da Celal Bayar, Adnan Mendres, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulmuştu.²²⁴ Demokrat Parti’nin iktidara geldiği yıllar boyunca ve iktidar yıllarında (1950-1960) bile, bu parti ve Cumhuriyet Halk Partisi otorite için birbirlerine karşı harekete geçmişti. Celal Bayar (22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960) bu yıllarda Türkiye’nin üçüncü cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, ayrıca bu dönemde Adnan Mendres (1950-1960) başbakanlık görevinde faaliyet göstermekteydi. Parti tarafından takip edilen politika, Atatürk’ten farklı değildi. Ancak bazı durumlarda ezanın yeniden Arapça şeklinde okunması örneği de dahil olmak üzere Demokrat Partinin eylemlerinin önceki dönemlerden farklı ve laik fikirlere aykırı olduğu ileri sürülmüştür.²²⁵

İki parti arasında çatışmaya yol açan bir diğer olay Halk odaları ve Halkevlerinin kapatılmasıydı.

Türkiye’nin çok partili sisteme geçişi, Halkevleri ve Halk odaları için büyük güçlükler doğurdu. Pek de haksız sayılmayacak biçimde kültürel ve toplumsal etkinlikler adı altında Cumhuriyet Halk Partisi’nin doğrultusunda çalışmakla suçlandılar. Demokrat Parti’nin iktidara geçmesinden bir süre sonra Adnan

²²¹ L. Cleveland, s. 308.

²²² Ali Dikici, “Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları”, Ankara üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, sayısı.42, Kasım 2008, s.166.

²²³ V. Findley, ss. 225-226.

²²⁴ Caner Sancaktar, “Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç Ve Dış Dinamikleri”, Bilge Strateji, Cilt. 4, Sayı. 7, 2012, SS. 31-64, s. 54.

²²⁵ Zakir Avşar ve Ayşe Elif Emer Kaya, “Arapça Ezan yasağı Ve Kaldırılması”, Atatürk Araştırma Merkezi, 33. Cilt, Bahar 2017, 95. Sayı, s.149.

*Mendres 8 Ağustos 1951'de Halkevlerini ve Halk odalarını kapattırdı. Mallarına da Hazine adına el koydurdu.*²²⁶

Bu dönemde tarımda ve ekonomide değişiklik yapılmış olmasına rağmen, Adnan Mendres'in izlediği politikalar bazı durumlarda onun aleyhine hareketlere başlamıştı. 1958'de kötü ekonomik durum nedeniyle Adnan Mendres yeni tedbirleri kullanmak zorunda kalmış, bu durum halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmaktaydı.²²⁷ Eğitim konusua gelince bu dönemde kentleşme eğilimi ile okuryazarlık oranı yüzde otuz beşe ulaşmıştı. Hükümetin bu dönemde ve sonraki yıllarda eğitime yönelik politikaları bu artışa katkıda bulunmuştu.²²⁸ Türkiye Demokrat Parti (DP) sırasında Nato'ya girmek için çaba göstermişti. Bu yıllarda küçük rütbeli subaylar daha belirgin bir hale geldiler. Bu değişimde Türkiye'nin Kuzey ve Güney Kore arasında yapılan savaşta rol alması da etkiliydi.²²⁹ Türkiye bu dönemde de Avrupa'dan etkilenmeye devam etmişti. Yeni teknolojilerin tanıtılması ve Türkiye'de kullanılması da bunlardan biridir. Örneğin "Televizyon yayınları 1954 yılından itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Yüksek Frekans Laboratuvarı çalışmaları şeklinde başlamıştır."²³⁰

Demokrat Parti yönetimi dönemi, Türkiye'de bulunmuş partilerin arasında önemli bir süreçti. Bu süre zarfında, bazı politikalar halkın, özellikle öğrencilerin dikkatini çekmedi bu yüzden bazı grevler ortaya çıkmıştı. Protestocular arasında bazı subaylar da görülmüştü. 1960'da beklenmeyen bir olay Türkiye'nin kaderini yeni bir düzeye çıkardı. "27 Mayıs 1960 sabahı Orgeneral Cemal Gürsel komutasındaki Türk silahlı kuvvetleri, İstanbul ve Ankara'nın kontrolünü ele geçirip cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes de dahil olmak üzere hükümetin ileri gelenlerini tutukladılar."²³¹ Bu ani darbenin ardından Cemal Gürsel (27 Mayıs 1960-28 Mart 1966) Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanı olarak seçilmişti. Yabancı ülkelerin bu darbe üzerindeki etkisi kimseden gizlenmedi. Adnan Menderes'in ABD 'den uzak olan politikaları bu darbenin ortaya çıkışına neden oldu. "ABD darbeden üç gün sonra Cemal Gürsel'in idaresinde kurulan

²²⁶ Caporal, III. Cilt, s. 22.

²²⁷ V. Findley, s. 309.

²²⁸ Karpas, s. 37.

²²⁹ Ahmad, Oluşumu, s. 18.

²³⁰ Tekgöz, s. XVI.

²³¹ L. Cleveland, s. 312.

hükümeti tanımış ve olası bir dış politika değişikliğinin önüne geçmişti. ABD'nin etkisiyle Fransa ve İngiltere de yeni yönetimi tanımıştı.”²³² Adnan Mendres ülkeyi ABD'den uzaklaştırmaya çalışsa da, yeni Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, NATO ile çalışmaya devam etti. Cemal Gürsel cumhurbaşkanı görevini aldıktan sonra Millî Birlik Komitesi'nin (MBK) hükümetin başına getirdi. Bundan sonra ise Demokrat Parti'ye mensup olanlar için yargılama açılmıştı. Adnan Mendres gibi kişilere idam cezasını verilmişlerdi.²³³ 1961'de değiştirilen anayasa onaylandı ve meclisin yanında bir senato kuruldu. Anayasa, Türkiye'nin laikliği yolunda değiştirildi. Türkiye'de reformlar ve gelişmeler bu yıllarda yeni bir aşamaya girmişti. Türkiye'nin gelişmiş ülkeler listesine girmesi için planlar yapıldı. Her beş yıl için hazırlayan bu planlar Türkiye'nin ekonomi ve endüstri sektörünü etkilemişti.²³⁴ Eğitim ve öğretim reformları konusunda, Tübitak ve diğer eğitime bağlı teknoloji ve programlar bu dönemde ortaya çıktılar. Türkiye, diğer ülkeler gibi 21. yüzyıla yaklaşırken teknolojik dünyadan uzak kalmadı.

Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra Türkiye'de birçok parti darbe yoluyla iktidara gelmişti. İran'da ise yabancı ülkelerin müdahalesi ile Muhammed Rıza Pehlevi babasının yerine padişah olarak adlandırıldı.²³⁵ Yirmi iki yaşlarında ve babasına bağımlı olan Muhammed Rıza Şah'ının hükümdarlığının ilk yılları şüphesiz kendisi ve ülkesi için zorluklarla doluydu. Çağında meydana gelen en büyük olaylardan ilki Azerbaycan'ın ayaklanmasıydı. Bu kriz 1945'in son aylarında meydana geldi. Sovyetlerin ellerinde şekillenen bu isyan Jafar Pişevari tarafından yönetildi. Bu süre zarfında İbrahim Hakimi başbakanlıktan istifa etti. Ahmad Qavam, onun yerine oturdu. Bu değişim Azerbaycan ayaklanmasını kontrol etmek içindi. Bu sorun bunun gibi eylemler ile çözülmedi ve Sonunda 12 Aralık 1946'da Azerbaycan'ın ayaklanması, ordu müdahalesi ile sona ermişti. İran'ın işgalinin aktivistleri bu kez yurt dışına kaçtılar. Jafar Pişevari, Sovyetler Birliği'ne

²³² Gülşah Köprülü, “Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri”, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt; 3, S.3, Eylül 2018, s.36.

²³³ Köprülü, s.40.

²³⁴ L. Cleveland, s. 313.

²³⁵ Gürakar, s. 256.

kaçtı ve bir süre sonra araba kazasından dolayı vefat etti. Molla Mostafa Barzani, yıllar sonra eylemlerine devam etmek için Irak'a yöneldi.²³⁶

Bu yıllarda meydana gelen bir başka önemli olay da İran'daki petrol endüstrisinin millileştirilmesiydi. İran'da petrol rezervelerinin keşfi, yabancı ülkelerin İran'ın iç dengesizliklerine neden oldu. Bu bakımlardan İran ile bu ülkeler arasındaki sözleşmeler iptal edildi. 1949 yazında, İran hükümeti ve petrol şirketi yeni görüşmelere zorlandı. Bu baskıların sonu Ges-Golşaian sözleşmesiydi ki nihai onay için parlamentoya gönderildi. Bu sözleşme ile ilgili görüşmeler devam etti. Başbakan Razmara'nın bu anlaşmayı kabul etti ancak meclis reddetti ve davayı Muhammed Mosadegh'e verdi.²³⁷ Petrol üzerindeki tartışmalar yükseldi ve bu konu 1951'de Razmara'nın öldürmesine de yol açtı.²³⁸ Muhammed Rıza Şah zamanında birçok kişi başbakan olarak görevlendirildi. Bunlardan en önemlilerinden biri petrol endüstrisi özel komisyonu 'Mosadegh' başkanı idi. 1952'de meclisten gelen güven oylamasıyla başbakan oldu. Bu süre zarfında İran tarihinin en önemli olaylarından biri olarak petrol endüstrisinin millileştirilmesine karar verdi.²³⁹

İngilizler bu konu hakkında uluslararası Lahey Mahkemesi'ne bile şikayette bulundular. Ancak Mosadegh, İran petrol endüstrisini kamulaştırmak için başbakanlıktan da çekildi. Bir süre Ahmad Qavam başbakan olarak görevlendirildi. Ancak Ayetullah Kaşani'nin desteğiyle halk bu konuda güçlü bir itirazda bulundu. Bu şahın teslim olmasına ve Mosadegh'in başbakanlık görevine geri dönmesine yol açtı. 1952 Temmuz'un 21'inde, İran'da ulusal ayaklanma ve petrolün ulusallaştırması günü kabul edildi. Mosadegh'in faaliyetlerinin İngiltere de dahil olmak üzere yabancı ülkeler tarafından yaygın olarak kabul edilmediği ve dolayısıyla onu devirdiği belirtilmelidir. İran şahı 1953'te Avrupa'yı dolaşmak için ülkeyi terk etti. Bu süre zarfında Mosadegh halk tarafından kabul edilen ana destekçilerini kaybetti. Mosadegh aleyhine bir darbe yapıldılar ve evine saldırdılar. Mosadegh olaydan kurtuldu ve hükümete teslim oldu. 22 Ağustos 1953'te Avrupa'dan dönen şah, Mosadegh'in ev hapisine karar verdi ve bundan sonra İran'ın tarihi yeni bir

²³⁶ Abbas Mokhber, **Selsele Pahlavi Va Nirouhaye Mazhabi Be Revayate Kambrij** (Cambridge Göre Pehlevi Handanın Ve Dini Kuvvetler), Tarikh Noo, Tahrán, 1371, s. 71.

²³⁷ Mokhber, ss. 77-78.

²³⁸ Fadaian; radikal islam üyeleri, Raazm Ara'nın suikastine katılmış ve bu dini grup 1940 yılında Mojtaba Navab Safavi tarafından kurulmuştur. bknz. Mokhber, s.78.

²³⁹ Akkan Suver, **Şehanshah Aryamehr**, Su yayınları, İstanbul, 1975, s. 88.

aşamaya girdi.²⁴⁰ Gazeteler, bu dönemde kurulan partiler gibi faaliyetlerine devam ediyorlardı. Bazen toplumu eleştirir ve bazı durumlarda ne olduklarını övdüler. Sadece yurt dışında yayımlanan gazeteler toplumu eleştirmediler, ülke içinde yayımlanan gazeteler de bu konuda çalışmalarına devam ediyorlardı. Örneğin petrol ile ilgili Arezuye Şomal Gazetesi de yazılar yayımlanmıştı. Gazete devlet çalışanlarını eleştirerek ve çıkarılan petrolün yabancıların menfaatinden çok kendi ülkenin menfaati yararına olacak bir şekilde kullanılmasını istedi.²⁴¹ Bu bağlamda gazeteler, devlet hakkındaki eleştirilerini kolayca ifade ederek toplumu daha da sosyalleşmeye çağırıyordu. Halka konumlarını kötüye kullanmayı amaçlayan devlete görevlilerine karşı dilenci olarak davranmamalarını teşvik ediyor ve halktan, haklarının farkında olmalarını, böylece toplumun yasalara uymasını isterdi. Diğer gazetelerin sayfalarında başbakanların beceriksizliğinden bahsediyor ve çiftçilerin durumu hakkında yazılar yayımlanıyordu.²⁴² Muhammed Rıza Şah döneminde birçok alanda reformlar görülmüştü. Örneğin işçiler için bu dönemde yeni yasalar ortaya konuldu. 1946'teki yasa şu konuları açıklıyordu; “Bu yasa ile bir iş günü sekiz saat, bir iş haftası ise 48 saate indiriliyordu. Hafta tatilleri ve yıllık izinleri de ücretle güven altına alınmaktaydı. Ayrıca, on iki yaşından küçük çocukların ve onaltı yaşından küçük kadınların fabrikalarda gece mesaisi yapmaları yasaklanıyordu.”²⁴³

İran'ın ve Muhammed Rıza Şah'ının hükümdarlığının önüne yeni bir dönem kurulmuş, Zahedi başbakanlığa gelmişti. O akıllı ve zeki biriydi. Petrolle ilgili çalışmalar devam etti ve farklı bir şekilde faaliyet göstermeye başladı. Fakat şah, başbakanlarını yabancı devletlerle işbirliği yaptıklarından dolayı değiştiriyordu.²⁴⁴ Bu süre zarfında Muhammed Rıza Şah daha iyi bir şekilde ülkenin nasıl kontrol edileceğini öğrenmişti. “1960'ın başlarında muhafazakarlar hariç ülkenin geri kalanı, çoğu zaman toprak reformunu ülkenin tüm acıları için bir çare olarak değerlendirdi. Yabancılar bu fikri uzun zamandır dile getirmişlerdi ve genellikle Beyaz Saray ve Kennedy'nin toprak reformunu

²⁴⁰ Mokhber, ss. 97-98.

²⁴¹ **Arezuye Şomal**, 115. Sayısı, 20 Mehr 1333, s. 1.

²⁴² **Be Souye Ayande**, 3. Sayısı; 1. Yıl, Ordibeheshte 1329, s. 1.

²⁴³ Suver, s. 42.

²⁴⁴ Mokhber, ss. 104-105.

ilerleme şartlarından biri olarak görünce, bunu yapmayı kabul etti Çünkü onu reformist bir şah olarak tanıttı ve toprak sahiplerinin çıkarlarını göz ardı ederek reformu başlattı”²⁴⁵ Arazi Reformu kararnamesi 1961’de verildi. Kararnameyle örtüşen yıllar gerginlikli. Hükümet öğrencilerin protestolarını engelliyordu. Ali Amini’nin çabaları da durumu kontrol edemedi ve istifasını sağladı. Ali Amini’nin istifasından, 1978’de monarşinin çöküşüne kadar Muhammed Rıza Şah ülkenin hiç olmadığı kadar mutlak bir hükümdardı. Ali Amini’nin ayrılmasıyla şah artık reformist bir şah rolünü oynayabilir ve ‘Beyaz İnkılap’²⁴⁶ olarak adlandırmaktan mutluluk duyacak olan hikayenin mimarı olabilirdi.²⁴⁷ Beyaz İnkılap konusunda çok iyimser olan Muhammed Rıza Pehlevi kitabında şöyle yazıyor:

*1962 kışında bahsettiğim Beyaz İnkılap ulusal iradenin en yüksek umut noktasıyla tamamen yasal ve demokratikti. Tahran’daki İran kooperatifleri ve kırsal kooperatiflerini ilk ulusal kongeresinde 9 Ocak’ta bu devrimin temellerini kamuoyuna atıfta bulunmak için altı maddelik bir plan olarak 26 Ocak 1963’te belirttim. Bu tarih yeni İran tarihinin kaynağı olarak düşünülmeli. Genel oylama atıfta bulunmanın sonucu, devrimci tüzüğü belirleyici ve kırılın bir çoğunluk ile onaylamaktı, çünkü muhalif oy sayısı toplam oyda tek bir noktaya bile ulaşmadı.*²⁴⁸

Bu dönemde muhalefet, İran’daki Tudeh Partisi de dahil olmak üzere çeşitli partiler tarafından kuruldu. Şahın kararını takiben, toprak sahiplerinin çoğu mutsuz oldular. Muhammed Rıza Şah döneminde din adamları, Kaçar Hanedanına bağlı kişiler vb. gruplar şaha karşı ayaklanmaları başladılar. Bu ayaklanmalar farklı bahanelerle ortaya çıkmıştı. 1978 yılı İran Devrimine kadar devam etmişti.²⁴⁹ Muhammed Rıza Şah zamanında, babası gibi ülkenin tüm alt yapılarında inşaat ediyordu. 1946 Temmuz’unda hükümet, havayolu şirketi ve sivil havaalanı inşası için idari bir organa olan ihtiyacı tespit etti. Havacılık Genel Müdürlüğü kuruldu. Küçük ve büyük havaalanlarının inşası ve donatılması daha iyi hizmet için düzenlendi. Hem uluslararası hem de birinci sınıf havaalanı olarak kabul edilenlerin başlıcaları, Mehrabad havalimanı ve Abadan

²⁴⁵ Mokhber, s. 123.

²⁴⁶ Şah, toprak reformunu “Beyaz İnkılap” olarak adlandırdı.

²⁴⁷ Mokhber, s. 127.

²⁴⁸ Muhammad Rıza Pehlevi, **İnghelab Sefid** (Beyaz İnkılap), Entesharat Ketabkhaneye Pahlavi, Tahran, 1345, (Sefid), s. 5.

²⁴⁹ Abrahamian, Do İnghelab, s. 554.

havalimanıdır.²⁵⁰ 1968’de çeşitli şehirlerde 10500’den fazla otomatik telefon kuruldu ve ilerleme her yönden devam ediyordu. Muhammed Rıza Şah babası gibi İran tarihine ve Farsça diline çok önem veriyordu.²⁵¹ İran’ın geçmişini göstermek için 1971’de ‘2500’ adıyla pers tarihini hatırlatmak için bir kutlama hazırladı. Ancak bu aynı zamanda din adamlarının onunla aynı fikirde olmamasına neden oldu.²⁵² Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah dönemlerinde İran’da her açıdan birçok önemli reformlar başladı. Bu kısa dönemde, ülkede yeteri kadar bir sanayileşme altyapısı olmamasına rağmen, Pehlevi ailesi ülkenin temellerini şekillendirmeyi başardılar. Alamouti bu dönem hakkında şöyle diyor:

*Muhammed Rıza Şah İran’dan 16 Eylül 1941-12 Ocak 1979; 39 yıl hükümet sürdü. O, çeşitli olaylarla karşı karşıya gelmiş ve çeşitli iniş ve çıkışlar geçirmiş ve monarşinin görevlerini bir dereceye kadar karalılıkla ve zamanla kolaylıkla yerine getirmiştir. Muhammed Rıza Şah’ın yönetimi döneminde çok güçlü zamanları olduğu kadar bazen de çok etkisiz kaldığı zamanlar olmuştur. Ancak bu nispeten uzun bir sürenin, medeniyet ve ekonomik gelişme, ülke genelinde düzen ve güvenliğin kurulması, ülke sınırlarının korunması açısından büyük adımlar attığı ve İranlılara ve İran’a büyük saygı ve önem getirdiğini söylemek doğru olur.*²⁵³

Muhammed Rıza Şah döneminde İran, önceki dönemlere kıyasla birçok yönden ilerliyordu. Yabancı ülkeler, özellikle askeri alanda İran’ın ilerlemesinden memnun değildiler. Bu yüzden İran’ın içişlerine müdahale etmeye devam ettiler. Önceki paragraflarda belirtildiği gibi, İngiltere ve ABD de dahil olmak üzere yabancı ülkeler, petrol endüstrisi gibi çeşitli alanlarda İran’ın içişlerine açıkça müdahale etmişlerdi. Bu dönemlerde Türkiye’de de farklı iktidarlar ortaya çıkmıştı. Aynı dönemlerde İran’da olduğu gibi yabancı ülkeler Türkiye’deki içişlerine de müdahale ediyorlardı. Aynı zamanda bu iki ülke de söz konusu yıllarda ekonomik sorunlar da arttı. Yabancı ülkelerin müdahalesi ve iç hoşnutsuzluğun varlığı Türkiye’de darbeler ve İran’da rejim değişikliğine sebep olmuştu.

Görüldüğü gibi Osmanlı ve İran’ın modernleşme hareketleri arasında önemli benzerlikler söz konusudur. Osmanlı’nın modernleşmesi, İran’a bir anlamda örnek olmuş ve onu etkilemiştir. Ancak İran’ın geleneksel kabile/aşiret yapısının güçlü şekilde

²⁵⁰ Mahbubi Ardakani, s. 60.

²⁵¹ Abrahamian, Do İnghelab, s. 201.

²⁵² Mokhber, s. 308.

²⁵³ Alamouti, 4. Cilt, s. 25.

devam etmesi ve merkezi yapının zaafları, modernleşme sürecini olumsuz etkilemiştir. Batı kapitalizmi ile petrol rezervleri üzerinden kurulan ilişkiler ancak 2.Dünya Savaşı sonrasında modernleşmenin topluma yayılmasına ve kadın haklarının gelişimine imkan sağlayacaktır.

Türkiye’de kadınların Milli Mücadele’ye cephe arkasından sağladıkları müthiş destek Atatürk’ün takdirini kazanmış ve her fırsatta bunu dile getirmiştir. 21 Mart 1923’te Konya’daki bir konuşmasında: “...Dünyada hiçbir milletin kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez.”²⁵⁴ şeklinde bir cümle ile bu takdirini ortaya koymuştur. Bu nedenle Türkiye’de kadın hakları konusunda, Cumhuriyet döneminde oldukça önemli ve hızlı adımlar atmıştır. Dinsel ve geleneksel sınırlamaların kaldırılarak kadınların özgürleştirilmesi, diğer İslam toplumlarında olduğu gibi İran’da da önemli etkiler yaratmıştır.

²⁵⁴ Atatürk’ün Söylev Ve Demçeleri I. III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s. 152.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMİNDE KADININ STATÜSÜ

2.1. ESKİ TÜRK VE İRANLI KADINLAR HAKKINDA KISA BİR BİLGİLENDİRME

Kadınlar her toplumda ve dönemde bir role sahip olmuşlar. Bazı dönemlerde bu rol çok önemli hale gelmektedir. Aksine, kadınların toplumdaki varlığının bazı zamanlar büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Osmanlı ve İranlı kadınlar bu konuda istisna değillerdi. Türk tarihçiler, Türklerin oluşturduğu ilk aşiretler ve hükümetler arasında kadınların erkeklerle eşit değerde olduğuna inanmaktadır. Bazı tarihçiler İslamın, İranlılar ve Türkler tarafından kabul etmesiyle beraber kadınların değerinin azalmasına yol açtığına inanmaktadır. İslamiyet'in Türkler tarafından benimsenmesiyle birlikte, birçok Arap gelenekleri Türk kadınları arasında yaygınlaştı. "Türklerin X. yüzyılından itibaren İslamiyet'le tanışmalarıyla Türk kadınının konumunda yavaş yavaş bir değişim yaşandı."²⁵⁵ Kuran ve Sünnet'te kadınlara verilen talimatlar, kadınları bu değişiklikleri yapmaya zorlamıştı. Örneğin örtü (hicab) hakkında İslam'da birçok emir görülmüştür. Bu hususların toplum tarafından, özellikle de kadınlar tarafından izlenmemesi, ceza ile sonuçlanıyordu.²⁵⁶

Bu tarihçilerin aksine, İslam'a bağlı tarihçiler İslam'ın kadınlara değer verdiğine inanmaktadır. Örneğin Ahmet Vehbi Ecer bu konu hakkında şöyle açıklama yaptı: "Kurân-ı Kerîm'e göre kadın ve erkek tek can'dan (nefîstan) yaratılmıştır. Tevbe (IX) suresinin 71. Ayetinde ise 'inanan erkekler ve kadınlar birbirlerinin velîleri (koruyucuları, dostları) dirler. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar...'"²⁵⁷ Miras paylaşımına göre kadınların erkek haklarının yarısına sahip olmaktadır. Miras konusu yüzyıllar boyunca kadınlar adına birçok toplumda ele alınmamıştı. Bu konuda "Kuran, miras alanında kadınlar için büyük ilerlemeler getirmiştir. İslamiyet'ten önce kadınların miras hakkı

²⁵⁵ Kurnaz, Türk Kadını, s. 13.

²⁵⁶ Abalı, s. 154.

²⁵⁷ Ahmet Vehbi Ecer, **Tarihte Lider Kadınlar Ve Fatma Bacı**, Yesevi yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 64-65.

yokken, Kuran eşlerin, kız evlatların, kız kardeşlerin ve büyükannelerin, ölen kişinin mirasında sabit paylara hakları olduğu kuralını getirmiştir.”²⁵⁸ Bu tip düşünceler farklı toplumlarda dikkate alınmıştır. Bunun yanı sıra Selçuk döneminde kadınların durumu ve kıyafetleri ve onların yönetme güçleri de incelenmiştir. Selçuklu dönemi, Türklerin yaşam tarzlarıyla gurur duydukları dönemlerden biriydi. Bu nedenle çoğu durumlarda örnek olarak ele alınmıştır. Örneğin Selçuk döneminde yaşayan kadınlar hakkında şöyle yazıldı:

Selçuklu devri kadın başlıkları arasında yer alan üsküfler (keçe veya kalın kumaş), uçları arkaya sarkan külah biçimindedirler. Kubad-Abad Sarayı figürleri arasında, başında meyve sepeti taşıyan çarşafli bir kadın figürü de bulunmaktadır. Ağzını burun hizasına kadar çarşafıyla kapayan ve yalnızca gözleri açık olan bu figürün, özellikle bir saray alayına ait olduğunu sanmıyoruz...”²⁵⁹

Kalan resimlerden elde edilen bazı kaynaklar kadınların kıyafetleri hakkında bilgi vermektedir.

Sadece kadınların kıyafeti değil, kadınların Selçuklu döneminde diğer konulardaki rolü de göz önünde bulunduruldu. Kadınların bu dönemde ekonomi ve siyaset alanlarda oynadıkları rol bu konulardan arasındaydı. “Meselâ, Selçuklar devrinde Gevher Nesibe Hatun gibi vakıf kurucularına, Tuğrul Bey’in hatunu Altun-Can Hatun, Melikşah’ın annesi Terken Hatun gibi siyasî hayatta söz sahibi...” olmaktadır.²⁶⁰ Osmanlı döneminde ilk şahlar zamanında da bazı kadınlar önemli rolleri oynamıştı. Bu roller başlangıçta görülme de, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki kadınların etkisi zamanla belirginleşmiştir. Haremde yaşayan kadınlar, şahların kararlarını etkiliyorlardı bu konu Kanuni Sultan Süleyman’ın yönetiminden daha açık şekilde ortaya çıkmıştır.²⁶¹ Genel bir bakışta “Osmanlı Devleti’nde yönetimin zayıfladığı zamanlarda şehzadelerin tahta geçme mücadelelerinde saray kadınlarının karıştığı siyasî entrikalar artmaktaydı. Kadın sultanların arasındaki rekabet giderek büyümekte, kendi çocuklarını tahta geçirmek isteyen sultanların mücadelesi yönetimi sarsmaktaydı.”²⁶² Osmanlı döneminde ilk sultanlar zamanında bazı kadınlar, özellikle sultanların eşleri, kızları ve kız kardeşleri

²⁵⁸ L. Cleveland, s. 36.

²⁵⁹ Abalı, s. 175.

²⁶⁰ Kurnaz, (1839-1923), s. 12.

²⁶¹ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde Ve Siyasî teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, AKDITYK (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurum), Ankara, 1998, s. 2.

²⁶² Kaplan, s. 5.

hayırsever işleri örneğin cami ve hamam inşaa edilmesini emrettiler.²⁶³ Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında, insanlar arasında İslami yasalar ve gelenekler popülerdi. Zaman geçtikçe ve modern Avrupa ile aşinalık ortaya çıkınca birçok konuda değişim görülmüştür. Osmanlı zamanında göz önünde bulundurulması gereken nokta kadınların yaşam tarzıydı. Bu konuyu daha iyi anlamak için kadınları kentsel, kırsal ve sarayda yaşayan kadınlar olarak ayırmak faydalı olmaktadır. “Osmanlı Devleti’nde kırsal kesimde daha özgür ve hâkim olan kadın, kafes içerisine alınmıştır. Kırsal kesimde kadın özgür olma nedeni, üretime, ekonomiye katkıda bulunması yanlış olmayacaktır. Kentlerde yaşayan kadın ise üreticilikten uzaktı.”²⁶⁴ Bu kadınların bulunduğu durumun kaderi zaman içinde değişmiştir, bu değişimler diğer bölümlerde ele alınacaktır.

İran’da da kadınların kaderi hükümetlerin değişimiyle beraber değişmişti. Kaçar döneminde yaşayan kadınlar hakkında bilgiler çok sınırlı ve kadınlar sadece harem kelimesi ile biliniyorlardı. Kaçar döneminde ilk şahların zamanında bazı kadınlar yabancı dillerle tanışmışlar. Örneğin Fath Ali Şah’ın kızları Fransızca gibi yabancı dilleri biliyorlardı. Aynı zamanda kadın şairlerinin şiirleri kitap şeklinde toplandı. Bu kadın şairler arasında Gohar Hanım da vardı. Şiir kitabı yıllar sonra altı bin beyit ile yayımlandı.²⁶⁵ Kaçar hükümetinin kurulması ve Kaçar şahlarının şiire ve edebiyata olan ilgisi kadın şairlerin toplumda kabul edilmesine yol açtı. Bu bağlamda Valiye ve Zia al-Sultan, Fath Ali Şah’ın kızları ve Tavous Hanım Fath Ali Şah’ın eşinden söz edilebilir.²⁶⁶ Şah halkın bütün iş ve otoritesine sahipti. Şahın yaptıklarının kimsenin sorgulamasına ve yorum yapmasına izin verilmedi. Şah tercih ettiği ve beğendiğini haremine götürüyordu. Haremle ilgili ve kadınlarla nasıl iletişim kurulacağı hakkında ve hatta haremdeki kadın sayısı abartılı olsa da kaynaklardan, o zamandaki kadınları küçümseyen bir bakış açısıyla görüldüğü söylenmektedir. İranlı kadınların bu dönemdeki konumu ile diğer ülkelerin kadınları arasındaki fark, aynı dönemdeki erkekler tarafından yazılmıştı.

²⁶³ Okuuducu, s. 50.

²⁶⁴ Oya Çitçi, **20 Yüzyılın Sonunda Kadınlar Ve Gelecek Konferansı**, TODAİE (Türkiye Ve Orta Doğu AMME İdaresi, Ankara, 1998, s. 43.

²⁶⁵ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 149.

²⁶⁶ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 78.

*Bu ülkelerin (Avrupa) padişahları, diğer kralların kızlarından başka bir kadınla evlenmezler. Kanunlara göre bu krallar kendi ülkesinden bir kızla evlenmek yasaktır. Kendilerini ülkelerinin babası olarak gördükleri için bunu yapmak yasaktı. Ayrıca kendi oğulların dışında kızlarının bir yabancıyla evlenmesi yasaktı. Bu kural Avrupa'nın tüm ülkelerinde yaygındır. Bu ülkelerde özgürlük yaygındır. İngiltere ve Fransa'da Avrupa'nın geri kalanından daha fazla bu kurala takip ediyor.*²⁶⁷

Seyahatnamelerde İranlı prensler Avrupa yaşam tarzını tanıdığında İran'ın gerçeğini söylemekten kaçınır ve Avrupa kadınlarının güzelliklerini överlerdi. Harem ve İranlı kadınlar hakkında sorulduğunda, cevap vermemek için başlarını sola ve sağa çevirirlerdi.²⁶⁸

'Heyret Name' kitabında Mirza Abdül Hasan Han İlçi de, merak ettiği şeylerden bahsetti. Bu kitapta İran hükümeti ile diğer hükümetler arasındaki farklar görülmüyordu. Yazar Avrupa'da yaşayan kadınların gelişimi ve kralların yanında yer almalarından bahsedip şaşıırıyordu. Mirza Abdül Hasan Han İlçi isiminden de anlaşıldığı gibi İran'ın elçisi olarak Avrupa'ya gidiyor ve orada olduğu süre boyunca her yerde kadınların varlığını görüyor ve şaşkınlığa uğruyordu. Anılarından biri hakkında şöyle yazıyor:

*İşten sonra etrafında duvarların olduğu geniş bir alana ulaştık. Alanın zemini yumuşak topraklarla doluydu. Çeşitli kadın grupları Arap atlarıyla farklı şekillerde ata binip dolaşıyorlardı. Bir ayağını üzengide diğer ayağını atın üzerinde toplamış hızlıca atı süren bir kadın gördüm. Başka bir kadın ise atın üzerinde bacak bacak üstüne atmış, atını adeta uçurur gibi ilerliyordu. Ben subhanallah! dedim böyle bir ata binmeyi kadınlarda görmemiştim. Konakta oturan ev sahipleri: 'görebildiğiniz gibi tüm bu İngiliz kadınları ata biniyor ve savaş için hazırlık yapıyor. Ata binemeyecek bir İngiliz kadın yoktur' dedi.*²⁶⁹

Görüldüğü gibi Kaçar saltanatının ilk yıllarında, Avrupa ve İran toplumları arasındaki fark sadece yönetim alanında değil, toplumu tüm alanlarında açıkça kendini göstermektedir. Söz konusu olduğu dönemlerde kadınlar iki devlette de önemli faaliyetlerde bulunmamaktadır. Genel bir şekilde Bu dönemde Osmanlı ve İran hükümetlerinin sosyal konular da dahil olmak üzere birçok alanlarda ilerleme kaydetmedikleri de belirtilmelidir. Bu hükümetlerin amaçları kuruluşlarından sonuna

²⁶⁷ Rizagholi Mirza, **Safarnameh Rıza Gholi Mirza Naye al-Ayaleh** (Rıza Kuli Mirza'nın Seyahatnamesi), Der. Asghar Farmanfarmaie, Asatir, Tahran, 1361, s. 573.

²⁶⁸ Rizagholi Mirza, s. 789.

²⁶⁹ Mirza Abdül Hasan Han İlchi, **Hayret Name** (Şaşırtıcı Mektup), der. Hasan Morsalvand, Rasa, Tahran, 1364, s. 216.

kadar savaşları kazanmak ve iktidarlarını korumak idi. Kadınların konumu da dahil olmak üzere bu hükümetlerde yapılan çalışmaların çoğu, bu amaçlara bağlı idi.

2.2. OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERİNDE HAREMDEKİ KADINLAR VE DİĞER KADINLARIN YAŞAM TARZLARI

Osmanlı toplumunda daha önce de belirtildiği gibi kadınları incelemek farklı sınıflar halinde yapılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan kadınlar sadece haremden değil, kadın yaşamının boyutları bütün imparatorluğa kadar büyüktü. “Osmanlı kadını ele alırken saraylı kadın, kentli kadın ve köylü kadın şeklinde bir ayırım yapmak gerekmektedir. Osmanlı kadını, sadece İstanbul kadını temel alarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü farklı sosyal tabakalara mensup bu kadınların yaşam biçimleri ve imkânları da farklıdır.”²⁷⁰ Haremden kadınların aklını meşgul eden en önemli konu, sultanın kalbini kazanmaktır. Böyle bir durumda sadece kendisi değil onun etrafındakiler de mükemmel pozisyonlara ulaşmaktadır. Osmanlı haremine farklı kültürler girmişti.

Bunun sebeplerden biri hükümdarlarının savaşta farklı etnik kökenlerden kadınları hareme taşımalarıdır. Bu kadınlar şahların gözlerine girmek için ellerinden geleni yapmıştı. Çünkü bu şekilde çocuklarının bir sonraki sultan olma ihtimalinin daha yüksek olacağını biliyorlardı. Harem kadınlarının diğer işleri, dans, müzik vb. derslerine katılmaktı. Haremden farklı kültürlerin bulunması ve modern Avrupa ile aşinalık kadınlar arasında yaşam biçimini değiştirdi. Örneğin

*Abdülmecid’in sarayda kurdurmuş olduğu kadın orkestrası alafranga hayatın boyutlarını kadınlar arasına taşıması bakımından dikkat çekicidir. Abdülmecid sultanlara, saray kadınlarının ve vükela (bakan) ailelerinin, son Avrupa modellerine uygun robolarla katıldıkları kadınlara mahsus muayede (bayramlaşma) ve sultan düğünleri gibi törenlerde, sınıfkadınlara mahsus Venedik konservatuarının kadın orkestrasını numune tutarak Donizetti paşa’ya sarayda seksen kişilik kadın orkestrası kurdurtmuştur.*²⁷¹

Kırsal kadınların yaşamına gelince bu dönemde daha özgür olduğu söylenmiştir. Halbuki bu tarzda yaşamak özgürlük anlamına gelmez. Çünkü bu kadınlar sadece ev

²⁷⁰ Yasemin Tümer Erdem, *Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, Ticaret Odası, İstanbul, 2010, s. 62.

²⁷¹ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 112.

işlerinin yorgunluğuna katlanmakla kalmadı, aynı zamanda tarlada erkeklere de yardım etmek zorunda kalmışlardı. “Tarlada çalışan, kocasının çorabını ören, tarla dönüşü çorbasını pişiren, velhasıl her hususta erkeğe ait vezafini ifa eden kadındır.”²⁷² Kırsal kadınları diğer kadınlardan daha özgür kılmak çok yanlış bir düşüncedir. Aslında kırsal ve göçebe kadınların bu dönemde harem ve kentli kadınlardan daha zorlu bir yaşam sürdüğünü söylenmelidir. Çünkü “köylü kadın ve göçebe aşiretlerin kadını öteden beri çalışma yaşamı içindedir. Ayrıca onlara tarlada çalışmaları için gerekli fetva da verilmekteydi. Köylü kadının ev ve üretim işlerinin bir çoğunu yaptığını biliyoruz. Gıda, dokuma ve hayvancılık işlerinin tümünü, tarla işlerinin bir çoğunu köylü kadın gerçekleştirmekteydi.”²⁷³ Kırsal evleri standart değildi. Karanlık evlerde yaşarlardı. Belki de çiftlik işi yapmanın sebeplerden biri de bu karanlık ortamdan kaçmaktır.²⁷⁴

Özellikle İstanbul’da yaşanmış kentli kadınlara gelince, onlar da iyi bir yaşam içinde değildiler. Örneğin bu dönemde, kadınlar ve erkekler birlikte tramvaya binmezlerdi. Bu nedenle perde ile kadınların oturma alanlarını erkekler bölmünden ayrılmıştır.²⁷⁵ Bunun gibi olaylar, diğer durumlarda da görülmüştür.

*İbâdet etmek, vaaz dinlemek isteyen hanımlara Sultan Ahmet ve Şehzadebaşı câmileri ayrılmış, hanımlar, bu câmilerden başka câmilere gitmekten men edilmişlerdir. Kadınların saat on birden (ezânî saat göre) sonra sokaklarda kalmamalarına da dikkat edilmişti. Kadınlar çarşıya çıktıklarında, dükkânların içine girmeyecek, edebi ile bekleyip dışardan alışveriş yapacaklardı.*²⁷⁶

Kadınların kocalarıyla bile sokaklarda görülmesine izin verilmedi. Kadın toplantıları erkeklerden ayırdı ve erkek meclislerinde kadınların yeri yoktu.²⁷⁷ Genel olarak konuşursak, kadınların katılabileceği yerler hükümet tarafından kısıtlanmıştı. Kadınlar Osmanlı döneminde sıklıkla gözardı edildi. Nüfus sayımlarında kadınlar uzun süre dikkate alınmadılar ve sayıma dahil edilmediler.²⁷⁸ Kadınlar haklarıyla tanışana kadar

²⁷² Çakır, s. 106.

²⁷³ **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (III. Cilt)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.862.

²⁷⁴ Emine Nurefşan Dinç, **Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Kadınının Toplumsal Hak Ve Hürriyetlerine Bakışları**, Marmara üniversitesi, Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2001(106552) s.25.

²⁷⁵ **2.Ek.** Kadınlar tramvayda; Y... PRK. ZB. 00007- 00015- 002- 001. 1308 Ca 27.

²⁷⁶ Nurefşan Dinç, s. 29.

²⁷⁷ Lord, Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, çev. Necdet Sander, altın kitaplar, İstanbul, 1994, s. 573.

²⁷⁸ Çakır, s. 261.

Osmanlı döneminde yaşam koşulları onlar için ilginç değildi. Kadınlar bu dönemde hayatlarını bir erkek adının arkasında sürdürmüşlerdi. Bu insanlar baba, kardeş, koca vb. adları taşıyanlar kadınları temel haklarından men ettiler ve kadınlar bunların esaretin altında yaşamaya mecbur kalmışlardı. Bu dönemde “cinslerin ayrılığı, ailede geçerli olan kurallardan biridir. Köylü konutlarında, boyutların aşırı küçüklüğü nedeniyle haremlik ve selâmlık ayırımı bulunmamakla birlikte, bazen erkeklerin oturdukları fakat kadın ve kızların genellikle girmedikleri bir misafir odası bulunur...”²⁷⁹

Cinsiyet ayrımcılığı bu dönemde o kadar gelişmişti ki, kadın ve erkeklerin mezar taşlarında da bu farklılıklar görülmüştür. Kadınların mezar taşları erkeklerden daha farklı idi. Onların mezar taşı ince ve uzun oluyordu. Eğer ölen kadın çocuk sahibi olsaydı mezar taşından çizilmiş yapraklar arasında çiçek şeklinde gösterilmiştir.²⁸⁰ Osmanlı döneminde kadınlar başka sorunlar da yaşamıştı. Bazı durumlarda kadınlar, erkekler tarafından kötü muameleye uğramışlardı. Örneğin “dükkanına gelen Hafize Hanım namında bir kadına el ile sarkıntılık eden Bakkal Avram ile adab-ı İslamiye ve muaşerete mugayir...”²⁸¹ olduğunu söylenmekteydi. Bazı durumlarda, yalnızca kadınlar evi idare etmekten sorumluydu. Evin erkeği bilinmeyen nedenlerden dolayı evi terk ettiği ve kadının çocuklarla bakması gereken durumlar da vardı. Örneğin “Üsküdar’da mukim Emine Hanım’ın beş sene önce kendisini üç çocuğuyla bırakarak memleketi Çankırı’ya giden ve orda da cinayet suçuyla tutuklanan kocası Güllüoğlu Hüseyin bin İsmail’in bu hali devam ettikçe maişetini temin edemeyeceğinin tabii olduğu, kimsesizlik...”²⁸² ve fakirlik içinde kadını böyle zor durumda bırakmıştır. Osmanlı dönemide kız kaçırma, tecavüz gibi suçlar da görülmüştür.²⁸³ Bu dönemlerde beyaz kadın ticareti de olan olaylar arasındaydı. Müslüman olmayan kadınlar bu durumda en çok ezilenlerdi.²⁸⁴ Müslüman olmayan kadınları zorla İslam’ı kabul ettirip onlarla evlenen erkekler de vardı.²⁸⁵

²⁷⁹ Caporal, I. Cilt, s. 20.

²⁸⁰ Çakır, s. 160.

²⁸¹ **3.Ek.** Kadınlara karşı sarkıntılık; DH. H- 00002- 00011- 001- 001. 1330 Ca 09.

²⁸² **4.Ek.** Eve terk eden ve eşini nafakasız bırakan erkek; DH. MKT- 00312- 00039- 001- 001. 1312 Ca 29.

²⁸³ **5.Ek.** Kız kaçırma gibi suçlar; DH. MKT- 00409- 00054- 001- 002. 1313 S 17.

²⁸⁴ **6.Ek.** Kadın ticareti; DH. ŞFR- 00055- A- 00004- 001- 001. 1333 L 20.

²⁸⁵ **7.Ek.** Diğer dinlere mensup kadınlara karşı müslüman erkeklerin davranışları; DH. İD- 00116- 00026- 002- 001. 1329 N 10.

Bu süre zarfında kadınlar hastalık sırasında da çok acı çekmiştir. Hastalık sırasında, özellikle hamilelik döneminde hastanenin bulunmaması kadınların ölmesine de neden olmuştur.

*En eski Osmanlı hastahanesi olan Bursa Dârüüşşifâsından en son hastahane olan Hamidiye Etfâl Hastahanesi'ne kadar hiçbir hastahanenin vakıfnâmesinde ve devlet kayıtlarında, buralarda kadın hekim çalıştığına dair bir bilgi yoktur. Hatta kadınlar erkek hekimler tarafından muayene- belki de müslüman hanımlarla hristiyan erkekler arasında nikâh olmayacağı düşüncesiyle- gayri müslim hekimler tarafından tedavi edilmekteydi.*²⁸⁶

Ancak bu hristiyan hekimlerinin ve hastanelerinin sayısının tüm Osmanlı İmparatorluğu'nunki kadar büyük olmadığı belirtilmelidir. Anayasa devriminden sonra doktorlar kadın hastalara ücretsiz tedavi etmek için gönüllü olmuşlar. Örneğin “kendisine maaş verilmeyip sadece araba ücreti verilmek şartıyla Darulaceze’de kadın hastalıklarını tedavi etmek isteyen Doktor Bekir Zafgır Bey...”²⁸⁷ Osmanlı döneminde kadınlar, özellikle anayasa öncesi temel haklardan yaralanmadılar. Kadınların ilk feminist hareketleri anayasanın ortaya çıkmasına denk gelmiştir. Anayasa Devrimi’nden sonra kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip olabileceklerine inanmaya başladılar.²⁸⁸ Bu konu aşağıda tartışılacak olan farklı alanlarda, farklı yollar takip etmiştir. Osmanlı son döneminde kadınla ilgili bir takım yasal düzenlemeler de yapılmıştır. “...Bunların gerçekleşmesi aşamasında yapılan konuşmalar ve ortam, dönem erkeklerinin kadın konusu hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları açısından önemlidir.”²⁸⁹ Bu dönemde kadınlar konusundaki görüşleri farklı olan çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. Bu gruplar arasında Batıcılar, İslamcılar ve Türkçüler de görülmektedir. İslamcılar, İslam’ın kadınlara özel bir yer verdiğine inanıyordu. Bu grup, kadınların İslam’daki konumunu diğer kadınlarla karşılaştırmış ve İslam’ın kadınlara duyduğu saygıyı savunmuştur.

*İslam hukukunu Batı hukuku ile karşılaştıran Celâl Nuri, Batı’da kadının daima erkeğin gerisinde olduğu, hatta hemen her alanda ona bağlı bulunduğu görüşündedir. Kadının kocasında izinsiz hibe ve tasarruf hakkı yoktur. Ticaretle uğraşamaz. Anne-babasından kalan mirasta da söz hakkına sahip değildir. Oysa, İslâm hukuku bu konularda kadınlara hak tanımaktadır.*²⁹⁰

²⁸⁶ Kurnaz, Türk Kadını, s. 89.

²⁸⁷ **8.Ek.** Kadınlara hizmet veren doctor; DH. UMVM- 00113- 00043- 001- 001. 1338 M 05.

²⁸⁸ S. Doğan, s. 184.

²⁸⁹ S. Doğan, s. 49.

²⁹⁰ Kurnaz, Türk Kadını, s. 23.

İslam'da kadınların ticaret yapmasına ve haklarından yaralanmasına izin verildiğine inanıyorlardı. İslamcılar iddialarını kanıtlamak için kur'an ve sünnetten örnekleri kullandılar. Onlar örnek için İslâm'daki ünlü kadınların hayatını anlatıyorlardı.²⁹¹ Her konuda kadınların İslam'daki haklarını savundular ve kadınların İslâm dinindeki gibi hiçbir yerde değerli olmadıklarını inanmışlar. Örneğin İslâm, eğitimi kadın ve erkeklerin hakkı olarak görür ve onu erkeklerle özel olarak görmediğini açıklıyorlardı. İslâmcıların bazı düşüncelerine yakın düşünen Fatma Aliye de vardı. "Fatma Aliye'ye göre İslâmî inançlar ve gelenekler kadının gelişimine engel değildir. Ayrıca her millet kendi kimliğini koruyarak ilerlemelidir. İslâm'a göre, erkeğin kadın üzerinde hakkı olduğu kadar, kadın da erkek üzerinde hakkı bulunmaktadır. Her ikisine de ilim farzdır."²⁹² Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisi, o zamanlar İslâm'ın en büyük savucusuydu. Bu yüzden bu grup daha rahat fikirlerini ortaya koymaktadır. Mehmet Akif, Ahmet Hamdi, Said Halim gibi isimler İslamcılar arasındaydılar. Tanzimat ile beraber batılaşma ve çağdaşlaşma düşüncesini savunan insanlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar modern Avrupa tarzı yaşamını tercih etmişlerdi. Batıcıların önde gelen kişiler arasında Abdullah Cevdet, Celal Nuri ve Kılıçzade Hakkı vardı.²⁹³ Tanzimat döneminden sonra ilerleme ve gelişme yoluna girmek bu grubun amacıydı. Kadınlar konusunda da sessiz kalmadılar. Erkekler ve kadınlara eşit hak verilmesini istenmiştir. "Batıcıların radikal kanadından olan Selâheddin Âsım gibiler kadının içinde bulunduğu durumunun tek sorumlusu olarak dinî baskıları görürler. Bunlara göre, bu baskılar kalkıp, Batı'daki gelişmeler örnek alınmadıkça kadının yücelmesi mümkün değildir."²⁹⁴

Batıcılar, kadınların toplumda daha aktif hale gelmelerini istiyorlardı. Bu grup ve İslamcılar arasında birçok çatışma yaşanmıştır. Örneğin Mehmet Akif, kadınların toplumda görülmesini istemeyen İslamcılar arasındaydı.²⁹⁵ Bu görüş, kadınları sosyalleşme çağrısı yapan Batıcılar aksine idi. Bu iki grubun yanında, Türkçüler de bulunmaktadır. Türkçüler, Selçukler döneminde olduğu gibi, Türklerin otoritesini

²⁹¹ Kurnaz, Türk Kadını, s. 27.

²⁹² Kurnaz, Türk Kadını, s. 26.

²⁹³ Ünal Acar, "Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları Ve Günümüze Yansımaları", Türkiye sosyal araştırma dergisi, yıl 23, sayı 2. Ağustos 2019, ss. 418.19.

²⁹⁴ Kurnaz, Türk Kadını, s. 25.

²⁹⁵ Taşkiran, s.53.

düşünüyorlardı. Bunlar Şamanlıkta da kadınlar kutsal olduğuna inanıyorlardı. Bu düşünceye inananların en önemlilerden biri Ziya Gökalp idi. Bunlar fikirlerini yaymak için kitaplar yayınlamaya başladılar. “Gökalp, İttihat ve Terakki fırkasının Türkçülük konusundaki temel ideoloğu olmuş ve Türkçülüğün Esasları adlı eseri ile bu alandaki düşünce birikimine katkı sağlamıştır.”²⁹⁶ Bu gruplar arasında farklı düşüncelerden dolayı birçok çatışma bulunmaktaydı. Günümüze kadar bu tarz düşünceler devam etmektedir.

Kaçar’a atfedilen en ünlü yerlerden biri haremdir. Harem 3 grup tarafından yönetiliyordu. Güvenlikten kale çevresinde nöbet tutan askerler sorumluydu. Hadımlar harem işlerini yürütülmesiyle görevliydi. Haremin diğer çalışanları bahçıvanlık, temizlik, fenerci, gibi işlerden sorumlu gruptu. Haremi yöneten hadımlar; harem işlerinin gözetilmesinden dolayı çok zengin ve güçlü oldular. Ağa Muhammed Han zamanında bu hadımların sayıları azdı. Ağa Muhammed Han’ın annesi, Türkmen kadınlar ve onların hizmetçileri harem işlerini yönetiyorlardı. Haremin büyümesiyle beraber hadım sayısı artırıldı ve haremin işleri bu hadımlara emanet edildi.²⁹⁷ Şahın sarayında ya da haremin içinde, şah ve haremdede yaşayan kadınlar için eğlence hazırlanırdı. Nasıreddin Şah zamanında, görmeyen müzisyenler haremdedekiler için müzik çalıp onları eğlendiriyorlardı. Çalarken hiç bir şey göremiyorlardı. Bu müzisyenler 2 ayrı grup oluşturulmuştu. Bu gruplardan biri kör grubu diğeri ise mümin kör grubuydu. Kör grubunun başı Kerim’di. Tar²⁹⁸ ve keman çalıp şarkı söylüyordu. Müzik ve şarkı söyleme konusunda çok yetenekliydi. Kerim’in kızı aynı grupta keman çalıyordu, eşi de şarkı söylüyordu. Kızı da tef çalıyordu.²⁹⁹

Şah hangi kadını isterse o kadını hareme götürüyordu. Sadece Fath Ali Şah döneminde olan bir durum değildi. Nasıreddin Şah’ın saraya getirdiği kadınlar arasında Hatice adında bir kadın vardı. Bu kadın haremin dansçıları arasındaydı. Daha sonra Forogh al-Saltane adını almıştı.³⁰⁰ Nasıreddin Şah ataları gibi kadınlara düşküncü. Böylece her yolculukta ve her gittiği yerde güzel bir kadın görürse onu haremine alıyordu.

²⁹⁶ Kurnaz, Türk Kadını, s. 102.

²⁹⁷ Kasra, ss. 47-48.

²⁹⁸ İran’a özel bir çalgı.

²⁹⁹ Kasra, ss. 49-50.

³⁰⁰ Ravandi, s. 130.

Seçtiği güzel kadınlar arasında Fatimah vardı. Fatimah'ın ataları Safevi döneminde Gürcistan'dan Mazandaran'a göç ettiler ve oraya yerleştiler. Babası gençken vefat edince halasıyla yaşamaya başladı. Halası tarafından Nasıreddin Şah'ın haremine yönlendirildi. Haremden Nasıreddin Şah'ın sevdiği kadın Jeyran Hanım'ın hizmetçisi oldu. Jeyran Hanım'ın vefatından sonra tüm eşyaları Fatimah'a devredildi. Fatimah haremden okur-yazar olmaya karar verdi.³⁰¹

Kadınların haremden giydiği kıyafetler hakkında kaynaklara göre, harem yüzünden herkes kıyafetlerin ayrıntılarını göremez. Haremden giyen kadınların kıyafetleri, sokakta giydiklerinden çok farklıydı. Vücudun her yerini kaplayacak şekilde sokak ve pazar için giysiler giyorlardı. Fakat evde bir kadın genellikle kafasını köşeleri arkadan sarkan şalla kaplar. Gömlek işlemli ince, ipek bir kumaştı, gömleğin kenarına altın kaplamasıyla süslenmiş, bu elbisenin altında göğüsler görülür ve sadece göbeğe ulaştığı için, karın tamamen çıplak. Erkek yeleği gibi kadın kıyafetleri üzerine giyilir. Etek yerine İranlı kadınlar genellikle kıyafetlerin altında birkaç pantolon giyorlardı.³⁰² Harem kadınların giyiniş tarzı aynı şekilde devam etmedi. Nasıreddin Şah'ın Avrupa ziyareti fikrini değiştirdi. Böylece geziden dönerken haremden örtü tipi değiştirilmiş, haremden kısa etek ve Avrupa tarzı kıyafetler yaygın oluyordu. İran'da uzun süren tiranlık ve yarım sömürgecilik öyküsü nedeniyle, Kaçar çağı topluluğu da kadınlarla farklı davranışlarda bulundu. Hassas yapılı olmalarından dolayı kadınlar her zaman eziliyordu. Topluda kadınların kamu mekanlarından soyutlanması eğilimi yaygındı. Fakat kadının bu gizlenmesi toplumdan çıkarıldığı anlamına gelmiyordu. Kaçar döneminde kadın kıyafetleri tarihsel olarak üç ayrı döneme ayrılır; Birinci dönem; Kaçar döneminin başından Nasıreddin Şah'ın Avrupa'ya seyahat ettiği kadar; İkinci dönem; Nasıreddin Şah'ının seyahatinden Naseri döneminin sonuna kadar ve Muzaffereddin Şah döneminin başlangıcı; Üçüncü dönem; Muzaffereddin Şah döneminin başından Kaçar döneminin sonuna kadar.³⁰³

³⁰¹ Rıza Ramezan Nargesi, **Zanan Dar Tarikh Siyasi-ijtimaie İran** (Siyasi Ve Sosyal Tarihte İranlı Kadınlar), Moaseseye Motaleate Tarikh Moasere İran, 1395, s. 18.

³⁰² Ravandi, ss. 108-109

³⁰³ Kasra, ss. 16-17.

Nasireddin Şah Avrupa'ya ilk seyahatinde kendi hareminden karşı farklı bir şey gördü. Birinci Wilhelm ve eşi kraliçe Augusta ile birlikte yaşayan Almanya İmparatorunu gördü. O zamanlar artık genç olmayan bir kraliçe İran şahını çok şaşırdı ki Almanya kralı nasıl sadece tek bir kadına sahip olabilir ve o da yaşlı!³⁰⁴ İran şahlarının özellikle de Kaçar döneminin en ünlü şahlarından Nasireddin Şah'ın bu şaşkınlığı kadınlara yönelik tutumlarını ortaya koyuyor. Haremden kadınlar şiir okumak gibi işleri yapıyorlardı. Nasireddin Şah'ın zamanında Tahran-Rey'in duman arabası (tren) kurulurken erkekler ve kadınlar arasında çok büyük bir coşku vardı. Halk dillerinin dilli olan şiirlerden şarkı sözler yarattılar. Müzisyenler de bu sözleri okuyarak ve müzik çalarak kutlamalarda halkın kahkahalarına sebep oluyorlardı. Rus oryantalistlerinin o günlerde duyduğu şiirlerden biri buydu: "İran şahı arabayı Tahran'a getirdi; kral ne işi yaptı! Tahran'ı yok etti! kadınları delirtti; kadınlar yeterince arabayı bozuldu; arabanın dumanı havaya girdi..."³⁰⁵ Haremden kadınlar işsiz değildi ve şah üzerinde birbirleriyle yarıştılar. Herkes şahın gözdesi olmayı istiyordu. Böylece bu konuda göze girmek için methiye dolu mektupları şahı gönderiyorlardı. Bu mektuplar arasında Anis al-Devle'nin şahı yazdığı ve şahın varlığını kutsayarak her şeyin onun hatırı için var olduğunu söyledi ve hatta havanın varlığını da tanrıdan sonra şahın nimetinden biliyordu.³⁰⁶ 1883 yılında haremden şahı birçok mektup gönderildi; bunlardan Badr al-Saltane, Taj al-Saltane, Şokouho al-Saltane, Terbiye al-Saltane de dahil olmak üzere şahın gözüne girmek için mektup gönderdiler.³⁰⁷ Harem kadınları, şahı övmek ve bilgilendirmekle birlikte bazı durumlar hakkında şikayet edip maaşlarının artmasını da istediler. Diğer şeylerin yanı sıra Sedighe olarak adlandırılan bir kadın kendini aşağılama ek olarak maaşını kaybettiği için şikayet etti ve şahın bu konuyu ele alınmasını istedi.³⁰⁸ Bu mektuplara ek olarak, şahın gözde kadınları ve şahın annesi en etkili kadınlardan biriydi. Şahın kararları üzerinde çok etkileri

³⁰⁴ Javens Fouwriye, **Se Sal Dar Darbar İran Az 1306 Ta 1309 Hicri** (İran Hükümetin İçinde Üç Yıl; 1306'dan 1309'e Kadar), çev. Abbas Eghbal, Naşr Elm, Tahran, 1385, s. 118.

³⁰⁵ Yahya, Aryanpour, **Az Saba Ta Nima** (Saba'dan Nima'ya Kadar), Franklin, 1350, s. 156.

³⁰⁶ **9.Ek.** Anis al-Devle'nin şahı yazdığı mektup; 295- 7960/ 080. SAKMA. 1311 C 04.

³⁰⁷ **10.Ek.** Haremden yaşayan kadınlar şahı yazdıkları; 295- 7960/ 036. SAKMA. 1300 L 27.

³⁰⁸ **11.Ek.** Maaşından memnun olmayan haremden yaşayan kadın; 295- 7960/ 026. SAKMA. 1300 L 12.

oluyorlardı.³⁰⁹ O günlerde ‘Taadibe Nasvan’ isminde kitap yazılmıştır. Yazarın belirsiz olduğu bellidir. Bu küçük kitap kadınlara eğitim vermek ile ilgiliydi.

Görüldüğü üzere Kaçar saltanatının sarayı saltanatın ilk günleri gibi değildi ve en azından saraydaki kadınlar dünyadaki durumun farkındaydılar. Bu nedenle o zamanlar modern dünya hakkında daha fazla bilgiye sahip olan kadınlar haremde yaşayan kadınlardı. Bibi Hanım Estarabadi bu durumun dışında değildi. Bibi Hanım Estarabadi kendini, binicilerin komutanı ve devlete hizmet veren Muhammed Bakırhan’ın kızı olarak anlatıyor. Babası Türkmenlerle olan mücadelelerinde büyük fedakarlıklar gösterdi ve nihayet ülke için şehit oldu. Bunlar Bibi Hanım Estarabadi’nin tanıtımından sunduklarıydı.³¹⁰ Tadibe Nasvan kitab’ını³¹¹ eleştirmek için Maayeb al-Rejal³¹² adına bir kitap yazıyor. Bu kitap sadece Tadibe Nasvan kitabına cevap vermedi. Yazar, kadınların şu ana kadar Tadibe Nasvan kitabına bir cevap verememediğini eleştirdi. Bu sebeple Bibi Hanım Estarabadi, kendisini ve ailesini herhangi bir sıkıntı yaşamadan tanımak istedi. İlk olarak ise annesini bilim kadını olarak tanıttı.³¹³ Kadının karakterleri hakkında kitabında övgüler dizer ve bunu önce annesini tanıtarak yapar. Bu kitabın önemi ve tez konusuyla ilgisinden dolayı sonraki paragraflarda ele alınacaktır. Nasıreddin Şah’ın kızı, babasının haremdeki durumundan memnun değildi, bu nedenle harem ve kadınların yaşamını eleştiriyordu. İranlı kadınlar insanlardan ayrılıyorlardı ve ruhlar ve hayvanlarla beraber yaşıyorlardı. Sabahtan akşama kadar umutsuzca bir evde yaşıyorlardı. Bu İranlı kadın nüfusu dışarıdaki hayata uzaktan bakıyorlar ya da az sayıdaki kadın gelişmeleri gazetelerde okuyorlardı. Okuukları gazetelerdeAvrupa’daki kadınların haklarını ne kadar sıkı bir şekilde savunduklarını öğreniyordu! Fakat İranlı kadınların yaşamları ya siyah ya da beyaz renkliydi. Yas tuttıkları günlere benzeyen siyah elbiseler giyorlar veya beyaz

³⁰⁹ Khadije Dadkhah, **Magham Zan Dar Tamadon İran Ghabl Az İslam Ta Asre İnghelabe Sefid** (İslam’dan Önce Beyaz İnkılab’a Kadar İran’da Kadınların Durumu), yersiz, 2535, s. 23.

³¹⁰ Bibi Khanoum Estarabadi, **Maayebe alrejal Dar Pasokh Be Taadib Alnasvan**, Der.Afsaneh Najmabadi, Şikago, 1371, s. 47.

³¹¹ Kadınların yetiştirilmesi

³¹² Erkekleri kusurları

³¹³ Bibi Khanoum Estarabadi, s. 48.

kefen giyinip dünyayı terk ediyorlardı. Bu karanlık hayat karşısında , onlar için ölüm beyaz bir gün sayılırdı.³¹⁴

Kadınların diğer Kaçar şahlarının gözünde de yerleri değişemedi. Naseri döneminden sonrası da Kaçar şahlarının gözünde kadınların önemsizliğini de görebilirsiniz. Kaçar şahları kendilerini her şeye hükmedebilecek tanrı olarak gördüler. Örneğin “Mohsen Han, başlangıçta Şeyh Hasan Han Moin el-Molk (Moşir al-Devle)’in damatıydı. Daha sonra, Muzaffereddin Şah’ın emriyle onun kızını boşadı ve Muzaffereddin Şah’ın dokuzuncu kızı olan Aşraf Fakhr al-Devle ile evlendi.”³¹⁵

Kaçar döneminde Kadınların kentsel, kırsal ve göçebe ailelerdeki durumlarının incelenmesi ile, İran kadınlarının hakları ve yaşam tarzları daha net anlaşılabilecektir. Örneğin Şehirde yaşayan kadınlar birçok faaliyetten men edildi. Mirza Ağa Han Kermani bunun hakkında şöyle yazıyor:

*Perdelerin arkasında İran'daki kadınların yaşamları, erkeklerle iletişim kurmalarını engelledi. Satın alma, satma, konuşma, ticaret, sanayi, daha güzel kelimler kullanma, ahlak, medeni uygulamaları öğrenme, insanların yaşamalarını görme, insanlığın geleneklerini anlama, hayatı yönetme gücünü bulma, yaşamı yönetme, bilim ve ritüelleri ve mükemmelliği öğretme gücünü bulma, çocuklar ve koca ile nasıl konuşulur ve bütün bu faydaları anlamak ve kullanma hakkını kadınlar için men ettiler. Kadınları kırılmış bir organ, dilsiz hayvan, sağır ve dilsiz, susuz ve aç bir suçlu gibi bir evin köşesinde bırakıldılar.*³¹⁶

Bu toplulukta yaşayan kadınlar erkekler tarafından, düşük akıl, zayıf kadın, cahil ve bilimsiz, canına düşkün ve işsiz gibi adlandırılıyorlardı. Kadınlar toplumunda hizmetçi olarak görülmüştü ve erkekler sadece kadınları, onlara hizmet ettiği için yanlarından kabul ediyorlardı.³¹⁷ Tartışılan toplum batıl inançlı bir toplumdur. Kadın ve erkek hurafelere kabul etmek konusunda farklı değillerdi. Tartışılan tarih erkeklerin tarihidir. Bu toplumda kadının rolü sadece erkeğe hizmetçi olarak biliniyordu.

Kaçar döneminde kentleşme ve sanayi eksikliğinden bahsedilmiştir. Bu yüzden kadınlar günlük işler yaparken zorluk çekiyorlardı. Kadınlar İran şehirlerinin dar

³¹⁴ Nahid, ss. 38-40.

³¹⁵ Devletabadi, s. 1999.

³¹⁶ Mirza Ağa Han Kermani, **Se Maktoub** (Üç Mektup), Der. Bahram Choubine, Nima Verlay, Almanya, 2000, (Maktoub), s. 153.

³¹⁷ Muhammdhossin Khosropanah, **Hadafha Va Mobarezahaye Zan İrani Az İngheleb Maşroute Ta Saltanat Pahlavi** (Meşrutiyet'ten Pehlevi Saltanatına Kadar İranlı Kadınların Amaçları Ve Savaşları), Payam Emrouz, Tahran, 1381, s. 42.

sokaklarında, dizlerinin üzerinde kuyular etrafına oturuyorlardı. Bulaşıkları ve kıyafetleri yıkıyorlardı. İş sırasında çarşaflarını ve peçelerini kaldırıyorlardı ama bir erkek gördüklerinde hemen peçelerini ve çarşaflarını indiriyorlardı. Akraba ziyaretlerine gelince, sadece haremdeki kadınlar bu hakka sahiptiler. Ancak haremdeki kadınlar diğer sınıflardaki kadınlara göre daha az pazara gidiyorlardı.³¹⁸ İran toplumunda çok eşlilik sadece şahlar arasında görülmedi aynı zamanda toplumun diğer seviyelerinde de çok eşlilik gözlemlendi. Evlilik oldukça gelenekseldi ve bu konu sorunları da vardı. İran’da mutlu ve iç düşmanlığı olmayan, birbirlerini eleştirmek ve kirletmek istemeyen az sayıda karı ve koca vardı. Her evde dayak ve düşmanlık vardı. Arkadaşlık ve işbirliği yerine öfke ve düşmanlık içinde yaşamaya devam ediyorlar ve sonunda Sadi’nin şiirine göre ‘seyahat zorlukları savaştaki bir evden daha iyidir’. Bu şiiri takiben evden ayrılıyorlardı. Bu çiftlerin bir kısmı boşanma ya da intihar etme, bir başkasını zehirleme ve bunun gibi kötü şeyler yapma yollarını da görüyorlardı.³¹⁹ Gelecek yıllarda geleneksel olarak yapılan bu tarz evlilikler boşanma, çok eşlilik, kavga ve çatışmalarla sonuçlandı. Evliliğin başında, evlenmeden önce kız ile oğlan arasında aşinalık eksikliği nedeniyle sorunları ortaya çıkıyordu. Bu tür törenlerde olabilecek en ilginç olaylardan biri Bayan Bamdad tarafından şöyle kaydedildi:

iki kardeş bir gecede evlendiler. İki gelini damadın ailesinin evine getirdiler. Düğün geceye kadar iki gelinin varlığında devam etti. Gelinleri görüp sevmiş olan kız kardeşi misafirlerine veda etmekle meşguldü. Yaşlı kayın valide uzun boylu gelini büyük oğluna ait olduğu düşünceyle, onu büyük oğlunun odasına girmesinde acele etti. Kısa boylu gelini de küçük oğlunu verdi. Yakında bunu bir hata olduğunu fark etmelerine rağmen gelinleri düğün odalarından çıkardılar ve değiştirdiler. Ama duyuldu büyük oğlan bu değişiklik yüzünden kızdı ve o gece eşini istemedi...³²⁰

Kadınlar bu dönemde sadece evlerinde değil, evlerinin dışında da çok zor bir durumdaydılar. Başkent sokaklarında, sokağın bir tarafından erkeklerin, diğer tarafından da kadınları geçmesi için bir kural koyuldular. Erkekler ve kadınlar öğleden sonra saat dörtten itibaren sokağın bir tarafından geçmeleri yasaktı. Bir kadın sokağın diğer tarafından evine gitmek isterse, memurların gitmesine izin vermesi gerekirdi. Memurun

³¹⁸ Fereşteh Panahi, **Zan İranı Dar Safarnameha** (Seyahatnamelerde İranlı Kadınlar), Jajremi, Tahran, 1381, s. 38.

³¹⁹ Kermani, Maktoub, ss. 153-154.

³²⁰ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 72.

gözetiminde kadın gideceği yere acele etmeliydi. Bazen de memurun bağırması ‘abla, yüzünü erkeklerden sakla’, ‘zavallı kadın! hızlı yürü’ gibi sözler duyuluyordu.³²¹

Bu dönemdeki evler hakkında bahsetmek gerekirse; kapılarda zil yerinde iki ayrı kapı tokmağı vardı. Erkek misafiri gelince yüksek olan ses çıkarılan yere vurmalıydı ve kadın ise alçak ses çıkarılan yere vurmalıydı. Yabancı erkeklerin eve girmesine ‘Ya Allah Ya Allah’ sözüyle, kadının çarşaf giymesine veya erkeklerin gözünden saklamasına izin veriyordu.³²² Geceleri evden çıkmak erkek ve kadın için zordu. Elektrik ve aydınlatmak eksikliği herkesi korkutuyordu. Kadınlar geceleri evden çıkamazlar ve erkeklerse çok az evden çıkarlardı. Erkekler gecelerini evlerinin dışında herhangi bir eğlence olmadığı için evde kalırlardı. Ayrıca gün batımından sonra şehrin tüm sokakları sessiz ve karanlık içindeydi.³²³ Kadınlar yalnızca özel durumlarda erkeklerle beraber görüldülerdi. İranlıların mutlu olduğu veya yas tuttuğu aylar erkekler ve kadınlar bir araya gelmesine sebep oluyordu. Yılın bazı ayları, örneğin yeni yılın başlangıcı ve Muharrem ayı kadınlar ve erkekler yan yana görülüyorlardı. Habibian şöyle yazıyor: “Kadınlar sabah erken matem³²⁴ tiyatrosunu izlemek için küçük bir halı ve yemekle beraber Taziye³²⁵ toplantısı yerine geliyorlardı.”³²⁶

Kırsal kesimdeki kadınlar, kentli kadınlardan daha fazla özgürlüğe sahipti. Köydeki yaşam açısından, buradaki kadınlar kentli kadınlardan daha az baskı altındaydılar. Bunu söylemek daha iyi; günlük çalışmanın zorlukları sınıf seviyelerinin neden olduğu zorluklara dikkat edilmemesine neden olmuştu. Kırsal kesimdeki kadınlar ve erkekler köylerde birlikte çalıştılar ve belki de bu kırsal kesimdeki kadın ve erkekler arasındaki farkın göz ardı edilmemesine neden oldu. Kırsal kesimdeki kadınlar, çiftçilik ve hayvancılığın yanı sıra ev işlerini de yapıyorlardı. Kırsal ve göçebe toplumlarda tarım ve hayvancılıkla uğraşan kadınlarının kıyafetleri daha serbest olduğunu hatırlanmalıdır. Kadınlar yerel kıyafetlere benzeyen kıyafetleri kullanıyorlardı ve yüzleri peçesizdi.

³²¹ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 68.

³²² Bamdad, İnghelab Sefid, s. 69.

³²³ Madam karla Sorna, s. 75.

³²⁴ Hz.Hüseyin’in Kerbela olayını temsil etme ve gösteri yapma

³²⁵ Hz. Hüseyin’in Kerbela olayını temsil eden tiyatroyun adıdır.

³²⁶ Naser Habibian, **Tamaşakhanehaye Tahran Az 1274 Ta 1386** (1895’ten 2007’ye Kadar Tahran’da Tiyatro), Afraz, Tahran, 1389, s. 44.

Elbette bu ekonomik faaliyete girme ihtiyacından dolayıldı. Çünkü kadınların sıkışık olmayan ve hareket etmelerini engellenmeyen ve algılama güçlerini sınırlamayan daha özgür kıyafetlere ihtiyaçları vardı.³²⁷ Böyle olmasaydı kırsal kadınlar yüzlerini kentli kadınlar gibi örtmek zorunda kalacaklardı. Bu nedenle kadınların erkeklerin geçim kaynağı üzerindeki etkisi, kırsal kesimdeki erkeklerin kadınlar üzerindeki baskılarını azaltmıştı.

Şehirde kadınlar tarafından kullanılan çarşaf tek tip mavi ve mor renklerden oluşuyordu. Bu çarşafın üstünde dörtgen ya da kare şeklinde peçelerini bir kanca vasıtasıyla takıyorlardı.³²⁸ Çarşaf tarzı kıyafetler, kadınların kırsal alanlarda çalışmasını engelliyordu. Eğer aynı kadın kırsal kıyafet durumunda bir şehire gitmek isterse, kentli kadınların örtme tipini gözlemlemek zorunda kalacaktı. Aşiret sınıfı denilen başka bir sınıftan da söz edilmelidir. Bu sınıftaki kadınlar arasında kırsal kesimdeki kadınlar gibi toplumun üst sınıflarındaki kadınlar ve şehirde yaşayan kadınlardan daha az zorluk ve daha az baskı vardı. Bu sınıf arasında çok eşlilik de görülüyordu. Aradaki fark göçebe kadının bu konuda üzgün değil aksine daha da mutlu olmasıydı; çünkü kocasının ondan sonra evlendiği kadın onu hayatın zorluklarından kurtardı ve onun yanında aşiretin diğer işlerini yapıyordu.³²⁹

Göçebe yaşayan kadınlar, göçebe yaşamın zorluklarından dolayı çok eşliliğe kötü gözde bakmamalarına sebep oldu. Çok eşliliğin onların konumunu tehlikeye atmadığını biliyorlardı. Her sınıftaki yaşam farklıydı. Ancak bütün İran toplumunda görülen ortak nokta, kadınların sahip olduğu görünümdü. Genal olarak kadın adama hizmet etmekle yükümlü olarak görülüyordu. İran toplumu bazı yönlerde ekonomik, eğlence vb. incelenirse, İranlıların Batı medeniyetiyle karşılaştırıldığı durumlarda cinsiyet eşitliğine ve kadınlara saygı duymayı öğrendiler ve bu konulardaki değişimleri görülüyordu. Avrupa'ya öğrenim için gönderilen öğrenciler geri döndüklerinde Avrupalıların tarzını öğretmeye başladılar ve bu değişimler kadınlarla ilişkilerinde de görüldü. “Bu öğrencilerden biri olan Muhammed Ali Chakhmakhsaz'ın bir İngiliz kızla evlendi ve

³²⁷ Kasra, s. 18.

³²⁸ Kasra, s. 8.

³²⁹ Panahi, s. 146.

döndüğü zaman onu İran'a getirdi. Muhammed Ali Chakhmakhsaz, Avrupalı bir kadınla evlenen ilk İranlıdır. O Tebriz'liydi. Eşinin Tebriz'e gelen herhangi bir İngilizle görüşmesine izin veriyor ve İran geleneklerini uymasını zorunlu tutmuyordu.”³³⁰ O zamandaki din adamlarının ve İran'daki Arap kültürünün etkileriyle ilgili olarak bazı yazarlar çeşitli konulardan bahseder. Bu din adamları, İnsanları İslam'da pek çok yasaya sahip olma bahanesiyle bazı işleri yapmaya zorladılar.

İran toplumundaki durumdan çok memnun olmayan ve iç durumu çok kötü gören Mirza Ağa Han Kermani, din adamlarının fetvalarını eleştirdi. Bu dönem için şöyle söylenebilir: İranlılar tanrının onlara en ağır cezaları vaat ettiği aptal Araplardan daha da cahiller. Araplar cahildiler çünkü kibleyi Kudüs'ten Mekke'ye çevirdiğinde Hazreti (Hz). Muhammed'e itiraz ettiler. Ancak Kible'nin değişmesi ve Hz. Muhammed'in sadece Allahın emrini yerine gettirdiği hakkında bir ayet indirildiği zaman Araplar ikna edilmişti ve Kible'nin amacının Kudüs'e secde etmek değil tanrıya secde etmek gerekli olduğunu anladılar. Fakat bu olayların üzerinden bin yıldan fazla zaman geçtikten sonra İran'ın büyük din adamları, eğer birileri istemeyerek de olsa başı Kible tarafından başka bir yöne giderse namazları tekrar kılması gerektiğini söylüyorlardı.³³¹ Daha önce de tartışıldığı gibi İranlı aydınların her biri sorunların kaynağını bir yerden ele almıştı. Bu yüzden bazıları Batı düşüncesine döndü ve bazı sorunları Araplara bağladılar. Farklı sınıflardaki kadınlar hakkında konuşuldu. Bazı etnik gruplarda kadınlar daha özgür yaşadılar ve erkeklerle birlikte ata bindiler, bu etnik kökenlerden kürt kadınları ve Mazandaranlı kadınlardan söz edilebilir. Kadınlar, erkeklerin yanında yüzleri kapanmadan yaşıyorlardı.³³²

Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta; bazı durumlarda diğer dinlerin kadınlarıyla müslümanların yüzleşmesiydi. Bazen bir Zerdüşt³³³ kadının bir müslüman tarafından evlenmeye zorlandığı ve müslüman olduğu görülmüştür ve böylece Zerdüştler öfkelenildiler ve bunu yapan bu müslüman kişiyi öldürdüler. Bu bağlamda kaynaklar şöyle der:

³³⁰ Nahid, s. 9.

³³¹ Kermani, Maktoub, ss. 256-257.

³³² Panahi, s. 41.

³³³ İran'ın eski dini

*Yazd'daki Zilhicce ayında bir adam Zerdüşt olan bir kadınla evlendi ve onu müslüman olarak nitelendirdi. Zerdüştler protesto ettiler ve Vezir Baghayi'nin valisi olan Mehdi Gholi Mirza Saham al-Molk'a çok para ödediler. Bunu yapan bir müslümanın cezalandırılıp öldürülmesini istediler. Çok kana susamış olan Yazd hükümdarı müslüman'ı öldürdü ve Zerdüşt'lü kadını da Zerdüşt'lere verdi ve vezir Baghayi'ye bir miktar para gönderdi.*³³⁴

İran'daki etnik gruplar, dinler ve mezhepler arasındaki ilişki hiç kuşkusuz var olmuştur. Bu bağlar bazen dostluğa bazen de düşmanlığa düşmüştür. Kaçar döneminin sonunda, Müslüman kadınların Yahudi evlerinde yaptıkları hizmetlere, Moşir al-Devle tarafından karşı çıktıkları söylendi ve yasaklanmaları istendi.³³⁵ Etnik gruplar ve dinler arasındaki ilişkilerde Şaban ayı 1296'da bir olay yaşanmıştır. Yahudi bir kadın tarafından Mostafa al-Mamalek'e yazdığı bir mektupta, onun işlerini yapılmasını rica etmiştir. Bu bağlamda Zel al-Sultan, bu Yahudi kadının taleplerini ele almayı emretti.³³⁶ Kaçar döneminde toplumdaki kadınların varlığı eşitsiz olsa da görülebilir. Farklı şehirlerde kadınlar pazarda çömlek, hasır vb. satıyorlardı veya halı dokuma atölyelerinde halı dokuluyorlardı. İnsan kalabalığındaki kadınların varlığı, düşünce ve tutumlarının alışverişine yol açmıştır. Kaçar döneminde İran'daki kadınları şöyle tanımladı: Mesela İranlı kadınların tek meşguliyetleri sadece eğlence değildi. Görüldüğü gibi İranlı kadın diğer işlerde de faaliyetlerde bulunmuştu. Bu da geçmişten Kaçar dönemine kadar kadınlarımız hakkında yanlış düşüncelerin cevaplarını veriyor. İranlı kadınlar evlerde mahkum gibi yaşadığını biliyorlardı. Bu düşünce çok yanlıştı. En iyi eğlence İranlı kadınlar için hamama gitmekti. Hamam sadece İranlı kadınların gözünde değil, herhangi bir doğulu açısından önemlidir. Banyo yapmanın önemi, banyolarda kalan resimler ve mimari tasarımlarla belirlenir.³³⁷ Hamama giden kadınlar bu topluluklara katılıp sosyalleşmesiyle diğer kadınların duygu ve düşüncelerin evlerine ve daha geniş topluluklarda aktarılmasına ve değişikliklere yol açmıştı. Kadınlar toplumda bulunsalarda faaliyetleri Kaçar döneminin ortasında başladı. Kasra'nın o dönemi toplumla tanışmanın ötesinde değil:

³³⁴ Abdülhossin Malek al-Movarekhin, **Marat Alvaghaye Mozafari** (Muzafer'i Zamanındaki Olaylar), Der. Abdülhossin Navaii, Markaz Pajouheş Miras Maktoub, Tahran, 1386, ss. 379-380.

³³⁵ Malek al-Movarekhin, s. 887.

³³⁶ **12.EK.** Yahudi bir kadına yardım etme emri; 295- 1539/ 2. SAKMA. 1296 Ş 29.

³³⁷ Panahi, s. 109.

*Kaçar halkının yaşam ruhu dini bir ruhtu ve ailenin ve çocukların eğitiminin temeli buna göreydi. En önemli sosyal dayanak; erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan oluşan aile idi. Babalar ve anneler, çocuklarının evliliğe hazırlamada en önemli görevlerini üstlendiler. Böyle bir alanda, toplumun bilimsel ve kültürel seviyesinin düşük olmasından dolayı kadın topluluktan uzak tutuluyordu. Şehirlerde kadınların yaşadığı alan tamamen kapalıydı. Evler iç içe olan kısım ve dış kısımlardan oluşurdu...*³³⁸

Harem her iki hanedanda da görülmüştü. Hareme çok sayıda kadın yaşıyordu. Osmanlı sultanlarının hareminde çok sayıda yabancı kadın vardı. Ancak, Kaçar şahlarının hareminde yaşayan kadınlar, farklı aşiretlerden ve köylerden Kaçar şahları tarafından seçilen ve hareme giren kadınlardı. Harem kadınlarının kökenlerin konusundaki bu önemli fark modernleşme sürecinde de etki etmiştir. Şöyle ki Osmanlı devletinin İran'a göre daha erken ve daha hızlı yol almasının nedenlerinden biri coğrafi konumuysa bir diğeri de merkezileşme sürecini daha hızlı tamamlamasıdır. İran hareminin feodal ilişkiler çerçevesinde oluşturulması modernleşmenin en temel özelliklerinden biri olan merkezileşme sürecine Osmanlıya göre daha geç girmesine etki eden faktörlerden biridir. Her iki hükümete de kadınların faaliyeti yasaklandı. Kırsal alanlarda, kadınlar her iki hükümete de erkeklerle birlikte tarlalarda çalıştı. İslam'ın kuralları her iki hükümete de görülmüştür. Mezhep farklılıkları iki hükümete bazı farklılıkları yarattı. İran'da, kadınlar, Muharrem gibi aylarda belli günlerde erkeklerle birlikte görülüyordu. Ancak Osmanlı'da kadınlar sadece bazı camilerde gidebilirdiler.

2.3. OSMANLI / KAÇAR DÖNEMLERİNDE KADIN/ERKEK İLİŞKİLERİ VE KURALLAR

Her toplumdaki kadın ve erkekleri birbiriyle farklı ilişkiler içerisindedir. Bu ilişkiler toplumdaki geleneklere ve dinlere bağlı olarak değişir. Bu bağlamda Arabistan toplumundan bahsedebiliriz, İslam'ın gelişiyle, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkide birçok değişiklik olmuştur.

Kuran'daki reformlar evlilik, boşanma ve miras alanlarına yoğunlaşmıştı. İslamiyet öncesi Arabistan'da kadınlar, aileleri veya aşiretleri tarafından mihr karşılığı

³³⁸ Kasra, s. 4.

*kocalarına satılırdı. Kuran, mihrin ailesine değil, sadece geline ödenmesini getirerek bu uygulamayı yasaklamış ve böylece kadınlara kendi maddi servetleri üzerinde hukuki bir hak vermişti. Buna ek olarak kadına boşanma durumunda bile mihri alıkoymasına izin verilmişti.*³³⁹

İslam'ın diğer coğrafyalara yayılması ile birlikte, İslam'ın bu fikirleri ve yasaları diğer ulusların önceki geleneklerinin yerini almıştı. Örneğin bazı eski Türk aşiretlerinde kızlar evlenmek istedikleri adamı seçebilirlerdi.³⁴⁰ Osmanlı devletinde devletin kurucu unsuru olan Türklerin eski gelenekleri ve İslam hukukunun kuralları bir arada yer aldı ve zaman zaman gelenekler daha öne çıkabildi. Bu kurallar, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiyi de içeriyordu. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kız ancak babası izin verirse evlenebilirdi. Bu, Osmanlılar tarafından da kabul edilen İslam'ın emirlerinden biriydi. Modernleşme sürecinde bu kurallarda değişmeye başlamıştır.. “Tanzimat’tan sonra (1841 yılına) bazı evlenme meselelerine ilişkin olarak çıkarılan bir fermanla bahsedilmektedir. Velisi tarafından evlenmesine izin verilmeyen bâliğe kızların ve dul kadınların kendi iziniyle evlenmesi bu fermanla temin edilmiştir.”³⁴¹ Böylece dul kadın ve bâliğe kızların Osmanlılarda şeriat mahkemelerinin bulunan, kadı tarafından evlenebilirdi. Ayrıca 1844'te kız çocukların evliliğe rızası hakkında bir ferman çıkarıldı.³⁴² Osmanlı'da damadın kızla evlenmek için bir başlık ödemek zorunda kalması yaygındı. Buna ek olarak bazı şehirlerde ailelerin otuz yaşına kadar kızlarının evlenmesine izin vermediğini duyulmuş, hükümet bu tür sorunlarla mücadele etti ve bu gibi olayları yasakladı.³⁴³

Hükümetin bilgisi olmadan gerçekleşebilecek bu tür evlilikler için çözümler üretilmiştir. Örneğin “18 Aralık 1884 tarihli bir şurâyı devlet kararında şeriye mahkemesinden izinname almadan nikâh kıyan imam aleyhine savılığa ihbarda bulunulması ve cezalandırılabilmesi için mahkeme tarafından bir madde tayin ettirilmesi gereği üzerinde durulmuştur.”³⁴⁴ Bu kararnameleri düzenleyerek kızlar ve dul kadınlar hükümetin kontrolü altında evlenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir dine

³³⁹ L. Cleveland, s. 35.

³⁴⁰ Necla Arat, **Türkiye’de Kadın Olmak**, Say yayınevi, İstanbul, 1996, s.77.

³⁴¹ Cin, s. 287.

³⁴² Nurefşan Dinç, s.11.

³⁴³ S. Doğan, s. 79.

³⁴⁴ Cin, ss. 288-289.

mensup olanların kendi ilkeleri ve yetkileri altında evlendiklerini belirtmek gerekir.³⁴⁵ Evlilikle ilgili sorunlar az değildi, sonraki yıllarda da Osmanlı hükümeti bu sorunları çözmeye çalışmıştı. Masraflı düğünler, mehir de bu sorunlara dahildir. Hükümet 1850’den 1874’e kadar bu tür işleri önlemek için farklı kararnameler çıkarmıştı.³⁴⁶

Var olan birçok toplum ve dinler arasında birden fazla evliliğe izin verilmişti. İslam bu dinlerden biridir. İslam’da bir erkeğin bazı koşuları sahip olması halinde birden fazla kadınla evlenmesine izin verilir. İslam hukukunu izleyen Osmanlı yönetiminde sultanlar ve toplumun diğer sınıfları arasında çok eşlilik görülmüştür. “Tanzimat öncesi Osmanlı aile yapısıyla ilgili araştırmalar, çok kadınla evliliğin % 10 civarında olduğunu ortaya koymuştur. Çok kadınla evlilik genellikle iki kadınla olup, üç kadın evlilik % 1 oranını geçmemekteydi.”³⁴⁷ Osmanlıda sultanlar sarayda evlenmiş olan kadın sayısı bu rakamı aşmıştı. İslamcılar çok eşliliği İslam hukuku olarak gördüler. Musa Kâzım gibi İslamcılar çok eşliliğin toplumdaki suçları azaltacağına ve toplumun nüfusunu artacağına inanıyordu.³⁴⁸ İslamcılar aksine, padişahlar için bile çoklu evlilik uygulanmasına karşı çıkan ve kadın haklarından bahseden Batıcılar da vardı. “Başta Abdullah Cevdet olmak üzere, Celâl Nuri, Yusuf Fahmi, Ahmet Rıza gibi Batıcı aydınlar tek kadınla evliliği savunurlar.”³⁴⁹ Bu insanların çok eşliliğe muhalefetinin yanı sıra, toplumun ekonomik koşulları yüzünden çok eşlilik II. Abdülhamit zamanında azalmaya başlamış ve daha çok padişahlar ve saraya yakın kişiler arasında görülmüştü.³⁵⁰

Görücü usulüyle evlilik dikkat edilmesi gereken diğer bir noktadır. Görücü usulü evlilik, erkek ve kızın evlenmeden önce birbirlerini görmedikleri ve başka bir kişi tarafından seçtikleri anlamına geliyordu. Oğlanın akrabalarının kız kardeş, annesi ya da başka bir kadın tanıdığı bir kızı istemeye gidiyordu; bu usûl, Türklerin İslam’ı kabul etmeden önce uyguladıkları geleneklerdendir.³⁵¹ Osmanlıların Avrupalılarla ilişkileri, gazete ve dergilerin faaliyetleri gibi konular, Osmanlıların arasında, evlilik

³⁴⁵ Cin, ss. 287-288.

³⁴⁶ Okuducu, s. 109.

³⁴⁷ Kurnaz, (1839-1923), s. 144.

³⁴⁸ Kurnaz, Türk Kadını, s. 44.

³⁴⁹ Kurnaz, Türk Kadını, s. 42.

³⁵⁰ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, s. 131.

³⁵¹ Nurefşan Dinç, s.9.

uygulamalarında da değişikliğe yol açtı. Kızlar ve erkekler evlenmeden önce birbirlerini tanımakla kalmadılar, aynı zamanda gazetelerde ve duvarlarda evlilik ilânları dahi görülmüştü.³⁵² Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların evliliği ile ilgili olarak, müslüman kadınların gayrimüslimlerle evlenmelerine izin verilmiyordu. Bir kadın bunu yaparsa, diğer insanlar tarafından saldırıya uğrardı. Örneğin "... 14 Ekim 1908'de gayrimüslim Todori ile evlenmek isteyen müslüman bir kadın (Bedriye) saldırıya uğramıştır."³⁵³

1822'de Osmanlıların İranlılarla evlenmesi bile yasaklanmıştı. Bu konuya en çok dikkat eden zamanlar, iki devlet arasındaki ilişkinin kötü olan dönemlerdeydi. Bu dönemde sadece din ve mezhep faktörü değil siyasi olaylar olduğu zaman da evliliğin önünde bir engel olarak ortaya çıkıyordu.³⁵⁴ İranlılarla evlenip evlenmemesi hakkında Kayseri'de gönderilmiş mazbata gibi hükümler devlet tarafından verilmiştir.³⁵⁵ İranlılarla evlilik meselesi dahi politikaya bağlıydı. Hükümetlerin birbirleriyle ilişkileri düzeldiğinde, evlilik konusu daha az titizlik gösterilen meseleler arasında gelirdi. Bu kanun 1926'da Osmanlı saltanatından Cumhuriyet'e geçişle birlikte kaldırılmıştır.³⁵⁶ Cariye konusu ise erkek-kadın ilişkisinde farklı bir boyutta yer aldı.

Cariyeler savaşlarda esir olarak yakalanıyorlar ya da para ile satın alınıyorlardı. Bazı cariyeler çocuk sahibi olup, şahın sarayında bile en yüksek rütbelere bile ulaşabildiler. Hürrem sultan, Kösem sultan gibi kadınlar cariyelik grubundan çıkan ve sultan rütbesine ulaşan hanımlar arasındaydılar.³⁵⁷ 1857 ve 1909 arasında köle ticaretinin yasaklanmasıyla beraber cariyelerin alım-satması da kaldırıldı. Osmanlı saltanatının son yıllarına kadar bu konu sadece kağıt üzerindeydi ve hükümet değişikliği ile birlikte ortadan kaldırılmıştı.³⁵⁸

Evlilik tartışmasına ek olarak toplumda boşanma konusundan da bahsedilmelidir. Osmanlı toplumunda kadın duygusal olduğundan dolayı boşanma hakkı erkeğe tanınmıştır. Osmanlı toplumunda boşanma şekli, Fatma Aliye dahil birçok kişi tarafından

³⁵² Toprak, s.53.

³⁵³ Kaplan, s. 26.

³⁵⁴ Kurnaz, (1839-1923), s. 56.

³⁵⁵ **13.Ek.** İranlılar ile evlenmek; A- MKT- 00377- 00063- 001- 001. 1278 Ca 07.

³⁵⁶ Kurnaz, (1839-1923), s. 56.

³⁵⁷ Kurnaz, (1839-1923), s. 53.

³⁵⁸ Çakır, ss. 139-140.

eleştirildi. Fatma Aliye İslam görüşlerine desteklenen biri olmasına rağmen, toplumdaki olayları eleştirmeye ihtiyaç duyanlardan biriydi. “Fatma Aliye, toplumdaki boşanma şeklini muhadderât adlı romanında eleştirir. Ona göre toplumdaki baskılar sebebiyle kadın çaresizdir. İstemediği biriyle evlenir, aldatan kocadan boşanmaz, sonuçta mutsuz olur.”³⁵⁹ Toplumdaki kuralların bazılarını değiştirerek, kadınlar da bazı sorunlar varsa mahkemelerde erkeklere dava açabildiler. Evini terk eden veya nafaka ödemeyen erkekler bu grup arasında yer almışlar. Mahkemelerde kayıtlı davalardan biri şöyleydi: “Kendisine bir yıldır nafakasız bir vaziyette terketmiş olan kocası Şakir’in buldurulması veya kendisinin boşanmasının gerçekleştirilmesi talebi ile Arife Hanım’ın müracaatta bulunduğu.”³⁶⁰

Evlilik, boşanma ve diğer alanlardaki zorluklar zina ve fuhuşa neden olmuştu. Osmanlı hukuku zina yapan kadın ve erkekler arasında eşitlik sağlamaktaydı. 1911’de yazılan bir yasada, zina yapan bir adamın cezası sadece para ödemektir. Halbuki aynı dönemde bir kadının cezası hapis gibi ağır ceza verilmektedir.³⁶¹ Bu bağlamda bazıları, erkekler ve kadınlar arasında eşit ceza olmasını talep etmişlerdi. Bu talep sonrası zina yapan erkekler için para ödemenin yanı sıra, hapis cezası eklenmiştir.³⁶² Yoksulluk, evlilikten memnuniyetsizlik, boşanma, savaş ve diğer olaylar müslüman kadınların genelevlerde çalışmasına neden oldu.

“Dersaadet polis mektebi müdürü Mustafa Galib Bey’in resmî kayıtlardan aktardığı bilgilere göre mezhebi ve tabiiyeti ‘müslim’ olan 774 fahişe vardı. Gayrimüslim Osmanlı kadınları arasında 691 Rum, 194 Ermeni ve 124 Musevi vesikayla çalışıyordu.”³⁶³ Toplumun fuhuşa bakışı iyi olmamasına rağmen, hükümet bazı durumlarda onları desteklemişti. Tartışılan dönemde bir kaç fahişe de dahil olmak üzere bir grup, birkaç kişi tarafından saldırıya uğrayıp dövüldü. Bu saldırganlar devlet tarafından cezalandırılmıştı.³⁶⁴ Fahişeler için alınan diğer tedbirler, aralarındaki bulaşıcı

³⁵⁹ Kurnaz, Türk Kadını, s. 46.

³⁶⁰ **14.Ek.** Kocasından memnun olmaması sebebi; DH- MKT- 01558- 00105- 001- 001. 1306 S 23. Bknz. **15.Ek.** Bknz. 15.Ek. Kocasından şikâyetçi olan kadın; DH. MKT. 01625- 00100. 001.001. 1306 L 04.

³⁶¹ Çakır, s. 140.

³⁶² Taşkıran, s.46.

³⁶³ Toprak, s.119.

³⁶⁴ **16.EK.** Fahişelerin dövenlere bir hüküm; A. MKT. MVL- 00010- 00061- 001. 1264 Za 07.

hastalıkların ele alınması olmuştur. Bu bağlamda Doktor İhsan Bey genelevdeki hastaları muayene etmeyi gönülü kabul etmişti.³⁶⁵ Bunun yanı sıra “18 Ekim 1915 günlü Emrâz-ı zühreviyyenin men’-i sirayeti Hakkında Nizamname’yle zührevi hastalıkların yayılmasını önlemek üzere özel bir teşkilat kuruldu.”³⁶⁶ Osmanlı hükümeti imparatorlukta işlenen suçları azaltmak için farklı kararnameleler çıkarılıyordu. Bu yasaların bazıları Avrupa ülkelerinin yasalarından türetilmiştir.³⁶⁷ Bu yasaların en önemlilerden biri 1917’de Aile hukuku olarak bilinir hale geldi. Kadınları desteklemek için atılan adım, kadınların konumunun değiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Evlilik yaşı, tek eşlilik vb. konulara yasada değinildi. “Kadının evlilikte durumunu düzelten bu mevzuat iki yıl geçmeden, Mütareke’den sonra Damat Ferid kabinesî (İstanbul Hükümeti) tarafından 19 Haziran 1919 günü kaldırıldı. Tekrar eski düzene dönüldü.”³⁶⁸ Bu değişiklikler 1919’da ertelenmiş olsa da, yıllar sonra yine ortaya çıkmıştı.

Kaçar döneminde İranlılar ise İslam kurallara önem verdiler. Kadın-erkek ilişkilerinde de İslam kuralları dikkete alınmıştı. Şahın evliliğine gelince, şah istediği kadını haremine götürüyordu. Yabancı ve yerli tarihçiler bu haremeleri bazı yönlerde tanımladılar ancak gerçeklikle karşı karşıya kalırsak kadınlar şahın gözdesi olmak için haremde yarışıyorlardı. Şahın bir resmi nikah hakkı vardı. Haremdeki kadınlar bu hakkı elde etmek için birbiriyle yarışıyorlardı. Evlilik iki cinsiyetin bir anlaşmaya vardığı ve birlikte yaşamak istediği anlamına gelir. Birbirleriyle yüzleri ve ahlaklarını beğendikten sonra evlenirler. Aksi takdirde bu evlilik sürmeyerEK: İran’da bu evlilik tarzı gözlenmiyordu, İranlı erkekler görünmeyen ya da bilinmeyen kadınlarla evleniyorlardı.³⁶⁹ Bu tarzda evlenen kadınlar ve erkekler neyle gurur duymalı? Bir kadının en büyük doruk noktası onu ağanın gelini, ağanın sevgilisi, ağanın sadığı adıyla ya da evlilik devam ederse oğlunun adıyla örneğin Hasan’ın annesi ya Ali’nin annesi çağırmaktır.³⁷⁰ Tartışılacak olan dönem içinde en tanınmış kadınlar yaşasaydı, bir erkeğin adını takip etmek zorunda

³⁶⁵ **17.EK.** Umumihannenin doktoru; DH. MKT. 01957- 00047- 001- 001. 1309 Za 09.

³⁶⁶ Toprak, s.133.

³⁶⁷ Kinross, s. 493.

³⁶⁸ Toprak, s.13.

³⁶⁹ Kermani, Maktoub, s. 153.

³⁷⁰ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 74.

kalacaklardı, böylece bu kadınlar tanınmayacaklardı. Evlilik tarzı İran’da sadece bir tarzda değildi.

İcat ettikleri diğer ilginç yollardan biri de geçici evlilikti. Toplulukta yaygın olan geçici evlilik tarzı özellikle bir erkek zengin olduğunda, normal evliliğine ek olarak geçici bir şekilde de evleniyordu. Geçici evlilik hakkında bunu söylenmeli:

sözleşmeli olarak ve belirli bir süre için gerçekleşen toplumun üst sınıflar arasında kadın ve kızlarla geçici evlilik³⁷¹ yaygındı. Bu zaman bittikten sonra kadın başka bir erkekle evlenebilirdi. Ayrıca bir erkek bu geçici evliliğin sona ermesinden önce bile boşanmak tazminatını ödemekten kurtulabilirdi. Birçok merkezi şehirde ve yoksul ailelerde, tazminat alınması ve bir süre kızları için harcamaması nedeniyle aileler geçici evliliği memnuniyetle karşıladı. Geçici evlilik yoluyla doğan çocuklar meşru çocuklar olarak kabul edildi ve eğitimleri babanın elindeydi ve babanın ölümünden sonra onlar da babanın mülkünden pay alırlardı.³⁷²

Toplumun bakış açısında ise kadına küçümseyerek ve değersiz bir varlık gözüyle bakılıyordu. Kadın sadece cinsel bir obje, fiziksel bir varlık olarak görüldü. Bu sadece sıradan insanlar tarafından değil din adamları da kadınları bu gözle görüyorlardı.

Şeyh Muhammed Hasan, Javaher al-Kalam kitabının yazarı zamanında Nejif alimler, bir kadını meclisine getirdiler ve biri onunla müt’a tarzıyla evlendi. Zamanının geri kalanını kesintiye uğradıktan sonra kadını boşadı fakat yine aynı kadınla tekrar evlendi ve bu kez cinsel ilişkide bulunmadan boşandı. İslam’a göre herhangi bir ilişki olmayan bir boşanmış kadın süre verilmeden yine evlenebilir. Aynı mecliste başka din adamı da aynı tarzla bu kadınla evlenip bir süre sonra kadından boşandı. Aynı gece, birkaç din adamı aynı tarzda bu kadınla evlendiler ve kendilere göre müt’a tarzında evlilik ecrine de aldılar. Aynı insanlar zinâ yapan kadın ve erkekleri yargılıyorlar ve onlar için taşlama³⁷³ emri veriyorlardı.³⁷⁴

Yukarıda belirtildiği gibi evlilikler şeriat yasalarına göre yapılmıştır. Şahlar ve din adamları söz konusu olduğunda geçici evlilikler müt’a olarak adlandırılıyordu ve bunun aksine toplumda bu tür ilişkiler kurulursa zinâ denir ve kadın da taşlanırdı. Bu dönemde yaşayan kadınlar zor yaşam koşullardan dolayı çeşitli hastalıklara maruz kalmıştı. İran ve Osmanlı’da o zamanlarda tıbbi ilerlemenin olmaması, hastane ve tesislerin olmaması ve bu dönemde zor doğum koşullarına ek olarak birçok kadının ölümüyle sonuçlandı. Bu zor koşullardan geçenler ise çeşitli hastalıklarla uğraşıyorlardı.

³⁷¹ Müt’a nikahı

³⁷² Kasra, ss. 7-8.

³⁷³ recm

³⁷⁴ Kermani, Maktoub, ss. 198-199.

Doğum sonrası ateş en yüksek hastalık oranlarına sahipti. Çünkü kadınların büyük çoğunluğu ebe tarafından doğurtulmuştu. Yabancılar göre bu ebeler bu iş için uygun değildi ve temizliği önemsemediler. Çünkü işi en kısa sürede bitirmek istiyorlardı. Bu yüzden annelerinin karınından önce bebeği ve sonra da plasentayı çekerlerdi. Kadınların aşırı acıya dayanabilmeleri için doğum yaptıktan sonra, ortasında köz bulunan taşların üzerinde dizlerinin üstüne oturmaları gerekiyordu.³⁷⁵

Bunları yaşayan bazı kadınlar hayatını kaybediyorlardı ya da bir süre hastalıkla yaşamaya devam ediyorlardı. Birçok kadın böyle yaşamaya alıştı ve bu nedenle de itiraz etmiyorlardı.

İslami kurallar her iki hükümeti etkiledi. Fakat mezhep farklılıkları evlilik konusunda da görülmüştü. İki hükümette bir kız, babasının izini olmadan evlenemezdi. Çok eşlilik İslam'da izin verildiği üzere iki hükümette de vardı. Kaçar hükümetinde şii mezhebinden dolayı müta nikahı birçok etnik kökenlerden görülmüştü. Osmanlı hükümeti, evlilik kurallarının değişmesine daha erken zamanlarda ihtiyaç duyulmuştu. Bu nedenle bu konuda birçok değişim görüldü ve bu değişimlerin ardından medeni kanun ortaya çıktı. Bu konuda İslamcılar karşı çıkmışlardı. Ancak Avrupa etkisi bu konuda daha başarıya sahip olmuştu.

2.4. OSMANLI- KAÇAR DÖNEMLERİNDE KADINLARIN SİYASETTE OYNADIĞI ROL

Siyasete gelince, kadınların siyasi arenaya girişinin diğer alanlardan daha yavaş ve geç olduğu söylenmelidir. Kadınlar, özellikle de saraydaki kadınlar, perde arkasındaki siyasete karışmış olsalar da, bu genellikle tüm kadınlar için geçerli değildir. Bu dönemde birçok kadın siyasi haklarının yanı sıra sosyal haklarını bile tanımıyordu. Tanzimattan sonraki yıllarda, kadınlar Osmanlı hükümeti tarafından dikkate alınmayanlar arasındaydı. 1839'dan 1856'ya kadar yeni fermanlar çıkarılmıştı. "İslahat Fermanı'nda kadın haklarıyla ilgili bir yenilik yer almamakta, ancak ferman 'dil, din, mezhep ayrımını ortadan kaldıran Osmanlıları eşit hale getiren', hükümleri kadınları da etkilemektedir."³⁷⁶ Bu genel değişikliklerin ardından bazı aydın erkekler, kadınların eğitim hakkı gibi temel

³⁷⁵ Panahi, s. 129.

³⁷⁶ Okuducu, s. 95.

haklarına odaklanmışlardı. Erkekler için okulların açılması ve misyoner okulların faaliyetleri ve bazı kızların bu okullara girişi ile Osmanlı kadınları için eğitim ve diğer haklar konusu ortaya çıktı.³⁷⁷

1789'da Fransız Devrimi'nin ardından ülkede diğer ülkeleri de etkileyen yeni gelişmeler olmuştu. Devrimden sonra meydana gelen en önemli olaylardan biri kadın haklarına gösterilen ilgiydi. Bu dönemde kadın haklarını savunmak için filozofların yazılarını kullanan insanlar vardı. "Kadının siyasal hukuku, Duguit'ye göre, ilk kez 1867'de John Stuart Mill'in Avam Kamarası'nda yaptığı ünlü konuşmasıyla gündeme gelmişti."³⁷⁸ Ancak bu Osmanlı topraklarında kadın haklarının verildiği anlamına gelmiyordu. Fakat Tanzimat'tan sonra kadınları protesto etmeye zorlayan birkaç olay olmuştu.

*Zaman zaman ortaya çıkan kıtlık ve onun yol açtığı ölüm vb. felâketler kadınların mücadele ve isyan etmesine neden olmuştu. Örneğin 1874'te Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çankırı ve Sivas çevrelerinde görülen kıtlık bir yandan insanların başka yörelere göç etmesine yol açarken öte yandan protestolara sebep olmuştu. Nitekim Haziran 1874'te Ankara valisi Derviş Paşa'nın yerine atanan Abdurrahman Paşa'nın kente vardığı gün, açlıktan bunalmış kadın ve çocuklardan oluşan 4-5 bin kişi kendisini karşılayıp ekmek istemiştir.*³⁷⁹

Bu olayların yanı sıra, tütün üzerindeki tekel ve ortaya çıkan sorunlar da kadınların protestolarına neden olmuştur. Çünkü kadınlar tütün tekelinin Osmanlıları sadece kötü bir durumda bırakmadığı aynı zamanda kadınları ve çocukları tütün alanlarında sıkıntılar içinde bıraktığını fark ettiler. Kadın ve çocuklar bu hareketin ardından işsiz kalabilmesi ve işsizliğe ek olarak yoksulluğa düşme olasılıkları daha da artıyordu. Bu nedenlerden dolayı kadınlar bu durumda sessiz kalmamış ve devlete karşı çıkmışlardı.³⁸⁰ Bu tür faaliyetlere rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun kadınları, nüfus sayımında bile yer almamıştı. Yıllar geçtikçe ve Osmanlılar Avrupa'da meydana gelen değişimlere daha aşina hale geldikçe, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınlar da hükümetten ilgi görmüşlerdi. "1874'te Sicill-i Nüfus Nizamnamesi'nin hazırlanmasından

³⁷⁷ Taşkiran, s.25.

³⁷⁸ Toprak, s. 422.

³⁷⁹ **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (III. Cilt)**, s. 862.

³⁸⁰ Okuducu, s. 136.

sonra 1882’de yapılan genel sayımda, yaş, fiziksel özellikler, medeni ve sosyal durumu açıklayan bilgiler de yer alıyordu.”³⁸¹

1908’de Anayasa Devrimi’nden sonra kadınlar çeşitli alanlara girmeye başladı ve hakları göz önünde bulunduruldu. Kadınlar bu dönemde siyasi alanlarda girmeye başladılar. Bu zamanlar artık kadınlar siyasi gruplara ve partilere de giriyorlardı. Örneğin

*Cevdet Paşa’nın büyük sızı, Fatma Aliye Hanım’ın kızkardeşi Emine Semiye Hanım, Osmanlı Demokrat Fırkası’nda ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde faal bir üye olarak dikkat çekmektedir. Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası’ndaysa Başkan Şerif Paşa’nın eşi Emine’ye rastlıyoruz. Bu katılımlar sınırlı olmakla birlikte, kadının siyasal hayata ilgisiz olmadığını göstermesi açısından ilginçtir.*³⁸²

Bu dönemde kadınlar ülkeyi dış saldırılara karşı desteklediler. Ülkeyi korumak için destekleyici konferansların yanı sıra askerlere de yardıma koşmuşlardı. Kadınları siyasette görmek herkesin görüşü değildi. Genel olarak Musa Kâzım gibi İslamcılar kadınların herhangi bir siyasi faaliyetine karşı çıkmışlardı. Ev işlerini halletmenin kadınların görevi olduğuna ve ev dışı işlerin ve siyasetin erkeklerin görevi olarak kabul edildiğine inanıyorlardı.³⁸³ Bu gruba karşı, kadınların başta siyaset olmak üzere tüm alanlarda yer alması gerektiğine inanan Halid Hamid ve Hüseyin Kâmi gibi Batıcılar vardı.³⁸⁴ Bu fikirlerin yanı sıra siyasi faaliyetlere katılmak isteyen kadınlar da vardı. Bu bağlamda 1908’de kadınlar dinleyici olarak meclise girmeyi talep etmişti.³⁸⁵ Kadınlar, sadece sosyal haklarını değil, aynı zamanda kendi kaderlerine ve ülkenin kaderine önem vererek siyasi arenaya girmek istediklerini göstermişlerdi. Kadınlar siyasi hakları için yıllarca beklemelerine rağmen, Tanzimat’tan sonraki yıllarda bazı sosyal haklarını almışlardı. Bu haklardan biri arazi hakkı idi.

*1847-48 yılında alınan bir kararla, kızlar da erkekler gibi ‘babalarının arazisine ivazsız sahip olabilme’ hakkını elde eder. Bu düzenlemenin ardından yenisi gelir. 1858’de kız çocuklarının babalarından kalan toprakları üzerinde, erkek kardeşleriyle eşit haklara sahip olmalarını sağlayan Arazi yasası çıkar. Tanzimat’ın en büyük kazanımlarında biri olan bu düzenleme, kadınlara miras yoluyla mülkiyet hakkını kazandırır.*³⁸⁶

³⁸¹ Çakır, s. 140.

³⁸² **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (III. Cilt)**, s. 861.

³⁸³ Kurnaz, Türk Kadını, s. 66.

³⁸⁴ Kurnaz, Türk Kadını, s. 70.

³⁸⁵ Kurnaz, (1839-1923), s. 74.

³⁸⁶ Okuducu, s. 96.

Kadınlar yasadan sonra toplumda daha fazla değer kazanmışlardı. Miras konusu burada bitmedi, takip eden yıllarda da yeni yasalar çıkarıldı. Kızlar ayrıca Emvâl-i Gayr-ı Menkul'de de yer almışlardır. 1912'de kabul edilen yasa, sadece kız çocukları değil, dul kalan kadının durumunu da iyileştirmiş çünkü dul kadın da kocasının mirasından bir pay aldı.³⁸⁷ Tanzimat'tan sonraki yıllarda çeşitli yasalar çıkarıldı. Bu yasalardan biri çocuk düşürme suçu idi. Bu yasada, cenine zarar, kabul edilemez nedenlerden dolayı bir suç olarak kabul edilir. 1858'de düzenlenen yasa, çocuk düşürme suçunu yapan kişi hapis cezası ile cezalandırılır.³⁸⁸

Ailenin korunması için bu tür yasaların çıkarılması etkili olmuştu. Toplumda kadınlara karşı yapılmış suçlar da vardı. Tramvaylarda dahil olmak üzere halka açık yerlerde kadınların taciz edilmesi de suçlardan biriydi. Bu bağlamda hükümetten, kadınları da dikkate alınması istendi.³⁸⁹ Kadın kaçırmak veya iffal etmek mecliste ele alınan diğer konular arasındaydı. Bazı köylerde ve şehirlerde kız kaçırmak çoğalmaya başlamıştır. Hükümet bu konuyu mâni olmak için yeni yasa düzenlemeye gerek duymuştur.³⁹⁰ Bu dönemde özellikle kadınlar tarafından işlenen suçlardan biri kocasını zehirlemektir. Buna karşı devlet yeni bir yasa çıkardı. "1858 Caza Kanun'unun 168. Maddesi adam öldürmeyi (katı) gerek silah ile ve gerek tesmim ile ve gerek suret-i ahire ile bir şahsı idam etmek şeklinde tanımlamaktadır."³⁹¹ Osmanlı hükümeti bu yasaları kabul ederek suç oranını azaltmaya çalıştı. Osmanlı hükümetinde, meclisi yeni bir yasa kabul etmeye zorlayan diğer olaylarda vardı. En önemli konulardan biri evlilik meselesiydi. Evlilik yaşı, mehir gibi başlıklar da tartışılan konular arasındaydı. Bu konu belki de toplumda tartışılan konulardan biri olmuştur.

Kadın konusunda en önemli yenilik hukuksal çerçevede gerçekleşti. Kadının aile içindeki hukuku, 1917 tarihli Aile kararnâmesi ile korunmaya çalışıldı. Bu kararnâme kadına, dönemin şartlarına göre devrim niteliğinde yeni haklar vermişti. Her şeyden önce, evlenecek kadın ve erkek için yaş sınırlaması getirilmişti. Evlilik için yaş sınırının erkek için 18, kızlar için 17 olması esas kabul edilmişti. Evliliğe, bir memur ve iki şahidin huzurunda resmî bir boyut kazandırılması yine bu

³⁸⁷ Kurnaz, (1839-1923), s. 52.

³⁸⁸ Okuducu, s. 96.

³⁸⁹ **18.Ek.** Kadınlara karşı davranışlar; MF. MKT. 01214- 00068- 001- 001. 1334 Ca 01.

³⁹⁰ **19.Ek.** Kadınlara karşı suçlar; MV. 00234- 00012- 001- 001. 1332 R 18.

³⁹¹ Ebru Aykut, "Osmanlı'da Zehir Denetimi", Aylık Tarih dergisi, Şubat 2010, 194 sayısı, SS.58-64, s.63.

*kararnameyle olmuştu. Çoklu evlilik sınırlandırılmış, kadına da erkek gibi boşanma hakkı verilmişti.*³⁹²

İslamcılar ve diğer inançlar da dahil olmak üzere bu kararnâmeye itiraz ettiler. Azınlıklar kararnâmenin kilise ve havra hukukuna aykırı olduğuna inanıyorlardı ve bazı maddelerini kabul etmeyi reddettiler. İslamcılar, bu kararnâmenin bazı hükümlerinin İslam’da belirtilenlere aykırı olduğuna inanıyorlardı. İslamcıların karşı çıktığı konulardan biri evlilik yaşı idi. İslam, evlilik yaşını 9 ile 12 arasında belirtilmiş ve kararnâmede bu konu ele alındığı zaman evlilik yaşı İslam’a göre değildi. 19 Haziran 1919’da hoşnutsuzluklar nedeniyle bu kararlar kaldırılmıştır.³⁹³

Kadınların pasaport sahibi olmak isteği konusu, Osmanlı mebuslar arasında tartışılan bir diğer konuydu. Bu konu parlamentoda iki farklı zihniyet yarattı. “Ayan Meclisi’nden Reşit Akif Paşa, kadınların ‘sağlık ve ihtiyaç sebebiyle, tedavi için örtünmek koşuluyla yabancı ülkelere gidebilmesi gerektiğini’ savunmakta, Mebuslar Meclisi’nden Ağa Ahmet Bey bunu, ‘aile esaslarını ihlal edici’ bulmakta...” idi.³⁹⁴ Osmanlı hükümetinde bunun gibi konular birkaç grup arasında tartışmalara neden oldu. I. Dünya savaşı yıllarında kadınlar için pasport yasaları değiştirildi. Kadınlar, kocalarının izni olmadan pasport sahibi olabilmişlerdi.

Kaçar döneminde İran siyasetinde dinamik bir politika olmadı. Erkekler ise kadınlar gibi siyasi faaliyetlerde az görüyorlardı. Kaçar döneminde kadınların siyasetteki rolü az olmasına rağmen incelemeye değerdi. Kadınların siyasi arenadaki ilk izi ekmek için yaptıkları ayaklanmaydı. İran’daki kötü ekonomi çocukları için endişelenen kadınların çılgınlığına bir giriş oldu. Nasıreddin Şah’ın ve Muzaffereddin Şah’ın saltanatı olmak üzere iki farklı dönemde kadınlar sarayı protesto ettiler.

Ekmeğin fiyatının yükselişinin ardından 1884’te şah Eşratabad’a taşındığında, şahın yolunu binlerce kadın kapatmışlar ve ekmeğin zam gelmesini ve eksikliğini protesto ettiler. Ancak bu kadınların hareketine hiçbir cevap verilmedi ve bu protesto yapan kadınların kocaları hükümet tarafından tutuklanıp caza verildi. İtimad al-Saltane bu konu hakkında şöyle söylüyor : Çünkü kimse şeriat yasaları korkusundan kadınların peçelerinin kaldırılmasına cesaret edemiyordu öyleyse kocalarının önerisi ile sokaklara çıkıp aşırı protesto yapıldılar. Bu şekilde ekmeğin

³⁹² Tümer Erdem, s. 109.

³⁹³ Kurnaz, Türk Kadını, s. 111.

³⁹⁴ Okuducu, s. 374.

*fiyatını düşürdüler ve hatta şahın veliahtı olan Kamran Mirza zulmünden kurtarması talebini belirtildiler.*³⁹⁵

Bu çağda kadın giyim tarzı kadınları her şeyi yapmaya cesaretlendirdi. Aynı şekilde giyinen kadınların tespiti, eşleri için de zordu. Muzaffereddin Şah döneminde görülen ‘ekmek’ ayaklanması, Muzaffer’i dönemini tarif ederken Han Malek al-Movarekhin perspektifinden şöyle görüldü: “Rabiülevvel ayında Tahran’da ekmek zor bulunuyordu. Kadınlar bu durumu görünce veliahtı protesto ediyorlar ve veliaht reform için söz veriyordu. Ancak toplumun genel düzeni bozulduğu için işler aksıyordu.”³⁹⁶ ‘Ekmek’ olarak adlandırılan ayaklanmalar sadece Tahran’da gerçekleşmedi. Ayaklanmalar Tebriz de dahil olmak üzere diğer şehirlerde de görüldü. Tebriz’deki kadınlar ekmek eksikliğine karşı direnişe geçtiler. Bu ayaklanma hükümetin halkla çatışmasına yol açtı. Kadınların yaralanmasına ve öldürülmesine sebep oldu. Bu protestolardan birinde, nüfusu yaklaşık 3 bin olan Tebriz kadınları pazarlara gitti ve dükkân sahiplerinden dükkânlarını kapatmasını istediler, bazı durumlarda da bu kadınlar esnafları sopayla tehdit etti ve gösterilerde bulunmalarını istediler. Hükümet Maraghe birliklerine çağrıda bulundu ve halka ateş açmasını emretti. Bu olayda beş kadın ve bir Seyyid öldürüldü. Ertesi gün protestolar devam etti ve o gün de çok sayıda kadın ölüldü ve bazıları ise yaralandı. Ekmek protestosu, Kaçar saltanatına karşı politik bir protesto haline geldi.³⁹⁷

Kadınlar tarafından yürütülen faaliyetler toplumu hükümete karşı cesaretlendirdi. Daha önce de belirtildiği gibi bu faaliyetlere katılan kadınların isimlerinden bahsedilmedi ve kadınların giyim tarzından dolayı kimse isimleri hakkında bilgi sahibi olamadı. “Kaynaklarda bahsedilen tek isim Zeynep’tir. ‘Bibi Şah Zeynep’, ‘Zeynep Bacı’, ‘Dehbaşi Zeynep’, ‘Zeynep Paşa’ olarak bilinen Zeynep; Tebriz’in kırsal bölgesindeki eski mahallelerde biri olan ‘Amou Zainuddin’de doğmuştur. Babası Şeyh Süleyman fakir bir çiftçiydi ve diğer köylüler gibi zor durumlarda yaşamıştı.”³⁹⁸ Hakkında pek bir şey bilmeyen Zeynep Paşa erkeklerin baskı altına alınmasını protesto eden ilk kadınlardan

³⁹⁵ Kasra, ss. 115-117.

³⁹⁶ Malek al-Movarekhin, ss. 773-774.

³⁹⁷ Nahid, s. 44.

³⁹⁸ Majid Rıza Zad Amou Zainuddin, **Zeynap Paşa** (Zeynap Paşa), Akhtar, Tebriz, 1388, s. 53.

biriydi. Zeynep Paşa, ekmeğin karaborsa yapanlara sopa ile ders verdi. Örneğin ‘Nouber Kapı’ semtinde fırıncı Meşedi Hasan, bir bakkal ve diğer karaborsa yapanları sopa ile cezalandırıldı. Tebriz’in müçtehitleri olan Hacı Mirza Javad Ağa bu kadının çalışmasını beğendiği için itiraz etmedi.³⁹⁹ Karaborsacılarla olan tepkileriyle tanınan Zeynep Paşa, Kaçar döneminde adı bilinen az sayıda kadından biriydi. Tebriz’deki fırsatçılar ve karaborsacılar bu dönemde Zeynep Paşa tarafından cezalandırıldı. Bu nedenle Tebriz’de cesur bir kadın görüldüğünde Tebriz’in eski insanları o kadını Zeynep Paşa’ya benzetirlerdi. Aç gözlü bir karaborsacıyla karşılaşılırsa ve onunla yüzleşemiyorlarsa hasretle şöyle söylüyorlar: ‘Sadece Zeynep Paşa sizin hakkınızdan gelebilir’.⁴⁰⁰ Tebriz halkı, Zeynep Paşa’nın faaliyetlerinden memnundular ve onunla aynı dönemde olan Mirza Farokh onun hakkında bu şiirleri yazdı:

“hüküm veren Zeynep Paşa

Komut veren Zeynep Paşa...”⁴⁰¹

Zeynep Paşa hakkında mevcut olan bilgiler Majid Rıza Zad Amou Zainuddin’in yazdığı Zeynep Paşa kitabında yer almaktadır. Zeynep Paşa’nın diğer yaptığı işler önümüzdeki paragraflarda tartışılacaktır.

Kaçar döneminde gerçekleşen önemli olaylardan biri 1891’de meydana gelen isyandı. Bu ayaklanma İngilizler’in İran’dan aldığı tütün tekelinin imtiyazına karşı gerçekleşti. Daha önce de belirtildiği gibi Nasıreddin Şah, din adamı Mirza Hasan Aştiyani’yi bu ayaklanmayı ortadan kaldırılmasını veya Tahran’dan ayrılması ile tehdit etti. Bu tehdidin ardından, kadınlar ve erkekler, yaşlı-genç farketmeden tüm İran halk protesto etti. İran’da bu imtiyaza karşı ayaklanma kadınların yaptığı önemli faaliyetlerden biriydi. Bu olayın incelenmesi kadınların toplum içindeki rolünü de açıklar. Şahın yaptıklarına kızan insanlar tütünün boykotunu desteklemek için çabalarına başladılar. Kalabalık öğle saatlerine kadar hızlı bir şekilde arttı ve öğle saatlerinde kadınlar Mirza Hasan Aştiyani’nin evine gitmeye başladılar ve yolda diğer kadınlar da bu gruba katılıyorlardı. Onlar Mirza Hasan Aştiyani’ye destek verdiler. Kadınlar önde ve erkekler

³⁹⁹ Rıza Zad Amou Zainuddin, s. 55.

⁴⁰⁰ Nahid, ss. 44-45.

⁴⁰¹ Nahid, s. 42.

onların arkasında saraya doğru ilerlediler. Beyaz peçe ve çarşaf giyen kadınlar başlarına çamur sürdü ve ‘Ya Ali ya da Ya Hüseyin’ sloganı söylüyorlardı. Bu çok üzücü bir sahneydi. O gündeki halkın hareketi kelimelerle ifade edilemezdi. Mirza Hasan Aştiyani’nin evi Sanglaj’ın güney bölgesinde bulunuyordu.

Kalabalığın kaleye ulaşmak için pazardan geçmesi gerekiyordu. Kadınlar pazar meydanına ulaştığında derhal piyasayı ve halen açık olan bazı dükkanları kapattılar. Eğer bunu yapmaktan kaçınan birisi varsa, mağaza kadınların yağmalanmasına maruz kalırdı. Sonra kadın ve erkek kalabalığı Kale meydanı’na gitti. Kadınlar ağladılar ve erkekler ‘ya islama ya şeriata’ diye slogan attılar. Erkeklerin önünde giden küçük çocuklar da aynı şiiri okuyorlardı.⁴⁰² Kadınlar erkeklerin önünde duvar gibi dizildiler. Bu hareketin kontrolü artık mümkün değildi. Kadınlar sadece dükkanları kapatmakla kalmadı, aynı zamanda halkı barışa davet eden ve devlete bağlı olan Cuma İmamı Zibulabbedin’e küfür edip mimberden indirdiler.⁴⁰³ Tahran’da halkın kaleye doğru hareketi devam ediyordu. Bu harekette var olan kadınlar şaha hakaret etmeye başladılar. Şaha , ‘şah bacı’ , ‘bıyıklı şah bacı’ ve benzeyen küfürler ediyorlardı. Sakin ve yumuşak sözlerle hareketi durdurabileceğini düşünen Kamran Mirza, kalenin dışına çıktı. Fakat henüz konuşmaya başlamadı ki kadınların çığlıkları ve bağırma sesleri yükseldi. Kadınlar, din adamları lehine sloganlar atıyorlardı.⁴⁰⁴ Bu sloganlar arasında –Aman tanrım, dinimizi yok etmesinler, din adamlarımızı kovmasınlar, bizim evlilik sözleşmelerimiz Avrupalılar tarafından imzalanmasın, ölülerimizi Avrupalılar tarafından namaz kılıp gömdürülmesini istiyorlar- yer alıyordu. Bu sloganlar içerik itibarıyla modernist bir tepkiden ziyade geleneksel muhafazakar bir tepki niteliğindeydi. Buna rağmen kadınların bu tepkisi Kamran Mirza’yı korkuttu. Bu sloganlar Kamran Mirza’yı korkuttu. Kamran Mirza, şah yerine Avrupalıların kovulmasına ve hiçbir din adamı sürgün edilmemesi sözleriyle halkı

⁴⁰² İbrahim Teymouri, **Tahrir Tanbakou** (Tütün Yasağı), Şirket sahami ketabhaye jibi, Tahran, 1361, s. 152.

⁴⁰³ Teymouri, ss. 153-154.

⁴⁰⁴ Görüldüğü gibi yaklaşık 150 yıl önce din adamların lehine slogan atan kadınlar, ekmek sorunu karşısında tepkilerini muhafazakar bir şekilde ortaya koyarken, bugün ise İran’da bu din adamlarının yönetimine karşı özgürlük mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır.

sakinleştirmek istedi. Hedefine ulaşmayan veliaht, kadın çığlıkları nedeniyle korktu ve kaleye döndü.⁴⁰⁵

Tütün tekeline karşı ayaklanma sadece kentli, kırsal vb. kadınlar tarafından yapılmamıştı, ayaklanma haremdeki kadınlar tarafında devam edilmişti. Nasıreddin Şah'ın haremde bütün nargileler hadımlar ve hizmetçiler tarafından kırılmıştı. Şahın dikkatini çekmek için onları şahın önüne koydular. Şaha yakın olan ve hareme giden bir kadın olayı şöyle anlattı:

Şah, sevdiği kraliçenin -Anis al-Devle- odasına girdi. Şahın odaya girdiği sırada Anis al-Devle, hizmetkârlarına odada bulunan nargileleri toplatıyordu. Bunun üzerine şah kraliçeye: 'kraliçem neden odadaki nargileleri toplatıyorsunuz?' dedi. Kraliçe şaha nargilenin haram olduğunu söyledi. Şah kaşlarını çatarak 'nargilenin haram olduğunu kim söyledi' dedi? Anis al-Devle ise 'bana seni helal ettiren kişi söyledi' dedi.⁴⁰⁶

İran'da Tebriz, Isfahan, Şiraz vb. şehirlerde ayaklanma meydana geldi. Halk isyana teşvik edildi. Mirza Şirazi'nin tütün yasaklarına verdiği fetvadan sonra halk din adamlarıyla birlikte protesto yaptı. Tebriz'den başlayan tütün tekeline karşı ayaklanmada Zeynep Paşa'nın adı bir kez daha duyuldu. Baskıyla direnen ve militan bir kadın olarak bilinen Zeynep Paşa, tütün tekeline karşı ayaklanmada sessiz kalmadı. Tebriz Pazar protesto nedeniyle kapandı. Şaha tekeli tütünleri hiç kabul etmediklerini telgrafla bildirdiler. Birkaç gün sonra memurlar zorla veya gelecek vadeden düzenlemelerle dükkanlarını açtılar. Ancak dükkanların açılmasından birkaç saat sonra, çarşafalarını bellerine kıvrımış birkaç eli silahlı kadın, dükkan sahiplerini zorlayarak dükkanlarını kapattırdılar. Dükkanlar kapandıktan hemen sonra ortadan kayboluyorlardı. Bu kadınların lideri Zeynep Paşa'ydı.⁴⁰⁷ Zeynep Paşa o dönemin erkekleri gibi kahvehanede nargile içiyordu. Diğer kadınlar için zulme karşı bir örnek haline geldi. Zeynep Paşa hakkında bilinen son olay, Kerbela yolculuğu sırasında Osmanlı askerleriyle çatışmasıydı. Çatışma sonrası Zeynep Paşa'dan haber alınamadı. Zeynep paşa gibi tütün tekeline karşı gelen kadınların sayısı çoktu fakat giyim tarzlarından dolayı adları bilinmiyordu. Tütün tekeline karşı çıkanları sakınleştirmek için Kamran Mirza çok çaba sarfetti ama insanlar heyecanla ayaklanmayı devam ettirdiler. Ağa Bala Han, Kamran Mirza'nın yardımcısıydı. İsyanları

⁴⁰⁵ Teymouri, s. 153.

⁴⁰⁶ Teymouri, ss. 106-108.

⁴⁰⁷ Nahid, s. 42.

bastırmak için askerlerine emir verdi. İsyanlar sırasında birçok insan öldürüldü. Bu ayaklanmalar saraya da sıçradı. Bunun sonucunda Nasıreddin Şah teslim oldu ve tütün tekeline iptal etti. Bu davranışından dolayı İngiliz tütün şirketine 500 bin lira borç ödemek zorunda kaldı. Bu olayla beraber İran Avrupa devletlerine borçlanmış oldu.⁴⁰⁸ Tütün tekeline isyan, İranlı kadınların topluma güç ve yeteneklerini ortaya koydu. Haremde yaşayan kadınlar da sessiz kalmadı ve bu tekele karşı çıktılar. Şaha mektuplarda iltifat eden ve öven kadınlar, köylü düzeyinden ve kent cemaatinin seviyesinden hareme getirilen kadınlardı. Bu aynı zamanda harem içindeki kadınların toplumu anlamasını kolaylaştırdı. Bu da toplumun diğer insanlarla beraber, tütünün tekellerine karşı çıkmasına neden oldu. Son olarak tütün tekeline karşı ayaklanma tekelin ihlal edilmesine rağmen kadınların protestoları bitmemişti. Örneğin Zeynep Paşa liderliğinde kadınların mücadelesi kesintisiz bir şekilde devam etti. Zeynep Paşa ve Tebriz'in diğer kadınları zaman zaman pazarlarda ve sokaklarda ortaya çıktılar ve erkekleri hükümetin baskısına karşı mücadeleye çağırdılar.

*Eğer baskı yapanların cezalandırmaya cesaret edemiyorsanız, eğer hırsızların ve suçluların ellerini servetinizden, şerefinizden ve anavatanınızdan kesmekten korkuyorsanız, bizim giydiğimiz çarşafı giyin ve evde oturun ve biz erkeğiz diyerek erkeklikten bahsetmeyiniz. Biz kadınlar sizin yerinize düşmanlara karşı karşıya gideriz. Sonra Zeynep Paşa başörtüsünü erkeklerin üzerine atıp ve hızla kayboluyordu.*⁴⁰⁹

Bu dönemde kadınlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetler, feminist olarak görülme de, birleşmişlerse her şeyi değiştirme cesaretini verdi. Erkekler böyle bir cesarete sahip olmadılar ve sonunda da kadınların arkasında ve kadınların giyim tarzı nedeniyle hükümete karşı çıktılar. Kadınların hükümetten korkmamasının sebeplerden biri örtüleriydi. Örtüleri kimliklerinin saklamasına imkan veriyordu ve protestolarda daha rahat hareket ediyorlardı. Bu yüzden de kadınlar her faaliyeti yapmak için cesurdular. Unutulmaması gereken bir başka husus ise, dinin kadınlar üzerindeki etkisiydi. Kadınlar, nargileleri kırma ve nargile içmeyi bırakma konusunda din adamların emirlerini yerine getirdiler ve şaha karşı dina damları yardım etmek için ayaklandılar. Kendilerini

⁴⁰⁸ Kermani, İraniyan, s. 29. Osmanlı devletinin Kırım Savaşı sırasında, 1854'teki ilk borçlanmasının bir benzeri de İran'da 1891'de gerçekleşmiş oldu.

⁴⁰⁹ Nahid, s. 43.

toplumun babası olarak kabul eden Kaçar şahları, mollalar⁴¹⁰ tarafından yenildi. Çünkü mollalar İslam adına iktidarı aldılar. Ekmek eksikliğine karşı ayaklanmanın ardından bütün tekeline karşı ayaklanma, isimlerin en üstünde kadın isimlerinin duyulduğu ikinci ayaklanma oldu. Toplumda bulunan kadınların giyim şekli nedeniyle bu cesur kadınların birçoğu isimleri hakkında kimse bilgi sahibi olmuyordu.

Kaçar dönemine ait akla gelebilecek sorulardan biri de şuydu; kadınların hükümette şah ya da veliaht olarak görev almamasının nedeni neydi? Bu sorunun cevabı zor değil, erkek egemen bir toplumda, şahın varisi bir kızın tahtta oturması nasıl mümkün olabilirdi? Kaçarlar'ın İran tahtına kaldığı 137 yıl boyunca hanedana mensup hiçbir kadın varis, hükümdarlık yapmamıştı. Bu konuşulduğu dönem hakkında çok normaldir çünkü Kaçar döneminde saltanat sadece erkeklerin hakkıydı ve kız daha nitelikli olsaydı, yasa değişmezdi.⁴¹¹ Bu tarih boyunca kadınlar hiçbir zaman hüküm sürmedi ancak kaynaklar birçok şehirde yönetimleri hakkında bilgi verdi. Kürdistan vilayetinde yönetimi gelen, Valiye olarak bilinen Fath Ali Şah'ın kızı olan Hasan Jahan Hanım'dır.⁴¹² Bu örnek, Kaçar yönetimiyle Osmanlı yönetimi kıyaslandığında, kadın yönetici bağlamında önemli bir fark gösterir ve bu tek bir örnek değildir. Nasıreddin Şah zamanında Kum şehri de bir kadın tarafından yönetilmektedir. Adı Fakhr al-Muluk olan bu kadın, Osmanlı-İran dönemi kadın yönetici örneği olarak, hanedan mensubu bir kadının, bir kentin yöneticisi olması bağlamında ilginçtir. Kum şehrinin dindarlığı ve İmam Rıza'nın kız kardeşi Masumeh türbesinin bu şehirdeki varlığı nedeniyle, şehrin yönetimi hanedan mensubu Fakhr al-Muluk'a verilmiştir. Kaçar saltanatının kadınlar sadece bu seviyede bir yer yöntemeyi başardılar ancak saltanatın üzerindeki etkileri göz ardı edilmez. Kaçar döneminde etkili olan kadınlar arasında Nasıreddin Şah'ın annesi Malek Jahan Hanım Mahd Olya sayılabilir. Nasıreddin Şah'ın önemli işlerinde bir iz bırakmış olan annesi 45 gün ülkeyi idare etti ve İran'ın tamamını kraliçe olarak yönetti.⁴¹³ Bunun dışında yönetici olarak atanmış kişilerin, çeşitli nedenlerle görevlerin başında olmadığı günlerde, eşleri onların

⁴¹⁰ İran'lı din adamlarına verilen başka bir addır.

⁴¹¹ Behnaz Aštari, Tahavole Hoghughe İjtimai Zanan Dar İran Az Inghlabe Mashroute Ta Inghlabe Sefid (İran'da Meşrutiyet Devrimi'nden Beyaz İnkılab'a Kadar Kadınların Sosyal Hayataki Evrimi), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, Kavir, Tahran, 1390, s. 42

⁴¹² Ahmad Mirza Qajar, **Tarikh Azoadi**, Khane Tarikh Va Tasvir Abrişami, Tahran, 1349, s. 21.

⁴¹³ Kasra, s. 30.

görev ve sorumluluklarını üstlenebilirlerdi. İran'da bir süre kalan Lady Sgil, şöyle yazıyor: “Abbasgholi Han Larijani'nin eşi, kocasının yokluğunda, yönetim işlerinde iyi iş çıkardı. Kadın bir üne sahip ve kocasının bulunduğu bölgeyi yönetmenin yanı sıra, çok akıllı bir kadın ve halk tarafından kabul edilip saygı görüyordu.”⁴¹⁴ Bu konuda değerlendirme yapan diğer bir batılı isim de İtalyan Peter Delawale'dir. Bu İtalyan seyyahın ve başka batılı seyyahların yazılarında, erkeklerin yokluğunda kadınların köy ve şehirlerde, zaman zaman yöneticilik yaptıklarını kayıda geçmişlerdir. İran'a ait bu bilgiler Panahi tarafından derlenmiştir. Ülke işlerinde en etkili kadınlardan biri Anis al-Devle'ydi. Nasıreddin Şah'ın en sevilen kadınlarından biriydi. Şahın 1860'ta Soltaniye'yi ziyareti sırasında Fatima'yı gördü. İlgisini çeken bu kadına, şahın emriyle hadım, harem kurallarını öğretti. Daha sonra Anis al-Devle olarak tanındı ve yetenekleri nedeniyle şah ona Kaşan şehrinin ve çevresinin yönetimini verdi. Niteliklerden dolayı şah onu çok sevdi ve hatta onunla müt'a yerine kalıcı bir evlilik istedi ama Anis al-Devle kabul etmedi.⁴¹⁵

Şahın en sevdiği kadın ülkenin işlerini de yönetiyordu. Anis al-Devle'nin şah üzerindeki etkisi o kadar büyüktü ki yönetici olmak isteyenler ya da şikayeti olan halktan birileri şahtan kararname almadan önce bu kadınla buluşuyorlardı. Şahın kadınlarından kraliçe unvanını alan tek kadın Anis al-Devle'ydi. Nasıreddin Şah'ın Avrupa'ya yaptığı gezilerden birinden, Batı geleneklerine göre, İran Kraliçesi şaha eşlik etmekteydi. Moskova'ya varışta İran Kraliçesi İran'a geri gönderilmişti. Bu olayın nedeni tarihçiler açısından farklı görülmektedir. Bir kaç nedenini söylemek gereklidir. Şah, Moskova'ya ulaştığında ve şahın güzel kadınlarla birlikte bulunduğu durumun farkındayken, şah kraliçenin varlığından pişmanlık duydu. Bu nedenle onu Tahran'a geri göndermeye karar verdi. Anis al-Devle bu kararı değiştirmek için ağlıyordu. Bu ağlamalar şahın emrini değiştirmek için işe yaramazdı ve kraliçe geri dönmek zorunda kaldı.⁴¹⁶

Aynı şekilde Charles James Wilson ve diğer yazarlar da farklı görüşlerini ortaya koymuşlardır. Moskova'nın gelenekleri ve kültürü İran'ınkinden farklıydı. Kadın ve erkeklerin bir arada toplantı yapması ve birlikte yemek yenilmesi vb. etkinlikler İslam'ı

⁴¹⁴ Panahi, s. 26.

⁴¹⁵ Ramezan Nargesi, s. 18.

⁴¹⁶ Madam karla Sorna, s. 78.

kurallarla ve geleneklerle bağdaşmıyordu. Heyet içinde bulunan Mirza Hüseyin Sepahsalar, karşılama töreni hazırlıklarının detaylarını öğrenince bunu şaha bildirmek durumuna kaldı. Şah bu detayları öğrenince kraliçeyi yanında getirdiğine pişman oldu. Şahın görüşünün değişmesinde Mirza Hüseyin Han Sepahsalar gibi insanlar da etkiliydi. Kadınların İran'a dönmesinin sebeplerinden biri Nasıreddin Şah'ın Moskova'da yeni sıkıntılarla karşı karşıya kalmasıydı. İran Şahı Nasıreddin ile ona eşlik eden kraliçenin karşılanması ve ağırlanması için kentin kapılarında tören düzenlendi. Bu tören İran gelenek ve göreneklerinden farklıydı. Bu nedenle ve daha sonra ortaya çıkabilecek sorunlardan dolayı Sadrazam Mirza Hüseyin Han Sepahsalar şaha, kadınların ülkeye geri gönderilmesini önerdi.⁴¹⁷ Bu olay aynı zamanda şahın, Sadrazam Mirza Hüseyin Han Sepahsalar'ın tavsiyelerini dinlemesine ve Anis al-Devle'yi Moskova sınırından Tahran'a geri göndermesine neden oldu. Bu yolculuğa gitmek için çok çaba sarfeden ve harem kadınları arasında böyle bir mevki kazanan Anis al-Devle başarısız oldu.

Bu olay sadrazamın görevden alınmasında büyük bir rol oynamasına sebep oldu. Kraliçe olarak bilinen Anis al-Devle'nin de birçok kadın sekreteri vardı ve İran'a seyahat eden elçiler ve yabancılar da kraliçenin bürosunda isimlerini kaydettiler. Şahın haremünde "Güneş"madalyasını ilk alan kadın Anis al-Devle'ydı. Bu madalya Nasıreddin Şah'ın Avrupa'ya ilk ziyaretinden önce icat edildi ve kraliçelere veriliyordu. Bu madalya Anis al-Devle İran kraliçesi olduğu için ona da verdiler.⁴¹⁸ En etkili harem kadını olarak kabul edilen bu kadın devlet görevliler tarafından halka yapılan zulmü de incelendi. Halk, Şah Abdül Azim'in türbesinde Anis al-Devle'nin kapısına gidiyorlar ve memurları kraliçeye şikayet ediyorlardı. Köyden hareme gelen Anis al-Devle insanları iyi anlıyordu ve çiftçilerin yaşam koşullarının farkındaydı. Bu talepler sadece çiftçiler tarafından istenmiyordu ancak saraylılar birçok konu için kraliçeden yardım istiyorlardı. Böylece şahın kardeşleri de bazen sorunlarını çözmek için Anis al-Devle'ye geldiler.

...Örneğin, Nasıreddin Şah kardeşi olan Muhammed Taghi Mirza Rokn al-Devle'yi Fars vilayetinin valisi yaptı. Fakat Muhammed Taghi Mirza Rokn al-Devle henüz bu pozisyona ulaşamadı ki bir diğeri 50 bin toman şaha rüşvet verdi ve bu pozisyonu istedi. Şah da bu rüşveti alınca Muhammed Taghi Mirza Rokn al-Devle yerine onun geçmesini emretti. Muhammed Taghi Mirza Rokn al-Devle bu olayı Anis

⁴¹⁷ Madam karla Sorna, s. 79.

⁴¹⁸ Ramezan Nargesi, ss. 21-23.

*al-Devle'ye yazdı. Anis al-Devle'nin etkisinin ortaya çıkmasıyla, Nizam al-Saltane Mafi, Fars valisinin dışında kaldı ve Muhammed Taghi Mirza Rokn al-Devle onun yerine geçti...*⁴¹⁹

Bu kraliçenin Nasıreddin Şah üzerindeki etkisinden kaynaklanıyordu. Anis al-Devle'nin faaliyetleri sosyal, politik ve dini alanlarda iyi biliniyordu. Bu kadının bütün tekeli üzerindeki etkisi ve kralla olan karşılaşması ve nargile içmenin yasak olduğunu söylemesi, Roviter⁴²⁰ imtiyazına karşı gelmesi ve Ayatullah Kani ve Ayatullah Seyyid Saleh Arap'a verdiği desteği ve son olarak Hüseyin Han Sepahsalar'ın görevden çıkarılması, bu kadının tüm etkilerini ortaya çıkarmıştı.

Anis al-Devle hakkında son bilinen bilgi şöyleydi: “Nasıreddin Şah'ın ölümünün üzüntüsüne dayanamayıp sarılık oldu ve vefat etti. Anis al-Devle'nin Nasserî dönemi sırasındaki yetkileri o kadar fazlaydı ki İran kraliçesi olup ‘Güneş’ madalyasını aldı. Anis al-Devle'nin yanı sıra diğer kadınlar da onun gibi olmak için Şah'a methiyeler düzmekteydiler ve göze girmeye çalışmaktaydılar.”⁴²¹ Haremdeki kadınların görüşleri ve zihinlerindeki değişimle ilgili olarak bazı kaynaklar haremde Avrupalı kadınların da bulunduğu bahsediyorlardı. Nasıreddin Şah'ın haremde Fransız bir kadın yaşamıştı.⁴²² Dokhi Abdi, bu kadının harem koşullarında bazı değişikliklerde rolü olduğunu ve Nasıreddin Şah'ın annesi Mahd Olya'yı görüşleriyle etkilediğini ileri sürmekteyse de bunun detayları hakkında bilgi vermemektedir.⁴²³ İran'da kadınlar tarafından başlatılan hareket toplum düzeyinde büyüdü. Bu değişimler aynı zamanda ata erkil sınıfın kadınlar üzerindeki baskısı ve dünyadaki kadınların durumundaki değişimin haberi nedeniyle oldu. Nasıreddin Şah haremının koşulları ve bazı kadınların şah üzerindeki etkisi, Nasıreddin Şah'ın kızı Taj al-Saltane tarafından da tartışıldı. Muzaffereddin Şah'ın kızı Fakhr al-Saltane, Kaçar döneminin bir diğer etkili kadındı. O, kadınların sosyal ve politik faaliyetlerinde küçük bir gelişmesiyle, Anayasa Devrim'inden sonra aktif hale geldi. Mirza Ali Han Amin al-devle'nin oğlu olan Mohsen Han ile evlendikten sonra 42 küçük

⁴¹⁹ Ramezan Nargesi, ss. 24-27.

⁴²⁰ Roviter imtiyazı; Demiryolları yapımı, madenciligi ve ulusal banka 1872'de Nasıreddin Şah zamanında İngiliz vatandaşı olan “Baron Julius Do-Roviter'e verildi.

⁴²¹ **20.Ek.** Şaha yazılan methiye mektubu; 295- 7960/ 004. SAKMA. 28 M 1309.

⁴²² Kadının kimlik bilgileri tespit edilemedi.

⁴²³ Dokhi Abdi, **Zanan İran Dar Asre Pahlavi (Pehlevi Döneminde İranlı Kadınlar)**, İntişarat Sazman Zanan İran, Losanjeles, 1370, s. 71.

ve büyük köy bu aileye verilmiştir.⁴²⁴ Fakhr al-Saltane, kadınların ev dışında erkeklerle yan yana çalışmaları hakkında bilgi verdi.

2.4.1. Kadınların Meşrutiyet Sırasındaki Hareketleri

Nasireddin Şah saltanatı öncesi kadınların toplum üzerindeki etkisi çok düşüktü. Nasireddin Şah'ın saltanatıyla birlikte kadınların toplumda daha fazla hareket haline geçtiler. Kadınların tekel isyanındaki etkisi onlara toplumu etkileyebilecek cesareti verdi. Kadınların birçok alandaki bu etkisi Nasireddin Şah'ın suikastında haremde yaşayanlardan şüphe edebilmeye kadar gitti. Nasireddin Şah'ın suikastçısı Mirza Rıza Kermenî'nin davasında, haremın kendisiyle olan işbirliğini sordular. Ancak kabul etmedi. Buna rağmen bazı yazarlar bazı kadınların haremdeki kötü durumları nedeniyle bu konuda işbirliği yaptığı gerçeğini biliyorlardı.⁴²⁵

Nasireddin Şah saltanatından sonra kadınların faaliyetleri ve oynadıkları rol incelenecektir. İran'da 1905-1911⁴²⁶ yılları arasında Anayasal Devrim ortaya çıktı. Bu yıllarda insanlar, zulüm ve baskıyı gördüklerine ek olarak İran'ın hızla sömürgeleştğini gördüler. Fakat insanlar buna kabul etmediler ve entelektüellerin etkisiyle, dünyada meydana gelen değişimlerin farkına vararak meşrutiyet istediler. Bu harekette tüm İranlılar yer aldı ve anayasa, sadece bir grubun etkisinden dolayı meydana gelmedi.

*Anayasa din adamlarının cesaretleri tarafından oluşturulmadı. Ancak halkın genel ayaklanmasında önemli rol oynadılar ve anayasanın kurulmasında etkili oldular. Fakat kendilerinin düşündüğü ya da tarihçilerin sandığı gibi bu din adamları çok etkili değillerdi. Aslında Mollalar özgürlük destekçilerinin ardından anayasa hareketine katıldılar. Din adamları başlangıçta İran'ın başkanı olduklarını düşündüler ve millet meclisi ve rasyonel politikaya inanmadılar.*⁴²⁷

İran'da şekillenen anayasa devrimi entelektüeller, gazeteciler, kadınlar ve ezilmekten bıkan erkekler tarafından ortaya çıktı. Bu devrimin kapsamıyla ilgili önceki bölümlerde bahsedildi. Bu bölüm kadınların bu tarihsel olaydaki rolünü ifade etmeye

⁴²⁴ Kasra, ss. 31-32.

⁴²⁵ Nahid, s. 40.

⁴²⁶ 1285-1290 (güneşli takvime göre)

⁴²⁷ Fereydoun Adamiyat, **Fekr Demokrasiye İjtemai Dar Nehzate Maşroute İran** (İran'da Meşrutiyet Devriminde Sosyal Demokrasi Düşüncesi), Payam, Tahran, 1354, s. 4.

çalışmaktadır. İran'daki anayasa savunuculuğu belirli bir şehir veya kişiyle ilgili değildi. Ancak bazı şehirlerde bu devrimden daha fazla etkilendi. Kanun eksikliği ve Kaçar şahlarının halkın sorunlarını ele almaması, onlara karşı halk hareketi başladı. Bu hareketler Nasıreddin Şah zamanında başlamış olsa da Muzaffereddin Şah ve halefi Muhammed Ali Şah zamanında daha hızlı devam ediyordu. Gazeteler ve entelektüeller dünyadaki değişim hakkında konuşuyorlardı. Bu da anayasa meselesinin halkın günlük diyaloglarına girmesine neden oldu. Taj al-Saltane anılarında anayasa hakkında şöyle yazdı:

Kafkasya Ermenilerinden biri olan 'Ba'e Anuf', İran'ın mücahitleri ve özgürlükçülerden biriydi. Mektup vasıtasıyla İranlı kadınlar ve bazı haremde yaşayan kadınlar sorular sordu. Bu mektuplardan birinde bana şöyle yazdı: Onurlu İran prensesine şu soruları yanıtlanmasını rica ediyorum: 1)Anayasalcılığın anlamı nedir?; 2)Despotizm mi yoksa anayasalcılık mı daha iyi?; 3) İran'ın yükselişine giden yol nedir?; Ona şöyle cevap yazdım: Anayasalcılığın anlamı, bir ulusun özgürlük ve ilerleme koşulları için ihanet etmeden hareket etmektedir.⁴²⁸

Anayasalcılık tartışması sadece diyalogla kalmadı ve gerçek hayatta da insanlar Kaçar saltanatının zulmüyle savaşmaya başladılar. Kadınlar bu devrimde sessiz kalmadılar ve aktif hale geldiler. Anayasa devriminin ortaya çıkmasında Belçikalı Noz'un provakasyonu önemli bir etki yarattı.⁴²⁹ 1904'te yayınlanan Belçikalı Noz'un din adamı kıyafeti ile çekilmiş fotoğrafı İran halkının tepkisini çekmişti. Bu fotoğrafta Belçikalı Noz'un din adamlarının kıyafeti ve onun etrafındaki kadın ve erkekler de diğer etnik kökenlerin kıyafetlerini giyip dalga geçtiği görüntülerin fotoğrafı çekilmişti⁴³⁰

Sadrazam Eyn al-Devle'nin kötü yönetimi Tahran'da zaten tepkilere yol açıyordu. Bunun üzerine Belçikalı Noz'un bu fotoğrafı yayınlanması da halkı galeyana getirdi ve büyük protestolar başladı. Din adamlarına yapılan hakaretten sonra kadınlar onlara destek verdi. Çatışmalarda 100'den fazla kişi öldü ve yaralandı. Din adamları Şah Abdül Azim türbesine gitmeye karar verdiler. Onlar bu türbede sığındı ve aynı yerde durdular. Bu süre zarfında kadınlar sessiz kalmadı. Firsat al-Devle Şirazi bu konu hakkında şöyle diyor:

⁴²⁸ Taj al-Saltane, **Khaterat Taj al-Saltane** (Taj al-Saltane'nin Hatıraları), Der. Mansoureh İttihadiye, Naşr Tarikh, Tahran, 1362, s. 99.

⁴²⁹ Bu konu hakkında tezin 29. Sayfasında bilgi verildi.

⁴³⁰ Kasra, s. 37.

“Ahşap bir baston üzerine başörtüsünü bağlamış bir kadın gördüm. Bağırıyordu ve şöyle diyordu: bundan sonra sizin kızlarınızın nikahlarını Belçikalı Noz yapacak, çünkü bizim din adamlarımız gittiler!”⁴³¹ Kadınlar anayasal harekete destek vermek için kefen giydiler ve pazarları kapattılar. Askeri güçlerinin müdahalesine rağmen kadınlar desteklemekte ısrar ettiler.

Saltanata ait din adamları da çalışmaya başladılar. Seyyid Muhammed Yazdi de dahil olmak üzere bazı din adamları Muzaffereddin Şah’ı desteklediler. Bu mollaların konuşmalardan birinde, çarşafın altında silah saklayan bir cesur kadın Seyyid Muhammed Yazdi’ye saldırdı. Ancak bu kadın amacına ulaşamadı ve molla taraftarları tarafından öldürüldü. Ne yazık ki bu kahraman kadının adı belli olmadı. Bu kadının akrabaları, saraylıların korkusundan dolayı hiç bir açıklama yapmadılar.⁴³² Protestolar ve ayaklanmalar devam ediyordu. Halkın ayaklanmaya devam ettiği günlerde Amir Bahador, Muzaffereddin Şah’ı evine davet etti. Bunun farkında olan insanlar şahın faytonunun etrafında gelip Şah Abdül Azim türbesine sığınan din adamlarını desteklemek adına ve Eyn al-Devle’ye karşı sloganlar söylediler. Şah faytondan indiğinde, güçlü bir kadın, şahın muhafızlarını geri itti. Şaha bir mektup vermek istediğini haykırdı, ilk başta kadını engellediler ama şahın emriyle yaklaşmasına izin verildi. O gün kimliği bilinmeyen kadın ertesi günlerde Mirza Jahangir’in annesi olduğu ortaya çıktı. Kadının şaha verdiği mektup ‘Komite İnkılap’⁴³³ tarafından yazılmıştı. Mektubun en üstünde, silah tutan kanlı bir elin resmi vardı. Daha sonra tespit edilen bu mektubun konusu şöyleydi; “ülkenin durumundan haberi olmayan ve tüm hayatını halkın parasıyla gezen şah, Eğer acımasız ve zalim yöneticilerini görevden almazsan ve halk için bir anayasa meclisi kurulmasını emretmezsen, yakında seni öldüreceğiz.”⁴³⁴

Din adamları daha önce de belirtildiği gibi, adalet evi kurma ve Eyn al-Devle’yi bakanlıktan kovma taleplerini dile getirdiler. Ancak Muzaffereddin Şah bu talebe dikkat etmedi. Bunun yanında kadınlar bu günlerde tutuklandı ve hapsedildi. Haj Sayyah şöyle söyledi: “Müslüman kadınları sebepsiz yere hapse atılıyor ve kimse neden

⁴³¹ Nahid, s. 57.

⁴³² Nahid, s. 73.

⁴³³ Devrimci Komite

⁴³⁴ Nahid, ss. 58-61.

hapsedildiklerini sormuyor.”⁴³⁵ Hükümet, kadınları esnafı ve diğer insanları eziyordu. Bundan dolayı din adamları, Tahran’dan ayrılıp Kum’a gitmeye karar verdiler. Şah bunu önlemek için uzlaşma arayışına girdi ve bazı sözler verdi. Fakat şah verdiği sözleri yerine getirmedi. Bunun üzerinde Seyyid Muhammed Tabatabai ve Seyyid Abdülllah Behbahani de dahil olmak üzere din adamları Kum’a gittiler ve ülkeyi terk edip Kerbala’ya gitme tehdidinde bulundular. Esnaf ve Tahranlı bazı insanlar İngiliz elçiliğine sığındı ve din adamlarının serbest bırakılmasını ve bir anayasa meclisi kurulmasını istediler. Protestoleri gören Eyn al-Devle istifa etti. Yerine Mirza Nasrallah Han sadrazam oldu.⁴³⁶

Muzaffereddin Şah, İngiliz elçiliğine ve Hazreti Masoumeh türbesine sığınan esnaf ve din adamlarının istediği talepleri kabul etti. 7 Ekim 1906’da Tahran’daki ilk anayasal meclis şah tarafından açıldı ve ilk anayasa imzalandı. Bu kararnameden dolayı insanlar mutlu oldular. Fakat Muzaffereddin Şah’ın hayatı, kararın imzalanmasından sonra sona erdi. Oğlu Muhammed Ali Mirza anayasaya en başından beri karşı çıkıyordu. Bu nedenle hiç kimse milletvekillerini, taç giyme törenini kutlamaya davet etmedi. Bu aynı anda anayasayı kabul etmemek anlamına geliyordu. Bahsedildiği gibi 23 Haziran 1908’de meclis binasını, kendisini suikast ve Rusya gibi ülkeleri kışkırtma bahanesiyle bombaladı. Bu olay Tahran’da anayasanın yenilgisine yol açtı ve İstebdat Saghir’e⁴³⁷ neden oldu. Aynı zamanda kadınlar tüm bunların arkasında Rusya ve İngiltere’nin gizli rollerini gördüler ve bu sebeple faaliyete geçtiler. Dorat al-Ma’ali milletvekillerini Rus-İngiliz anlaşmasına karşı güçlü bir hareket edilmesine çağırdı. Dorat al-Ma’ali’nin evi düzenli yapılan siyasi ve edebi toplantıların merkezi idi. O zamanların ünlü şairlerinden ikisi olan Bahar ve İraj Mirza da toplantılara katıldılar. Dorat al-Ma’ali meclisin bombalanmasından sonra diğer kadınlara katıldı ve sosyal aktiviteleri diğer kadınlarla birlikte devam etti.⁴³⁸

İstibdat Saghir’den sonraki olayları açıklamadan önce meclisin kadınlar için gerçekleştirdiği işleri Muhammed Ali Şah’ın meclisi bombalanmasından önce incelemek

⁴³⁵ Nahid, s. 58.

⁴³⁶ Mahmut Tolooi, **Zamineye İnghelab** (İnkılap Alanları), Naşr Elm, Tahran, 1384, ss. 39-105.

⁴³⁷ Küçük Tiranlık

⁴³⁸ Jant Aferi, **Anjomanhaye Nime Seri Zanan Dar Nehzate Maşroute** (Meşrutiyet Döneminde Gizli Kadın Örgütler), çev. Javad Yousofiyan, Naşr Banoo, Tahran, 1377, s. 30.

gerekir. 1906'da Muzaffereddin Şah anayasa emrini vermek zorunda kaldı. Muzaffereddin Şah zamanında imzalanan yasanın birçok kusuru vardı. 51 maddede hazırlanan anayasa incelemenden yazılmıştı. Şahın ölüm korkusu nedeniyle hızlıca hazırlanan bu anayasa hatalarla doluydu. Bu karardan üç gün sonra meclisin halk tarafından seçilmesini söyledi. İki aydan kısa bir sürede ulusal meclis açıldı ve temel anayasal sistemin hazırlanması emri verildi. 30 Aralık 1906'da ilk yasa açıklandığında İran halkının özgürlüğü ve sosyal haklarından söz edilmedi. Ertesi yıl milletvekilleri: 9 ay içinde kanunu değiştirmeyi teklif ettiler ve anayasa 107 maddede bu kez kabul edildi. Bu yasanın en önemli maddeleri 8'den 25'e kadar olan maddeleriydi. Bireysel özgürlük ve sosyal haklar ele alınan konulardı.⁴³⁹ Şahın hastalığından dolayı milletvekilleri sadece şah tarafından anayasayı imzalatmayı düşündüler. Veliaht Muhammed Ali'nin, Muzaffereddin Şah gibi anayasaya kolayca imza atmayacağını biliyorlardı. Delegelerin öngörülerini de yanlış değildi. Çünkü Muhammed Ali Şah anayasaya eklenen değişikliklerin eklenmesi konusunda zorlukla anlaştı. İran'da da bu protestolar düzenli olarak gerçekleştirildi.

Kadınlar da aktif katılım gösterdi ve bazen de bağımsız toplantılar düzenledi. 26 Mayıs 1907'de parlamentonun önünde toplanıp 500'e yakın kadın anayasaya destek verdi. 'Yaşasın anayasa', 'despotizm mahvolsun' ve 'anayasa hep var olsun' gibi sloganlar kadınlar tarafından söylendi. Bu protestoların ardından Muhammed Ali Şah ve müttelikleri hedeflerinden çekildiler. 8 Ekim 1907'de ulusal meclis anayasa değişikliğini onayladı. Muhammed Ali Şah'ın imzalamaktan başka seçeneği yoktu.⁴⁴⁰

Kadınların ilk anayasaya yapma girişimi, anayasa hareketi, anayasanın imzalanması ve değişiklik yaptığı faaliyetler açıktır. Ancak bu yasadaki sonuç kadınların beklediği gibi değildi. Kadınlar, anayasanın zorlu yaşam koşullarını değiştirmesini, baskı ve aşağılanmaları sona erdirmesini bekliyorlardı. Anayasanın kadınların sosyal faaliyetlere özgürce katılmalarına izin vermesini bekliyorlardı. Ancak bu beklentiler, anayasanın ilk aşamasında kadınların öfkesine yol açan bir hayal kırıklığı

⁴³⁹ Vatandoust, s. 11.

⁴⁴⁰ Feyzallah İmami, Naghsh Zanan Dar İnghlab Mashroute va Tahavolat an (Meşrutiyet Devriminde Kadınların Rolü), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, kavi, Tahrân, 1390, s. 65.

haline geldi. Kaçar ataerkil toplumun yazdığı yasa, kadınları temel haklarından mahrum bıraktı. Kadınların oy kullanma, seçme ve seçilme hakkı yasada belirtilmemiştir. Bu yasaya yönelik kadınların tepkisi, şehirli entelektüeller ile sınırlıydı ve diğer İranlı kadınlar bu tepkilere sessiz kaldılar.⁴⁴¹ Din adamları ve esnaf, türbe ve İngiltere büyükelçiliğe sığındığında ve İran'ın özgürlüğünü işgal ettiği zamanda, ülkenin erkeklerini destekleyen kadınlar bu desteklerin karşılığında böyle yanıt aldıklarından dolayı şaşırdılar. Bazı kadınlar bu sonuca itiraz ettiler.

*Adaleti seven kardeşlerimiz, 3. maddenin birinci fıkrası ve 5. maddenin birinci fıkrasında tüm İranlı kadınlara ihanet ettiler. Kadınları delilerin ve zayıfların seviyesinde koydular. Erkekler, kadınların onlardan daha düşük bir seviyede olmadığını biliyorlar ve eğer erkekler için eğitim ve ilerleme koşulları tümüyle kadınlar için de olsa o zaman kadınlar daha yüksek durumlarda olabilirlerdi. Ancak bu anayasada, kadınlar tüm bu haklardan mahrum bırakılmıştır.*⁴⁴²

O zaman, kadınlar erkeklerin sadece kendi çıkarlarını düşündüklerini fark ettiler. Kadınlar, haklarını almaları gerektiğini anladılar, aksi takdirde onlara hak vermezlerdi. O günlerde, kadın okulları ve türbanlarıyla ilgili tartışmalar da ortaya çıktı, ancak dini fanatikler tüm kadınların haklarına karşı çıktılar. Gazetelerin çoğu yurtsever düşüncelere inandığında ve kadınların statüsünde bir değişiklik talep ettiğinde, mollaların bazıları onlara karşı çıktı. Agha Mirza Mauhammed Amin al-Tüccar tarafından Bombay'da düzenlenen 'İslami Davat' Gazetesi kadınların örtüsünün kaldırılmasına karşı çıkan bir makale yayınladı. 'İslami Davat' Gazetesi yalnızca kadınların belirli kriterlere göre ve sadece İslam kanunlarına uyarak eğitim görebilir dedi. Kız çocuklarının okulları sadece kadın öğretmenler tarafından yönetilmeli. Bazı durumlarda kadınların çalışmaları gerekiyordu. Örneğin kocaları vefat eden kadınlar bu kadınlar arasındaydı. Bu kadınların el sanatları gibi işleri öğrenmelerine izin veriyorlardı. Bunun sebebi ise kadınların zor durumlarda olmalarında fahişelik gibi işlere yaklaşmaması içindi.⁴⁴³

Kanun, kadın ve erkek belirtmeden herkes için eğitim ve öğretim hakkı verdiğinde bazı kadınlar buna itiraz ettiler ve kadınlar erkeklerin asla haklarını düşünmediklerini fark

⁴⁴¹ Khosropanah, ss. 17-18.

⁴⁴² Khosropanah, s. 18.

⁴⁴³ Roşanak Mosavar, "Nimeye Digar" (Diğer Taraf), Faslnameye Farhangi, Siyasi Va İjtemai İran, 1. yıl, 1. sayısı, Bahar 1363, s. 19.

ettiler, Anayasayı isteyen pek çok erkek de kadınları hedeflerine ulaşmak için kullandılar ve anayasa reformuna ulaştıktan sonra kadınları görmezden geldiler. Ancak kadınlar hakları konusunda belirli bir farkındalık seviyesine geldiler. 1906'da kadınlar ülkenin siyasi meselelerinden açıkça dışlandılar ancak bu kadınların diğer haklarını terk etmeleri anlamına gelmiyordu.⁴⁴⁴ Evet, yoldaşları olan kadınlar için salaklar ve deliler gibi oy kullanamayacak kişilerin seviyeye indirgeyen ilk parlamentonun kaderi uzun sürmedi ve Muhammed Ali Şah tarafından kapatıldı. Ancak bu insanların anayasadan vazgeçtiği anlamına gelmiyordu ve bu kez Tebriz'den anayasal talepler ortaya çıktı. Bu şehirde kadınların etkinlikleri de görülmüştü. Kadınların bu dönemdeki faaliyetleri üç bölüme ayrılmıştı: ilk hareket propaganda ve halkın bilinçlendirilmesi; bu faaliyetlerin ikinci aşaması bu kadınlar tarafından anayasa savuncularının finansal olarak desteklenilmesi ve üçüncüsü halka birlikte anayasa karşıtı faktörlerle birlikte yürütülen silahlı mücadele oldu. Daha önce de belirtildiği gibi Muhammed Ali Şah'a yönelik faaliyetler Tebriz'den başladı. Kadınların şaha karşı faaliyetleri de bu şehirde başladı.⁴⁴⁵

İngiltere ve Rusya'nın işbirliğiyle, Muhammed Ali Şah'ın iktidarda kalması sağlanmaya çalışıldı. Muhammed Ali Şah da bu işbirliğini desteklemek üzere Tebriz'in protestosunu bastırmak için birlikler gönderdi. 1908 ve 1909 yılları arasında Tebriz'de gerçekleşen iç savaş sırasında kentli ve kırsal kadınlar ulusal güçlerin yanında savaştılar. Bu bakımdan, Yunanlılar, Amazon kadınlarının bu topraklarda, Hazar Denizi'nin batı kısmına ait olduğuna inanıyorlardı. Bu esfaneyi duyan Tebrizli kadınlar daha fazla özgürlük için çaba gösterdiler.⁴⁴⁶ Tebriz'in anayasa isteyen kadınları, Satar Han ve Bakır Han ile birlikte cephelerde ve cephelerin arkasında faaliyet gösteriyorlardı. Kadınlar mücahitlere yiyecek ve giysi sağladılar ve onların boş mermilerini dolduruyorlardı. Kadınlar ayrıca yaralılara bakıyorlardı ve önemli haberleri iletme görevini de aldılar. Kadınlardan biri, savaşçılara bazen ekmek vermek için ekmeği kıyafetleri altına saklamak zorunda olduklarına işaret etti. Kadınlar Tebriz'deki iç savaş, yabancı devletler ve

⁴⁴⁴ Aferi, ss. 14-15.

⁴⁴⁵ Khosropanah, s. 65.

⁴⁴⁶ Aferi, s. 63.

hükümet tarafından kuşatılması süresince aylarca, anayasa savunucularına desteğini bırakmadılar.

Bazen bu cesur kadınlar erkek kıyafetleri giymiş ve savaş alanlarında ortaya çıkmıştı. Bu kadınlardan biri yaralandığında, hamşirelerin yaralarını tedavi etmelerini engellendi, çünkü kıyafetlerini çıkarmak zorunda kalacaktı. Satar Han onun muhalefetine sebebini sordu. Asker, bir kız olduğunu söylemek zorunda kaldı. Şu anda Satar Han ağlarken şöyle dedi: “kızım, ben hala hayattayım, neden sen cephelere geldin? Tebriz’in yaşlı erkekleri ve kadınları bu kızın adının ‘Tali’ olduğunu söylediler. ‘Tali’ gibi kaç kişi erkek kıyafetleri giyinip savaşa gittiğini bilinmiyor.”⁴⁴⁷ Bu olaydaki kadınların cesaretine gelince Abdül Hüseyin Nahid tarafından yazılan ‘Anayasal Hareketinde İranlı kadınlar’ kitabında detaylara ulaşılabilir. Diğer nokta anayasa isteyen kadınların yalnızca sosyal ve politik faaliyetlerde değil erkeklerin yanında savaş alanlarda da mücadele ettiler. Bu konunun dikkate alınmaması, kadına yönelik bir başka haksızlıktır. Anayasa isteyen kadınların faaliyetleri ilk başta Reşt ve Tebriz’den başladı.⁴⁴⁸ Yeprem Han Ermeni, Satar Han ve Bakır Han gibi erkeklerin yanında Pers, Kürt ve diğer etnik kökenlerin kadınları da anayasa hareketine katıldılar. Ermeni, Zerdüşt, Yahudi vb. kadınların anayasalarına destek döneminde halk arasında anayasal inançları teşvik etmeye çalıştılar.⁴⁴⁹

Jebhe Melli⁴⁵⁰ yanında savaş yapan kadınlar hakkında fazla bilgi yok. Bu dönemdeki kadınların giyim tarzından dolayı çoğu adları bilinmiyor. Jebhe Melli, 1909’da Tahran’ı ele geçirirken birkaç kadın da bu ulusal savaşçıların arasındaydı ne yazık ki birçoğunu adı bilinmiyor. Köyün ağası tarafından tecavüze uğrayan ‘Leyla’ bir Gilanlı kadın, kocası saray mensuplarınca öldürülen bir kürt kadın ve Yeprem Han’ın on üç yaşındaki kızı da bu kadınlardan arasında bahsedilmiştir.⁴⁵¹ Baskıdan bıkmış olan kadınlar kendileri için tek kurtuluş yolunu anayasa yolu olarak bildiler. Bu nedenle anayasa isminin konuşulduğu her şehirde ve köyde kadınlar anayasayı desteklemek için koşuyorlardı. Anayasa savunucularının karşılaştığı en büyük sorunlardan biri de finansal problemlerdi.

⁴⁴⁷ Nahid, ss. 83-86.

⁴⁴⁸ Khosropanah, ss. 68-69.

⁴⁴⁹ Aferi, s. 64.

⁴⁵⁰ Jebhe Melli (Ulusal güç); Anayasaya destek veren ve Tahran’ı ele geçiren katılımcılara söylenir.

⁴⁵¹ Aferi, s. 39.

Bu savaşçıların ödemek zorunda oldukları en büyük kısmı silah ve mühimattı. Çoğu zamanlar bu ödemeler İranlı tüccarlar ve bazen de Kafkasyalı tüccarlar (genellikle Azeriler) tarafından karşılanıyordu. İstibdatçılar tarafından terk edilen şehirler de anayasa savuncularına yardım etti. Maddi yardım ve anayasaya destek alanında kadınlar da büyük bir varlığı sahiptiler. Bakhtiari binicileri tarafından İsfahan şehrini ele geçirdikten sonra bu savaşçıların maliyetini karşılamak için ‘Saadatkhahan’⁴⁵² Derneğindeki birçok kadın ‘İsfahan eyaleti’ Derneğine gittiler ve şöyle dediler: ‘madem ki erkekler anayasayı desteklemiyorlar, biz mücevherlerimizi veriyoruz’ bunlar arasında anayasa savunucularına destek vermek için kasesini getiren bir yaşlı kadın da vardı.⁴⁵³

Evet gözleendiği gibi binlerce erkeklerden daha akıllı kadınlar vardı. Anayasaya yardım etmek, adalet ve kanunu ele almak için servetlerinden ve hayatlarından vazgeçtiler. Jebhe Melli’ye katılanlar İsfahan, Tebriz ve Reşt’ten Tahran’a ulaştılar. Tahran’ın ele geçirilmesi 13 Temmuz 1909’da gerçekleşti.⁴⁵⁴ İstibdat Saghir’in sona ermesi ve ulusal meclisin yeniden açılması ile sonuçlandı. Devrimciler yüksek meclisi kurdular ve Muhammed Ali Şah’ı tahtan indirdiler. Muhammed Ali Şah’ın halefi Ahmed Mirza’yı tahta oturtular ve Kaçar hanedanının başkanı Alırıza Han (Azad al-Molk) sultan yardımcısı olarak seçildi. Meclisin bir kez daha kurulduğu doğrudur ancak anayasa savuncuların elinden çalındı. İkinci parlamento ilk parlamentonun bombalanmasından bir yıl sonra Ahmed Şah’ın varlığıyla 16 Kasım 1909’da yeniden açıldı. İran’daki ikinci ulus meclisinin kurulmasına rağmen, Rus kuvvetleri İran’da kaldı. Ağustos 1910’dan sonra Sepahdar’dan sonra gelen Mostofi ol-Mamalik devletin sadrazamı oldu. Mostofi al-Mamalik, Bakhtiari kuvvetlerinden yardım istedi. Bunların gücünün yardımlarıyla, Jebhe Melli olarak adlandırılan askerleri silahsızlandırmaya çalıştı. İran hükümeti, ABD Cumhurbaşkanı İran’ın mali durumunu düzeltmesi konusunda yardım çağrısında bulundu. Bu amaçla ABD Morgan Şuster’i 1911’de İran’a gönderdi. Morgan Şuster’in faaliyetleriyle ilgili olarak, İstibdat Saghir’in çöküşünden sonra kadınlar belirli kontrollere

⁴⁵² “Mutluluk dileğiyle”

⁴⁵³ Khosropanah, ss. 67-68.

⁴⁵⁴ Bu gelişme, birkaç ay önce gerçekleşen 31 Mart İsyanı sonrası, hareket ordusunun İstanbul’a gelerek yeniden düzeni sağlamasına benziyor.

sahipti. Morgan Şuster, Atabak Parkında kadınların kendisine yönelik protesto gösterileri yapacakları için endişelendi.

Yoksul ve fakir kadınların birçoğu hazine ofisinin halkın maaşlarını ödemeyeceğini söylemek için Atabak parkına geldi. Bu sebeple buna karşı olduklarını söylediler. Kadın derneklerinden birine hazine ve anayasal hükümetin karşısına çıkan sorunları anlattım ve bundan sonra hazineye karşı protesto gösterileri yapmamak için kadınlara yalvardım. Hazine durumu fazla iyileşmediyse de kadınlar protesto göstermediler.⁴⁵⁵

Morgan Şuster, İran'daki kadınların her alandaki faaliyetlerinden bahsetti ve Haçlı askerleri gibi İranlı kadınların varlığını değerlendirdi.⁴⁵⁶ Ona göre Haçlı Seferleri'nde askerler kazanmak için çok çaba sarf ettiler. İranlı kadınların bu konudaki çabalarını da bu haçlıların yaptıkları gibi değerli bulundu. Önceki Kaçar şahlarının zulmünden bıkmış olan İranlı kadınlar bu dönemde çalışmalarına daha hevesli bir şekilde devam ediyorlardı. İranlı kadınların kaderi şüphesiz değişiklik yolunu bulmuş ve kadınlar da bu yolda her türlü çabayı sarf ediyorlardı. Yüzyıllar boyunca bilinen, tiranlığın hükümeti kadınların özgürlük hissini ortadan kaldıramadı. Tiranlığın kaldırılmasından sonra kadınların toplumdaki ve evdeki ana konumlarının değişmesini bekliyorlardı. Anayasa devrimi İran müslüman aileler için bir umut ışığı gösterdi. İran'da anayasanın ilanı, İranlı kadınların Avrupalı kadınların mevcut durumuna benzemeleri için bir umut ışığı olmuştu. İkinci ulusal meclisin oluşumundan sonra İranlı kadınların rollerinin değişmesi isteniyordu.⁴⁵⁷

Kadınlar Çarlık Rusya ve İngiltere'nin İran'ı hiç bir zamanda terketmediğini ve her zaman İran'ın işlerine müdahale edeceğini biliyorlardı. Sonunda belirginleşti ve Çarlık Rusya ve İngiltere 29 Kasım 1911'de İran'a ağır bir ultimatom verdiler. İran'dan Morgan Şuster ve ortaklarının, mümkün olan en kısa sürede İran'ı terk etmelerinin sağlanmasını istediler. Ültimatomda ayrıca İran hükümetinin, gelecekte yabancı danışmanları işe alabilmesi için Rus ve İngiliz hükümetlerinin rızasının alınmasının gerektiği belirtildi. Ayrıca Rus askerlerinin masraflarının (İran'a sevk edilen) İran tarafından ödenmesi

⁴⁵⁵ Morgan Şuster, **Ekhtenagh İran** (İran'ın Boğuluşu), çev. Abülhasan Mosavi Şouştari, Safi şah yayınevi, Tahran, 1368, s. 239.

⁴⁵⁶ Maryam Fathi, **Jaygah Zan Dar İnghelab Maşroute** (Meşrutede Kadının Yeri), Anjoman Zanan Pajuheşgar Tarikh, Tahran, 1379, s. 19.

⁴⁵⁷ Mikhail Paolovich, Terya.S, İraneski, **İnghelab Maşroutiyet İran Va Rişehaye İctimai Va Eghtesadi An (İran'da Meşrutiyet Devrimi Ve Sosyal Ve Ekonomi Kökleri)**, çev. Mohamad Bagher Hoshyar, Bongah Mir Mahdi, Tahran, 1951, ss. 52-53.

istendi. Bu ulti­matomun nedeni İran maliyesinin Morgan Şuster tarafından düzenli hale getirelmesidir ve İngiltere ve Rusya bunu kendi çıkarlarının tersinde gördüler. Ültimatomun haberi Tahran’da yayımladığı zaman Tahran’ı şoka soktu. Okullar kapandı. Pazarlar durgun hale geldi. Küçük ve büyük, erkekler ve kadınlar sokaklara çıktılar.

Siyah çarşaf giyen ve beyaz peçe takan üç yüz İranlı kadın ellerinde tabancayla meclis binasına girdiler ve meclisin başkanınla buluşmak istediler. Bu İranlı anneler ve kadınlar aniden peçeleri kaldırıp ve tabancalarını gösterdiler. Kendi amaçlarını şöyle belirtildiler; Eğer milletvekilleri görevlerini yerine getirmez ve ulusal saygınlığı korumaya şüpheyle yaklaşırlarsa, kocalarını ve oğullarını öldürecekler ve cesetlerini mecliste bırakılacaklardı dediler.⁴⁵⁸

Ültimatoma karşı kadınlar da erkeklerin yanı sıra faaliyete geçtiler. Onlar da çok öfkeliydiler. Bu yüzden ülkenin özgürlüğü ve bağımsızlığı hakkında konuşmalar yaptılar. Öğrenciler şiir okuyarak diğer insanları ulti­matoma karşı teşvik ediyorlardı. Bunların arasında Zinete Amin de vardı.⁴⁵⁹ Gazeteler ayrıca bu ulti­matoma karşı İran’daki işgalci ülkelerin tutumuna karşı İran halkına destek verdi. 1907’de ‘Esteghlal Tabriz’ Gazetesi şöyle yazıyor: Salar Heşmat devrimci komite tarafından öldürüldü. Öldürüldükten sonra Rus konsolosluğu tarafından Salar Heşmat’ın eşine böyle bir istekte bulundu. ‘Rus konsolosluğu onun eşine, gel Ruslar sana destek verecek’ dedi. Ancak gazetelerde ‘Aslan’ olarak adlandırılan bu kadın Rus konsoloslunun bu talebini reddetti. Bu kadın ‘kendi ülkesini desteklemek istediğini’ açıkladı. ‘İran Noo’ ve Nazim el-İslam Kermenî de Eylül 1909’da benzer olayları bildirmişlerdir. İran ulusal liderlerinin insanların sömürge ülkeleri tarafından desteklenmesini istemedikleri açıktır.⁴⁶⁰

İranlı kadınlar ulti­matomu protesto etmek için İngiltere kraliçesine telgraf gönderdiler. Her önemli etkinlikte erkekler ile birlikte ve hatta önlerinde adımlar atan kadınlar anayasanın yazıldığı zaman görülmemişlerdir. Bu sefer de sadece aydın düşünen kadınlar seçim yasasını protesto ettiler. Bazı İranlı kadın aydınlar sadece kendilerini düşünen ve anayasayı istedikleri gibi yazan erkeklere karşı çıktılar. Kadınların meclisin ana destekçileri oldukları doğru, ancak halkın temsilcileri tarafından yapılan hatalara tahammül edemedikleri de doğrudur. Milletvekillerinin ekonomik sorunlarla başa

⁴⁵⁸ Şuster, s. 241.

⁴⁵⁹ Nahid, s. 98.

⁴⁶⁰ Mosavar, s. 26.

çıkamadıklarına şahit oldular ve bu sebeple onlara eleştiriyorlardı. Seçimlere katılmak istiyorlardı. Kadın seçimlerinde yer alma hakkına ek olarak, çoğu evlilik ve boşanma hakkıyla ilgili yasalara karşı gelip onları değiştirmesini istediler.⁴⁶¹

O yıllarda kadınların cesaretini gören binlerce erkekten sadece bir milletvekili kadınların haklarından bahsedip kadınlara hak vermeyi istedi. Bu olay hakkında yalnızca bir gazete açıklama yaptı. 1911’de mecliste sadece bir milletvekili kadın haklarını ve bunlarla ilgili sorunlarını tartıştı. Times Gazetesi bu olayla ilgili materyal sağlayan tek gazetedir. 1911’de bu gazetenin Ağustos ayında 11. sayfasında konuyu şöyle yayımladı;

İran meclisi kadınlara oy verme hakkı konusunu ele aldı ve temsilcilerinden biri bu konuyu savundu. Haj Vakil al-Roaya Hamedan şehrinin milletvekili olarak tek savunandı. 3 Ağustos’ta kadın haklarını savundu ve bütün milletvekillerini şaşırttı. Meclis gelecek yılın sonbaharının seçim hakkında karar vermeye başladı. Sorunlardan biri kadınların oy kullanma hakkından mahrum bırakılmasıydı. Haj Vakil al-Roaya bu konuya karşı çıktı. Bu temsilci kürsünün arkasında geçti ve kadınların haklarını savundu. Kadınların insan olduğunu ve seçme hakkına sahip olması gerektiğini söyledi. Bu zamana kadar ciddi bir temsilcisiydi ve böyle bir tartışmanın onun tarafından yapılması herkesi şaşırttı. Ciddi olduğu ya da şaka yaptığı bilinmiyordu.⁴⁶²

Kadınların anayasaya ulaşma çabaları ve sömürgeci hükümetlere karşı direnişleri görünmedi. Kadınların yaptığı çabalarına saygı göstermek yerine milletvekilleri tarafından deliler, hırsızlar, katiller kategorisinde yer verildi. İstibdat Saghir’in sona ermesi ve parlamentonun yeniden başlamasıyla bu zaferlerde kadınların çabalarına rağmen bu kadınlar, toplumda görülmemiş ve yasada değer verilmemiştir. Anayasa devrimi yeni ve demokratik bir sistemin kurulması konusundaki sloganlarının aksine hiçbir değişiklik yapmadı. İran hala yarı feodal ve politik olarak heterojen bir toplumda aristokratlar ve politikacılar henüz milletin ismini ve gücünü anlamadılar. İran’da hukuk ve özgürlük henüz görülmedi. O günlerde parlamento üyeleri arasında muhalefet yaratıldı.

O zaman meydana gelen tek değişiklik kadınların kendi yeteneklerinin farkında olmalarıydı. Kadınlar gerçek durumlarını biliyorlardı ve hak ettikleri pozisyonlarına ulaşmaya çalışıyorlardı. Taleplerini yerine getirmek ve meclise karşı muhalefetlerini ifade etmek için meclise bile gidiyorlardı. Bazı yazarlar kadınların kendi kararlarından daha

⁴⁶¹ Aferi, ss. 9-10.

⁴⁶² Mosavar, s. 29.

fazla, başkaların kışkırtmasından dolayı bazı işleri gerçekleştiğine inanmaktadır.⁴⁶³ Ancak toplum ve dünyayla ilgili farkındalıkları nedeniyle kimse tarafından kışkırtılmadan hareket eden kadınlar da vardı. Bu bölümün sonunda özgür ve aydın düşünen erkeklerden ve bu erkeklerin, kadınların hareketleri üzerindeki etkilerinden bahsetmek gerekir. “Sour İsrafil, Aref Ghazvini, İraj Mirza, Abolghasem Lahouti, Mirzazade Eşghi, Ali Akbar Dehkhoda, Mirza Ali Akbar Saber, Malek al-Şoaraye Bahar vb. kadınları şiirlerinde ve yazılarında destekleyen entelektüeller arasındaydılar.”⁴⁶⁴

2.4.2. Anayasa Savunucusu Kadınlar Ve Ulusal Bankanın Kuruluşu

Kadınların bu dönemde gerçekleştirdiği diğer önemli faaliyetler arasında ekonomi ve bağımsızlık alanlarıydı. Kaçar şahları, Avrupa ülkelerine yaptıkları geziler için yabancı ülkelere borç almaya alışmışlardır. Bu nahoş alışkanlık İran’ın bağımsızlığını tehlikeye attı. İran halkının ülke ve dünyadaki durum hakkındaki farkındalığıyla birlikte bu tür konulara olan ilgileri de artmıştır. Anayasa kabul edildiğinde sorunlar bitecek anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda yeni parlamentodan gelen para eksikliği ve Rusya ve İngiltere’den borçlanma konusunda bazı düşünceler halkın heyecanını ve muhalefetini yeniden başlattı. Bu nedenle aynı mecliste İran ulusal bankasının kurulmasına karar verildi. Seyyid Cemaleddin Vaez İsfahani minberin tepesinde halkı ulusal bankanın kuruluşuna katılmaya çağırdı. Bu konuşmanın ardından Tahranlı kadınlar yüzüklerini, bilekliklerini ve değerli olan ne varsa topladılar ve bu amaç için meclise verdiler. Toplantıdan hemen sonra bankanın kuruluşuna para toplamak için bir dernek kuruldu.⁴⁶⁵ Bu konuda aydınların ve din adamlarının konuşmalarının etkisi görülür. Bu kişilerin sözleriyle ilgilenen hanımlar, onların söylediklerini yerine getiriyorlardı. Dindar erkekler arasında Seyyid Cemaleddin Vaez İsfahani ve Malek el-Mutakalimin heyecan verici ve ilerici konuşmalarıyla bu harekete katkıda bulundu. Din adamlarının kadınlar üzerindeki

⁴⁶³ Kasravi, s. 315.

⁴⁶⁴ Nahid, s. 29.

⁴⁶⁵ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 71-72.

etkisinin neticesinde, konuşmalarından etkilenen İranlı vatansever kadınlar, ülkenin ilerlemesi için en büyük fedakarlıkları yaptı.⁴⁶⁶

Bu ulusal harekette öğrenciler kitaplarını ve kadınlar mücevherlerini sattılar. Böylece Tahran'da ulusal bankası kurulması için bir milyon toman toplanmıştı. Azerbaycan da dahil olmak üzere diğer şehirlerin halkı, Tahran'daki insanlar gibi çok fazla para toplamaya kararlıydılar.⁴⁶⁷ Her ne kadar kadınlar bu önemli zamanlarda ellerinden gelen fedakarlıkları yapsalar da, erkekler kadınlara karşı çoğu zaman adaletsiz davrandılar, onların fedakarlıklarını ve etkilerini görmezden geldiler. Kadınlar kalplerinde kin taşımadılar ve İran uğruna kendi can ve mallarını feda ettiler. Entelektüel kadınların bu faaliyetleri ve onların düşünce şekli, halkı ve diğer kadınları ülkenin bağımsızlığını desteklemeye teşvik ettiği için gazetelerin de dikkatini çekti.

*Hangi kadın bir erkekten daha azdır?" Bu mektup bir kadın tarafından sayın Saad al-Devle'ye yazılmıştı ve mecliste bile okunmuştu. Bu mektup ulusal bankanın kurulmasına katkı sağlamayan erkeklerin vücuduna bir darbeydi. Paralarını, egemenliğini korumak için harcamak istemeyen varlıklı erkekler, kadınlardan daha aşağıydılar. Kadın insandır ve yaratılışında baskı altında değildir. Erkeklerden bir eksiği yoktur. Kadın ile erkek arasında bir fark yoktur. Ancak ülkemizde kadınların okuma-yazmaları olmadığı için saygı duyulmuyordu. Ancak vatansever olmayan ve ülkeyi yabancı hükümetlere satmak isteyen insanlar köpeklerden daha aşağılıklar. Bu mektubun devamını gazetenin sonraki sayılarında göndereceğim.*⁴⁶⁸

Aynı gazetelerde İran'ın bağımsızlığını korumak için altın ve mücevherlerden vazgeçen ve mücevherleri de yoksa ev eşyalardan vazgeçip bunları satarak paralarını meclise veren kadınlardan bahsedilmiştir. Aksine bazı İranlı erkekler paralarını korumak için onları yabancı bankalara yatırdılar ve memleketin acısı onlar için anlamsızdı.⁴⁶⁹ Entelektüel kadınlar anayasa ve parlamentoyu, kadın haklarının savunucuları ve aynı zamanda sarayların zulmüne ve yabancı ülkelerin sömürgeciliğine karşı bir çare olarak gördüler. Hükümet ile birlikte İngiltere ve Rusya da pek çok faktörün İran halkının uyanışından memnun olmadıklarını öğrendiler. İran halkının uyanışı onları mutlu etmedi, aynı zamanda İran'ın faaliyetlerini engellemek için bu yabancı devletler harekete geçtiler.

⁴⁶⁶ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 71.

⁴⁶⁷ Aferi, s. 11.

⁴⁶⁸ **Neday Vatan Gazetesi**, 12. Sayısı, 13 Moharam 1325, ss. 7-8.

⁴⁶⁹ **Neday Vatan Gazetesi**, 15. Sayısı, 24 Moharam 1325, s. 3.

Bazı milletvekilleri, sömürgeci ülkelere karşı Meclis Gazetesi'nde İranlı kadınların vatanseverliğinden bahsetti ve kendi ülkesini yabancı devletlere satan kişileri eleştirdi. İran'ın dulları, bütün servetlerini ülkenin borcunu ödemek ve ulusal bankanın kuruluşu için harcıyorlardı. Bu cesur kadınların tam tersine, fahişelerden bile daha kötü olan bu korkak erkekler, devleti yabancı hükümetlerden borç almaya ve ulusal bankanın kurulmasını engellemeye çalışıyorlardı. Gazete şöyle diyordu: Ey İranlı entelektüeller ve İran dışındaki yazarlar! Bu erkeklerin, bu hırsızlar tarafından aldatılmamaları için onları uyandırmak sizin görevinizdir.⁴⁷⁰

Gördüğünüz gibi 'bir erkek bir kadından daha eksiktir' sözü sebepsiz yere yazılmamıştı. Zira milletvekillerinin ellerini bağlayan sorunlar, sadece İranlı kadınlar tarafından çözülebilirdi. Yalnızca bu yıl böyle olmadı. Kadınlar ülkenin bağımsızlığını desteklemek için mücadele etmeye devam ettiler. Askerlerin maaşlarını ödemek için devlet zorlandı. Zengin insanlar hükümete yardım etmeyi reddetti. Ülkenin sorunlarını gören kadınlar, hükümete destek vermek için mücevherlerini sattılar. Bu bağlamda gerçekleşen olaylar, özellikle İsfahanlı kadınların, bazı erkeklerden daha fedakar ve vatansever olduğunu gösterdi. İranlı kadınların yaptığı işler Fransız Devrimi öncesindeki kadınların davranışları gibiydi. Kadınların hükümete bir banka kurma ve buna benzeyen yardımlarına gelince, kaynaklar bakır kasesini satışa getiren yaşlı bir kadından bile bahsettiler.⁴⁷¹ Bu olaya benzeyen, tiranlığa karşı mücadele, anayasa devrimi ve ulusal bankanın kurulması sırasında birçok şehirde yaşandı. Ancak bu örnekler İran'ın fakir ve varlıklı kadınlarının ülkenin bağımsızlığı için yurtsever erkeklerle birlikte durduğunu ve sömürgecilikle mücadelede her türlü çabayı gösterdiğini açıkça ortaya koyuyor. Çamaşırhanede çalışan biraz para kazanmış bir kadın ve yetim çocuklarının nafakasının yarısından vazgeçen bir dul, paraları toplayıp İran'ı sömürgeci ülkeler tarafından sömürgeye uğramaması için meclise gönderdiler. Bunların hepsi İranlı kadınların ülke bağımsızlığının önemi hakkındaki farkındalığını gösteriyor. Bu kadınların çalışmasının değeri bazı milletvekilleri tarafından görülmedi. Kadınlar haklarından mahrum bırakılan gruplar arasındaydı. Ancak bu kadınların haklarından vazgeçtiğini anlamına gelmez. Bu

⁴⁷⁰ **Meclis Gazetesi**, 2. Sayısı, 1. yıl, 1324, s. 4.

⁴⁷¹ **Hable al-Matin**, 33. Sayısı, 16. Yıl, 22 safer 1327, s.18.

tüm kadınlar arasında yaygın olarak görülmesi de birçok kadın haklarını ele almak için çaba gösterdiler.

Osmanlı ve Kaçar dönemlerine bakarsak iki hükümette de kadınlar siyasette az görülmüşler. Osmanlı hükümeti Tanzimat'tan sonra kadınlara hak vermeye başladı. Kadınlar miras gibi konularda erkekler ile eşit duruma gelmeye de bu zamana ait idi.⁴⁷² Kadınlar bu dönemde İkinci Anayasa Hareketinden sonra siyaset arenasına girmeye başladılar. Kaçar hükümetinde kadınlar Ekmek Ayaklanması gibi olaylarda faaliyetlerde bulunmuşlardı. İranlı kadınlar Tütün Ayaklanması ve Anayasa Hareketinde de büyük rol oynamışlar fakat sonu onlar için çok şaşırtıcı olmuştu. Çünkü kadınlar kendi haklarına sahip olmadılar ve kanunda da delilerin yanında yer alıp oy hakkından mahrum bırakılmışlardı. İranlı kadınlar bu dönemde Osmanlı kadınlardan daha fazla erkeklerle beraber faaliyetlerde görülmüşlerdi. Fakat sonuç tam tersiydi. Osmanlıda, kadınların birçok hakkı erkekler tarafından tanınmıştı ama İranlı erkekler bu dönemde bencillik sıfatıyla kadınları haklarından mahrum bırakmışlardı.

2.5. OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERİNDE KADINLARIN GAZETE, DERGİ VE CEMİYETLERDEKİ ROLÜ

Matbaanın ortaya çıkışı ile kitapların ve gazetelerin yayımlanması, insanları dünyada neler olup olmadığını hakkında daha fazla bilinçlendirdi.⁴⁷³ Osmanlı İmparatorluğu ise bu konuda istisna değildi, gazetelerin ortaya çıkışı, Avrupa ülkelerinde kaydedilen ilerlemelerden bu devleti de etkiledi. “Basımcılığın ülkemizde geç benimsenmesi basının her alanın olduğu gibi dergicilik alanının da ülkemizde geç ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkçe olarak yayınlanan ilk gazete 1831 yılında yayımlanan Takvim-i Vakayi'dir. İlk dergi ise bundan 18 yıl sonra 1849 yılında yayımlanan, bir sağlık dergisi olan Vakayi-i Tıbbiye'dir.”⁴⁷⁴

⁴⁷² Çakır, s.139.

⁴⁷³ Nihan Özyıldırım, **Osmanlı Hanımları Mutfakta**, Ruhun gıdası kitapları, İstanbul, 2014, s. 8.

⁴⁷⁴ Aslı Yapar, **Türkiye Ve Fransa'da Dergicilik Olgusu Ve Kadın Dergilerinin karşılaştırılması**, İstanbul iletişim fakültesi, İstanbul, 2001, s. 29.

Bu yıllarda yayımlanan gazete ve dergiler erkekler tarafından ve dünyanın genel haberlerini kapsamaktaydı. Bazı entelektüel erkekler de yazılarında, kadınlar konusuna girmeye başlamışlardı. Kadınların sorunlarını ele alan ilk dergi 1868’de Ali Reşit ve Filip Efendi tarafında yayımlandı. Derginin adı Terrakk-i Muhaddarat idi. Bu dergi Terrakki gazetesinin eki olarak sayılıyordu.⁴⁷⁵ “Terrakki Gazetesi, 1868’den itibaren, Türk feminizminin müdafii oldu. Bu gazete müslüman kadınları çok evlilik ve kaç-göç aleyhinde, kızların eğitimi lehine yazılar yazdılar.”⁴⁷⁶ Ele alınan ilk konular ev temizliği, sağlık vb. idi.⁴⁷⁷ Gazetler ve dergilerinde kadın meselesini ele alan diğer erkekler de vardı. Aile Dergisi, Şemseddin Sami tarafından 1880’da yayımlanan dergilerden biriydi.⁴⁷⁸ Aile Dergisinde kadınların eğitimine çok odaklanmaktaydı.⁴⁷⁹ Osmanlı topraklarındaki yaşayan kadınlar, bu yıllar içinde kendi gazetelerine de sahip olabileceklerini fark etmişlerdi. Bunun ardından kadınlar ilk dergilerini yayımladılar. Şükûfezar Dergisi 1886’da yayımlanan bu derginin adıdır.⁴⁸⁰ Derginin ele aldığı ilk konular kadınların eğitimi idi. Şükûfezâr Dergisinde kız okulunun açılmasıyla ilgili tebrik mesajları gibi konular vardı.⁴⁸¹ Bu derginin çoğu yazarları, kadınlar idi. Erkekler tarafından göz ardı edilmekten üzülen kadınlar bu dergide yazmaya başladılar.⁴⁸² “1888’da yayınlanan derginin sahibi Arife’nin yanı sıra, Fatma Nevber, Fatma Nigar gibi sadece kendi adlarıyla tanıtan kadınların yazıları vardır.”⁴⁸³ Tanzimat dönemini izleyen yıllarda, kadın konusunu yayımlanan veya kadınlar tarafından ortaya koyan gazeteler ve dergilerin sayısı artmıştır. Kadınlar ilk olarak erkek gazete ve dergilerinde yazar olarak tanıtıldı. Bu kadınlar çoğunlukla edebiyat alanına girmişti. Leyla Hanım, Nigar Bint-i Osman ve Fatima Hanım ilk kez Mürüvvet Dergisinde edebi eserlerini yayımlandılar.⁴⁸⁴ Osmanlı döneminde

⁴⁷⁵ Yapar, s. 35.

⁴⁷⁶ Ercüment Kuran, **Türk Çağdaşlaşması**, Akçağ yayınları, Ankara, 1997, s. 172.

⁴⁷⁷ Aynur Demirdirek, **Osmanlı Kadınların Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi**, Ayizi kitap, İstanbul, 2016, s. 9.

⁴⁷⁸ A. Oğuz İcimsoy, **Aile (1880) Ve Hanım (1921) (Yeni Harflerle)**, Kadın eserleri kütüphanesi ve Bilgi merkez vakfı, İstanbul, 2011, s. 3.

⁴⁷⁹ Okuducu, s. 139.

⁴⁸⁰ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi Ve Feminizm**, İletişim yayınları, İstanbul, 2012, ss. 103-104.

⁴⁸¹ Demirdirek, s. 18.

⁴⁸² Kaplan, s. 10.

⁴⁸³ Çakır, s. 26.

⁴⁸⁴ Çakır, s. 27.

yayımlanan bazı gazete ve dergilerde diğer ülkelerin kadınları incelenmiştir. Bunun amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan kadınları bilgilendirmektir. Hanımlara Mahsus Gazetesi bu gazetelerden biri idi.

*Hanımlara Mahsus Gazete 1895'ten 1908'e kadar, önce haftada iki, sonra haftada bir gün yayımlanıyordu. İbnülhakki Mehmet Tahir Bey'in sahibi olduğu gazetenin müdireliğini ilk yıllardan sonra Şadiye Hanım yapmıştı. Şadiye Hanım'la Tahir Bey'in de evli olduklarını söylemek gerekir. Çünkü o yıllarda bir kadınla erkeğin yan yana iş arkadaşlığı yapması mümkün değildi.*⁴⁸⁵

Bu gazete diğer ülkelerdeki kadınların ilerlemesini incelemeye başladı. Ayrıca, başka ülkelerde evlilik konusu da Hanımlara Mahsus Gazetede ele alınmıştır. Gazete, Osmanlı kadınlarını, farklı ülkelerdeki gelişmeler hakkında bilgilendirmeyi amaçladı. Bu yüzden Amerika'daki evlilik öncesi yasalar hakkında açıklama yapmıştır.⁴⁸⁶ Bunun yanı sıra, kadın zekâsı ve çeşitli alanlardaki katılımlarından örnekler verilmiştir. Örneğin gazetede, Almanya ve Fransa'daki kadınlar hakkında bilgilendirme yapılmaya devam ediliyordu. Kadınlar bu ülkelerde öğretmen, terzi, satıcı, gazeteci de dahil olmak üzere çeşitli işlerde yer almaktadır.⁴⁸⁷ Hanımlara Mahsus Gazete, diğer gazeteler gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan kadınların hak ve yeteneklerini anlamaya çalıştı ve bu yüzden diğer ülkelerden örnek verilmişti. Gazeteciler, kadınları daha etkilemek için yeni yöntemleri kullanmaya çalıştılar. Örneğim, "Eylül 1908-Kasım 1909 arasında 12 sayı çıkan Mahasin, bir kadın dergisi olarak ilk kez renkli ve resimli olarak yayınlanmıştır."⁴⁸⁸

1908'de Anayasanın açıklanmasının ardından kadınlar tarafından daha fazla gazete ve dergi yayımlandı. "1908 Devrimi'nin ilk yıllarından itibaren milliyetçilikle uyum içinde, yeni bir aile yapısı doğdu; pederşahi aile yapısının yerini çekirdek aile anlayışı aldı. Kadın özgürlüğü ve buna uygun bir aile yapısı, İttihatçıların değişimiyle 'yeni aile' ya da 'millî aile', 'yeni hayat' söyleminin ana eksenlerini oluşturdu."⁴⁸⁹ Bu dönüşümün ardından gazeteler ve dergiler de bu konuda yayımlarına devam ettiler.

⁴⁸⁵ Demirdirek, ss. 19-20.

⁴⁸⁶ خانم‌لر مخصوص غزته، نومره 118، 1 ربيع الآخر سنة 1319، 5 تموز سنة 1317، عدد 6 (Hanımlara Mahsus Gazete, 118 Numara, 18 Temmuz 1901, s. 6.)

⁴⁸⁷ خانم‌لر مخصوص غزته، نومره 104-306، 21 ذى الحجه 1318، عدد 6 (Hanımlara Mahsus Gazete, 104-306 Numara, 18 Temmuz 1901, s. 6.)

⁴⁸⁸ Çakır, s. 25.

⁴⁸⁹ Toprak, s. 3.

İstanbul dışındaki şehirlerde de kadın gazete ve dergiler ortaya çıkmıştır. ‘Kadın’ Dergisi, Selanik’te 26 Ekim 1908’de yayımlanmaya başlayanlardan biri idi.⁴⁹⁰ Osmanlı döneminde kadınların yayımladığı en ünlü dergilerden biri de Kadınlar Dünyası’ydı. Dergideki tüm kadrolar kadınlardan oluşmaktaydı. Kadınlar Dünyası Nuriye Ulviye tarafından yönetilmiştir.⁴⁹¹ “Kadınlar Dünyası’nın 4 sayfa ve resimsiz olan günlük nüshaları, haftalığa dönüştükten sonra resimli ve 16 sayfa olmuş, dergi kapakları fotoğraflı olarak ilk kez yayımlanarak, bu konuda da bir çığır açmıştır.”⁴⁹² Diğer birçok dergi gibi, Kadınlar Dünyası’nda da eğitim, seçme ve seçilme hakkı dahil olmak üzere her alanda kadın hakları ile ilgili yazılar vardı.⁴⁹³ Kadınların faaliyetleri sadece gazete ve dergilerle sınırlı kalmadı, aynı zamanda sergi ve cemiyetler açmaya da başlamışlar. “Osmanlı kadınlarının aynı tarihlerde resim sergileri düzenledikleri dikkati çekmektedir. 1918 yılında Ressam Mihri Müşvik Hanım, Şişli ve Beyoğlu’nda resim sergisi açmıştı.”⁴⁹⁴ Osmanlı ve diğer ülkeler arasındaki savaşların ardından cemiyetler ve dernekler oluşmaya başlamıştı. 1876’da Bosna ve Sırbistan savaşı ardından ilk yardım cemiyetlerinden biri Mithat Paşa’nın eşi tarafından kurulmuştur.⁴⁹⁵ Bunun ardından diğer cemiyetler yardım ve hayır işler yapmak amacıyla kadın ve erkekler tarafından çalışmaya başlamışlar. Cemiyet-i İmâdiye, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i, Teâlî-i Vatan-ı Osmanlî Hanımlar Cemiyeti, Esirgeme Derneği bu yardım seven cemiyetler arasında yer almaktadır. Bu cemiyetlerin bir çoğu, Osmanlı Hükümetinin büyük komutanlarının ya da ünlü yöneticilerinin eşleri ve kızları tarafından oluşturuldu.⁴⁹⁶ “II. Meşrutiyet döneminin ilk cemiyeti diye bilinen Cemiyet-i İmdadiyye, devrin ünlü kadın yazarı, Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye Hanım (1864-1924) tarafından kuruldu.”⁴⁹⁷

Bu cemiyetlerdeki kadınlar, birliklere ve yetimlere yardım etmek için dikiş, para toplamak gibi işleri yapıyorlardı. Bu cemiyetlerin en ünlülerinden biri, I. Dünya savaşında

⁴⁹⁰ Kurnaz, Türk Kadını, s. 170

⁴⁹¹ Çakır, s. 82.

⁴⁹² Çakır, s. 80.

⁴⁹³ Hamdi Can Tuncer, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, Tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul, 1998, s. 278.

⁴⁹⁴ S. Doğan, s. 25.

⁴⁹⁵ Kaplan, s. 37.

⁴⁹⁶ Kurnaz, (1839-1923), ss. 112-119.

⁴⁹⁷ Toprak, s.19.

sırasında kurulmuş olan Kadınlar Çalıştırma Cemiyeti'ydi. 1916'da askerlere yardım etmek için bir kadın cemiyeti olarak ortaya çıkmıştı. Aynı zamanda bu cemiyet, amacını şöyle açıklıyordu: "İşbu cemiyetin maksadı kadınlara iş bulup kendilerini namusârâne (namuslu bir şekilde) temîn mâişete (gelir temin etmeye) alıştırarak himâye etmektedir."⁴⁹⁸ Bu cemiyetteki asıl amacın aksine, kadınlardan daha fazla erkek vardı.⁴⁹⁹ Genel olarak oluşan cemiyetler ve derneklerin amaçlarının çoğu yetimler, dul kadınlar ve askerlere yardım etmektir. Bu bağlamda bazıları gerçek hedeflerine ulaştı ve bazıları da oluşumlarının ilk yıllarında kaybolmuşlardı.⁵⁰⁰

Şimdiye kadar bahsedilen hareketler, hiçbir tarihçi tarafından feminist bir hareket olarak görülmedi. Kadınlar dünyadaki durumun, İran'daki iç durumun ve sömürgecilik tehlikesinin farkındalığından dolayı faaliyetlerine başladılar. Kadınların dernek ve gruplardaki faaliyetlerinden ilk söz edildiğinde 'Adamiyat'⁵⁰¹ adlı bir guruba katılmalarıdır. Her toplumun yarısı kadınlardan oluşur. Kadınlar topluma dahil olmadıkça modernleşmeyi gerçekleştirmek mümkün değildir. İranlı kadınlar, İran'daki 'Adamiyat' grubunun destekleyicileri oldular. Bu grubun görüşüne göre kadınların varlığına saygı gösterilmelidir, çünkü bir kadın yüz erkeğe akıl vererek bu grubun ilerlemesine yol açabilirdi. Tahran'da ve diğer birçok şehirde kadınlar bu grupta çalışıyorlardı. Bu dönemde bazı erkeklerin hiç bir fedakarlık yapmadan beklediği bir ortamda kadınların eylem ve mücadeleleri onlara bir ders niteliğindeydi. Bu sözler 'Adamiyat' grubundaki kadınların faaliyetleri hakkında Ghanun Gazetesi'nin tarafından bir açıklamaydı.⁵⁰² Nasıreddin Şah dönemi sonunda ve Muzaffereddin Şah'ın ilk tahta oturduğunda 'Adamiyat' grubu İran'da kuruldu. Bu grup hukuk, özgürlük ve reform eksikliği nedeniyle kuruldu. Bu grubun önemli yoldaşları arasında Malkom Han'a ait öğrenciler vardı. Anayasa devrimi sırasında bu grup halkın farkındalığında önemli rol oynadı. Malkom Han ve onu ait örgütünden sonra 'Adamiyat' olarak adlandırılan bu örgüt, üçüncü siyasi ve

⁴⁹⁸ Selim Karakışla, s. 75.

⁴⁹⁹ Selim Karakışla, s. 80.

⁵⁰⁰ S. Doğan, ss. 50-51.

⁵⁰¹ Adamiyat; Abbasgholi Han Qazvini tarafından anayasa devrimi sırasında İran'da oluşturan bir Mason grubudur.

⁵⁰² **Ghanun Gazetesi**, 7. Sayısı, 27 Tir 1296 (18 Temmuz 1890), s. 3.

Masonlara bağı bir guruptu.⁵⁰³ Bu masonik örgütlenme biçimi İttihat ve Terakki ile benzerlik gösteriyordu.

Kaynaklar İran'daki Masonlar arasında kadınların bir kısmının haremde de bulunduğunu bildirmiştir. Malkom Han kadınların bu Masonların Locaya olan eğilimlerini ifade etti ve İranlı kadınların, erkeklerden daha fazla özgürlüğün anlamını bildiğini söyledi. Ona göre Kadınların beyni ve mantığı erkeklerden daha fazla çalışıyordu ve bu dönemdeki erkekler şereflerini unutup, erkek sıfatı dışında onlar için bir onur ve cesaret kalmadı. Kadınlar bu Localara özgürlük amacıyla giriyorlardı.⁵⁰⁴ Ghanun Gazetesi kadınların bu Locadaki faaliyetleri hakkında bilgi veriyordu. Ancak genel olarak kadınların bu localarda nasıl çalıştığı hakkında çok bilgi yoktu. Bu kadınların bu gruplardaki çalışmaları anayasal devriminin başlangıcında görüldü. Şubat 1905'te İran'da gizli örgütler kuruldu. Bu örgütler İran halkını uyandırmayı amaçlayan aydınlardan oluşuyordu. Bu örgüt içerisinde Japonya, Rusya ve Hindistan'ın gelişimi hakkında konuşuluyordu. Böyle bir ifadenin amacı İran'ı bu ülkelerle karşılaştırmaktı. İnsanlara dünyadan ne kadar geride kaldıklarını göstermek niyetindeydiler.⁵⁰⁵

Bu grupların gizliğinin ardındaki sebep hükümetin bu gruplardan haberdar olduğu anda onları ortadan kaldıracak olmasıydı. Bu nedenle bu gruplarındaki üyelerin adlarından daha az bilgi vardı. Kadınlın oluşturduğu gruplar Tahran'a ve Tahran'da yaşayan kadınlara özgü değildi. 1906'da Azerbaycan dahil diğer illerde kadınlar grup kurup faaliyete başladılar, tartışılan konular sadece İran'a bağı konular değildi. Kadınlar anayasa devrimi sırasında gruplar kurdu; örneğin Şubat 1908'de Tebriz'deki kadınlar 150 kişilik bir grup kurulup faaliyete başladılar. 'Anjoman Azadi'⁵⁰⁶ ve 'Etehadıyeye Gheybi Nasvan'⁵⁰⁷ aynı yıl Tahran'da kadınlar tarafından oluşturulan iki gruptur. İran'da kadınlar ilk kez böyle birlikte faaliyete başladılar.⁵⁰⁸

⁵⁰³ İsmail Raiin, **Faramouşkhane Ve Feramasoneri Dar İran** (İran'da Mason Ve Masonluk), Amir kabir, Tahran, 1357, s. 335.

⁵⁰⁴ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535, 10. Sayısı, s. 2.

⁵⁰⁵ Kermani, İraniyan, s. 54.

⁵⁰⁶ Özgürlük dereği

⁵⁰⁷ Kadınların gizli birlikleri

⁵⁰⁸ Vatandoust, s. 17.

‘Etehadıyeye Gheybi Nasvan’ Gurubu çeşitli faaliyetlerde bulundu ve İran ve dünyadaki durum hakkında sessiz kalmadı. Onlar meclisin faaliyetlerine ilgisiz değildi ve milletvekillerini eleştirdiler. Kadınlar gruplar biçiminde taleplerini ulusal mecliste dile getiriyorlardı. Toplum, kadınlara hor bir şekilde baktığı için kadınlar sinirlendiler ve toplumu eleştirdiler. Bu grup kadınların konumundan bahsetti ve erkeklerle eşit haklar istedi.

Bugün her dul, mecliste bir hakka sahiptir ve biz bugün haklarımızı istiyoruz. Bugün bir erkek çocuğun için bir beyini varsa, ben de aynı zamanda kadın olarak toplumun bir temsilcisiyim ve benim de bir beyinim var. Şah ile benim aramdaki tek fark bizim sahip olduğumuz yerdir. Şahın yeri saltanat tahtı ve benim yerim dilencilik! Sonunda toplum da kadınların bakış açısına odaklanıyor ve milletvekillerine şunları söyledi: hükümeti yönetmeyi başaramazlarsa kadınların ülkeyi yönetmesi için 40 günlük meclisi onlara verseler.⁵⁰⁹

Kadını cesaretle hareket etmeye devam eden ‘Etehadıyeye Gheybi Nasvan’ Grubu 1907 yılında Tahran’da kuruldu. Kadın haklarını ele almaya karar vermişlerdi. Ne yazık ki bu grubun faaliyetleri, gizli bir şekilde olduğu için bu grupta çalışan kadınların isimleri hakkında bilgi yoktur. Bu derneğin kadınları ithal malları boykot etti ve insanları yeri mal kullanmaya teşvik etti. Faaliyetleri sadece ekonomik, sosyal değil aynı zamanda siyasi alanda da görülüyordu. Ulusal meclis bu grubun faaliyetlerine karşıydı. Bu guruba muhalefetlerinin nedeni, bu gurubun terzilik ve ev işlerine önem veren diğer kadın derneklerinin aksine, siyasi konulara dikkat çekmesi ve siyasi alana girmek istemesiydi. Grup, kadın haklarının tanınması ve kadın-erkek eşitliğinin ilan edilmesini istedi. Ancak parlamento ‘Etehadıyeye Gheybi Nasvan’ Grubunun taleplerine itiraz ediyordu. 2 Ekim 1907’de bu kadın grubu ‘Neday Vatan’ Gazetesine bir mektup göndererek ülkenin işlerini düzeltmeye hazır olduğunu belirttiler. Mektupta ayrıca milletvekillerinin bir yıl içinde gerçekleştirdikleri işler de eleştirildi.⁵¹⁰

Eğer ‘Etehadıyeye Gheybi Nasvan’ Derneğindeki kadın üye sayısı artmış olsaydı, dernek gizli durumdan çıkarak faaliyetlerini açık bir şekilde sürdürürdü. Ancak milletvekillerinin bu gruba muhalefet etmesi ve bu kadınların az sayıda olması nedeniyle faaliyetlerini gizlice devam etmek zorunda kaldılar. ‘Etehadıyeye Gheybi Nasvan’ gibi

⁵⁰⁹ Fathi, ss. 15-16.

⁵¹⁰ Khosropanah, s. 24.

kadın gruplarının, İran'ın farklı şehirlerde aktif olduğu biliniyordu. Fransa'da, 'Zaban Jahan Mosalman'⁵¹¹ Şubat 1907'de yayımlanan bir dergide, İran kadınların bu faaliyetleri hakkında birçok bilgi yazılmıştı. Bu dergide İran'da geleneksel düşünceye karşı çıkan kadınların oluşturduğu derneklerden bahsedildi. İsfahanlı kadınlar da aynı dönemde sessiz kalmadı. 'Heyate Zanan'⁵¹² adında bir grup oluşturdular hakkında bilgiler vardı. Bu kadınlar İran'da kadınların yaşamını iyileştirmeyi talep eden gösterilere katıldı.⁵¹³ 1908'in başlarında 'Etehadıyeye Gheybi Nasvan' Grubunun aktivistleri gizli grubunun açıklanması çağrısında bulundu. Bu sırada grubun aktivistleri kendi aralarında, milletvekillerinin bu açıklamadan sonra kendilerini memnuniyetle karşılayıp karşılayamayacaklarını tartışıyorlardı. Tabii ki bu araştırmanın cevabı iyi biliniyordu. O zamana kadar kadınlar anayasa devrimindeki çabalarına rağmen, herhangi bir hakka sahip olmadılar. Milletvekillerinin güvenilirliğinin eksikliğinden haberdar olan bu grubun kadınları, parlamentoyu kadınlara devretmelerini istedi. Ulusal meclisin 14 aylığına açılmasına rağmen milletvekillerinin mecliste herhangi bir iş yapılmadığını açıkladılar. Kadınlar insanları bilgilendirme konusunda da sessiz kalmadı ve gazeteler tarafından bu eleştirileri halka belirtildiler.⁵¹⁴ Kadın dernekleri hızla büyüdü. Bu yıllarda aktif olan 'Mokhadarat Vatan' Derneği halkı bilinçlendirmeye çalıştı. Dernek, İran hükümetinin Rusya ve İngiltere hükümetlerinden borçlanmasına karşı çıktı. Şu anda dünyanın durumunun daha fazla farkında olan bu kadın dernekleri, dünyanın farklı bölgelerindeki diğer kadınlarla iletişim kurmaya başladılar. Bu kadınlar İran'ın sefaletinin ve geriliğinin nedenini müstebid şahlar olarak görmüştü. Fransız kadınlarla ve diğer kadınlarla konuşurken İran'daki durumu değiştirmeyi umuyorlardı.⁵¹⁵ İranlı kadın entelektüeller, yalnızca dünyanın diğer ülkelerindeki kadınlarla konuşmadılar aynı zamanda çalışmalarında da ilham aldılar. İranlı kadınların faaliyetleri Hintli kadınlar gibiydi. Hindistanlı kadınlar aynı zamanda ülkelerinin İngiltere'den bağımsız olması için İngiliz malları almayı reddetti. İranlı kadınlar da Hintli kadınların ülkelerinin iyiliği için

⁵¹¹ Müslüman dünyanın dili, Aferi, s. 22.

⁵¹² Kadın birliği

⁵¹³ Aferi, s. 22.

⁵¹⁴ Aferi, ss. 33-34.

⁵¹⁵ **Hable al-Matin Gazetesi**, 29. Sayısı, 22 Muharrem 1327, s. 18.

sömürgecilik yapan ülkelerin mallarını almaktan kaçınmaları gerektiğini öğrendiler. Sonrasında da İranlı kadınlar da Avrupa mallarını satın almayı bırakmışlardı.⁵¹⁶ Bazı kadınların bu gruplardaki yoğun faaliyetleri nedeniyle isimleri herkese açık hale geldi. 1907’de Rusya ile İngiltere arasında yapılan bir anlaşma çerçevesinde İran’ı aralarında böldüler. Buna sinirlenen İranlı kadınlar faaliyetlerine başladılar. Bunların arasında Sedigheh Devletabadi ve Dorat al-Ma’ali vardı. Bunlar, insanları bu utanç verici durum hakkında bilgilendiriyorlardı. Kafelere ve diğer yerlere gittiler ve insanların özellikle de ithal edilen şeker gibi yabancı ürünleri satın almalarını yasakladılar. İnsanları İran mallarını kullanmaya ve yerli üretim kumaşlar giymeye çağırdılar. Bu kadın grubu aynı zamanda haber bültenini halklar arasında yayımlandı. Bültenlerin başlıkları Rusya ve İngiltere’ye karşı çıkmak ve vatanseverliği teşvik etmektir.⁵¹⁷ Bu kadın grupları birbirleriyle bağlantılıydı. Çünkü bir şehirde bir kadın gurubu bir faaliyet gerçekleştirdiğinde diğer şehirlerdeki kadınlar da böyle davranıyorlardı. Kadınların cesaret gösterdikleri başka bir faaliyet ise 1908’de ulusal meclise gönderdikleri talepti. Kadınlar gruplarını tanınmasını istediler. Meclis ayrıca bu talebin makul olup olmadığını da karar vermek için zaman istedi.⁵¹⁸ Meclis ve milletvekillerinin aydınlanmış kadınların faaliyetlerine engel olamayacakları görülüyordu.

İranlı kadınlar, kadın desteğini kazanmak için yalnızca İran içindeki kadınların birbirine kenetlenmesiyle değil dünyadaki diğer kadınların İranlı kadınların özgürlüğüne ve İran’ın bağımsızlığının tanınmasına destek olarak bu zincirle bağlanmasına çağrıda bulundu. Bu sebeple ‘Nasvan İran’⁵¹⁹ komitesi 8 Eylül 1908’de Almanya’ya ve İngiltere kraliçesine olmak üzere iki telgraf gönderdi. “İranlı kadınları desteklemelerini istediler. Şah ve hizmetkarları, İranlı kadınlara baskı yapıyor ve İranlı kız kardeşlerimizi öldürüyor. Siz ve biz kadın olduğumuz için bunu kontrol etmemize yardımcı olmalısınız.”⁵²⁰ İran kadın örgütleri yalnızca İran’da kurulmadı aynı zamanda İstanbul’da yaşayan İranlı kadınları destekleyen komiteler de oluşturdular. İstanbul’daki Kadın komitesi, Paris’teki

⁵¹⁶ Aferi, s. 12.

⁵¹⁷ Aferi, s. 29.

⁵¹⁸ Fathi, ss. 14-15.

⁵¹⁹ İranlı kadınlar

⁵²⁰ Khosropanah, ss. 62-63.

kadın komitesine kendilerin durumu ve İran'daki kadınların durumları hakkında bilgi veren telgraflar gönderiyordu. Fransız kadınlara gönderilen bu telgraflardan birinde İranlı kadınların durumunu anlattılar ve Fransız kadınların İranlı kadınların üzücü durumlarında ortak olduklarını hissettikleri için memnuniyetlerini ve takdirlerini dile getirdiler. Ayrıca İranlılar, Fransızlarla olan aşinalığının eskiden beri olduğunu açıklıyorlardı. Bu eski tanışıklıktan dolayı hepsi Avrupalıları 'Farang' olarak adlandırdıklarını bildirdiler.⁵²¹ Komitedeki kadınlar diğer komitedeki kadınlardan yardım istediler. 1909 Aralık ayından bu yana kadınlar politik ve sosyal faaliyetlerini hızlandırdılar. Sadece kadınlar ve hatta devlet adamlarına bu derneklere katılma fikrini teşvik etmekle kalmadı, aynı zamanda evlerde ve okullarda da toplandılar. Bu oturumlar birkaç kez düzenlendi. İlk oturumlar Kazım Tebrizi'nin evinde yapıldı. Daha sonra bu toplantılar 'Mokhadarat İslamiye' , 'Mobarak Şah Abad' ve 'Khavatin' okullarında kuruldu. Son toplantı da 7 Mart 1910'da Şams al-Ma'ali'nin kızı tarafından 'Pardegiyan' okulunda yapıldı.⁵²² Kadın derneklerini incelerken dikkat çeken noktalardan biri, Muhammed Ali Şah'ın kadınların özgürlüğünü ve anayasa devrimini kötü göstermek için elinden geleni yapmış olmasıdır. Muhammed Ali Şah bir keresinde, fahişe kadınlara Ramazan ayında başörtüsüz sokaklara girmelerini emretti. Bu şekilde kadınlara verilecek özgürlüğü hem toplumu hem de kadınlara zarar vereceğini göstermeye çalıştı. Böylece halkın anayasa devrimine pişmanlık duymak ve ulusal meclisin çalışmalarını bozmak istedi. Ancak İranlı aydınlar Muhammed Ali Şah'ın planlarını biliyorlardı. Bu yüzden ona karşı geldiler.⁵²³

Bütün bu olayların ardından kadınlar hedeflerinden vazgeçemediler. Ülke ekonomisini düzenlemek için anayasa devrimi sırasında İran'a gelen Morgan Şuster, İranlı kadınların gizli faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Morgan Şuster İran'da kaldığında genç bir adam Morgan Şuster'in eşinin, İran emirlerinden birinin evindeki bir partiye davet edildiğini bildirir. Bu genç adam Şuster'in eşinin partiye gitmesini önlemesini istedi. Çünkü bu emir anayasa devrimine karşıdır ve bu partiye giderken halkın Morgan Şuster hakkındaki görüşlerini olumsuz hale getirebilir. Morgan Şuster haber kaynağını sordu.

⁵²¹ **Hable al-Matin Gazetesi**, 16. Sene, 23 Muharrem 1327, ss. 17-18.

⁵²² Khosropanah, s. 49.

⁵²³ Devletabadi, s. 598.

Genç adam bu konunun bir örgütte tartışıldığını haber verdi ve annesinin kadınların gizli toplumuna üyeliğini bildirdi. Eve döndüğünde Morgan Şuster haberin doğru olduğunu farkına vardı. Morgan Şuster İran’da gizlice kurulan ve çalışmalarında ona yardım eden kadın gruplardan bahsetti.⁵²⁴ Rus hükümeti İran’a ultimatı verdiğinde ve Morgan Şuster’in İran’dan kovulmasını istediğinde bir kez daha Morgan Şuster’i destekleyen İranlı kadınlar harekete geçti. Sömürge hükümetlerine karşı bakış açısı olan kadınlar, bu kez Londra kadınlara telgraf gönderdiler. Bu şekilde İngiliz kadınlarından Rusya’nın yaptığı işlere karşı yardım etmelerini istediler. Erkeklerin baskısından henüz kurtulamamış olan İngiliz kadınlar bunu yapamadıklarından bahsettiler.⁵²⁵ Görüldüğü gibi İranlı kadın gruplarının faaliyetleri sadece kültürel ve sosyal ilişkilerle sınırlı değildi. Bibi Hanım Estarabadi de dahil olmak üzere kadınlar her Cuma diğer kadınların evinde toplanmaya ve fikir alışverişinde bulunmaya çağırdılar. Bunu yaparak kadınların siyasi haklarının daha fazla farkında olmalarını ve haklarını kazanmak için daha fazla cesaret kazanmalarını istiyorlardı. Ülkenin işlerine katılmak için daha büyük gruplar oluşturmayı hedeflediler.⁵²⁶

1910’da Tahran’da kurulan ‘Mokhadarat Vatan’⁵²⁷ Derneği bayan Ağa Beygom tarafından yönetildi. Dernek vatanın bağımsızlığını savunmak Rusya, İngiltere ve diğer ülkelerden borçlanmamaları teşvik etmek gibi sosyal faaliyetleri de hedef aldı.⁵²⁸ Kadınlar tarafından kurulan derneklerin hemen hepsi ülkenin bağımsızlığı ve yabancı ülkelerden borç alma mücadelesi gibi konuları içermekteydi. Kaçar hükümeti boyunca İran’daki yabancı ülkelerin varlığı, İranlı kadınların bu ülkelerden nefret etmesine neden oldu. Kadınlar sadece kendi meselelerine odaklanmıyorlardı. Dünyadaki ve İran’daki meseleler dikkatlerini çekiyordu. İran’da kadınlar yetimlere yardım etmek için dernekler kurdular. 23 Nisan 1910’da Bibi Hanım Vazirof ve meslektaşları ‘Yetimler Derneği’ adında bir dernek kurdu. Bu dernek yetim çocuklara özellikle de kız çocuklara yardım etmek için kuruldu. Bu derneğin temel amacı İran’daki yetim kızların sorunlarını ele almaktı.⁵²⁹ Bu

⁵²⁴ Şuster, ss. 238-239.

⁵²⁵ Mosavar, ss. 25-29.

⁵²⁶ Kasra, s. 147.

⁵²⁷ Mokhadarat; iffetli ve örtülü kadınlar demektir.

⁵²⁸ Vatandoust, s. 17.

⁵²⁹ Khosropanah, s. 148.

kadınların takip ettiği hedefler çoğu durumda yaygın olmasına rağmen ancak aralarındaki rekabet, bu faaliyetler kapsamında bir artışa neden olmuştur. Tahran'daki kadın dernekleri tarafından yapılan faaliyetler diğer şehirlerdeki kadınlardan daha fazlaydı. Tahran'da Salı günü diğer kadınların da bulunduğu Bayan Yeprem Han tarafından bir toplantı yapılıyordu. Bu kadınlar İran'daki anayasa devriminden sonra kurulan yeni hükümete yardım etmek için para bağışında bulundular. Kadınlar ülkeye yardım etmek için tüm değerli eşyalarından vazgeçtiler. İran'ın yeni hükümetine yardım etmek için birbirlerini aştılar.⁵³⁰ Bu zamanda toplumda bulunan kadınlar, kadın haklarını ele almak ve ülkenin bağımsızlığı için rekabet ediyorlardı.

Bu, kadın derneklerinin sayısının artmasına da yol açtı. Kadın gruplarındaki bu artış hükümetin korkusuna neden oldu. 1911 kışında demokratlar ulusal meclisinin kontrolünü kaybetti. İslamcılar ulusal mecliste daha fazla girdiler. İslamcıların anayasa savunucularına saldırmasının nedeni buydu. 1911 baharında kadınların Tahran'da bazı sokak ve alanlara girmeleri sınırlandırıldı. Anayasal bir savuncu olan ve ünlü Ermeni hekim 'İstepatliyan' adı toplumun kötü durumlarından söz etti. Kadınların sokaklarda bulunmasının Tahran'daki polis tarafından yasaklandığı bildirdi. Bu noktalar ve polis çatışması anayasa devriminin zıddıydı. Anayasa destekçilerinin protesto sebebi de buydu.⁵³¹

Bu dini fanatik davranışlar da kadınları izole etmedi ve kadınlar tarafından oluşturulan gizli eylemler daha da ortaya çıkmaya başladı. Birinci Dünya savaşı'nın ortaya çıkmasından ve birçok ülkenin içinde yer almasından önce İran'daki kadınlar faaliyetlerini genişletiyorlardı. O zamanlar ünlü kadın derneği 'Anjoman Azadi Zanan'⁵³² kuruldu. Bu guruba Mirza Baji Hanım, Navabeh Samii, Sedigheh Devletabadi, Monireh Hanım, Taj al-Saltane ve diğer kadınlar katıldı. Bu kadınların amacı kadınlar arasında bilimi teşvik etmektir. Bunlar toplumdaki kadınların bilinç düzeyini yükseltmeye çalıştılar. Diğer kadınlar gibi toplumdaki erkeklerle eşit haklar talep ettiler. Erkeklerle ortak yasalara ek olarak erkeklerle eşit faaliyetler yapmak istediler. Grubun toplantılarında kadınlarla

⁵³⁰ İran Noo, 1. Yıl, Rebiülevvel 1328, s. 2.

⁵³¹ Aferi, s. 56.

⁵³² Kadın Özgürlüğü

erkekler bir arada bulunurdu. Çünkü oturumlar aileler arasında gerçekleştiriyordu. Ancak bu toplantılarda sadece kadınların konuşmalarına izin verildi.⁵³³ Daha önce de belirtildiği gibi bu derneklerin faaliyetleri sadece Tahran'da değildi. İran'ın diğer şehirlerinde de kadın dernekleri kurulmuştu. Bu şehirlerdeki kadınlar da diğer İranlı kadınları uyandırmak istiyorlardı. Örneğin 'Şerkate Khavatin İsfahan'⁵³⁴1918 yılında İsfahan'da Sedigheh Devletabadi tarafından kurulmuştur. Daha sonra bu kadın örgütleri 1923'te Bayan Mohtaram Eskandari 'Nasvan Vatankhah'⁵³⁵ ve 'Majmae İnkılap Zanan'⁵³⁶1927'de Şiraz'da, Zandokht tarafından kuruldu.⁵³⁷ Bu derneklerin kadınları İran'da meydana gelen olaylara dikkat ettiler. Kadınlar daha önceki yıllarda da sağır ve kör değillerdi. Bu kadınların en önemli yaptığı işlerden biri Sedigheh Devletabadi'nin yabancı ülkelere borçlanma konusunda gösterdiği tepkiydi. Aktif olarak bilinen bu kadın, Kaçar şahlarının yabancı ülkelere aldığı kredilerin miktarını inceleyip eleştirmeye başladı.⁵³⁸ Mohtaram Eskandari, kadınların sosyal aktivitelerine katılan ve dernek kuran kadınlardan biriydi. Bu kadının sosyalist eğilimleri vardı. 'Anjoman Nasvan Vatankhah' bu kadının kurduğu derneğin adıydı.⁵³⁹

Bu derneklerin kuruluş yılları hakkında bazı farklı tarihler vardı. Bunun nedeni bu derneklerin çalışmalarının başlangıcında gizli faaliyetlerinden oluşmalarıydı. Bu derneklerin kurucu kadınlarının çoğu babalarının ya din adamı ya da politik bir entelektüel, hatta İran'da şah olarak rol oynadığı sınıftan çıktılar. Bu gruplardan çıkan kadınlar arasında Mohtaram Eskandari, Taj al-Saltane ve Sedigheh Devletabadi bulunmaktadır. Örneğin anayasa devrimi öncesinde Mohtaram Eskandari'nin babası ve 'Adamiyat' örgütüne mensup Mirza Taher ile anayasa devrimi hakkında konuşuyorlardı. Bu görüşmelere tanıklık eden bu kız, devrimin zaferinden sonra kadınların haklarını sorguladı. Mirza Taher, Mohtaram'ın babasına cevaben 'Bu kız için çarşaf giymesi gerekliliğini düşünmemiz lazım' dedi. Buna öfkelenen Mohtaram 'Bu düşünce ile bu

⁵³³ Kasra, s. 153.

⁵³⁴ İsfahan'da büyük hanımlar şirketi

⁵³⁵ Vatansever kadınlar

⁵³⁶ Vatandoust, s. 17.

⁵³⁷ Kadın inkılap derneği

⁵³⁸ Dadkhah, ss. 52-53.

⁵³⁹ Ramezan Nargesi, ss. 52-53.

devrim başarılı olmayacak' cevabını verdi. Mirza Taher; Mohtaram'ın yaptığı davranıştan dolayı mutlu oldu. Onun haklı olduğunu söyleyip nüfusunun yarısını dikkate almayan devrimin başarılı olmayacağını söyledi.⁵⁴⁰ Mohtaram Eskandari bu cesaretini çocukluğundan beri taşıdı ve hiçbir zaman unutmadı. Ayrıca kadın derneğinin kurulmasında da büyük cesaret gösterdi. Anayasa yıllarında halk arasında 'Kurnaz Kadınlar' başlıklı broşürler dağıtıldı. Eskandari bu broşürün bir kopyasını okudu ve çok kızdı. O ve diğer kadınlar pazarlara gittiler ve broşürleri gördükleri yerlerde topladılar. Bu broşürleri topladıktan sonra Tophane Meydanında yaktilar. Araştırılan en son kadın derneği 'Peyk Saadat Nasvan'⁵⁴¹dır.

İlk komünist parti İran'ın kuzeyinde ve 1920'de Anzali şehrinde kuruldu. Komünist parti kurulmasından bir yıl sonra kadınlar da çalışmaya başladılar. Kadınların haklarını ve sosyal özgürlüklerini arayan ve komünist düşüncelerden etkilenen bu kadın grubuna 'Peyk Saadat Nasvan' denildi. Bu grupta Roşanak Nodoust, Jamileh Sedighi, Sekineh Şabrang vb. kadınlar aktif olarak yer aldılar.⁵⁴² Bu grupların hepsini ve bu gruptaki Mansoureh Afşar, Nour al-Hoda Mangane, Mastoure Afşar ve diğer aydınlar gibi kadınların isimlerini söylemek mümkün değildir. Kadınlar bağımsızlık, özgürlük, haklarına ulaşma ve ülkenin ilerlemesi için pek çok aktivite gösterdiler. Bu faaliyetlerin bazıları incelendi. Bu kadınların faaliyetleri toplumdaki seviyelerinde bir değişiklik olduğunu göstermektedir.

2.5.1. İran'da Erkekler Tarafından Kadınlar Hakkında Yazılan İlk Gazeteler

Gazete ve dergiler insanların farkında olma yollarından biridir. Bu bölümde kadın meselesiyle ilgilenen ve kadınların Kaçar dönemi ile ilgili farkındalığını artıran birkaç gazete incelenecektir. Burada ilk olarak, İranlı aydınlar tarafından Kahire'de 1818-1900 arasında yayımlanan 'Soraya' adındaki gazeteden bahsetmek gerekir. Muhammed Ali

⁵⁴⁰ Mosavar, s. 25

⁵⁴¹ Kadınlara mutluluk getiren elçi

⁵⁴² Nahid, ss. 113-115.

Han Kaşani adında ilerici bir kişi tarafından yazılmış Soraya kadınların sorunlarını ele alıyordu.⁵⁴³ Entelektüellerin yayımladığı bir başka gazete de ‘Ghanun’ Gazetesidir.⁵⁴⁴ Ghanun gazetesi Londra’da yayımlandı ve kadınların sorunlarını inceledi. Gazete kadınları bir ulusun yaratıcısı ve bir çocuğun akıl hocası olarak nitelendirdi. Kadınları toplumun süsü olarak adlandırıldı. Bu gazete kadınlar ve erkekleri eşit olarak kabul ediyordu. Kadınları topluluğun öğretmeni olarak tanıtırak toplumda, bilgeliği teşvik etmekten sorumlu olduğunu düşünüyordu. Ghanun Gazetesi kadınların oy hakkı hakkında konuşmaya cesaret eden ilk gazete oldu.⁵⁴⁵

Ghanun gazetesiyle aynı anda İstanbul’da yayımlanan diğer gazete ‘Akhtar’ gazetesi idi. Akhtar gazetesi ayrıca kadınların haklarını arıyor ve hatta İran’daki kadınlara yardım etmek için dünyadaki kadınları bile davet ediyordu. Akhtar Gazetesi ile Ghanun gazetesi arasındaki fark Ghanun gazetesi açıkça kadın hakları ile ilgilenmesidir ancak Akhtar gazetesinde örnek içinde bu haklardan bahsediyordu. Akhtar gazetesi bu örneklerden birinde Arupa’da çalışan kadınlarla ilgilendi. Kadınların belli ücretler karşılığında İngiltere, Fransa, Macaristan, Almanya vb. Avrupa ülkelerinde çalıştıkları çeşitli yerlerden bahsetti ve bu ülkelerde kadınların nasıl kendi haklarını ele aldığı hakkında konuşup İranlı kadınlar için bir model yaratmak istiyordu.⁵⁴⁶ Hükümetin Adab, Esteghbal, Hekmat gibi yerel gazeteler üzerindeki aşırı kontrolü nedeniyle, bu gazeteler devletin durumunu kolayca tarif edemedi. Bu nedenle kadınları bilinçlendiren bu gazeteler de İran’ın dışında yayımlanıyordu. Daha sonra bu gazeteler aynı zamanda kadınların gazeteciliği için de bir örnek teşkil ediyordu. Hable al-Matin geniş çalışmaları nedeniyle İran, Hindistan, Mısır ve Rusya’da şubeleri bulunan diğer gazetelerden biriydi. Bu gazete Farsça’da Kalküta’da Muid al-İslam olarak bilinen Seyyid Jalal al-Din Hosseini tarafından basıldı.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Mosavar, , ss. 15-16.

⁵⁴⁴ Kanun

⁵⁴⁵ Mirza Malkom Han, **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535, 13. Sayısı, ss. 3-4.

⁵⁴⁶ **Akhtar Gazetesi**, 7. Yıl, 30 Eylül 1890, s. 52.

⁵⁴⁷ Muhammed Sadrhaşemi, **Tarikh Jarayed Ve Majalat İran** (İran’daki Yayın Ve Gazetelerin Tarihi), İntişarat Kamal, İsfahan, 1363, s. 200.

Hable al-Matin Gazetesi yurt dışında yayımlanan diğer gazeteler gibi İran'daki iç durum hakkında da açıkça ifade ediyordu. Bu gazetede İran'daki siyasal ve sosyal durum inceleniyordu. Bu gazete İran'ın Kaçar dönemi hakkındaki bilgi sahibi olmak isteyen okuyucular için çok faydalıydı. Kaçar döneminde İranlıların Avrupalılardan öğrendikleri tek şey giyim tarzı ve günlük davranışlarıydı. Bilimi öğrenmesi için Avrupa'ya gönderilen erkekler İran'a döndüklerinde bilim yerine güneş gözlüğü takmayı öğrenmişlerdi. Sokakta gözlüklerle yürümek bu adamlar için büyük bir onurdu. Haremdeki ya da üst statüdeki kadınlar da Avrupa kumaşlarını satın almaktan zevk alıyorlardı. Avrupalı ve Ermeni terzilere kendileri için kıyafet yapmalarını istiyorlardı. Kentteki kadınların yaşam koşulları iyi değildi çünkü örtü nedeniyle işe dahil edilmemişlerdi. Kırsal kadınlar tarımsal işlere katılım nedeniyle daha iyi durumlardı.⁵⁴⁸ O zamanlar kadınlar İran toplumunda ağır baskı altındaydı. Bazı durumlarda erkekler evin masraflarında bile kadınlara yardım etmiyorlardı. O evde tüm sorumluluklar kadına aitti. Bazı erkekler ev masrafları için herhangi bir sorumluluk almıyordu. Bunun yanı sıra bazen bu erkekler paraya ya da altına ihtiyaçları olduğunda kadınlarını, kendi altınlarını kocalarına vermek istemediklerinde öldürebilirdi.⁵⁴⁹

Bu gazetenin İran'da anayasaya yönelik çabalarına ilgili olarak insanların uyanmasına neden olan tüm haberleri yayımladığı söylenmelidir. Bu yolla insanları kanuna ulaşmaya teşvik ediyordu. Bu rapoların yanı sıra kadınların anayasa devrimindeki çabaları da Hable al-Matin tarafından yayımlanıyordu. Gazete ayrıca anayasa devriminden sonraki olayları da inceleyerek, kadınları oy hakkından mahrum bıraktığı için parlamentoyu eleştirdi. Kadınların bu gazeteye gönderdikleri mektuplar eksiksiz yayımlanıyordu. Hable al-Matin Gazetesi'nde erkekleri eleştiren ve kadınları, erkeklerden daha az tanımamayan bir Kazvin'li kadından bir mektup yayımlandı. Erkeklerin ve kadınların pozisyonlarını karşılaştırır ve kadınların başarılarını ve yeteneklerini erkeklerden daha fazla olduğunu görür. Bebeğin yetiştirilmesiyle başlar; bebek annenin sırtındayken zeka ve doğruluğu öğrenir ve babasına gittiğinde küfür eder ve dolandırıcı olur. Aynı gazetedeki kadın, kadın ve erkek arasındaki diğer farktan bahsetti. Kadınların

⁵⁴⁸ Hable al-Matin Gazetesi, 12. Sayı, 29 Mehr 1285 (22 Ekim 1906), s. 24.

⁵⁴⁹ Hable al-Matin Gazetesi, 17. Sayı, 11 Azar 1285 (3 Aralık 1906), s. 8.

kabul ettiği ev temizliği ve erkeklerin yaptığı sokak ve Pazar temizliği karşılaştırılmaz. Bu karşılaştırmalarda Hz. İsa, Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi büyük erkeklerle birlikte Hz. Mariam, Hz. Hatice, Hz. Fatima gibi kadınlardan da bahsetti. Genel olarak kadınların bu yeteneklerini görmeyen ve kadınları oy kullanma hakından mahrum bırakan ve kadınları delilerin kategorisine koyan erkekleri eleştirdiler.⁵⁵⁰

Bu gazeteler de kadınların, vatandaşlardan gördükleri herhangi bir baskıyı eleştirmeye kalkıyorlardı. Kadınlar sadece kendilerinin ve vatandaşlarının haklarını istemediler. Aynı anda gazetelere mektuplar yazıp taleplerini takip ettiler. Kadınlardan biri Hable al-Matin Gazetesi'nin editörlerinden Moid al-İslam'a bir mektup yazmış ve vatandaşlarına baskı yapıldığını bildirmiştir. Kadınının mektubu yayımlamadığı için gazete editörü, bu kadın tarafından eleştirilmiştir. Kadın, kadınların da insan olduğunun söylemesi için gazetenin editörünü tehdit etti. Mektubunu yayımlanmazsa kendisi mektubu halk arasında dağıtacak.⁵⁵¹ Hable al-Matin Gazetesi mektupları yayımlamaya zorlayan kadınları takip etmeliydi. Hable al-Matin Gazetesi anayasa devrimi sırasında kadınların destekçilerinden biriydi. Kadınların tüm alanlardaki sorunları gazete tarafından değerlendirildi: Kadınlar bazı küçük işletmelerde çalıştıklarında gazete onların haklarını arıyordu. Örneğin bir gün Tophane meydanında hayatlarının ve yetim çocuklarının kötü durumlarından bahseden dul kadınların toplantısı, bu gazete tarafından incelenip onların sorunlarını çözülmesi dile getirildi.⁵⁵²

Hable al-Matin Gazetesi birçok sayfasında kadın haklarından bahsetti. İncelenecek bir sonraki gazete ulusal meclis tarafından yayımlanan gazetedir. Her ne kadar gazete kadın haklarını savunmasa da bazı durumlarda kadınlar hakkında yazmaya başladı. Kadınların uyanmasını sağlayan 'Meclis' Gazetesinde yayımlanan ilk şey Londra'da oy arayan kadınların durumuyla ilgiliydi. Londra'da kadınların topluluk tarafından tanınması için oy kullanma haklarını istediler. Kadınların lideri General French ve Bayan Mesters Dempard idi. Bayan Dempard, kadınların oy hakkı hakkında konuştu. Konuşmasından uzun süre geçmedi ki polis tarafından tutuklandı.⁵⁵³ Bu konunun amacı

⁵⁵⁰ **Hable al-Matin Gazetesi**, 17. Sayı, 14. yıl, 16 Şevval 1324, ss. 7-8.

⁵⁵¹ **Hable al-Matin Gazetesi**, 64. Sayı, Cemâziyel evvel 1325, s. 3.

⁵⁵² **Hable al-Matin, Gazetesi**, 72. Sayı, 1. Yıl, Cemâziyel âhir 1325, s. 3.

⁵⁵³ **Meclis Gazetesi**, 2. Sayı, 1. Yıl, 1324, s. 4.

kadınları korkutmak olsa da bu haberi yayımlanmasının ardından, aksine daha fazla kadının kendi haklarından vazgeçmemesine yol açtı. Meclis Gazetesi, anayasa devriminde rol oynayan İranlı kadınları takdir ve onlara teşekkür etmek yerine onları eleştirdi. Gazete annelerin, çocuklarının eğitimi ve yetiştirme konusundaki hatalarını dile getirdi. Kadınlara, birbirlerine düşman olmak yerine çocuklarının eğitimleriyle ilgilenmesine söyledi. İslam dünyasının geri çekilmesinin nedeni kadınlardı. Müslümanlar tarafından yaratılan Endülüs uygarlığına değinerek bu tür uygarlıkların inşasına katkıda bulunan kadınlardan bahsetti ve bu gibi kadınların artık kalmadığı için üzüldü.⁵⁵⁴

Meclis Gazetesi, kadınların haklarını açıkça görmezden geliyordu. Bu gazetede kadınlar için zorunlu olan görevlerin, temizlik ve çocuk eğitimi olduğu düşünmekteydi. Kadınların siyaset gibi erkeksi bir işe girmelerini yasaklıyordu. Kadınların, erkeklerin arenasına girme arzusuna toplumda genel olarak iyi bir gözle bakılmıyordu ve bu yüzden kadınlar evlerini yönetmek, çocuklarının ve eşlerinin işlerini yapmak zorunda kaldılar. Meclis Gazetesi, kadınların uzun süredir korumaya çalıştığı ulusal meclis tarafından yayımlandı. Bu gazete kadınları tüm haklarından mahrum etti. Kadınların ulusal meclis tarafından beklediği haklarını tam tersiydi. Meclis kadınlara hak vermedi ve aynı zamanda geri kalan haklarından da mahrum etmek istedi. Meclis Gazetesi tramvay vagonları arasına perdelerin kurulmasını istedi. Böylece erkekler ve kadınların ayrılmasına sebep oluyordu.⁵⁵⁵

Meclis Gazetesi'nin kadınları toplumdan uzak tutmaya yönelik tüm çabalarının aksine 'Tamadon'⁵⁵⁶ Gazetesi kadınların haklarını savundu ve acılarına yer verdi. Tamadon Gazetesi baş editörü Modaber al-Mamalik kadınların dilinden toplumu eleştiriyordu. Kadınlar çok renkli olmayan hayatlarını gazeteye anlatıyorlardı. Zengin ailelerin bir kısmı kız çocuklarını okula gönderdiler. Fakat temel eğitim sonrası kızlarının okula devam etmeleri babaları tarafından engelleniyordu. Kızlar sadece Kuran'ı okuyacak kadar okur-yazar olmalıydı. Bunun dışında, bir kalem ve bir kitap alırlarsa babaları tarafından cezalandırılırdı ve kalemlerini kırılırdı. Çünkü kızlarını sekreter olmaları için

⁵⁵⁴ Meclis Gazetesi, 6. Sayı, 1. Yıl, 1324, s. 3.

⁵⁵⁵ Meclis Gazetesi, 9. Sayı, 1324, s. 2.

⁵⁵⁶ Medeniyet

okula göndermiyorlardı. Kuran'ı okuyabilecekleri kadar eğitilmeleri gerekiyordu. Dokuz yaşında kızlardan evlenmesi bekleniyordu. Eğer kız, zengin bir ailenin kızı olsaydı hiçbir iş yapmasına gerek yoktu. Oturup hizmetçilere emir verebilirdi. Eğer bir çiftçinin ailesinin kızı olsaydı, çiftliğinde işlerine ek olarak ev işlerini de yapması lazımdı. Kadınların eğitimi yasaklandı ve eğer birgün kocaları hastalanırsa zavallı kadın nasıl karını doldurması gerektiğini bile bilmiyordu. Kadınların bu geriliğinin nedeni erkeklerdi. Herhangi bir eğitimden men edilen kadınlar, minber üstündeki erkek mollalar tarafından tembel olarak adlandırıyorlardı. Bu mollalar kadınların tüm haklarını yasaklayanlardı.⁵⁵⁷

Bağnaz erkekler tarafından köşelere sürüklenen kadınlar, anayasa devriminde ve ulusal bankanın kurulması vb. durumlarda ülkeyi desteklediler. Ancak tüm çabalarına rağmen kadınların bu haklarını görmezden geldiler. Tamadon Gazetesi kadınları güçlendirmeyi amaçlayan gazetelerden biriydi. Kadınların taleplerini yayımlayarak hükümetin kadınların haklarına yönelik ilgisini çekmeye çalışıyordu. Kadın haklarını incelenen diğer bir gazete Sour İsrafil idi. Gazete, Şeyh Fazlullah Nouri gibi ünlü din adamlardan korkmayan kadınlardan bahsetti.⁵⁵⁸ Bu kadınlar bu mollaları eleştiriyorlardı. Kadınlar özgürlüğe ve insanca yaşama hasret duyuyorlardı. Çünkü kadın olduğu için birçok yere girmeleri ve eleştirmeleri yasaktı. Bu gazete diğer kadın haklarını savunan gazeteler gibi kadın haklarına odaklanmıştı. Tabii ki bazı durumlarda toplumdaki kadınların da bazı konularda değişmesi gerektiği bu gazeteler tarafından görülmektedir. Bunların arasında kadınların eğitimine duyulan ihtiyaç ve batıl inançların bırakılmasından bahsedilmelidir. Ghouchan'daki kızların satışı ile ilgili olarak Aliakbar Dehkhoda'nın "Charand va Parand" adlı şiirleri bu gazetede yayımlandı.⁵⁵⁹

Diğer İran şehirlerinde basılan gazeteler de kadın haklarına odaklanıyordu. Tebriz'li kadınların anayasa devriminde yaptığı cesaret konusunda ve savaş alanlarında gerçekleştirdikleri başarılar hakkında 'Anjoman Tebriz' Gazetesinde bilgi verilmiştir. Tebriz'li kadınlar anayasa devriminin zor günlerinde birçok hareket yaptılar. Örneğin Eyn al-Devle'ye cevaben şöyle dediler:

⁵⁵⁷ **Tamadon Gazetesi**, 12. Sayı, 1. Yıl, 7 Rabiülevvel 1325, s. 4.

⁵⁵⁸ **Sour İsrafil Gazetesi**, 7-8. Sayısı, 21 Cemaziyeahir 1325, ss. 4-5.

⁵⁵⁹ **Sour İsrafil Gazetesi**, 4. Sayı, 1. Yıl, 8 Cemaziyelevvel 1325, ss. 7-8.

*'Garip! İnsanların bu baskılarla anayasallıktan uzaklaştığını hayal ettiniz. Şehre yiyecek gelen yolu kapatarak teslim olacağımızı düşündünüz. Yazıklar olsun! Yanlış düşündünüz, bir sürü yiyeceğimiz var, bittiğinde ağaçların yapraklarını, hatta kedinin ve diğer hayvanların etlerini yeriz ve Şah Muhammed Ali'ye teslim olmayız. Sadrazam rütbesinden Samad Han haydut ve Rahim Han hırsız gibi rütbelere düşün!'*⁵⁶⁰

Bu konu ve Azerbaycan'da yaşayan cesur kadınların kişisel özellikleri de bu gazete tarafından övülmüştü. Azeri kadınlar, diğer İranlı kadınlar için bir model olmalı. Zengin kadınlar, Avrupa modasının modellenmesini takip ederken, Tebriz'li kadınlar ülkenin bağımsızlığı için mücadele ediyorlardı. Bu cesur Tebriz'li kadınlar, sadece dünya modasını takip eden kadınlar için bir örnek olmalıydılar.⁵⁶¹

Anayasa devriminden sonraki yıllarda gazeteler, kadınları bilgilendirmeye devam etmiş, bu konuda diğer ülkelerden örnekleri yayımlamışlardır. 'İran Noo' Gazetesi İstanbul'da meydana gelen değişimler hakkında bilgi veriyordu. Bu gazetede kadınların Osmanlı başkentinde birçok işe girdiklerini ayrıca kocalarına dükkanlarında yardımcı olduklarını bildirdi. İstanbul'da spor malzemeleri arttı, Osmanlı kadınlar arasında da spor yapan kadınlar görülmüştü.⁵⁶² Kadınların teşvik edilmesi yabancı ülkelerdeki kadınların ilerlemesine dair örneklerle devam ediyordu. Rusya'daki kadınların, sıradan mesleklere ek olarak Rus havacılık⁵⁶³ sistemine girdiklerini belirtiyorlardı. Bu gazetelerin amacı İranlı kadınları etkilemekti. Haklarını elde etmek için mücadele etmeliler bu nedenle bu gazeteler onları cesaretlendiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Kızılay' adı altında bir grup oluşturulmuştu. Bu grubun amacı savaşın yaralılarına yardımcı olmaktı. Bu grupta birçok kadın da çalışıyordu. Sardar Asad Bakhtiari de benzer bir grubu İran'da kurmayı düşünüyordu. Savaş yaralılarına yardım etmek için 'Kızıl Güneş' adında bir grup kuruldu. Alman hükümeti, bu gruba yardım etmesi için İran'a bir grup kadın göndermeye karar verdi.⁵⁶⁴

Bu haberler günden güne kadınlara daha fazla güç verip onların sosyalleşmelerine yol açtı. Gazetelerde kadınlara ilgili konular hızla değişiyordu. Yıllardır kadınların adı

⁵⁶⁰ **Anjoman Tabriz Gazetesi**, 41. Sayı, 3. Yıl, 6 Safer 1327, s. 4.

⁵⁶¹ **Jahadakbar Gazetesi**, 7. Sayı, 1. Yıl, 1325, s. 3.

⁵⁶² **İran Noo Gazetesi**, 7. Sayı, 1. Yıl, 22 Mayıs 1923, s. 2.

⁵⁶³ **Kave Gazetesi**, 27. Sayı, 3. Recep 1336, s. 7.

⁵⁶⁴ **Kave Gazetesi**, 2. Sayı, 3 Rabiülahir 1324, s. 7.

toplumda duyulmamıştı. Ancak bu dönemde bazı gazetelerde kadına olan sevgi hakkında yazılar görüldü. Gazetelerde başarılı bir yaşam tarzı tartışıldı.⁵⁶⁵ Daha önce İran toplumun gazeteleri ve insanları, kadınların işini sadece çocuk doğurmak ve onu yetiştirmeyi biliyorlardı. Bir çocuğu büyütebilmek için gecelerce uyumayan bir anne, sonunda büyüyüp yetişkin olan erkekler tarafından cahil olarak adlandırılıyordu.⁵⁶⁶ Anayasa devriminden sonra bazı gazete ve dergilerde kadınlara bakış açıları değişti. Cahil olarak adlandıran kadınların aniden pozisyonları değiştirildi ve erkeklerin ortağı olarak tanınmıştır. Kadınlar sadece erkeklerin ortağı değil, yaratılışın başlangıcından beri onunla birlikte olan yaşamın ruhudurlar. Kadın olmasaydı, şehir, köy gibi hiç bir şey yoktu. Kadın bir erkeğin mutluluğu ve aynı zamanda bir devletin ilerlemesidir. Artık eve bakmak onun görevi değildi. Ev, kadının yönetiminin yeri olarak adlandırılıyordu. Bu gibi sözler bazı gazeteler tarafından yayımlamaya başladı.⁵⁶⁷ Bu gazetelerde kadının saltanatının yerini hala ev olarak belirtildiği doğrudur. Ancak kadınlar hakkındaki bazı görüşler değişmemektedir. Bu gazeteler de kadınları zayıf ya da kötü olarak nitelendirmediler. Anayasa devrimi kadınların statüsündeki değişimin başlangıcıydı. Kadınlar bu dönemde haklarını tanımaya başladılar.

2.5.2. Kadınlar Tarafından Yayımlanan İlk Gazetelerin Ortaya Çıkması

İran'daki koşullar, İranlı kadının dünyadaki değişimlerin farkına varabileceği şekilde oldu. Mirza Ağa Han Kermani, Fath Ali Akhoundzade gibi aydınların, kadınların uyanışı üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Kadınlar toplumdaki konumlarını değiştirmek için birçok yöntem kullandılar. Kadınları uyandırmak için güçlü konuşmacıları çağırıyorlardı. İranlı kadınları cehalet uykusundan uyandirebilen konuşmacılar gerekiyordu. Kadın haklarının konuşulduğu durumlarda izleyiciler konuşmacıları destekliyorlardı. Yeni yaşam tarzı hareme de sızdı. Haremdeki kadınlar

⁵⁶⁵ **Eghtesad İran Gazetesi**, 3. Yıl, 19 Safer 1341, s. 1.

⁵⁶⁶ Anne, çok çaba sarf etmesine rağmen, çocuklar tarafından değersiz görünüyordu. (Zaban Azad, 3. Sayı, 1. Yıl, 11 Rebiülevvel 1336, s. 3.

⁵⁶⁷ **Name Asre Pajouheş**, 5. Sayı, 8 Safer 1341, s. 3.

gazete ve dergi okumakla ilgilendi.⁵⁶⁸ Aileler arasında özellikle de kadınlar arasında haber aktarmanın başka yolları da vardı. Hamamlar, kadınların özel ilgi gösterdiği yerlerden biriydi. Bazen kadınlar tam bir günü hamamda geçiriyorlardı. Konuşmak ve diğer kadınlarla toplum hakkında bilgi edinmek bu ilginin sebebiydi. Hamama gitmek, haberleri iletmek için herhangi bir gazeteden daha hızlıydı.⁵⁶⁹ Kesinlikle bu gibi yerler gazetelerin yerine haberi yayıyordu. Kadınlar, dünyanın geri kalanındaki kadınların ilerlemesinden ve kadın haklarından haberdar oluyorlardı. Kadınlar, aydınların gazetelerinin de etkisiyle kendi dergi ve gazetelerini de yayımlanmaya başladılar. Daha önce incelenmiş derneklerin her biri bir gazete yayımladı. Bu gazeteler ülke genelinde kadınların farkındalığını etkiledi. 1910'da kadınlar tarafından yayımlanan ilk yayın 'Daneş'⁵⁷⁰ idi. Bu yayın Dr.Kahal tarafından yayımlandı.⁵⁷¹ Bu yayının amacı kadınlara nasıl çocuk yetiştirmesi nasıl bir ev yönetileceğini ve nasıl bilgi sahibi olacağını öğretmekteydi. Jadid al-İslam olarak bilinen Muhammed Mirza Hakimbaşı'nın kızı Dr. Kahal bu gazeteyi belirtilen amaçlarla haftalık olarak yayımlamaktaydı. Bu yayının eğlence kısmı için de bazı yabancı romanların çevirisi düşünülmüştü.⁵⁷² Anayasanın ardından birkaç yıl sonra Daneş gazetesi ortaya çıkmaya başladı. Gazete hedefinde sosyal ve siyasetten uzak olmayı seçti. Gazete kadınların kötü huylarını terk etmelerini ve iyi ahlak öğrenmelerini sağladı. Bu nedenle başarılı kadınların deneyimi okurlara verilmişti. Dr. Kahal kadınların topluma iyi bir gençlik kazandırmak için çocuklarını eğitmeyi başarabilmelerini istedi. Bu gazetede düşülen diğer şeylerden biri israf etmemektir. Kadınlar eşlerinin sermayesinin kendilerine ait olduğunu bilmeli ve bu yüzden evde israf edilmemelidir. Bu bir aileyi mutlu eder.⁵⁷³ Bu gazetenin ilk sayısında Dr. Kahal, emzirme konusunda değinir. Kadınlara sütün çocuklar için ne kadar önemli olduğunu söyledi. Dr. Kahal ister kız ister erkek olsun çocukların eğitimini on yaşa kadar annelerin elinde olduğunu söylüyordu. Bu dönemin çocuk gelişimindeki önemini hatırlatır ve bu

⁵⁶⁸ Paolovich, İraneski, s. 53.

⁵⁶⁹ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 73.

⁵⁷⁰ Bilgi

⁵⁷¹ Vatandoust, s. 20.

⁵⁷² **Daneş Gazetesi**, 1. Sayı, Ramazan 1328, s. 2.

⁵⁷³ **Daneş Gazetesi**, 1. Sayı, Ramazan 1328, s. 4.

büyük hedefte kadınların başarısının yollarını inceler.⁵⁷⁴ Daneş Gazetesinde erkeklerin kadınlara uygunsuz davranışlarını da incelemişti. Bu anayasa devriminden sonraki yıllarda erkeklerin görüşlerini henüz değişmemiş olduğunu göstermektedir. Bu gazete kadınların da iyi ahlak edilmelerini çok önemli görüyordu. Kadınları iyi ahlak kazanmaya çağırırdı çünkü toplum bununla beraber geliştireceğini inanıyordu.⁵⁷⁵ Gazeteyi incelerken dikkat çeken nokta Dr. Kahal'ın kadınlar için kullandığı isimlerdir. O, güzel ve ince isimlerle kadınlara hitap ediyordu. Her zamanki yoldaş, yaşamın anayolu, ruhun daimi yoldaşı ve diğer isimler dikkat çeken adlardır. Dr. Kahal'ın yaptığı bu iş düşüncesiz ve amaçsız bir şekilde yapılmamıştı. Dr.Kahal bu güzel isimlerinin aksine, zayıf, Ali'nin annesi ve çirkin lakaplar da toplumda bulunuyordu. Dr. Kahal toplum ve özellikle erkekler tarafından kadınlara verdiği takma isimleri yok etmeye çalıştı. Dr. Kahal çocuklar ile ilgili meselelere ek olarak kadınları sosyal alana girmeye teşvik ediyordu. Kadınların toplum'da faaliyetleri, onlar için daha değer kazanabilirdi.

Gazete ayrıca erkeklerin kadınlara nasıl davrandığını da inceledi. Erkeklerin kadınlarla saygıyla konuşmasını isteniyordu. Sadece bu konu kadınla ilgili değil kadının ailesine de saygı duyulmalı, çünkü eğer bir erkek eşine veya ailesine hakaret ederse kadın ile erkek arasındaki saygı ortadan kalkar. İlk kez bir gazete kadınların ve ailelerinin koşullarını iyileştirmeyi amaçladı. Bu sebeple diğer ülkelerden örnek getirerek bu amacı gerçekleşmesini istedi. Örneğin, İngiltere'deki evlilik tarzını inceler. İngiltere'de evlenmeye karar veren kızlar ve erkeklerdir. Elbette hükümet on dört yaşın altındaki kızı ve erkeğin evlenmesini yasakladı. Bu durumlardan bahsettikten sonra gazete Britanya'da çeyizin damat tarafından sağlandığını ve gelinin kocasının evine yalnızca birkaç elbise ile gittiğini belirtti.⁵⁷⁶

Erkek entelektüeller tarafından yayımlanan gazeteler gibi Daneş Gazetesi okuyucuyu düşünmeyi ve daha sonra koşulları değiştirmeye yoluna götürmeyi istedi. Bu nedenle de dünyadan örnekler getirerek bu amacı ulaşmaya planlanıyordu. 1905-1915 yılları arasındaki kadın gazetelerinin sayısı otuz idi. Gazeteler kafelerde yüksek sesle

⁵⁷⁴ Daneş Gazetesi, 1. Sayı, 1328, s. 2.

⁵⁷⁵ Daneş Gazetesi, 2. Sayı, 4 Ramazan 1328, s. 2.

⁵⁷⁶ Daneş Gazetesi, 14. Sayı, Muharram 1328, ss. 5-6.

okunuyordu. Ancak kadınların kadın gazetelerine nasıl ulaştığı hakkında çok az bilgi var.⁵⁷⁷ Bu gazetelerin ofislerine yazılan mektuplar İranlı kadınların farkındalık kazanma konusundaki ilgilerini gösteriyordu. Bu dönemde kadınlar tarafından yayımlanan bir başka gazete de ‘Şokoufeh’⁵⁷⁸ dir. Gazete ayrıca bir sosyal gazete olarak kendini tanıtmış ve gazetede daha dikkat çekmek için karikatür kullanıldı. Şokoufeh Gazetesi tanıtımında duyurduğunun aksine ikinci yayınından bu yana siyasi konulardan da bahsetti.⁵⁷⁹ Şokoufeh Gazetesi de İranlı kadınların pozisyonunu değiştirmek istedi. Gazete aynı zamanda kadınlara güzel kelimelerle hitap ediyordu ve kadınları, erkeklerin daimi yar ve arkadaşı olarak tanıtmıştı. Gazete ayrıca çocukların ve evin idare temsiliyle ilgili ilk materyallerini verdi. Şokoufeh Gazetesinin editörü Mozayan al-Saltane, kadınları uykudan uyandırmak ve toplum içinde daha bir yere sahip olmak için elinden geleni yapıyordu. Eğitim, kadınların uyanmasının ana yollarından biri olarak kabul edildi. Her dilin öğrenmesi kadınlar için gereklidir, fakat yabancı dillerden önce onlara hatırlatır, Farsça öğrenmek çok önemlidir, çünkü ana dilidir.⁵⁸⁰

Şokoufeh Gazetesi kadınların toplumda çalışmalarını engellemek ve bu yüzden bahane bulmak isteyen kişilerin aksine, kadınların topluma aynı örtü ile girmelerini istiyordu. İslam’ı kadınlara engel olarak görmedi. Kadınları sosyalleşmeye doğru ilerletmek için elinden geleni yaptı. Hedefi sadece kadınların sosyalliği değil aynı zamanda politik noktalarına da dikkat etti. İran sadece erkeklere ait değil, kadınlar da vatanseverlik duygusuyla dolular ve bu duyguyu uyandırmak istiyordu. Annelere, kızlarıyla oğulları arasında ayırım yapmamalarını hatırlatırdı. Mozayan al-Saltane eski geleneklere karşı olduğunu açıkça belirtti.⁵⁸¹ Gazete erkeklerin kötü davranışlarından bahsedip erkeklerden kadınlara karşı kötü davranışlarını değiştirmesini istedi. Kadınlar ilerlese ülke de gelişecekti. Gazetelerde Japonya gibi ülkelerden örnekler sunuldu ve bu ülkelerin ilerlemelerini nedeni, kadınlara verdiği değerdir. Şokoufeh Gazetesi bir kadına nasıl değer verileceği konusunda yabancı ülkelerle İran arasında var olan kültürel farklılığı

⁵⁷⁷ Mosavar, s. 13.

⁵⁷⁸ Çiçeklerin tomurcukları

⁵⁷⁹ Houriyeh Saidi, “Şekoufeh Nakhostin Roznameye Zanan İran”, Tarikh Moaser İran, 9. sayısı, Bahar 1378, s. 355.

⁵⁸⁰ Şokoufeh Gazetesi, 5. Sayı, 3. Yıl, 23 Rebiülevvel 1333, s. 1.

⁵⁸¹ Şokoufeh Gazetesi, 6. Sayı, 19 Rebiülahir 1334, s. 1.

ortaya koydu. Mozayen al-Saltane de dinsel fanatikleri ikna etmeye çalıştı. Kuran'daki ayetlerden birinde geçen 'Erkekler ve kadınlar birbirleri için kıyafet gibidir' sözünü söyleyerek, toplumu kadın hakları konusunda uyandırmaya çalıştı.⁵⁸² Bu ayetler ile dini fanatiklere, kadınların toplumdaki durumu iyi değilse onların da durumu iyi olmadığını göstermek istedi. Görüldüğü üzere, kadınlar konumlarını değiştirmek için her yolu kullanıyorlardı. Kadınlar bazen dünyadan örnekler getirerek ve bazen de Kuran'dan örnekler söyleyerek kendi haklarını ele almak için adımlar attılar. Gazete yalnızca erkekleri eleştirmekle kalmadı, aynı zamanda erkeklerin yönettiği bir hükümeti de eleştiriyorlardı. Kadınlar, erkeklerin tarafından yönetilme şeklinden memnun değildi. Kirli şehirlerden dolayı bulaşıcı birçok hastalık vardı. Frengi ve insanlara kolayca bulaşabilen diğer hastalıklar toplumda görülmüş ve hükümet tedavileri için hiçbir şey yapmıyordu. Bu eleştirmelere ek olarak gazete kadınları hemşirelik gibi işlere girmeye çağırırdı. Çünkü bu işler sabır ister bu yüzden kadınlar için daha uygun görünüyordu. Şokoufeh Gazetesinde kadınları teşvik etmek için başarılı İngiliz hemşireler örnek getiriyordu.⁵⁸³ İran'da kadınlar tarafından yapılan çalışmalardan da bahsediliyordu. İranlı kadınların yurtseverliği ile ilgili makaleler yazılmıştır. İranlı kadınlar ülkeyi korumak için yabancı ülkelerin mallarını almaktan çekiniyorlardı. Bu bağlamda Bayan Nur al-Baji başkanlığındaki bir okul, kızların yalnızca İran'da üretilen giysileri kullanmaya karar vermişti. Eğer birisi bu kurala uymazsa okuldan atılacağına ve diğer okulların bu öğrenciyi kabul etmeyeceğine karar verildi.⁵⁸⁴ Yerli malı korumak için yabancı malları satanları eleştiriyorlardı. İsfahan, Yazd, Kaşan ve Kerman'ın karayollarını güvensiz hale getiren erkeklerden şikayetçilerdi. Çünkü bunlar İran'ın iç ticaretini bozulmasını istiyorlardı. İran'ın tüm İranlılara ait olduğunu söyleyip vatanseverliği teşvik ediliyorlardı.⁵⁸⁵

Şokoufeh gazetesinde yabancı kelimelerin kullanımı akla iki şey getiriyor: 1) Sömürge ülkelerinin dillerinin İran halkının dilleri üzerindeki etkisi; 2) İranlıların yabancı

⁵⁸² Şokoufeh Gazetesi, 10. Sayı, 2. Yıl, Cemaziyelevel 1332, s. 1.

⁵⁸³ Şokoufeh Gazetesi, 17. Sayı, 2. Yıl, Şevval 1332, s. 4.

⁵⁸⁴ Şokoufeh Gazetesi, 11. Sayı, 3. Yıl, Recep 1333, ss. 3-4.

⁵⁸⁵ Şokoufeh Gazetesi, 17. Sayı, 3. Yıl, Zilkade 1333, s. 1.

dil öğrenmeye ilgisi. Bu gazetede politika⁵⁸⁶ gibi yabancı kelimeler çok kullanılmaktadır. Mozayen al-Saltane şehirciliğe de önem verdi. Devleti hastane yetersizliğinden dolayı eleştiriyordu. Kadınlar için özel hastaneler inşa etmenin çok gerekli olduğunu söyledi. Bunu erkeklerin dikkatini çekmek için, kadın sağlığının erkeklerin hayatını da ilgilendığını söyleyip örneklerle açıklıyordu. Erkeklerin, kadınların sağlığını korumaya çalışması gerektiği noktalar şunlardır: cinsel ilişki ve bir bebeğin doğumu da dahil olmak üzere hayatlarının birçok yönünü etkileyebileceklerdir.⁵⁸⁷ Unutulmaması gereken ilginç bir nokta Şokoufeh Gazetesi'nin hicap konusuna dikkat çekmesidir. Bu gazetede hicabı korumaya özen gösterdi. Kadınların toplumda görünmesini istemesine rağmen bu hicaba karşı çıkması anlamına gelmedi. Mozayen al-Saltane kadınlara ve erkeklere hicap uyumu konusunda değinir. Toplumu etkileyen kıyafetleri giyen kadınları eleştirir, ayrıca kendilerini kadınlara benzeten erkeklerden bahsedip onlara allah'tan korkmasını istedi.⁵⁸⁸ Bu konuşmalara göre İran'da erkek ve kadın kıyafetlerinin tarzı değiştirmeye başladı. Çarşaplarda ve peçelerde saklanan kadınlar yavaşça yeni tarzlarla aşına oldular. Bu dönemde kadınlar İran'da çok sayıda gazete ve dernek kuruldu. 'Azmayeş Banovan'⁵⁸⁹ Derneği gibi dernekler de Tahran'da kuruldu. 1921'de Jamile Sedighi ve Sekineh Şabrang, Reşt'te 'Peyk Saadat Nasvan'ı kurdular. Aynı yılda 'Anjoman Nasvan Vatankhah' Derneği Mohtarama Eskandari tarafından Tahran'da kuruldu. Bunlarla beraber birçok dernek kurulmuştu. 'Zaban Zanan'⁵⁹⁰ gibi gazeteler çalışmalarına 1919'da başladı. İsfahan'da Sedigheh Devletabadi tarafından kurulmuştur. Bu gazetenin yanı sıra 'Dokhtaran İran'⁵⁹¹ gibi gazetelerden söz edilebilir.⁵⁹²

İran'da çıkan en önemli gazetelerden biri de 'Zaban Zanan'dır. 'Zaban Zanan' Gazetesinin baş editörü Sedigheh Devletabadi korkmadan görüşlerini sundu. Ayrıca kadınların siyasi haklarına da odaklandı. Erkeklerle yönelik sert konuşmalardan birinde kadınları erkeklerden daha düşük bir seviye göremedi. Erkekler için şöyle diyordu: 'Eğer

⁵⁸⁶ Politik; Farsça siyaset denir.

⁵⁸⁷ Saidi, ss. 351-352.

⁵⁸⁸ Saidi, s. 353.

⁵⁸⁹ Kadınlar ve deneyim

⁵⁹⁰ Kadınların dili

⁵⁹¹ İranlı kızlar

⁵⁹² Abdi, s. 85.

kadınlar arasında okuma-yazma bilmeyen kişiler çok varsa, erkekler arasında da aynı sayısı görülebilir' İran sadece erkeklerin ülkesi değil, kadınlar da İranlı ve İran'ı seviyorlar. Kadınlar ve erkekler arasında bir fark yok ve herkes dil ve etnik köken açısından eşittir. Gazete şöyle diyordu, kadınlar, erkeklerden daha az okuma-yazma bilseler de vatanseverlik konusunda onlardan daha fazla ülkeyi severler.⁵⁹³ Sedigheh Devletabadi'nin kadınların haklarını yiyen erkeklere karşı güçlü bir cephesi vardı. Bu sebeple sadece kadınların konuşmalarını gazetesinde yayımladı. Sedigheh Devletabadi kadınların ilerlemesini engelleyen erkekleri eleştirdi. Özellikle İsfahanlı erkeklere atıfta bulundu. Bu fanatik erkekler İsfahan'ın diğer şehirlere göre daha az gelişmesine neden oldular.⁵⁹⁴ Zaban Zanan Gazetesi ayrıca İran'ın diğer şehirlerinde yaşayan kadınlar tarafından da okunmuştur.

Bu kadınlar ilerleme ve değişim için bütün yollara giriyorlardı. Bu gazete Tahranlı kadınların ilerlemesi hakkında da bilgi veriyordu. Bunlara ek olarak Zaban Zanan Gazetesi aynı zamanda yayımlanmış kadın gazetelerini incelemiştir. Bunun sebebi ise kadınların bu yollara girmesine teşvik edilmesiydi. Sedigheh Devletabadi'nin eleştirel dilinden hiç bir devlet adamı kurtulamıyordu. Kadınların sefaletinin nedeni de erkeklerdi. Anayasa devriminde kadınların çabalarına rağmen bu erkekler onları haklarından bile mahrum bıraktı.⁵⁹⁵ Kadınlar bu zulmü durdurmak ve haklarını kazanmak için birlikte olmalıydılar. Ancak toplumun koşulları nedeniyle bütün kadınlar bir araya gelmeleri zor oluyordu. Kadın entelektüeller de çok fazla değillerdi. Zaban Zanan Gazetesi o dönemin siyasal konularına dikkat ediyordu. Muhammed Ali Şah'ın meclisi bombalamasına yardım eden General Liyakhof'un kaderi bu konulardan biriydi. Belirtilen general Gürcistan'da bir Kafkasyalı tarafından öldürüldü.⁵⁹⁶

Sedigheh Devletabadi gibi entelektüel kadınlar yabancı dilleri de biliyorlardı. Zaban Zanan Gazetesi sağladığı politik içerik nedeniyle hükümet tarafından durduruldu. İsfahan zaptiye müdürü⁵⁹⁷, Sedigheh Devletabadi'nin gazetesini kapatırken kadın

⁵⁹³ **Zaban Zanan Gazetesi**, 1. Yıl, 24 Zilhicce 1337, s. 2.

⁵⁹⁴ **Zaban Zanan Gazetesi**, 1. Yıl, 24 Zilhicce 1337, s. 1.

⁵⁹⁵ **Zaban Zanan Gazetesi**, 11. Sayı, 2. Yıl, 28 Zilhicce 1338, s. 1.

⁵⁹⁶ **Zaban Zanan Gazetesi**, 37. Sayı, 2. Yıl, 14 Rabiülevvel 1339, s. 4.

⁵⁹⁷ İdare nazmiye

haklarını savunmak için 100 yıl sonra dünyaya gelmesini söyledi. Sedigheh Devletabadi ne yazık ki yüz yıl geç dünyaya geldiği ona cevap verdi. Daha erken doğmuş olsaydı erkeklerden alınan kadınların haklarını geri alırdı. Bu olsaydı, kadınlar bu dönemde erkekler tarafından hor görülmezdi.⁵⁹⁸ Sedigheh Devletabadi gibi yazılarını en ufak bir korkusuzlukla yayımlayan diğer kadınlar arasında Navabeh Safavi vardı. Amerikan kız okulu mezunları tarafından yayımlanan ‘Alaam Nasvan’⁵⁹⁹ Dergisi İran’daki durumu gözden geçiriyordu. Ayrıca Navabeh Safavi, İran’daki kadınların durumunu tartıştı ve değiştirilmesini istedi. Başarılı kadınların kaderi bu dergide incelendi. Bunların arasında önemli görevler üstlenen Halide Edib’in kaderi incelenmiştir. Dergi kadınları cehalet uykusundan uyandırmayı amaçladı. Kadınların şu andaki pozisyonları ölüme eşit olduğunu söyledi.⁶⁰⁰

Bazı sayılarında kadınlara sert bir sesle hitap ediyordu. İranlı kadınların durumları için üzülüyordu. Onlar da dünyadaki kadınlar gibi konumlarını değiştirmek istiyordu. Fakat Avrupalı kadınların kendi başlarına gelişmediğini bilmiyorlardı. Avrupalı erkekler onları geliştirmek için büyük bir çaba harcadı. Avrupalı erkekler sadece kadınlara manevi destek vermediler, aynı zamanda mali destek de verdiler. Aksine İran’daki erkekler kadınları küçük düşürdüler. Kadınları insan olarak görmüyorlardı. İran’daki kadınların durumu bu tür erkekler İran’ı yönetiminde kaldığı sürece değişmezdi. İranlı kadınlar nasıl ilerleyebilirdi ki, sokaklarda ve evlerde bile erkekler onlara saygısız davranıyordu. Aksine Avrupalı erkekler, kadınlara saygı gösterdiği için onların durumu değiştirildi.⁶⁰¹

Navabeh Safavi, İranlı erkekleri sert bir tonda eleştirdi. İranlı erkekler kadınları desteklemiyorlardı. Erkekler sadece şehrin fahişelerini destekliyorlardı. İranlı erkekler, İran’daki yaşayan kadınları değil sadece fahişeleri tanıyorlardı. Bu eleştiri Kaçar hükümetinin yalnızca fahişe kadınların çalışmalarını izin verdiği çağda ortaya çıktı ve diğer İranlı kadınların çalışması yasaklandı. Bu yüzden kadınlar Kaçar dönemindeki erkekleri sert bir şekilde eleştirdiler.⁶⁰² Alaam Nasvan Gazetesi dünyadaki kadınlarla ilgili

⁵⁹⁸ Nahid, s. 111.

⁵⁹⁹ Kadın dünyası

⁶⁰⁰ **Alaam Nasvan**, 3.Sayı, 1. Yıl, Rabiülahir 1339, s. 29.

⁶⁰¹ **Alaam Nasvan**, 3. Sayı, 1. Yıl, Rabiülahir 1339, s. 25.

⁶⁰² **Alaam Nasvan**, 3. Sayı, 1. Yıl, Rabiülevvel 1339, s. 18.

yapılan değişiklere inceledi. Gazete oy kullanma hakkını sahip olan Amerikalı kadınlardan bahsetti. Bu değişimler yalnızca ABD’de değil aynı zamanda Osmanlı, Hint ve Afrika ülkelerinde de görölüyordu. Navabeh Safavi, İranlı kadınların da haklarından yararlanmalarını ümit etti. İran’ı geçici bir dönem içinde görüyordu. Kadın gazetelerinin yayımlanması, kadınlar için bir değişim kaynağıdır.⁶⁰³ Dünyadaki kadınların, haklarını kazanması yine onların kendi çabalarıydı. Haklarından vazgeçmediler ve erkeklerin önünde durdular. Bu da kadınların bazı ülkelerde haklarını kazanmalarını sağladı. İran toplumu bu gazete tarafından değiştirilebilecek bir toplum gibi görünmüyordu. İranlı erkekler bağımsızlıklarını yabancı ülkelerden geri alması becerisine henüz sahip değillerdi. Kadınların statüsü böyle bir toplumda nasıl değişebilirdi? Kadınlar erkekler tarafından vahşî varlıklarla benzetiliyordu. Kadınlar kendi ailelerinde bile söz sahibi değildiler. Bu gibi durumda bu kadınlar İran’da nasıl oy kullanma hakkına sahip olabileceklerdi?⁶⁰⁴ Bu tür bilgileri yayımlayarak gazete, kadınlardan erkeklere karşı gelmelerini istedi. Çünkü bu erkekler sadece İranlı kadınları baskı göstermediler. Onlar aynı anda İran’a hakaret ediyorlardı. Bu dönemde yaşayan erkekler yalnızca kadın özgürlüğüne karşı gelmedi aynı zamanda İran’ın özgürlüğüne de düşmandılar. Kadınları ve ülkeyi kurtarmanın tek yolu vardı o da kadınlara bilimi öğretmek ve cehaletten kurtarmaktı.

Bu zamanda yayımlanan diğer yayınlar ‘Jahan Zanan’⁶⁰⁵ Dergisidir. Bu dergi Meşhed’de, Bayan Fakhr Afagh Parsa tarafından düzenlenmiştir. Meşhed’den Tahran’a taşındıktan sonra dergi Tahran’da çalışmalarına devam etti. Kadınlar tarafından basılan dergilerde olduğu gibi bu dergi de erkeklerin kadınlara saygı göstermesini istedi. Bu bağlamda kadın ve erkeğin birbirine olan davranışları hakkında bilgi verildi.⁶⁰⁶ Bu gazete kadınların haklarıyla ilgileniyor ve bu konuda okuyuculardan da bilgi ve yorumlarını istiyordu. İran’ın geri kalmışlığının sebebi gazetenin toplumda kadınlara saygı göstermemesi olarak biliniyordu. Ünlü atasözü ‘Her şey ortada, söylemeye gerek yok’

⁶⁰³ **Alaam Nasvan**, 4. Sayı, 1. Yıl, 6 Recep 1339, s. 2.

⁶⁰⁴ **Alaam Nasvan**, 4. Sayı, 1. Yıl, 6 Recep 1339, s. 29.

⁶⁰⁵ Kadınların dünyası

⁶⁰⁶ **Jahan Zanan Gazetesi**, 5. Sayı, Safer 1340, s. 7.

şeklinde İran'daki durumu eleştiriliyordu.⁶⁰⁷ Fakhr Afagh Parsa anayasa devrimine rağmen İran'ı geri kalan ülkeler arasında sayıyordu. Bunun nedeni kadınların haklarının verilmemesiydi. Belirttiği en önemli haklardan biri de eğitim hakkıydı. Jahan Zanan Dergisinin yazarı, kadınları uyandırmakta çok zorluk çekti. Bu zorluklar arasında Kum'a sürüldü.⁶⁰⁸ Bu yıllarda yayımlanan diğer büyük dergiler arasında 'Jamiyat Nasvan Vatankhah'⁶⁰⁹ Dergisi yer alıyordu. Bu dergide çalışan kadınlar, dinleri kıyaslamaya başladı. Dergi Hristiyan kadınların kendi yollarını bulduğunu hatırlatıyordu. Hristiyan dinindeki kadınlar da kötü sözlerle ile çağrılırdı. Ancak Hristiyan kadınlar bu meseleye karşı çıkmış ve sosyal haklarını kazanmışlardır. İranlı müslüman kadınlar, pozisyonlarını değiştirmek için henüz çaba sarf etmemişlerdir. Dergi İranlı kadınları bu şekilde protesto etmeleri ve haklarını aramak için kışkırtmayı amaçlıyordu.⁶¹⁰

1920'de Tahran'da Şahnaz Azad tarafından 'Nameye İran'⁶¹¹ adlı bir başka gazete yayımlıyordu. Gazete kadınları, erkeklerin ilk öğretmenleri olarak tanıttı. Bu gazete de kadınları uyandırmak için çok çaba gösterdi. Bu gazetenin editörü kadınları uyandırmak için hapse düşmek da dahil olmak üzere zorlukla karşılaştı.⁶¹² İran'daki kadınların farkındalığında yabancı kadın basınları da etkili oldular. Bunların arasında 'Zan Şarghi'⁶¹³ Gazetesi Azerbaycan'da yayımlandı. İran'da özellikle Tebriz, Gilan ve Horasan kentlerinde çok sayıda okuyucu vardı. Bu gazetenin içeriği kadınların arasında dilden dile konuşuluyordu. Gazeteye göre 8 Mart 1921'de Anzali'de dünya emekçi kadınlar günü kutlaması, kadınlar arasında yapıldı. Bu kutlamada kadın haklarına dikkat ettiler.⁶¹⁴ Örnek gösterilen ve incelendiği gazetelerin ortak bir amacı vardı. İranlı kadınları uyandırmak ve kadınların İran'daki konumunu değiştirmek, tüm bu gazetelerin temel hedeflerinden biriydi.

⁶⁰⁷ **Jahan Zanan**, 5. Sayı, 1. Yıl, Safer 1400, s. 10.

⁶⁰⁸ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 58.

⁶⁰⁹ Yurtsever kadınların toplumu

⁶¹⁰ **Jamiyat Nasvan Vatankhah**, 2. Sayı, 1. Yıl, 1342, s. 3.

⁶¹¹ İran mektubu

⁶¹² Nahid, ss. 120-122.

⁶¹³ Doğu kadını

⁶¹⁴ Nahid, s. 106.

Her iki hükümete neredeyse aynı zamanlar yayıncılığa aşına oldular. İki hükümette yaşayan entelektüeller ilk önce yurt dışında yazmaya başladılar. Bunun sebebiyse Kaçar ve Osmanlı hükümetinin onlara karşı çıkmalarıydı. Yurt dışındaki yayınlar halka ulaştırıp halkı aydınlatmaya çabalıyordu. Bu yayınlar sadece erkeklerin değil aynı zamanda kadınların konumuna da dikkat ettiler. Bu yayınlardan etkilenen kadınlar da vardı. Bu kadınlar kendi gazete ve dergilerini yazmaya başladılar. İki hükümette de kadın yayınları, yabancı ülkelerin kadınlarının durumunu örnek vererek, kadınları bilgilendirmeyi amaçladılar. Her iki hükümette de kadınların aktivizmi çeşitli gruplarda görülmüştü. Bu kadınlar iki hükümette de bulunduğu ilk aydınlar tarafından kurulan gruplarda üye olarak çalışmaya başladılar. İlk başta, gazete ve dergiler kadınlara ev yönetiminin başarısının en temel sırlarını öğretmeye çalıştı. Her iki hükümette de, kadınlar bu konudan sonra, kadınları diğer haklarından haberdar etmeye çalışıyorlardı.

2.6. YABANCILARIN OSMANLI/KAÇAR KADINLARININ GİYİM TARZLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kıyafet ve giyim tarzı coğrafyaya ve kültüre göre değişir. Birçok toplumda da giyim türü erkekler ve kadınlar arasında farklıdır. Türkler bu konuda istisna değildir. Bazı renkler ve kıyafetler tarih boyunca Türklerin dikkatini çekmişti. Örneğin birçok Türk arasında koyu renkler matem renkleri olarak bilinirdi.⁶¹⁵ İslam'ın Türkler tarafından benimsenmesine kadar, bu tür kıyafetler ve hatta kıyafetlerin rengi İslam'ı kabul ettikten sonrası dönemden farklıydı. Türklerin İslam'ı kabul etmelerinin getirdiği en önemli değişikliklerden biri de kadın giysilerindeki değişiklikti.⁶¹⁶

Osmanlı döneminde de daha önceki dönemlerde olduğu gibi erkek ve kadın giyim tarzı farklıydı. Evde ve dışarda da kadın giyiminde bu farklılıklar belirgindi. “Anadolu’da kadın sokağa çıktığı zaman genellikle her zaman taşıdığı giysinin üstüne başka bir giysi almıştır. Dışarda giyeceği bu giysinin hava koşullarına uygunluğundan çok baş ve yüzü kapatmasına özel itina gösterilmiştir. Elbette burada İslâmî örtünme kurallarının büyük

⁶¹⁵ Abalı, s. 173.

⁶¹⁶ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 97.

etkisi vardı. En yaygın dış giyim ferace ve yaşmak'tır.”⁶¹⁷ Elbette hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılan kıyafetlerin isimleri aynıydı. Farklılıkları, giysilerin rengi ve tarzlarıydı.⁶¹⁸ Giyim türünde fark yaratan bir diğer faktör, din idi. Genel olarak her ideoloji kendine has bir modaya sahip oluyordu. Örneğin “ferace renklerinde de ayırım yapılmış, müslümanlar kırmızı, mavi, yeşil (koyu yeşil) gibi renkler kullanmışlar, gayri müslimler ise daha açık renk feraceler giymişler.”⁶¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu'daki giyim tarzının, dine göre değiştiğine dikkat edilmelidir. Bu konu sadece müslüman erkeklere ait değildi. Müslüman kadınlar da diğer dinlere mensup kadınlardan farklı giyiniyorlardı. II. Mahmut döneminde müslüman kadınların feracesi sarı, pembe ya da benzer renklerden oluşmaktaydı. Bu bir ferman halinde 1819'da kadınlara ilan edilmişti.⁶²⁰ Ayrıca Avrupa modası tarzı giyim Tanzimat fermanıyla beraber Osmanlı topraklarına girmişti. II. Mahmut döneminde kadınlar tarafından ferace yerine çarşaf giymeye başlamıştır.⁶²¹

Tabii ki ilk Avrupa moda etkisinin askeri üniformalarda ve daha sonra toplumun diğer kesimlerinde görüldüğü söylenmektedir.⁶²² II. Abdülhamit saltanatı sırasında, giyim alanında daha fazla değişiklik yapıldı. Bu dönemde Osmanlı giyimi üzerindeki en büyük etki, Fransız modasının etkisiydi.⁶²³ Örneğin “... gelinlerin al kaftan giydiğine Dede Korkut kitabında da rastlanılmaktadır. Gelin kıyafeti asırlar boyu pek bir farklılık göstermemiş, ilk defa Avrupa tarzı örnek alınarak dikilen beyaz gelinliği II. Abdülhamit'in kızı Naile sultan giymiştir.”⁶²⁴ II. Abdülhamit zamanında, bazı erkekler çarşaf giyerek hırsızlık ve kötü işleri yapmaya başladılar. Bunun yanı sıra bazı erkekler çarşaf giyerek saraya girmeye çalışmışlardı. Bunu gören II. Abdülhamit “... 2 Nisan 1892 (1308)'da, çok ince kumaştan siyah çarşaf giyinmiş ve siyah tül dahil örtünmüş olan müslüman kadınlarını mâtem tutan hıristiyanlara ...”⁶²⁵ benzediklerini bahane ederek çarşaf giyilmesini yasaklamıştır. Batı'nın Osmanlılar üzerindeki etkisinin yanı sıra,

⁶¹⁷ Abalı, s. 184.

⁶¹⁸ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 100.

⁶¹⁹ Abalı, s. 183.

⁶²⁰ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 127.

⁶²¹ S. Doğan, s. 43.

⁶²² Toprak, ss. 252-253.

⁶²³ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 118.

⁶²⁴ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 105.

⁶²⁵ Kurnaz, (1839-1923), s. 57.

Osmanlılar ve Kafkas ve Balkanlar arasındaki savaşlar da Osmanlı İmparatorluğu'na yeni kıyafet biçimleri getirmiştir. Göçmen kadınların Osmanlı topraklarına gelmesi, kıyafetlere ve diğer alanlara yeni modalar getirmek anlamına geliyordu.⁶²⁶

Osmanlı son yıllarına yaklaştıkça daha farklı düşünceler de ortaya çıkıyordu. Bu gruplar, kadınlar ve giydikleri kıyafet türü hakkında da görüş bildirdiler. “İslamcıların en radikal kanadından olan Şeyhülisâm Musa Kâzım Efendi, kadınların çarşafsız ve bir erkeğin yanında sokağa çıkmasına şiddetle karşı çıkıyor ve kadınlara çarşaf giymeyi mecbur kılacak bir kanun istiyordu.”⁶²⁷ İslamı kabul eden kişiler bu gruba bağlı oluyorlardı ve şeyhüliâmın söylediklerini takip ediyorlardı. Fatma Aliye Hanım gibi kadınlar birçok konuda İslamcıların görüşlerine kabul etmiyorlardı. Fakat bu konuya gelince, daha ılımlıydılar ve kadınların hem Türk-İslam hem de Avrupa tarzı kıyafetleri giyebileceğine inanıyorlardı.⁶²⁸

*Tesettüre ilk tepki, Batıcıların önde gelen ismi Abdullah Cevdet'ten gelmiştir. 1908'de İctihad'ı Cenevre'de yayınladığı yıllarda, müslüman halkın kalkınması için gerekli çareler üzerine müslümanlar ve Avrupa'nın tanınmış kimseleri arasında bir anket yapar. Bu ankete esprili bir Fransız edebiyatçısı şu cevabı verir: 'Kuran'ı kapa, kadınları aç' Abdullah Cevdet bu sözü, küçük bir değişiklik yaparak aile reformunun sloganı olarak kullandı: 'Hem Kuran'ı, hem kadınları aç' Nitekim, 1908 devriminden sonra peçe ve çarşafı mücadeleyi başlatmıştır.*⁶²⁹

İslamcılar ve Batıcılar, Osmanlı döneminde farklı düşünce biçimleriyle hareket eden gruplar arasındaydılar. Gazete ve dergiler de kadın kıyafetlerini değiştirmede etkili oldu. Malûmat gazetesi gibi diğer gazeteler de kadın giysilerinin değişimini, ferace ve çarşafın unutulmasını incelemeye başladı. Kadınlar modanın yanı sıra, bu dönemde görünüme de önem vermişler.⁶³⁰ Paris ve Viyana'daki popüler kıyafet ve makyajlar Osmanlı kadın gazete ve dergilerde yer almıştır.⁶³¹

Kadınlar Dünyası dergisinde yazan Aziz Haydar Hanım, çarşaf ve peçeye karşı çıkarak dine ve sağlığa uygun başka bir kıyafet giymek istediklerini söylemiştir. Yüz örtmenin İslam'da olmadığı, çarşafın iklim şartlarına uymadığı ve gezdiği

⁶²⁶ S. Doğan, s. 44.

⁶²⁷ Kurnaz, (1839-1923), s. 92.

⁶²⁸ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 186.

⁶²⁹ Kurnaz, (1908-1918), s. 61.

⁶³⁰ 889. ربيع الاول 1314، 24 تموز 1313، عدد 93، ص 889.

Malûmat, 5 Ağustos 1897, sayı 93, s. 889.

⁶³¹ İcimsoy, ss. 103-104.

*yerlerde kadın örtünmesinin farklılıklar gösterdiğini söyleyerek yeni bir kıyafetin gerekliliğini vurgulamıştır.*⁶³²

Yukarıda belirtilen faktörler ile gazete ve dergilerin faaliyetleri özellikle kadınlar arasında birçok konunun değişmesine yol açmıştır. Bazı mahallelerde ve pazarlarda tesettüre ile ilgilenmeyen ve peçe ve çarşaf olmadan toplulukta bulunan kadınlar vardı.⁶³³ Bunun yanı sıra tramvada peçe takmadan erkekler arasında gelen kız öğrenciler de görülmüştür.⁶³⁴

İslamcılar toplumda tesettüre uymayarak, açık-saçık görülen kadınları eleştirdiler. Osmanlı hükümetinin bunu engellenmesini istediler.⁶³⁵ Tesettüre karşı gelenler, sadece bazı kadınlar ve gazetelerle sınırlı kalmamış, bazı fabrikalar ürünlerini tanıtmak için Avrupa'daki kadın fotoğraflarını da kullanmaya başlamışlar. Bazı fabrikalar daha da ileri gitmiş ve müslüman kadınların isimlerini ve resimlerini ürünlerini tanıtmak için kullanmışlar. 'Şemalı kibrit' de bu ürünler arasındaydı.⁶³⁶ İslamcıların bu konudaki itirazları hükümetin tebliğine yol açtı. İslamcılara göre bu tür işler İslam'a karşı gelmektir.⁶³⁷ Kadınların anayasal devrimden sonra tesettür konusunun hafifletilmesine rağmen, bu konu Osmanlı hükümetinin ve İslamcıların Osmanlı topraklarında tamamen Avrupa kıyafeti benimsediği anlamına da gelmiyordu. Örneğin "1901'de çıkarılan Beyannâme'de de, arabaların içinde dahi peçelerin açılmaması emredildi..."⁶³⁸ Osmanlı kadınlarının Avrupa etkilerine rağmen, kadınların şeyhülislâm tarafından verilen kararlardan kurtulmak için daha fazla zamana ihtiyacı vardı.

Kaçar döneminde herhangi bir sebepten dolayı İran'da zaman geçirmiş olan yabancıların görüşleri okuyucular için dikkat çekmektedir. Kaçar döneminde ve özellikle Nasıreddin Şah'ın döneminde İran'da bulunan bu kişiler İran'ın durumunu anlatıyorlardı. Bu insanların yazılarında kadınlar hakkında söyleyen noktalar da gözden geçiriliyor. Bunlardan önce İran hakkında yazılan seyahatnamelerde erkeklerin yanında savaşa giden

⁶³² S. Doğan, ss. 44-45.

⁶³³ **21.Ek.** Tesettüre karşı gelen kadınlar; DH. EUM. THR. 00006- 00011- 003. 1327 N 13.

⁶³⁴ **22.Ek.** Tesettüre riayet etmeyen kızlar; MF. MKT. OO992- 00018- 001- 001. 325 RA 08.

⁶³⁵ **23.Ek.** Tesettüre uymayan kadınlara karşı tebligat; İ. ZB. 00003- 00015- 001- 001. 1317 Ra 18.

⁶³⁶ **24.Ek.** Şemalı kibrit'in üzerindeki kadın resimleri; DH. MKT. 02094- 00001- 001- 001. 1316 R 04.

⁶³⁷ **25.Ek.** Tesettüre riayet etmeyen kadınlara karşı İslamcılar; DH. MUİ. 00121- 00015- 002- 001.1328 Ş 08.

⁶³⁸ Nurefşan Dinç, s.34.

kadınlardan bahsedildi. Kilavikhof, diğer yazarlar gibi, savaşlardaki kadınların varlığından ve özellikle Timur Han'ın ordusunda var olan kadınlar hakkında bilgi veriyordu. Kadınların savaştaki varlığı da savaşların zaferle sonuçlanmasına büyük katkı sağlamıştır.⁶³⁹ Geleneklere göre İranlı aileler yılın on üçüncü⁶⁴⁰ gününde doğaya çıkıyorlardı. İranlıların bu alışkanlığı yabancılarının dikkatini çekiyordu. Çünkü kadınlar da erkekler ile beraber bu gelenekte bulunuyorlardı. Bu gelenek arkasında birçok tarihi hikaye vardı. İranlı kadın ve erkekleri yan yana görmek belli zamanlarda mümkün oluyordu.

Kaçar dönemi kadınları birçok batıl inanca sahiptiler. Yeni bilimler yerine bu kadınlar bu batıl inançlara kabul ediyorlardı. Latard bu kadınlara kendi seyahatnamesinde de yer verdi. İranlı kadınlar hasta çocuklarını, doktor yanına götürmek yerine muska yazan ya da Kuran okuyan bir adamın yanına götürüyorlardı.⁶⁴¹ Önceki bölümlerde belirtildiği gibi İran'da farklı etnik kökenler ve dinler bulunurdu. İran'da farklı geleneklerin olmasının nedeni de budur. Bu dinlerden biri 'Ahle Hagh'dı. Bu dine inananlar tek eşliliği kabul ediyorlardı. Bunların arasında çoğul evlilik günahı. Bir başka özelliği de kadınların peçe takmak zorunda kalmamasıydı. Kadınların başörtüsü olmadan sokağa çıkmalarına izin verilirdi.⁶⁴² Bu seyahatnamelerin görüşlerini daha iyi anlamak için birkaç tanesini incelemek gereklidir. Pulak, sarayda doktor olarak çalışanlardan biriydi. Bu doktor Almanya'dan İran'a geldi. Amir Kabir'in davetiyesinde, darülfünun okulunda görev aldı. Bu kişi İran'da tıp biliminin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadı. Pulak, kitabında İran'daki durumu inceledi. Kadınlar hakkında da bilgi verdi. Harem, kutsal anlamına gelen ve erkeklerin girmesi yasak olan yerlerden biridir. İran'da kadınlar evin dışında başörtüsü giyinmelidirler ve bu bir zorunluluktur. Eğer pazarda bir kadının peçesi düşürse erkekler ona bakamazlar. Bu durum kadının peçesini düzeltmesi için bir fırsattır.⁶⁴³

İranlı kadınların bu dönemindeki örtüleri yabancıların dikkatini çeken bir başka konudur. İranlı kadınların giyim tarzı herhangi bir yere gitme cesareti verecek şekildedir.

⁶³⁹ Panahi, s. 27.

⁶⁴⁰ 21 Mart tarihi İranlıların yeni yıla girişi sayılıyor.

⁶⁴¹ Panahi, s. 132.

⁶⁴² Nahid, s. 10.

⁶⁴³ Yakoob Edward Pulak, **İran Va İranıyan** (İran Ve İranlılar), çev. keykavoos jahandari, Kharazmi, Tahran, 1361, ss. 156-157.

İranlı kadınlar evden çıkarken koyu mavi çarşaf lar giiyorlardı. Bu çarşaf kadın nın tüm vücudunu kaplıyordu. Kadınlar yüzlerini örtmek için de peçe kullanıyorlardı. Bu peçe tüm yüzü kapatıyordu önünü görebilmek için sadece gözlerinin önünde bir boşluk vardı. Yaz aylarında bu giyim tarzı oldukça zordu. Sıcak havalar, kadınların serinlemek için peçelerini biraz kaldırmasına neden oluyordu. Bu durumda İranlı erkekler kadınlara bakmamalı ve yere bakmalıydı. Bu giyim tarzı ile İranlı kadınları tanımak da çok zordu. İranlı kadınlar mücevherlerle çok ilgilenirlerdi. Çünkü boşanma durumunda, kocasının evinden yalnızca bu mücevherleri alma hakkına sahiptiler. Bu yüzden Pulak, İranlı kadınların mücevherlerini sevmesine hak verdi.⁶⁴⁴

Yabancılar tarafından dikkate alınan diğer hususlardan biri de İran'daki evlilik tarzıdır. Kızlar dokuz yaşından itibaren örtünmeye zorlanmıştır. İran'da on yaş ve on bir yaşta evlilik, kızlar için yaygındı. Ama bazen daha küçük yaşlarda da evlendirildiler. Güzel kızlar aileleri için bir gelir kaynağı olarak kabul edildi. Çünkü birçok erkek onlarla evlilik için gönüllüydü. Bu durumda gelinin ailesi damattan birçok başlık ve mehir istiyorlardı. İran'da evlilik görücü usulu tarzında yapılıyordu. Evlenmeden önce kız ve erkek birbirlerini görmüyorlardı. İran'da evlenmeyle ilgili diğer konulardan biri de yaşlı erkeklerin genç kızlarla evlenmesiydi. Genç bir kızla evlemenin onları gençleştireceğine inanıyorlardı. Kadınlar konusu, yabancılar tarafından da değerlendirildi. Kadınlarla ilgili diğer bir konu da hamileliktir. Kadınlar doğum sırasında birçok hastalığı tecrübe ediyorlardı. Bu hastalıklar nedeniyle bazı kadınlar hayatlarını kaybediyorlardı. İlk bebeğin doğumunda, bazı kadınlar emzirme yeteneğine sahip değildi. Türkiye'de kadınların yaptığı gibi, böyle bir sorunu olan kadının ilk önce bir köpeğin yavrusunu emziyordu. Bu da kadınlarda meme hastalıklarının daha fazla görülür hale getiriyordu.⁶⁴⁵ İran'da kadınların dövülmesi yaygın değildi. İran'daki kadınlar için en büyük sorun, erkeklerin yeniden evlenmesiydi. Kadın ve erkeğin aldatma konusuna gelince, İran'da böyle bir noktayı ispat etmek zordur.⁶⁴⁶ Ancak aldatma ispat edilirse ciddi şekilde cezalandırılırdı. Pulak, kitabında ayrıca kadınların emeğinden de söz etti. Kentli ve kırsal kadınlar

⁶⁴⁴ Pulak, s. 116.

⁶⁴⁵ Pulak, ss. 141-145.

⁶⁴⁶ Pulak, ss. 150-151.

arasındaki farkları söyledi. Kırsal ve fakir kadınlar ev işleri ile meşgul oluyorlardı. Ayrıca yün ve diğer şeylerle uğraşırlar; çorap, kilim ve diğer ürünleri örerlerdi. Üst sınıfların kadınları sadece eğlenmeyi biliyorlardı. Onların işleri, bir araya gelip hamama gitmek, nargile içmek ve tatlı yemektir. Bu sınıfların kadınları daha az gazete ve kitap okuyorlardı. İranlı kadınlar kapalı ve tek tip giyim tarzından dolayı istedikleri yere rahatça gidiyorlardı. Doktora, pazara ve diğer yerlere kim oldukları bilinmeden gitmeleri mümkündü.⁶⁴⁷

Bu yazarlar İran'ı çeşitli açılardan incelendiler. Bu nedenle bu seyahatnameleri okumak, İran'ın o dönemindeki toplumu tanımak için de faydalıdır. Madam Karla Sorna, İran'daki durumu inceleyen diğer yabancı yazarlar arasında yer alır. 1877'de İran'ın durumu bu İtalyan kadın tarafından değerlendirildi. İran kadınları hakkındaki farklı görüşleri de ilginçtir. Madam Karla Sorna, yazılarında kadınların evde ve dışarda giyimlerinin farklı olduğu hakkında bilgiler de verdi. Söz konusu, İranlı kadınları incelemek olduğunda, Avrupalı kadınlar hakkında da bilgi verip bu iki toplumu karşılaştırıyordu. İranlı kadınlar evde daha az kıyafet giyiyor ve daha fazla makyaj yapıyordu. Avrupa'daki kadınlar dışarıda açık kıyafet giyerken, İran'daki kadınlarsa evde Avrupadaki kadınlar gibi açık kıyafet giyiyorlardı. Kadın giyim tarzı haremde farklıydı. Haremin kadınları Avrupalı balerinler gibi kısa etekler giyiyorlardı. İranlı kadınlar evlerinin dışında koyu mavi çarşaf, kırmızı, gri ve yeşil pantolonlar giyiyorlardı. İranlı kadınlar sadece gözlerini sürme çekmiyor, kaşlarını yay şeklinde düzeltiyorlardı. Onlar sadece kendileri değil evlerinin güzelliklerine de dikkat ediyorlardı. Bu yüzden evlerinde el sanatları görünüyordu. İranlı kadınlar hakkında bu gibi görüşler Madam Karla Sorna tarafından belirtildi.⁶⁴⁸ Şahın kadınlarına gelince, şahın kadınları saray dışına bir fayton ile çıkıyorlardı. Şahın kadınları fayton ile geçerken, erkekler kadınların faytonundan uzaklaşmalıdır. Erkekler bu faytonlara bakmamalı, faytonu görürlerse kaçmak zorundalardı. Erkeklerin, Şahın kadınlarının faytonuna bakması, onların ölümlerine veya cezalandırılmasına sebep oluyordu. Tabii ki, bu tür bir hassasiyet çok gariptir çünkü bu dönemdeki kadınlar örtü türlerinden dolayı tanınmazlardı.⁶⁴⁹

⁶⁴⁷ Pulak, ss. 157-158.

⁶⁴⁸ Madam karla Sorna, ss. 73-74.

⁶⁴⁹ Madam karla Sorna, s. 118.

Madam Karla Sorna, İranlı kadınlarla olan karşılaşmasından bahsetti. Birçok İranlı Madam Karla Sorna'yı görmeyi çok merak ediyordu. Onu görebilmek için Kethüda'nın evine gelmişlerdi, aralarında kadınlar ve çocuklar da vardı. Kadınlar, erkeklerin yanında oturan, bir örtüsü olmayan bu kadını görünce çok şaşırdılar. Madam Karla Sorna, bu karşılaşmasındaki çarşaf giyen ve peçe takan İranlı kadınlarından bahsetti. Bu kadınlar bazen peçelerini kaldırıyor ve bunu birçok durumda yapıyorlardı. Bu yabancı yazar, kadınların kendisine ayaklarını ve göğüsleri çıplak olarak gösterdiğini belirtti.⁶⁵⁰ Yabancı kadınların görülmesi, İranlı kadınların değişmeyi düşünmesinin nedenlerinden biriydi. İranlı kadınlar, bu kadınlar ve kendi aralarındaki farkları görerek kendilerini değiştirmek için mücadele ediyorlardı. Madam Karla Sorna İran pazarlarını Avrupa maskeli balolarına benzetiyordu. Bu tür bir benzerliğin nedeni İranlı kadınların peçe takmalarıydı. İranlı kadınlar ya tek ya da iki veya üç kişiyle pazarlara gidiyorlardı. Erkeklerin de pazarlarda at bindikleri görüyordu.⁶⁵¹

İran'da Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk büyükelçisi olan Benjamin, İran'daki durumunu inceliyor ve İran'ın kültürü, özellikle de İranlı kadınlar hakkında bilgi veriyordu. Benjamin, İran'da kadın giyimine çok farklı bir bakış açısı ile inceledi. İranlı kadınlar çarşaf giymeyi ve yüzüne peçe takmayı kendileri tercih ediyorlardı. İran'da çok eşlilik olduğu sürece, İranlı kadınlar, erkeklerin kötü bakışlarından kurtarmak için bu giyim tarzını istiyorlardı. İranlı kadınların giyim tarzı, kimsenin onları tanımayacağı şekildedir. Hiçbir erkeğin kadına bakmasına izin verilmez, çünkü bunun cezası ölümdü. İranlı kadın yüzünü birine göstermek isteseydi, o zaman birkaç saniyeliğine biraz peçesini kaldırıyor.⁶⁵²

Yoksul ve zengin kadınlar için örtü türü çok fazla farklılık göstermedi. Onların tek farkı taşıdıkları mücevherattır. İranlı kadınlar evin dışında çarşaf giymeye zorlandılar. Fakat evde rahat kıyafetler giydiler. Elbette bu yabancı erkekler tarafından görülmedi. Bu erkek yazarlar sadece duyduklarına inandılar. İran'da çok eşlilik vardı. Elbette bu sadece bazı insanlar arasında görüldü. Şah, ülkenin otoriteleri ve ağalar bu insanlar arasında yer

⁶⁵⁰ Madam karla Sorna, s. 26.

⁶⁵¹ Madam karla Sorna, s. 68.

⁶⁵² Samuel Greene Wheeler Benjamin, **İran va İranıyan** (İran Ve İranlılar), Çev. Avanskhan, Golbang, Tahran, 1363, ss. 156-157.

alır. İran'daki çok eşliliğin aksine, şahın kızlarıyla evlenenlerin tekrar evlenme hakkı olmadığı söylenmeli. Bu evliliklerden birinde Nasıreddin Şah'ın kızı Esmat al-Devle, Moir al-Mamalik ile evlendi. Damat bir süre sonra Avrupa'ya kaçtı. Esmat al-Devle'nin mektupları da bu kaçan damadın geri dönüşüne sebep olmadı. Bu erkeklerin kaçıışı sadece bu sınıfta görülmüyordu diğer sınıflarda da böyle bir sorun vardı.⁶⁵³ İran'ın etnik kökenleri ve dinleri arasında örtü türü farklıydı. Benjamin; Zerdüş, Ermeni ve hatta İran etnik grupları arasındaki farkı ifade etti. İranlı kadınlar birçok yerde grup şeklinde gidiyorlardı. Taziye⁶⁵⁴ gibi törenler bunlar arasındaydılar. Bu tür yerlerde kadınlar çeşitli konular için tartışıyorlardı. Bu kavgalar sırasında bazen birbirlerinden peçe ve çarşafları çekiyorlardı. Bu kadınların başörtüsünün düşmesine neden oluyordu.⁶⁵⁵

İranlı kadınlar nakış, resim ve şiir sanatlarıyla ünlüdürler. İranlı kadınlar çok etkilidir, ancak birçok yabancı, İranlı kadınların cahil olduklarını ve hiçbir şey yapmadıklarını düşünüyordu. Aksine İranlı kadınlar Avrupalı kadınlar gibi ve birçok etkiye sahipler. İranlı erkeklerden korkmamalı, ancak İranlı kadınlar onları etkilemekten korkmalıdır. Benjamin bu konuda herhangi bir ülkedeki kadınların İranlı kadınlar kadar etkili olmadığını belirtmektedir.⁶⁵⁶ İranlı kadınların haklarını, özellikle oy hakkını talep etmemelerinin nedenlerinden biri de kocaları üzerindeki etkileriydi. Çünkü evliliklerde kocaları eşlerinin düşüncelerine saygı duyuyordu. Erkekler oy kullanırken bile eşlerinin etkisindeydiler. İranlı kadınlar çok fazla yeteneklere sahiplerdi. Peçe takmayı kaldırmak istiyorlarsa yapmayacaklarını düşünmeyin; İslam'a inandıkları için türbanı sevdiler, eğer böyle düşünmeselerdi toplumda giyim tarzını değiştirmiş olabilirlerdi. İran'daki kadınlar, giyim tarzlarının onların onuruna bağlı olduğunu biliyorlardı ve bu nedenle buna karşı çıkmadılar.⁶⁵⁷ Hareme aşına olan diğer yabancılar arasında Nasıreddin Şah'ın doktoru Dr. Fouwriye idi. Dr. Fouwriye, Nasıreddin Şah'ın haremi hakkında da bilgi vermişti. Harem içinde 500 kadının yaşadığı bilgisi dikkat çekiciydi. Bu kadınlardan bazıları Nasıreddin Şah ile avlanmaya gidiyorlardı. Haremdeki kadınların hata yapma olasılığı daha düşüktür

⁶⁵³ Benjamin, ss. 259-265.

⁶⁵⁴ İmam Hüseyin için yapılan törenlerin adı.

⁶⁵⁵ Benjamin, s. 445.

⁶⁵⁶ Benjamin, ss. 155-156.

⁶⁵⁷ Benjamin, s. 445.

çünkü hadımlar haremi kontrol altında tutuyorlardı. Haremde ve haremın dışında kadınların giyimi farklıydı. Dr. Fouwriye diğerk yabancılar gibi kadınların giysi ve mücevherlere olan ilgisi hakkında bahsetti. Haremdeki kadınlar Dr. Fouwriye tarafından incelenmiştir. Haremde kadınlar kaç farklı gruplara bölünmüştü. Birinci seviyedeki kadınların her birinin sarayda kendi odası vardı. Onlar için birçok hizmetçi de çalışıyordu. Ancak hareme yeni gelen kadınlar ikinci seviyede yerleştirildi. Haremdeki yaşam geleneklerini öğrenene kadar diğerk harem kadınlarıyla birlikte yaşarlar. Bu kadınlar için seviyeye göre maaş veriyorlardı. Kadınların kıyafetleri çok basitti. Altında kısa gömlek giydikleri bir yelek giyorlardı. Genellikle eşarp takıyorlar ve beyaz çoraplar giyorlardı. Yaşlı ve genç kadın kıyafetleri aynı biçimdeydi.⁶⁵⁸

Şahın haremında iki yabancı kadın vardı. Bunlardan birisi Fransız asıllı İsviçreli bir kadındı. Bu kadın, Venedik'teki İran Büyükelçiliğinin sekreterinin çocuklarının hemşiresiydi. Bu şekilde İran'ı tanımış oldu ve daha sonra İran'a geldi. O dönemde İran'da yaşadığı için pişmanlık duyuyordu. Haremde bulunan bir diğerk yabancı kadın Fransızdı. Bahsedilmiş kadının aksine, haremde yaşadığı için gayet memnundu. Bu kadın İranlı kadınlar gibi yaşıyordu. Dr. Fouwriye'ye göre bu kadın haremde dışarıya çıktığında da İranlı kadınlar gibi çarşaf giyip peçe takıyordu.⁶⁵⁹ Bu dönemde İran'da yaşayan yabancılar İngiltere Kraliçesi'nin doğum günü de dahil olmak üzere İran'da başka ülkelerin geleneklerini de kutlanıyordu. Dikkat edilmesi gereken diğerk nokta haremdeki kadınlar erkek hekimler tarafından tedavi görülebiliyordu. Var olan kuralların aksine bu dönemde artık bu konu fanatik bir bakışla görülmedi.⁶⁶⁰

Avrupalı doktorun dikkatini çeken ve kadınların katıldığı yer 'Tekyeye Devlet'⁶⁶¹ olarak adlandırılan bir yerdi. Burası birkaç kapı ve üç kattan oluşuyordu. Duvarlar çinilerle dekore edilmişti ve tavanda asılı birkaç avizler vardı. Alt katta Taziye'nin⁶⁶² yürütülmesi için bir yer var. Kadınlar ve çocuklar için de bir yer düşünülmüştü. Dr. Fouwriye buraya Gülistan kapısından girdi. Dr. Fouwriye bu binayı sirk konumuna

⁶⁵⁸ Fouwriye, s. 118.

⁶⁵⁹ Fouwriye, s. 135.

⁶⁶⁰ Fouwriye, s. 148.

⁶⁶¹ Devlete sığınak

⁶⁶² Kerbala'yı canlandırılan tiyatro

benzetmiştir.⁶⁶³ Claude Anet, İran'a gelen diğer Avrupalılardandır. İran'daki durumu inceleyen Claude Anet, İran'daki kadın ve erkekler hakkında bilgi verdi. Evdeki ve ev dışındaki kadınların giyim tarzı farkına dikkat çekiyordu. Kadınlar ve erkekler aynı yerlerde toplamıyorlardı. Sadece erkeklerin toplantılarında bulunan kadınlar, dans eden fahişelerdi.⁶⁶⁴ Claude Anet, İran'da bulunduğu bir düğüne tanık oldu. Bu düğünde erkekler ve kadınlar birbirinden ayrı eğleniyorlardı. Kadınların olduğu kısım çok sıkıcıydı. Erkeklerin kısmı da fahişelerin dans etmesine rağmen ilginç değildi.⁶⁶⁵

İran'da Ghouchan'da kaldığı sırada ortaya çıkan bir başka olay da onu şaşırttı. Bu Ghouchanlı olan bir kadının başına gelmişti. Bu yabancı yazar, küçük kasaba ve köylerde yaşayan kadınları çalışkan ve erkekleri tembel ve afyon bağımlı olduğunu söyledi. Bu bağımlı erkeklerden biri, eşini bilinmeyen bir nedenden dolayı terk etti. Bu olaydan üç yıl sonra köye döndü. Bu sırada eşi evlendi. Adam da din adamlara gidip eşini şikayet etti. Din adamları da iki erkekle evlenen kadını taşıyarak ölüme mahkum etti. Kadını yarı çıplak ve ayakkabısız bir çukurun içinde koyup etrafını kumla doldurdular. Sonra herkes kadına taş attı. Bu şekilde onu öldürdüler. Bu Kuran'dan çıkan bir kanundur.⁶⁶⁶ İran'da bu dönemde, zina suçu ispatlanamayan birçok kadına ceza veriliyorlardı. Ancak erkekler, birkaç kadınla evlenmesi kötü bir iş değildi. Aynı zamanda sevaplı bir işti. İranlı kızların şahla olan evlilikleri ve hareme girmeleri de ailelerini memnun ediyordu. Bu sadece aileleri saraya yakın hale getirmekle kalmadı, aynı zamanda onlar için imtiyazlar getiriyordu.⁶⁶⁷ İranlı kadınlarla ilgili diğer yazarlar arasındaki Morgan Şuster ismini söylemektedir. Kadınlarla ilgili görüşleri diğer yazarlardan farklıydı. 1907 yılında kadınların yaptıklarına odaklandı. Kadınların özgürlük alanında yaptıklarından bahsetti. Kadınların bakış açılarının nasıl değiştiği, yazarın dikkat ettiği bir başka konuydu. Morgan Şuster'in bakış açısına göre, İranlı kadınlar sadece özgürlük ve haklarını istemediler, aynı zamanda gizli derneklerde de çalışmaya başladılar.⁶⁶⁸ Bayan Setaking, İran'daki

⁶⁶³ Fouwriye, ss. 108-109.

⁶⁶⁴ Anet Claude, **Khaterat Safar Claude Anet Dar Aghaz Maşroute** (Meşrutiyetin İlk Yıllarında Claude Anet'in Hatıraları), çev. Iraj Prouşani, Moin, Tahran, 1368, s. 22.

⁶⁶⁵ Claude, s. 13.

⁶⁶⁶ Claude, ss. 153-155.

⁶⁶⁷ Abdi, s. 15.

⁶⁶⁸ Şuster, ss. 236-238.

kadınların değişmesinden bahsetti. Geçtiğimiz yıllarda kadınlar sadece misafirleri ağırlamayı düşünüyorlardı. Onlar için çay ve içki hazırlamak o kadar önemliydi ki bazen konuğu görmüyorlardı. Konukları gördüklerinde de evin hizmetçisi gibi davranıyorlardı. Bu yazar İran ve İranlı kadınların değişim yoluna girmelerine inandı.⁶⁶⁹

Nikki R. Keddie, İran'daki durumu farklı bir şekilde ele aldı. Avrupalıların hayal ettiği gibi hareme bakmadı. Haremin evin bir parçası olduğunu ortaya koydu ve Avrupalıların düşündüklerinin aksine haremi cinseliğin öne çıktığı bir mekan olarak değerlendirmede.⁶⁷⁰ İran'da meydana gelen değişiklikler yabancı yazarlar tarafından dikkate alınmayacak bir konu değildi. Bu değişikliklerden biri de kadınların haklarına ulaşma hareketi oldu. Kadınlar 'Jamiyat Nasvan Vatankhah'⁶⁷¹ gibi derneklere üye oluyorlardı. İran'ın komünist kadınları da hareket özgürlüğünden vazgeçmediler ve faaliyetlerine devam ettiler. Bu yıllarda İran'da kadınlar tarafından gazete ve dergiler yayınlıyordu. Bazı gazeteler 1920'lerde kadınların örtüsünün bırakılmasını savunan 'Name Zanan'⁶⁷² gibi kapatıldı. Bu gazetelerin kadın editörü bir kısmı tutuklandı ve hatta hükümet tarafından hapsedildi. Siyasi olarak çalışmayı amaçlayan gazeteler daha uzun süre yayımlanmaya devam etti. 'Donyaye Zanan'⁶⁷³ İran'da on üç yıl boyunca yayımlanmış dergilerden biriydi. Gazetelerin yayımlanması, Nikki. R. Keddie'nin hassasiyetini çeken diğer konulardan biriydi.⁶⁷⁴ İran'daki bazı yabancı yazarların kadınlarla ilgili görüşlerini incelendiğinde, İran toplumunda özellikle de kadınlar alanında yapılan değişikliklerin bir gecede ortaya gelmedi ve bu değişimler için uzun yıllar sürdüğü ortaya çıkıyor.

İslam'ın her iki hükümetteki giysilere ilişkin kuralları kadınların peçe takmasına ve çarşaf giymesine neden oldu. Osmanlı hükümeti Avrupa'nın modernleşmesini takip ederek kadın giyiminde değişiklikler ortaya çıkarmıştı. Bu dönemde Avrupa modası, Osmanlı kadınlarının dikkatini çekti. Gazete ve dergilerde de giyim şekli yayınlanan konular arasındaydı. İran'da ise bazı kadınlar tarafından Avrupa modası takip edilse de

⁶⁶⁹ Mosavar, s. 28.

⁶⁷⁰ R.Keddie, s. 348.

⁶⁷¹ Vatansever kadınların derneği

⁶⁷² Kadınların mektupları

⁶⁷³ Kadınların dünyası

⁶⁷⁴ R.Keddie, ss. 159-162.

fanatikler giyim konusundaki değişikliklere karşı çıkıyorlardı. Osmanlı bu konuda Avrupa'ya yakın olduğundan dolayı daha etki altındaydı. İran'da ise Avrupa'yı gören entelektüeller tarafından giysi alanında değişiklikler ortaya çıktı. İran şahları da Avrupa seyahetinden sonra bu konuda haremde birçok değişik yaratmıştı.

2.7. OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERDE KADIN VE EĞİTİMDEKİ DEĞİŞİM SÜRECİ

Tanzimattan önceki dönemde harem dışındaki kadınların eğitimine önem verilmemişti. Tanzimat dönemine gelene kadar durum eskisi gibi devam ediyordu. Eğitim, insan hayatındaki en önemli maddelerden biridir. Eğitimli olmayan bir kişi başkalarına da bir şey öğretemez. Osmanlı yönetiminin ilk yıllarında kadınlar eğitimden men edildi. Haremdeki kadınların nasıl eğitildiği hakkında çok bilgi bilinmiyor, ancak bu kadınların bir kısmı okuma ve yazma becerisine sahip olduğ u bilgisi vardı. Mektuplar bu kadınlar tarafından şaha yazılmıştı ki bu da yazma yeteneğini göstermektedir.⁶⁷⁵ Genel olarak konuşursak, bu dönemde okuma-yazma toplumun çoğunluğu arasında görülmedi. Bu dönemde kadınların durumu diğerlerinininkine benziyordu. Sadece varlıklı ve zengin aileler kızlarını eğitim vermek için öğretmenler tutuyorlardı. Bu amacı gerçekleştirmek için tutulan öğretmenler, bu zengin ailelerin evine geliyorlardı.⁶⁷⁶

Bu öğretmenler tarafından verilen derslerin çoğu dini idi. Kur'an okumayı bilenler okur-yazar olarak biliniyordu. Bu nedenle varlıklı aileler kızlarına Kur'an öğretebilecek öğretmenleri tutuyorlardı.⁶⁷⁷ Osmanlı da ilk matbaalarının ortaya çıkması ile birlikte eğitim de dikkate alındı. İlk matbaa 1729'da kuruldu ve bunun ardından okuma-yazma konusu da önem kazandı.⁶⁷⁸ Genel olarak eğitime odaklanan ilk kişiler, misyonerler idi. "Orta Doğu'nun yabancı misyonerler tarafından istilâsı, 1830'lar ve 1840'larda gerçekleşti. Misyoner faaliyetleri bakımından en etkili iki topluluk, Amerikan Misyoner

⁶⁷⁵ Kaplan, s. 3.

⁶⁷⁶ Okuducu, s. 79.

⁶⁷⁷ Okuducu, s. 89.

⁶⁷⁸ İcimsoy, s. XV.

Teşkilatı, American Board ve Fransız Misyoner gruplarıydı.”⁶⁷⁹ Bu yabancı misyonerler tarafından açılmış olan okullar, eğitimin gelişmesine neden olmuşlar. Başlangıçta müslüman kızların bu okullara gitmeleri yasaklanmasına rağmen, bu yabancı okulların kapıları daha sonra müslüman kızlara da açıldı. 1824’te II. Mahmut’un zamanında, eğitim alanındaki değişiklikler geniş bir şekilde başladı.⁶⁸⁰

*Tanzimat Dönemi’ne damgasını vuran diğer iki önemli devlet adamı olan Ali Paşa ve Fuat Paşa da ülkenin güçlenmesi için modern eğitime özel bir önem vermişlerdir. Reşit Paşa, A. Cevdet Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa hep birlikte bir devri yaratmışlardır. İktidarı tutucu ve görünüşte reformcu kadrolardan devir alan Tanzimatçılar, 19. yüzyılın ortalarında reformlarını geleneksel bir devletin kadrolarıyla çeşitli din ve dilden grupların çalıştığı bir ortamda bulunmak zorunda kalmışlardır.*⁶⁸¹

Tanzimat fermanının kendisinde kadınlar için bir hüküm bulunmamasına rağmen, fermanın ortaya çıkmasıyla birlikte kadınların statüsünde birçok değişiklik olmuştur. Kadınların eğitim aldığı ilk alan ebelikti. Bu bağlamda ilk kez 1826’da erkekler eğitilmiş ve daha sonra 1842’de kadınlar için de izin verilmiştir. Tanzimat fermanının ardından diğer padişahlar da eğitim konusuna dikkat etmişler. Örneğin “Abdülmecid (1823-1861), 1845’te yayınladığı hattı-ı hümayunda mesleki ve genel öğretime ahiret işleri ölçüsünde önem verilmesini istemiştir. Padişahlığı döneminde Ebe okulu (1842), ilk idadiler (lise), Darülmuallimin (erkek öğretmen okulu) ve kız Rüştîyeleri ...”⁶⁸²

Bu değişikliklerin yanı sıra yabancı misyonerlerin tarafından açılmış olan okullar çalışmaya devam etmişler. Örneğin 1845’te açılan ‘Home school’dan söz edilebilir. Bu okulda kızlar da girmiş ve eğitim hakkına sahip olmuşlar.⁶⁸³ Bu hakları gören Osmanlı aydınları da müslüman kızların eğitimini istediler. Abdülmecid’in hüküm sürdüğü yıllarda eğitimde değişiklikler devam etmişti. Yıllar önce eğitim, ordu için geçerli olsa bile bu dönemde genel bir şekilde ele alınmıştır.⁶⁸⁴ “1856’da Islahat fermanı ilan edildi; 1858 Sultanahmet’te ilk kız Rüştîyesi (lise)⁶⁸⁵ açıldı. Bu dönemde İstanbul’da 13 erkek rüştîyesi

⁶⁷⁹ Suavi, s. 95.

⁶⁸⁰ Şayan Ulsan ve Shurubu, Kayhan, **Türk Dünyasında Kadın Algısı**, I. Cilt, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları Yayın sayı: 0017, Manisa, 2016, s. 166.

⁶⁸¹ Ulsan ve Kayhan, I. Cilt, s. 153.

⁶⁸² Ulsan ve Kayhan, I. Cilt, s. 153.

⁶⁸³ Tuncer, s. 50.

⁶⁸⁴ Kurnaz, (1839-1923), s. 18.

⁶⁸⁵ Rüştîye lise değil ortaokullara denilen isimdir.

vardı.”⁶⁸⁶ Bu yıllarda kadın öğretmenler bulunmamasından dolayı erkek öğretmenlerin, kızların okuluna girmelerine izin verilmiştir. Hükümetin bu erkek öğretmenlere olan duyarlılığına rağmen, birçok aile kızlarını bu okullara göndermek konusunda isteksizdi.⁶⁸⁷ 1848’de erkek öğretmen yetiştirmek amacıyla darülmuallim açıldı. Bunun ardından kızlar ve erkekler için ayrı okullar açılması düşünülmüştür.⁶⁸⁸ Ayrıca kızların eğitimi hükümet tarafından erkeklerin eğitimi olduğu gibi önem kazanmıştı. “Tanzimat yazarlarının desteğiyle çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’yle 1869’dan başlayarak kızların eğitimi zorunla oldu...”⁶⁸⁹ Bu yasa 1867 yılında Fransa’da ilan edilen eğitim yasanın ardından ortaya koyulmuştur.⁶⁹⁰ Bu konu da diğer konular gibi Fransızların Osmanlılar üzerindeki etkisi gizli değildi. Aynı yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu’nun diğer şehirlerinde yabancı misyonerler tarafından başka okullar da kuruldu. “Kız okulları açma işine bir süre sonra Women’s Board of Missions (kadın misyonları İdare Heyeti) de katıldı ve 1884’te Adana’da ana, ilk ve ortaokulları içeren bir kompleks kuruldu.”⁶⁹¹

Daha önce de belirtildiği gibi, kızların eğitimine Tanzimat’tan önce dikkat edilmedi. 1869’lerden sonra kızlar ve erkekler eğitimi daha önemli bir şekilde görmeye başlamışlar. “Kızlara mahsus, ilk, orta ve sanayi mekteplerinin 1869’dan önce açılmasına hükümetçe karar verilmiş ise de, pek rağbet görmemiştir.”⁶⁹² Bunun nedeni, daha önce de belirtildiği gibi, kadın öğretmenlerin bulunmamasıydı. Ailelerin kızlarını okula göndermek konusunda isteksiz olmasının sebeplerinden biri de buydu. Hükümet bu sorunu çözmek için Dârülmuallimât’ın açmasına yol açtı. “26 Nisan 1870’te kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirecek olan Darülmuallimat açılır. Kadınlar, tarihlerinin en önemli dönüm noktasındadır.”⁶⁹³ Bu tarihten itibaren kızların eğitim yolu daha açık bir hale gelmiştir. Darülmuallimat’ın ilk mezunları 1873’te diplomalarını almışlar. Bunların

⁶⁸⁶ İ. Doğan, s. 135.

⁶⁸⁷ Tümer Erdem, s. 93.

⁶⁸⁸ Çakır, s. 219.

⁶⁸⁹ S. Doğan, s. 41.

⁶⁹⁰ Kurnaz, Türk Kadını, s. 15.

⁶⁹¹ Tuncer, s. 50.

⁶⁹² Ayşe Afetinan, **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak Ve Görevleri**, 4. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, (Görevleri), s. 88.

⁶⁹³ Okuducu, s. 116.

arasında Fahriye, Mümîr, Fatma, Nigar da vardı.⁶⁹⁴ “Dârülmuallimat’ta kadınların idareci olarak görev alması ilk olarak 1881 yılına rastlar. Bu tarihte Refika Hanım’ın bir erkek müdürle birlikte müdire olarak görev aldığını görüyoruz.”⁶⁹⁵ Bu dönemde, kızlar sadece okula girmekle kalmadı, aynı zamanda sorumluluk da alabildiler. Genel bir şekilde olmasa da kadınlar toplumun kadın eğitimi konusundaki görüşünü değiştirebilmiştir. Bu bağlamda hükümetin rolü kadınlardan daha fazla görülmüştür. Bu dönemde yabancı okullar da faaliyetlerine devam ediyorlardı. Örneğin Feriköy’de kadınlara mahsus bir mektep vardı. Bu okulun dersleri bir kadın tarafından veriliyordu.⁶⁹⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan diğer etnik kökenler de eğitime önem verip kendi okullarını kurmuşlar. “Bu arada Ermeni kadın derneklerinin eğitim alanında yaptıkları işleri de unutmamak gerekir. 1879 yılında Üsküdar’da Matmazel Zabel Hancıyan ile arkadaşları tarafından kurulan ‘Azkaniver Hayuhyaç İngerutyan’ genç kızlara ait özel okullar açmayı ve Anadolu’daki Ermeni kadınlarının eğitimine yardım etmeyi amaçlamıştı.”⁶⁹⁷ Ayrıca, Ermeni kızlar Amerikan Koleji’ne de gittiler ve bu kolejlerden diploma almışlar. Müslüman kızlar bu okullara gitmiyorlardı. Bu okullardan mezun olan ilk müslüman kız Halide Edip idi.⁶⁹⁸

Müslüman kadınların özellikle eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olma çabaları başlamıştı. II. Abdülhamit’in saltanatından bu yana, kız okullarının sayısı artmıştı.

*1899-1900 yıllarında Darülmualimatın 560 öğrencisi bulunurken, aynı senelerde mevcut olan 9 kız rüşdiyesinde 1779, 3 kız sanat okulunda 488 kız öğrenim görmekteydi. İstanbul’daki iptidailerde ise 453, Ankara’da iki öğretmen olan kız rüşdiyesinde 12, azınlıkların 4 rüşdiyesinde 239 öğrenci vardı. 1893 yılında İzmir’de açılan kız rüşdiyesinde 4 öğretmen ve 80 öğrenci bulunmaktadır.*⁶⁹⁹

Görüldüğü üzere, Tanzimat’tan sonra eğitim alanında çok fazla değişiklik olmuştur. Diğer önemli noktalar arasında, kızların sanat okullarının oluşturulması idi. Eğitimin yanında çalışma fırsatını yaratmak, bazı okulların ve Osmanlı aydınların odaklandığı noktalardı.

⁶⁹⁴ İ. Doğan, s. 135.

⁶⁹⁵ Kurnaz, (1839-1923), s. 48.

⁶⁹⁶ **26.Ek.** Kadınlar için mektep; HR. İD. 02031- 00044- 001- 001. 1905.10.07.

⁶⁹⁷ Çakır, s. 49.

⁶⁹⁸ Toprak, s. 209.

⁶⁹⁹ S. Doğan, s. 59.

Bu doğrultuda hanımlara teknik eğitim verilmesinin başlangıcı olarak ilk kız rüşdiyesinin açılışı (1859) kabul edilmekte, sebep olarak da ders programında 'nakış' dersinin varlığı gösterilmektedir. Ancak, kanaatimizce, Midhat Paşa'nın 1864'de ordunun dikim ihtiyacını karşılamak üzere öksüz kızlar için açılmış olduğu Islahhâne'yi kız teknik eğitiminin başlangıcı olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.⁷⁰⁰

Ortaya çıkmış okulların her biri belirli bir eğitim amacı izlemiştir. Bu nedenle, İslamcılar da dahil olmak üzere çeşitli gruplar kadınların eğitim konusunda farklı görüşleri ortaya koymuşlar. Bu gruplardan hiçbiri kadınların temel eğitimine karşı çıkmasalar da, nasıl eğitileceği konusunda hemfikir değillerdi. Batıcılar, kadınların eğitimine büyük önem verdiler. Onların görüşüne göre, annenin ailedeki çocuğun birinci eğitimcisi olarak rolü çok önemlidir. Bu amaçla okuma yazma bilmeyen bir anne çocuğunu mükemmel biçimde yetiştiremez. Türkçüler de kadınlar ve erkekler için eşit eğitim talep etmişler.

İslâmcılar, kadının ilim öğrenmesinin dine aykırı olmadığını savunurlar. Esasen, din kadına da, erkeğe de ilim öğrenmeyi farz kılmuştur. Fakat, eğitimin bazı şartlarda nereye kadar varacağı konusunda İslâmcılar arasında görüş farklılığı vardı. Meselâ Musa Kâzım Efendi'ye göre, kızların liseden sonra öğrenime devamları, onların asıl görevi olan anneliği engelleyeceğinden doğru değildir.⁷⁰¹

Ayrıca yurt dışına okumak için kızları göndermeye karşı çıkmışlar. Yirminci yüzyılın başlarında, kız okullarının durumu değişti. Bu konuda, Osmanlı Devletini modernleşmesini isteyen gruplar etkisiz değildi. İttihat ve Terakki'nin grubu kadınların kurtuluşunu istedi, bu nedenle onlar için okulları açmaya başlamıştır. 1909'da

Bakırköy'de de İttihat ve Terakki'nin himâyesi altında 'Inâs ittihâd-ı Osmanlı mektebi'nin açıldığını görüyoruz. Bu mektebin açılmasında Selânikli zenginlerin de büyük rolü olmuştur. Okulda çocuk bahçesi, ibtidâ, rüşdî ve idâdi sınıfları bulunmaktaydı. Öğrencilerden ayda 30-40 kuruş ücret alınan okulun gayesi, millî terbiyeye sahip, aklını iyi kullanan kişiler yetiştirmektir.⁷⁰²

Kadınları gazete ve dergilerde eğitmeye teşvik etmenin yanı sıra, kadınların eğitimi ile ilgili haberler de yayımlandı. Daha önceki yılların aksine 20. yüzyılın başında, kız öğretmenler kız okullarında çalışmaya başladılar.⁷⁰³ Osmanlı-Balkan savaşlarında bile kadınların eğitime dikkat edenler de vardı. "Balkan Harbi'nin acı günlerinde, 1912'de

⁷⁰⁰ Kurnaz, (1839-1923), s. 40.

⁷⁰¹ Kurnaz, Türk Kadını, s. 37.

⁷⁰² Kurnaz, (1839-1923), s. 43.

⁷⁰³ **خاتملر مخصوص غزته**، نومرو 335، 18 رجب سنه 1319، 18 تشرين اول سنه 317، ص 1. **Hanımlar Mahsus Gazete**, 335. Sayı, 18 Recep 1319, s. 1.

Besim Ömer paşa'nın himmeti ile (Hilâl-i Ahmer) Kızılay Hanımlar Merkezi kurulmuştur. Bu merkez, göçmen kızlarına ve şehit çocuklarına sanat öğretmek maksadıyla bir (sanat evi) açmıştır.”⁷⁰⁴ Kızların eğitimine dikkat edilmesine rağmen, eğitimlerini tamamlayabilen çok az kişi vardı. Bu kızların çoğu, okullarından bir derece almadan önce evleniyorlardı. Bu sorunu çözmek için Emrullah Efendi, kızlar için bir yatılı okul kurdu.⁷⁰⁵

Kızlar bu yıllarda hala yüksek öğrenim görmediler. Kadınlar, Darülfünun için de mücadeleye başladılar. Sonuçta “İstanbul’da ilk kız lisesi öğretime açıldı ve 1915’te kadınlar için, İnas Darülfünun kuruldu.”⁷⁰⁶ Bu yıllar ardından kadınlar, eğitimde erkeklerle eşit hakları bulmaya çaba gösterdiler.

1916-1917 ders yılında Zeynep Hanım Konağı’ndan Cağaloğlu’ndaki müstakil bir binaya taşınan İnas Darülfünunu’na müdür olarak atanan Ali Nazima Bey tarafından daha bilimsel bir öğretim verilmesi amacıyla çaba gösterilmiştir. Ayrıca Ziya Gökalp’in de İlm-i ictima derslerini vermek üzere eklendiği akademik ve idari kadrosunda daha sağlam bir yapılanmaya gidilmiştir.”⁷⁰⁷

Entelektüel erkekler de bu amaç için kadınlara yardım etmişler. Yıllar geçtikçe kız okullarının ve öğrencilerinin sayısı artmıştır. Kızlar, erkeklerle ortak bir ortamda öğrenme hakkına sahip olmuşlar. “İlk defa 16 Eylül 1921’de fen ve edebiyat şubeleri buna başlamışlardır.”⁷⁰⁸ Bu dönemde kadınları eğitmek için çok çaba sarf edilmesine rağmen, okulların yetersizliği ve bazı ailelerin muhalefetleri Osmanlı kadınların önemli bir yüzdesinin okur-yazar hale gelmesini engelledi.

Şimdiye kadar İran’da iki kadın grubu hakkında bilgi verilmiş: Gazetelerin yayımlanması dahil olmak üzere yalnızca sosyal ve kültürel konulara ilgi duyan bir grup kadın ve politik meseleler konusunda dikkatli olan ve haklarını almak isteyen diğer kadınlar grubuydu. Kadınların kendileri için özel okullarını kurma çabaları önemli noktalardan biriydi. Fakat bu konuda kadınların faaliyetleri çok yoğun olduğu için ayrıntılı olarak açıklanacaktır. İran’ın anayasal devrimi, kadınlara kendileri hakkında daha fazla

⁷⁰⁴ Taşkiran, s.38.

⁷⁰⁵ Kurnaz, (1839-1923), s. 85.

⁷⁰⁶ Kuran, s. 173.

⁷⁰⁷ Bahar Baskın, “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, sayı:38 (Mart 2008), ss. 93-94.

⁷⁰⁸ Kurnaz, (1839-1923), s. 81.

düşünme fırsatı verdi. Öncelikle bu kadınların sayısı yüksek olmasa da, kadınların bu zamandaki faaliyetlerinin başlaması özel bir önem taşıyor. İranlı kadınlar, erkekler ve özellikle hükümetin baskısını görünce değişme yoluna gittiler. Bu aşamada, kadınların faaliyetleri üç alanda görülmüştür: dernek kurmak, okullar kurmak ve gazeteler yayımlamak.⁷⁰⁹

Dernekler ve yayınlar hakkında bahsedildi. Anayasa devrimi öncesi, Kaçar döneminde yaşayan kadınlar için eğitim ve öğretim utanç verici bir konuydu. O zamanlar eğitim, mektep, dini okullar⁷¹⁰ ve evlerde özel dersler şeklinde veriliyordu. Öğretilen şey Kur'an, Arapça ve Saâdi ve Hafız gibi şiirlerdi. Kadınlar için eğitim ve öğretim yoktu fakat bazı ailelerden biri okumayı ve yazmayı öğrendiğinde, kadınlara da öğretiyorlardı. Kızların ve erkeklerin eğitimi anneye bırakıldı. Ancak annenin kendisi eğitiminden uzak tutulmuştu. Böyle bir durumda, çocuklar geleneksel tarzda eğitilmiş, çocuklara öğretilenlerin çoğu dinsel meselelerdi. Böyle bir toplumda erkekler genellikle babanın mesleğini takip etmişlerdi. Bu nedenle sekiz yaşından sonra babaya eşlik etmişlerdir. Kızlar ayrıca evde annesiyle kalıp eve bağlı çalışmalarını öğreniyorlardı. Bu konu şahın kızlarına gelince farklı oluyordu. Şahın kızları mektebe gittiler ve Fransızca da dahil yabancı dilleri öğreniyorlardı. Kaçar şahları ve bazı yüksek statüdeki insanlar da yabancı dillerle çok ilgilendiler. Bu sebeple, yabancı öğretmenler şahın kızlarına dil öğretiyorlardı. Yabancı dillerin yanı sıra şahın kızları müzik ve el sanatları da öğreniyorlardı. Bazı sanatların ve dini işlerin öğretilmesi de bu prenseslerin annelerine bırakıldı.⁷¹¹ Eğitim, şahların kızları arasında görülebilirdi. Ancak İran toplumundaki kadınlar okuma-yazma bilmiyorlardı. Eğitime ilgi duyan Avrupalı kadınların aksine İranlı kadınlar eğitimden kaçıyorlardı. Bunun sebebi İran'daki kadınlara, bilim kadınlar için suç olduğu öğretilmesiydi. Bu eğitimi kadın ve erkeğe eşit olarak kabul eden Kur'an öğretilerinin tersiydi. Erkeklerin eğitim durumu da kadınlardan daha iyi değildi. Nasıreddin Şah zamanında Amir Kabir çabalarıyla açılmış olan darülfünun, İran'daki eğitim düzeyini değiştirmeye rağmen yeterli değildi. Amir Kabir'in İranlılara öğretme çabalarından sonra

⁷⁰⁹ Vatandoust, s. 16.

⁷¹⁰ Hoze

⁷¹¹ Farmanfarmayan, Manker, s. 98.

ikinci önemli adım Mirza Hasan Roşdiyeh tarafından atıldı. Ahmad Talbof'un kitabını inceleyerek Mirza Hasan Roşdiyeh yeni bir tarzda öğretimin önemini fark etti. Bunun yanı sıra 1899'da Tebriz'de ilk modern okulunu açtı. Okulun birçok masası ve sandalyesi vardı ve okulunda çocuklara alfabeyi öğretmek için daha basit yolları kullandı.⁷¹²

İran'daki ilk okul yapımı faaliyeti yabancı misyonerler tarafından gerçekleştirildi. Bu okullar 1836'da Urumiye'deki Amerikan erkek okulları şeklinde çalışmaya başladı. Bu okuldan iki yıl sonra, kızlar için de aynı şehirde okul açıldı.⁷¹³

*Bu okullar sadece gayrimüslimler içindi. Müslüman kızların bu okullara girmelerine izin verilmedi. Bu okullar Tebriz, Salmas, İsfahan'da da açıldı. Bu okulların etkinliği hakkında şöyle söyleniyor: 1875'te Tahran'da 'San Nesson' grubu olarak adlandırılan bir grup kadın 'Sant Joseph' kız okulunu icat ettiler. 1898'de de Fransız bir dini topluluk Tahran'da 'Alyans' okulunu kurdu. Bu yabancı okullar farklı yabancı gruplar tarafından kuruldu. Bu okullarda öğretilen diller Fransızca ve İngilizce idi. Amerikalılar tarafından da yabancı okullar kuruldu. Ermeni kadınlar için de özel okullar açılmıştı. Bu okulların faaliyetleri 1901'de hükümet tarafından durduruldu. Ancak bazıları kısa bir süre sonra tekrar çalışmaya başladı.*⁷¹⁴

Yukarıda da belirtildiği gibi, İran'daki kız okullarının ilk kıvılcımı, yabancı misyonerler tarafından başlatılmıştı. Her ne kadar kızlar daha önce okula gitmek için sınırlandırılmış olsalar da, bu gruplar okullarını açarak, İranlı kızları modern okullarla tanıştırmışlardır. İran'da bir süre boyunca kalan Jackson, kızların dikiş ve yemek yapma dersleri gördüğü modern okullardan bahsetti.⁷¹⁵ Bu okullarda kayıtlı kızlar çoğunlukla İran'da yaşayan Ermenilerdi. Çünkü müslüman kızların bu okullara girişi yasaktı. Bu okullara kayıt ücretsizdi. Ücretsiz olarak kaydedilmesine ek olarak kitaplar ve yiyecekler de parasız veriliyordu.⁷¹⁶ Diğer dinler de okul kurmaya başladılar. İran'da birçok okul kızlar için açılmıştı. Amerikalı misyonerler Nasıreddin Şah'ı, İranlı müslüman kızların da bu okullara gönderilmesi konusunda ikna ettiler.⁷¹⁷ Durum şöyleydi: Tahran'daki Amerikan eğitimi Urumiye'deki gibi başladı. ABD'nin İran'daki ilk Büyükelçisi olan Benjamin, bu konu hakkında Nasıreddin Şah ile konuştu. Şahı müslüman kızların okula

⁷¹² Soheyla Torabi Farsani, **Madares Dokhtaran Az Maşroutiyat Ta Pahlavi** (Meşrutiyet'ten Pehlevi'ye Kadar Kız Okulları), Sazman Asnad Melli, Tahran, 1378, s. 13.

⁷¹³ Torabi Farsani, s. 11.

⁷¹⁴ Torabi Farsani, ss. 11-12.

⁷¹⁵ Panahi, s. 74.

⁷¹⁶ Aferi, s. 16.

⁷¹⁷ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 45.

gitmesi gerektiğine ikna etti. Bu okulların açılması için ilk şartın aksine, müslüman kızların kayıtlarına izin verildi. Sonuç olarak yasa 1875'te değişmeye başladı ve müslüman kızların yabancı okullara gitmesine izin verildi.⁷¹⁸

Görüldüğü üzere, İran'da anayasa devriminden önce kadınlar için ilk kurtuluş hareketi kuruldu. İran'da kurulan misyoner okulların yanı sıra, Zerdüş, Musevi gibi dini azanlıklar da kızları için okullar kurdu. Kızlarını bu okullara gönderen ilk insanlar aristokratlar ve öğretmenlerdi.⁷¹⁹ Avrupalı okullar, İranlıların sosyal bakış açılarını değiştirmek için bir faktör haline geldi ve geleneksel düşünceye karşı bir baraj gibi durdu. Avrupa okulları sadece Katolikler tarafından oluşturulmadı, Protestanlar gibi diğer Hristiyanlık mezheplerinin de okul açmalarına izin verildi. Dolayısıyla, bu İngiliz Protestanlar tarafından İsfahan'da 'Beheşte Ayin'⁷²⁰ olarak adlandırılan okullar çalışmaya başladı. Yazd ve Kerman'da okullara 'Mehr Ayin'⁷²¹ adı verildi. Bu kızların okulları yakında müslüman kızların da kayıt olmasına izin aldılar.⁷²² Hükümet bu okullara gitmenin serbest olduğu emrinden sonra birçok müslüman kız bu okullara gittiler. Bu okullarda Parvin Etesami ve Roşanak Nodoust gibi kızlar eğitildi. Bu okullarda tarih, coğrafya, matematik, ev yönetmeni ve diğer bilimler kız çocuklara öğretildi.⁷²³ İranlı kızların, üst sınıflardan gelen kızlar haricinde, mektebe de gitmelerine izin verildi. Aniden bu kızlar gözlerinin önünde Avrupalı okullara buldular. Dolayısıyla bu okullara gitmek için istekliydiler. Anayasa devrimine kadar eğitim görmek, kadınlar için büyük suçtu. Bu okullar toplumdaki bu düşünce tarzını kademeli olarak değiştirdi. Entelektüel kadınlar, anayasa devrimi ile birlikte, kadın hakları için mücadele etme düşüncesi içinde bulundu. 30 Aralık'ta anayasa kararnamesi Muzaffereddin Şah tarafında çıkarıldı. Bu arada bir kadının mektubu, özellikle de eğitim alanında kadın hakları talebinde bulundu. Seyyid Muhammed Tabatabai'ye yazılan mektup, hükümete kız çocukları için okul açılmasının

⁷¹⁸ Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 112.

⁷¹⁹ Nahid, s. 16.

⁷²⁰ Cennet ayini

⁷²¹ Sevgi ayini

⁷²² Torabi Farsani, s. 11.

⁷²³ Nahid, s. 14.

çağrısında bulundu. Bu mektup, kadınlar için eğitim hakkı eksikliği İran'ın geri kalmışlığının nedeni olarak kabul edildi.⁷²⁴

Bununla beraber kadınlar dernekler ve yazılı yayımlar kurmaya devam ettiler. Bu bağlamda anayasaya mensup erkekler de kadınlara sempati duydular. Bu erkekler kadınların gelişimini ülkenin ilerlemesi olarak görüyorlardı. Bu nedenle kadınların öğrenme hakkını da kabul ettiler. Kadınların eğitiminde de çocuk yetiştirmede etkili olduğu kabul edildi. Meclis Gazetesi ayrıca kadınların mektubunu yayımladı. Gazete kadınların eğitim talebini ele aldı. Bu yazıdaki kadınlar kendilerini ve Avrupalı kadınları karşılaştırdılar, amaçları toplumun ilerlemesinde kadınların rolünü göstermekti.⁷²⁵ Bu kadının isteği, ulusal mecliste ifade edilmesine rağmen çok fazla muhalefet gösterildi. Dini fanatikler kadınların isteğini reddetmek için ısrar ettiler. Şeyh Fazlullah Nouri, kız okulları açılmasına karşı geldi ve bunu İslam'ın kurallarının aksine olduğunu söyledi. Başka bir din fanatiği olan Seyyid Ali Şusteri, Şah Abdül Azim'in türbesine sığındı ve kız okulları açılmasına itiraz etti. Kız okulunu kafir olmayla aynı şey olduğunu belirtti. Yabancıların İranlı kızları bu okulları kurarak onursuz edeceğini açıkladı.⁷²⁶ Bu itirazlar fetvadan⁷²⁷ da daha ileriye gitti. Dini fanatikler, bu okullara giden kızların 'Babi'⁷²⁸ olduklarını ve kanlarının dökülmesinin mübah olduğunu açıkladı. Bazı milletvekilleri de bu dini fanatiklere sempati duydu ve kız okullarının inşasına karşı çıktılar.⁷²⁹ Dini fanatiklerin kadınlara muhalefet etmesinin ardından, ulusal meclisin kadınlara verdiği yanıt da belliydi. Ulusal meclis, toplumda değişiklikler olmasına rağmen kadın ve erkeklerin durumunun önceden var olanlarla aynı olduğunu açıkladı. Bu pozisyonda herhangi bir değişiklik yapılmamalı. Kadınlar ayrıca çocuk yetiştirme ve ev yönetimi de dahil olmak üzere haklara ikna edilmelidir. Kadınların bu konuda gördükleri eğitimler ulusal meclis tarafından yeterli olduğu söylendi. Milletvekilleri, kadınlara erkeklerin arenasına girmelerine izin verilmediğini ve bunu yapmaya kalkışmamaları gerektiğini

⁷²⁴ Aferi, s. 15.

⁷²⁵ Vatandoust, ss. 37-38.

⁷²⁶ Nahid, s. 19.

⁷²⁷ Dini kural

⁷²⁸ Bab tarikatına inananlar

⁷²⁹ Khosropanah, s. 32.

açıkladı.⁷³⁰ Anayasa savuncuları, kadınların anayasal devrimde erkeklerle birlikte varlığını gerekli gördüler. Fakat onların davranışları anayasa devrimi zaferinden sonra kadınlar için ilginçti. Kadınlar ev temizliğine mahkum edildiler. O zamanlar kadınların eğitimi ile ilgili olarak, dernek ve gazetelerin görüşleri dikkat çekicidir. İran’da kadınların okur-yazarlık haklarına gelince, bazı kadınlar bu konuyla ilgili Hable al-Matin gibi gazetelere mektup gönderdiler. Bu kadınlar türbelere bağış yapan ancak kadın haklarını bilmeyen erkekleri eleştirdiler. Kadınlar, onların okumasına izin verilmediği için itiraz ediyorlardı. Okula gidenler Arapça dil bilgisini öğreniyorlardı ki bu gerekli değildi. Kadınlar bu bilimler yerine en faydalı tıbbi bilimleri öğrenmek gerektiğine inanıyorlardı. Bu bilimler, çocukları hastalandıklarında onlara yardımcı olabilirdi. Kadınlar, kimya ve diğer bilimleri öğrenmedeki yeteneklerine işaret ediyorlardı. Sorun, bilimi öğrenmek değil, kadınların öğrenme hakkını alan devlettir.⁷³¹ Gazete yalnızca kadınların devlete karşı gelmesinden bahsetmedi. Aynı zamanda kadınları haklarından mahrum bırakan terbiyesiz erkeklerden bahsetti. Kadınlara ulaşmak için din adamlarından yardım umuyorlardı. Onlar, dini alimlerinin o günkü cahil adamaların kafasındaki kararlarının etkileyici olduğunu fark ettiler. Gazeteler ayrıca kadınların okul kurma çabalarına da atıfta bulundu. Hable al-Matin Gazetesi ‘Sana Hanım’ hakkında konuştu. Aslen Kaşani olan ve Kafkasya’ya yerleşen bu kadın, ülkesindeki kadınlarına yardım etmek için İran’a geldi ve bir okul kurmayı planlanıyordu. Tahran’daki din adamları bunu yapmasını engellediler. İşte bu tür kadınların değerinin erkeklerden daha fazla olduğu böyle bir durumda görülebilir.⁷³² Meclis Gazetesi gibi gazetelerde, beyinleri ve yetenekleri erkeklerden daha az olmayan kadınlardan da söz edildi. Bu gazete bir ülkenin ilerlemesinin akıllı erkeklerle bağlı olduğu düşüncesindeydi. Akıllı erkeklerin varlığının akıllı kadınlardan kaynaklandığını savunuyordu.⁷³³

Bunun farkında olmasına rağmen, kadınların hakları ulusal meclis tarafından verilmedi. Kadınlar ve erkekler arasında fark olmadığı, kadınlar tarafından ifade ediliyordu. Bu sorunu çözmek için gazetelere mektup gönderiliyorlardı. İran dışında

⁷³⁰ Aferi, ss. 15-16.

⁷³¹ **Hable al-Matin Gazetesi**, 12. Sayısı, 14. Yıl, 3 Ramazan 1324, s. 24.

⁷³² **Hable al-Matin Gazetesi**, 17. Sayısı, 14. Yıl, 16 Şavval 1324, s. 8.

⁷³³ **Meclis Gazetesi**, 6. Sayısı, 1. Yıl, 1324, s. 3.

yayımlanan gazetelerde bu mektupları yayımlanıyorlardı. Bu kadınlar haklarını bu şekilde arıyorlardı. Kadınlara tembel olarak hitap eden erkekler, kadınlar tarafından eleştirildiler. Kadınlar bu erkeklere şöyle söylüyorlar: “Eğer erkekler gerçeklerin peşindelerse, kızlar için çeşitli okulların açılmasına izin versinler. Kızların teknikleri ve bilimleri öğrenmelerine destek versinler. Böylece kızlar, anneleri gibi okuma-yazma bilmeyen ve tembel sayılmazlar. Hem erkekler hem de kadınlar onlarla gurur duydular.”⁷³⁴ Kadınlar genç kızlarının haklarını kazanmak için kendi haklarından vazgeçiyorlardı. Bu hakları kazanmak için erkeklerinin onurunu etkilemeye çalışıyorlardı. Bu gazetelerde kadınlara üç yönde atıfta bulunmaktadır; birincisi kadınların din ve aile konusunda eşitliği, ikincisi okuma-yazma bilmeyen bir kadının çocuk yetiştirme konusunda yetersizliği ve üçüncü konuya eğitimsiz kadınlar ve entelektüel kadınlar arasındaki farklardı. Bu bağlamda ‘İran Noo’ Gazetesi gibi gazeteler Japonya’da kadınlar için bir üniversite açılmasına işaret ediyor. Bu da Japonya’nın ilerlemesinin bir göstergesi olmuştur.⁷³⁵ Diğer ülkelerdeki olayları söyleyerek İran toplumunu uyandırmayı hedefleyen gazeteler, bu gelişmeleri ve tarzlarını ifade ederek İran halkı, özellikle de kadınları, aynı şeyi yapmaya teşvik etti ve onlara gitmeleri gereken yolu gösterdiler. Kadınların gazeteleri bu konuda sessiz kalmadı ve kadın haklarını bulmaya çalışıyorlardı. Bu kadınlar, erkekler tarafından medeniyet ve eğitim alanından uzak tutuldular. Ancak İranlı kadınlar, kadın gazetelerinin faaliyetlerinden dolayı uyandılar. Kendileri yeni tanıyan kadınlar gazeteye mektuplar yazdı ve gazetenin çalışanlarına teşekkür etti. Teşekkür mektuplarının gazetedeki yayımlanmasının ardından, bu olay kadınları çok mutlu etti.⁷³⁶ Kadınlar sadece mektup yazmadılar, milletvekillerinden haklarını almaları için yardım istediler. Kadınlar milletvekillerinden kızlar için okul açmalarını istedi. Kadınlar, hükümetin topluma bilim yerleştirmesi gerektiğini söylediler. Çünkü toplum özellikle de kadınlar okuma ve yazma bilmezse hiçbir ulus ilerlemeyecekti. O zaman genç uzmanlar ya da yaşlı bilgili insanlar olmayacaktı.⁷³⁷

⁷³⁴ **Tamadon Gazetesi**, 12. Sayısı, 1. Yıl, 7 Rabiülevvel 1325. s. 4.

⁷³⁵ Vatandoust, ss. 74-75.

⁷³⁶ **Daneş Gazetesi**, 2. Sayısı, 1. Yıl, 24 Ramazan 1328, s. 8.

⁷³⁷ Nahid, ss. 24-25.

Yabancı misyonerlerin okulları ve gazetelerin faaliyetleri sayesinde kadınlar diğer haklarıyla tanışmıştır. Kadınlar aynı zamanda eğitim hakkını da takip etmeye başladı. Tamadon gazetesi gibi gazeteler, okulu inançsızlık olarak görenleri eleştirdi. Bu gazeteler kız okulunun kurulmasına destekçisi oldu ve kadınları haklarını elde etmek için çalışmaya çağırdı. Gazeteler kadınları okula gitmelere daha fazla teşvik ettiler. Entelektüeller İran’da da diğer ilerici ülkeler gibi, toplumu değiştirmek için ilk adım atanlardı. Ülkeyi farklı alanlarda ilerletmek için önlemler alındı. Bu alanlardan biri de eğitimdi. Entelektüeller okul kurmayı düşünmeye başladılar. Bunların arasında, Mirza Kerim Han Montazem al-Devle, Hac Hüseyin Ağa Amin al-Zarab, Hac Mirza Hasan Roşdiyeh ve diğer kişiler yer alır. Baharestan Bağ’ında toplandılar ve Tahran’da birkaç ulusal okul kurmak için para topladılar. Ardından hükümet okul yönetiminde onlara yardım etmeye karar verdi. Bu entelektüellerin diğer işleri arasında kitap basımı için ‘Tabe Kitap Matbaası’⁷³⁸ gibi matbaaların kurulması vardı. Her bilim için özel okulların kurulmasını istediler. Bazı entelektüeller özel okullar inşa ettiler ve Belçika’dan öğretmenleri davet ettiler.⁷³⁹ Bu bağlamda kadın entelektüeller de sessiz kalmadı. Bu kadınlar kendileri de bu entelektüel ailelerde yetişmişlerdi. Nasıreddin Şah’ın ölümünden sonra İran’da okul yapımı hızlanıyordu. Kız okulu da bunların arasındaydı. İlk kez kız okulları kurma işi Tuba Roşdiyeh tarafından gerçekleştirildi. Bu kadın Roşdiyeh’in ünlü ailesinden biriydi. Mirza Hasan Han Roşdiyeh adı verilen bu ailenin büyüklerinden biri, Tuba Roşdiyeh’ten on beş yıl önce Tebriz’deki ilk modern okulunu açtı.⁷⁴⁰

Tuba Roşdiyeh ayrıca onun yoluna girdi ve kızlar için Tahran’da okul açmaya başladı. Tuba Roşdiyeh Tahran’da kız okulunun kurulması için temel hazırladı ve daha sonra ‘Parvareş’ okulunu kurdu. Fakat bu okula karşı fanatikler tarafından birçok eylem yapıldı. Bu itirazlar açılmasından dört gün sonra okulun kapanmasına yol açtı. Bu nedenle 1903 yılında kurulan ‘Parvareş’⁷⁴¹ okulu, aynı yılda kapatıldı.⁷⁴² 1901 yılında Tahran’da hepsi erkeklere ait 17’den fazla okul kuruldu. Meşhed, Tebriz ve Buşehr de dahil olmak

⁷³⁸ Kitap basımı

⁷³⁹ Torabi Farsani, ss. 3-4.

⁷⁴⁰ Vatandoust, ss. 74-75.

⁷⁴¹ Eğitim

⁷⁴² Torabi Farsani, s. 14.

üzere İran'ın diğer şehirlerinde de yeni stil okullar açıldı. Tuba Roşdiyeh tarafından kurulan kız okulu onun evindeydi. Bu okulun kuruluşunun ilk günlerinde çok kız kayıt yapmak için geldiler. Ancak dinsel fanatikler bazı insanları medreseye saldırmak için kışkırttı. Bu saldırılar nedeniyle okul kapandı.⁷⁴³ Kızların okulu kapatılmış olmasına rağmen, kadınlar okul hakkındaki isteklerinden vazgeçmediler. Kadınlar okul kurma çabalarına devam ettiler. Yoğun çalışmaya başlayan ilk kızların okulu 'Douşizegan'⁷⁴⁴ denilen bir okuldu. Okul entelektüel bir kadın olan Bayan Bibi Vazirof tarafından yönetildi.⁷⁴⁵

Bibi Vazirof, aileleri kızlarını okula göndermeye teşvik etmek için birçok çalışma yaptı. Bu okul müdürü, ailelere tüm okul öğretmenlerinin kadın olduğunu ve okuldaki tek erkeğin yaşlı hizmetçi olduğunu garanti etti. İki kız çocuğunu okula gönderen ailelerin sadece bir tanesi için para vermeleri gerektiğini açıkladı. Bibi Vazirof, ailesi olmayan kızlar için bir yetimhane de kuruldu. Okulun memnuniyetle karşılanması için her türlü çabayı sarfetti. Bu çabalara rağmen kızların okuluyla muhalefet devam etti. Bu okulun öğretmenleri ve öğrencileri fanatikler tarafından dövülmüş ve küfür edilmişti. Bibi Vazirof milletvekillerine mektup yazdı ve şikayet etti. Milletvekillerinin cevabı ilginçti. Onlar, Bibi Vazirof'un okulu kapatması ve ülkede kaos yaratmamasının daha iyi olacağını söylediler.⁷⁴⁶ Kadınlar bu hakkı kolayca alamadılar. Kadınlar anayasanın 18. ve 19. maddelerien⁷⁴⁷ göre, Muhammed Ali Şah'ı kız okulları kurma hakkına sahip olduğuna ikna ettiler. Bu sebeple haklarını kaybetmek istemediler. Her ne kadar kadınların okul inşa etmesine izin verilmiş olsa da, bu dini fanatikler ve onlar tarafından kışkırtılan bazı insanlar açıkca kadınlara ve amaçlarına karşı çıkıyorlardı. Bibi Vazirof ve diğer kadınlar destekçi arıyorlardı, bu destekçilerin en iyisi gazetelerdi. Kadınlar, anayasal hükümlerin sağlanmasına rağmen, dinsel fanatiklerin muhalefetini durduramadı. 1907 yılında kabul edilen anayasadaki değişiklik ile herkes için ücretsiz ve hatta zorunlu eğitim ve öğretim sağladı. Bu değişiklikte yasa cinsiyetlendirilmedi. Zeki kadınlar da bu yasayı sağlayarak

⁷⁴³ Khosropanah, s. 30.

⁷⁴⁴ Genç kızlar

⁷⁴⁵ Fathi, s. 12.

⁷⁴⁶ Aferi, s. 29.

⁷⁴⁷ Khosropanah, s. 39.

okul inşa etmeyi planlıyorlardı. Kadınlar, yasa varlığına rağmen dini fanatiği dinleyen milletvekillerini görünce, Tamadon Gazetesi gibi gazetelere kendi sorunlarını yazdılar. Bu gazetelerin kadınlara destek vermesine rağmen, dini fanatikler kız okuluna karşı gelmeye devam ettiler. Bibi Vazirof gibi kadınlar bu muhalifleri yok etmek için Kuran'dan örnekler getirdi ancak ne yazık ki başarılı olmadılar. Dini fanatikler ve onlar tarafından kışkırtılanlar okula saldırıyorlardı. Ulusal meclis de okulun kapatmasını emretti. Bu okulun öğrencileri ve öğretmenleri 'Babi' olmakla suçlandılar. Tüm bu sorunlara ve 'Douşizegan' okulunun 1903'teki kapanmasına rağmen, bu okul 1908'de ulusal meclisin iziniyle tekrar çalışmaya başladı.⁷⁴⁸

Kadınların anayasa devrimi yıllarındaki zor durumlarda yaşamaları görülebilir. Birçok çabaya rağmen aptal milletvekillerin ve dini fanatiklerin varlığından dolayı kız okullarının kurulması isteklerini elde edemediler. Buna rağmen kadınlar hiçbir zaman dileklerinden vazgeçmediler. 'Douşizegan' okulun çalışmaları ve bu okulda öğretilen konular hakkında şunları söylemelidir: "... Okulda beş öğretmen vardı ve tarih, okuma ve yazma, coğrafya, ilahiyat ve dini öğretiler gibi çeşitli konular öğretti. Ayrıca okullar, anneleri ve babaları kızlarını bu okula göndermeleri için cesaretlendirerek, mutfak becerileri ve bu okuldaki el sanatları eğitimi için özel bir merkez eklenmiştir."⁷⁴⁹

Bu dönemde kurulan diğer kız okulu da 'Namus'⁷⁵⁰ tur. 'Namus' okulu 1908 yılında Tahran'da açıldı. Okul, Tuba Azmude ve Mirza Hasan Han Roşdiyeh'in yardımıyla Hasan Abad kavşağında kuruldu. Diğer kız okullarda gibi bu kız okuluna karşı gelenler de vardı. Dini fanatikler, kızlarını bu okullara göndermemeleri için insanları kışkırtıyorlardı. Bu okullara giden kızlara sokakta hakaret edildi. Bazı delilere okula taş atmalarını söylediler.⁷⁵¹ Zorluklara rağmen bu kadınlar isteklerinden geri çekilmediler. Kadınlar daha çok çaba ile hedeflerine doğru gidiyorlardı. Tuba Azmude bu kadınlardan biriydi. Pek çok zorluğa rağmen, kadınların eğitimine dikkat ediyordu. Mirza Hasan Han Roşdiyeh bu kadının faaliyetlerinden bahsetti. O, Tuba Azmude'yi kadınların eğitim

⁷⁴⁸ Khosropanah, ss. 36-39.

⁷⁴⁹ Aferi, s. 28.

⁷⁵⁰ onur

⁷⁵¹ Torabi Farsani, s. 14.

yolunun öncüsü olarak belirtti. ‘Namus’ okulunda, Mirza Hasan Roşdiyeh’nin kızlarından biri her zaman öğretmenlik yapmıştır.⁷⁵²

Şamsuddin Roşdiyeh’in babası gibi entelektüel insanlar, kadınların okul inşa etmelerini desteklediler. Tuba Azmude, bilimi nasıl öğrendiklerine dair farklı bilgiler vardı. Bunlardan en ilgi çekici olanlarından bahsedilmeli; Tuba Azmude 1878’de doğdu. Babası Mirza Hasan Han Sartip’ti. Kızını Abdül Hüseyin Mirpanj ile evlendirdi. Tuba, o zamanlar ön dört yaşındaydı. Onunla kocası arasındaki yaş farklı ve çocuk sahibi olmaması, kocasının onu meşgul etmek için özel bir öğretmen onun için işe alındı. Öğretmen ona Arapça, Fransızca gibi yabancı dilleri öğretti. Tuba Azmude’nin bilime meraklı olmasının nedeni buydu. Sadece bilimi kendisi öğrenmekle kalmadı, başka kızları da bu yola girmelerine karar verdi. Seyyid Javad Han Sartip ve Mirza Hasan Han Roşdiyeh gibi erkekler bu yolda ona yardım ettiler.⁷⁵³ Tuba Azmude, entelektüel bir adamla evlenerek bilimi öğrenmeyi fırsatını buldu. O, bu bilimi ‘Namus’ okulunda diğer kadınlarla paylaşmak istedi. Bu işte çok fazla zorluk olmasına rağmen, amacından uzak durmadı.

İran’daki anayasa devrimine kadar modern okullar fazla değildi. Misyoner okulları ve erkekler için özel olarak yapılmış birkaç okulun başka bir okul yoktu. Bu dönemde kızlar okula gitme şansına sahip değildi. Bazı entelektüellerin kızları sınırlı şekilde yabancı kız okullara gidiyorlardı. Bu koşullar altında , bu kadınların açtıkları bu okulların ardından, Tahran ve diğer şehirlerde de birçok kız okulu açıldı. Kadın öğretmenlerin yokluğunda, bilgili olan kör erkekler öğretmen olarak bu kız okullarda kullanılmıştır.⁷⁵⁴ Bu arada, 1908’de Şeyh Fazlullah Nouri ve diğer dini fanatikler, kız okullarını genelev olarak görüyorlardı. Bu çirkin sözler de kadınların aktif olmasını engelledi. Bu yıllar boyunca 1909’da ‘Efaf’ okulu Alviye Roşdiyeh’in yönetimi, ‘Tarbiyet’ okulu Tuba Roşdiyeh’in yönetimi, ‘Şamsalmares’ okulu Hanım Atayi’nin yönetimi, “Hejab” okulu Hanım Roşdiyeh’in yönetimi, ‘Sadoughi’⁷⁵⁵ okulu 1910’da

⁷⁵² Şamsuddin Roşdiyeh, **Savaneh Omr** (Yaşam Olayları), Naşr Tarikh İran, Tahran, 1362, s. 148.

⁷⁵³ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 41-43.

⁷⁵⁴ Dadkhah, s. 26.

⁷⁵⁵ Efaf: iffet; Tarbiyet: terbiye; şamsalmares: güneş okulu; hejab: hicap; sadoughi: dürüst.

Hanım Roşdiyeh'in yönetimi ve bunlara benzer diğer okullarda İran'da kurulmuştu.⁷⁵⁶

Tüm bu okul isimleri, Şeyh Fazlullah Nouri gibi dini fanatiklerin kız okullarına olan baskılarını durdurmak için seçilmişti. Hicap, iffet ve eğitim gibi isimler, bu fanatiklerin kız okulları hakkında genelev gibi çirkin benzetmelerine maruz kalmaması için seçilmiştir. Yaygın bir şekilde yayılmış olan kız okullarının kurulması, İran'da sosyal sistem değişiminin ana nedenlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda entelektüel bayanların rolü iyi görülmektedir.⁷⁵⁷ Bu okulların bazıları için kısa bir açıklama yapmak faydalıdır. Şehrin farklı semtlerinde bulunan kız okulları Tahran'da büyük ailelere ait olan kadınlar tarafından kuruldu. Tahran'da iyi okullardan biri 'Efaf' ve diğeri 'Terbiyet' idi. Roşdiyeh'in ailesi gibi entelektüel ailelerden kadınların çabaları dikkate değer. Bu okulların genişlemesiyle ilgili olarak, bu kız okullarının açılmasına izin veren yasa çok etkiliydi. 1911'de eğitim bakanlığı tarafından çıkarılan yasalar şöyleydi: okul, ahlak, bilimsel ve beden eğitimi için bir yerdir; herkes için zorunlu eğitim vardır ve bakanlık, okulların gözetimi altında tutulacağını açıkladı.⁷⁵⁸

Bu yasaların ardından 1911-1913 yılları arasında Tahran'daki kız okulların sayısı arttı. Bu kurallarda, okullar iki türe ayrılmıştır: Özel ve devlet okulları. Bu okulların her biri için giriş şartları belirlenmiştir. Aynı yasaların ardından, gazeteler ayrıca okullar ve onlar hakkında reklamlar oluşturmuştur. Bu bağlamda, belirli programlar yemek pişirme dahil bildirilmektedir. Zengin ailelerin kızları derneklerden sonra okul faaliyetlere de girdiler. 'Anjoman Mokhadarat Vatan' Derneğinin kurucusu bu kızlardan biriydi. Dorrat al-Maali, Nasıreddin Şah'ın doktoru Ali Şams al-Maali'nin kızıydı. Başlangıçta derneklerde çalışmaya başladı. Babasının halkın aydınlanması üzerinde de etkisi vardı. Erkekler için de okullar kurdu. Babanın yoluna izleyen Dorat al-Maali, bu kez kızların okullarına dikkat ederek onlar için okul açmayı planladı.⁷⁵⁹ Okulların kurulması yalnızca Tahran'la sınırlı kalmadı. Gazeteler, başka şehirlerin de okullardan yoksun olduğu gerçeğini eleştirdikten sonra durumunun değişmesine neden oldular. Diğer şehirlerde de

⁷⁵⁶ Vatandoust, ss. 19-20.

⁷⁵⁷ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 66.

⁷⁵⁸ Torabi Farsani, s. 16.

⁷⁵⁹ Aferi, s. 29.

okullar kuruldu. Bu eleştirenlerden biri de ‘Şokoufeh’ Gazetesi’ydi. İran’ın diğer şehirlerinde, misyonerlerin okullarından başka okullar görülmemesi talihsiz bir durumdu. İsfahan gibi büyük şehirlerdeki kızlar eğitimsiz bırakılmıştı. Bu şehirler değişimin rengini görmediler. Geçmişteki gibi kızlar, anneler tarafından eğitiliyorlardı. Bu nedenle gelecekteki anneler ise çok fazla bilim ve bilgi sahibi olamayacaklardı. Bundan önce kadınlar, genç yaşta evlenecek bir kızı eğitmekle gurur duyuyorlardı. Tam tersi olursa anneler çok üzülecekti.⁷⁶⁰

Bir kız için isteyen gelmediyse, annesi muskaya para verip onun bahtını açılmasını istiyordu. Annelerin amacı kızı evlenme hayallerinin doruklarına çıkarmaktı. Koşullar bu durumda kalmadı ve kızların istekleri değişti. Entelektüel kadınlar kızların koşullarını değiştirmeyi düşünüyorlardı. Bu yüzden şehirlerde okulların inşa edilmesini istediler. Tahran’da okul kurma konusunda kadınların mücadeleleri İran’ın diğer şehirlerinde de kadınlar tarafından başlatıldı. Okulların özellikle kızların okullarının kurulmasının bir suç olduğu. Annelerin ve babaların, çeyiz almaktan ve kızları için bir koca bulmaktan başka bir görevleri olmadıkları bir dönemde, Sedigheh Devletabadi 1917’de İsfahan’da “Şeriat” okulunu kızlar için kurdu. Bu okulu yönetmek, Tahran’ın Amerikan kız okulundan mezun olan ilk kızlardan biri olan Bayan Badraltaji Drakhşan’a verildi. Bu okulun kurulmasındaki zorluğa rağmen, okul açılışından üç ay sonra hükümet tarafından kapatıldı.⁷⁶¹

Bu okulların diğer şehirlerde yayılması da gazeteler tarafından kutlandı. O günlerde Anzali şehrinde bir kız okulu kurulmuştu. Bir erkek ‘Zaban Zanan’ Dergisine bir mektup yazdı ve okulun kuruluşunu kutladı. Gazete bu adamın tebriklerini kabul etmesine rağmen gazete yalnızca kadınların materyallerini yayımladığı için mektubunu yayınlamayı reddetti.⁷⁶² Bu kadın gazetecilerin yaptığı diğer aktiviteler arasında okulların kurulmasıydı. Sedigheh Devletabadi ve Maryam Mir Amiid Semnani gibi kadınlar okul inşa etmek yoluna giren kadınlarındandır. ‘Dar al-ilm ve Sanaye Mozayaniyeh’ okulu kızlar için Mozayen al-Saltane olarak bilinen Maryam Mir Amiid Semnani tarafından icat

⁷⁶⁰ **Şokoufeh Gazetesi**, 5. Sayısı, 3. Yıl, 23 Rabiülevvel 1333, s. 2.

⁷⁶¹ Nahid, s. 111.

⁷⁶² **Zaban Zanan**, 26. Sayısı, Ramazan 1338, s. 4.

edilmiştir.⁷⁶³ Bu kadınlar tarafından yayımlanan gazeteler aynı zamanda bu okulların yapımını da inceledi. 1913 yılında Tahran’da kızlar için kurulan okullar Mozayen al-Saltane tarafından dikkat edildi. 1913’te Tahran’da faaliyet gösteren okulların bir listesi sunulmuştur.

Tablo 1: Kaçar Döneminde Kız Okulları

Okul adı	Ücretli eğitim gören öğrenciler	Burslu Öğrenciler
Efaf (iffet)	10	2
Enasiye(kadınlar)	22	3
Aşraf al-Benat (kızların Şerefi)	4	8
Banat al- İtam (yetim kızlar)	53	-
Banat-Zahraviye (Zahra’nın kızları)	21	5
Bardegan-İslam (İslam’ın köleleri)	6	3
Dabestan Dokhtaran (kızların ilkokulu)	25	-
Dabestan-Marouf Douşizegan (ünlü kız okulu)	8	8
Toplam	149	29

Kaynak: Jant ,Aferi,**Anjomanhaye Nime Seri Zanan Dar Nehzate Maşroute**(Meşrutiyet Döneminde Gizli Kadın Örgütler), çev. Javad Yousofiyan, Naşr Banoo,Tahran,1377, ss.17-20. Eserindeki belgeleri kullanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

⁷⁶³ Saidi, s. 347.

Bu listede birçok okul yer alır, tekrar etmekten kaçınılması nedeniyle hepsinden bahsedilmedi.⁷⁶⁴ Bu yıllarda eski yöntem eğitim de vardı. Fanatik aileler kızlarını Kuran'ı öğrenmeleri için okul yerine mekteplere gönderdiler. Bu ailelerin bakış açısında Kuran'ı okur-yazarlığı kızlar için yeterliydi. I. Dünya Savaşının sonlarında, toplum için başka ihtiyaçlar tespit edildi. Bu ihtiyaçlardan biri de kadın öğretmen ihtiyacıydı. Bu ihtiyacı gidermek için okul tarzında değişikliklere yol açmıştı. 1914 yılında, İran'da ilk ve ortaokul kız okullarının kurulması için kız okullarının sayısını artıran yeni bir kanun çıkarıldı. 1918'de Kadın Eğitim Ofisi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kuruldu. Aynı bakanlığın önerisi üzerine, devlet tarafından işletilen iki ücretsiz kız okulu kuruldu. Bu yılın sonbaharında Milli Eğitim Bakanlığı, kız çocuk okulları için yeni programlar başlattı. Bunlardan en önemlisi onlar için Darülmuallimât'ın kurulmasıydı.⁷⁶⁵

Bu öğrencilerin mezuniyetleri, kız okullarındaki eksikliği telafi etmişti. Bu okulların ve Darülmuallimâtın kurulmasının ardından, Vosough al-Devle kabinesinin eğitim bakanı Nasir al-Devle'nin himayesinde kız okullarının ilk resmi kutlaması da yapıldı. Darülmuallimâtın idaresi 1917'de Moadib al-Mulk Yousof Rişar'a verildi. Bu yıllar boyunca bu yer, bu adamın kültürü hizmet nedeniyle pek çok gelişme kaydetti. Okulda iyi öğretmenler çalışıyorlardı. Kızlar, dokuzuncu sınıfa kadar Darülmuallimâtta okuyorlardı. Öğretim yılı sonunda onlar için mezuniyet töreni düzenlendi. Birinci, ikinci ve üçüncü sırada yer alan öğrencilere Kur'an hediye edildi. Badr almoluk ve Hormat Sepanlou bu başarılı kızlar arasındaydılar.⁷⁶⁶ Görüldüğü gibi, kadınların sadece okula girme isteğini ele almadılar, aynı zamanda bu başarılı kadınlar erkekler tarafından onurlandırıldılar. Bu nedenle kadın gazetelerinde darülfünün eksikliği, tıp ve diğer alanlardan bahsederek kadınların bu alanlara girmelerini gerekli görülüyorlardı. Bu tür konuları gazetelerde yayımlayarak, her alanda var olma yollarını sundu.⁷⁶⁷

Entelektüel kadınlar, kadınların toplumdaki eksikliklerini incelediler. Kadınlara, kadınların ilerlemesinin sadece birkaç okula sahip olmakla ilgili olmadığını söylediler. Entelektüel kadınlar, kadınlar için bir takım okullar kurarak haklarını verdiklerini düşünen

⁷⁶⁴ Aferi, ss. 17-20.

⁷⁶⁵ Vatandoust, s. 20.

⁷⁶⁶ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 62.

⁷⁶⁷ **Alaam Nasvan**, 5. Sayısı, 1. Yıl, Şaban 1339, ss. 1-2.

erkekleri eleştirdiler. Bu az sayıdaki okulların kurulması da kadınlar tarafından çok zor ve çabayla ele aldıklarını söylendiler. Kadınlar ayrıca gazeteleri eleştirdi ve Avrupa'daki kadınlar hakkında yazmanın ilerleme kaydetmeyeceğini söyledi. Aydınlanmış kadınlar, kadınların konumlarını bilmelerini istedi. Erkeklere kadınların da insan olduğunu ve haklarını kaybetmemeleri gerektiğini söylediler.⁷⁶⁸

İranlı kadınlar şimdi de ilerleme için mücadele ediyorlardı ve erkekleri yollarında bir engel olarak görüyorlardı. Kuşkusuz bu alanda kadınlara yardım eden erkekleri de takdir ettiler. İranlı kadınlar yaşamlarında bilimin ve bilginin önemini anladılar. Bu yüzden sadece İran'daki okullara gitmediler, onlar bilim peşinde yurt dışına bile çıktılar. 1915'te tıp okumak üzere birkaç kız öğrenci Avrupa'ya gönderildi. Kadınlar aynı zamanda erken evliliklerden ve kadınların sorunlardan da bahsetti. Bu bağlamda konferanslar düzenlemeyi de amaçladılar fakat bazı sebeplerden dolayı çok fazla yürütülmedi. Dini fanatikler kadınların aktivitelerine karşı çıkmaya devam ettiler. Ancak kadınlar tarafından oluşturulan hareket durmadı.⁷⁶⁹ Yurt dışında okumaya giden kızlardan bazıları orda iş yapmak da dahil olmak üzere birçok faaliyetlere başladılar. Yurt dışında örtüyü bırakan ilk kadın Şams al-Muluk'tu. O, Farsçayı yurt dışında yaşayan İranlıların çocuklarına öğretti. İran dışındaki diğer kadınlar arasında Safiyeh Firouz'dan da bahsedilebilir. İran'daki kadınlara yardım etmek için konferanslara katılıp, İran kadınların sorunları hakkında konuşuyordu.⁷⁷⁰

Ülkedeki kadınlar, ülke dışındaki kadınların ve diğerlerinin sağladıkları desteği takip ederek kızlarının eğitime daha fazla çaba gösterdiler. Aydınlanmış kadınlar, çoğu kızlar için bir okul açmayı düşünmeye başladılar. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 'Ehtiramiye'⁷⁷¹ okulu kurulmasına izin alan Ali Han Kaçar'ın kızı Ehteram al-Muluk idi. Milli Eğitim Bakanlığı ona, yasaya saygı göstermek şartıyla izin verilmişti. Bu dönemde okullara ilgili olarak birkaç örnekte gösterdiği gibi kadınlar sadece okul açmayı başarmadılar, onlar aynı zamanda İran'daki fanatiklerin bakış açıları da engellediler. Kaçar Handanlığının sonuna kadar okul seviyesindeki değişiklik pek görülmedi. Örneğin

⁷⁶⁸ Alaam Nasvan, 3. Sayısı, 1. Yıl, Rebiülahir 1339, ss. 25-26.

⁷⁶⁹ Mosavar, s. 28.

⁷⁷⁰ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 85.

⁷⁷¹ Saygı

kızlar için ilk lise sadece Amerikan okulu ve Fransız Jandark okulunda mevcuttu. Bu iki okuldaki öğrenci sayısı iki yüzden daha azdı.⁷⁷² Ancak tüm bu değişiklikler kadınların uyanmasına ve dünyanın koşullarına ve kadınların haklarına uyanık olmalarını sağladı. Kaçar döneminde kızlar eğitimin zor koşulları hakkında bilgilendiren Setare Farmanfarmayan, Kaçar'ın son yıllarını değişim yılları bildirdi ve bu şekilde açıkladı: "... Kız ve erkek çocuklar haftada altı gün devlet okulu müfredatı okumak zorunda kaldılar. Evimizin yanında 'Tarbiyet' adlı özel bir okula gittim. Vajibe, Fransızca öğretene bir Jandark kız okuluna gidiyordu."⁷⁷³

Kadınları okullarının oluşumundan önce kadınlar faaliyetlerine dernek ve gazete şeklinde başlamışlar. Buradaki soru okulların kurucu kadınlarının tüm siyasi ve sosyal faaliyetlerden çıkıp çıkmadıklarını ve sadece eğitim konusunda ele alıp almadıklarını, bu sorunun cevabını ele almaktır. 7 Mart 1910'da 'Douşizegan' okulunun kurucusu⁷⁷⁴, bütün vatansever kadınları ülkenin siyasi meselelerini görüşmek üzere Cuma günü evinde toplamaya çağırdı.⁷⁷⁵ Toplantılarda Bibi Vazirof gibi kadınlar kanuna duyulan ihtiyaçtan bahsederek sömürge ülkelerinin İran için dezavantajlarını da açıklıyorlardı. Bibi Vazirof, okulun açmasını İranlı kadınlar için yeterli görmedi. Ülkenin siyaseti de dahil olmak üzere diğer alanlarda kadınlara öğretmesini gerekli duydu. 21 Temmuz 1914'te Ahmet Şah'ın yanında Nasir al-Mulk Sultanın yardımcısı olarak bulundu. Ardından ikinci parlamento 4 Aralık 1914'te açıldı. Bu dönemde partilerin ve gazetelerin çalışmalarını devam ediyorlardı. Bunların ardından kadın hakları aktivistleri, kız okulların müdürleri ve kız öğrenciler de faaliyete geçtiler. 1914'te bütün kız okullarının müfettişi olan Bayan Nouraltaji sayesinde kadın haklarını ele almak için toplantılar yapıldı.⁷⁷⁶

Bu gibi bazı faaliyetlerin haberi milletvekillilerin kulağına geliyordu. Bu aynı zamanda kız okullarının faaliyetlerine karşı çıkmalarının bir nedeniydi. Çünkü milletvekilleri kadınların bu faaliyetlerini toplumu yozlaştırıyormuş gibi görüyorlardı. Ama bu düşünce kadınların çalışmasını engellemedi. Bilim ve eğitim yoluna giren

⁷⁷² Torabi Farsani, ss. 18-23.

⁷⁷³ Farmanfarmayan, Manker, s. 29.

⁷⁷⁴ Bibi Vazirof

⁷⁷⁵ Khosropanah, s. 148.

⁷⁷⁶ Khosropanah, s. 172.

kadınlar diğer faaliyetleri de ihmal etmediler. Okul yönetimine ek olarak, politik ve sosyal faaliyetlerde bulundular. Kızların yurtseverliği öğretilmesi de dahil olmak üzere tereddüt etmediler. Kızlara, anavatanı nasıl koruyacaklarını ve anavatanın İngiliz ve Rus esaretinden nasıl çıkarılacağını öğrendiler. Entelektüel kadınlar, Rus ve İngiliz hedeflerinin İran'ı kolonileştirdiğini biliyorlardı. Bu nedenle bu ülkelere karşı çıktılar. Öğretmenler, kızlara yalnızca ülkede yapılan kumaşları kullanmayı öğretti ve yabancı ürünleri yasakladılar. Bu nedenle İranlı kızlar 1914 yılında İran'da yapılan giysilerle okula gittiler. Bu faaliyetler çok kapsamlı olmasa da, kadınları cesaretlendiriyorlardı.⁷⁷⁷ Yukarıda belirtildiği gibi kültür ve medeniyetteki değişim bir kerede gerçekleşmez ve bu değişiklikler zaman aldı. İran'daki kadınların içinde bulunduğu koşullar da değişmek için daha fazla zamana ihtiyaç duyuyordu. Bu bölüm Aferi'nin yorumuyla sona eriyor:

*Kadınların amacı, tarih boyunca meydana gelen ayrımcılığı ortadan kaldırmaktı. Bu önemli hedefe ulaşmak için kendinizi güçlendirmek gerekir. Fakat bu nasıl mümkün olurdu? Anayasal kadınlar açısından, kadınların eğitime ihtiyaç vardı, çünkü okur yazar bilmek ve kişisel beceriler kadınların sosyal olarak aktif olmalarını kolaylaştırırdı. Kadına erkeklerden bağımsızlığını sağlardı. Bu yüzden kadınların kısa sürede dernekler kurulup gazeteler yayımladılar ve bu şaşırtıcı değildi. Onlar para topladılar ve onlara yapılan muhalefete rağmen anayasadan dört yıl sonra, Tahran'da 60 kız okulu kuruldu ve kadınlara büyük miktarda öğretmeye başladılar.*⁷⁷⁸

Osmanlı ve Kaçar hükümetlerinde kadınların eğitime bütün reformlar gibi 19. yüzyılda dikkat edilmişti. Her iki hükümette de ilk kız okulları yabancı misyonerler tarafından kurulmuştu. Kızların okula gitmeleri her iki hükümette de islamcılar tarafından yasaklandı. Erkekler için okulların kurulmasının ardından, Osmanlı hükümeti kızları ve erkekleri eğitmek için yasalar çıkarmıştı. İran'da, Nasıreddin Şah'ın, kızların okula gitmelerine izin vermesi fanatiklerin muhalefetlerine neden olmuştu. İran'da fanatiklerin eylemleri yüzünden kadınlar haklarına daha geç kavuşabilmişlerdi.

⁷⁷⁷ Khosropanah, , s. 172.

⁷⁷⁸ Aferi, ss. 5-6.

2.8. KADINLARIN OSMANLI VE KAÇAR DÖNEMLERİNDE ÇALIŞMA VE DİĞER ALANLARDA BULUNMASI

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların çalışması da diğer konular gibi kabul edilen bir konu değildi. Kadınların evin içindeki işlerini yapması gerekiyor ve ev dışında çalışmak bir erkeğin görevi olarak kabul edilmektedir. Kadının evin dışında çalışmaması yıllar sonra devam ediyordu. Kırsal kadınların ve göçebe kadınlar erkekler gibi tarım işlerini yaptığını belirtmek gerekir. “Türk kadınının tarım alanında ve el sanatlarında belli yeri vardı. Bu durum daha çok taşra için söz konusu idi.”⁷⁷⁹ Kırsal kesimdeki kadınlar erkeklerle birlikte zeytin, fındık, tütün ve pamuk tarlalarında çalışmışlar. Kadınlar tarım üzerinde çalışmaya ek olarak, evdeki işlerini de yapıyordu.⁷⁸⁰

Osmanlı döneminde kadınların yaptıkları diğer işler halı dokumaydı. Halı dokuma, Tanzimat'tan sonra daha geniş bir şekilde takip edilmiştir. Kadınlara daha az ücret ödenmesine rağmen, bunlar kadın işi olarak biliniyordu.⁷⁸¹ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yasaların değişmesiyle, kızlara da eğitim alınmasına izin verildi. Bunun ardından kadınlar da öğretmenlik mesleğine sahip olabilmışler. “Kadınların ilk defa okul idareceliğine 1870 yılında rastlamaktayız. Bu yıla ait Devlet Salnamesi'nde varlığını tespit ettiğimiz ilk müdire, Fatma Zahra Hanım'dır.”⁷⁸² 1871-72 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece bir kız rüşdiyesi varmış ve bu tarihten sonra bu okulların sayısı artmaya başlamıştır.⁷⁸³

Kadın öğretmenlerin ve okullardaki müdürelerin artması, ailelerin kızlarının erkek öğretmen oldukları okullara gitmelerine izin vermemesiydi. “1885-86 eğitim yılında Sultanahmet civarında Leyli ve Neharî Kız Sanayi Mektebi'nin idaresinde ise kadın idareciyi ilk defa 1898-99 eğitim öğretim yılında görmekteyiz. Bu tarihte okulun dâhilî müdiresi Adviye Hanım'dı.”⁷⁸⁴ Belirtildiği gibi kadınların ilk resmi olarak girmiş olduğu iş öğretmenlikti. Dârülmuallimât'ın 1870'te açılmasıyla birlikte birçok kadın okula

⁷⁷⁹ Kurnaz, (1839-1923), s. 135.

⁷⁸⁰ **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (III. Cilt)**, s. 862.

⁷⁸¹ Ahmad, Oluşumu, s. 123.

⁷⁸² Tümer Erdem, s. 93.

⁷⁸³ Kurnaz, (1839-1923), s. 25.

⁷⁸⁴ Tümer Erdem, s. 95.

girmek için adım attı. Bu kadınlar 1873'te öğretmenlik görevine başlayan ilk kişiler idiler.⁷⁸⁵

Avrupa'dan etkilenen Osmanlı hükümeti, kadınların başka işlere girmesine izin verdi. Ebelik Osmanlı kadınlarının girebileceği ilk işlerden biriydi. Kadın sağlığı meseleleri Tanzimat dönemi sırasında ele alınmış ve ebelik kursların açılması önerisi 1842'de verilmiştir. Bu kararın ardından 1843'te Tıbbiye mektebi tarafından ebeliğe bağlı eğitimler başladı.⁷⁸⁶ Ebeliğin yanı sıra anatomi, hıfzısıhha ve hastabakıcılık ve diğer sağlığa bağlı konular dikkate alınmıştır.⁷⁸⁷ “Nitekim ilk defa 1854 yılında Lebibe Hatun burada ebe olarak görev almıştır. İki yıl sonra Hafize Hatun da hizmet vermeye başlamıştır. 1879 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de Naile, Yinehamamlı Vefalı Zeliha ve Hadiye Hanımlar madam Monie ve madam Robbos ile birlikte ebelik yapmışlardır.”⁷⁸⁸ Ebelik zamanla gelişti ve birçok kadın bu alanda çalışmaya başladı. Bu hanım ebelerin bazıları, Çanakkale gibi cephelerde hasta bakıcı olarak askerlere yardım ettiler.⁷⁸⁹ Zamanla kadın sağlığına da dikkat edildi ve çalışanlar hastalık durumunda izin alabildiler. Artık bir kadın, işini kaybetmek korkusuyla çalışmaya devam etmek zorunda değildi.⁷⁹⁰

Bunun yanı sıra kadınlar memnun olmadıkları takdirde işlerini protesto etme cesaretini bulmuşlardı. Fabrikalarda çalışan kadınlar belirli çalışma koşullarından memnun değilmişler. Bu nedenle bu kadınlar tarafından grevler düzenlenmiştir. “1872-1907 arası Osmanlı Devleti'nde örgütlenen 50 grevden 9'u, kadınların çalıştıkları işkollarında yapılmıştır. Ayrıca 50 kadın işçinin, dönemin sendikal eylemlerinden kabul edilen Feshane Grevi'nde ana güç olarak faaliyet göstermesi, kadının toplumsal ve ekonomik yapı içerisinde bulundukları nokta açısından önemlidir.”⁷⁹¹ Bu fabrikalardaki pek çok kadın çalışma saatlerinden ve ücretlerinden memnun olmamış, bu dönemdeki kadınlar erkeklerle aynı seviyede çalışmasına rağmen daha az maaş alıyorlardı. Bursa İpek ve Halı Fabrikası'nda çalışan kadınlar, bu haksızlıkları protesto eden ve greve başlayanlar

⁷⁸⁵ Kurnaz, Türk Kadını, s. 123.

⁷⁸⁶ Kurnaz, (1839-1923), s. 39.

⁷⁸⁷ Tümer Erdem, s. 39.

⁷⁸⁸ Tümer Erdem, s. 96.

⁷⁸⁹ Kurnaz, (1839-1923), s. 83.

⁷⁹⁰ **27.Ek.** Kadın sağlığına dikkat edilmesi; MF. MKT. 01041- 00010- 001- 001. 1326 M 19.

⁷⁹¹ S. Doğan, s. 66.

arasındaydı.⁷⁹² Bu tür grevlerine gören Osmanlı hükümeti, özellikle İttihat ve Terakki döneminde böyle sorunları çözmek için ‘Tatil-i Eşgal’ kanununu uygulamaya karar verdi.⁷⁹³

Bu kanun, çalışanların yalnızca belirli durumlarda protesto etmesine izin vermiştir. Daha önce de söylendiği gibi Bursa İpek ve Halı grevi 1911’de gerçekleşmişti. Fakat fabrika kamu yararına olmadığı için kadın grevleri bir sonuç alamadı. Bu kanun kadınların lehine çok az fayda ortaya koydu.⁷⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda diğer fabrikalardaki çalışan Ermeni ve Rum kadınlar da kötü koşullar nedeniyle bu konulara karşı protesto gösterileri düzenlemişler.⁷⁹⁵ Söylendiği üzere kadınlarda protesto cesareti Anayasa Devrimi ile beraber bulunmuştur. Grev haberleri gazetelerde ve dergilerde de yer aldı ve kadınların hakları konusunda farkındalık yaratmıştır.⁷⁹⁶ Fabrikalarda çalışan kadınların yanı sıra, bazı kadınlar da söylendiği gibi halı dokuma ile uğraştılar. Kadınlar özellikle Tanzimat sonrasında köylerde ve küçük kasabalarda halı dokuma atölyelerinde çalışmaktaydılar. Sonraki yıllarda halı dokuma bir ticaret kaynağı haline gelmiş; “Halı sanayisini geliştirmek amacıyla 1908 yılında, halı imâl eden 6 ticarethanenin birleşmesiyle kurulan Şark Halı Şirketi (The Oriental Carpet Manufactures Limited) kadınların bu sektörde istihdamında önemli rol oynamıştı. Şirket, İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Hasin, Urla, Maraş, Kırkağaç şehirlerinde imâlâthâneler kurulmuştu...”⁷⁹⁷

Kadınlar bu alanda en önde gelen çalışanlardan idiler. Kadınlar halı ve dokuma tezgâhlarda önemli çalışanlar arasında olmasına rağmen, çalıştıkları ortam uygun koşullar altında olmadığını belirtmektedir. Karanlık ve standart olmayan atölyeler belirtilmesi gereken konulardan biri. Bu ortamlarda kadınlar çeşitli hastalıklara maruz kalmışlar.⁷⁹⁸ Osmanlı döneminde bazı müslüman kadınlar diğer dinlere ait kişilerinin evlerinde çalışıyorlardı, bu konu İslamcılar tarafından eleştirilmiştir.⁷⁹⁹ Dünyadaki değişimler ve

⁷⁹² **28.Ek.** Çalışan kadınlar grevi; DH. İD. 00107- 00017- 002- 001. 1329 S 20.

⁷⁹³ Tümer Erdem, s. 130.

⁷⁹⁴ Tümer Erdem, s. 131.

⁷⁹⁵ Okuducu, s. 125.

⁷⁹⁶ Okuducu, s. 237.

⁷⁹⁷ Tümer Erdem, s. 126.

⁷⁹⁸ Şefik Hüsnü, **Türkiye’de Sosyal Sınıflar**, Kaynak yayınları, İstanbul, 1997, s. 22.

⁷⁹⁹ **29.Ek.** Müslüman kadınların Hristiyan evlerinde çalışması; DH. TMIK. M. 00202- 00001- 005- 001. 1323 Ca 19.

Osmanlıların bu değişimlere aşına olması Osmanlı hükümetinin kadın çalışmaları alanında yeni kararlar almasına yol açmıştı. Dünyada kadınlarla ilgili yaşanan gelişmelerden biri, Rusya’da yaşayan müslümanlar arasında kadınların müftü ve kadı da dahil olmak üzere iş çalışabilmeleriydi.⁸⁰⁰ Bu haberlere aşına olan Batıcılar ve Türkçüler, kadınların çalışmasından yanaymışlar.

Osmanlı’da kadın, her ne kadar eskiden beri çalışma olanağı bulsa da, çalışan kadınlar alt gelir seviyesine dahil olup, genellikle belli meslek grupları içerisinde varlık göstermiştir. Batılılaşma temayülünün artmasıyla birlikte aydın kesim arasında kadınların tüm iş kollarında çalışması konusu tartışılmaya başlanmıştır. Kadının aktif iş hayatına atılması konusunda toplumsal düzlemede fikir birliğinin oluşmadığı dikkati çekmektedir. Türkçüler ile Batıcılar kadının her alanda çalışabilmesi gerektiğini savunurken, İslamcıların bir kısım kadının ticaret dışında çalışmasına karşı çıkarken, diğer bir kısım ise kadının tüm iş kollarında çalışması gerektiğini söylemiştir.⁸⁰¹

İslamcıların onaylamamasına rağmen, kadınlar öğretmen, ebe, gazetecilik gibi işlerine girmişler. Zaman geçtikçe kadın gardiyan talebi de bulundu. 1893’te kadınlar için hapisaneler açılmaya başlamış ve bunun ardından bu işleri yönetmesi için kadınların istihdamı gerek duyulmuştur.⁸⁰² Balkan ve I. Dünya Savaşı başlaması ve erkeklerin cephelere gitmesi, kadınların daha fazla memur olma ihtiyacı hissedildi. Maliye Nezareti gibi yerler gazetelere birçok kadın çalışana ihtiyaç duyduklarını duyurdu. Maliye Nezareti’ne memur olarak kabul edilen ilk kadın Nimet Hanım idi.⁸⁰³ Bunun ardından kadınlar diğer kurumlarda çalışan olarak kabul edilmişti. “İlk olarak 1914 yılında, pul satış memureliği gibi, herkesle yakından temas gerektiren bir işe Feride Yaver Hanım tayin edildi. Feride Hanım, görevini küçük bir kafesi andıran pul satış barakasında sürdürmüştü.”⁸⁰⁴ Bu işlere alımların ardından bu kadın çalışanlara maaş vermek için yeni düzenlemeler getirilmişti. Başka işlerde işçi olarak çalışan kadınlar için de yeni kuralları getirilmiş, çalışma saatleri 15 saat olarak ve yılda bir ay izin kararı kabul edildi.⁸⁰⁵ Birinci

⁸⁰⁰ Kurnaz, Türk Kadını, s. 72

⁸⁰¹ S. Doğan, s. 65.

⁸⁰² **30.Ek.** Kadın gardiyan; DH. MKT. 00002- 00098- 001- 001. 1310 Ş 29.

⁸⁰³ Kurnaz, (1839-1923), s. 136.

⁸⁰⁴ Tümer Erdem, s. 116.

⁸⁰⁵ Kurnaz, Türk Kadını, s. 131.

Dünya Savaşı sırasında, bazı kadın ve erkekler, kadınların cephelerin arkasında faaliyetlerini desteklemek için cemiyet ve taburu açmayı planlamışlar.

*Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyeti'nin aracılığıyla kurulan kadın Amele Taburu'ndan burda bahsetmek yerinde olacaktır. Hem Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı hem de Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi'nin başkanı olan Enver Paşa tarafından 1917 yılında resmen kurulan kadın Amele Taburu, kadınların gönüllü olarak orduda geri hizmetlerde istihdamını sağlamayı amaçlamaktaydı.*⁸⁰⁶

Kadın işçi Taburu'daki çalışanlar savaşta askerlere yiyecek ve giyecek sağlamaya çalıştılar. Bu grup daha çok Kadın Çalıştırma Cemiyeti'nin gözetimi altında faaliyet ediyordu.⁸⁰⁷ Birinci Dünya savaşı'nın devam etmesi ve Osmanlıların savaşta zayıflığı bu cemiyetlerin kaderini etkiledi. 1918'de ikinci yarısında bu cemiyetin şubelerinin çoğu kapatıldı. Bunun nedenlerinden biri savaşta yenilgiye uğrayan askerlerin kıyafetleri de dahil olmak üzere hiçbir siparişi vermemesi idi. Çok sayıda insanı işe alan şubeler birbiri ardına kapatmıştır. Bu şubeler arasında Fatih, Üsküdar vb. de görülmüştür.⁸⁰⁸ Sonuç olarak birçok insan işsiz kaldı. Kadınlar bu işe alınanlar arasındaydı ve aşırı istihdamdan ve savaşın sonu yenilgeye uğradan sonra bunlar da işlerini kaybetmişler.

Kadınlar bu dönemde sadece memur olarak ya da cemiyetlerde çalışmıyordu. Bazı kadınlar kariyerlerini açmak için bir yer arıyordu. Bunların arasında fotoğrafçı Naciye de vardı. O ilk kez 1919'da fotoğrafçı olarak ünlendi. İlerleyen yıllarda Beyazıt'ta mesleğini diğer kadınlara öğretmeye başladı.⁸⁰⁹ Bunun yanı sıra “Seyyid Kemal Hanım, Sultanahmet civarında Hanımlar pasthanesi açmıştır.”⁸¹⁰ Inas Darülfünun'da alan kadınlar da daha uzmanlaşmış işlerde görülmüştü. Ayrıca bazı kadınlar uzmanlaşmak için yurt dışına gitmişlerdi. Bunlar Osmanlı'ya döndükten sonra kendi mesleği içinde çalışmaya başladılar. Bunlardan biri Safiye Ali Hanım idi. Safiye Ali, ilk kadın doktor olarak İstanbul'da bilinmiştir.⁸¹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında kadınlar bankalarda, telefon ve tramvay şirketlerinde ve diğer işlerde az sayıda olsa çalışmaya

⁸⁰⁶ Tümer Erdem, s. 144.

⁸⁰⁷ Selim Karakışla, s. 139.

⁸⁰⁸ Selim Karakışla, s. 121.

⁸⁰⁹ Çakır, s. 297.

⁸¹⁰ Kurnaz, Türk Kadını, s. 164.

⁸¹¹ S. Doğan, s. 61.

başlamıştır. Bu konu İslamcılarının muhalefetlerine rağmen, kadınların çabaları ve Batıların etkisi, kadınların konumlarını değiştirmeyi başardığını göstermektedir.

Kadınların adı, Osmanlı döneminde erkekler tarafından yazılmış kitap ve şiirlerde de bulunur. Kadın isimlerinin kullanılması belki de kadın hakları hakkında bir tartışma başlatmanın ilk adımıdır. Yazdıkları hukuk kitaplarında kadınlara yer veren erkekler de vardı. Örneğin

Babanzade İsmail Hakkı'nın 1913'te yayımlanan Hukuk-ı Esasiyye adlı eserinde kadın hukukuna yönelik seçim sorunu üç alt bölümde inceleniyordu; 'Efrâd-ı Millet ve intihabât', 'intihâb Hak mıdır, intihâb?', 'intihâb vazife olduğuna göre Netâici; kadınlar ve intihâb'. Babanzade İsmail Hakkı, 'kadını çirkinleştirmek isterseniz siyasiyyat âlemine atınız' diyordu.⁸¹²

Babanzade İsmail Hakkı gibi insanlar siyasette kadınların varlığının onların lehine olmadığına inanıyordu. Bunların aksine, kadınların özgürleşmesini savunan ve kadın haklarını destek veren kişilerde vardı. Cavid Bey bu kişilerin arasındaydı.⁸¹³ 1859 yılında kadınlara ilgili diğer kitaplar evlilikte dahil olmak üzere kadınların sorunlarını ele alan roman ve şiir şeklinde yazılmıştır. İbrahim Şinâsî'nin 'şair evlenmesi' kitabı bu yazıların arasında yer almaktadır.⁸¹⁴

Birçok entelektüel erkek dini kaynakları referans göstererek kadınları desteklemek için kitaplar yazmışlar. Namık Kemal, Ali Suavi, Celal Nuri gibi yazarlar bu grubun içindeydi.⁸¹⁵ Bazı romanlarda kadının gelişim yolu gösterildi. Örneğin "Felâtun Bey ile Râkım Efendi (1876) romanında Ahmet Mithat'ın kadın kahramanı-önceleri bir cariye olacanan, zamanla Türkçe okuyup yazmayı öğreniyor, daha sonra da Fransızca ve piyanosunu geliştiriyor. Şüphesiz ki, hikâyelerinden birinin adı olan 'Diplomalı Kız', Mithat'ın kadınlık ülküsünün bir yönünü temsil eder."⁸¹⁶ Bu dönemdeki yazarlar bazı toplumdaki ideal bir kadının imajını tasvir ederek, diğerleri mutsuz, müstehcen ve üzgün kişileri çizmeye çaba göstermişler. Ahmed Midhat Efendi'nin Taaffüt kitabı, topluma ideal bir kadın gösteren kitaplardan biridir.⁸¹⁷ Bu yazarların yolu diğer entelektüel yazarlar

⁸¹² Toprak, s. 168.

⁸¹³ Toprak, s. 38.

⁸¹⁴ S. Doğan, s. 30.

⁸¹⁵ S. Doğan, s. 39.

⁸¹⁶ Mardin, s. 32.

⁸¹⁷ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 181.

tarafından da devam edilmiştir. Ziya Gökalp, kadınların evde ve toplumda önemini vurgulayan ve çalışmalarında bununla ilgilenen yazarlardan biri idi.⁸¹⁸

Osmanlı döneminde şiir ve yazı ile ilgilenen kadınlar da vardı. Bunların sayısı Tanzimat sırasında çok olmasa da zamanla artmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde bazı kadınlar şair olarak tanıtılır. Haremdeki yaşayan kadınlar şiir gibi konulara ilgilendiler aynı zamanda haremde onlara müzik gibi alanlarda öğretmek için kurslar vardı. Osmanlı haremdeki nadir kadın şairlerden biri Adile Sultan'dır. Osmanlı döneminde kadın yazarlar söz konusu olduğunda, kalem alan ilk kadınların üst düzey ailelerden geldiği belirtilmelidir. Yüksek rütbeli ailelerde kızlara müzik, şiir, dil vb. öğrenmeye izin verildi.⁸¹⁹ Bu kızların arasında Fatma Aliye de vardı.

*Romanları ve düşünce yazılarıyla tanınan Tanzimat edebiyatının güçlü kalemlerinden Fatma Âliye Hanım (1862-1936), döneminde kadının toplum içinde varlığını hissettirmesine ön ayak olan, kadın sorunlarına modern bir bakış açısı getirirken geleneksel-İslamcılara anlayıştan da ödün vermeyen bir Osmanlı aydınıdır. Küçük yaşlarından itibaren okuma ve yazmaya plan hevesi, Fransızca öğrenme meraklı, ünlü bir Osmanlı bürokrati, tarihçi ve dilcisi olan babası Ahmet Cevdet Paşa'nın (1822-1895) dikkatini çeker.*⁸²⁰

Babasının desteğiyle, Osmanlı döneminde ilk kadın yazar olarak tanınan Fatma Aliye, ilk kez romanı Fransızca'dan Türkçe'ye çevirdi. George Ohent Volente romanını 1890'da Meram adıyla Türkçe'ye çevirildi.⁸²¹ Tanzimat'tan sonraki yıllarda, kadınlar ilk kez takma adlarla yazmaya başlatıldığını söylemelidir. Bunun nedenlerden biri İslamcılarının bu konulara karşı çıkması idi. Fatma Aliye gibi kadınlar, İslam'a ve öğretilerine inanmış olmalarına rağmen, bu İslamcı fanatizmeye karşı çıkmışlar.⁸²² Tanzimat'tan sonra diğer ünlü şairler arasında Nigâr Binti Osman (1856-1918) yer aldı. Nigâr Hanım kadınların ilerlemesi için yetiştirilmelerine ve eğitimlerine inanıyor ve hükümeti kadınlar için böyle bir zemin sağlamaya çağırıyordu.⁸²³

Gazete ve dergilerin yayımlanması, kadın yazar sayısını artıran diğer faktörler arasındaydı. "Yazı kadrosunda Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin

⁸¹⁸ Uluşan ve Kayhan, I. Cilt, s. 140.

⁸¹⁹ S. Doğan, s. 32

⁸²⁰ Uluşan ve Kayhan, II. Cilt, s. 531.

⁸²¹ Uluşan ve Kayhan, II. Cilt, s. 531.

⁸²² Karabıyık Barbarosoğlu, s. 185.

⁸²³ Kurnaz, (1839-1923), s. 64.

yanı sıra Nigar Hanım, Makbule Leman, Fahrünisa Hanım, Keçecizade İkbâl Hanım gibi pek çok kadın yazarın yer aldığı Hanımlara Mahsus Gazete’de Ahmet Rasim de Rasime Hanım imzasıyla yazılar kalem almıştır.”⁸²⁴ Anayasa Devrimi’nden sonra kadın yazar ve şairlerin sayısı daha da artmıştır. Bu işte büyük ilerleme kaydeden yazarlardan biri Halide Edip idi.⁸²⁵ Bu dönemde kadınlar tarafından Efsûs, Ateşten Gömlek vb. adlı kitaplar yazılmıştır.⁸²⁶ Bu dönemde kadınlar sadece yazı ve şiir sanatını değil, aynı zamanda ifade tekniğini de öğrenmişler. 1913’te kadınlar ülkeyi savunmak için konferanslar düzenlemişler, bu konferanslarda kadın yazar ve şairler anavatan hakkında metinler okumuşlar. Bu yazarlar ve şairler arasında Fatma Aliye, Nigar Hanım, İhsan Raif, Halide Edip gibi kadınlar bulunmuştur.⁸²⁷

Yıllar önce kadınların girişi yasaklanmış diğer alanlar arasında tiyatro ve sinema vardı. İlk tiyatrolarda kadınların rolü erkekler tarafından ve zamanla bu roller yabancı kadın aktörler tarafından gerçekleştirildi. “Osmanlı’nın ilk tiyatro topluluklarında olan Ohannes Kasparyan’ın Aramyan adlı tiyatrosunda yabancı kadınlar ‘Cardon Betri, Mme Lisa Fermande, Mille Rose’ gibi Ermeni olmayan kadınlar oynatılmışlardı.”⁸²⁸ Tiyatro zamanla Osmanlılar arasında giderek daha popüler hale gelmişti. Tek sorun müslüman kadınların tiyatrodaki oynamasına izin verilmediği için Ermeni ve Rum kadınlar bu konuda yer almışlar.⁸²⁹ Ancak Anayasa Devrimi ve İttihat ve Terakki’nin ortaya çıkmasından sonra kadınların tiyatroya ve sinemaya girmeleri teşvik edildi.⁸³⁰ Takip eden yıllarda tiyatrodaki Mal Hatun gibi bazı kadınlar tesettüre önem vermemedikleri için uyarıldı.⁸³¹ Halide Edip kadınları tiyatro gibi alanlara sokmaya çalışmış, ancak bu çabaları 1913’te başarılı olamamıştır. Halide Edip’in bu konuda başarısız olmasının nedenlerinden biri şeyhülislamın kadınların tiyatroya girişine karşı olmasıydı.⁸³² Kadınlar, tiyatro ve

⁸²⁴ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 149.

⁸²⁵ V. Findley, ss. 239-240.

⁸²⁶ Okuducu, s. 149. Bknz. Kurnaz, (1839-1923), s. 150.

⁸²⁷ Şefika Kurnaz, **Balkan Savaşında Kadınlarımız**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, (Kadınlarımız), s.20.

⁸²⁸ Kaplan, s. 28.

⁸²⁹ Kurnaz, (1839-1923), s. 137.

⁸³⁰ Zürcher, tarihi, s. 178.

⁸³¹ **31.Ek.** Tiyatroya katılan Mal Hatun’un uyarılması; ZB.00367. 00090- 001- 001. 1324 E 06.

⁸³² Kaplan, s. 29.

sinemayı kendi hakları olarak görmüş ve bu yüzden bu alana girmek için çaba göstermişler.

*1918 yılında İstanbul Darülbîdâi'ye bir kaç Türk kızının tiyatrocu olarak müracaat etmesi ve gelişen olaylar bu konudaki tartışmaları arttırmıştır. Bahire Memduha, Beyza, Redika ve Afife" adlı kızların istekleri kabul edilmiş daha sonra bunlardan Jale takma adını alan Afife Hanım 1920'de kadıköy Tiyatrosu'nda oynanan bir piyeste rol almıştır. Onun bu hareketi müslüman ahlâkına aykırı bulunarak engellendi...*⁸³³

Müslüman protestolarını takiben polis ilk kadın tiyatro aktristine karşı gelmesine neden oldu.⁸³⁴ Böylece Osmanlı dönemindeki müslüman kadınlar sinema ve tiyatro sahnelerine ulaşamamışlar.

İnsanlar arasındaki önemli yaşam olayların kaydetmek eski zamanlardan beri büyük önem taşıyor. Mağaranın zamanından bu yana, insanlar haberlerini gelecek nesillere aktarma konusunda istekliydiler. Geçmişte insanlar, dağlar ve kaya gibi dayanan şeyler üzerine önemli haberlerini oymuşlardır. Zaman içinde fotoğraf makineleri insanları bu konuda daha rahatlatmış. Kaynaklar İranlıların video kamera ile kez Muzaffereddin Şah tarafından satın alınması olarak bahsetti. Sinema, kamera icadından sonra kurulmuştur. Kamera icat edildikten sonra İranlılar tarafından satın alındı, sinema ile tanışmaları biraz zaman aldı. İran'da sinemanın ortaya çıkışı hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunur. Sinematografik kaynaklar ilk halk sinemasının Kasım 1904'te kurulduğunu iddia ediyor. Bu sinema Tahran'da Mirza İbrahim Akasbaşı tarafından kuruldu.⁸³⁵ Takip eden yıllarda İranlıların sinema endüstrisine dikkat ettiler ve İran'da yayılmaya başladı. Her ne kadar Persler on dokuzuncu yüzyılda tiyatro mesleği ve Mart 1886'da İran'daki ilk tiyatro sahneleri ile tanışmış olsalar da, 1910'a kadar İran'da tiyatro sanatı genel olarak erkekler elindeydi. Kadınların tiyatro sahnelerine katılması mümkün değildi. Kadınların rolü erkekler tarafından oynanıyordu. Kadınların tiyatro izlemesine bile izin verilmedi. Parlamantonun ilk dönemde bazı kadınlar tiyatroyu memnuniyetle karşıladı ve arenaya girmelerini istediler. Bu sosyal alan, kadınların hareketine başlayacak kadar dikkatini çekti. Örneğin Bayan Tajmah Afaghaldole, Narimanof'un 'Nader Şah' Dramını

⁸³³ Kaplan, s. 29.

⁸³⁴ Kurnaz, (1839-1923), ss. 137-138.

⁸³⁵ Kouhestaninejad, ss .9-10.

Türkçe'den Farsçaya çevirdi ve 1907 yılında Tahran'da "Nader'inin Mektubu" olarak yayınlandı.⁸³⁶

İran halkının tiyatroya ilgisine gelince, İranlıların, İmam Hüseyin'in şehitliği gibi törenleri tiyatro şeklinde yapıyorlardı ve onu 'Taziye' adlandırıyorlar. 'Taziye' Kerbela şehitlerinin kaderini halka gösteren bir törendi. Bu sahnede Hz. Zeynep ve Kerbela'da bulunan diğer hanımların rolünü kadın tarzında giyinmiş erkekler tarafından oynuyorlardı. Bu törende kadınların girmesine izin verildi. Sabah erken saatlerde "Taziye" in gösterildiği yerlere gidiyorlar ve oturmak için en iyi yeri seçiyorlardı. Ancak modern anlamda tiyatroya giriş, anayasa devrimi sonrasında kadar kadınlar için yasaklanmıştır. Erkeklerin tiyatro eserleri hakkında ise çok fazla bilgi yoktur. Mirza İbrahim Han Akasbaşı ve Rousi Han gibi adamların ardından Hanbabahan Motazedi sinema alanına giren üçüncü kişiydi. O dönemin sanatçılarından eserleri ardından bu kişinin eserleri tek kalanlardır. Sinema, kuruluşunun başlangıcında, hükümet tarafından ilgi görmemişti ve bu yüzden sinematik eserin çoğu ortadan kayboldular.⁸³⁷ Bu çağda kadınlar, sinema konusuna çok merak duyuyorlardı. Kendiler için gizli sinemalar kurmak istiyorlardı. 1886 Haziran'ında bir grup kadın kararlarını verdiler. Sinemanın girişi biletleri gizlice kadınlar arasında dağıttılar. Ramazan, kadınların gece evden çıkabileceği tek aydı. Bu yüzden tiyatronun gerçekleşebileceği tek zamandı. Diğer aylar İran'da kadınların hava kararmadan evlerine dönmeleri gerekiyordu. Ramazan ayında dua etmek ve namaz kılmak için istisnaydı. Sayısı yaklaşık 300 olan kadınlar, Bayan Taryan'ın evinde toplandı. Tiyatro kadınlar tarafından yapıldı. Tiyatro yapıldığı sırada evin kapısına vuruldu, bu tiyatroyu kapatmak için hükümet tarafından memurlar gönderildi.⁸³⁸ Kadınların, kadınlar için sinema yaratma çabaları devam etti. 2 Ocak 1910'da kadınlar ilk kez tiyatro izlemeye katıldılar. Molir'in 'Doktor Ejbari'⁸³⁹ dramı ilk kez kadınların erkeklerle beraber izlediği tiyatroydu. Bu tiyatro Tahran'daki Ermeni okulundaki bir grup Ermeni tarafından yapıldı. Bir sonraki adım, Hanchakiyan partisi tarafından atıldı. Bu parti sosyal demokrat kadınlar tarafından yönetildi Parti, kadınlar için Garigouriighikiyan tarafından yazılan 'Rah

⁸³⁶ Khosropanah, ss. 141-142.

⁸³⁷ Jamal Omid, **Tarikh Sinamaye İran** (İran'da Sinema Tarihi), Faryab, Tahran, 1363, s. 85.

⁸³⁸ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 56-57.

⁸³⁹ Zorunlu doktor

Khoni'⁸⁴⁰ adlı bir drama ve diğer dramlara hazırladı.⁸⁴¹ İran'da sinemanın oluşmasında ve ilerlemesinde Ermeni kadınlar önemli rol oynamıştır. Kadınlar bu tiyatrolara katılmanın yanı sıra yetim kızlara da yardım etmişti. Bu kadınların yaptıkları diğer işler, hastane inşa etmek için para toplamalarıydı. Bu tiyatrolar 'Anjoman Nasan Vatankhah' gibi kadın dernekleri tarafından yapıldı.⁸⁴²

Bu gösterinin amacı sadece söz edilmiş konular değildi, aydınlanmış kadınlar diğer kadınların zihinlerini etkilemeye çalıştı. Çünkü sinema, kadınlar için çok etkileyeci idi. Tahranlı kadınlara ek olarak, diğer şehirlerdeki kadınlar da sinemaya dikkat etmiştir. Abdül Majid Han Farsad gibi entelektüeller de onlara yardım etti. Reşt'te 1916'da 'Muhammediye' tiyatro grubu ilk kez bir kadına rol verdi. Bu kadın 'Sona Ghafghazi' idi. Abdül Majid Han Farsad'ın kadınlara rol vermedeki eylemi, fanatiklerin kendisine karşı çıkmasını sağladı. Hamamlara girmesini bile engellemişler ve bu entelektüel adam kendisini nehirlerde yıkamak zorunda bırakılmıştır.⁸⁴³ Aydınlanmış erkeklerin İranlı kadınlara desteği ve uyandırması her alanda görülebilirdi. Hanbabahan Motazedi, sinema ve tiyatroya dikkat eden kadınları görünce onlar için özel bir salon açmaya karar veren diğer entelektel erkeklerden biriydi. Bu yüzden "Khorşid" sinemasının sahibi Ardeşir Han ile bu konuda konuştu. Bu faaliyet 1917 yılında İran'da gerçekleşti.⁸⁴⁴ Tiyatroda Ermeni ve Yahudi kadınların varlığı, Müslüman kadınları bu etkinliklere katılmaya teşvik etti. İran'da tiyatro amatör şeklinde başladı. Bu konuda aktif olan ailelerden biri Ahmed Kamal Vozarayi Mahmoudi idi. Kendisi ve aile üyeleri Fatemeh, Malektaj, Hamdam ve Homa, sinema ve tiyatroya rol oynuyorlardı. Diğer kadınları uyandırmak için tiyatro sahnelerine girdiler. Bu tiyatro dramlarından biri "Jafar Han Farang'dan geldi" idi.⁸⁴⁵ Sona Ghafghazi'dan sonra diğer kadınlar da tiyatroya rol yapmaya ilgilenmeye başladılar. Farsçayı iyi konuşamayan Maryam Gorji bu kadınlardan biriydi, bu nedenle kısa süre sonra bu işten ayrıldı. Kaynaklar Fatemeh Naşouri'den de

⁸⁴⁰ Kanlı yol

⁸⁴¹ Khosropanah, ss. 142-143.

⁸⁴² Aferi, s. 42.

⁸⁴³ Khosropanah, ss. 144-145.

⁸⁴⁴ Omid, ss. 87-88.

⁸⁴⁵ Khosropanah, s. 144.

bahsetti. Bu işi yaparken fanatikler tarafından dövülmüştür. Tüm bu zorluluklar onu mesleğinden vazgeçmesini sağlamadı.⁸⁴⁶

Söylendiği gibi anayasa devrimine kadar kadınların tiyatroya girmeleri çok zordu. Dini fanatikler bu kadınlara karşı çıkıyorlardı. Bu nedenle tiyatrodaki kadınların rolü erkekler tarafından oynadı. Ahmed Derakhşan, Asadollah Kiani, Karchekpour ve diğer erkekler tiyatrodaki kadınların rolünü oynayan kişiler idi. Bundan sonra Ermeni kadınlar tiyatrodaki yerlerini aldılar ve kadınların rolünü kendi oynamaya başladılar.⁸⁴⁷ Kadınlar hedeflerinden uzaklaştırmak için birçok iftiraya maruz kaldılar. 15 Mayıs 1923'te Nouralhoda Zanganeh'in evinde kadınlar için bir tiyatro düzenlendi. Fakat hükümet bunu durdurmak için her türlü çabayı gösterdi. General Muhammed Dargahi'ye bu toplantıyı durdurması talimatı verildi. Bu yüzden serserilere evi başörtüsü olmayan kadınların topladığı bahanesiyle yağmalama emri verdi.⁸⁴⁸ Kadınların faaliyetleri dini fanatikler tarafından desteklenmiyordu. Bu yüzden kadınların faaliyetlerini herhangi bir mazeretle durdurmak istiyorlardı. Onların en büyük bahanesi kadınların başörtüsüyle ilgiliydi. Kadınları örtüsüz olmalarıyla suçluyorlardı. İranlı kadınların, tiyatro ve sinema endüstrisine geç farkına olması, okuyucular için dikkat çekiciydi. Bu bağlamda dinsel fanatiklerin kadınların faaliyetlerini engeline ek olarak, İranlı kadınların yıllar önce 'Taziyeh' yapılan yerlerde bulundukları ve tiyatro sahnesine ilgi gösterdikleri belirtilmelidir. Kadınların modern tiyatrolara ilgi göstermemesi nedeni bu fanatikler ve kadınların tiyatro gibi 'Taziyehler'e katılmasıdır. Daha sonra tiyatro ve sinemanın propagandası ve 'Taziyeh' ile farklılıkları kadınların onlara çekilmesine neden oldu. Kadınların toplumdaki diğer faaliyetlerinde, kentsel ve kırsal kadınlar arasında birçok fark olmalıdır. Kentsel sınıftaki kadınlar ekonomik faaliyete daha az dahil olmuşlardır, ancak göçebe ve kırsal sınıflarda kadınlar erkeklerle birlikte çalışıyorlardı. Bazı eyaletlerde de tembel erkekler ve çalışkan kadınlar görülmüştür.⁸⁴⁹

Bazı şehirlerde yaşayan kadınlar dikiş ve örgü ile meşgul oluyorlardı. Tahran'da bazı fakir kadınlar dilencilik yapıyorlardı. Onlar Ramazan ayında camilere gidip

⁸⁴⁶ Haj Ali Askari, ss. 33-34.

⁸⁴⁷ Haj Ali Askari, ss. 17-18.

⁸⁴⁸ Habibian, s. 112.

⁸⁴⁹ Abdi, ss. 11-12.

erkeklerden hayatlarını ve ailelerini geçirmek için para istediler. Bu durumlarda bazı erkekler onlarla alay edip gülüyorlardı.⁸⁵⁰ Bu olaylara gören entelektüel kadın ve erkekler değişim ve aydınlamaya başladılar. Ayrıca onlar gazeteler yayımlanmış ve dernekler kurmuşlardır. Daha önce de belirtildiği gibi, Avrupalılar da İranlı kadınların uyanması üzerinde etkili oldular. İran'da Avrupalıların varlığı da dinsel fanatikler tarafından eleştirildi. Avrupalılar, İranlı kadınların başörtüsünün kaldırmasına neden oldular. Dini fanatikler, Avrupalıların Hristiyanlığı teşvik etmek ve İranlı kadınları küstahlaştırmak için İran'a gelip okullar açtığına inandılar. Kadınları hemşirelik ve diğer mesleklere yönlendirdiler. Avrupalılar gelmeden önce İranlı kadınlar iyidiler. Avrupalıların ortaya çıkışıyla durumları değişti ve dine karşı çıktılar.⁸⁵¹

Aynı fanatikler toplumda kadınların varlığını yasakladı ve sadece evi yönetmelerini istediler. Kadınların evden çıkması, iffetsizlik anlamına geliyordu. Bu fanatiklerin görüşü kadınların faaliyetlerini durduramadı. Dr. Kahal gibi kadınlar harekete geçip, onun gibi doktor olarak işe başladılar. 'Daneş' Gazetesinin yayımlanmasıyla Tahran'daki çalışmalarına devam eden Dr. Kahal, İslam dinine dönüştürülmüş bir Hristiyan aile de doğmuştur. Babası doktor olduğu için tıp bilimiyle aşina oldu. Sonra Hristiyan misyoner okulundan göz doktoru olarak mezun oldu. Jalil Abad Caddesi'nde, Tahran'da Cuma günleri hariç her gün hastalıkları tedavi ediyordu.⁸⁵² Amerikan misyonerler okulundan birçok entelektüel kadın mezun oldu. Bu nedenle dini fanatikler bu okullara olumlu bir bakış açısıyla bakmadılar. Kızlar bu günlerde hemşirelik yapıyorlardı. Hemşirelik bölümünde mezunları arasında din adamlarının kızları da vardı. Kadınlar ayrıca bir hastane kurmak ve hastalara bakmak için adımlar attılar. 'Jamiyat Nasvan Vatankhah Derneği' kadınların durumunu iyileştirmeye çalışan derneklerden biriydi. Tahran'da 'Mohtaram Eskandari' tarafından kurulan bu dernek, ayrıca kadınlar için hastane kurmak ve onlar için tiyatro kurmak gibi çalışmaları sürdürüyordu. Mohtaram Eskandari aynı zamanda yabancı dil bilen aydınlanmış bir kadındı ve kadınlar ve yetim olan kız çocuklara yardım etmek için çok çaba sarfetti.⁸⁵³

⁸⁵⁰ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 71.

⁸⁵¹ Teymouri, s. 42.

⁸⁵² Vatandoust, s. 21.

⁸⁵³ Nahid, ss. 115-116.

Kadınlar sadece grup aktivitelerine gitmediler, aynı zamanda özel çalışmalar da yapıyorlardı. Örneğin onlar yabancı dilleri öğretmek için özel kurslar açtılar. Daneş Gazetesinde kadınlar için İngilizce kurslarına başladı. Kadınları ve kızları kaydolmaya davet eden gazetenin ofisinde Cumartesi, Pazartesi ve Salı öğleden sonra dil kursları vardı.⁸⁵⁴ Daha önce de belirtildiği gibi kadınlar çalışmaya devam ediyorlardı. Dokuma atölyeleri ekonomik faaliyetlerinden biriydi. 1918’de İsfahan’da Sedigheh Devletabadi’nin kurduğu kooperatif⁸⁵⁵ şirket, kadınların her alanda faaliyetlerini duyurdu. ‘Şamsalmadares’ okulunun müdürü, eğitimsel, sanatsal ve ekonomik faaliyetlerde bulunan diğer aktif kadınlar arasındaydı. Bu kadın kendi faaliyetleri yanı sıra diğer kadınları da cesaretlendirmek için onların sanatlarını ve tablolarını ve halılarını okula yerleştirdi. Bu sanatçıların arasında Bayan Atayi de vardı.⁸⁵⁶ Kaçar döneminde kadınların ilgilendiği sanatlar arasında şiirden bahsedilebilir. Bu dönemde kadınlar tarafından nadiren yazılan hatıralar ve kitaplara ek olarak, bazı şair kadınların şiirleri de kalmıştır. Qurrat al-Ayn ve Kaçar Şahlarının bazı kızları yazıldığı şiirler hakkında bilgi verildi. O dönemde şiir kadınlar için bir eğlenceydi. Kaçar döneminin sonuna kadar şiir endüstrisi kadınlar arasında görülmüştür. Bu dönemin ünlü şairleri arasında Parvin Etesami bulunmaktadır. Parvin Etesami olarak bilinen Rakhshandeh Etesami, 1906 yılında Tebriz’de dünyaya geldi. Babasıyla birlikte Tahran’da yaşıyordu. Amerikan kız okulundan mezun olan kızlardan biriydi. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Malk al-Şoaraye Bahar, Parvin Etesami hakkında şunları söylüyor: “Şiir ve kültürün beşiği olan İran’da, ünlü erkek şairler bulunursa şaşırmazlar, ama şimdi yetenekli ve çok güzel şiir söyleyen kadın şair bulundu. Bu hem şaşırtıcı hem de övgü isteyen bir durumdur.”⁸⁵⁷ Parvin Etesami, Kaçar döneminde ve Pehlevi döneminde yaşadığı için onun hakkında Pehlevi bölümünde bilgi verilecektir. Kadınların bu faaliyetlerinin feminist olup olmayacağı konusunda farklı görüşler var.

Feminist, kadının yararına yapılan hareketler bütünü ise, o zaman kadınların etkinliği feminist bir faaliyet olarak kabul edilir. Ancak eğer feminist, kadın haklarına

⁸⁵⁴ **İran Noo Gazetesi**, 85. Sayısı, 3. Yıl, 5 Temmuz 1911, s. 1.

⁸⁵⁵ Khosropanah, s. 179.

⁸⁵⁶ Roşdiyeh, s. 148.

⁸⁵⁷ Dadkhah, s. 31.

ulaşmak için grup çalışmaları anlamına gelse, bu konuda daha dikkatli olmaları gerekir.⁸⁵⁸ Bu zamana kadar İran’da kadınlar tarafından yapılan faaliyetleri feminist hareketleri içinde yer almasa bile o hareketlerden daha az önemli değil. İran’daki kadınlar ülkeyi bağımsızlık haklarını ele almak için bir süre bağımsız faaliyette bulundular. Bu nedenle, feminist, kadınların haklarını elde etmek anlamına gelirse, İran’daki kadınların faaliyetleri kuşkusuz feminist faaliyetlerin altında yer alır.

Avrupa’ya yakın coğrafyada bulunan Osmanlı hükümeti modernleşmeyi daha merakla takip ediyordu. Kadınların alışma hayatına girmelerine izin verilmesinin sebebi de savaşta erkeklere yardım edebilmeleriydi. İran’da yayınlanmış gazeteler ve dergilerin etkisinin altında kalan kadınlar ve entelektüel erkekler tarafından kadınların çalışmaları desteklendi. Uzun yıllar süren savaşlar sonrasında cephede kaybedilen erkek nüfusu sonrası iş hayatında bu erkeklerin daha önce yaptıkları işler Osmanlı kadınlar tarafından devam ettirildi. Osmanlı hkmetini İran’dan daha önce kadınları çalışma hayatına kabul etmesinin asıl sebebi de savaşlarda verilen bu kayıplardı. Çünkü ticaret ve ekonomi hayatının olağan seyretmesi için kadınların erkeklerin yerlerine geçerek bu işleri yapmasına kabul etti.

2.9. OSMANLI HÜKÜMETİNDE VE KAÇAR DÖNEMİNDE KADINLARIN SAVAşLARDAKİ ROLLERİ VE İRAN’DA CHOUCAN’DAKİ KIZLARIN OLAYI

Tarihte bazı zamanlar ve mekanlar bulunmaktadır ki bunların içinde kadınların rolü dikkate alınmamıştır. Savaşlar bunlar arasında yer almaktadır. Savaşlar hakkında yazılmış birçok ülkenin tarihinde bu konu görülebilir. Kadınlar birçok savaşa doğrudan katılmamasına rağmen, savaşın alanlarını etkilediğini belirtmek gerekir. 1877’de Rus-Türk savaşının başlamasıyla birlikte, bazı alanlarda ve bazı durumlarda cephelerde bile kadınlar görüldü. Erzurum’daki Aziziye savaşından bahseden kaynaklar, düşmanlara direnen kadınların cesaretinden bahsetti. Nene Hatun “1877 yılında 8 Kasım’a bağlayan

⁸⁵⁸ Vatandoust, s. 13.

gece, Osmanlı vatandaşı olan Ermeni çeteleri, Erzurum'un Aziziye Tabyası'na girmeyi başarmışlardı. Nene Hatun, Tabya'nın savunulmasında adını tarihe yazdıran Türk kadınıdır. Aziziye savunmasına 20 yaşlarında genç bir gelirken, küçük yaştaki oğlunu ve 3 aylık kızını evde bırakarak katılmıştır.”⁸⁵⁹

Geniş bir bilgiye sahip olmamakla birlikte birkaç kaynak Nâme kadın ve Nene Hatun gibi kadınların cesareti ve Erzurum'da savaştıkları hakkında bilgi vermektedir.⁸⁶⁰ I. Dünya Savaşında da birçok kadın hemşire olarak cephe gerisinde askerlere yardım ediyorlardı. Kadınlar cephede bulunmasa da, askerlere yiyecek ve giyecek sağlayarak yardıma çabalamışlar.⁸⁶¹ Bu dönemde kadınların savaşa asker olarak katılmaları gerektiğine inananlar da vardı. Örneğin “Muhammed Abdullah, düşman hücum ettiğinde, yani savunma sırasında cihadın kadına da farz olduğunu söyler. Bu durumda, kadının kocasından izin almasına bile gerek yoktur. Ancak, fetihler sırasında kadınlara ve çocuklara cihat şart değildir. Şu anda Osmanlı savunma halinde olduğuna göre, kadınlar da cepheye gitmelidir.”⁸⁶²

Kadınlar cepheye asker olarak yerleştirilmemelerine rağmen, ülkelerin gönüllü olarak savunan bazı kadınlar varmış; Kara Fatma, Kafkasya cephesinde on kadından oluşan bir grupla birlikte bulundu.⁸⁶³ Kadınlar Çanakkale savaşı da dahil olmak üzere diğer savaşlarda da görev yapmışlar. Safiye Hüseyin görevlendirmiş kadınlar arasında yer almaktadır.⁸⁶⁴ Savaş cephelerinde kadınların varlığı çok yüksek olmasa da, onların her alana özellikle vatana bağlı konularla ilgilendiği anlamına geliyordu. Savaş yıllarında kadınların diğer faaliyetlerini incelemeden önce, savaş sırasında meydana gelen faktörlerden bazılarının tecavüz, kadın ve çocuk öldürmesi olduğu unutulmamalıdır. Savaşlar sırasında kadınların tanık olduğu zihinsel ve fiziksel hasarlardan biri tecavüz oldu. “Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, 1919 yılında savaş suçları komisyonu kurulmuş ve savaşa katılan istisnasız bütün tarafların askerlerinin tecavüz suçu işlediklerini

⁸⁵⁹ Zirvede Gül Yağmuru, **Kahraman Ve Öncü Kadınlarımız**, Göl Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.13.

⁸⁶⁰ Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991, s. 13.

⁸⁶¹ Çakır, s. 73.

⁸⁶² Kurnaz, *Türk Kadını*, s. 62.

⁸⁶³ Abdullah Tansel, ss. 25-26.

⁸⁶⁴ Okuducu, s. 149. Bknz. Kurnaz, (1839-1923), s. 368.

kanıtlamıştır. Kadınlara karşı işlenen cinsellikle ilgili savaş suçları, daha önce hiç bu kadar ayrıntılı bir şekilde ve belgeleriye birliktelikle ortaya konmamıştı.”⁸⁶⁵

Bazı insanlar savaşı sadece cephede ve yaralıyı sadece asker olarak görüyorlardı. Bu yüzden, onlara göre kadınlar savaşlarda hiç bir zarar görmemiş ya da hiç bir yardımda bulunmamışlardı. 1912’de Osmanlı ve Balkan savaşlarının ardından yenilgeyi ve sınırların kaybını gören kadınlar harekete başladılar. Onlar ülkeyi desteklemek için mitingler düzenlemişler. Bu mitingler biri 8 Şubat 1913’te gerçekleşti. Nimet Muhtar Hanım himayesinde ortaya çıkan bu miting, kadınlar tarafından ulusal mücadelenin başlangıcı anlamına geliyordu.⁸⁶⁶ Bu mitingin ardından Nâzime Sultan yönetildiği gibi diğer mitingler de ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁷ Kadınlar savaş yıllarında ülkeyi desteklemeyi bırakmamış ve İzmir’in işgalinden sonra da devam etmişler. “Anadolu’da İzmir’in işgaline karşı ilk toplu kadın hareketi Erzurum’da, ‘İslâm kadınları’ tarafından gösterilmiştir. 1919 yılının Temmuz ayında toplanan Erzurum kongresi sonrasında Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin etkisiyle Erzurum’da kadınların bir araya gelmesiyle bir toplantı yapılmıştır.”⁸⁶⁸ Toplantılar, İstanbul dahil olmak üzere çeşitli şehirlerde gerçekleştirildi ve kadınlar da erkekler gibi toplantılarda konuşma yapmışlar.⁸⁶⁹ Bu bağlamda Halide Edip gibi kadınlar, padişah onların protestolarını ve konuşmalarını dinlemediğini görünce, Amerika’nın Cumhurbaşkanı Wilson’a telgraf çekmişler.⁸⁷⁰

Kadınlar milli mücadelenin zaferine kadar bu yola devam etmişler. Bu savaşa desteklemek için bu mitingler yanında cemiyetler de kurulmuştur. 1919’dan önce hayır cemiyetleri kurulmuş, ancak bu tarihten sonra oluşan cemiyetler sadece yardım amacıyla değil, aynı zamanda milli mücadeleye desteklemektir.⁸⁷¹ Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Müdaffa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, Hilal-i Ahmer Kadın kolları bu cemiyetlerden arasında yer almaktadır.⁸⁷² Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

⁸⁶⁵ Selim Karakışla, s. 25.

⁸⁶⁶ Okuducu, ss. 276-277.

⁸⁶⁷ Kurnaz, Kadınlarımız, s.14.

⁸⁶⁸ Kaplan, s. 84.

⁸⁶⁹ S. Doğan, s. 180.

⁸⁷⁰ Kurnaz, (1839-1923), s. 151.

⁸⁷¹ Kaplan, ss. 38-44.

⁸⁷² Kurnaz, (1839-1923), ss. 162-166.

Mustafa Kemal'in kız kardeşi (Makbule Hanım) tarafından desteklenmiş ve 1919'da Sivas'ta kuruldu.⁸⁷³ Mustafa Kemal gibi vatansever insanlar da kadınları, dūřmenlere karşı ulusal mūcadelede dernekler kurmaya devam etmeye ağırmışlar. Bu bağlamda Sivas, Kayseri ve Denizli gibi şehirlerde kadınlar tarafından dernekler kurulmuştur.⁸⁷⁴ Daha önce de belirtildiği gibi, kadınların ūlkeye desteği sadece savaşla ilgili hizmetlere yardım sağlamakla kalmadı, aynı zamanda posta, telefon gibi kurumlara iřçi olarak girmişler ve ūlkeye bu konuda da destek vermişlerdir.⁸⁷⁵ Böylece Osmanlı dönemindeki kadınlar, özellikle imparatorluğun son yıllarında, haklarının farkına vardılar ve savaş alanlarında da erkekler gibi vatansever duygularını göstermişlerdi.

Söylendięi gibi kadınlar savaşlar sırasında da erkekler ile yan yana grlmūřler. İran'da gerçekleşen Anayasa Hareketinde bu kadınlar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci ve ikinci dünya savaşları kadınların faaliyetlerini etkiledi. Bu savaşlar halk için birçok felaket neden oldu ama aynı zamanda İranlı kadınları diğer ūlkelerin kadınlarının haberleri ile aşına etti. İranlı kadın hakları aktivistleri, bu savaşlarda Avrupalı kadınların hayatlarında meydana gelen gelişimlerden haberdar oldular.⁸⁷⁶ Savaşın, kadınların faaliyeti ūzerindeki ilk etkisinin olumlu olmadığı ve faaliyetlerini genişletmesinin engellendiği doğru. Ancak I. Dünya Savaşı ve 1917 Rusya'daki devrimi sırasında İran'daki kadınların faaliyetlerini arttı. Kadınlar dernekler şeklinde faaliyetlere başladılar. Anayasal devriminde aktif olan Sardar Maryam Bakhtiari gibi aydınlanmış kadınlar, Birinci Dünya Savaşı'nda erkeklerle birlikte savaştılar. İsfahan'ı Rusların fethi sırasında, Almanya'nın eski Fen Cardef, řarj Dafer bu cesur kadının evine sığındı ve orda ū buçuk ay kaldı. Bakhtiariler'in Ruslara yenilgisinden sonra bu Alman, Kermanřah'a gitti ve sonra Berlin'e döndü. Almanya İmparatoru, elmastan yapılmış olan bir yay ve Alman Hükümetinin en önemli işaretlerinden biri olan Demir Haç'ını bu cesur kadına teşekkür etmek için İran'a gönderdi. Sardar Maryam Bakhtiari bu rozeti alan tek kadın idi.⁸⁷⁷

İran'da kaçar döneminde bazen i çatıřmalar grlmūřtu. Gerçekleřen savařlarda

⁸⁷³ Sancar, Aile kurar, s. 99.

⁸⁷⁴ Okuducu, s. 569.

⁸⁷⁵ Ahmad, Oluşumu, s. 124.

⁸⁷⁶ Khosropanah, s. 182.

⁸⁷⁷ Abdülhossin Sepehr, **İran Dar Jang Bozorg** (Büyük Savaşta İran), Bank Meli, Tahran, 1336, ss. 304-308.

kadınlara karşı birçok haksızlık yapıldı. Maalesef bu meseleye ilgili pek çok kaynak sessiz kaldı. Sebebi ne olursa olsun İran'da böyle bir olayın gerçekleşmesi hükümetin otoritesinin eksikliğinin göstergesidir. Bu İran'ın tarihi için çok utanç verici olsa da İranlı kadınların kaderinden haberdar olmak için incelenmesi gereklidir. Horasan'da çekirgelerin bolluğu nedeniyle tarım mahsulü azaldı. Halk Eyn al-Devle sadrazama vergi muafiyetleri için mektuplar yazdı. Ancak cevap almadılar. Bunu takiben Horasan Valisi Asef al-Devle ve çalışanları halka vergi ödemek için baskı yaptılar. Valiye vergi vermek zorunda olan köylüler, kızlarını satmak zorunda bile kaldılar. Böylece kızlarını Türkmenlere sattılar. Asef al-Devle Horasan'da çok fazla zulüm yaptı. Diğer yaptığı işleri arasında Türkmenlerin yağmalanmasını önlemek için hükümetin Salar Afkham Bojnoordi'ye ödemesi gereken maaşı sonlandırdı. Sonuç olarak Türkmenler İran'a saldırdılar. Öldürdükten ve yağma yaptıktan sonra 60 İranlı kadın ve kızı yakaladılar. Bu yakalanan kız ve kadınları Eşghabad'da sattılar. Bu olaydan haberdar olan birçok milletvekili, Asef al-Devle'nin yargılanmasını istediler.⁸⁷⁸ Garip bir hikaye ve acı bir gerçektir. Ghouchan, kızların satılması ve Başghanlou kadınların esir olması, Hac Gholamrıza Asef al-Devle ve onun oğlu zamanında ortaya çıktı. Bu kişilerin yönetimi ve bunların yanı sıra 1905'te Bojnourd'daki Salar Afkham'ın yaptığı işler bu bölgelerdeki halk için üzüntü yarattı.⁸⁷⁹

Esir alınan kadınlar geri alınabilse de satılan kadınlar iade edilmezdi. Asef al-Devle ve ona benzeyen kişiler İran'da yaptığı hareketler yüzünden yabancıların protestosunu yarattı. Ancak kendileri asla pişmanlık duymamışlar.

*Zavallı köylülerden vergi toplama zamanında zorluk çeken zalim ve açgözlü Ghouchan valisi Asef al-Devle, çiftçilerin kızlarını Eşghabad'daki Türkmen ve Ermenilere sattı. Aynı zaman da Reşt'te zulüm ve serseriliği çoğalttı. Kaç İranlı kadın, kocalarını bulmak için İran ve Kafkas sınırına gittiler ki maalesef tecavüze uğradılar. Bu bağlamda 'Sosyal Demokrat Örgüt' İranlı erkekleri eleştirdi. Askerlere ve İran hükümetine şöyle soru sordu? Bu ezilen kadınlar sizin kız kardeşleriniz, kadınlarınız ve namusunuz değiller mi?*⁸⁸⁰

⁸⁷⁸ Kasravi, ss. 226-227.

⁸⁷⁹ Afsaneh Najmabadi, **Hikayate Dokhtaran Ghouchan** (Ghouchan'daki Kızların Hikayesi), Baran, İsveç, 1995, s. 11.

⁸⁸⁰ Aferi, s. 14.

Bu olaylar şunu açıklıyor ki; bu adamlar ve yöneticiler o kadar Rus ve İngilizlerin köleleri olmuşlardır ki, ne ülke ve ne kadınlarının satışı, onlara utanma duygusu kalmadı. Bu konuya ilgili gazeteleri incelemeden önce hükümetin olaya karışanlar hakkında davranışları nasıl olduğunu belirtmek gerekir. Olayları araştıran bir komisyon kuruldu. Komisyondaki tek davacı Yusuf ve Ali isimleriydi. Bu iki davacı huzurunda mesele esir olan Başghanlou kadınlarla sınırlı kaldı. Böylece Ghouchan'daki kızlar açıkça unutuldu. Gazeteler Asef al-Devle'nin yargılanmasını talep etmesine rağmen komisyon Ghouchan kızları meselesinde ve Asef al-Devle'nin yaptıklarından söz etmedi. Asef al-Devle yargılanmadı ve aksine 25 Ekim 1907'de Nasir al-Mulk'un kabinesinde Asef al-Devle'yi ülkenin içişleri bakanı olarak tanıtıldılar. Yaklaşık iki hafta sonra komisyon soruşturmaya devam etti ve 2 Temmuz 1907'de kararını verdi. Bu kararnameye göre Salar Afkham serbest bırakılana kadar hapsedildi. Astarabad hükümdarı olan Sardar Afkham bir derecesini kaybetti ve beş bin toman para cezasına çarptırıldı. Diğer suçlu insanlar da bir şekilde cezalandırıldı. İlginç olan Asef al-Devle suçsuz teşhis edildi. İçişleri Bakanlığı yüzünden sadece iki bin toman cezasına çarptırıldı.⁸⁸¹

Görüldüğü gibi Ghouchan'daki kızların durumu kendilerini halkın milletvekili bilinen erkekler tarafından kolayca unutmıştu. Ancak halkın acısını anlayanlar ve bazı gazeteler olayı unutmadı. Ghouchan şehrinin kızlarının babalarından biri gazetelerden birine dertlerini yazdı. O, müslümanlara hitap etti ve kızının esir alındığı ve baskıların hepsini kötü niyetli Salar Afkham tarafından yapıldığını belirterek bu adaletsizliklere karşı bir çözüm aradığını söyledi.⁸⁸² Sağırın rolünü oynayan bu insanlar, ezilenlerin seslerini duymadığı anlaşılıyor. Şairler insanlara bu büyük acılardan haberdar etmek için sessiz kalmadılar. Şiirlerinde Ghouchan kızları hakkında yazdılar ve halkı bilgilendirmeye çalıştılar. Aliakbar Dehkhoda tarafından yazılmış 'Charand va Parand'da Rus ve Türkmen erkeklerin huzurunda şarkı söylemek zorunda kalan Ghouchan kızlarının dilinden konuşuyor. Şiirlerinde kızların acısını bu şekilde anlatıyor:

*Büyükler sarhoşluktan gurur duyuyorlar
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Adalet ve mertlikten uzaklar*

⁸⁸¹ Najmabadi, s. 29.

⁸⁸² **Hable al-Matin Gazetesi**, 51. Sayısı, 1. Yıl, Cemâziyel evvel 1325, s. 2.

*Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Çiftçiler dilsiz, kör ve cahiller
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Onyedı, onsekiz, ondokuz, yirmi
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Gördün, sonunda takdirimiz ne oldu?
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Aile ve akrabalarından bizi ayrıldı
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Bize zulmettiği gibi zulüm görsün
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Onyedı, onsekiz, ondokuz, yirmi
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Ev ve vatanımızdan uzakta kaldık
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Ülkemizden uzak olduğumuz için üzgünüz
Tanrım kimse bizi düşünmüyor
Ülkemizden, sevgimizden pişman olduğumuzu düşünmeyin
Tanrım kimse bizi düşünmüyor...⁸⁸³*

Bu kızların okudukları şarkılara cevap olarak izleyiciler ‘İran’ın güzel kızları çok yaşa’ ve ‘yaşasın Asef al-Devle’ diye bağıryorlardı. Kaçar şahlarının hükümdarlığı sırasında gerçekleşen olaylarla ilgili olarak, şah bu olayların çoğunun farkında olmasına rağmen bilinmeyen nedenlerle sessiz kaldılar. Ghouchan’ın kızlarının olayları bu olaylar arasındadır. Belki de bu adaletsizliklerin dolayı insanlar Muzaffereddin Şah ve Muhammed Ali Şah gibi hükümdarların ve onların valilerin zulümlere karşı sessiz kalmadı ve bir anayasa talep ettiler. Halk baskı altında olduğundan dolayı Kaçar şahları uyarıldı. Ülkenin durumu iyi değildir valiler insanlara baskı yapıp onların parasıyla saraylar yaparlar. Bunların sarayları halkın parasıyla inşa ediliyor. Geçen yıl vergi eksikliğinden dolayı Ghouchaniler kızlarını Türkmenlere satmaya zorladılar, Ghouchan’lı çiftçiler korkudan Rusya’ya kaçtılar. Eğer bu zulüm kontrol edilmezse İran yakında yabancı ülkeler kolonisinin bir parçası olacaktır. Tarihte bu rezaletlerin saltanatınız sırasında gerçekleştiği yazılacaktır. Hiçbir kişi bunun yazılmasını istemiyor, özellikle siz. Bu olaylara baş etmenin tek yolu ulusal meclisin kurulmasıdır. Ancak sömürgecilik yapan ülkeler, ülkeyi terk edecekler. Bunlar Muzaffereddin Şah da dahil olmak üzere şahlara verilen uyarılardı.⁸⁸⁴

⁸⁸³ Sour İsrail Gazetesi, 4. Sayısı, 8 Cemaziyelevvel 1325, ss. 7-8.

⁸⁸⁴ Najmabadi, s. 3.

Kaçar şahlarına uyarılar verilmiş olmasına rağmen, bu şahlar güçlerini paylaşmak istemediler. Herhangi bir şekilde kendileri için güçlerini korumayı istekliyidiler ve bu yüzden acımasız yönetimlerinin işlerini görmezden geliyorlardı. Vali ve bakanı zorlamadıkça görevden almadılar. Anayasa hareketi ile aynı anda ortaya gelen Ghouchan'ın kızları parlamento tarafından incelense de hızla unutuldu. İlk parlamentonun başlamasıyla halkın milletvekilleri de bazı valilerin suçlarını incelediler. Asef al-Devle'den bıkmış olan Horasan halkı yargılanmasını istedi. Bu nedenle Asef al-Devle parlamento'ya getirildi. Aynı zamanda Eşghabad'da yaşayan Ghouchan'lılardan parlamento'ya bir telgraf gönderdiler. Telgrafta kızların Eşghabad'da nasıl satıldığına dair bir açıklama yapıldı. Bu açıklama milletvekillinden bazılarını ağlattı.⁸⁸⁵ Evet, insanlar bu baskının cevaplanmasını ümit ediyordu, ama durum tam tersiydi. Halk Asef al-Devle'nin meclis tarafından yargılanmasını ve kendisine bir ölüm cezası verilmesini bekliyordu. Tersine suçsuz bulundu. Ek olarak bakanlık görevini aldı ve Tahran'daki çalışmalarına övgüde bulunuldu.⁸⁸⁶

Ghouchan'daki kızların başına gelenler sıradan olaylardan değildi. Ancak bu dönemde çok basit bir konu gibi görülmüştür ve onun üzerinden rahatça geçtiler. Ghouchan'daki kızların hakkında sadece Ahmed Kasravi ve Hasan Taghizadeh gibi yazarlar tarafından incelendi. Anayasa devriminden sonraki yazarlar bu konu hakkında susmayı tercih ettiler. Tahran pazarında iki Seyyidin vurulması da dahil olmak üzere konular aşırı derece tekrarlanır ama konu kadınlara gelince kaynaklar, bu konu hakkında yazmamaya karar verdiler.⁸⁸⁷ Her ne kadar kadınlar anayasal devrim zamanında boyunca öncüsü olsalar da erkekler onlara düşük statüde görmeye devam ettiler. Kadınlar erkeklerin dar görüşlerinin arkasındaydılar. Bu erkek yazarlar acımasız valiler gibi bu kez de kadınların haklarını ve tarihini yazmamakla yok edildiler. Ghouchan kızlarının olayı basit bir olay değildir. Arkasında ülkenin bağımsızlığını ve kimliğini zayıflatan bir yönü vardı. Ghouchan kızlarının olayı dikkatlice incelenirse, İran topraklarına yapılan önceki saldırılar ve İran sınırlarının bir kısmının yalıtılması gibi konuları içerir.

⁸⁸⁵ Kasravi, s. 226.

⁸⁸⁶ **Kitab Naranji**, Der. Ahmad Başiri, 1. cilt, çev. Hossin Ghasemiyani, Pavaz, Tahran, 1366, s. 111.

⁸⁸⁷ Najmabadi, s. 8.

Ghouchan kızlarının hikayesi kendi zaman kültürlerinin tanınmış temalarını içeriyordu. Kırsal çiftçiye karşı yağmacı Türkmenleri; sünni ve şii düşmanlığı; çiftçi yoksulluğu ve genç kızlarını hizmetçi olması için satışı; Türklerin ve Perslerin düşmanlığı. Bu tanınmış konuları konuşmacı ile dinleyici arasındaki hikaye anlatımının bağlamıydı. Konuşmacı, dinleyicinin duygularına yol açan şeyleri ifade ederek konuyu takip ediyor. Bu konu bu olayın nasıl bu kadar önemli bir hikayeye neden olduğu sorusunu ortaya koyuyor. Bir başka soru da, mezhepler arasındaki bu çatışmanın, çiftçilere yapılan baskıdan ve aşiretler arasındaki geleneksel yağmalamadan nasıl anayasal devrimine yol açtığıydı.⁸⁸⁸

Ghouchan kızlarının yaşadığı olaya bakarsınız aşiretler ve sınırlar arasındaki sorunlar yaratıldığında yalnızca sömürgecilik yapan ülkeler için yararlıdır. Onlar dinler, aşiretler ve etnik kökenler arasındaki farklılıkları netleştirerek fayda sağlamayı istiyorlardı. Ghouchan kızlarının olayı yalnızca İran'ın namusunun satılması değil aynı zamanda İran sınırlarının satışıydı. Bu zamanlar Kaçar şahları itiraz etmek yerine sessiz kaldılar.

Kaçar döneminde İran, Golestan ve Türkmençay sözleşmeleri kapsamında bazı sınırlarını kaybetti. Ancak diğer sınırlar Ruslar ve İngilizler tarafından başka yöntemlerle ayrıldı. Öte yandan İranlı kadınların baskı altında olduğunu görebilirsiniz. Aileler, ekonomik sıkıntılarının acısını hafifletmek için gösterdiği tüm çabalarına rağmen, kızlarını da satmak zorunda kalıyorlardı. Bu dönemdeki kadınlar, toplum ve erkeklere faydası olduğu zaman değer görürler yoksa eşya gibi satılırdı. Ghouchan kızları söz konusu olduğunda, Afsane Najmabadi bu konuda ayrıntılı bilgi verdi. Bu konuyu incelemeyi amaçlayan okuyucular 'Hikayate Dokhtaran Ghouchan' adlı bu yazarın kitabına yönlendiriliyor. Ghouchan'daki kızların başına gelen olay onlara özel değildi. Ülkedeki kötü durum ülkenin her köşesinde kadınlara baskı yapma imkanı sağladı. Malayer, Tuyerskan, Orumiye'de ezilen kadınlar hakkında kaynaklar bilgi veriyorlar.⁸⁸⁹

Kadınlara uygulanan zulmü gizlemeye yönelik çabalara rağmen bu adaletsizlikler ortaya çıkmıştı. İranlı erkeklerin bu dönemde kadınları koruma bahanesi altında, birbirlerinden kadınlarını saklamasının nedenleri, bu olaylardan sonra farklı görünebilir ve toplum onlara karşı eleştirme yolunu görebilirdi. İranlı bir erkeğin onuru, eşi ve kızın evde tutarak ölçülmüştü. İranlı kadının evde kocasına kötü davranışı, kadının babası ve

⁸⁸⁸ Najmabadi, s. 6.

⁸⁸⁹ Bahar Delkaş, 1. Sayısı, 1. Yıl, 23 Cemaziyelahir1342, ss. 2-3.

erkek kardeşleri için utanç verici bir iştir. Sonuçta İranlı kadınlar Rusya, İngiltere ve Türkmenler tarafından saygısızlığına uğradığı zaman kadınlarını ve gururlarını savunmak için savaşmak ve itiraz etmek İranlı erkeklerin görevidir.⁸⁹⁰ Ancak ne yazık ki hala belirsiz olan nedenlerden dolayı konu kadınlara geldiğinde erkekler susmaya karar verdiler. Ghouchan'ın kızlarının olayı ulusal meclisteki kadınlara işlenen zulümlere ilgili ilk tartışmalardan biriydi.

Fakat neden bu konuda meclisin sessiz kaldığı ve bir şey yapmadığının sorulması entelektüellerin ve kadınların görevidir. Osmanlı ve Kaçar döneminde yaşayan kadınlar, erkeklerle beraber savaşta rol oynadılar. Fakat İranlı kadınlar bu savaşlarda daha mağdur oldular. Örneğin Türkmenler ve İran arasında vergi sorunları sonucu çıkan savaşta esir alınan İranlı kadınlar için Kaçar hükümeti hiç bir çaba göstermedi. Bu çatışmanın son bulması adına esir alınan İranlı kadınların Türkmenlerin elinde kalmasına göz yumuldu.

⁸⁹⁰ Aferi, s. 14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN'DA İKTİDAR DEĞİŞİMİYLE BİRLİKTE KADIN STATÜSÜ

3.1. CUMHURİYET TÜRKİYESİ VE PEHLEVİ İRAN'INDA KADIN HAREKETİNİN GELİŞİMİ

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığı ile beraber bu coğrafyada güç sistemini değiştirme ihtiyacı hissedildi. Jön Türkler, İttihat ve Terakki gibi gruplar Osmanlı yönetimindeki değişimin savunucular arasındaydılar. İttihat ve Terakki grubunun bir üyesi olan Mustafa Kemal de bu konuda hedefler izlemiştir.⁸⁹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan savaşlarında ve I. Dünya Savaşındaki zayıflığı belirginleşti. Bu arada Mustafa Kemal gibi anavatanı korumak için cesaret gösteren insanlar ortaya çıkmıştı. Belirtildiği gibi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının cesaretini takiben yeni bir meclisin açılması için 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. Yapılan seçimlerin ardından 11 Ağustos 1923'te ikinci meclis açılmıştır. Bu ikinci meclis Lozan Antlaşmasını onayladıktan sonra 29 Ekim'de Cumhuriyeti ilan eden meclistir.⁸⁹² Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi ve yeni cumhuriyet sisteminin kurulması büyük değişiklikleri vaat etmektedir. Bu değişiklikler kadınların durumu da dahil olmak üzere tüm alanları içeriyordu.

Milli mücadele sırasında kadınlar erkeklerle birlikte görülmüştür. Bu konu Mustafa Kemal gibi aydınların gözünden saklamış bir mesele değildi. Mustafa Kemal, cumhuriyetin ilanından önce yapılan toplantılarda da kadınların öneminden bahsetti.⁸⁹³ Osmanlı döneminde kadınların yaşam koşullarının iyileşmesine rağmen, bunun imparatorlukta bir bütün olarak görülmediğine dikkat edilmelidir.

⁸⁹¹ M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, çev; Mehmet Moralı, Alkım, İstanbul, 2005, s.19. bknz; Fethi Tevetoğlu, "Atatürk- İttihat ve Terakki", Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Cilt, 15. Sayısı, 1989, SS. 613-624, s. 623.

⁸⁹² Hamza Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyetinin İlânı", Atatürk Merkezi Dergisi, sayı 16. 1989, cilt VI, SS. 435-456, s. 435.

⁸⁹³ Afetinan, Görevleri, s. 144.

Hükümetin değişmesiyle birlikte, kentsel ve kırsal kadınlar da dahil olmak üzere tüm kadınların hayat koşulları devlet tarafından önem kazanmıştı. Kadınların cephede ve cephe arkasında çabalarına tanık olan Mustafa Kemal, kadınlarla ilgili konuşmalar yapmıştır. Örneğin 1923'te

*Dünyada hiçbir milletin kadını, Ben Anadolu kadınından fazla çalıştım..., milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim' diyemez. ...Belki erkeklerimiz memleketi istilâ edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir ...Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağınsıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü, hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim...*⁸⁹⁴

Kadınlardan bahseden Mustafa Kemal, bu bağlamda toplumun zihnini değiştirmeyi amaçlamış ve kadınların fedakarlıklarından ve erkeklerle eşit yaptıkları işlerden bahsetti. Bu konuşmalardan birinde Mustafa Kemal, kadınlar ve erkekler için eşit hak sahibi olması gereğini de söz etti.⁸⁹⁵ Mustafa Kemal, konuşmalarında sadece kadın statüsündeki değişikliklere değinmekle kalmadı, aynı zamanda yapılan bazı toplantılarda kadınlara bağlı konumlarını da değiştirilmesi çağrısında bulundu. İlk başta bu değişikliklerin bazılar zor olsa da, cumhuriyetçiler Avrupalıların ilerleme yoluna girmek istemişler. Örneğin Mustafa Kemal

*... 1925'teki Kastamonu gezisinden biraz sonra, daha uyanık bir şehir olan İzmir'e gitti. Burada, aslında ilk Türk balosu denebilecek bir gösteriye başkanlık etti. Çağrılanlar, yalnız müslümanlar ve eşleriydi. Orkestra, Batı müziği çalıyordu; davetlilerden dans etmeleri istendi. Ama bu onlara, Gazi, valinin kızıyla bir fokstrota kalktıktan sonra bile, çekilmez bir işkence gibi gelmişti. O zamana kadar hiçbir Türk kadını, kendi ülkesinde, kimsenin gözü önünde bir erkekle dans etmiş değildi.*⁸⁹⁶

Mustafa Kemal bu konuda değişimlere ilk başta konuşmalarda ve daha sonra İzmir gibi daha değişikliğe hazır olan şehirlerde başlamıştı. Cumhuriyetin 1924'te ilk yıllarında İsveçre hukuku dikkate alınmıştır. Bu konuda ailenin hakları ve laikleştirmeye ilgili gibi

⁸⁹⁴ Turhan Fevzioğlu, "Atatürk Ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt II, sayı 6, 1986, ss. 585-601, s. 593.

⁸⁹⁵ Afetinan, Görevleri, s. 195.

⁸⁹⁶ Kinross, ss. 575-576.

yasalar bulundu. Aynı yasayı kullanılan Türk hükümeti de bu yöne gitmeye başlamıştır.⁸⁹⁷ Bu yolu takip eden Türkiye Cumhuriyeti 1926'da medeni kanununa kabul etmiş ve kadınların yararına uygulanmıştır. Kadınlar bu yasaya göre birçok haka sahip olmuşlar. Evlilik, boşanmak gibi konular bu kanun içinde yer almaktadır.⁸⁹⁸

Mustafa Kemal, kentsel kadınların yanı sıra kırsal ve göçebe kadınlara da büyük önem vermiştir. Bu dönemde kadınlar erkeklerle eşit bir gözle bakmaya başlanmıştı. Mustafa Kemal bu eşitlik ve farklı kadın sınıflarına değer vermek için kadınların yetenekleri ve cesaretlerinden bahsetti. Örneğin Atatürk Tarsus'ta, Kurtuluş Savaşı'nın önemli isimlerinden Kara Adile Hanım ile karşılaşınca, Kara Adile Hanım Atatürk karşısında diz çöktüğü zaman Atatürk bu duruma müdahale ederek, sizin gibi kadınlar yerlerde sürünmeye değil, omuzlar üstünde göklere yükselmeye layıksınız demişti.⁸⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti toplumun kadınlara yönelik geleneksel bakışlarını değiştirmeye çalışıyordu. Kentleşme ve kent ile iletişim kadınların toplumdaki durumunu değiştirmişti. Ancak bu, kadınların ilerlemesi ve tüm alanlardaki konumlarının değiştirilmesi anlamına gelmiyordu. Örneğin 1960'a kadar %79.8 köydeki evlerde içme suyu bulunmadığından dolayı kadınların su getirmek için dışarıya çıkmalarına neden oldu.⁹⁰⁰ Kırsal kesimde yaşayan kadınlar, Cumhuriyet'ten sonra da diğer sorumluluklarla birlikte, su getirmek gibi benzer zor işleri yapıyorlardı. Genel olarak Mustafa Kemal'in kadınlara bakış açısı dini fanatiklerden farklıydı. Bu bağlamda kadınların gelişiminin erkeklerin gelişimine eşit olmasına inanıyordu. "Topluma örnek olacak rol modelini 1930'lu yıllarda, manevi kızı Afet Hanım üstlenecekti. Gazi, Afet Hanım'ı ideal Türk kadını olarak inşa etmekten yanaydı."⁹⁰¹

Afet Hanım'ın her konuda ilerlemesini Türk kadınlarına göstererek, onların tüm alanlarda gelişmesine bakmanın bir başka yolu da Halkevleri'nin kurulmasıydı. 19 Şubat 1932'de büyük şehirlerde Halkevleri'nin faaliyetlerine başlanmıştır.⁹⁰² Ayrıca 1940'tan itibaren Halkodaları ismiyle aynı amacı takip eden odalar köylerde açılmıştır. Bu

⁸⁹⁷ Kurnaz, (1839-1923), s. 91.

⁸⁹⁸ Uluhan ve Kayhan, I. Cilt, s. 211.

⁸⁹⁹ Lütfi Oğuzcan, **Atatürk Ve Türk Kadını**, Kuvayı Miliye Dergisi, Mersin, 1961, s. 49.

⁹⁰⁰ Caporal, II. Cilt, s. 68.

⁹⁰¹ Toprak, s. 443.

⁹⁰² Uluhan ve Kayhan, I. Cilt, s. 220.

Halkevlerin ve Halkodalarının amacı şehir ve köy halkını tarih, kültür ve dil konusunda eğitmektir. Eğitimle ilgilenen kadın ve erkekler bu Halkevleri ve Halkodalarına kaydedilmiştir.⁹⁰³ Mustafa Kemal döneminde batılaşma Türkiye’de belirginleşmiş, bunu Cumhuriyet Halk Parti’si izlese de, takip eden yıllarda toplum yeniden eril hükümetine yönelmeye başlamıştı.⁹⁰⁴ 1950’den 1960’a kadar toplumun düşüncesi Atatürk zamanında olan düşünceyle farklı olmuş ve yeniden İslamlaştırma fikri toplumda büyüyordu. Bu değişikliklerin yanı sıra kadınların statüsünde de değişiklikler meydana geldi.

Rıza Şah, Kaçar’ın İran’a hakim olmasını sona erdirdi. Rıza Şah, İran yönetiminde çeşitli roller oynadı. İran tarihindeki en önemli rolü 1925-1941 yılları arasında iktidar koltuğuna oturmaktı. 1923-1925 yılları arasında Kaçar Hükümeti’nin başbakanı Rıza Şah, bu hükümetin geçmişinden birçok tecrübe kazanmıştı. Bu nedenle her alanda değişiklik yapmıştı. Bu değişimler Rıza Şah’ın krallığının sonuna kadar devam etmiştir. Bu değişiklikler iki farklı bakış açısıyla inceleniyor; birinci grupta, Rıza Şah’ı İran’ın yıkılmasının kurtarıcısı olarak ve modern İran’ın kurucusu ya da babası olarak tanımlayanlardır. Bu guruba karşın diğer grup ise, Rıza Şah’ı, İran’daki yabancı hükümetlerin satranç piyonu olarak gören, eylemlerini olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirenlerdir. Eleştirilerin bazılarında haklılık payı olsa da, Rıza Şah’ın İran’ın modernleşmesi ve kadın hakları konusunda yaptıkları çok önemli icraatların, İran halkının genel manfaatlerine yönelik olduğunu ileri sürmek mümkündür. Ekim 1923’te Rıza Han, İran’ın başbakanı olarak Ahmed Şah’ın emri ile seçildi ve emirden sonra Ahmed Şah Avrupa’ya gezmek amacıyla İran’ı terk etti. Nasıreddin Şah’ın saltanatı ortasından sonuna kadar Kaçar Şahları İran’ın yönetimine dikkat etmediler.

Bu hareketin sonucu olarak İran harabeye döndü. Başbakanlık döneminde Rıza Han çok fazla haktan yararlandı ve bu nedenle birçok kamu reformu yaptı. Bu reformlarla Rıza Han, rejimi saltanattan cumhuriyete değiştirmeyi düşünüyordu. Seyyid Hasan Modares ve Malk al-Şoaraye Bahar gibi insanların muhalefetinden dolayı başarısız oldu.⁹⁰⁵ Başbakanlık zamanında Rıza Han, kadınlara ilişkin görüşlerinin Kaçar Şahlarının

⁹⁰³ Caporal, III. Cilt, s. 19.

⁹⁰⁴ Sancar, Aile Kurar, s. 21.

⁹⁰⁵ Farmanfarmayan, Manker, s. 69.

görüşlerine ve toplumda olan kadınlara bakış açısına benzer olmadığını gösterdi. Rıza Han bundan dolayı entelektüel kadınları, hedeflerine ulaştırmak için yardımcı oldu. Kaçar döneminin sonunda belirtildiği gibi, kadınlar etkinliklerle uğraşmış, o dönemin gerçekleşen etkinlikler arasında İran mallarının dağıtımını teşvik ettikleri sergiler vardı. Rıza Han bu sergilere de katılıyordu. O sırada Rıza Han, Sardar Sepah⁹⁰⁶ rütbesine sahipti. Kadınlar ve erkekler farklı saatlerde sergileri ziyaret ediyorlardı. Sabahtan öğlene kadar kadınlar sergileri ziyaret ediyorlardı ve öğleden akşama kadar erkekler sergiyi ziyaret etmelerine izin verildi. Bu sergilerde kadınlar İran'da gelecekte olası değişiklikleri gösterecek şekilde peçe olmadan görülmüştür.⁹⁰⁷ Bu değişimler ve monarşinin Kaçar'dan Pehlevi'ye dönüştüğü günlerde İran halkının hayalleri gerçeğe dönüşmeye başladı. İran'da cumhuriyetçi hareketin yenilgisinden bir buçuk yıl sonra, Rıza Han kendisini muhalefete yaklaştırmaya çalıştı. Bu bağlamda Kaçar liderlerine yaklaşmaya başladı. Bu sebeple Kaçar'dan Pehlevi'ye geçen saltanat sırasında Rıza Han'a karşı gelen tek muhalefet Ahmed Şah'ın annesi Malek Jahan tarafından kuruldu. Malek Jahan'ın çabaları da bu değişimi engellemedi. İran'da monarşinin değişmesiyle birlikte İran'ın bütün alanda gelişmeler yaşandı. En önemli değişikliklerden biri, Rıza Şah'ın, Kaçarlar'ın oluşturduğu hareme dikkat etmemesi ve haremın yok olmasına yol açmasıydı. O zamandan beri, haremın adı toplumda duyulmadı. Evde yaşamaya alışkın olan birçok kadın yaygın bir değişime tanık oldu. Kadın hakları savunucuları, şimdiye kadar kadınların yaşamları için göz önünde bulundurulmuş koşulların aynı olduğunu fark ettiler. Bir kadın güzel ve mükkemel olsaydı, bir süre kocasının favorisi olurdu ama genel olarak kadınlar evlerinde hapis hanedeki suçlular gibi yaşıyorlardı ve Birinci Pehlevi saltanatına kadar bilim ve bilinçten uzak tutuluyorlardı.⁹⁰⁸

Kadınları bilgilendirmek için alınan önlemler Rıza Şah tarafından memnuniyetle karşılandı. İran'ın Şahı, evlilik kriterleri, ortak yaşam, ekonomik ve aile geçim koşulları, çocuğun eğitimi ve gelişimi, sosyal meselelere katılımı gibi konulara dikkat etti. Bu konular gazeteler tarafından da incelenmiştir. Pehlevi Hanedanının lideri Rıza Şah,

⁹⁰⁶ Baş komutan

⁹⁰⁷ Devletabadi, ss. 1541-1542.

⁹⁰⁸ Khosropanah, s. 76.

kadınların siyah olan tarihini devrimci düşünceleri ile değiştirmeye çalışıyordu. Bu nedenle kadınların eğitimi ve uyanmasına yardım ediyordu. Yıllarca toplumdan uzak tutulan İranlı kadın kendi faaliyetlerini takip ediyordu ve entelektüel süreçte değişiklik çağrısında bulundu. Ancak Kaçar yetkililerinin desteğinin yetersiz kalması nedeniyle kazanamadı. Birinci Pehlevi dönemi kadınların 1.400 kadının hapis gibi yaşamlarından çıkmalarına izin verdi.⁹⁰⁹

Rıza Şah, haremın İran'a etkisinden memnun değildi ve bu nedenle çocuklarını sosyal ortamlarda yetiştirmeye çalıştı. Ülkenin geleceği ile ilgili olarak, Rıza Şah geleceği de dikkatle değerlendirdi ve Kaçar Hanedanının deneyimine dayanarak veliahtı toplumdan uzakta ve Kaçar veliahtlar gibi haremın etkisi altında eğitilmesini istemedi. Bu nedenle Rıza Şah veliahtı olan Muhammed Rıza'nın İsveçre'deki kadınlarla ilişkisini de engelledi.⁹¹⁰ Rıza Şah'ın faaliyetleriyle ilgili olarak, eşi ve kızları onun yaptıklarını destekliyorlardı. Kaçar dönemi geleneklerinin hala toplulukta görüldüğünü ve bunları değiştirmek için zaman gerektiğini söylenmelidir. Bu geleneklerde arasında evlilikten bahsedilebilir. İki aile ya da hanedan arasındaki ilişkinin sıkılaştırılmak için böyle bir evlilik yapmaktadır. Bunun yanı sıra Rıza Şah, veliahtı olan Muhammed Rıza'nın evliliğini düşündü. Bu nedenle Avrupa'dan döndükten sonra veliahtın evliliğe bağlı işlerini yürütmüştür. Muhammed Rıza Pehlevi bu konu hakkında şöyle diyor: "Bence babamın bu eylemde iki amacı vardı; biri eşimin asil bir prenses ve asil bir aileden çıkmasını istedi. İkincisi başka bir kraliyet ailesiyle daha güçlü bir bağ kurmak ve bu yol vasıtasıyla bir ülkeye daha yakın bir ilişki kurmasını istedi."⁹¹¹

Bu konu da Kaçar ve önceki saltanatların tecrübelerinden alınmıştır. Bazı aile, hanedan ve ülkeler bile bu yöntemle dostluk kurabilmektedir. İlk olarak Rıza Şah'ın politikaları bazı İranlı kadınlar ve erkekler tarafından tercih edildi, kadınlar ile erkekler arasında ayrım yapmayan aydınlar, Rıza Şah ile aynı fikirde bulunmuşlardı. Bu grup kadınların haklarına almaları için çalıştı. Elbette bu İran'ın her tarafında aydınlanmış insanlar oldukları anlamına gelmez. Tersine Rıza Şah'ın politikası ile hemfikir olan çok

⁹⁰⁹ Abdi, ss. 78-79.

⁹¹⁰ Pehlevi, Vatanam, ss. 438-439.

⁹¹¹ Pehlevi, Vatanam, s. 439.

fazla kişi yoktu ve birçok İranlı aile geçmişteki tarzda yaşamaya devam ediyorlardı. Fakat esaretin efsanesine artık inanmayan ve kader değişikliği talep eden kadınlar da vardı. Entelektüel kadınlar, suçlu gibi haremde yaşaması ve erkeklerin neşesi için zamanı boşa harcamasını kabul etmediler.⁹¹² Dinsel fanatiklerin etkisi üzerinde daha yavaş değişimi kabul eden alt sınıfların aksine, entelektüel kadınlar Rıza şah'ın reformist değişimleri eşlik etti.

Topluluğumuzun yarısı, yüzyıllardır kapalı kalıp esirler gibi eli ve kolu bağlı olarak yaşadı. Bu insanlar yeni bir hayata girmeye başladılar ve perdelerin arkasında yaşamayı terk ettiler. Yüzyıldır müslüman kadınların geleneklerin ve alışkanlıkların yüzünden sosyal hayata girmelerini yasakladılar. Kadın, erkeğin yanında ikinci derecede yer alıp aile içinde ikinci üye ve bütün işlerini erkeklerin emriyle yapıyordu. Rıza şah güçlü isteğiyle zincirleri kadınların ayaklarından çıkarıp onlara eşit yaşamı sunmak için çırpındı, ancak kadın henüz tüm haklarına ulaşamadı.⁹¹³

Rıza şah'ın başlangıçta toplumun temellerine dikkat ettiğini ve yıkılmış İran'ı düzenli hale getirmeye çalıştığını belirtmekte fayda var. Bu önemli mesele uzun yıllar ihtiyacı olduğu da söylenmelidir. Ancak Rıza şah sınırlı bir süre zarfında İran'ın yapılarını inşa etti. Demiryolları, şehirler ve ordu düzenli gibi reformlarla İran'ı bir ülke haline getirildi. Rıza şah diğer herhangi bir hüküm eden gibi, muhalefetle yüzleşmek zorunda kaldı.

Muhammed Rıza şah Pehlevi, yabancıların müdahalesi ve İran'ın bağımsızlığına ve Rıza şah'ın açıkladığı tarafsızlık ilanına saygı göstermediği dönemde İran tahtına oturdu. Rıza şah'ın kararları aynı zamanda çocuklarının kaderini de etkiledi. Rıza şah'ın saltanatının çöküşüyle birlikte, çocuklarının kaderi de değişti. Rıza şah, İran ile ilgili daha fazla otorite yaratmak için veliahtın, kraliyet ailesinden bir kızla evlenmesinin gerekli olduğuna inanıyordu. Bu nedenle Mısır kraliyet ailesinden bir kız bu evlilik için seçildi. Muhammed Rıza Veliaht'ın, Fevziye Fuad ile evlenmesine karar verildi. Evlilik için hazırlıklar zorla yapıldı. Bu konuda İngiliz ve Rus müdahalesi de görölmüştür. Bir sonraki sorun 1906'daki anayasaya bağlıydı. Kanuna göre İran'ın geleceğinin veliahtının annesi aslında İranlı olmalıydı. Bu sebeple 1938 Kasım'ında veliahtın annesi için yeni bir

⁹¹² Dadkhah, ss. 28-29.

⁹¹³ **Zanrouz Gazetesi**, 1. Sayısı, 1343, s. 4.

tanımına ek şekilde yasaya eklediler. Yeni tanımda ülkenin ihtiyacına göre bir kadın İranlı sıfatını alabilir ve bu yasa Kasım 1938’de kabul edildi.⁹¹⁴

Bu madde değişikliğinin ardından Malek Farough’un kız kardeşi olan Fevziye Fuad ve Muhammed Rıza’nın evliliği ile ilgili sorun çözüldü. İran ulusal meclis yönetmeni Hasan Esfandiari, anayasanın 37. Maddesini açıkladı. Birkaç aydan sonra 1939’da evlilik töreni düzenlendi. Bu şekilde İran ve Mısır hükümetleri aile haline geldiler. Bu evliliğin sonucunda, Şahnaz adında bir kız çocuğu oldu. Veliaht beklentisi içindeki İran için bu bir hayal kırıklığı yarattı. Çünkü İran hukukuna göre sadece erkek çocuklar veliaht olabilirlerdi ve ne yazık ki Prenses Şahaz bundan mahrum kaldı. Muhammed Rıza Pehlevi’nin ilk evliliği gerçek olaylar ve bazen de fantastik öykülerle doludur. Bütün olayların incelenmesi imkansızdır. Muhammed Rıza Pehlevi ve kraliçe Fevziye arasındaki anlaşmazlıklar, bu evliliği boşanmayla sonuçlandı. Başkalarının katılımı bu boşanmada etki bıraktı. Muhammed Rıza Pehlevi’nin ikinci evliliği, İran’ın Bakhtiari etnik kökeninden birinin kızıyla gerçekleşti. Babası Bakhtiari ve annesi Alman doğumlu bir Hristiyandı. Annesi evlilikten sonra müslüman oldu. Süreyya 10 aylıktan 5 yaşına kadar Berlin’de yaşadı. Daha sonra İran’a döndü ve ilkokulunu İran’da bitirdi. II. Dünya Savaşı nedeniyle 1946’da İsviçre’ye göç ettiler. İngilizce öğrenmek için Süreyya 1948’de Londra’ya gitti. Aynı yıllarda Muhammed Rıza Pehlevi ilk eşinden ayrıldı ve akrabalar onun için yeni bir eş bulmaya çaba gösteriyorlardı. Bu çabaların ardından Süreyya seçildi. Muhammed Rıza Pehlevi’nin kız kardeşi olan Şams, Süreyya’yı karşılamak ve erkek kardeşinin önerisini duyurmak için Londra’ya gitti. Süreyya evlilik teklifini kabul etti ve 11 Şubat 1951’de evlendiler. Evlilik zamanında Muhammed Rıza 31 ve Süreyya 16 yaşındaydı. Bu evlilik yedi yıl sürmüştü. Bu yıllar İran için çalkantılı idi. Petrol sorunları İran’da anlaşmazlıklara ve isyanlara neden oldu. Muhammed Rıza Şah’ın ikinci evliliği de başarısız oldu. Bu sefer başka bir faktör başarısızlığa neden oldu.⁹¹⁵

Kraliçe Sürayya çocuk sahibi olamayacaktı. Veliahtın tahtı hala boştu ve konu bir tartışmaya dönüştü. 13 Şubat 1958’de Kraliçe Sürayya bu olaylardan dolayı evinden

⁹¹⁴ Bahram Afrasiyabi, **Hamsaran şah** (Şahın Eşleri), Mahtab, Tahran, 1381, s. 44.

⁹¹⁵ Muhammd Rıza Sohrabi, **Farhangname Zanan İran Ve Jahan** (Dünya Ve İran Kadınların Ansiklopedisi), İrtibat Novin, Tahran, 1394, s. 136.

ayrıldı.⁹¹⁶ Muhammed Rıza Şah ve Kraliçe Sürayya bir çocuk sahibi olmak için New York'a tedavi olmak üzere gitmeleri de başarısız oldu. Bu faktörden dolayı ikinci evlilik de başarılı olmadı. Kraliçe anne ve Muhammed Rıza Şah'ın kardeşleri, Sürayya üzerindeki baskılar da bu ayrılıkta bir etken olmuştur. Muhammed Rıza Şah'ın üçüncü evliliği Aralık 1959'da gerçekleşti. Kraliyet ailesinde yetişmemiş ve büyük İranlı ailelere ait olmayan bir kızla evlendi. Farah Diba (Farah Pehlevi), asker bir babanın kızıydı. Çocuklukta babasını kaybetmişti. Annesi bu kızı büyütmek için elinden geleni yapıyordu. Farah Diba'nın kaderinde kralla evlenmek ve kraliçe olmak yazılmıştı. Farah Diba ve Muhammed Rıza Şah'ın evlilik sonucu İranlıları mutlu etti. Bunun nedeni İran'ı veliahtın tahtı bir sahibi olmasıydı.⁹¹⁷

Sonunda İran monarşisi bir veliaht sahibi oldu. Bu günlerin açıklaması hakkında Muhammed Rıza Şah'ın yorumu incelenmeli. Evlendikten birkaç ay sonra Kraliçe Farah'ın özel doktoru onun hamileliğin haberini bildirdi ve bu sevinçli haber her yerde yayımlandı. İranlı gazetelerden biri doğan çocuğun erkek olduğunu yazdı. Muhammed Rıza Şah, baba olacağı haberi aldıktan sonra mutlu oldu. Dünyaya gelen çocuğun cinsiyetinin ne olacağını umursamadığını belirtti. Muhammed Rıza Şah, tanrının ona vereceği çocuk, kız ya da erkek olup olmadığını onun için fark etmediğini söylese de, o dönemde erkek çocuğun dünyaya gelmesinin önemi herkes için açıktır.⁹¹⁸ O zamanki politik durum o kadar kritikti ki, bu haber durumu etkileyebilirdi.

Toplum ilerleme yolu gitmesine rağmen halkın batıl inançları hala devam ediyordu. Farah Diba sarayın ve toplumun işleriyle ilgileniyordu. Farah Diba ailesi de bu evlilik nedeniyle kraliyet sarayına yaklaştı, kaynaklar onların faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Bunlar arasında Kraliçe Farah'ın annesi Farideh Diba da vardı. Gazeteler, radyo ve televizyon Farah Diba'nın faaliyetlerini takip ediyor ve onu bütün İranlı kadınlar için bir model olarak adlandırıyordu.

Şahın gölgesinde mutlu bir aile, Kraliçe Farah. Kraliçe, dünyanın en iyi annelerden biridir. Pozisyonuna ve görkemine rağmen her zaman anne olma ve eşi olma rolünü tercih etti. Sevgiyle iki çocuğuna bakıyor ve üçüncü prens yakında dünyaya geleceK: Sonuç olarak kraliyet ailesi; iyi, modern ve aydınlık bir baba

⁹¹⁶ Afrasiyabi, s. 169.

⁹¹⁷ Afrasiyabi, s. 282.

⁹¹⁸ Pehlevi, Vatanam, ss. 457-458.

*gölgesinin ışığında ve kibar, nazik, sanatçı ve halkı seven bir kraliçe ve anne sayesinde yaşamaya devam ediyor. Onlardan erdemi kazanmalıdır...*⁹¹⁹

Bu dönemde kraliyet ailesi kendisi ve İran'ı gelişmiş ülkelerden uzak tutmamaya çalıştı ve gelişmiş ülkelere ulaşmak için mümkün olan her şeyi yapıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti, Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah dönemlerinde, kadınlar konumlarını değiştirmeye devam ettiler. Mustafa Kemal Atatürk, Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah dönemlerinde kadınlar hükümet tarafından açıkça desteklendi. Bu da kadınların toplumdaki yerinin hızla değişmesini neden oldu. Fakat Türk kadınları bu değişimde daha hızlı rol aldılar. Çünkü Atatürk laik bir sistem getirerek dini fanatiklerin ve geri kalmış görüşlerini görmezden geldi. Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah ise eski hükümetin etkili kişileri olan din adamlarının görüşlerini karşı çıkmayı başaramadılar.

3.2. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN GİYİNİŞ TARZINDAKİ DEĞİŞİMLER

Osmanlı döneminde kadınlar genelde çarşaf giyiyor ve peçe takıyorlardı. Bu tür kıyafetlerle, kocası bile eşini ev dışında tanımazdı. II. Abdülhamit hükümdarlığı gibi bazı dönemlerde kadın giyimi türüne ilişkin yasalar çıkarıldı. Örneğin 1892'de çarşaf giymek yasaklanmıştır.⁹²⁰ 1911'de bazı kadınlar Avrupa tarzı giysiler giymeye teşvik edilmiş, bu konu İslamcılar da dahil olmak üzere birçok kişinin muhalefetine neden olmuştur.⁹²¹

*II. Meşrutiyet sonrası kadınlar, kısmen de olsa çalışma hayatına girmiş, eğitim imkânları artmış, modayı takip etme eğilimi yükselmisti. Bu gelişmelerin de etkisiyle giyimlerinin sınırlandırılmasına karşı tepki göstermeye başlamışlardır. Başta İstanbul olmak üzere bazı şehirlerde protesto eylemleri yapan kadınlar, Batı tarzı kıyafetler giyip çarşaflarını boyunlarına dolayarak sınırlamalara karşı çıkmışlardır.*⁹²²

Osmanlı son yıllarında genel kıyafet tarzına karşı Avrupa tarzı giyen kadın ve kızlar bulunmuştur. Bu kadın ve kızlar, İslamcılar tarafından kabul edilmeyen kıyafetlerle tramvaylarda ve bazı kentsel alanlarda görülmüşler. Batıcılar kadınları bu konuda

⁹¹⁹ Zanzou, 56. Sayısı, 1345, s. 2.

⁹²⁰ Kurnaz, (1839-1923), s. 57.

⁹²¹ Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (III. Cilt), s. 861.

⁹²² S. Doğan, ss. 44-45.

desteklese de, hükümet İslam ve geleneklere aykırı giyinmiş kız ve kadınlara uyarı vermiştir.⁹²³

Osmanlı hükümeti, erkeklerin kılık ve kıyafeti hakkında ise III. Selim'den itibaren değişimler yapmaya başlamıştır. Tanzimat'ı takip eden yıllarda, II. Mahmut ve II. Abdülhamit gibi padişahlar zamanında, Türkler arasında Avrupa tarzı kıyafet kullanması görülmüştür.⁹²⁴ Osmanlı sonrası ve Cumhuriyet'in başlangıçta giyiniş tarzı, Mustafa Kemal'in dikkatini çeken konulardan biriydi. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhurbaşkanı olmadan önce fes takanlara karşı kötü muamelelere tanık oldu. Bu konu Mustafa Kemal'in fes hakkında olumlu bir görüşe sahip olmamasını sağlamıştır.⁹²⁵ Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üyeliği ve cemiyetin fikirlerine aşina olması da onu modernleşme konusunda daha kararlı hale getirmişti. Mustafa Kemal, cumhurbaşkanlığının ilk günlerinden itibaren Türkiye'ye modernleşme yönünde değiştirmeye başlamıştı. Fes, Mustafa Kemal'in hassasiyetini yakalayan konulardan biri idi. Onun hedeflerinden biri Türk halkını çirkin ve kötü kıyafetlerden kurtarmaktı. Bu nedenle önce insanlara ne tür bir kılık ve kıyafeti beğendiğini göstermeye başlamıştı. Örneğin Kastamonu gezisinde Avrupa tarzı kıyafetler kullanmış ve şapka takarak şapkayı tanıtmıştır.⁹²⁶ Bu davranışları takiben, asıl amacını belirlemiş ve 1925'te erkek kıyafeti hakkında bir yasa çıkarılmıştır.

*Şapka Giyilmesi Hakkındaki 671 no'lu, 25. 11. 1925 tarihli kanun şöyledir: 'Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler, Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup, buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar.' Şapka devrimi, muhalefet olanlar olsa da gerçekleşmiştir. Fakat daha sonraları ise kullanımdan kalkmıştır.*⁹²⁷

Kadın kılık-kıyafetlerine gelince Cumhuriyet'in ilk yıllarında reform, programlar içinde gelmemiştir. Bu yıllarda sadece kadın giyim tarzı üzerine konuşmalar yapılyordu. Mustafa Kemal Atatürk bu konu hakkında birçok konuşmada bulunmuştur. Örneğin 1925'te bir konuşmasında şöyle demiş:

⁹²³ **32.Ek.** Tassetüre destekleyen İslamcıların görüşleri; DH. MUİ. 00121- 00015- 001- 001. 1328 Ş 08.

⁹²⁴ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 132.

⁹²⁵ Kamuran Özdemir, **Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi Ve Tepkiler** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, Tarih Anabilim Dalı, 2007, s. 20.

⁹²⁶ K. Özdemir, s. 45.

⁹²⁷ Abalı, s. 211.

*Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peçtemal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mâna ve medlûlü nedir? Efendiler, medeni bir milletin anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzardır. Derhal tashihi lâzımdır.*⁹²⁸

Kadın kıyafetleri konusu, Mustafa Kemal'in diğer yaptığı reformlar gibi değildi. Yüzyıllar boyunca Osmanlı yönetimi ve İslam öğretilerine alışkan olan Türkler, kadın kıyafetleri de dahil olmak üzere birçok reforma daha hazır değilmişler. Bu nedenle bu konuyu bilen Mustafa Kemal Atatürk ihtiyatlı bir şekilde bu alanda reform yapmaya başlamıştır. Mustafa Kemal kadınlar için bir örnek yaratmak istemiş bu nedenle de Lâtife Hanım ve Afet İnan gibi kadınlarla birçok yerlerde birlikte görülmüştür.⁹²⁹ Erkeklerin şapka yasasının kabul edilmesinden bir yıl sonra, bazı belediyeler tarafından kadınların peçe takması yasaklamaya başladı. 1926'dan sonra bu yasaklanmaya başlayan belediyeler arasında Tirebolu Belediyesi, Sivas Belediyesi vb. yer almaktadır.⁹³⁰ 1930'da kadınları belediye seçimlerde katılma hakkına sahip olmasıyla birlikte kadın giyim tarzı ise daha tartışılan hale gelmiştir. Bazı belediyelerin peçe yasağını takiben, peçe ve çarşaf yasağı diğer devlet kurumlar tarafından da başlatılmıştır. "29 Nisan 1935'de Ordu şehir meclisi de peçe ve çarşafın kalkınmasına ve bunu yasaklar arasına girmesine karar vermişti. Adana (16 Mart 1935), Sungurlu (10 Temmuz 1935), Zile (2 Ağustos 1935), Konya (17 Ağustos 1935), Hatay (27 Temmuz 1939)..."⁹³¹ Yasaya göre peçe takan veya çarşaf giyen kadınlar para cezasına çarptırılmış, para cezası beş ile yirmi beş lira arasında değişiyordu. Sonuç olarak kadınların Trabzon gibi şehirlerde çarşaf ve peçe ile sokaklarda bulunmaları yasaklanmıştır.⁹³²

Avrupa tarzı kıyafet, devlet ve birçok kadın tarafından tercih edilmiştir. Genel olmasa da bazı şehirlerde kadınlar evlerinin dışında ise başörtüsüz olarak görülmüştü. Bu dönemde Türk kadınlar arasında Rus ve Avrupa kadın giyim ve saç stilleri de

⁹²⁸ Atatürk'ün Söylev Ve Demçeleri I. III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s. 227.

⁹²⁹ K. Özdemir, s. 67.

⁹³⁰ Turgut Sönmez, 1925-1961 Yılları Arasında Türkiye'de Giyim-Kuşam İle İlgili Düzenlemeler Ve Tepkiler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, ss. 105-106.

⁹³¹ Kaplan, s. 186.

⁹³² Kaplan, s. 186.

bulunmuştur.⁹³³ Kadın kıyafetleri ve yasakları üzerine çeşitli yasalar çıkarıldı. “Çarşaf ve peçe yasağı hakkında her ilde alınan önlemlerin farklı olması nedeniyle uygulamada çıkan tereddütlerin giderilmesi yeni bir tamim daha yayınlandığı görülmüştür.”⁹³⁴ Tamim, kadınları ve erkekleri medeniyette başı çekmeye çağırdı. Kadın kıyafetlerinin türü doğrudan medeniyetle ilgiliymiş ve kadınlardan peçe, çarşaf vb. çirkin kıyafetlerden kaçınmaları istenmiştir. Bundan sonra peçe ve çarşaf tekrar yasaklanmış ve eğer peçe takan ve çarşaf giyen bir kadın dışarda bulunursa para cezası ödemek zorunda kalacaklardı. 1939’dan itibaren Hatay gibi şehirlerde de peçe ve çarşaf yasağı görülmüştür.⁹³⁵ Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonraki yıllarda, giyim türü ve benzerleri üzerine farklılıklar devam ediyordu. Bu konular gazete ve dergilerde bile görülmüştür. İkinci dünya savaşından sonra çıkan kadın dergilerinden biri de ‘Türk Kadını’ dergisidir. “1946-1947 yılları arasında çıkan Türk kadını bir taraftan köşe yazılarıyla aşırı modaya uymanın zararları üzerinde dururken diğer taraftan enstitülerin sunduğu ‘moda ziyafetleri’ ya da ünlü bir Avrupalı ya da Amerikalı artistin resimli hayat hikayesini aktarmayı ihmal etmez.”⁹³⁶

Toplumda iki tane farklı düşünce bulunmuş; Batıcılar gibi düşünen kadınlar, Avrupalı kadınların modelleri ve kıyafetleriyle ilgileniyorlar ve İslam düşüncelerine takip eden kadınlar ise örtünmeye tercih ediyorlardı. Türkiye’de iktidar Demokrat parti’ye geçtiği zaman İslamcıların istediği konular yine ortaya çıkmış ve bu konuda da Demokrat parti onlara destek vermiştir. Parti düşünceleri kadın kıyafetlerini de etkiledi. Örneğin 1958’de kısa etekler dünya çapında kadınlar arasında bir moda olarak kabul edildi. Türkiye’de ise yıllar sonra ve iktidar değişmesiyle birlikte kadınlar bu modaya katılmışlar.⁹³⁷ Demokrat partisi döneminde kadınların toplumda ve iş yerlerinde giyinme biçimlerini değiştirmek isteyen İslamcılar vardı. İslamcılar özellikle Diyanet Bakanlığı, 1955’te memur olan kadınların örtünmesini istemiş, ancak Mustafa Kemal’in ideallerine

⁹³³ Toprak, s. 79.

⁹³⁴ Sönmez, s. 107.

⁹³⁵ Sönmez, s. 109-110.

⁹³⁶ Karabıyık Barbarosoğlu, s. 166.

⁹³⁷ Saliha Ağa ve Şule Çivitci ve Başak Boğday Saygılı, “Cumhuriyet’ten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma”, www. Ayk. gov. tr, 2015, SS. 1-20, s. 9.

inananlar protesto etmişler. Bu muhalefetler gazetelere de yansıtılmıştır.⁹³⁸ Kadın giyim konusu günümüze kadar bir tartışma konusu olmuş ve bu konu hakkında çeşitli yasalar çıkarıldı. Kadınların kıyafet konusu yasalar, gelen iktidara bağlı bir konu olmaya başlamıştır.

Rıza Şah'ın ilgi gösterdiği konulardan biri de İranlıların giyim tarzı ile ilgiliydi. Bu bağlamda İranlıları birleştirmek ve onları karışık bir Kaçar biçiminden çıkarmak için düzenli insanların giyim tarzını, öğrenmelerini emretti. Rıza Şah bu konuyla ilgili birçok hedefi vardı. Rıza Şah'ın en büyük amacı, İslam'ı İran'da batıl inanç haline getiren dini fanatiklerle yüzleşmekti. Şahın emriyle ilgili herhangi bir ihtilaf cezalandırılıyordu. Diğer amaç halkın kıyafetlerini düzenli hale getirmektir. 1928'de tüm devlet için çalışanlara takım elbiseyle çalışmaya gitmeleri emredildi ve buna karşı çıkanlar işten kovuluyorlardı.⁹³⁹ Her ne kadar bazı yazarlar Rıza Şah'ın bu yaptığına katılmıyor olsa da, o dönemin giyim türüne bakıldığında, bu reformların giyim alanındaki önemi göze çarpıyor.⁹⁴⁰

Rıza Şah dönemine kadar, İran'daki kadınlar insan olarak görülüyordu, ancak Kaçar döneminin sonlarında değişmek için kadınlar ellerinden geleni yapmıştı, ama bu onların erkeklerle aynı seviyeye ulaştığı anlamına gelmiyordu. Kadınların erkeklerle ilk kez aynı seviyede olması, 22 Mart 1931 nüfus sayımındaydı. "Yayınlanan istatistiklere göre, İran'ın nüfusu şimdi 11,185,000 kişidir. Bunların 5,694,000 kişi erkek ve 5,491,000 kişi kadındır."⁹⁴¹ Birinci Pehlevi döneminde sadece kadınların durumu dikkate alınamadı, aynı zamanda onların giyim tarzı da dikkat edildi. Rıza Şah kadınların harem içinde yaşayan ya da siyah çarşaf giymek zorunda kalan bir bakış açısıyla bakmadı ve bu yüzden onların isteklerine dikkat ediyorlardı. İran dini fanatizmi ve mollaların toplumdaki etkisi dikkate alındığında kadın haklarının gelişimi bu fanatizmin çıkarlarını aykırı idi. Bu kararı ciddiye alan Rıza Şah, muhalefetin boyutunun farkında olmasına rağmen, kendi eşi ve kızlarını giyim tarzını değiştirmekle beraber İranlı kadınları bu konuda serbest bıraktı.⁹⁴²

⁹³⁸ Sönmez, s. 134.

⁹³⁹ Madani, Moaser İran, ss. 158-159.

⁹⁴⁰ **33.Ek.** Kaçarların kıyafeti; 998- 117/ 77. SAKMA.

⁹⁴¹ **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Egtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535**, ss. 108-109.

⁹⁴² Pehlevi, Vatanam, s. 466.

1928’de eşi ve kızları da dahil olmak üzere Rıza Şah’ın ailesi Hz. Masoumeh’in kutsal türbesini ziyaret etmek için Kum’a gitti. Türbeye ulaştığında, mollalar onlara uygunsuz davrandı, Rıza Şah bu konu yüzünden kızdı ve mollaları cezalandırıldı. Bu olay onların arasında kine neden oldu.⁹⁴³ Rıza Şah’ın Kum’daki din adamlarıyla karşılaşmasıyla kadınların özgürlüğüne verdiği desteğini gösterdi. Bu dini fanatizm nedeniyle yıllarca unutilan özgürlük, kadınları evlerde ve siyah çarşaplarda hapsedilmeye mahkum etti. Rıza Şah toplumu kontrol etmek için din adamlarının gücünü elimine etmeye çalıştı. Bu nedenle Aşura, Kurban bayramı gibi törenler ve İran’daki din adamlarının güçlenmesine yol açan diğer törenleri sınırlı haline getirdi. Vakıf toprakları din adamlarının elinden çıkarıp halka bırakılmıştı. Bu da din adamlarının iktisad ve sosyal meselelerdeki gücünü politik meseleler gibi sınırlı hale getirdi.⁹⁴⁴ Görüldüğü gibi Rıza Şah, mollaların İslam dinini kendi çıkarları için savunduğunun farkındaydı. Din adamları konumlarını korumak ve insanları esir gibi elinde tutmak için İslam adına farklı gelenekleri yaratmaya başladılar. Rıza Şah İslam’ın öğretilerine önem veriyordu. Ayrıca imamların ve onların isimlerine saygı duyuyordu. Bu yüzden bütün çocuklarının isimlerinin Rıza adını kullandı. Aynı zamanda imamların türbelerini ziyaret ediyordu.⁹⁴⁵

Rıza Şah, dini fanatiklere karşı çıktı çünkü kendi çıkarları için her şeyi İslam’a bağlıyorlardı. Bunlar arasında yabancı erkeklerin Müslüman kadınlarla evlenmemesiydi. Rıza Şah bunu da kaldırıldı. Bu dönemde yabancı erkeklerin İranlı kadınlarla evlenmesi mümkün oldu. 15 Temmuz 1935’te gerçekleşen bu evliliklerden biri, Mazandaran kentinden bir kızla evlenen bir İtalyan adamdı.⁹⁴⁶ Rıza Şah, yargının kurulması ve kültür bakanlığı gibi şeyler yaparak neredeyse mollaların gücünü kontrol altına aldı. Türkiye’ye gitmeden önce Rıza Şah kadınları ve haklarını destekledi. Kadınları farkındalığı için çaba gösteren şairler Parvin Etesami ve İraj Mirza dahil üzere desteklenmiştir. İran’daki kadın dernekleri artmaya başladı.⁹⁴⁷ Rıza Şah 5 Haziran 1934’e kadar ve Türkiye’ye yaptığı gezi, İran için birçok değişikliğe başlattı. Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın Osmanlı

⁹⁴³ Abdi, ss. 86-87.

⁹⁴⁴ Abrahamian, Do İnghelab, s. 175.

⁹⁴⁵ **34.Ek.** Rıza Şah’ın Kerbela seyahetinde çekilmiş bir fotoğrafı; 998- 117/ 131. SAKMA.

⁹⁴⁶ **35.Ek.** İtalyan bir adamın ve İranlı bir kızın evliliği hakkında belge; 293- 4260/ 9. SAKMA. 1314 04 25.

⁹⁴⁷ Abdi, ss. 84-85.

İmparatorluğu üzerine inşa ettiği Türkiye'yi gördüğünde, çalışmalarını sürdürmeyi ve hızlandırmayı umuyordu. Türkiye gezisinden döndükten sonra yaptığı işler arasında İranlı kadınlara örtü konusunda daha özgür bırakılmasıydı. 8 Ocak 1936'da kadınları serbest bırakılmasının ardından Rıza Şah kadınlara şöyle bir konuşma hazırladı:

*ülkemiz nüfusunun yarısının sayılmadığını unutmamalıyız. Bu demek oluyor ki, ülkedeki işgücünün yarısı işsizdir. Kadınlar hiçbir zaman ulusal nüfus sayımında sayılmamıştır. Sanki kadınlar tüm insanlardan ayrılardır ve İran'ın nüfusunun bir parçası değiller. Rol yapmak istemiyorum ve yaptıklarıyla böbürlenmek istemiyorum. Bu günleri eski günlerle kıyaslamak istemiyorum ama bayanlar bugünün büyük bir gün olduğunu bilmeliler. Ülkemizi geliştirmek için sahip olduğunuz fırsattan yararlanın. Kendi haklarını ve konumlarını bilen kadınların hayata adapte olmalarını istiyorum. Çalışın ve ekonomiye ve hayatınızı kurtarmaya alışı ve israftan kaçmayı öğrenin.*⁹⁴⁸

Rıza Şah'ın cesareti ve yaptığı işler bu süre zarfında kendisi dışında hiçbir kişi tarafından gerçekleşmesi mümkün değildi. Bu eylemlerde ailesi de gerekli desteği sağladı ve yeni stil yaşayan kadınlar için ilk adımlarını attı. Kadınların özgürlüğünü arttırmak ve haklarını almaya teşvik etmek için Pehlevi ailesi bir süre destek verdiler. Bunların arasında kızların mezuniyet törenine katılmak da vardı. Bu törenlerde Pehlevi Kraliçesi ve Rıza Şah'ın kızları⁹⁴⁹, başörtüsü takmadan katıldılar. Tıp, ebelik de dahil olmak üzere mezun olan öğrencilere diploma verildi. Bu kutlamada Rıza Şah, kız öğrenciler ve katılan kadınlar için konuşma yaptı. Rıza Şah kızlardan ülkenin ilerlemesi için çalışmasını istedi. Kadınlara, İran'a sahip olan neslin eğitimcileri olduğunu söyledi.⁹⁵⁰

Rıza Şah, başörtüsü bahanesiyle eğitimden uzak tutulan kadınları, sosyal topluluğa getirmeye çalıştı. Bu nedenle 1935'te hicab mecburiyetinin kaldırılması kararnameini verdi. Kararnameden sonra meydana gelen olaylar ve oluşan çarpışmalar çok farklıydı. Bazıları bu karardan memnun kalmadı ve kötülemek için bütün yolları kullandılar. Bu insanlar Rıza Şah'ın kararını mantıksız buluyorlar ve başarısız olduğunu söylüyorlardı. Bu davranışlardan birinde, İran'ın eyaletlerden biri olan Kürdistan'da kadın kıyafetlerinin nasıl değiştirileceğine dair bir rapor var. Kürdistan'daki tüm kadınlara Avrupa şapka ve kıyafet temin etme imkânı yoktu, bu nedenle Tahran'a telgraf göndererek, Kürdistan'daki

⁹⁴⁸ Dadkhah, s. 30.

⁹⁴⁹ Şams ve Aşraf Pahlavi

⁹⁵⁰ **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Egtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535, s. 144.**

giyim tarzı değiştirmesini ilk olarak kürt şapkaları ve elbiseleriyle başlamak istediler.⁹⁵¹ Kararnamenin ardından, başörtüsünün kaldırmasını teşvik etmek ve kadınların başörtüsünü önlemek için ofislere ve okullara duyuruldu. Tesettürün terk edilmesini teşvik etmek için Milli Eğitim ve Bağış Bakanlığı tarafından şehir merkezlerine mektup olarak gönderildi.⁹⁵² “Bu günden sonra çarşaf giyen kadınlar Tahran’da ve diğer şehirlerin sokaklarında gezmeleri yasaktı. Polis onları küçük sokaklara yönlendirdi. İran hükümeti için bu olay sorunsuz geçmedi. Meşhed kentinde bir sürü ayaklanma ve çatışma ortaya çıktı. Ancak İran’ın kurtarıcısının güçlü ve sarsılmaz iradesi daha etkiliydi. O zamandan beri ilçede valiler ve ofislerin başbakanları tarafından partiler verildi. Devlette görev yapan memurlar başörtüs takmayan eşleriyle katılmak zorunda kaldılar.”⁹⁵³

Fanatikler, Rıza Şah tarafından verilen kararla kadın örtülerinin kaldırmasına karşı çıktılar. Bazı yazarlar aynı zamanda zorla peçe kaldırılmasının olduğunu söylediler. Ardından kadınlar birçok zorlukla karşılaştı. Bu yazarlar İran’da başörtüsü kaldırılması kararının çok fazla ihmal edildiğinden bahsediyorlar. Hükümet bu kararnameyi yerine getirmek için peçe ve çarşaf kullanan kadınları kamuya açık alanlarda gelmelerini engelledi. Bunların arasında Kaşmar’daki peçe takan kadınların hamama girmenin önleendiğinden haber veriyorlardı. Hükümet kadınlara çarşafı bırakılmasını hatırlatıyordu.⁹⁵⁴ Muhalefet, Horasan eyaletinde daha fazlaydı, mollalar bu kararnameye karşı gelip İslam’a aykırı olduğunu söylediler. Başörtüsünü bırakılan kadınları günahkâr olduğunu söyleyip halkı kışkırtıyorlardı. Hükümet aynı zamanda mollaları bu tür olaylar hakkında tutuklamak ve ya uyarmak zorunda kaldı. Bu mollaların aksine Rıza Şah’ın düzeltici eylemlerini memnuniyetle karşılayan ve İran’ın ilerleyişine doğru adımları attığını destekçiler de vardı. Bu insanlar kızlarının mezuniyet törenine siyah çarşaf giymeden ve peçe takmadan girebildiği için memnuniyetlerini ifade edip bunu Rıza Şah’ın yaptığı büyük işlerinden biri sayıldılar. Onlar peçenin kaldırılması ve çarşafı yasaklanma

⁹⁵¹ Rostami, s. 39.

⁹⁵² **36.Ek.** Hicabı kaldırmak için Darab şehrine gönderilen mektup; 297- 34421/ 1. SAKMA. 1314 12 04.

⁹⁵³ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 94-96.

⁹⁵⁴ Rostami, s. 39.

gibi reformları yalnızca övmediler bu reformları başarılı bir şekilde yapan biri varsaydı kesin Rıza Şah olduğunu açıklıyorlardı.⁹⁵⁵

Rıza Şah'ı bu konudaki öven entelektüel kadınlar ilerleme yoluna girmeye devam ediyorlardı. Onlar Rıza Şah'a destek vermekten pişman olmadılar. Rıza Şah'ı desteklerken, bu kadınlar diğer kadınlar arasında şahın düşüncelerini ve amaçlarını dağıtıyorlardı. Bu kadınlar arasında, kadınları özgürleştirmek için her türlü çabayı gösteren ve peçe ve çarşafı İranlı kadınlardan uzaklaştırmaya çalışmakla ilgili her türden faaliyeti yapan Sedigheh Devletabadi vardı. Ayrıca kendi vasiyetnamesinde şunları yazdı. “Benim cesedimi Kadınlar Derneğinden mezara götürün. Cenaze törenimde peçe takan bir kadının bile girmesini izin vermeyin.”⁹⁵⁶ Sedigheh Devletabadi, yaptığı ve yazdığı bunun gibi isteklerle sosyal aktiviteler ve diğer kadın haklarından vazgeçmediğini gösterdi.

Kadınların giyim tarzı 8 Ocak 1936'da Rıza Şah tarafından değiştirildi, ancak bu bütün İranlı kadın ve erkeklerin kabul ettiği anlamına gelmiyordu. Dini fanatikler, bazı erkekler ve Kaçar döneminde giyim tarzını alışkın olan bazı kadınlar, giyime bağlı değişiklikleri istemediler ve Pehlevi krallara karşı çıktılar. Bu muhalefet, Rıza Şah'ın saltanatının sonuna kadar devam etti. Rıza Şah'ın kovulmasından hemen ardından eski alışkanlığına döndüler. Dikkat alınacak ilk konu, Muhammed Rıza Şah'ın hicap ile ilgili konuşmasıdır. Bilindiği gibi Kaçar dönemine ait giyim tarzıyla mücadele Rıza Şah zamanından itibaren başlamıştır. Muhammed Rıza Şah zamanında bu konudaki baskılar görülmemiştir. Hicap meselesiyle ilgili olarak Rıza Şah'tan sonra bazı kadınlar eski giyim tarzını tercih etmeye başladılar. Muhammed Rıza Şah bu konuda kadınlara itiraz etmedi ve onları favori kıyafet seçimine serbest bıraktı.

Bugün... İran'ın şehir ve kentlerinde, çarşaf giyen kadınlar görülüyor. Ancak kadınlar rutin olarak çarşaf giymeye devam ediyorlar ve gündün güne çarşafı bırakan kadınlar da görülüyor. Bazı yabancıların hayallerinin aksine bu kadınlar eski geleneklerini sürdürmek için bu rutin giyime devam etmiyorlar. Daha ziyade bu giyim tarzı onlar için daha rahat olduğundan, daha fazla ilgileniyorlar. Başka sebebi de bazı aileler ve özellikle yoksul ailelerde çok fazla kıyafet sahip olan kadınlar vardı.

⁹⁵⁵ Ramezan Nargesi, s. 88.

⁹⁵⁶ Ramezan Nargesi, s. 88

*Bu kadınlar önemli günler için iyi kıyafetlerini saklayıp rutin günlerde çarşaf giymeyi tercih ediyorlar.*⁹⁵⁷

İranlı kadınlar ve onların asıl kökenini bilen Muhammed Rıza Pehlevi, İran'ın karanlık günlerinden bahsederek İranlı kadınların rolünün çok önemli olduğunu açıkladı. Örneğin 1907'de Rus ve İngilizler, İran'a ultimatome verdiği zaman kadınlar faaliyete geçti ve İran'a çok yardım ettiler. İran şahının bakış açısından bakıldığında, İran'daki kadınların konumu diğer ülkelerin kadınlarından farklıydı. Bu sadece Pehlevilerin döneminde olmadığını açıkladı. Diğer dönemlerde ise kadınların konumundan bahsedildi. Muhammed Rıza Şah, Aristoteles'in, kadınları erkeklerin köleleri olarak gördüğünü, Paton'un kadınları hangi kategorilerde yer vermesi gerektiğine kararsız kaldığını ve Hindistan'da kadınların kocaları öldükten sonra yakıldıkları dönemlerden bahsederek İranlı kadınların eski çağlardaki değerleri hakkında konuşmaya devam etti.⁹⁵⁸

Muhammed Rıza Şah, İranlı kadınların Avrupalı kadınların aksine her zaman yetenek sahibi, toprak ve varlıklarını sahip olduklarını söyledi. Muhammed Rıza Şah, Pehlevi'den önce kadınların hakları ihlal edildiği gerçeği de dile getirdi ve Rıza Şah zamanında bazı bu haklar kadınlara geri vermeye çalıştığını belirtti. Muhammed Rıza Şah, babası gibi davranırsa krallığının tehlikeye gireceğini biliyordu. Bu nedenle kadın giyim tarzı gibi bazı konularda baskıyı ortadan kaldırdı. En sevdiği topluluğa ulaşmak için daha yumuşak yöntemleri kullandı. Muhammed Rıza Şah konuşmalarında ve diğer etkinliklerinde kadın giyim tarzı hakkında konuştu. Şah tarafından kabul edilen örtünme şekli bu konferanslarda dile getirildi. Çarşaf giyim tarzı sanatçı ve entelektüel kadınlar tarafından bile kabul edilmezdi. Birçok ülkede zevk sahibi olan kadınlar tarafından uygun ve güzel kıyafetler tasarlanmıştı. Erkekler de bu konuda görüşlerini bildirdi. Muhammed Rıza Şah, kadınlar tarafından çarşaf giyilmesinden hoşlanmıyordu. Buna rağmen İranlı kadınların desteğinden vazgeçmedi. Bazı ABD mahallelerin giyim tarzında konuşuldu ve İran'ın giyim tarzını onlardan daha iyi olduğunu belirtildi. Kadınların giyim tarzı ile ilgili Muhammed Rıza Şah, kadınları uyandırmak istedi. Kadınlara saygı duyuyordu ve

⁹⁵⁷ Pehlevi, Vatanam, s. 468.

⁹⁵⁸ Pehlevi, Sefid, ss. 72-73.

kadınların eski örtünden ayrılmasını ve kendiler için uygun ve güzel bir örtü seçmesini baskı ile değil ancak sakın bir şekilde onlardan istedi.⁹⁵⁹

Muhammed Rıza Şah'ın hedeflerini takip eden gazeteler, kadınlardan çarşaf ve peçeyi bırakmalarını istedi. Onlar, kadınları başka kıyafetleri seçmeye teşvik ettiler. Gazeteler aynı zamanda kadınları etek ve bluz giymeye teşvik ettiler. Gazeteler kadınlara kaliteli kumaşlar ve modelleri önerdiler ve kadınların bu tarz giysilerle çok güzel olacağını söylerlerdi.⁹⁶⁰ Bu meselelerin ifadesi, Muhammed Rıza Şah'ın zamanında tüm kadınlar çarşafı terk ettiği ve moda dünyasına girdiği anlamına gelmemelidir. Aksine Bayan Hosseinejad, o dönemdeki kadınların örtünme ve davranışlarından şöyle bahsetti:

Öncelikle Tafreş halkının çok fanatik olduğunu söylemeliyiz. Fanatikliklerine bir örnek vermek istersek, bu örneği listeyebilirim: Tafreş kadın örgütünün çabalarıyla 7 Ocak 1969'da⁹⁶¹ kutlamasında davet edilmiş tüm kadınların istisnasız çarşafı geldiğini hatırlıyorum. Şimdi de sokaklarda çarşafsız gezen kadın çok azdır. Genel olarak benim bakışım, Tafreş'te yaşayan kadınlara saygı duyulmuyor. Olması gerektiği gibi umursamıyorlar. Bir erkek Tafreş'e girerse, ona saygı duyulacaktır. Eğer bu adam yerine aynı işi ve seviyeyi sahip olan bir kadın şehre girerse fazla dikkat etmeyecektir..⁹⁶²

Kadın örtüsünü değiştirmek için çok çaba sarfedilmişti. Ancak batıl inançlar kadınları o kadar etkiledi ki bu çabaları faydasız kaldı. O dönemdeki kadınların hakkında Abdül Rahman Faramarzi bir konuşma yaptı. O, kadınların toplum için hiçbir şey yapamadığına ve kendileri için bile çaba göstermediğine inanıyordu. Bununla birlikte kadınlar reform için ilk kendi kıyafetlerinden başlamalı. Bu reformu gerçekleştirmek için de kadınların bir şeyler yapması bekleniyordu. Ancak giyim tarzlarını değiştirmek için bile mücadele etmediler. Abdül Rahman Faramarzi konuşmasını kanıtlamak için insanlardan Tahran'da dolaşmalarını istedi. Abdül Azim Hasani gibi mahallelerde kadın hakkında reformları bulamayacaklarını söyledi. Çok az sayıda kadın senatör ve avukat bulunduğunu söyleyip aynı kadınların diğer kadınlar için hiçbir iş yapmadığını belirtti.⁹⁶³

Bunun gibi düşüncelerin nedeni, İran toplumunda birçok bölünme oluşturulmasıydı. Kadın giyim tarzı konusunda, toplumda hala iki grup vardı. Birçok

⁹⁵⁹ Pehlevi, Sefid, ss. 468-469.

⁹⁶⁰ **Jahan Zanan Gazetesi**, 19. Sayısı, Farvardin 1331, s. 4.

⁹⁶¹ Rıza Şah bu tarihte kadınları çarşaf giyilmemesine serbest bıraktı.

⁹⁶² **Zanan İran Gazetesi**, 257. Sayısı, 13 Tir 1351, ss. 1-2.

⁹⁶³ **Zanrouz Gazetesi**, 57. Sayısı, 13 Farvardin 1345, s. 19.

insan, modern bir toplumun, toplumdaki tüm kadınlar veya erkekler aynı tarzda giyinmiş olması ve aynı düşünceye sahip olması anlamına gelmediğini farkında değildiler. Modern toplum Muhammed Rıza Şah tarafından kabul edildi. Kadınlar için çarşaf örtüsünü savunmasına rağmen toplumdaki zorunlu çarşaf ve peçeyi kaldırmasını sonlandırdı ve kadınlar giyim tarzı konusunda serbest bırakıldı. Kadınlar şahın yaptığı işler için kendisine teşekkür etmek amacıyla telgraf yolladılar. Rıza Şah'ın kadınlar lehine işleri devam ediyordu. Annelere ve çocuklara destek vermek için bir destekçi kurum açtı.⁹⁶⁴

Mustafa Kemal Atatürk giyim reformu için ilk kendinden başladı ve bu konuda erkeklere öncelikte bulundu. Atatürk bu durumu fark etti ki, kadının giyimini daha ihtiyatli bir şekilde değiştirmesi gerekir. Bu yaklaşımdan dolayı bu reformda başarılı oldu. Rıza Şah ise ilk olarak bu konuda din adamlarına karşı çıktı. Ama daha sonra din adamlarının itirazları sonrası geri adım attı. Bu geri adım sonrası Rıza Şah otoritesini zayıflattı ve sonraki reformlarda din adamlarının daha fazla müdahale etmesine yol açtı. Rıza Şah Türkiye ziyaretinden döndükten sonra kadın kıyafet reformunu tekrar gündeme getirdi. Fakat bu sefer daha baskıcı bir şekilde reformu gerçekleştirdi. Rıza Şah'ın ani ve baskıcı bir tutumla bu reformu gerçekleştirmesi sonucu, bu duruma henüz hazır olmayan toplumda istenilen karşılığı göremedi. Türkiye ve İran hükümetleri din adamlarının tüm itirazlarına rağmen kadın kıyafet reformunu kanunlaştırarak hayata geçirdiler. İki hükümette de iktidarın değişmesiyle beraber bu kanun daha yumuşak bir hale geldi.

3.3. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN BASILI YAYIN ALANINDA FAALİYETLERİ

Saltanattan cumhuriyete geçiş ile birlikte gazete ve dergilerin çalışmaları devam etmişti. Cumhuriyet döneminde yeni gazete ve dergiler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde gazeteler ve dergiler ile bir önceki dönem arasındaki en önemli fark görünümleriydi. Cumhuriyet, Yeni Sabah, Akşam, Zafer gibi gazeteler Cumhuriyet döneminde yayımlanıyordu. Bu gazeteler dünya ve Türkiye ile ilgili haberleri

⁹⁶⁴ Rouydhaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 19.

kapsamaktadır. Göz ardı edilmemesi gereken nokta, Batı gazeteciliğinin Türk gazeteciliğine etkisi olmasıydı. Her ne kadar gazete ve dergiler Osmanlı döneminden itibaren kadın meselelerine önem vermeye başlasa da, Cumhuriyet dönemindeki gazete ve dergiler daha çok kadın konusuna odaklanmıştır. Kadınlara ilk sayısından itibaren önem veren gazetelerden biri Cumhuriyet Gazetesi'di. Örneğin 30 Ağustos 1929'da yayımlanan 1907 numarasında, ilk sayfada Amerikalı muhabir Mis Maryon'un Türkiye gezisi, Nakiye ve Efzaiş Suat Hanımlar ile görüşmesi yer aldı.⁹⁶⁵ Savaş haberleri, yangınlar, dünyadaki olaylar vb. haberlerin yanı sıra, gazete kadına bağlı konulara da odaklanmıştı. Türk kadını bu gazetede yeni bir kıyafet tarzı ile tasvir ediliyordu. Ancak Mis Maryon'a göre Türk kadını, Yunan kadını gibi henüz büyük değişikliklere geçemedi.⁹⁶⁶ Cumhuriyet Gazetesi, bu noktaları ifade ederek ve Türk kadınına yeni kıyafetlerle tasvir ederek toplumu etkilemeyi amaçlıyordu. "Güzellik müsabakamız! Kuponları ve resimleri saklayınız, veya iştirak eden kadınlara hediyeler takdim edeceğiz!"⁹⁶⁷

Yukarıda bahsedilen başlık, Cumhuriyet gazetesi'nin 1929'da birinci sayfasında yayımlandığı başlıklar arasında yer almıştır. Türk kadınlar, dünya güzel kadın yarışmasına davet edildi. Bazı okuyanlar, yarışmanın amacının, kadınların ve kızların iffetini ortadan kaldırmak ve zayıflatmak olduğuna inanıyordu.⁹⁶⁸ Bir gazete böyle bir başlığı ilk kez yayımlanmaya cesaret etmiştir.

Bu ticari değil siyasal bir olay, yenilik getirmenin bir başka yoluydu. Yapılan eleştirilere karşı, devlet desteğiyle yarışmayı düzenleyen Cumhuriyet, (3 Eylül 1929) savunmacı bir tutumla şu karşılığı verdi: büyük bir ciddiyet ve samimiyetle başarılı biçimde yerine getirildikten sonra, bütün dünyada yapılmakta olan bu işten bizler kendimizi hiçbir neden olmaksızın neden mahrum edecektik? Hangi kusur, hangi hata cumhuriyetçi Türkiye'yi dünyanın gerisinde tutabilirdi?"⁹⁶⁹

Cumhuriyet Gazetesi 1950'ye kadar her zaman toplumdaki kadınların sorunlarını tasvir ediyordu. Türkiye'de kadınlar sadece anne rolünde değil bütün alanlarda

⁹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 1907. Sayısı, 6. Sene, 30 Ağustos 1929, ss.1-2.

⁹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 1907. Sayısı, 6. Sene, 30 Ağustos 1929, s. 2.

⁹⁶⁷ **Cumhuriyet**, 1748. Sayısı, 5. Sene, 21 Mart 1929, s. 1.

⁹⁶⁸ Ahmad, Oluşumu, s. 127.

⁹⁶⁹ Ahmad, Oluşumu, s. 127.

girebilmeleri için yeni bir destekleyici bulmuşlar.⁹⁷⁰ Cumhuriyet Gazetesi gibi diğer gazeteler de dünyadaki ve Türkiye'deki haberlerin yanı sıra kadınların sorunlarını da ele almıştı. Akşam gazetesi ilk sayfalarında kadınlara odaklanan gazetelerden biriydi. Örneğin kadınların taciz edilmesi Akşam Gazetesinde bir yazının konusuydu. Bozdoğa'nın Kızılca köyünde erkeğe yüz vermeyen kadın, bu erkek tarafından yaralandı. Gazete bu gibi olayları anlatırken bunun gibi erkekleri adî ruhlu ve akıl hastası olarak tanımladı.⁹⁷¹

Kadınların giyinme şekli gazetenin ilgi duyduğu konuların arasındaydı. Toplumda ve iş yerinde peçe ve ferace ile bulmuş kadınlar gazete tarafından karikatür şeklinde eleştirilmişti.⁹⁷² Kadınların tramvaydaki yeri ve benzer konular Akşam gazetesi tarafından incelenmiş ve tramvalarda kadınlara ayrı yer tahsis edilmemesi gibi duyurular bu gazetede bildirmiştir.⁹⁷³ Akşam Gazetesinde kadınlar için ayrı sayfalar da bulunmuştur. Bu sayfalarda kadınlarla ilgili haberler ve konular yayımlandı.⁹⁷⁴ 1923 ile 1963 yılın arasında yayımlanan gazeteler sadece kentsel kadınların yaşamlarını kapsamakla kalmamış, bazen kırsal bir kadının imajı ve haberleri de mevcuttu. Örneğin Zafer gazetesinde, gazetenin nasıl hazırlandığını ve basıldığını öğrenmek isteyen erkeklerin yanında rustik (köylü) kıyafeti giyen kadınlar da görüldü.⁹⁷⁵

Yıllar önce gazetelerin odak noktası olan moda gibi konular da bu yıllarda önem kazanmıştır. Örneğin bu gazeteler kadınlara farklı kıyafet ve şapkaların nasıl giyileceği ve seçileceği hakkında fikir veriyordu.⁹⁷⁶ Evlilik, gazetenin dikkatini çeken konular arasındaydı. Gazete anket şeklinde insanlardan yabancılarla evlilik hakkında yorum yapmalarını istedi.⁹⁷⁷ Bu konular Cumhuriyetten bu yana Türkler arasında dolaşan farklı tutumları yansıtıyordu. Erkeklerin yayımladığı gazete ve dergilere ek olarak, kadınlar

⁹⁷⁰ **Cumhuriyet**, 9228. Sayısı, 26. Sene, 18 Nisan 1950, ss.1-2.

⁹⁷¹ **Akşam**, 5442. Sayısı, 16. Sene, 2 Kânunuevvel 1933, s. 1.

⁹⁷² **Akşam**, 13114. Sayısı, 37. Yıl, Nisan 1955, s. 1.

⁹⁷³ **Akşam**, 5442. Sayısı, 16. Sene, 2 Kânunuevvel 1933, s.3.

⁹⁷⁴ **Akşam**, 13114. Sayısı, 37. Yıl, Nisan 1955, s. 6.

⁹⁷⁵ **Zafer**, 26. Sayısı, 1. Yıl, Mayıs 1949, s. 1.

⁹⁷⁶ **Yeni Sabah**, 249. Sayısı, 1. yıl, 11 Kânunusâni 1939, s. 4.

⁹⁷⁷ **Yeni Sabah**, 723. Sayısı, 3. Yıl, 7 Mayıs 1940, s. 7.

tarafından yayımlanan gazete ve dergiler de vardı.⁹⁷⁸ Tanzimat sonrası dönemde kadınlar gazetecilikle tanışmışlar. Bu dönemden Osmanlı saltanatının sonuna kadar Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Saltanatı, Hanımlar Âlemi gibi gazeteler ve dergiler yayımlandı. 1928'e kadar kadınlar tarafından 33 gazete ve dergi yayımlandı. Söz konusu yıllarda gazete ve dergilerin kadınlar tarafından yayımlanmadığı aylar da vardı. Cumhuriyetten sonra kadınlar bu alanda çalışmaya devam etmişler. "Cumhuriyet idâresinden Harf İnkılâbına kadar olan devrede neşredilen kadın mecmuâları (1923-1928): Sûs, Ev Hocası, Firûze, Âsâr- ı Nisvân / Kadın Yazarları, Kadın Yolu / Türk Kadınının Yolu".⁹⁷⁹ Kadınlar yayımlarında çocuk bakımı, kıyafet, ev idâresi, hikâye vb. konulara odaklanmışlar. Örneğin Sabiha Sertel, Resimli Ay Dergisinde, yoksulluk, işçi hakları vb. konuları ele alarak devleti eleştirdi.⁹⁸⁰ Bu gazete ve dergilerin bazıları devlet tarafından eleştirel yazıları için uyarılmıştır. "Sabiha Sertel basın sektöründe yargılanan ilk kadın oldu, 1929 yılında dergide yayımladığı 'Savulun Geliyorum' başlıklı yazısı nedeniyle mahkemeye sevk edildi. Yazının ağır bir üslupla yazılmış olduğu, bununla beraber kötü bir niyet olmadığı gerekçesiyle beraatine karar verildi."⁹⁸¹ Cumhuriyet ilk yıllarından sonra 1940'e kadar kadınlar tarafından yayımlanan gazete ve dergi sayısı Harf İnkılabı da dahil olmak nedenlerden dolayı 13'e indirildi.⁹⁸²

Kadın gazeteler ve dergileri bu yıllarda farklı isimler altında faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında Ana, Ev Kadını, Aile, Hanımeli, Türk Kadını vb. gazeteler ve dergiler bulunmuştur.⁹⁸³ Bu dergi ve gazetelerin bazıları, o zamanlar topluma aykırı ilkelerin yaygınlığı nedeniyle fazla ilgi görmedi. "Sûs, 1923'te yayımlanmaya başlayan 'haftalık edebî, hanım mecmuası'ydı. 'Gayesi tavrı ve kıyafeti, bilhassa kalbi ve dimağı tezyin etmek'ti. Sûs'ün ana temalarından biri süslenmekti 'Sûs hırsı' diye tanımlanan aşırı sûs tutkusu kimi kez aile bütçesini zorlamış, bu nedenle tepkilere neden

⁹⁷⁸ Aşa Emel, **1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları** (Yükseklisans Tezi), Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1989, T.6988, s. 22.

⁹⁷⁹ Emel, s. 23.

⁹⁸⁰ Toprak, s. 202.

⁹⁸¹ Toprak, s. 184.

⁹⁸² Selda Malkoç Kılıç, Duygu, Vefikuluçay Yılmaz, "Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992)", *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları*, cilt. 10, sayı.17, Mart 2019, s.2143.

⁹⁸³ Şahin Elmas, "Geçmişten Günümüze Kadın Süreli Yayınlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Türk Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5. yıl, 16. Sayısı, Mart 2018, SS. 86-105, s. 99.

olmuştu.”⁹⁸⁴ Cumhuriyeti takip eden yıllarda, bu dergilerin bazıları polis tarafından sorguya çekilmiş ve Nezihe Muhittin gibi dernek kurucusu olan kadınlar görevden uzaklaştırılmıştır.⁹⁸⁵

Türk Kadını Dergisi dönemin önemli yayımlardan biridir. Bu dergide birinci sayılarında çocuk yetiştirme ve hatta ninninin önemi vurgulanmıştır.⁹⁸⁶ Giyim, moda ve hikayeler gibi konular da derginin içeriğinin bir parçasıydı. Türk kadını, kadınların evdeki ve toplumdaki öneminin tarihsel açıklamalarıyla konuşmaktadır.⁹⁸⁷

Bu dergide kullanılan resimlerde, kadınlar artık peçe ve ferace gibi kıyafetler ile görünmüyordu. Kadınlar plajlarda da dahil olmak üzere Avrupa tarzı kıyafetler giymiş ve erkekler ile beraber görülmüştür.⁹⁸⁸ Dergilerin kapaklarında genellikle Avrupa tarzı kıyafet giymiş olan kadınların görüntüleri bulunmuştur. Bu bağlamda Hayat, Hanımeli, Hemşirelik vb. dergilerden bahsedilebilir.⁹⁸⁹ Türkiye ve dünyadaki haberler hakkında yayımlanan diğer dergi, Resimli Hayat idi. Bu dergi 1952’de Avrupa tarzı dergiler gibi faaliyet ediyordu. “Şevket Rado tarafından çıkarılmıştır. Çok renkli kuşe kapaklarında önde ve arkada güzel kadın artist fotoğraflarını kullanan bir kadın dergisidir. Yayın politikasını kadına yönelik konulara ağırlık vermesinin yanında tüm aile bireyleri tarafından okunabilecek bir niteliğe sahip olmak oluşturmuştur.”⁹⁹⁰

Dergi 1955’te Hayat ismiyle faaliyetine devam etti. Derginin amacı, başta yayımlar olmak üzere tüm alanlarda Avrupa’daki gelişmelere ulaşmak ve bu nedenle dünyayla ilgili haberleri yayımlanmaya ve Avrupa kıyafetlerinde kadınların fotoğraflarını kullanmaya tercih etmiştir.⁹⁹¹ Bu dergide yayımlanan haberlerle ilgili olarak, bu haberlerin çoğunun Türkiye dışındaki olaylarla ilgili olduğu belirtilmelidir. “Derginin haberler bölümü incelediğinde; ilk sayıda 8 haberin sadece 1 tanesi Türk haberidir.”⁹⁹² Hayat

⁹⁸⁴ Toprak, s. 379.

⁹⁸⁵ Tuncer, s. 281.

⁹⁸⁶ **Türk Kadını**, 1. Sayısı, 1946, s. 6.

⁹⁸⁷ **Türk Kadını**, 5. Sayısı, 3. Cilt, Temmuz 1946, s. 10.

⁹⁸⁸ **Türk Kadını**, 7. Sayısı, 3. Cilt, Eylül 1946, s. 15.

⁹⁸⁹ **37.Ek.** Hayat dergisi ilk sayısı 1956 kapak sayfası.

⁹⁹⁰ Malkoç Kılıç ve Vefikuluçay Yılmaz, s.2149.

⁹⁹¹ Özlem Yavuz, **Hayat Dergisi Dolayısıyla Türkiye’de Yaşam Tarzı Dergiciliğine Bakmak** (Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, ss. 52-58.

⁹⁹² Yavuz, s. 63.

Dergisi gibi dergilerin amacı Avrupa haberlerini ve modasını Türkiye’de yayımlamaktı. Bu dönemde çoğu dergi ve gazete yayımlanmak için bir şablon kullanmışlar.⁹⁹³ 1945-65 yıllar arasında çoğu gazetelerde kadınlar ve çocuklarla ilgili haberler bulunmuştur. Cinayet, fuhuş, hırsızlık ve benzer haberler pek çok gazetelerde yer almış diğer konular idi.⁹⁹⁴

1951’den sonra bazı gazeteler cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan olayları da kapsamaktadır. Bu gazeteleri bazıları yayınladığı konulardan dolayı hükümet tarafından uyarıldı. Örneğin 1951’de Son Posta Gazetesinin sütunlarında Halide Edip ve onun yaşamı ve yurt dışına gidiş nedeni hakkında bir yazı bulundu. Bu makale incelenmek için Eğitim Bakanı’na gönderildi.⁹⁹⁵ Gazeteler ve dergilerin çoğu bağımsız çalışmasına rağmen, hükümet genel olarak bu yayımları kontrol ediyordu. Genel olarak kadınların konusu sadece erkek gazete ve dergiler içinde girmemiş belki kadınlar bu alanda çalışmalarına başlamış ve bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Osmanlı döneminden bu yana kadınların ilgilendiği alanlar arasında dernek oluşmuştur. Cumhuriyet sonrası kurulan derneklerin çoğu yardım için idi.⁹⁹⁶ Bu dernekler arasında “Yoksullara Yardım Derneği (1952), Kadınları Koruma Derneği (1954), Kadınları Kalkındırma Derneği (1954), Ankara Çocuk Sağlığı Derneği (1955)...”⁹⁹⁷ gibi dernekler de bulunmuştur.

Rıza Şah henüz padişahlığına ulaşmadığı ve başbakan olduğu zamanda reform yapmaya başladı. Ayrıca ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlara dikkat etti. Rıza Şah başbakanlık döneminde ‘Nasvan Vatankhah’ Derneğine bağış yapıyordu. Bu dernek kadın haklarını istiyordu. Başbakan ve İran’ın gelecek şahı, Rıza Han 1923’te kadın hakları yanlısı bir eylemci olduğunu gösterdi. Dernek de Rıza Şah’ı destekliyordu. Nedeni ise her ikisinin hedeflerinin de yakın olduğudur.⁹⁹⁸ Rıza Şah yavaş yavaş kadın hareketinin faaliyetlerini etkileyen sosyalistlere ve komünistlere olan muhalefeti artırdı. 1931’de Rıza Şah parlamentoyu sosyalist ve kraliyet karşıtı eylemleri yasaklayan ve muhalefet partilerinin faaliyetlerini yasaklayan bir yasa çıkarmaya zorladı. Sosyalist ve

⁹⁹³ Sancar, Aile Kurar, s. 237.

⁹⁹⁴ Sancar, Aile Kurar, s. 57.

⁹⁹⁵ **38.Ek.** Son Posta Gazetesinde yayınlanan çalışan kadın başlıklı bir yazı; 180-09-45-233-1- 7. 19.06.1951.

⁹⁹⁶ Kaplan, s. 167.

⁹⁹⁷ Kaplan, s. 169.

⁹⁹⁸ Ramezan Nargesi, s. 61.

komünistlerin partilerinin faaliyetleri yasaklandı. Gazeteler kontrol edildi ve sansürlendi. Kısa süre sonra bazı kadın örgütleri hükümet tarafından yasaklandı ya da kontrol altına alındı. Sol partilerle de çarpışmalar oldu.⁹⁹⁹

Her ne kadar Rıza Şah'ın eylemi bazı muhalefet tarafından olumsuz olarak görülse de, Rıza Şah'ın İran'ın bağımsızlık hedeflerini bozmak isteyen İngiltere ve Rusya gibi yabancı ülkelerden etkilenen gazeteler ve onların eylemleri incelenerek kapatılmak zorunda kaldı. Bu gazeteleri sansürlendi. İngilizlerin haber yayıncılığındaki faaliyetleri İngiltere'nin hedefleri doğrultusunda yayınlanan İran'daki kadınların çıkarlarına olmadığı hakkında kaynaklar bilgi veriyordu.

Dünyanın diğer ülkelerinde, özellikle de İngiltere, Hindistan, Fransa ve ABD'de yayınlanan İranlı olmayan gazetelerin incelenmesi, İranlı kadınların aktif güçlerinin kurtuluşuyla ilgili acı verici gerçekleri içermektedir. Fransız ve Amerikan gazeteleri tarafsızca kademli olarak İranlı kadınların özgürlük ile ilgili olayları yayınladı. Bu gazetelerin tersine İngiliz ve Hindistan'daki gazeteler İran ve özellikle kadınlara bağlı haberleri taraflı olarak yayımlanıyordu. Bunların amacı "Reje Loud" kurumundan maaş alan din adamları ve fanatikleri kışkırtmaktır. Dolayısıyla, bu çalışmalarda aynı anda yayınlanan 1928 yılında meydana gelen bir olay haberinin 1932'de bir kez daha en son haberler olarak yayınlandığını gözlememiz şaşırtıcı değildi.¹⁰⁰⁰

Şahın icraatlarını yönelik bazı gazetelerin taraflı yayımlar yapması nedeniyle bu gazetelerin kapatılması dönemin ruhuna aykırı değildi. Gazeteler ve dernekler olarak başlayan kadınların faaliyetleri Rıza Şah döneminde de devam etmiştir. Kadınlar sadece kadınlar tarafından yayımlanan gazetelerde desteklenmediler, aydınlanmış erkeklerin gazetelerinde de bu destekler sürdürülüyordu. Bu bölümde aydınlanmış kadınlar ve erkekler tarafından yayımlanan bu gazetelerin bir kısmı ele alınmıştır. 'Dokhtaran İran'¹⁰⁰¹ Dergisi, okuyucularına daha açık bir şekilde bilgi verilen bu yayımlardan biridir. Bu dergi Rıza Şah krallığı döneminde Bayan Zandokht tarafından Şiraz'da yayımlandı. Okuyucunun dergiye değinmek, o zamanki kadınların etkinlikleri hakkında daha fazla fikir veriyor. Derginin ilk sayfaları, kadınlar için sağlık ve refahın nasıl korunacağını ele alıyordu. Bu bakımdan kadınları öneriler veriyordu. Aynı zamanda Kaçar döneminde kadınların yaşam tarzını eleştirerek bu tarzı değiştirmeye çalışıyordu. Zandokht, tıp

⁹⁹⁹ R. Keddie, s. 162.

¹⁰⁰⁰ Abdi, ss. 88-89.

¹⁰⁰¹ İranlı kızlar

bilimine dikkat ederek toplumdaki batıl inançları kadınlardan uzaklaşmak istiyordu. Ayrıca hamilelik ve doğum sırasındaki kadınların durumu hakkında da endişeler yaşıyordu. Kadınlardan, hamile kalmadan önce ve bebek dünyaya geldikten sonrası ise doktorlarına gitmelerini istedi. Zandokht yeterli sayıda doktor bulunmamasını da eleştirdi.¹⁰⁰²

Gazeteler, birkaç yıl önce dikkat etmedikleri konulara dikkatlice bakıyorlardı. Kaçar döneminde üst seviyelerden yaşayan aileler hariç dikkate alınmayan konular bu dönemde neredeyse herkesin dikkatini çekti. Bu konular arasında kişisel sağlık da görüldü. Kadınların, özellikle hamile kadınların, buna daha fazla dikkat etmeleri gerektiği gazeteler tarafından söylendi. Gebe kadınlar hamilelik sırasında sağlıklarına dikkat etmeliydi, gazeteler onların nasıl banyo yapmaları gerektiğinden de bahsetti. Gazetelerin hamile kadınlara hatırlattıkları bir diğer konu da dişlerine dikkat etmeleri idi. Hamilelik sırasında kadın özel bir durum yaşadığı için dişleri hızlıca çürülebilir bu yüzden dişçiye gitmeleri gerektiğini söyleniyordu.¹⁰⁰³

Dergi sadece sağlık, çocuk yetiştirme gibi meselelerine değinmedi. Şehir ve ülkeyi nasıl geliştireceğine dair öneriler de veriliyordu. Zandokht, Dergisinde Şiraz'ın tarihi eserlerinden bahsetti ve yetkililerinden bu eserleri korumaları için de öneri veriliyordu. Dergi gençleri vatanseverlik duygularını güçlendirmeye davet ediyordu. Dergi yetkililerden talep ettiği konular arasında bu konu atıfta bulunmaktadır; “İran'ın vatansever bakanı Bahrami Bey'den şunu istiyorum, Hafız Şirazi'ye olan ilginizden dolayı, sizden onun mezarını restore etmenizi istiyorum. Bu mezar güneş ışığı ve yağmur nedeniyle tahrip olmuş, restore edilmediği sürece tamamen kaybolacaktır.”¹⁰⁰⁴ Uzun yıllar sadece doğum yapmayı ve ev işleri bilen kadınların sosyal alanlara da girmeleri görülmektedir. Kadınlar ev işlerine ek olarak ülkenin gelişimine ve durumlarını değiştirmeye dikkat ettiler. Dokhtaran İran Dergisi, İran tarihinin büyük kadınlarının kaderini ve dünyadaki kadın dünyasında meydana gelen değişikliklerden bahsediyordu. Amacı İranlı kadınları uyandırmak ve dünyadaki kadınların faaliyetlerinden haberdar

¹⁰⁰² Dokhtaran İran (İranlı kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, s. 42.

¹⁰⁰³ Dokhtaran İran (İranlı kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, ss. 40-41.

¹⁰⁰⁴ Dokhtaran İran (İranlı kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, s. 37.

etmekti. Kadınlara dünyada oy kullanma, seçme ve seçilme hakkı vermenin yaralarını araştırır. Zandokht, kadınların Avrupa parlamentolarına girdikten sonra milletvekilleri arasında daha az çatışma olduğunu açıkladı ve bunu Avrupa ülkelerindeki gelişimini büyük bir nedeni olduğunu söyledi.¹⁰⁰⁵

Dergide, kadınların dünyanın diğer ülkelerinde oy kullanma hakkına dair örneklerle yer verildi ve bunu evin sorumlulukları ve çocuk yetiştirmeye karşı olmadığı belirtiliyordu. Bu örnekleri getirerek fanatik dindarların düşüncelerine karşı geliyordu. Ülke ve toplumun gelişmesi için kadınların özellikle oy hakkı ve politika konusunda yerlerine ulaşması gerektiğini açıklanıyordu. Zandokht, kadınlar nasıl Fransa ve Rusya’da oy kullanma hakkını ele aldığını açıkladı ve İran’ın fanatiklerine cevap vermek için Condorcet’ten bir söz getirdi; “oy sandıklarını her dört yılda bir doldurmak istedikleri gerçeği, evlilik hayatına zarar vermez, aile işlerinde kesinti olmaz, çiftçinin saban arkasında boş durması ve zanaatkarın fabrikadan kovulmasını sebep olamaz.”¹⁰⁰⁶ Dergide yumuşak bir devrim görüldü. Kadın haklarını veren ülkelerden söz edilerek kadınlara oy hakkı verilmesinin, bu ülkelerin yönetiminin kaldırılmasına yol açmadığı ve hatta ilerlemelerine yol açtığı söylendi. Dergi ayrıca kadınların ilerlemesi için materyaller sağlamıştır. Kadınlardan sahte aşktan uzak durmalarını istiyordu. Kadınlar kendi gelişimleri ve ülke ilerlemesi için moda ve giyim yoluna bırakıp gelişmiş ve modernizm yoluna girmeleri gerektiğini söyledi.¹⁰⁰⁷

Bu dergide okuyucuya İran’ın tarihi ve şanlı geçmişini söyleyerek vatanseverlik duygusunu canlandırmak istedi. Kadınların hayatlarının tadını çıkarmak için kendilerini tanıması istenir. Bu bakımdan kadınların feminist duygularına dikkat ederek haklarının almaları söyleniyordu. Kadınlar iki kategoriye ayrıldı; aydınlanmış kadınlar ve dünyadan ancak doğum ve evdeki işleri bilen kadınlar. İranlı kadınlar ile Avrupalı kadınlar arasındaki fark bir Avrupalı diş hekimi açısından şöyle anlatıldı:

İranlı erkek, kadın dişçiye çok mutlu olmanız gerektiğini söyledi. Çünkü dünyadaki birçok kadın sizin yerinizde olmak istiyor. Diş hekimi, İranlı erkeğe şöyle cevap verdi: neden benim yerime olmak istiyorlar? On gün hasta olsam ve çalışmasam, evin sahibi kirasını vermediğim için eşyalarımı dışarda atacak. İranlı

¹⁰⁰⁵ Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, s. 9.

¹⁰⁰⁶ Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, ss. 6-7.

¹⁰⁰⁷ Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 7. Sayısı, 1. Yıl, Azar 1311, ss. 7-8.

kadınların yerine olmak istedim çünkü duydum onlar ağaç altında oturup birbirleriyle hikaye anlatıp çekirdek çitliyorlar. Dünyayı sel götürse onların haberi bile olmuyordu. Bir süre kadın dışçıye mutlu olduklarını ve anlamadıklarını anlatmaya çalıştım ve bir süre de o İranlı kadınların mutlu olduğunu anlamamı istedi, nihayet hem onlar hem de İranlı kadınlar mutsuz olduğunu kabul ettik.¹⁰⁰⁸

Bu örneği getirerek, kadınlardan erkeklerin elinde oyuncak gibi olmamalarını istedi. Kendileri için iyi bir pozisyonu yaratmaları gerektiğini söyledi. Eğer durumlarını iyi idare etmezsele dışçı kadın gibi huzursuz ve haremdeki kadınlar gibi bilinçsiz yaşayacaklar. Düşünen kadınlar kendiler için ideal bir durum yaratabilirler. İran’da Kaçar’dan meşrutiyet’e kadar sadece kadınlar için değil erkekler için de hakları tanınamamıştır. Anayasa devriminden sonra erkeklere biraz hak verildi ama kadınlar hala haklarından mahrum bırakılmışlardı. Kadınlar kendi faaliyetleri ile durumu kısmen değiştirmeye başladılar. Rıza Şah döneminde kadınlara bazı haklar verildi. Ancak bu kadınların tüm haklarına ulaştığı anlamına gelmiyordu. Kadınlar, Rıza Şah’ı onlara verdiği haklar için övüyorlardı ve gazetelerde şahtan teşekkür etmek için mektuplar gönderiyorlardı. Kadınlar, erkekler onları nasıl seslendireceklerini öğretmek için güzel isimleri kullanmaya başladılar. Onlar mektuplarda da kadınları hanım, bayan ve çiçek gibi isimlere adlandırıyorlardı. Ayrıca İran tarihinin kadınların yüksek seviyelerde yaşadığı dönemlerden bahsediyorlardı. Ahameniş¹⁰⁰⁹ dönemi onlar için amaçlandığı dönemlerden biridir.¹⁰¹⁰

Dokhtaran İran Dergisi bazen finansal destek yetersizliğinden dolayı yayımlanmamaktaydı. Bu derginin editörü okuyuculardan yardım istedi. Derginin editörü, “Qorvat al-Vosgha” Gazetesi gibi finansal imkanlara sahip olsaydı kadınlara bilgi vermek için dergiyi serbestçe yayımlayabilirdi.¹⁰¹¹ Bu dergi en popüler dergilerden biriydi. İran’daki durum değişmesine rağmen İranın hala Avrupalı ülkelerden daha geride olduğunu söyleniyordu. İran’ın hızlı ilerlemesindeki başarısızlığının yalnızca devlet olmadığını ve insanların kendilerinin de buna sebep olduğunu açıklıyordu. Bu bağlamda kadınlar eleştirilmektedir. Dergi kadınların, ilerleme kaydedilmesinin ne demek olduğunu

¹⁰⁰⁸ Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 7. Sayısı, 1. Yıl, Azar 1311, s. 22.

¹⁰⁰⁹ Ahameniş; MÖ 6. Yüzyılda büyük kiros tarafından kurulan pers imparatorluğunun adıdır.

¹⁰¹⁰ Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Azar 1311, s. 33.

¹⁰¹¹ Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, s. 2.

bilmediğine inanıyordu. Eğer kadınlara, oy hakkı, gelecekte evleneceği adamı seçme hakkı ve diğer hakları verilse de kadınlar kendi batıl inançları içinde yaşadığı için onları reddedebilirdi. Kadınlar hala çarşaf giymek ya da giymemek konusunda şüphelidirler. Toplumdaki değişikliklerine rağmen cennet ve cehennem korkusundan dolayı birçok davranışlarını engelliyordu. Öte yanda, İran henüz ilerlememiş bir ülke olduğu için her yerde kızlar için okul açılmamış ve aile kültürü seviyesi de çok fazla değişmemiştir. Bu nedenle de birçok kadın hala önceki dönemlerde gibi düşünüyorlardı.¹⁰¹² İfade edilen meseleler, Rıza Şah'ın döneminden birkaç yıl sonra da görüldü. Uzun yıllar boyunca İran'da yasa ve disiplin görülmemektedir. İnsanlar bu durumdan çok etkilendiler ve kendileri bile haklarını bilmiyorlardı. Bu bağlamda Dokhtaran İran Dergisi, hükümetin kadınlara tüm haklarını verse bile, onların kendi haklarını görmezden geleceğini söylediği pek yanlış değildi. Dokhtaran İran Dergisi, kadınları uyandırmak için birçok faaliyete bulundu. Bu derginin amacı kadınlar ve erkekler arasında eşitliği sağlamak, vatanseverliği teşvik etmek, peçe ve çarşaf ile mücadele etmek, bilim ve kültürü kadınlar arasında da yaymaktı.¹⁰¹³

‘Tajadod İran’¹⁰¹⁴ ve aynı anda yayımlanan diğer gazetelerden de söz edilebilir. Önceki dönemlerde görüldüğü gibi bazı erkek entelektüeller de kadınların durumunu destekliyorlardı. Ancak Rıza Şah döneminde erkek gazeteleri, İran'da kadınların hakları hakkında daha kolay bir şekilde yazıyorlardı. Bu dönemde doktorlar da kadınların sağlığına daha fazla önem verdi. Bu aynı zamanda gazetelerin dikkatini çekti. Cinsel hastalıklar da dahil olmak üzere birçok hastalık tedavi ediliyordu. Bu bakımdan Dr. Şaraafşahi'nin bu hastalıkların tedavisi için gazetelerde ilan da yayımlandı.¹⁰¹⁵ Bu ilanlar sadece tıpla ilgili değildi. Kadınlarla ilgili ilanlarda başka konulara da çekildi. Yabancı dillerin kadınlara öğretilmesi ve bu derslerin kalitesi gazetelerde karşılaşılan bir diğer propagandaydı. Miras, düşünülen diğer konulardan biriydi. Kadınlar buna katkıda bulundu ancak erkeklerden daha düşük bir aşamadaydılar. Bu konu, kadının yaşadığı

¹⁰¹² Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 7. Sayısı, 1. Yıl, Azar 1311, s. 26.

¹⁰¹³ Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 114.

¹⁰¹⁴ İran'ın modernleşmesi

¹⁰¹⁵ Tajadod İran, 1461. Sayısı, 8. Yıl, 29 khordad 1313, s. 4.

aileye de bağılıydı. İslam'a göre mirasın üçte birini kadınlar alsalar da erkekler onlardan daha fazla mirası alıyorlardı. Bu nedenle İslam'ın kurallarını değiştirmek isteyen gazeteler, kadınlar ve erkekler için, miras konusunda fark olmaması gereken eşit kişiler olarak bahsediliyordu.¹⁰¹⁶ Bu destekler arasında yalnızca bu konularda değil kadınların ailede korunması ve namus vakası da görülmektedir. Bu konular kadınlar tarafından yıllar önce ifade edilmeyen meseleler arasında yer alırdı. Toplum şimdi değişmeye doğru ilerliyordu. Namusla bağlı olayları varsa, hükümetin müdahale etme hakkı vardı. Rıza Şah döneminde ilk yıllarda, Hacı Muhammed Bagher adında bir adam, Zamzam adında bir kadının evinin duvarından eve girdi. Onun amacı bu ailenin onurunu kirletmekti. Zamzam'ın kocasının erkek kardeşi evin kapısını kilitledi ve polis ve köyün ağasını çağırdı. Zamzam ve Hacı Muhammed Bagher'i tutuklandılar. Araştırmadan sonra kadını serbest bıraktılar ve Hacı Muhammed Bagher'i hapse attılar.¹⁰¹⁷

Her ne kadar bu tür davaların durumu önceki yıllarda değişmiş olsa da gazeteler tarafından kadınlara verilen uygunsuz isimler hala devam ediyordu. Bu konular kadınların pozisyonları değiştirmeleri için daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Gazetelerde Kaçar döneminde yaşayan kadınlar kocalarını eleştiremediği şeklinde haberler yapılıp, Pehlevi döneminde de bu dönemin aksine kadınların kocalarını eleştirebildiğinden bahsediyordu. Pehlevi döneminde durum biraz değişti bir kadın kocasından memnun olmadığında babasının evine gidip kocasının davranışlarından bahsedip itiraz ediyordu. Örneğin Eskandar isminde biri eşiyle iyi bir ilişkiye sahip değildi. Kötü davranışlarından dolayı eşi onu terk edip babasının evine gitti. Eşinin geri dönmesini isteyen Eskandar kayınpederinin evine gidiyor. Ancak anlayamadığı için kayınpederinin ve onun ailesini öldürüp kaçtı.¹⁰¹⁸

Entelektüel kadınlar ve erkeklerin Kaçar dönemindeki faaliyetleri gizlice başladı, Tajadod İran Gazetesi, aynı zamanda bu sorunları ve benzerlerini ele aldı. Bayan Lopez Montbaton ve Marknez Belfor Dehafen gibi yabancı yazarın seyahatleri gazetenin dikkatini çeken konular arasındaydı. Bu iki İngiliz kadın bu dönemde İran'a geldiler.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁶ **Tajadod İran**, 1462. Sayısı, 8. Yıl, 30 khordad 1313, s. 4.

¹⁰¹⁷ **Tajadod İran**, 1109. Sayısı, 6. Yıl, 30 Mehr 1313, s. 1.

¹⁰¹⁸ **Tajadod İran**, 1414. Sayısı, 7. Yıl, 9 Farardin 1313, s. 2.

¹⁰¹⁹ **Tajadod İran**, 1104. Sayısı, 6. Yıl, 23 Mehr 1313, s. 1.

Kadınların statüsündeki değişiklikler, gazetelerin içeriğindeki değişikliklerle de ilişkilendirildi. Kadınlara ilgili en küçük haber, gazetelerin yazarının dikkatini çekmiştir ve bu gazetelerin sayfalarında yayımlanmıştır. ‘Jamiyet Nasvan Vatankhah İran’¹⁰²⁰ Dergisi bu dönemde kadın konusuna odaklanan diğer yayımlardan biriydi. Derginin kapağında bu konu dikkat çekti. Kadın haklarına saygı duyulan ve toplumda kadınlara saygı duyulan bir dünyada, İran’da kadınlara köle olarak davranmaları ve haklarını elimine etmeleri gerektiğine inanan insanlar vardı.¹⁰²¹ Dergi bu dönemde hala önceki cehalet dünyasında yaşayan dini fanatikleri, kadın dünyası değiştiği ya da en azından değişim yolunu bulduğu konusunda uyarıyordu. Dergi açıkça kadınların bilmesi gereken haklardan ve kadınların eğitiminin toplumun ilerlemesi için öneminden bahsediyor ve bu nedenle kadınları cehaletle savaşmaya ve haklarının erkeklerle eşitliğini savunmaya çağırıyordu.¹⁰²²

Dergi kadınların haklarını ifade ederken, kadınlara Kur’an ve sünnet tarafından verdiği haklardan bahsedip kadınların bu konudaki görüşlerini anlattı. Ayrıca cennet annelerin ayakların altında yer aldığı sözden bahsetti. Hazreti Hatice ve Hazreti Zeynep gibi önemli İslam kadınlarının dönemleri, tutum ve davranışları da örnek gösterilerek kadınların hak arayışının İslamı kökenleri vurgulandı. Fadak konusuyla ilgili konuşmalarını hatırlattı ve bu kadınların erkekler için bir model olduğunu açıkladı. Sonunda bu dönemde yaşayan adamlara, kadınların haklarını farklı bahanelerle baskı uygulanmamasını istedi.¹⁰²³ Dergi kadınların sefaletlerini yalnızca İran’ın kötü durumuna bağlı olduğunu düşünmüyordu. Kadınlar kendileri de bu kötü durumlarının bir nedeni oldular. Çünkü onlar bazı durumlarda yaşamaya alışmış gibiydiler. Kadınlar güçlerini ve yaşamdaki etkilerini unutmışlardı ve bu dergiler bu duyguyu uyandırmayı amaçlıyordu. Jamiyet Nasvan Vatankhah İran Dergisi, Mirza Sadegh Boroujerdi gibi erkek şairlerin şiirlerini de sundu. Bu şairler kadınlara destek verildiği için önemliydiler ve şiirlerini

¹⁰²⁰ Vatansever İranlı kadınlar

¹⁰²¹ **Jamiyet Nasvan Vatankhah İran**, 2. Sayısı, 1. Yıl, 1302, s. 1.

¹⁰²² **Jamiyet Nasvan Vatankhah İran**, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1302, s. 4.

¹⁰²³ **Jamiyet Nasvan Vatankhah İran**, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1302, s. 8.

dergilerinde yayımlanıyorlardı.¹⁰²⁴ Mirza Sadegh Boroujerdi, kadınların toplumdaki durumunu anlatıyor ve son beyitlerinden biri bunları ifade ediyor:

“Neden kadın haklarını saygı göstermiyorsunuz?

Kadınlar, erkeklerle eşittirler.

Bir erkek bilgi ve refah isterse,

Onun için eşinin bilgili olması daha da önemlidir.”¹⁰²⁵

Bu dergilerde, kadınlar için daha fazla destekçi istiyorlardı. Dergi aynı zamanda erkeklerin ve kadınların eşit olduğunu kabul etmelerini istiyordu. Kadınların toplum üzerindeki etkisini göstermek diğer amaçlardan biriydi. Bu dönemde aktif olan gazete ve dergiler önceki dönemdeki gazetelere benzemiyordu. Geçmişteki dergilerde kadınlar haklarını almak için kendilerini, zayıf kadın olarak da tanıtıyorlardı. Ancak bu dönemde kadınlar bilinçli olup bu nedenle haklarını almak için faaliyete geçtiler.

*İran'ın ilerlemesi kadınların gelişimine bağlıdır. Kadınların gelişimi de eğitime bağlı ve eğitim görmeyen kadınlar ülkesine destek vermez. İran'da yüz binlerce kadın okuma ve yazma bilmiyordu. Devlet ve eğitim bakanlığı tarafından bu konuda olumlu iş yapmasını beklemek mantıklı değildir. Okuma yazma öğrenmek için kendimiz harekete geçmeliyiz. Bunu başarmak için maddi yardıma ve geçim kaynağına ihtiyacımız yok. Sadece fedakarlık ve hizmet ruhu yeterlidir! Eğitimli kadınlar haftada üç saatte, bildiklerini bir başka kadınlara öğretirse, Farsçayı öğreneceklerdir. 1930'da beş bin kadının okuma yazma öğrenmesini umuyoruz.*¹⁰²⁶

Kaçar döneminden itibaren bazı faaliyetlere başlayan bu dergiler de kadınların zayıf yönlerini bulmuştu ve çabayla onları çözmeyi çalıştılar. Kadınları daha fazla faaliyete teşvik etmek için, gazetelerde onların haberlerini yayımlıyorlardı. Diğer kadınların da bu faaliyetlere ve sosyalleşmeye odaklanmaları için entelektüel kadınlardan ve onların durumlarından bahsettiler. Örneğin kızların mezuniyet partisi hakkında konuştular. Bu parti 1930'larda Amerikan okulunda kutlandı. Bu okullarda İngilizce, Fransızca ve diğer dillerle konuşan kızlar diploma aldılar.¹⁰²⁷ Daha önce belirtildiği gibi, aydınlanmış kadınlar toplumun diğer kadınlarını kendi düzeyleriyle düzleştirmeye çalıştılar ve bu Rıza Şah'ın taleplerinden biriydi. Rıza Şah toplumdaki değişikliklerin tüm

¹⁰²⁴ **Jamiyet Nasvan Vatankhah İran**, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1302, s. 14.

¹⁰²⁵ **Jamiyet Nasvan Vatankhah İran**, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1302, s. 14.

¹⁰²⁶ **Alaam Nasvan**, 3. Sayısı, 10. Yıl, Mayıs 1930, s. 1.

¹⁰²⁷ **Alaam Nasvan**, 4. Sayısı, 10. Yıl, Tir 1309, s. 169.

insanları içermesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü bir toplumda çok fark görülse ülke hiçbir şekilde ilerlemeyecEK: Halkı sınıf düzeyi birbirine yakın olmalıdır.¹⁰²⁸

Bazı durumlarda, gazete ve dergilerin yayımlanması için değişiklikler yapılmıştır. Bu konuda hiçbir kişi karşı çıkmadı ve insanların kendileri de razıydı. Rıza Şah'ın, İngiltere'ye bağlı bir şah olduğunu düşünen bazı yayımları da kapatıldı. "1930'da bağımsız kadınların faaliyetleri devam etti. 1927'de Sedigheh Devletabadi piskoloji diplomasıyla İran'a döndü. Başörtüsü takmadan Avrupalılar gibi giyim tarzıyla Tahran'a dönen Sedigheh Devletabadi feminist faaliyetlerine devam etti. 'Donyaye Zanan'¹⁰²⁹ Gazetesi 1934'e kadar yayımlanmaya devam ediyordu ve o yıl hükümet tarafından kapatıldı. Rıza Şah gazetenin planlarını gerçeğe dönüştürdüğü için kimse itiraz etmedi.¹⁰³⁰ Bu, Kaçar Hükümetinin sonunda meydana gelen olayın tersiydi. Kaçar döneminde gazetesi kapatıldığında, Sedigheh Devletabadi hükümete karşı çıktı. Ancak Pehlevi döneminde amaçlarına ulaştığı için devlete karşı çıkmadı ve diğer gazetelerle yazmaya devam etti. Nasvan Vatankehah¹⁰³¹ ve Peyke Saadat¹⁰³² gibi dernekler ise 1932 yılına kadar faaliyetlerine devam etti. Peyke Saadat Derneği Bayan Roşanak yönetimiyle 1931'e kadar faaliyetleydiler. Kadınlar için tiyatro kuruyorlardı. Bunların faaliyetleri yetimlere ve dul kadınlara yardım etmek gibi amaçlar idi.¹⁰³³

Birinci Pehlevi olarak bilinen Rıza Şah döneminde bir sürü dergi ve gazete yayımlanıyordu. Bunlardan bazıları Kaçar zamanında faaliyetlerine başladılar. Bunların arasında Kave, İranşahr, Golşan, İran Bastan gibi gazeteler de vardı. Omid¹⁰³⁴ gibi bazı gazeteler karikatürler ile amaçlarını ulaşmayı çaba gösteriyordu. Bu karikatürlerde toplumda kadınların ve erkeklerin rolü incelenmiş ve özellikle kadınların rolü eleştirilmişti. Bu eleştiriler sadece Kaçar dönemini değil, birinci Pehlevi dönemindeki toplumu da eleştiriliyordu. Kadınlar farkında olmadıkları için kötü durumlarda yaşıyorlardı. Bu gazetelerde kadınların eğitim konusu da ele alınmış ve önemsemiştir.

¹⁰²⁸ Banou, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1323, s. 3.

¹⁰²⁹ Kadınların Dünyası

¹⁰³⁰ R.Keddie, s. 161.

¹⁰³¹ Vatansever kadınlar

¹⁰³² Mutluluk elçisi

¹⁰³³ Haj Ali Askari, s. 37.

¹⁰³⁴ 39.Ek. Omid Gazetesin'de yayınlanan bir karikatür; 1309-10.

Kadınların çabaları Kaçar döneminden beri başlamıştır ancak dini fanatiklerin muhalefeti nedeniyle başarılı olmadılar. Kaçar döneminde kız okullar ve kadınların bulunduğu yerlere saldırdılar. Rıza Şah, yaşlı olmasına rağmen bilime büyük ilgi gösterdi. O yaşta bilimi öğrenmek istedi bu nedenle geceleri ışık altında çalışmaya devam ediyordu.¹⁰³⁵ Bunu bilmek böyle bir soruyu ortaya bırakılıyor; İranlı kadınlar bu dönemde okur-yazarlıklarındaki değişimleri nasıl takip ediliyordu? Kaynaklara göre İran'daki eğitimin gerçek ilerlemesi 22 Şubat 1921 darbesinden sonra başladı. Eğitim ilk ve orta dereceli okullar olarak ikiye bölündü ve okullar daha birleşik bir biçimde çalışmaya başladı. Kadınlar ve bazı erkek aydınların, Rıza Şah döneminde kadınların eğitim alanındaki bazı çabaları, 1922'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi yayınlarında şöyle açıklandı:

*Bu yıl kızlar için 79 ilkokul, 7 lise (üç sınıflı) ve tek sınıflı lise vardı. Bu altıncı sınıflı lise yabancılar tarafından kurulmuştur. Bunlarla ek olarak 19 mektep de vardı. İlk okullu kız öğrenci sayısı 7239, devlete ve milli okullara bağlı kadın öğretmenlerin sayısı sırasıyla 135 ve 239 kişiydi. Rapora göre 1922-1923 okul yılında, üç sınıflı öğrenci Tahran'dan mezun oldular.*¹⁰³⁶

Bunun nedeni pek çok dini fanatiğin yabancı okullar hakkında iyi bir düşünceye sahip olmadığı ve onlar İranlı kadınları dinden çıkmasına sebep olmaları ile suçladılar. Kur'an okuması ve dine bağlı konuların öğrenilmesi kadınlar için yasak değildi. Dernekler ve gazeteler 1920 darbesinden sonra kadınların yaşam durumlarını değiştirmeye çalışıyorlardı. Dr. Kahal¹⁰³⁷ gibi kadınlar kendi gazetelerinde sadece kadınların eğitimine odaklandılar ve kendilerini siyasetten uzak tutular. Bunun nedeni ise bu konudaki çabalarının Kaçar dönemi boyunca gerçekleşmeyeceğini bilmesiydi. "Bahcheban" gibi birçok entelektüel durumu değiştirmeye çalıştı. Bu yüzden ilk anaokulu¹⁰³⁸ 1924 yılında Tebriz'de kuruldu. Tebriz'den Şiraz'a taşındıktan sonra faaliyetlerine devam etti ve 1929'da da anaokul açtı. Bu insanlar sadece erkekleri önemsemediler kızlarla da ilgilendiler. Bu nedenle de kızlar ve erkekler bu anaokullarında bir araya getirilmiştir. Monarşinin Kaçar'dan Pehlevi'ye değişmesi ve Rıza Şah'ın kadın ve kızlar hakkında görüşleri, onlara karşı önceki baskıları daha da azaltmaya neden oldu.

¹⁰³⁵ Pehlevi, Vatanam, s. 49.

¹⁰³⁶ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 16-17.

¹⁰³⁷ **40.Ek.** Daneş Gazetesinin sahibi Bayan Dr. Kahal; 998- 117/ 105. SAKMA. 1328 06 26.

¹⁰³⁸ **41.Ek.** Tebriz'de ilk anaokul; 998- 117/ 93. SAKMA. 1924.

*Rıza Şah, İranlıların geçmişten kopacağını asla düşünmedi. O, İranlı kızların önceki cehaletlerinden çıkmalarını ve bilimli olmalarını istedi. Çünkü bu şekilde başarılı evlilikler ve eğitilmiş çocuklara sahip olabilirlerdi ve bu kızların, kocaları için iyi bir eş ve çocukları için iyi anne olabileceğine inanıyordu. Bu durumda, bu kızlar İran toplumundan daha başarılı ve daha sorumlu olacaklarını biliyordu.*¹⁰³⁹

Bu tür görüşlerden dolayı İran’da kızlar için okullar açılmış ve Rıza Şah saltanatı sonuna kadar devam etmiştir. Dergiler ve gazeteler Muhammed Rıza Şah döneminde de çalışmaya devam ettiler. Bu bölümde bunlardan arasında yer alan birçok dergi ve gazete incelenecektir. Tanıtılacak ilk dergi, “Banou”dur.¹⁰⁴⁰ Derginin adından da anlaşılacağı gibi, dergi doğrudan kadınlarla ilgili konuları ele almıştır. Dergi editörü derginin tanıtımında şöyle diyor:

*Bugün son derece mutlulukla Banou Dergi’sini tanıtıyoruz ve İranlı kadın aydınlarla hizmet etmek için sayfalarını sunuyoruz. Tek dileğimiz bu koleksiyonu her ailenin hayatı için bir zorunluluk haline getirebilmek. Bu dergi ülkedeki kadın ve kızlar bir dost olmaya çalışacak. Onların ihtiyaçları ve sorunlarına cevap vermeyi, onların dertleri hakkında konuşmayı ve şimdiki uygar dünyadaki İranlı kadını temsil etmelerini istiyor. Programımız sevgili kız kardeşlerle günlük yaşamın farklı alanlarında ortaklık yapmaktır. Politik, kıyafet ve moda, güzellik, sağlık, edebiyat, temizlik ve sosyal konular gibi alanlar. Umarız bu harika görevi her gün daha iyi yapabilesek ve Banou Dergisi İran topluluğuna en iyi yabancı dergilerden gibi tanıtarsak...*¹⁰⁴¹

Bu derginin tanıtımında, kadınlar tarafından yayımlanan önceki dergilerden farklı olarak, Monir Saiidi, derginin politik, sosyal ve diğer alanlardan bahsedildiğinden korkmadan söz etti. Derginin ana odak noktası kadınlardı. Her ülkenin ilerlemesi kadınlara bağımlı olmuştu. Kadınların davranışı ve hareketleri ülkelerin konumunu değiştirir. Bu nedenlerden dolayı bu dergide kadın konusuna dikkat edilmesi gerekli görülüyordu.¹⁰⁴² Banou Dergisi daha önceki dergilerde olduğu gibi evdeki ve çocukların eğitimindeki kadınların rolünü de ele aldı. İran’ın geçmiş dönemler ve dünyadan örnekler getirerek kadınları konumu hakkında bilgilendirmeye çalışıyordu. Bu dergide Avrupa ülkelerinde kadınların özgürlüğü yaşam kalitelerinin bir nedeni olarak kabul edilmişti. Aynı zamanda İranlı kadınları haklarını tanımaya çağırıyorlar ve böylece kendilerini,

¹⁰³⁹ Pehlevi, Vatanam, s. 467.

¹⁰⁴⁰ Kadın, hanım.

¹⁰⁴¹ **Banou**, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1323, s.1.

¹⁰⁴² **Banou**, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1323, s. 2.

aileleri ve ülkelerinde önemli bir rol oynayabileceklerine inanıyordu. Bu dergi aynı zamanda özgürlük kavramını inceledi. Kadınlar nasıl bir özgürlüğe sahip olmalarını bilmeliler. Bunun ardından ülke üzerindeki etkiler görülebilirdir.¹⁰⁴³ Bir kadının evde ve toplumda yapabileceği roller, gazeteler ve dergiler tarafından incelenmiştir. Banou Dergisi de kadınlardan sorular sorarak farkındalık yaratmayı hedefliyordu. Kadınlara bir kadının evinde ve toplumunda sahip olabileceği rolleri sordu, en iyi cevaplar dergi tarafından teşvik edildi. Örneğin:

Hangisini beğeniyorsunuz? Sosyal yarışma; bir kadının bir erkeğin yaşamının tüm yönlerine karışması gerektiğini düşünüyor musunuz? Maddi ve manevi ilerlemesi konusunda ona danışmanlık yapmasına ne diyorsunuz? Yoksa kadının bir rüya gibi ipek ve saten giysilerde kalmasını ve dünyayla ilgili endişeler duymamasını mı istiyorsunuz? Napolyon'un siyasi meselelerden bıktığında Josephin'i sarılıp o zaman gökyüzünde olduğunu sandığını söylendiler. Ancak Roosevelt onun aksine bir kadının bir erkeğin hayatında bir ortak olması gerektiğine inanıyordu. Bir erkek için, ruhsuz bir oyuncak gibi her zaman kendisini şekillendiren bir eşle kalmasından daha kötü bir durum olmadığını söylendi... Sevgili okuyucular! Siz ne düşünüyorsunuz? Napolyon ile aynı fikirde misiniz yoksa Roosevelt'in görüşlerini beğeniyorsunuz?...¹⁰⁴⁴

Banou Dergisi, Kaçar döneminde kadınların batıl inançlarını eleştirdi. Ancak bu geçmişteki yaşayan kadınların tüm deneyimleri hatalı olduğu anlamına gelmiyordu. Dünyada meydana gelen değişiklikler, dergi tarafından incelenmiş konular arasındaydı. Bu değişimler arasında kadınların, Bulgaristan, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Türkiye ve diğer ülkelerde oy kullanma hakkı elde etmesi de vardı. İranlı kadınların oy kullanma hakkı söz konusu olduğunda, Banou Dergisi daha zamanı gelmediğini söyledi.¹⁰⁴⁵ Yukarıda belirtildiği gibi dergide, yabancı ülkelerdeki kadınların mucitlerine atıfta bulunmaktadır. Buna ek olarak tarihte yeteneğe sahip olan kadınlar hakkında da bilgi verildi. Bu şekilde kadınların beceriksiz söyleyen erkeklere cevap vermek istedi. Banou Dergisi, kadınlara ilerlemenin sigara ve alkol kullanımı anlamına gelmediğini işaret ediyordu. Avrupalı kadınların sigara ve alkollü içki kullanmanın zararlarının farkında olduğunu ve aynı sebepten kullanmamadıklarını hatırlattı. Avrupalı kadınlar sağlıklarını korumak için hangi yolları kullanabileceklerini araştırdıkları hakkında da bilgi

¹⁰⁴³ Banou, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1323, s. 3.

¹⁰⁴⁴ Banou, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1323, s. 5.

¹⁰⁴⁵ Banou, 1. Sayısı, 1. Yıl, 1323, ss. 12-13.

veriliyordu.¹⁰⁴⁶ Dergilerin dili değişmişti, geçmişte yayımlanan dergiler bazen kaba bir diliyle kadınlara öneri veriyorlardı, şimdi yumuşak ve kibar bir yöntem ile kadınların erkeklerin zulmüne karşı sessiz olmalarını istiyorlardı. Örneğin, Banou Dergisinde

*kadınlara kocasıyla nasıl başa çıkacaklarını öğretir. Kadınlara, kocanızın sizinle davranışlarını değiştirdiğini hissettiğiniz zaman 'beni sevmiyorsun' ve ya 'duyguların üzerimde değişti' gibi cumleleri söylemeyiniz. Çünkü o zaman daha küstah olur. Bunun tam tersini 'bu günlerde bana karşı daha iyi davranıyorsun' ve ya 'Bu günlerde ne kadar iyisin' gibi sözleri kullanın. Kocanızın davranışını bu şekilde değiştirmeye zorlayın...*¹⁰⁴⁷

Dergi aynı zamanda sosyal ve politik konuları da incelendi. Bazı İranlıların okuma yazma bilmemesinin nedeni de araştırılan konulardan biri idi. Bu sebeplerden biri ve en önemlisi İranlıların kullandığı zor alfabedir. Latin alfabesinin bu zorluktan kurtarmak için öneri verildi.¹⁰⁴⁸ Derginin çabaları hala haklarından haberi olmayan kadınları uyandırmaktı. 'Zaban Zanan'¹⁰⁴⁹ faaliyetlerine Kaçar döneminin son yıllardan itibaren başlayan yayımlardan biriydi. Zaban Zanan Dergisinin editörü Sedigheh Devletabadi, birinci Pehlevi döneminde yapılan reformları öven kadınlar arasındaydı. Rıza Şah'ın 8 Ocak 1936'da kadınlara yönelik reformları, derginin editörünün dikkat ettiği konulardan biriydi. Sedigheh Devletabadi, İran için Rıza Şah'ın varlığını bir mucize olarak gördü. İran'ın Rıza Şah'dan önceki durumu kritikti. İngiltere ve Rusya gibi ülkeler tarafından İran'ın bağımsızlığı tehdit edildi. Ülkedeki kötü duruma ek olarak, İranlı kadınlar da iyi bir durumda yaşamıyorlardı. Rıza Şah ve reformları İran'da ortaya çıkana kadar, kadınlar aynı durumda kaldılar. Sedigheh Devletabadi, kadınlara dergisinde özel bir yer verdi. Kadınları güzel isimler ile adlandırıyor. Kadınlar üretici ve geliştirici olarak nitelendiriyordu. Erkekleri evlerin gardiyanları gibi düşünüyor, ancak bu erkeklerin de bir anne tarafından eğitildiğine inanıyordu. Sonuçta İran bir ev gibi olduğunu ve bu evin asıl sahibinin kadınlar olduğunu söylüyordu.¹⁰⁵⁰ Bu güzel örnek ile kadınları sahip olduğu topluma katılmaya teşvik etti. Zaban Zanan aynı zamanda kadınların dinle ilgili görüşlerini geliştirmeye çalıştı. Din adına öğrettikleri her şeyi kabul eden kadınları

¹⁰⁴⁶ Banou, 2. Sayısı, 1. Yıl, Dey 1323, s. 10.

¹⁰⁴⁷ Banou, 3. Sayısı, 1. Yıl, Bahman 1323, s. 28.

¹⁰⁴⁸ Banou, 4. Sayısı, 1. Yıl, Esfand 1323, s. 33.

¹⁰⁴⁹ Kadınların dili

¹⁰⁵⁰ Zaban Zanan, 1. Sayısı, Farvardin 1324, s. 4-5.

eleştirdi. Batıl inançlarını bir kenara bırakmaları ve toplumdaki konumlarını değiştirme ve ilerlemelerini istendi. Kadınların haklarından mahrum olmalarının sebebi onların bu haklarının farkında olmamasıdır. Bu da erkeklerin hiç bir işine müdahale etmemek anlamına geliyordu. Ailede bulunan oğlular da bu davranışı öğrendiler. Bu sebeple oğlular, anne ve kız kardeşlerini baskı altında bırakıyorlardı. Onlar babasından sonra kendilerini ev sahibi olarak görüyorlardı. Bu ailelerde kızlara hor bir gözle bakılıyordu. Kadınlar için bu tür yaşam, Rıza Şah'ın kadınların en doğal hakkı olan giyim tarzı serbest bırakması ile başladı.¹⁰⁵¹

Dergiler (özellikle kadınlar tarafından yayımlanan dergiler), kadın ve kızların haklarının detaylarına dikkat etmeye cesaret ettiler. Kaçar döneminin son yıllarında yayımlanan kadın dergilerin talebi, hükümetin kızlar için bir okul kurmasına izin vermek ile ilgiliydi. Pehlevi döneminde sadece bu hakkı değil, aileler çocuklarının eğitim kalitesine dikkat etmeleri gerektiğini söylendiler. Aileler öğretmen ve eğitiminin kalitesini ve seviyesini göz önünde bulunmalıdır. Eski düşünce tarzını gören öğretmenler bu dergiler tarafından eleştirildi. Yeni medeniyetin bu öğretmenler tarafından öğretilmediği ve toplumu ilerletmek için yeni öğretmenlerin işe alınması gerektiği açıklandı. Birkaç yıl öncesine kadar, çocuklara kutsal Kur'an yazılarını nasıl okuyacaklarını öğreten kişiye öğretmen diyorlardı. Ancak ikinci Pehlevi döneminde öğretmenlerin incelenmesi ve onun eğitim ve yaşı kontrol edilmesi entelektüeller tarafından önemli olduğu açıklandı. Gazeteler ve dergiler daha önceki dönemde kadın ve erkek kategorinde bölünüyorlardı. Bu dönemde bu yayımlar arasında hiçbir ayırım yoktu ve erkekler tarafından yazılan gazeteler de kadınların sorunlarını ele aldı. Örneğin Dr. Taqi Bahrami, 'Ab va Khak'¹⁰⁵² Dergisinde kadınlara öneriler verdi. Kadınlara, yaklaşmakta olan bahar ve havanın ısınması nedeniyle ayaklarının sağlığına dikkat etmeleri gerektiğini belirtti. Kadınların ayaklarının sağlığına uygun çorap seçmeleri ve spor yapmaya özen göstermeleri önerildi.¹⁰⁵³

¹⁰⁵¹ **Gilan Zamin**, 2. Sayısı, 1. Yıl, 27 Bahman 1328, ss. 1-2.

¹⁰⁵² Su ve toprak

¹⁰⁵³ **Ab Va Khak**, 1. Sayısı, 3. Yıl, Tir 1325, s. 14.

Şehirde ve köyde yaşayan hanımlar ele alındı. Kadın yazarlar makalelerini *Ab va Khak Dergisin*'de yayımladılar. Bu dergilerde kadınlar ve eğlence türleri dikkate alınmıştır. Kaçar döneminde harem kadınları hakkında kimse bir şey bilmiyordu, o dönemden farklı olarak, II. Pehlevi döneminde bu kadınların hikayeleri gazeteler ve dergiler tarafından yayımlanıyordu. İkinci Pehlevi döneminde kadınlar sadelikle nasıl güzel olmalarını öğrendiler. Yazın şapka yerine, saçlarını güneşe karşı korumak için güzel güzel başörtüleri kullanıyorlardı. Bisiklet sürmek, ata binmek, tırmanmak ve diğer aktiviteler kadınlar tarafından yapılıyordu. Bu dönemde kadınlar spor kıyafetler giyiyorlardı. Bu şekilde onlar daha da güzel oluyorlardı.¹⁰⁵⁴ Bu sayede dergiler kadınları yeni bir modaya davet etmeyi amaçlamaktadır. Kadınların diğer alanlardaki davranışları da dergiler ve gazeteler tarafından değerlendirilmiş, bu gazete ve dergilerin kapaklarında yayımlanan fotoğraflarda, kadınların eski giyim tarzı kalmamıştır.¹⁰⁵⁵ ‘Ghiyam Zanan’¹⁰⁵⁶, İran’da ikinci dünya savaşından sonra yayımlanan bir başka yayımdı. Bu yayının editörü Soghra Aliabadi idi. Bu yayının özellikleri hakkında çok fazla bilgi yoktur. 1949’da yayımlanmış ve siyasi, edebi ve sosyal meseleleri ele almıştır.¹⁰⁵⁷

İran’da ikinci dünya savaşından sonra çok sayıda dergi ve gazete yayımlandı. Bu yayınların bir çoğu hakkında bilgi yoktur. Ünlü dergiler ve gazetelerde bazen onların adı yazılmıştır. Bu yüzden de onların isimleri ve yayımlanan tarihleri hakkında bilgi kalmıştır. ‘Be Souye Ayande’ açıkça konuşan bir başka yayının başlığıydı. Yayımlandığı yıllar ülke için önemli yıllar sayıyordu. Petrol endüstrisinin millileşmesi ve Dr. Mugammed Mosadegh’in başkanlığı bu yıllarda gerçekleşti. Siyasi meselelerle birlikte, sosyal konular, özellikle kadınları ilgilendiren meseleler ‘Be Souye Ayande’¹⁰⁵⁸ Dergisinde tartışıldı. Kadının toplumdaki statüsü ile ilgili olarak meydana gelen değişimler arasında, erkekler tarafından bu gruba gösterilen dikkat ve saygıdan bahsedilebilir. Bu yıllarda geçen dönemin aksine erkekler eşlerinin ölümlerine üzüliyorlardı. Bu bağlamda gazetelerde de duyurular yayımlanıyordu. Örneğin Yaadallah Kazemzadeh, eşinin

¹⁰⁵⁴ **Ab Va Khak**, 3. Sayısı, 3. Yıl, 10 Mordad 1325, s. 71.

¹⁰⁵⁵ **42.Ek**. İran’da yayımlanan bir derginin kapağı; 1945/10/12.

¹⁰⁵⁶ Kadınların ayaklanması

¹⁰⁵⁷ Rabia Ghaddari, **Dayeatalmaaref Zan İrani** (İranlı Kadınların Ansiklopedisi), Bonyad Daneşnameye Bozorg Farsi, Tahran, 1382, s. 769.

¹⁰⁵⁸ Geleceğe doğru

ölmünden dolayı çok üzüldü. Onun ölümünden sonra yas törenleri düzenlendi. Herkesin bu ölümden haberdar olması için gazetelere ilan verildi.¹⁰⁵⁹ Yas ilanlara ek olarak tebrik mesajlar ve mahkemelere çağrılar da bu gazetelerde yayımlandı. Bu duyurular erkeklerin hakları yanında kadınların haklarını da odaklanıyorlardı. Bu konular arasında Rahim'in kızı Şahrbanou'nun davası da vardı. Bu kadın kocasından şikayetçi oldu. Kadın mahkemede bulunmadığı için mahkeme, gazeteler ilan verdi ve kadından mahkemeye gitmesini rica etti.¹⁰⁶⁰ Görüldüğü gibi kadınlar artık kocalarının kötü davranışlarını protesto edebilirlerdi. Geçmişte dertlerini ailesine bile söylememeyen kadınlar şimdi destekleniyorlardı. 'Asiyaye Javan'¹⁰⁶¹ bu dönemin yayınları arasında yer alan başka gazetelerdir. Gazete amaçlarını daha iyi iletmek için resimleri de kullandı. Kızlarının ve erkeklerinin fotoğrafları kullandıkları diğer materyaller arasındadır. Kadınların fitness sorunları da gazete tarafından incelendi.¹⁰⁶²

Bu dönemde de bazı gazeteler kadınlara karşı konuları yayımladılar. Bu gazete ve dergilerin kadın ve erkek eşitliğine henüz tam olarak katılmadığını göstermektedir. Asiyaye Javan Gazetesi'nin kullandığı fotoğraflarda, garip fotoğraflar karşılaşılabılır. Bu görüntülerden birinde, fareler kadınların ayaklarının üzerinde hareket ediyor ve bu kadınların deheştine sebep oldu. Gazete bundan böyle bir sonuç vardı; kadınların küçük farelerden korkmadığı zaman erkeklerle eşit olduğunu iddia edebiliyorlardı.¹⁰⁶³ II. Pehlevi döneminde yayımlanan bazı gazetelerin aile meselelerini siyasi meseleler haline getirerek halkın dikkatine sunmuştur. Bu haber arasında Aşraf Pehlevi ile ilgili haberler vardı. Aşraf Pehlevi tek başına Beyrut'ta görüldü. Bu olay bir erkekle konuşurken kaydedildi. Bu tür olaylar hale İranlılar için normal haline gelmedi hatta halkı hükümete karşı çıkmaya teşvik edebilirdi.¹⁰⁶⁴ Bu dönemde İran halkın bağınazlıktan uzaklaşmayı öğrense bile, geçmişin etkisi hala devam ediyordu. Bu nedenle bazı olaylar insanları kışkırtabilirdi. Kadınlar II. Pehlevi döneminde daha serbest bırakılmışlardı. Birçok konuda yorum yapabiliyorlardı. Emperyalizm, İranlı kadınlar tarafından eleştirildi. Emperyalist ülkelerin diğer ülkelere

¹⁰⁵⁹ **Be Souye Ayande**, 24. Sayısı, 10 Khordad 1329, s. 2.

¹⁰⁶⁰ **Be Souye Ayande**, 50. Sayısı, 1. Yıl, 9 Tir 1329, s. 3.

¹⁰⁶¹ Genç Asya

¹⁰⁶² **Asiyaye Javan**, 49. Sayısı, 3. Yıl, 1332, s. 6.

¹⁰⁶³ **Asiyaye Javan**, 50. Sayısı, 3. Yıl, 14 Mordad 1332, s. 8.

¹⁰⁶⁴ **Asiyaye Javan**, 49. Sayısı, 3. Yıl, 7 Mordad 1332, s. 1.

çirkin davranışları, dünyadaki kadınların özellikle İranlı kadınların tepkisine sebep oldu. İranlı kadın entelektüeller, tüm dünyadaki anneleri ABD'nin çalışmalarıyla yüzleşmeye çağırıyordu. O zamanlar Amerika Birleşik Devletleri, Kore'ye karşı nükleer bir savaş başlattı. Bu konu özellikle anneler ve çocuklar olmak üzere birçok insana zarar veren bir olaydı. Anneler dünyayı kurtarmak için birleşmeliydi ve bu gazete İranlı kadınları da birleştirmeyi amaçlıyordu.¹⁰⁶⁵

Kadınlar artık sadece 'ben' kelimesini kullanmadılar onlar için 'biz' olmak daha iyiydi. Çünkü onlar birleştiği zaman kadın haklarını ele almanın daha mümkün olabileceğini öğrendiler. Bu ittifak için radyo, televizyon ve diğer yayınlar önemli rol oynayabilirdi. İranlı kadın entelektüeller daha büyük bir entelektüel topluluk yaratmak istediler. Jahan Zanan Gazetesi yayımlandığı sırasında gazeteye yardım eden kadınlara teşekkür etti ve diğer kadınların katılması rica edildi. "En başından beri birçok uyanmış ve bilgili kadın gazetemizin satması içi gönüllü oldular. Örneğin Tayebeh Mumchi her hafta düzenli olarak gazetenin 50 sayısını sattı. Ayrıca bu konudaki fotoğrafları onurlu okuyucular tarafından görülebilen Bayan Roghaye Kamali de vardı..."¹⁰⁶⁶ Gazete bütün sınıfta yaşayan kadınları ister kentsel ister kırsal ister ev hanımı ve ya işçi olsun gazeteye katılmak için teşvik ediyordu. Dolayısıyla belirtildiği gibi kadınları bunu yapmaya teşvik etmek için onların fotoğrafları da gazetede yayımlanıyordu. 'Jahan Zanan' Gazetesi kadınları hakları hakkında bilgilendiren bir bölümü vardı. Gazetenin her sayısında kadınların bir hakkını açıklıyordu. Kadınlara toplumdaki durumlarını değiştirebilmek için haklarının farkında olmaları gerektiğini söylüyordu.¹⁰⁶⁷

İkinci Pehlevi döneminde aydınlanmış kadınlar, kadınların bilinçlendirme faaliyetlerine devam ettiler. Kadın haklarının en temel sorunlarının hala devam ettiğine inanıyorlardı. İranlı kadınlar her yerde ve her zaman erkeklere yardım ettiler. İran tarihinde, İran'ın önemli sosyal ve politik işlerinde kadınlar önemli bir rol oynamıştır. 'Zanan Pişro'¹⁰⁶⁸ Dergisi'nde kadın ve erkek haklarının eşitsizliği protesto edildi. Bu eşitsizlikleri nedeni de orta çağda yaşayan insanlara benzeyen erkekler bilindirdi.

¹⁰⁶⁵ Jahan Zanan, 25. Sayısı, 26 Ordibeheşt 1331, s. 1.

¹⁰⁶⁶ Jahan Zanan, 19. Sayısı, Frvardin 1331, s. 7.

¹⁰⁶⁷ Jahan Zanan, 26. Sayısı, 2 Khordad 1331, s. 1.

¹⁰⁶⁸ Kadın liderler.

Dünyanın ilerlemesi ve gelişmesiyle birlikte, kadın ve erkekler arasında eşit haklara duyulan ihtiyaç daha belirgin hale geldi. Bu şekilde kadınlar çalışma ve eğitim hakkı dahil olmak üzere hakların kadınlar ve erkekler arasında eşit olarak kurulması gerektiğini belirtti.¹⁰⁶⁹ Düşüncelerini bu dergide yayımlanan yazarlar sadece kadınların haklarını istemekle kalmamış, aynı zamanda kadınların aleyhine konuşmaları da eleştirmişlerdir. Kadınlara karşı olan erkekler, kadınların evde kalmaları, yemek pişirme ve evin temizliği gibi işleri yapmaları gerektiğine inanıyorlardı. Bunların aksine entelektüeller, kadınları erkekle eşit olarak kabul ederek bütün alanlara girmelerini söylediler. Kadın entelektüeller, kadınların ev işlerinin yanı sıra başka işler de öğrenmelerini istiyorlardı. Kadınların mutfağa bağımlı olmasını reddediyorlardı. Çünkü bu şekilde hayatlarını yönetmeyi başaramıyorlardı ve erkeklerin ceplerine bağımlı kalıyorlardı. Öte yandan diplomalarını alan ve fabrikalara ve diğer alanlarda işe başlayan ve ev işlerinden nefret edilen kadınları da eleştirildi. Kadınlar ilerlemenin tanımını anlamalı, evde ve toplumda önemli rollerini kaybetmemelidir.¹⁰⁷⁰

İkinci Pehlevi döneminde meydana gelen değişiklikler göz önüne alındığında, İranlı kadınlar, haklarını elde etmek için henüz atılan adımları anlamadılar. İlerleme ilkesinden ziyade görünür yönlerine (moda gibi) odaklandılar. Bu dergide dikkate alınan bir diğer nokta kadınların oy hakkıdır. Anayasal devriminin kazanılmasından sonra iflas etmiş kişiler, deliler de dahil olmak üzere oy kullanma sahibi olamamayan insanlar arasında yer aldılar. Kadınlar da bu grupta yerleştirildi. Kadınlar bu şekilde diğer haklarından mahrum kaldılar. Bu bakımdan gazete ve dergiler sessiz kalmadılar. Dünyada yapılan değişikliklere rağmen, İran'daki kadınlar, kadın oldukları için haklarından mahrum bırakılıyorlardı. Her ne kadar kadınların erkeklerle birlikte tüm alanlarda eşit olduğu kanıtlanmış olsa da kadınların seçimler sırasında oy kullanmalarını izin verilmiyordu. Onları deliler grubuna ve oy vermekten mahrum kalanlar kategorisinde bulundu.¹⁰⁷¹ Aydınlanmış kadınlar bu dönemde haklarının farkında oldular. Bu dönemde dünya haberleri daha kolay yayımlanıyordu. Dünyadaki özellikle kadın meselelerindeki

¹⁰⁶⁹ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, s. 4.

¹⁰⁷⁰ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, s. 7.

¹⁰⁷¹ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, ss. 18-19.

değişimler, İran'daki kadınların haklarını alma konusunda sessiz kalmamalarına neden oldu. Ancak bu farkındalık henüz İran'ın tamamını kapsamamıştı. Bu nedenle Zanan Pişro gibi gazeteler ve dergiler, tüm kadınları bilgilendirmeye çalıştı. Bu bağlamda 1814'te Norveç gibi ülkeler de başarılı olmuş kadınlardan bahsediyorlardı. 'Goftaniha'¹⁰⁷² bu dönemde yayımlanan başka bir dergi idi. Bu derginin ele aldığı ilginç konular, bir kadını iki erkekle evlemesiydi. Dava, Hristiyan bir kadının kocasının kötü muamelesinden kaçması ve ismini değiştirerek Müslüman bir erkekle evlenmesiydi. Kadının ilk kocası onu arayıp kadını buldu. Bu konu önceden araştırılmış yasalar arasında olmadığı için davayla ilgili bir çözüme ulaşmak için mahkemeye gönderildi.¹⁰⁷³

Kaçar döneminde böyle bir durum tespit edildiyse, kadınlar için taşlama cezası düşünüldü. Çünkü Kaçar döneminde bu gibi davalarla ilgilenecek bir kanun yoktu. İkinci Pehlevi döneminde kadınların konumu değiştirildi. Bu konularda sadece mollaların görüşleri kabul edilmedi ve mahkemelerin görüşleri daha önemli oldu. Gazeteler, diğer ülkelerde yaşayan kadınları inceleyerek İran'daki kadınlara hakları hakkında bilgi vermeyi amaçlıyordu. Mesela ABD Parlamentosu'nda konuşabilen bir kadın temsilcisi, kadınları uyandırmak için yaşadıklarından bahsetti ve kadınlardan haklarının farkında olmalarını istedi. Amerikalı kadın, görüşlerini değiştirdiğini işaret etti. Bu kadın temsilci parlamentoya girdiklerinden ve yasaları incelediklerinden beri kadınlar ve hakları hakkında bilgi sahibi olduğundan bahsetti. Kadınlardan, sorunlarını çözmeleri ve haklarına ulaşmaları için hangi yaşta ve sınıfta olursa olsunlar çaba göstermelerini istedi.¹⁰⁷⁴

Bu raporların yayımlanmasının ardından, İranlı kadınlar her gün daha fazla haklarının farkında oldular. Kadınlar ayrıca moda ve giyinmeye de önem veriyorlardı. Bu nedenle gazeteler ve dergiler daha fazla dikkat çekmek için bu konulara bağlı fotoğrafları da yayımlanıyorlardı. Tarziler aynı zamanda daha fazla para kazanmak ve kadınların dikkatini almak için gazetelere ilan veriyorlardı. İlanlarda kadınlar ve erkekler daha şık ve modern kıyafetleri sahip olmak için 'Salighe'¹⁰⁷⁵ tarzı gibi yerlere gitmeleri

¹⁰⁷² Söyleyenler

¹⁰⁷³ **Goftaniha**, 3. Sayısı, 2. Yıl, 1331, ss. 1-2.

¹⁰⁷⁴ **Goftaniha**, 29. Sayısı, 10 Ordibeheşt 1331, s. 3.

¹⁰⁷⁵ Zevk

gerektiğini söyleniyordu.¹⁰⁷⁶ Gazetelerde kadınların isimleri erkeklerle birlikte getiriliyordu. Bu dönemde artık sadece erkekler söz konusu değildiler. İncelenecek en son dergi kadın dergisi olarak tanıtılan bir dergidir. Elbette geçmişte bir kadın değil, kendi zamanında bir kadın söz konusu oluyor. ‘Zanrouz’¹⁰⁷⁷ Dergisi, giriş ve tanıtım bölümünde babası gibi Muhammed Rıza Şah ve onun İran ve özellikle kadınlar için yaptığı reformlardan bahsederek onlara teşekkür etti. Zanrouz Dergisi, kadınların erkeklerle bu dönemdeki haklarından yararlandığını hatırlattı. Dergi adının tanımında, haklarına sahip ve her alanda aktif olarak varlığını sürdüren bir kadın olduğuna işaret ediyordu. Onun amacının modaya düşünen kadınlar olmadığını hatırlattı.¹⁰⁷⁸

Bu derginin editörü kadınlardan bahsediyordu. Kadın kelimesinin tanıtımında dilin böyle anlamlı bir isim tanımlamasından beceresiz olduğunu söylüyordu. Bu ismi nasıl tanımlamak mümkündü? Anne, eş ve kız gibi anlamlı unvanlarıyla tüm hayatımızda karşımıza çıkan isimler.¹⁰⁷⁹ Zanrouz Dergisi, sayfalarında kadın haklarından bahsettiği zaman birçok soru soruyor: İranlı kadınlar hangi rütbeye ulaştılar? Kadınlar bütün haklarını kazanmışlar mı? Erkekler her alanda kadınların tüm haklarını saygı gösteriyorlar mı? Bu soruları sorduktan sonra, bu soruları ‘hiçbir zaman’ sözü ile cevaplandı. Derginin yayımlandığı dönemde de kadınların haklarından mahrum bırakıldığı ve erkeklerin kendilerini kadının sahibi ve üstü gördüğünden bahsedildi.¹⁰⁸⁰

Bu dergide Pehlevi dönemde yaşayan modern tarz kıyafetleri giyen ve toplumda erkeklerle eşit gezen kadınların fotoğrafları vardı. Bu fotoğraflarda artık peçe ve çarşaf kullanan kadınlardan söz edilmemiştir. Zanrouz Dergisi ayrıca İranlı bir kızı dünya çapında layık ve güzel kızlar şampiyonasına göndermek için bir yarışma hazırladı. Yarışmanın adı Baharın Kızı idi. Dergi kızlara yedi gün içinde dergi ofisine fotoğraf ve biyografi göndermekleri için zaman verdi. Kazanan kız dünya güzellik yarışmasına katılmasını sağlayacağını söyledi. Dünya güzellik yarışmasının Almanya, Belçika, İtalya da dahil olmak üzere otuz ülkenin katıldığı Şikago’da gerçekleşeceğini söyledi.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁶ Arezuye Şomal, 4. Yıl, 8 Esfand 1333, s. 3.

¹⁰⁷⁷ Günümüzün kadınları

¹⁰⁷⁸ Zanrouz, 1. Sayısı, 1343, s. 4.

¹⁰⁷⁹ Zanrouz, 2. Sayısı, 1. Yıl, 16 Esfand 1343, s. 3.

¹⁰⁸⁰ Zanrouz, 2. Sayısı, 1. Yıl, Esfand 1343, s. 4.

¹⁰⁸¹ Zanrouz, 57. Sayısı, 13 Farardin 1345, s. 9.

Görüldüğü gibi kadınların giyim tarzını değiştirmek için bir baskı olmasa da kadınların giyim tarzını değiştirmek için yumuşak ve kültürel bir yol seçilmişler. Bu hareket giyim tarzındaki değişim üzerinde daha büyük bir etkisi oldu. Bayanlar bu dönemde ne tür giysiler kullandıklarını ve ya kendilerini nasıl daha fazla koruyacaklarını öğrendiler. Bazı erkekler derginin kadınlara verdiği desteğe itiraz ettiler. Bu dergiye yazan erkekler, İranlı kadınların dünyadaki en çok baskı altında olan kadınlar olduğunu belirttiler. Çünkü İranlı kadınların, İranlı erkekler tarafından esir alındığına inanıyorlardı.

Erkekler, dergiden bu kadınları yol göstermemesi ve desteklenmemesini istedi. Bu adamlar dergiye insan medeniyetinin bu kadınlar tarafından imha edileceğini yazdı. Erkekler dergiye itiraz ediyorlar ve kadınların cesaretlenmemesini istiyorlardı. Dergi bu itirazların nedenlerini çeşitli sayılarında araştırdı. Erkeklerin pozisyonlarını kaybetmek istemediği için kadınlara ve dergiye itiraz ediyorlardı. Kadınlar her alana girdiler ve bu yalnızca İran’da değil bütün dünyada görüldüğü bir olaydır. Bu sebepten dolayı erkeklerin korkmaya başladığını söylendi.¹⁰⁸² Kadın ve erkek eşitliğini ve hatta farklılıklarını ifade etmenin yanı sıra ‘Andre Maurois’ gibi insanların görüşlerini de inceliyordu. Bu Fransız yazar, kadınların her yerde siyasi ve özgürlük haklarını kazanmadıklarına inanıyordu. ‘Andre Maurois’, kadın haklarının sosyal olarak da verilmesi gerektiğine inanıyordu. Biyolojik olarak kadın ve erkeğin farklı olduğunu söyleyip, bunun erkeklerin kadınlara yaptıklarının en büyük nedeni olduğunu biliyordu. George Sand gibi kadınlar bu davranışları görünce özgürlük faaliyetlerine başladığını söyledi. Şimdi birçok ülkede kadınlar George Sand gibi faaliyetlere devam ediyorlar ve bazen erkeklere karşı çıkıyorlardı.¹⁰⁸³ Zanrouz Dergisi, ilerleme yolunda yanlış giden kızları ve kadınları eleştiriyordu. Bu nedenle de geliştirme yolunu bulmalarını istendi.

İran ve Türkiye’de kadınlar tarafından yayınlar devam ediyordu. İki hükümette de Avrupa modasının etkisi altındaydılar. Avrupadaki kılık kıyafetin, yaşam biçiminde yarattığı birçok farklı etkinin, gazeteler ve dergilerde fotoğraflara da yansdığı görülmektedir. Bu konuda iki hükümette olan yayınlar birbirlerine benziyorlardı ve farklı yönleri bulunmamıştı.

¹⁰⁸² **Zanrouz**, 57. Sayısı, 13 Farvardin 1345, ss. 10-19.

¹⁰⁸³ **Zanrouz**, 57. Sayısı, 13 Farvardin 1345, s. 36.

3.4. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN EĞİTİMİ

Toplumu geliştirmek için eğitim çok önemli role sahiptir. Gelişmiş bir toplum sadece eğitilmiş erkeklerden oluşturmuyor. Aynı zamanda eğitilmiş kadınlara da ihtiyaç duyar. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun ilk sultanların zamanında eğitim, bazı insanlarla sınırlıydı. Osmanlıların savaşlardaki yenilgileri ve yeni askeri yöntemlere aşina olmaları, onların yeni eğitime ihtiyaç duymalarına neden olmuştu. Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi, bu konudaki ilk değişiklikler III. Selim döneminde ortaya çıkmıştır. Genel olarak, eğitim reformları Tanzimat'la beraber ele alındı. Bu dönemden sonra kadın haklarıyla ilgili bazı konular ortaya çıkmaya başladı. Avrupalılarla tanışmak, gazete ve dergi yayımlanmak vb. bu değişiklikleri sebep olmuştur.

Kadınların eğitimine gelince, Tanzimat dönemine kadar kadınların eğitilmesine izin verilmediği söylenmelidir. “Osmanlı’da kadın, ancak sıbyan mekteplerine gidebiliyorlardı. Kız ve erkek çocuklarının birlikte olduğu sıbyan okullarından başka, kız ve erkekler için ayrı ayrı sıbyan okulları kurulmuştur. Burada, erkekler gibi kızlar sadece dinsel eğitim görebilmekteydiler.”¹⁰⁸⁴ Daha önce de belirtildiği gibi, zamanla yeni eğitim yasaları uygulandı. Kızların eğitimi de yeni değişik kurallarda yer aldı. Tanzimat döneminde sıbyan bilinen kız mektepleri yeni düzenlemeler için ilk talimatlar verildi. Fakat kadın öğretmenlerin yoksuluğu nedeniyle bu mektepler etkinlik göstermedi. Zaman geçtikçe ve erkekler için Tıbbiye okullarının açılmasıyla, 1843’te kızların Tıbbiye’de ebelik derslerine katılabilmesi mümkün hale geldi.¹⁰⁸⁵ Bunun ardından Osmanlı’da kız rüşdiyeler de açılmaya başladı. II. Meşrutiyet ile eş zamanlı olarak, kadınların eğitimine daha fazla dikkat edildi. “1917 yılında kızlar için Güzel sanatlar okulu ve konservatuar, terzilik eğitimi veren okullar ile hemşirelik ve ticari derslerin verildiği okullar açılmıştır. İlk defa yurt dışına eğitim için kızların gönderilmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir.”¹⁰⁸⁶ Kızların bu dönemde eğitim görmelerine izin verilirse, kız ve kadınların büyük bir

¹⁰⁸⁴ Ali Rıza Erdem, “Atatürk’ün Kadına Ve Kadın Eğitimine Verdiği Önem”, *Belgi*, sayı. 9, kış 2015, (Verdiği Önem), SS. 1266-1277, s. 1268.

¹⁰⁸⁵ Erdem, Verdiği Önem, s. 1269.

¹⁰⁸⁶ Hacer Tor ve Esra Ağıl, “Kadın Ve Eğitim”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2016, cilt. 5, SS. 67-74, s. 69.

yüzdesinin okula gidebildiği ve eğitim alabildiği anlamına gelmiyordu. Monarşi sisteminden cumhuriyet sistemine değişmesi ile kadınların bu konudaki konumu da önemli ölçüde değişmişti. Mustafa Kemal, gelişmiş bir ülkeyi sahip olmak için eğitimli erkeklere ek olarak eğitimli kadınlara da ihtiyaç duyduğuna inanıyordu. Mustafa Kemal, laik sisteme ve halkın eğitimine büyük önem verdi.¹⁰⁸⁷ Bunun yanı sıra kadınların eğitimine de odaklanmıştı. “Atatürk, Türk kadınlarına seslendiği nutuklarında, hakiki Türk toplumunda kadınların bilgi edinme bakımından hiçbir zaman geride kalmadığını öne sürmüş, Avrupalıların iftiralarının aksine İslâm’ın kadınları erkeklerden aşağı saymadığını, çünkü Allah’ın kadın-erkek bütün müslümanlara her zaman ilim öğrenmeyi emrettiğini vurgulamıştır.”¹⁰⁸⁸

Mustafa Kemal, toplumu yönetmek için laik sistemi seçmiş olmasına rağmen, İslam’ın dinsel öğretileriyle ilgili olarak insanlar üzerindeki etkisinin farkındaydı. Bu nedenle erkekleri ve kadınları teşvik etmek için bunun gibi İslam’ı öğretileri kullandı. Eğitimde ilk değişiklikler 1924’te gerçekleşti. Laik sisteme olan inanç da eğitime dahil edilmiş ve bu nedenle eğitim erkekler ve kadınlar için eşit olarak kabul edilmiştir. Eğitimdeki değişiklikler yasalaşmış ve Tevhid-i Tedrisat kanunu olarak biliniyordu. Bu kanuna göre, erkekler ve kadınlar için ilk öğretim zorunlu hale geldi. 1928 yılında alfabe değişikliğini kabul ederek eğitime daha fazla yardım sağlanmış, çünkü alfabe değişimi eğitimi kolaylaştırdı.¹⁰⁸⁹ Bu yasaların kabul edilmesi kadınların eğitime girmesini kolaylaştırdı. Eğitim açısından Avrupa ülkelerinin, özellikle Fransa’nın öğretim yöntemleri de yeni Türkiye’nin dikkatini çekti. Böylece medreseler kapatılmış ve yeni okullar Tevhid-i Tedrisat kanunu takiben çalışmaya başladı.¹⁰⁹⁰ Bu kanunu kabul ettikten sonra Türkiye’de öğretmen ihtiyacı her zamankinden daha fazla hissedildi. Böylece erkek ve kadın öğretmen yetiştirmek için çaba gösterilmiştir. 1928 yılında bu meslekle ilgilenen erkek ve kadı sayısı arttı. “Bu sene muallim mekteblerimizden 204 kız ve 401 erkek mezun olmuştur, muhtelif vilayetlere tevzi edilen bu genç mualim kfilesinden 203 hanım ve 429

¹⁰⁸⁷ Afetinan, Görevleri, s. 106.

¹⁰⁸⁸ Durakbaşı, ss. 120-121.

¹⁰⁸⁹ Çitçi, s. 13.

¹⁰⁹⁰ Mehmet Bozaslan ve Emel, Çokoğullar, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Eğitimin İnşası; Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına”, Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt. 17, sayı. 2, 2015, ss. 309-329, ss. 320-321.

bey halen vezifelerine başladı...”¹⁰⁹¹ Bu dönemde kızların eğitimine önem verilmiş ve onlar için Akşam Kız Sanat okulu da dahil olmak üzere yeni okullar kurulmuştur. 1932 yılında faaliyete başlayan Akşam Kız Sanat okulları, sonraki yıllarda da faaliyetlerini sürdürüyordu. Bu tür okulların kurulmasının amacı, kadınları dikiş, örgü gibi işleri öğretmektir.¹⁰⁹² Bu okulların yanı sıra diğer kurslar da açılmıştır. Bu kursların amacı, kadınlara hayatlarını yönetebilecek meslekleri öğretmektir. Bu kurslar 1961’e kadar faaliyetlerini devam ettirmekteydi ve bu tarihten itibaren ayrı okullar haline gelmiştir.¹⁰⁹³

Kızların daha yüksek seviyelerde eğitimi ile ilgili olarak, kızlar için İnas Darülfunun 1914’te açılmış olmasına rağmen, bu kızların genel olarak bu darülfununa girmelerine izin verilmiş anlamına gelmiyordu. Bu düzeyde az sayıda kız darülfununa girmiş çünkü bu aşamadan önce evlilik gibi nedenlerden dolayı eğitimi bırakmayı zorunda kalıyorlardı. Mustafa Kemal darülfununu hakkında da reformlar yapmıştır. Avrupalıların bu konudaki düşünceleri etkileyiciydi. Örneğin profesör Albert Malche’in düşüncesi darülfununu üniversiteye değiştirmede çok etkili oldu.¹⁰⁹⁴

*Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay 18 Ağustos 1932’de ayrılmasından sonra Milli Eğitim Bakanlığına Dr. Reşit Galip’in 19 Eylül 1932’de getirilmesinden sonra üniversite reformu gerçekleştirilir. Çağdaş anlamda bir üniversite oluşturmayı amaçlayan 2252 sayılı kanun 1933 yılında çıkarıldı. 2252 sayılı kanunla kurulan İstanbul Üniversitesi ‘Atatürk’ün Üniversite Reformu’ olarak adlandırılmaktadır.*¹⁰⁹⁵

Bu bağlamda, kadınlar 1933’ten beri üniversitelerde faaliyet göstermektedir ve kadın akademisyen sayısı 1935’e kadar 93’e çıkmıştır.¹⁰⁹⁶ Bu akademisyenler arasında Remziye Hisar, Nuriye Pinar Erdem, Mari Paris Pişmiş gibi hanımlar da yer almaktadır.¹⁰⁹⁷ Cumhuriyet döneminde eğitim özel bir yer edinmiş ve bu yönde yeni adımlar atılmıştır. “... 1928’den itibaren hedeflediği yeni hayatı yeşertmek için kız enstitüleri merkezi bir rol oynadı. Bu yeni mekteplerde çok güzel Avrupa yemekleri pişirmeye bilen, Avrupai kıyafetleri hatasız dikebilen ve en önemlisi çocuklarını yeni

¹⁰⁹¹ 43.Ek. 1928’de mezun öğretmen sayısı; 030- 10- 00- 00- 142- 16- 13- 2. 24.11.1928.

¹⁰⁹² Karabıyık Barbarosoğlu, s. 138.

¹⁰⁹³ Caporal, III. Cilt, s. 23.

¹⁰⁹⁴ Ali Rıza Erdem, “Atatürk’ün Liderliğinde Üniversite Reformu; Yükseköğretim ve Bilim Tarihinde Dönüm Noktası”, Belgi, sayı. 4, yaz 2012, (Dönüm Noktası), SS. 376-388, s. 378.

¹⁰⁹⁵ Erdem, Dönüm Noktası, s. 381.

¹⁰⁹⁶ Burcu Şentürk, “Çokuz Ama Yokuz: Türkiye’deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz”, Viraverita Dergisi, sayı. 2, SS. 1-22, s. 6.

¹⁰⁹⁷ İnas Darülfununu Ve Kadınlar Dünyası Dergisi, <https://bianet.org>.

hayata uygun olarak yetiştirebilen yeni kuşak kadınlar ...” girdi.¹⁰⁹⁸ Bu reformlar Mustafa Kemal’in ölümünden sonra İsmet İnönü tarafından izlendi. 1940’dan itibaren Türkiye’de özellikle de köylerde enstitüler kurulmuştur. Bu enstitülerin amacı öğretmen yetiştirmek, sağlık alanında insanlara yardım etmek vb. işler idi.¹⁰⁹⁹

Tek parti iktidarda olduğu sürece, kızlar ve erkekler için eğitim eşit kabul edildi. Bu nedenle eğitim alanında da seçilen laik sistem kapsamında kız ve erkekler enstitülerde ve diğer eğitim merkezlerinde birlikte görülmüştür. Türkiye’nin tek partili dönemi değişmesi ve çok partili dönemine geçmesiyle birlikte, köy enstitülerde ve diğer eğitim alanlarında erkek ve kızların beraber bulunması tuhaf görülmeye başladı. Bu konuyu takiben 1951’de kızlar ve erkekler için ayrı köy enstitüler ortaya çıkmıştır.¹¹⁰⁰ Politikadaki bu değişikliklere rağmen, kadınlar çeşitli bilimsel alanlara katılabilmişler. 1923’ten bu yana okulların istatistiklerine bakıldığında, kız okulları ve kız öğrenci sayısı artışı dikkat çekmektedir.¹¹⁰¹

Tablo 2: İlk Okul ve İlköğretim Okullarında Okul ve Cinsiyetlerine Göre Öğrenci Sayısı

<i>Öğretim yılı</i>	<i>Okul sayısı</i>	<i>Erkek öğrenci sayısı</i>	<i>Kız öğrenci sayısı</i>
1923-1924	4894	273107	62954
1928-1929	6600	323260	154309
1933-1934	6383	385247	205922
1938-1939	7862	547180	266456
1943-1944	12182	680384	315615
1948-1955	16119	938534	529848
1954-1955	18393	1164616	702050
1959-1960	21429	1582798	931794
1964-1965	29585	2291185	1478097

Bu tablo yazar tarafından “İstatistik Göstergeler Statistical Indicators”¹¹⁰² kitabından faydalanarak çizilmiştir.

¹⁰⁹⁸ Sancar, Aile Kurar, s.221.

¹⁰⁹⁹ Meşeci Giorgetti ve Batır, ss. 31-32.

¹¹⁰⁰ Meşeci Giorgetti ve Batır, ss. 47-48.

¹¹⁰¹ **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2009**, Ankara, İstatistik kurumu, 2010, s. 67.

¹¹⁰² **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2009**, s. 67.

Yukardaki tablo, söz konusu olduğu yıllarda ilk okuldaki öğrenci ve okul sayısı artışını belirtildi. Bu istatistikler, ailelerin düşünceleri özellikle kızların eğitimi konusundaki tutumlarının Cumhuriyetle beraber değiştiğini göstermektedir. Bu değişiklikler diğer alanlarda da takip edilmiş, örneğin İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde ilk Kadın Doğum Kliniği 1960'da sağlık faaliyetlerine devam ediyordu.¹¹⁰³ Bu eğitim merkezleri ve okulların ilerlemesi ile farklı alanlara ilgilenen kadınlar ilgi duydukları derslerine devam edebilmeyi başarmışlar. Birçok kadın ve kız sertifikalarını çeşitli alanlarda alabilmiş ve bu dallarda ün kazandılar. Örneğin Süreyya Ağaoğlu, Hukuk Fakültesinde mezun olan ilk kadın avukat idi.¹¹⁰⁴ İstatistikler, Cumhuriyet dönemindeki kadınların bilime eskisinden daha fazla dikkat ettiğini göstermektedir. Kadınların bu alandaki çabaları onların başarılı olmasına neden olmuştur.

Şubat 1921'de Rıza Han'ı darbesiyle aynı zamanda İran'daki okullar toplam 56 idi. Bu okulların sayısı Rıza Şah döneminde eklenmiştir. Bu okullardaki öğrenci sayısı 1941'de 317219'a yükseldi.¹¹⁰⁵ Okul sayısındaki ve bu yıllardaki öğrenci sayısındaki istatistikler, okul sayısındaki artışa ve kız öğrencilerin öğrenme bilimine ilgisinin artmasını gösteriyordu. Üniiformalı okullardaki kızların varlığı kalan görüntülere bu ilgiyi göstermektedir. Bu fotoğraflardan biri 1933 yılında öğrencileriyle çekilen Bahcheban'a aittir. Bu fotoğraf Tahran'daki okulunda çekildi.¹¹⁰⁶

Rıza Şah'ın İran'da öğretim konusunda yaptığı değişiklikler sadece okullara ilgili değildi. Tahran Üniversitesi'nin kurulması, eğitimdeki en büyük değişiklik ortaya çıktı. Bu proje 1928 yılında Dr. Mahmoud Hesabi tarafından kurulmuş ve Aliasghar Hekmat ile koordinasyonun ardından, plan 29 Mayıs 1934'te parlamento tarafından onaylanmıştır. Bu üniversitenin kuruluş tarihi 4 Şubat 1935'di. Tahran üniversitesi, Rıza Şah'ın emri altında kuruldu. 1936 ve 1937'de kızlar ilk kez üniversiteye girdiler. Edebiyat ve eski eserler alanlarında 29 ve matematik bölümünde bir kız öğrenci kayıt edilmişler. Üniversitede üç kadın öğretmen vardı. Ancak yalnızca teorik dersler verdiler. Teknik ve

¹¹⁰³ **44.Ek.** İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde ilk Kadın Doğum Kliniği; KB. MAA. FE... 12. 81. 0. 18.06.1960.

¹¹⁰⁴ **İnas Darülfununu Ve Kadınlar Dünyası Dergisi**, <https://bianet.org>.

¹¹⁰⁵ Abdi, s. 93.

¹¹⁰⁶ **45.Ek.** Üniiform giyen öğrenciler; 998- 117/ 113. SAKMA. 1933.

tıbbi bölümler erkekler içindi. Bu alanlardaki erkek öğrenci sayısı önemliydi. Örneğin, tıpta 1932’te fazla erkek öğrenci vardı. 1936’da kızlar tıbbi bölümlere de girdiler. Bu yıl 19 kız öğrenci ebelik bölümüne seçildiler. Maryam Mirhadi, dışçilikten mezun olan ilk kız idi. Diğer kızlar da kolejlere gitmeye başladılar.¹¹⁰⁷ Her ne kadar erkeklerin modern eğitim faaliyetleri önceki yıllarda ve darülfünun kurulmasıyla ilgili olsa da, Rıza Şah’ın faaliyetleri ve Tahran Üniversitesi’nin kurulması bu konuda en modern uygulamalardan biriydi. Kızların üniversitelere gitme şekilleri ilginç bir noktaydı. Bir gün, eğitim bakanı kadınların derneğine gitti ve Rıza Şah’ın emrini açıkladı. Rıza Şah, kızların üniversiteye erkekler gibi gidebileceğini söyledi. Bu haber eğitimlerine devam etmek isteyen kızlar ve onların aileleri için çok mutluluk vericiydi.¹¹⁰⁸ O günün toplumu göz önüne alındığında, Kaçar döneminden henüz fazla zaman geçmedi ve birçok aile, kızları için eğitimi gerekli bulmuyorlardı. Bazı kızlar ailelerin tersine bilime ilgi gösteriyorlardı. Bu olayları bilerek, bu ailelerin ve kızlarının Rıza Şah’ın kararnamesiyle nasıl davrandığı birçok okuyucunun dikkatini çekiyordu. Bazı aileler, Rıza Şah’ın emriyle katılmaya rağmen, kızlarını dini fanatiklerden korkusundan dolayı üniversiteye göndermeye cesaret edemediler. Herkes diğer ailelerin bunu ilk yapmasını bekliyordu. Bunun sebebi de eğer dini fanatikler tepki gösterirlerse onlara zarar vermemesi idi. Bu nedenle üniversiteye giren ilk kızlar on ikiden fazla değildi. Bu kızlar entelektüel ailelerden çıktılar. Bu olayları bilerek olanların önemi daha belirgin hale geliyor. Rıza Şah’ının kararnamesi sonrasında ortaya çıkan tüm bu korku ve sıkıntılara rağmen, Şams al-Moluk Masahib, Şahzade Kavousi, Badr almuluk Bamdad, Seraj al-Nesa, Mehrangiz Manouchehriyan, Zahra Eskandari ve diğer kızlar üniversiteye girdiler. Bu kızların bazıları da önemli işlere sahip oldular.¹¹⁰⁹

Rıza Şah’ın bu uygulaması birçok kadını bilim alanına soktu. Bu da İran’ı ilerlemesine yol açtı. Avrupa’da eğitim almış erkekler de kadınları, bu konuya teşvik etti. Rıza Şah, Tahran üniversitesinin inşaatından önce alınan diğer kararlar, kızları bilim için Avrupa’ya göndermekti. İlk kez, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yedi kız öğrenci eğitim için Avrupa’ya gönderildi. İranlı kızların statüsünün ilerlemesi için yapılan bu yolculuk

¹¹⁰⁷ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 173-174.

¹¹⁰⁸ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 98.

¹¹⁰⁹ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 99.

29 Aralık 1930'da gerçekleşti.¹¹¹⁰ Bilim ve diğer sektörlerde kadınlara verilen önem, durumlarında birçok değişikliğe neden olmuştur. Bu yıllar boyunca, entelektüel kadınlar, diğer kadınların konumunu da değiştirmeyi başladılar. Örneğin Fatemeh Sayyah 1936'da üniversitede hoca olarak çalıştı. Bu kadın, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyaca, Rusça ve Arapça dillerinde tam bir akıcılığa sahipti. Bu nedenle Tahran üniversitesinde yabancı dil öğretmeni olarak görevlendirildi.¹¹¹¹ Bilim eğitimi sadece Tahran şehri için değildi ve İran'ın diğer şehirlerinde de kadınlar bilime yöneldi. Bu hareketin İran'da hemen oluşmaması ve zaman alması doğaldı. 1933 Yasası'nın ardından devlet tarafından işletilen ilk öğretim okullarındaki tüm öğrenciler için eğitim serbest idi. Bu maddi durumu iyi olmayanların okula gitmesini mümkün kılmıştı. Okulların ve üniversitelerin açılması kızların isimlerinin duyulmasına neden oldu. Çünkü isimleri hiç duyulmamış kızların, erkeklerin yanında bu okullara gitmesine izin verildi. 1936'da Ghodsi Afagh Tabatabaie eczacılıktan ve Batool Homayoun Ehteşami matematik alanında mezun oldular. Şoukat Arani, Bahiye Parsiyani, Fakhroalmoluk Zamanzadeh gibi kızlar da eczacılık diplomasına sahip olan diğer öğrenciler idiler. 1937'de Mehrangiz Afzal doğa bilimleri ve Zia Javid matematik bölümlerinden mezun oldular. 1938'de Fakhri Nazemi ve Zarin Kazemi fizik ve kimya dalında derece alan ilk öğrencilerdi.¹¹¹²

Rıza Şah kendi görüşüne ve modernist dünyasına çok ihtiyaç duyulduğu konularda reformlar yaptı. Ancak cehaletten yeni çıkan İranlı halkı henüz bu reformların bir kısmına hazır değillerdi. Bu yüzden bazı sorunlar ortaya çıktı. Kadınlar için yaptığı reformlar dini fanatiklerin memnuniyetsizliğine sebep oldu. Bu muhalefetlere rağmen Rıza Şah kadınları serbest bırakmaya devam etti. Aynı zamanda 8 Ocak 1936'da Rıza Şah kadınların peçe takmama ve çarşaf giymeme hakkını verdi. Bu emri ardından Rıza Şah kız okullarının mezuniyet törenine katıldı. Fotoğrafçılar bu törenin olaylarını fotoğraf çekmek için gittiler. Rıza Şah, Monir Asghia gibi kızlarla fotoğraf çekildi. Bunun nedeni, onların toplumdaki değerini göstermekti. Ancak ne yazık ki kamera arzısı dahil bazı

¹¹¹⁰ Rouyadadhye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 9.

¹¹¹¹ Dadkhah, ss. 30-31.

¹¹¹² Naghs Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 174.

vakalardan dolayı bu olayın fotoğrafı kalmadı.¹¹¹³ Rıza Şah, kadınların değerini kadınlara göstermeye çalıştı. Bu nedenle sadece onların kadın rolünü değil başarılarını da memnuniyetle karşıladı. Rıza Şah'ın kadınlara verdiği destek nedeniyle, aydınlanmış kadınların Rıza Şah'ın faaliyetlerini savunmasına yol açtı. Rıza Şah'ın faaliyetleri ve kadınlara özgürlük verilmesi, İran'daki kız okullarının sayısını arttırdı. Böylece 1941 yılında okul sayısı arttı ve öğretmen sayısı on iki binden fazlaydı.¹¹¹⁴ Bu şekilde kadınların eğitimine ilişkin dini fanatik görüşler göreceli olarak daha az görülüyordu ve kızlar okula gitme konusunda daha rahattılar.

Eğitim, kadınların dikkatini çeken öncelikli konulardan biriydi. Kadınların erkeklerle eşit olmak istediği ilk odak noktası eğitim idi. Kadınların bunu ilk talep ettiği günler dini fanatiklerin itirazıyla karşılaştılar. Bu protestocular, kadınların sekreter olmasının gerekli olmadığını açıkladı ve bu bahaneyle eğitim hakkına karşı çıktılar. Kadınlar bu muhaliflere rağmen çaba göstermeye devam ettiler ve ilk kez okullar Kaçar döneminin son yıllarında kuruldu. Dini fanatiklerin bu okullara karşı davranışları uygun değildi. Kız okullara saldırmak ve kızlara küfür etmek için halkı kışkırtıyorlardı. Kaçar'dan Pehlevi'ye monarşinin değişmesi ile birlikte kız okullara karşı baskılar azalmaya başladı. 1935'te kadınların üniversitelere girişi Rıza Şah'ın emriyle başladı. O tarihten itibaren eğitim farklı bir hale geldi. Rıza Şah zamanında eğitim konusu değerlendirildi ve bu konunun kaderi ikinci Pehlevi döneminde ele alınacak. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, kızlar bilim için yurt dışına çıkıyorlardı. Tabii ki bu bütün İranlı kızların bunu yapabilme yeteneğine sahip olduğu anlamına gelmiyordu. Varlıklı ailelerin kızları, okumak için yurt dışına gitme fırsatı bulabiliyorlardı. Setare Farmanfarmayan da okula devam etmek için Amerika'ya giden kızlar arasındaydı. Bütün zorluluklara rağmen Amerika'ya ulaştı ve okula başladı. O, İran ve Amerika okullarındaki farklılıklardan bahsetti. Amerika'da öğretmenle öğrenci arasındaki fark Setare

¹¹¹³ Badrالمولک Bamdad, **Taalim Va Taarbiyat Demokrasi Dar İran** (İran'da demokrasinin öğretilmesi), Şerkate Maatbouaat, Tahran, 1329, (Dar İran), s. 96.

¹¹¹⁴ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 18.

Farmanfarmayan için çok ilginçti. Çünkü ABD’de öğrenciler öğretmenlerini eleştirebilirdi, ancak bu İran’da cezalandırıldı ve okuldan atıldı.¹¹¹⁵

Bu dönemde İran ilerleme yoluna girmiştir. Muhammed Rıza Şah toplumdaki kadın ve erkek eşitliğine inanıyordu. Kadın haklarının savunması ve toplumdaki konumlarının erkeklerle eşitlenmesi hakkında konuşuyordu. Muhammed Rıza Şah, Arap cahiliyet dönemindeki kadınları örnek verdi. Cehalet sırasında Araplar kadınları uzun saçlı ve akılsız bir hayvan olarak gördüler. Kadınlara saygı göstermezseniz, o zaman İranlı erkekler ve Araplar arasındaki fark ne olabilir? Eski İran’dan bahsetti. Kadınlar eski dönemlerde İran’da şah olmak da dahil bütün haklara sahip olabildiğini söyledi. Ayrıca Şehname’den Gordafarid gibi kadınlardan örnekler getirerek kadınların kabiliyetinden bahsetti.¹¹¹⁶ Muhammed Rıza Şah, Rıza Şah’ın aksine toplumu değiştirmek için yumuşak bir yolu seçti. Dikkate alınması gereken bir diğer nokta ise kadınların seyahatleri idi. Kaçar döneminde kadınların gece dışarda çıkmasına izin verilmedi. Onların hava kararmadan önce evlerine dönmeleri gerekiyordu. Kadınlara yalnızca imamların türbelerini ziyaret etmek için Kerbela’ya gitmelerine izin verildi. Rıza Şah zamanında bu konu değişti. Kadınların eğitim görmek için Avrupa’ya seyahat etmesine izin verildi. Bunu Muhammed Rıza Şah da takip etti. Muhammed Rıza Şah döneminde de zengin olan aileler kızlarını bilime sahip olmak için Avrupa’ya gönderiliyorlardı. Bu değişimler aynı zamanda Avrupalıları da şaşırttı. 5 Temmuz 1944’te Setare Farmanfarmayan Amerika Birleşik Devletleri’ne gitti. Gümrük memurları ve göçmenlik yetkilileri, İranlı bir kız tek başına Amerika’ya geldiği için şaşırdılar.¹¹¹⁷

Fakat İran’ın değişme sürecine geçtiğini birçok yabancı hala bilmiyordu. Birçok İranlı aile artık kızların eğitimine karşı değildiler. Hatta kızlarını bilimi öğrenmek için Avrupa’ya gönderdiler. Bu bağlamda Setare Farmanfarmayan annesi hakkında bilgi verdi. Annesi artık batıl inançlar ve geleneklere tapan bir kadın olmadığını söyledi.¹¹¹⁸ Annesi gibi pekçok İranlı aile, kadınların sosyal aktivitelere katılabildiğini görmüşlerdi. Kadınların doktor, öğretmen ve diğer rolleri alabileceğini ve siyasi meselelerde yer

¹¹¹⁵ Farmanfarmayan, Manker, s. 212.

¹¹¹⁶ Pehlevi, Sefid, s. 71.

¹¹¹⁷ Farmanfarmayan, Manker, s. 207.

¹¹¹⁸ Farmanfarmayan, Manker, s. 185.

alabildiklerini fark ettiler. Kadınların bu faaliyetlerinin günah olmadığı, aksine onların yararına yol açtığını anladılar. Setare Farmanfarmayan'ın annesi de dahil olmak üzere birçok aile bunu kabul etti. Bu nedenle kızlarının gelişimine karşı çıkmadılar. Bu değişikliklerin ardından, kızlar ve erkekler okulla ilgilenmeye başladılar. Fatemeh Sayyah, eğitim için Avrupa'ya giden diğer kız öğrencilerden biri idi. Mezun olduktan sonra İran halkına hizmet etmek için ülkesine döndü. İran'da sosyal-politik aktiviteler yapıldı ve 1944'te bu faaliyetler şöyle ifade edildi:

*İran'a geldiğim ilk yıldan beri, kadınların hareketini özgürleştirmek ve teşvik etmek için adımlar atmak için çok sayıda aydınlanmış kadınla birlikte çalışıyorum. Kültür Bakanlığı 'Kanun Banovan'ı kurduktan sonra yönetim kurulu üyesi oldum. İran hükümeti tarafından hicap zorluluk kaldırılmasından sonraki yıllar 17. Birleşmiş Milletlerin toplantısı İran'ın temsilcisi olarak Cenevre'ye gittim.*¹¹¹⁹

Bilim için yurt dışına giden kadınların sayısı az değildi. Eğitim durumu, Pehlevi döneminde kadınların eğitim alanında sorunların bitmesi anlamına gelmiyordu. İran'da II. Pehlevi döneminde özellikle 1952'den beri kadınlar eğitim alanlarını geliştirmeye bağlı faaliyetlerine devam ettiler. Örneğin 2 Temmuz 1952'de bu konuda bir konferans düzenlendi. Konferanstaki 'Namous' okulundaki kızlar sorunlarını açıkladılar. Uygun eğitim koşullarının olmaması bu sorunlardan biriydi.¹¹²⁰

İran'daki kadınlar eğitim durumunu eleştirmeye devam ettiler. Bu konu gazete ve dergiler tarafından da ele alınmıştır. İran'ın diğer şehirlerinde eğitim durumunu incelendiler. Kadınların eğitimi diğer şehirlerinde kötü olduğunu belirtildiler. İranlı kadınların çoğunluğunun şehir ve köylerdeki okuma yazma bilmemesi aydınlanan kadınlar için endişe kaynağı oldu. İran'daki eğitim kalitesi, kadınların dikkat ettiği konulardan biriydi. Sporun kadınlar için zararlı olmadığı kanıtlanmış olmasına rağmen İran kız okullarında göz ardı edilen konulardandır. Dünyada, kadınlar spor müsabakalarına katıldı ve birçok şampiyonluk kazandı. Ancak İranlı kızların egzersiz derslerinde spor yapmaları yasaklanıyordu.¹¹²¹ Birçok kız, voleybol ve basit egzersizlerden de mahrum

¹¹¹⁹ Ramezan Nargesi, ss. 104-105.

¹¹²⁰ **Jahan Zanan**, 32. Sayısı, 20 Tir 1331, s. 6.

¹¹²¹ Kadın hakları konusundaki mücadelede öncü olan öğretmenlerden bazılarının, spor konusunda ise kız öğrencilerin haklarını kısıtlaması ilginç bir çelişkidir.

birakıldı. Örneğin ‘İrandokht’¹¹²² Okulu, kızların spor derslerinde bile egzersiz yapmalarına izin vermedi.¹¹²³

Entelektüel kadınlar İran’da kadınların eğitim durumunu iyileştirmek için çok çaba gösterdiler. Bu dönemde de kadınları bilgilendirmeye devam ettiler. Bu kadınlar, okuldaki öğrencilerin üniforma giymelerini istediler. Çünkü toplumda farkı seviyelerden bu okullarda kaydolmuş öğrenciler vardı. Bu çocuklar tarafından giyime dikkat edilmesi, eğitimlerinin önünde bir engel olmamalıdır. Entelektüel kadınlar, kız çocuklarının eğitimi üzerinde olumsuz etkisi olabilecek faktörleri ortadan kaldırmaya çalıştılar. Böylece öğrenci hiç bir şeyi düşünmeden özenle öğrenmeye odaklanabilirdi. Eğitime dikkat etmek, kadınların kolayca üstesinden geçebilecekleri bir konu değildi. Bu nedenle bu alanda değişme isteklerini belirtiyorlardı. Tüm şehirlerdeki lise eksikliği, halledilmesi gereken bir diğer konuydu. Birçok kız, lise eksikliği nedeniyle okumalarını bırakmak zorunda kaldılar. Entelektüel kadınlar, kız liselerinin İran’ın diğer şehirlerinde de açılması gerektiğini söylediler.¹¹²⁴ Entelektüel kadınlar, kızların dikkatini bilime çekmek için her türlü propagandayı kullanıyorlardı. Cehaleti şeytanın eserlerinden biri olarak görüyorlardı. Bu konuda kadınları savaşa çağırıyorlardı. Çünkü birçok kadın hala batıl inanç içindeydiler ve onları bu düşüncelerden çıkarmak için iyi anlayan kelimelerin kullanımı gerekliydi. Bu nedenle entelektüel kadınlar bu batıl inançlara inanan kadınları şeytandan korkutup onları bilime yaklaştırmaya çaba gösteriyorlardı.¹¹²⁵ Bu çabaların ardından Pehlevi dönemi, Kaçar döneminden önemli ölçüde farklıydı. Bu değişime neden olan konular arasında kızlar ve erkekler için eşit eğitim hakları vardı. Bu aynı zamanda ikinci Pehlevi dönemindeki okulların verilerini de değiştirdi. Milli Eğitim Bakanlığına göre kız okullarının sayısı 1956-1957’de arttı. İlk okuldaki kız sayısı bu yıllarda 275.707’ye yükseldi.¹¹²⁶

Bu dönemde eğitim durumu önceki dönemlerden daha iyiydi ve aileler kız çocuklarının eğitime daha az muhalefet gösterdi. Bu dönemde kız çocuklarının okul

¹¹²² Reşt şehirinde bir okul

¹¹²³ **Jahan Zanan**, 24. Sayısı, Ordibeheşt 1331, s. 7.

¹¹²⁴ Bamdad, Dar İran, s. 23.

¹¹²⁵ **Jahan Zanan**, 19. Sayısı, 1 Farvardin 1331, s.1.

¹¹²⁶ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 19.

eğitimlerini engellemediler ve bunun aksine kızları öğrenmeye teşvik etmek için farklı yolları kullandılar. Kızların başarıları hakkında gazeteler tarafından yayınlar yapıldı. Örneğin: “Meşhed’deki Kovkebiye ilkokulunda altıncı sınıf öğrencisi olan Haydeh Maleki Yazdi, Mahmut Maleki’nin kızı ortalama 18.44 puanla sınıfın birincisi oldu. Akademik yıllarında her zaman 800 öğrenci arasında birinci olmuştur.”¹¹²⁷ 1962’deki İnkılap Sefid, kadınların eğitime ve bilim ve teknolojiye ilerlemelerine de odaklandı. İnkılap Sefid’den sonraki yıllarda tıp, mühendislik, doğa bilimleri ve tarım alanlarından mezun olan kızların sayısı arttı. Sadece 1968-1969 akademik yılında bu alanlardaki mezunların sayısı 882 idi. Üniversite, öğrenciler için 1962-1963 yıllarında 24.456 öğrenciye ulaştığı söylenmeli. Bunlardan 20.273’ü erkek ve 4.133 kız idi. Bu rakam 1970-1971’de değişti ve 84.708 öğrenci arasında yaklaşık 55.681 erkek ve 19.027 kız öğrenci görülüyordu.¹¹²⁸ Bu sırada Aşraf Pehlevi gibi kadınların da etkisi vardı. Okur-yazarlık dersleri onun tarafından oluşturulmuştur. Okuma-yazma bilmeyen kadınların sayısının erkeklerden daha yüksek olduğunu bilen bu entelektüel kadınlar, bu rakamları ortadan kaldırmak ve kadınlar arasında okur-yazarlığı artırmak için çaba gösterdiler. Bu amaca ulaşmak için 1964 yılında ‘Komite Meli Peykar Ba Bisavadi’¹¹²⁹ adlı bir komite kuruldu. Komite ilk denemesini Kazvin’de başlattı. Ancak 1 Mayıs 1967’de faaliyetlerini genişletti ve bütün İran’daki şehirlerde çalışmaya başladı. Bu komitenin oluşumu ile ilgili olarak, 1964 yılında Tahran’da sınıflar düzenlendi ve bu komitede çalışmayı amaçlayanlar için eğitim verildi. Bu sınıflar Eğitim Bakanlığı ve Kanun Banovan¹¹³⁰ ile ortaklaşa düzenlenmişti. Bu sınıflardan komitede çalışmak üzere birçok eğitici seçilmiştir. Kadın öğretim elemanlarının eğitime katkıda bulunan faktörlerden biri, köylerde bulunan fanatik düşüncelerdi. Hala kızların öğretmenlerinin erkek olduğu medreselere göndermeyi istemeyen aileler vardı.¹¹³¹

¹¹²⁷ **Asiyay Javan**, 50. Sayısı, 14 Mordad 1332, s. 8.

¹¹²⁸ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 175-176.

¹¹²⁹ Okuma ve yazma bilmeyen insanlarla ulusal bir savaş.

¹¹³⁰ Kadın kulübü

¹¹³¹ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 22-23.

Bu komiteden önce, Muhammed Rıza Şah İranlı kadın ve erkeklerin eğitimi ile ilgili faaliyetlere başlamıştır. 26 Ocak 1963'te, eğitim İnkılap Sefid'in altı ana unsuru arasındaydı. Bu nedenle okullardan ve üniversitelerden mezun olanlar, İranlı kadınlar ve erkeklere eğitim vermek için hazırlandılar. Bu gruplar 'Sepah Daneş' adlı olarak biliniyordu. Köylere gönderilen ilk grup 2.460 kişiden fazlaydı. Daha sonra "Sepah Behdaşt"¹¹³² ve 'Sepah Tarvij Va Abadani'¹¹³³ olarak adlandırılan diğer gruplar da kuruldu.¹¹³⁴ 'Sepah Daneş'e gelince; bu grupta görev yapanların artık askerliğe gitmeyeceği söylenmeli. Onların bu gruptaki faaliyetleri askerlik yerine değerlendiriyordu. Bu bağlamda 'Sepah Daneş' adlı bir dergi de yayın yapıyordu.¹¹³⁵ İlk başta amaç İranlılara öğretmek olsa da, bu aşamada göz önünde bulundurulması gereken diğer amaç, herkesi ülkenin kalkınması konusunda eğitmektir. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda 'Komite Meli Peykar Ba Bisavadi' komitesi ayrıca çalışmaya başladı. Muhammed Rıza Şah, İran'daki cehaleti ortadan kaldırmak için çok çalıştı. İnsanları uyandırmak için Sadi'nin şiirlerinden örnek getirdi. 'Sepah Daneş' gibi grupların oluşturulması, şehir ve köyde yaşayan insanların arasındaki mesafeyi azaltmak ve kırsaldaki kadınları sağlık ve günlük meselelerle tanıştırmak gibi hedeflere ulaşmayı da amaçlamaktadır.¹¹³⁶ Bu grubun ilk beş yıldaki faaliyetlerini takiben, yaklaşık 450.000 erkek ve 12.000 kız ve 240.000 yaşlı erkek ve 11.000 yaşlı kadın eğitilmiştir. Bu grubun ve diğer komitelerin çabalarına rağmen, İran'da hala okuma yazma bilmeyenlerin sayısı yüksekti. Bu sorunu çözmek için başka faaliyetler de gerekiyordu. Kırsal kadınları destekleme eğitiminin yanı sıra, toprak reform programları ile birlikte 1030 kırsal kültür evi de oluşturulmuştur. Kültür evlerinin yanı sıra, kırsal kesimdeki kadınların çocuklarını eğitmesine yardımcı olmak için 830 anaokulu oluşturulmuştur.¹¹³⁷

Bu dönemin kadınları yalnızca eğitim hakkına ulaşmadılar, aynı zamanda bu alanda önemli görevler aldılar. Bunlar arasında Farokhrou Parsay'dan söz edebilir.

¹¹³² Sağlık ordusu

¹¹³³ Tanıtım ve geliştirme ordusu

¹¹³⁴ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 20.

¹¹³⁵ **Payam Baharestan**, 6. Sayısı, 2. Yıl, 1388, s. 457.

¹¹³⁶ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 24-25.

¹¹³⁷ Abdi, s. 112.

*Akademik hayatına Tahran'ın ilk öğretim okullarında başladı ve Forough Meşhed ve Tahran lisesi'nde eğitim gördü. 1939'da diploma aldı ve ardından öğretmen okuluna girdi. 1942'de doğa bilimleri ve eğitim alanında lisans derecesini aldı. 1942'de Rıza Şah Lisesi'nde öğretmen olarak görevlendi. 1944'te tıp fakültesine girdi ve aynı yıl Ahmad Şirinsokhan ile evlendi. Tıp eğitimi altı yıl sürdü ve 1950 yılında mezun oldu ve doktor olarak tanındı. Tıp eğitimine rağmen, tıbbi iş aramadı ve Eğitim Bakanlığı'nda çalışmaya tercih etti.*¹¹³⁸

Kadınların farklı bilimsel disiplinlere eğilimi ile ilgili olarak, kadınlar başlangıçta tıp bilimine ilgi duyuyorlardı ve zaman içerisinde dikkatleri mühendislik disiplinlere çekti. 1951-1952 eğitim-öğretim yılında ilk kez kızlar mühendislik bölümlerinden mezun oldular. Mina Avaganyan inşaat bölümünden ilk mezundu. Aynı yılda Marziyeh Khodabande de mekanik bilimlerden mezun oldu. İkinci Pehlevi döneminde hala bazı bölümlere yalnızca erkekler girebiliyorlardı. Kızların erkeğe oranı tıp bilimlerinde % 34 ve mühendislikte % 2 idi.¹¹³⁹ Kadınların varlığı ile fanatik davranışlar hala bazı yerlerde görülüyordu. İran'da yılın son çarşambasını kutlamak bir gelenekseldir. Bu günde insanlar ateş yakar ve ateşin üstünden atlıyorlar. Bu kutlamadan birinde garip bir olay gerçekleşti.

*Kolejde okuyan bazı erkek öğrenciler fanatikler tarafından kışkırtılarak bir komplo yapılmıştı. Bunlar hemen ellerini kızların arkasına koydular ve kızları ateşte yakmak için itmeye başladılar. Bu komplo, bazı öğrenciler hasar görmeden önce tespit edildi ve böyle çirkin davranması engellendi. Fakat sırayla olması gereken bu kutlama kargaşayla sona erdi.*¹¹⁴⁰

Gördüğünüz gibi hala kızların üniversitelere gitmesini istemeyen fanatikler vardı ve bu fanatikler kadınların sosyal aktivitelere girmesine de kabul etmiyorlardı. Bu yüzden de bir süre kötü davranışlar yapıyorlardı. Genel olarak belirtilmesi gereken, II. Pehlevi döneminde eğitim durumu ve kadınların farklı pozisyonlardaki rollerini Kaçar döneminden tamamen farklıydı. II. Pehlevi zamanında, kadınların da katılma hakkına sahip olduğu üniversiteler ve kurumlar açılmıştır. Bunların arasında 1962 yılında kurulan Şiraz'daki Pehlevi üniversitesi de vardı. Kuruluşun ilk yılında 31 kız ve 242 erkek öğrenci alınmıştır. 1963'te üniversite öğrenci sayısı arttı ve 598 öğrenciden 81'i kız idi. Bu artış her yıl devam ediyordu. 1971'de bu üniversitenin öğrenci sayısı 1150'ye ulaştı. Bunlardan

¹¹³⁸ Farokhrrou Parsay, **Zanan Darbar Asre Pahlavi Be Revayate Asnad Savak** (Savak Örgütünün Evraklara Göre Pehlevi Döneminde Kadın Hikayeleri), Vezarat Etelaat, Tahran, 1382, s. 9.

¹¹³⁹ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 174-179.

¹¹⁴⁰ **Panjah Sal Talaş Va Pişraft Dar Daneshgah Pahlavi**, Der. Khosroo, Tarihsiz, Yersiz, s.10.

1156 erkek ve 194 kız öğrenciydi. İkinci Pehlevi döneminde bir sürü üniversite açıldı ve kızlar bu üniversitelere gidebilirlerdi. Kadınlar eğitim hedeflerine ulaşabilmiş olsalar da, mezun olmalarıyla ilgili yine bir sürü problemler orataya çıktı. Bu sorunlardan biri işsizlikti. Mezun olan kızlar işsizlikle ilgili sorunları vardı. Gazeteler, her yıl mezun olan kız öğrenci sayısını inceliyorlardı. ‘Zanrouz’ Dergisi 365 kız öğrenciden bahsetti. Bu kızlar 1966’da mezun oldular ve eski mezun ve işsiz kalan öğrencilere katıldılar. Bu kız öğrenciler akademik hayatlarında yetenekli öğrenciler arasındaydılar. Ve mezun olduktan sonra, maalesef eğitimlerinden yararlanamıyorlardı.¹¹⁴¹

İkinci Pehlevi döneminde kadınların okuma-yazma bilmesi normal hale geliyordu. Bu bağlamda kadınlar, kraliçe Farah Pehleviye model olarak görüyorlardı. Farah Pehlevi sadece çocuk ve saraydaki işlerini yapmakla kalmadı, aynı zamanda öğretime de büyük ilgi gösterdi. Bu bağlamda bazı üniversiteler Farah Pehlevi’ye fahri doktora ünvanı verdiler. Tahran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nden onursal doktora derecesi, Tahran Üniversitesinden, güzel sanatlar ve bilim alanında fahri doktora derecesi, İran Ulusal Üniversitesi’nden fahri doktora diploması ve Kanada Üniversitesi’nden fahri doktora derecesi, bu fahri diplomalar arasındaydılar.¹¹⁴² Bahsedilmiş gibi Farah Pehlevi yalnızca kendisini düşünmedi. İran’daki yaşayan diğer kadınların da bilimi öğrenmesini istedi. Bu yüzden onlara öğretmek için çeşitli merkezler kurdu. Bu merkezlerde bilim de dahil olmak üzere resim, nakış ve diğer sanatları kadınlara öğretilirdi.¹¹⁴³ İranlı entelektüel kadınlar tüm akademik ve eğitimsel başarılarla birlikte, hükümet arenasında pozisyonlar kazandılar. Örnek olarak zooloji profesörü Dr. Habibi ve Güneş Fiziği bölümü profesörü Dr. Aleh Nouş Taryan söylenmektedir. Tahran üniversitesi atom enstitüsünde 3 doçent, 12 yardımcı doçent ve yirmi teknik araştırma görevlisinden oluşan bir grup kadın vardı. Tahran’daki Venevre fizik merkezinde 7 kadın teknolojik çalışmalar yaptılar. Tahran meteoroloji merkezinin başkanı da bu dönemde Bayan Jinous Nimat idi.¹¹⁴⁴ Ne yazık ki

¹¹⁴¹ **Zanrouz**, 70. Sayısı, 11 Tir 1345, s. 6.

¹¹⁴² Dadkhah, s. 38.

¹¹⁴³ **Jamiet Behzisti Va Amouzeşi Farah Pehlevi**, 2536, 3. sayısı, s. 2.

¹¹⁴⁴ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 81.

1979'dan sonraki yıllarda yazılan kaynaklar, II. Pehlevi dönemindeki başarılı kadınların etkinliklerinden az bahsettiler.

İran ve Türkiye hükümeti kadınların eğitime dikkat ettiler. Kız okulları sayısı arttı. Fakat İran'da fanatiklerin baskısı hala devam ediyordu. İslamcıların muhalefeti hem İran'da hem de Türkiye'de bitmedi. Türkiye'de kız-erkek karma eğitime islamcılar karşı çıktılar. İran'da üniversitelere giden kızlar islamcılar tarafından saldırıya uğradı. Bu muhalefetler devam etse de kadınlar eğitim haklarından vazgeçmedi ve bu alanda ilerlemeye devam ettiler.

3.5. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN TOPLU ŞEKLİNDE FAALİYETLERİ

Osmanlı döneminde kadınlar çeşitli cemiyet ve derneklerde çalışmaya başlamıştı. Bu kadın toplulukların bir çoğu yetimlere yardım etmek, dul kadınlara destek vermek gibi hayır işleri ile meşguldüler. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Esirgeme Derneği, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i gibi kurulanlar ilk kadın toplulukları arasında yer almışlardı. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında da bu cemiyetler askerlere yardım etmek için faaliyete geçmişlerdi. 'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti' ve 'Kadınlar Cemiyeti' gibi kadın toplulukları, hem cephedeki askerlere hem de cephe arkasında halka desteği bulunan kadın cemiyetlerden idiler.¹¹⁴⁵

Bu toplulukların siyasi faaliyetleri görülmemişti. "Cumhuriyet'in ilânından önce Türkiye'de ilk büyük sosyal ve siyasî kadın teşkilatı olarak 'Anadolu ve Rumeli Kadınları Müdafaa-i Hukuku Vatan Cemiyeti'ni kabul etmekle birlikte kadınlar arasında ilk siyasî teşkilatlanma Haziran 1923 yılında gerçekleştirilmiştir."¹¹⁴⁶ Cumhuriyet sonrası da kadınlar bu tür faaliyetlerine devam etmişler. Mustafa Kemal bu cemiyetlerde kadınlar için konuşmada bulundu. Kadın kıyafetleri gibi konular bu cemiyetlerde tartışma konusu olmuştu.¹¹⁴⁷ Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınlar siyasi parti haklarını elde edememişler.

¹¹⁴⁵ Nuray Özdemir, "Milli Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa- I Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, cilt.2, sayı. 23, SS. 49-63, s.50.

¹¹⁴⁶ Kaplan, s. 140.

¹¹⁴⁷ Abalı, s. 219.

Ancak 7 Şubat 1924'te kadınlar tarafından Türk Kadın Birliği kurulmuştu. Türk Kadın Birliği bir dernek olarak çalışmaya başlasa da sosyal ve siyasal kadın hakları dikkate alınmıştı.¹¹⁴⁸ Nezihe Muhittin derneğin başkanı olarak seçilmişti. Dernek, kadınların sosyal ve siyasi haklarını ele almıştı. "1927 yılına geldiğinde, TKB kuruluşunun 3. yılında etkinliklerinin zirvesine ulaşmıştır. Birlik, 1927'de İstanbul dışındaki kentlerde de örgütlenmiş ve Denizli, Diyarbakır, Afyonkarahisar ve Aydın'da şubeler açmıştı. İstanbul'un çeşitli mahallelerinde de örgütlenen birlik Bakırköy ve Üsküdar'da da şubeler açmıştı."¹¹⁴⁹ Türk Kadın Birlik Derneği'nde kadınların hakları seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere tartışılmıştı. Derneğin başkanı Nezihe Muhettin, hükümete, kadınların seçimlere katılma talebini açıkça bildirmişti. Böylece 1927'de kadınların siyasi haklarına yönelik talepleri yeniden ortaya konulmuştu.¹¹⁵⁰

Bu derneğin en önemli faaliyetlerinden biri Uluslararası Kadın Birliği'ne katılımı olmuştu. Uluslararası Kadınlar Birliği, politik haklar da dahil olmak üzere kadın haklarına ulaşmak amacıyla 1902'de ilk kez Washington'da gerçekleştirilmişti. Ondan sonra Londra, Berlin, Amsterdam, vb. ülkeler Uluslararası Kadınlar Birliği'ne ev sahipliği yapmışlardı.¹¹⁵¹ 18 Mart 1933'te Marsilya'da düzenlenen bu konferanslardan birine Türk Kadın Birliği de davet edilmişti. Bu konferans, Türk kadınları için Cumhuriyet'ten sonra Türk kadınların hayat tarzında meydana gelen değişiklikleri dünyaya göstermek iyi bir fırsattı. Seniha Hauf ve Lâmia Tefvîk, Türk Kadın Birliği adına konferansa katılmış ve Uluslararası Kadınlar Birliği'nden bir sonraki toplantıyı İstanbul'da yapmalarını istemişlerdi.¹¹⁵² Konferansa diğer ülkelerden İstanbul'a gelecek olan kadınlara ücretsiz vize verilmesi talep edilmiş, bu konu Mustafa Kemal tarafından memnuniyetle karşılanıp harçsız vize verilmesi emredilmişti.¹¹⁵³ İstanbul'da düzenlenen 12. Uluslararası Kadınlar Birliği'nde Lâife Bekir Türk Kadınlar Birliği'nin başkanı olarak Türk kadınlarının

¹¹⁴⁸ Toprak, s. 473.

¹¹⁴⁹ Uluşan ve Kayhan, I. Cilt, s. 196.

¹¹⁵⁰ Caporal, III. Cilt, s. 59.

¹¹⁵¹ Toprak, s. 485.

¹¹⁵² **46.Ek.** Türk Kadın Birliği konferanslar teşkil etme planı; 030. 10. 0. 0. 229. 541. 11. 27.02.1933.

¹¹⁵³ **47.Ek.** 1935'te gerçekleşen konferans için ücretsiz vize; 030. 0. 18. 01. 02. 49. 79. 014. 22.11.1934.

durumundaki değişiklikler hakkında konuştu. Lâtfî Bekir kadınlar konusunda yapılan bu değişikliklerin, Mustafa Kemal Atatürk sayesinde ortaya çıktığından söz etmişti.¹¹⁵⁴

*Gerek kongrenin başlaması ve gerekse de kendisine gönderilen saygı telgrafına karşılık olarak, Atatürk de 22 Nisan 1935'te kongreye bir telgraf çekmiş ve telgrafında: 'Bana yollamış olduğunuz cemilekâr sözler için size teşekkür ederim. Siyasi ve içtimai hakların kadın tarafından istimalinin beşeriyetin saadeti ve prestiji noktai nazarından elzem olduğuna eminim. Kongre mesaisinin feyizli neticelere ulaşmasını dilerim' demiştir.*¹¹⁵⁵

1935'te gerçekleşen Uluslararası Kadın Birliği kongresinin ardından Türk Kadın Birliği, Türk kadınlarının istemiş olduğu hakları elde ettiklerini ve bundan sonra bu derneğe ihtiyaç duymadıklarını söyleyip derneği feshetme kararını açıklamışlardı.¹¹⁵⁶

Mustafa Kemal'in ölümünden 1980'a kadar toplumda, özellikle siyasette kadınların varlığı azalsa da, Cumhuriyet Halk Fırkası gibi partilerin faaliyetleriyle birlikte bir kadın kolu açılması düşünülmüştü. Bu dal her ne kadar sosyal alanında aktif olsa da, kadınların toplumdaki yerinin unutulmamasını sağlayarak Osmanlı dönemine geri dönmesini engellemişti. Cumhuriyet Halk Fırkası Kadın Kolu 1961'de sosyal alanda birçok faaliyete bulunmuştu.¹¹⁵⁷ Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde Türk Anneler Derneği gibi dernekler ortaya çıkmış, bu derneklerin daha önce de belirtildiği gibi çoğu sosyal konular ile ilgilenmişti. Belirtildiği gibi kadınlar diğer ülkelerde düzenlenen konferanslara da katılmaya başlamışlardı. Tıp, hukuk vb. alanlarda gerçekleştiren bu konferanslar, dünyaya Türk kadınlarının farklı alanlarda ilerlemesini göstermişti.¹¹⁵⁸

Birinci Pehlevî döneminde yukarıda belirtilen gelişmeler dışında, 'Kongre Zanan Şargh'¹¹⁵⁹ ve 'Kanun Banovan'¹¹⁶⁰ etkinlikleri önemli konular arasındadır. Doğu kadınlar kongresi, adından da anlaşılacağı gibi doğudaki kadınların bir etkinliği oldu. Bu kadınların ilk kongresi 1930'da Şam'da yapıldı. İlk başta Avrupalı kadınlar, farklı semtlerde dernekler oluşturan kongreye katıldı. Daha sonraki aşamalarda, Hindistan gibi diğer

¹¹⁵⁴ Toprak, s. 489.

¹¹⁵⁵ Uluşan ve Kayhan, I. Cilt, s. 201.

¹¹⁵⁶ Sancar, Aile Kurar, s. 183.

¹¹⁵⁷ **48.Ek.** Cumhuriyet Halk Fırkası Kadın Kolu; 030. 01. 00. 00. 43. 255. 4. 11. 15.10.1961.

¹¹⁵⁸ Huriye Tekin Önür, "Kadın Dernekleri Özgüyle Kadın ve Şiddet Afyonkarahisar Örneği", E. journal of new world sciences academy humanities, cilt. 5, sayı. 3, 2010, s. 435.

¹¹⁵⁹ Doğunun kadınları kongresi

¹¹⁶⁰ Kadınların derneği

lkelerden gelen kadınlar da bu kongrede konuşmalar yaptılar. Kongrenin bir sonraki toplantısının Tahran'da gerçekleşmesi planlandı. Çünkü Tahran Avrupa ülkelerine daha yakındı.¹¹⁶¹ Birinci Pehlevi döneminde kadınlar ve İran hükümeti tarafından yapılan değişiklikler, İranlı kadınları sadece cesaretlenmedi. Onların, kendi haklarına kavuşmak için yurt dışındaki kongrelere katılmasına da neden oldu. İkinci kongre, planladığı gibi Tahran'da yapıldı. Doğu kadınlar kongresinin yeleri 1932 Kasım'ından itibaren Tahran'a geldiler. Açılış töreninin 'Efaatiye' okulunda gerçekleşmesine karar verildi.¹¹⁶² Bu kongre için İran'a gelen ünlü kadınlar, Beyrut'tan Nour al-Hemade, Mısır'dan Hanfeh Khouri ve Irak'tan Seyyid Fatima idi. Hükümet, Orang'a Tahran'daki bu kongre faaliyetleri için gerekli tüm işbirliği ve düzenlemeleri yapma talimatını verdi. İran'daki kadın dernekleri ayrıca Orang ile işbirliği yaptı. Mohtaram Eskandari'nin ölümünden sonra Mustoure Afşar tarafından yönetilen Nasvan Vatankhah Derneği kongreye katılan derneklerden biriydi. Bu derneğin yeleri konukları ağırladı ve karşıladı.¹¹⁶³

Gazeteler halka kongrenin Tahran'da nasıl organize edildiği hakkında bilgi veriyordu.

*Doğunun kadın kongresi Tahran'da yapılacak. Bu nedenle bu kongrenin yeleri diğer ülkelerden İran'a geleceklerdi. Kongereden iki gün önce bu kadınlar İran'a gelmeye başladılar. Bunlar Continatal Hotel'de ikamet ediyorlardı. Temsilcileri arasında Doğudaki kadın kongresine başkanlık eden Beyrut temsilcisi Bayan Nour al-Hemade ve Suriye'deki kadınların temsilcisi Bayan Fatima Saad Morad ve Mısır'daki kadınların temsilcisi Hanifeh Khouri yer alıyorlardı. Kermanşah'ta yakalandığı bir hastalık yüzünden yolculuğa devam edemeyen Hindistanlı kadınların temsilcisi Movazal Casan da Tahran'a gelecekti. Temsilciler Afganistan da dahil olmak üzere diğer doğu ülkelerinin temsilcilerinin Tahran'a geleceğini bekliyorlardı. Hicaz kadınları ve diğer bazı ülkelerin temsilcileri de mektup gönderdiler ve katılamadıkları için özür dilediler. Toplantının amacı Doğu lkelerinin kadınlarını birleştirmek ve ilerlemeyi sağlamaktı. Bu kongre 5 gün sürecek ve sabah 10'den akşam 10'a kadar sürecekti. Bu kongre sürekli olarak Tahran'da bulunacak bir şbe açacaktı. Bunun nedeni bu kadınların hedeflerini bir araya getirmeleridir.*¹¹⁶⁴

¹¹⁶¹ Gholamrıza Salami ve Afsaneh Najmabadi, **Nehzate Nasvan Şargh** (Doğu Kadınların Hareketi), Naşr va Pajouheş Şirazeh, Tahran, 1384, s. 13.

¹¹⁶² Salami ve Najmabadi, s. 14.

¹¹⁶³ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 60.

¹¹⁶⁴ **Tajadod İran**, 1116. Sayısı, 6. Yıl, 12 Aban 1311, s. 1-2.

Bu kadınlar sadece Doğu'nun kadınları arasında bir ittifak aramadılar. Onlar aynı zamanda Doğu ülkeleri arasında bir ittifak oluşturmak istediler. Onların amacı Doğu ülkelerinin dünyadaki konumunu değiştirebilirdi. Bu kongrede birçok konu incelendi. Örneğin Mısırlı kadınların temsilcisi Bayan Hanifeh Khouri, Tahran'da kongreye katıldığı için mutluluğunu ifade ederken, Mısırlı kadınların faaliyetlerini açıklamaya başladı. Mısırlı kadınların hızlı bir şekilde ilerleme yoluna girdiğini söyledi. Bu konuda Mısır Hükümeti kadınlar için ücretsiz okullar açtı. Birçok fabrikanın kadınlar tarafından işlettiğini açıkladı. Bunlara ek olarak Mısır'da kadınların rahatlığı için şehirler ve köylerde hastaneler, eczaneler ve doğum hastaneleri kurulduğundan bahsetti.¹¹⁶⁵

Aynı şekilde İranlı kadınlar da konuşma yaptılar. Nasvan Vatankhah Derneği sekreteri Fatemeh Ansari, kadınların çabalarının, hedeflerine ulaşma konusunda çok etkili olduğunu söyledi. Eğitimin, kadınların farkındalığı için önemli bir konu olduğu ve kadınların eğitimlerinin ardından kendi değerlerinin farkında olacağını belirtti. Bu farkındalığın ardından kadınlar, erkeklerle eşit oldukları noktaya gelecekti. Orang aynı kongrede konuştu, bazı kadınlar onun söylediklerine karşı çıktı ve ona cevap verdiler. Ancak konuşmalarının bir kısmı Nour al-Hemade da dahil olmak üzere kadınlar tarafından kabul edilmişti.

*Şeykh al-Molk Bey! Mükemmel ifadeniz sayesinde gözler parladı ve tüm kadınların kalbi mutlu oldu. (Orang bey, dün gece konuşmanızın aksine!) Kendim ve diğer kadınlar adına, rehberliğiniz ve yardımınız için gerçekten teşekkür ediyorum. Bu kongre ve diğer toplantıların, açılış ve kapanış törenlerin sizin yardımınızla başarılı olduğunu biliyoruz. (alkışlayan bayanlar!)...*¹¹⁶⁶

Orang, giyim tarzı hakkında sorular sorarak, kadınları, hakları hakkında bilgilendirmeyi amaçlıyordu. Çünkü birçok kadın, haklarının farkında değildi ve ilerleme yollarını bilmiyorlardı. Bazı kadınların peçelerini kaldırılmasına karşı olduğunu düşünmesine rağmen esasen kadınların ilerlemesinin bilinçli olmasını amaçladı. Orang, kızlara hakları üzerinde çalışma cesaretini vermek istedi. Kadınların sözleri bu kongreden sonra unutulmaması ve gerçekleşmesi için çaba gösterildi. Kızların evlerine gitmelerini ve ailelerinden öğrenmelerini engellememelerini söylemelerini istedi.¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁵ Salami ve Najmabadi, ss.74-75.

¹¹⁶⁶ Salami ve Najmabadi, ss. 162-163.

¹¹⁶⁷ Salami ve Najmabadi, ss. 148-159.

Orang, Türkiye ve Japonya'nın kadınları ve ilerlemeleri hakkında konuştu ve onları diğer Doğu kadınları için bir model olarak tanıttı. Kadınların Tahran kongresinde sunulan konuşmalara değinerek ilerleme kaydedebileceklerini söyledi. Nour al-Hemade de, Doğu kadınlarının nasıl uyandırılacağını merak ediyordu. Böylece kongrede diğer halkların, kadınlarla nasıl davrandığı hakkında da bilgi verdi. Nour al-Hemade aynı zamanda istemeden ve zorunda olduğu için genelevlere düşen kadınlar hakkında bilgi verdi. Bu kadınlara yardım edecek bir grup kurmayı düşündü. Kadınlardan küfür etmelerini bırakmalarını ve topluma doğru davranışları öğretmelerini istedi. Tahran'daki yapılan bu kongrenin amacı, İranlı kadınların konumundaki meydana gelen değişiklikleri göstermekti. Kongrede ayrıca diğer ülkelerdeki kadınların statü değişikliklerini göstermek istedi. Böylece, İranlı kadınların haklarını elde etmek için daha fazla çabalayabilmelerini amaçladı. Kadınlar ve Orang arasındaki tartışmalar sonucu, kadınların kimsenin onların haklarından men etmelerine izin verilmediğini de öğretti. Konu belirtildiği gibi, Orang Bey'in kadınlar tarafından hoş karşılanmayan bazı konuşmalar yapmasıydı. Bu konuşmalardan birinde, Nour al-Hemade, Orang'a 'siz bir adamsınız ve erkekleri temsil ediyorsunuz ve sözlerinizi kabul etmiyoruz' dedi. Navabe Safavi de, Orang'a 'kadınların toplantısına neden geldiğini sorarak onun katılmasını hiç istemediğini' söyledi. Orang bu kadınlara karşı 'Nasvan Vatankhah Derneğinin' temsilcisi olduğunu açıkladı. Mastoure Afşar da onun söylediklerini doğruladı. Nour al-Hemade, bir derneğin temsilcisi olduğunu, ancak kadın temsilcisi olamayacağını ve kadınların sorunları hakkında yorum yapma hakkına sahip olmadığını söyledi.¹¹⁶⁸

Konuşmaları ve davranışları, Nour al-Hemade'nin ciddiyetinden sonra değişti. Orang Bey bundan sonra kadınlarla nasıl konuşacağına daha dikkat etti. Orang'ın davranışlarında bir değişiklik fark eden Nour al-Hemade, Orang'ın kadınlara gösterdiği saygı için teşekkür etti. Tahran kongresinde aktif olan kadınlardan biri Mangane idi. O, kongrede İran'ın batılılaşması için yapılan konuşmalara işaret etti. Kongreye kadınların statüsünü değiştirmek amacıyla birçok kadın katılmıştı. Aynı şekilde peçeleri kaldırmak ve çarşafı bırakmak gibi konulara odaklanan birçok konferans verildi.¹¹⁶⁹ Bazı yazarlar

¹¹⁶⁸ Salami ve Najmabadi, s. 15.

¹¹⁶⁹ Ramezan Nargesi, s. 68.

Tahran kongresini dine karşı bir kongre olarak nitelendirdi. Bu konuşmacılardan bazılarının sunumu, kongrede sunulan konuların, kadınları ve toplumdaki konumlarını ilgilendirdiğini gösterdi.

Rıza Şah kadınların faaliyetlerine destek veren bir şah idi. Rıza Şah daha önce de bahsedildiği gibi din karşıtı bir insan değildi. Ancak İran’da on yıllardır popüler olan batıl inançlara karşıydı. Rıza Şah, İran’ın her alanda ilerlemesini istiyordu. İran nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, Rıza Şah’ın bakış açısında önemliydiler. Rıza Şah’ın sonraki yıllarda yaptıkları, dini fanatikler tarafından din karşıtı ve batılılaşma olarak kabul edildi. Tahran’daki Doğu kadın kongresi 5 gün boyunca devam ediyordu. Toplantılar, okullar ya da entelektüellerin evinde yapılıyordu. Son toplantının başlangıçta Tahran’daki Zerdüş oditoryumunda gerçekleşmesi planlanmıştı. Ancak herhangi bir nedenden ötürü değiştirildi ve Milli Eğitim Bakanlığı binasında düzenlendi. Bu toplantıda, Doğu kadınlar kongresi başkanı¹¹⁷⁰ ve diğer bazı kadınlar kapanış konuşmasını okudu.¹¹⁷¹ Bu kongrenin sona ermesinin ardından şubesi Tahran’da açılmıştı. Bu şube Tahran’daki faaliyetleri yoğun olmadığından dolayı kapandı. Bu kadınların son etkinliği 1922’de Tahran’da gerçekleşti. Toplantıda feminist ve sosyalist kadınlar konferansı da vardı. 1935’te bağımsız kadın hareketi tamamen ortadan kalktı. Kadınlar için Rıza Şah, resmi ve devlete bağlı bir örgüt kurdu.

Kadınların faaliyetlerinin yanı sıra ‘Kanun Banovan’¹¹⁷² hakkında da konuşmak gereklidir. 13 Mayıs 1935’te Rıza Şah, Aliasghar Hekmet’ten birçok aydınlanmış kadını toplamasını istedi. Aydınlanmış kadınlar darülmuallimât binasında toplanmıştı. Onlardan, kadınların özgürlükleri için bir dernek kurulmasını istendi. Bir dernek kurulmaya ek olarak, aydınlanmış kadınların dernek sözleşmelerini eğitim bakanına sunmaları istendi. Bu dernek bir sonraki toplantılarında ‘Kanun Banovan’ adını seçti.¹¹⁷³ Rıza Şah’ın kadınlara desteği, İran’daki kadınların konumundan memnun olmadığı ve onu değiştirmeyi düşündüğü anlamına geliyordu. Bu konuda çok çaba gösterdi. Sedigheh Devletabadi de Kanun Banovan’da faaliyette bulundu. Kadınların özgürlük faaliyetleri

¹¹⁷⁰ Nour al-Hemade

¹¹⁷¹ Salami ve Najmabadi, s. 113.

¹¹⁷² Kadınların kulübü

¹¹⁷³ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 89.

Rıza Şah'ın emriyle aktif hale geldi. Bunlar arasında Kanun Banovan'ın kulübü de vardı. Bu günlerde Sedigheh Devletabadi, Rıza Şah'ın fikirlerini savunarak İranlı kadınların peçeleri bırakmasını teşvik ediyordu. Reşt, Tahran, Şiraz ve Tebriz'in kadınları ön plandaydı.¹¹⁷⁴

Daha önce de belirtildiği gibi bu dernek, resmen devlet tarafından yıllar sonra kabul edildi. Kadın etkinleri için resmi bir mekan olarak kabul edilen bu merkez, faaliyetlerini açıklamak için bir sözleşme hazırlayıp devlete verildi. Rıza Şah döneminde 'Kanun Banovan', Şams Pehlevi ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yönetildi. Dul ve fakir kadınlar ve onların çocuklarına yardım etmek, kadınlara eğitim vermek, yerli mali kullanımını teşvik etmek, egzersizi yapmayı özendirmek gibi hedefler bu merkez için düşünülmüştü. Bayan Hajar Tarbiat örgüt başkanlığına seçildi. Bu merkezin çalışmaları spor kursları ve konferanslar gibi etkinliklerle başladı.¹¹⁷⁵ Rıza Şah bu örgütün desteğiyle, Kaçar döneminden bu yana öğretilen batıl inançları hala yerine getiren kadınların düşüncelerini değiştirmeye çalıştı. Kadınlar, Pehlevi döneminden önce sporu önemsemedi. Kaçar dönemindeki kadınlar için fazla kilo almak bir avantajdı. Rıza Şah, örgütün desteğiyle bu düşüncenin yavaşça değiştirmesini istedi. Ancak bazı İranlılar batıl inançlarda boğuldu ve onları kurtarması için güçlü bir lidere ihtiyaç vardı. Ahmad Kasravi gibi insanlar Rıza Şah'ı iyi bir lider olarak görüyorlardı. İran halkı, Kaçar dönemindeki yaşam koşullarına alışmıştı. Bu nedenle çarşafı bıraktırmak, giysi tipini ve diğer değişimleri yaptırmak zor bir şekilde gerçekleşmişti. Rıza Şah İran'da değişiklikler yaptı ve ilk başta bazı dini fanatikler bu değişikliklere karşı çıktılar. Ancak Rıza Şah'ın ısrarı ve otoritesi protestoları baltaladı. Bu değişikliklerin merkezlerinden biri Kanoun Banovan idi. Bu merkezde kütüphane gibi bölümler de vardı. Rıza Şah ve Milli Eğitim Bakanı bu kütüphaneye özel önem verdiler. Kadınların ilerlemesi ve aydınlanmasını bu yola bağlı biliyorlardı. Bu amaçla aydınlanmış erkekler ve kadınlar tarafından pek çok kitap bu kütüphaneye bağışlandı.¹¹⁷⁶ Bayan Nabavi, kadınların eğitimi konusunda yapıldığı değişikliklere ilgisini dile getirdi. Esfandiyari gibi erkekler de bu merkezde konuşma

¹¹⁷⁴ Salami ve Najmabadi, ss.115-116.

¹¹⁷⁵ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 89-91.

¹¹⁷⁶ **Khotbehaye Kanun Banovan** (Kadınlar Kulübüne Ait Konuşmaları), yayınlanan; Pari Şahreis, yersiz, 1334, s. 47.

yaptılar. Çocuk yetiştirilmesi gibi konularda kadınların üstünlüğünden bahsettiler. Kadınların statüsü o kadar değişti ki Esfandiari gibi erkekler, kadınların arasında konuştukları için zevk duyduklarını belirttiler.

*Saygılı kadınların huzurunda bir gün konuşabileceğimi hayal edemiyordum. Aynı zamanda benimle kişisel bir tanıdık olan eğitim bakanı, bu toplantılara katılmamı ve konuşmamı istedi. Saygılı bayanlar onlara akıl verdiğimi düşünmemeli, bir baba olarak onlara tevsiyede bulunduğumu düşünmeli. Sözlerimde bir hata varsa, beni affedin ve hatalarımı görmezden gelin...*¹¹⁷⁷

Bu konuşma gibi konular örnek olarak, kadınların yaşamlarında meydana gelen değişiklikleri göstermekteydi. Birkaç yıl önce kötü isimler ile çağıran kadınlar önemli bir hale geldiler. Erkekler, kadınlar hakkındaki konuşmalarında hata yapmamaya dikkat ediyordu. Kanun Banovan aynı zamanda yetim olan çocuklara ve evlenmemiş kadınlara yardım etti. Merkezin diğer hedeflerinden biri de vatanseverlik duygusu arttırmaktı. Birkaç yıl önce insanlarda vatanseverlik duygusu uyanmıştı. İngiltere ve Rusya gibi sömürge ülkeleri, İran halkının vatanseverlik duygusunu yıkmak istediler ve İran'ı bağımlı bir ülke yapmayı amaçladılar. Bunu çok iyi anlayan Rıza Şah, İranlıların vatanseverlik duygusunu uyandırmak istedi. Böylece İranlıları ilerleme yönüne girmelerini sağladı. Bu bağlamda kadınların oynadığı rol unutulmamıştı. Dolayısıyla Kanun Banovan merkezinde bu amaç önemli amaçlardan biriydi. Merkez, kadınların yeni dünyadaki rolüne odaklanıyor ve İranlı kadınların bu yola girmesini istiyordu. Bu şekilde İran, ilerleyen ülkeler arasında olabilirdi.¹¹⁷⁸ Bayan Tarbiat, kadınları, çocuklarını yaratan kaynak olarak görüyordu. Kadınlardan İran'ı gelişmiş ülkelerin saflarına götürmek ve ilerletmek için adımlar atmalarını istedi. Kadın kıyafetleri, Kanun Banovan tarafından düşünülen diğer konulardan biriydi. Siyah çarşaf giymek ve peçe takmak, aydınlanmış kadınlar tarafından çoktan terk edildi. Ancak küçük kasabalarda ve köylerde yaşayan kadınların bu tür bir örtüyü terk etmek için daha fazla zamana ihtiyacı vardı. Kanun Banovan, kadınları önceki giyim tarzını terk etmeye ve yeni giyim şeklini kabul etmeye davet ediyordu. Bu merkezin kadınları, siyah çarşafı ve peçeye bir kenara bırakmaları için ailelerini ikna etti. Her gün daha fazla kadın eski örtüsünü terk ediyorlardı. Bu kadınlar

¹¹⁷⁷ Khotbehaye Kanun Banovan (Kadınlar Kulübüne Ait Konuşmaları), s. 4.

¹¹⁷⁸ Khotbehaye Kanun Banovan (Kadınlar Kulübüne Ait Konuşmaları), s. 11.

aynı zamanda diğer kadınları da yeni giyim tarzını giymek ve eski örtüyü terk etmeye çağırıyorlardı.¹¹⁷⁹

Rıza Şah ilk önce modern tarzdaki değişikliklere yöneldi ve bu durumda da temel attı. Kaçar döneminde batıl inançlardan İran toplumu o kadar etkilendi ki, bütün bu değişim faaliyetleri halk üzerinde çok fazla etkiye sahip değildi. Aynı zamanda sömürge ülkeleri de İran'ı kolayca kaybetmek istemiyorlardı ve Rıza Şah'ın bu konudaki yaptıklarına karşı çıkıyorlardı. Rıza Şah'ın kısa sürede İran'da yaptığı reformlar gözden kaçmıyordu. Ne yazık ki bazı tarihçiler, dini fanatiklere o kadar yaklaşımlar ki, Rıza Şah'ın yaptıklarını hepsini unutup yalnızca kadınların giyim tarzını değişiklik haline getirdiğini incelediler. Rıza Şah, İran'ın modern tarihinin babası olduğu kousunda daha az yazar karşı çıkabilir. Rıza Şah, İranlı kadınların toplumun yarısı olduğunu bilip onları özgürlük haklarına sahip olmaları için teşvik ediyordu. Kadınların topluma katılımı o kadar etkiliydi ki eğer muhalefet dini fanatik olmasaydı, kadınlar o dönemde diğer hakları da sahip olabilirdi. Ancak dikkat çekici olan, İran toplumunun henüz reformların değerini bilmemesiydi. Bu sebeple İran'da saltanat yerine cumhuriyet sisteminin getirilmesi ve kadınlara özgürlük verilmesi gibi reformlara karşı dini fanatikler tarafından ayaklanmalar ortaya çıkıldı ve böylece Rıza Şah'ın bu konuda reformları başarısız oldu.¹¹⁸⁰

Muhammed Rıza Pehlevi'nin, İran'daki saltanatı öncekinden farklıydı. Bu dönemde unutulmuş kadın hakları yeniden canlandırıldı ve bu nedenle de bu dönem önemliydi. Muhammed Rıza Şah, babasının bu konudaki deneyimlerini kullandı ve reform yapmaya devam etti ancak hedeflerine ulaşmak için baskıları daha azalttı. Bu dönemde kadınların faaliyetleri devam etmişti. Bu faaliyetleri yapanların bir çoğu kraliyet ailesinin kadınlarıydı. Muhammed Rıza Şah'ın eşi Farah Diba, kadınların sosyalleşmesinde ve ilerlemesinde önemli rol oynadı. Onun yaptığı bazı aktiviteler bu bölümde incelenmektedir. İnsanlara yardım, Farah'ın ana hedeflerinden biri olmuş, bu nedenle hayır kurumları kurmuştu. Tahran'dan sonra, Farah Diba'nın yardım kongresi

¹¹⁷⁹ Bamdad, Dar İran, s. 91.

¹¹⁸⁰ Hamideh Sedghi, **Women and Politics in Iran (Veiling, Unveiling, And Reveiling)**, Cambridge, United States, 2007, ss. 71-76.

Tebriz eyaletinde kurulmuştu. Farah Diba Tebriz’de başkalarına yardım etmek için toplanan kadınlara teşekkür etti. Tahran’da ilk kurulan bu kongre bundan sonra İran’ın tüm şehirlerinde oluşmaya başladı.¹¹⁸¹ Farah’ın faaliyetleri bununla sınırlı değildi. Kadınlara bağlı olan diğer faaliyetlerde de Farah Diba’nın destek sağlıyordu. Yönettiği diğer örgütler arasında Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi¹¹⁸² idi.

Kadınları desteklemenin yanı sıra yetim çocuklara bağlı olan eğitim ve diğer konularla da ilgilendi. Farah Diba’nın hedefi, İran’ın üzüntüsünü bitirmektir. Bu amaca ulaşmak için birçok iş yapıyordu. Örneğin onbirinci sanat festivaline katılmak üzere Şiraz’a gitti. Şiraz’daki Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi Derneği başkanıyla konuştu. Bu toplantıda Bayan Nasr İsfahani, Şiraz’daki Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi tarafından işletilen bir aile binasının inşası hakkında bir rapor hazırladı. Bu binanın inşaa etmesinin amacı, yetim çocuklara yardım etmektir.¹¹⁸³

Bu toplantılarda Farah Diba’nın desteğiyle yetimlere yardım sağlanmış, ayrıca yatılı okullarda okuyan öğrencilerin akademik ve eğitim ortamlarını zenginleştirmeye yönelik faaliyetler hazırlandı. Çocukları mutlu etmek için programlarda rekreasyonel ve bilimsel kamplar düzenlendi. Bu kamplardan biri de Şahsavar’daki eğlence kampıdır. Kamp 28 Ağustos 1976’da yapıldı ve 15 gün sürdü. Bu kampa Sari, Birjand ve Gorgan kentlerinde 147 öğrenci katıldı. Bu kampa benzeyen Kerman, Bam, Buşehr, Gonbad ve Mahabad’da 95 erkek ve 88 kız öğrenci ile kuruldu.¹¹⁸⁴ Bu kampta öğrenciler sadece eğlenmediler, kamptayken farklı sanatlar ve meslekler öğreniyorlardı. Farah Diba’nın kuruğu bu örgütler, konserler, gösteriler gibi işleri de düzenliyordu. Örneğin Tahran’da Ağustos 1976’da Niavaran Parkında bir konser düzenlendi. Bu konser herkes için açıktı. Bu nedenle de birçok kişi katıldı. Halkın mutluluğu için yerel ve uluslararası gösteriler yapıldı.¹¹⁸⁵ Farah Diba açıklandığı gibi kadınların tüm faaliyetlerine dikkat etti. Farah Diba, kadınların faaliyetlerinin özenle yapılması gerektiğine dikkat çekti. Bu nedenle ekonomik ve sosyal kalkınma alanında yeterince zaman kaybedildiğinden bahsedip

¹¹⁸¹ **Zanrouz**, 9. Sayısı, 1. Yıl, 1343, s. 2.

¹¹⁸² Refah ve eğitim kurumu

¹¹⁸³ **Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi Farah Pehlevi**, 3. Sayısı, 2536, s. 1.

¹¹⁸⁴ **Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi Farah Pehlevi**, 3. Sayısı, Şahrivar 2536, ss. 2-3.

¹¹⁸⁵ **Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi Farah Pehlevi**, 3. Sayısı, 2536, ss. 1-2.

düşünce ve dikkatle yapılmasını söyledi. Çünkü ona göre, İran modern bir ülke konumuna ulaşmak için yeterli zaman kaybetti. Bu nedenle kadınların faaliyetleri, Farah Diba, Muhammed Rıza Şah Pehlevi ile birlikte birçok etkinliğinde ve konuşmalarında görülmüştü. 1960 yılının Nisan ayında, Muhammed Rıza Şah ülkenin güzel sanatlar fakültesini ziyaret etti. Bu ziyarette, Farah Pehlevi, diğer birçok yerde olduğu gibi, burada da şaha eşlik etti.¹¹⁸⁶

Farah Pehlevi'nin faaliyetleri yalnızca İran halkının değil, aynı zamanda dünyadaki birçok ülkenin de dikkatini çekti. Farah Pehlevi'ye her alanda, özellikle İranlı kadınların ilerleyişindeki verimli faaliyetlerinden dolayı, diğer ülkeler tarafından ona madalya ve fahri unvanlar takdim edildi. Bu madalyalar ve fahri unvanlar arasında en ünlüleri, İtalya'nın kadınlara verdiği 'Sanjaghak Talaii'¹¹⁸⁷ ve Fransanın kamu çalışmaları faaliyetleri için Farah Pehlevi'ye verdiği 'Deyham Mardomi'¹¹⁸⁸ unvanları da vardı.¹¹⁸⁹ Farah Pehlevi sadece kendisi çalışmadı. Diğer kadınları da faaliyete geçmesini istiyordu. Kadınların hiçbir şey yapmasına izin verilmediği dönemlerden bahsedildi. Kadınların elde ettikleri durumu bilmelerini, kendilerinin ve ülke ilerlemelerinin faaliyetlerine devam etmelerini istedi. Uluslararası kadın konseyinde bir konferansta, kadınların ilerlemesinin ülke ekonomisi ile ilgili olduğunu belirten insanlara, Farah Pehlevi şöyle cevapladı: "Bir zamanlar kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği ekonomik ve sosyal kalkınmaya bağlanıyorlardı. Fakat şimdi kadınların eğitime, özellikle de yükseköğretime ulaşma ve işlerini edinmenin aynı gelişimin ilk aşamalardan biri olduğu açıktır."¹¹⁹⁰ Farah Pehlevi'ye ek olarak annesi Farideh Diba da kadınları cesaretlendirmede etkili oldu. Rıza Şah Pehlevi'nin kızı Şams Pehlevi de İran'daki siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetlere yönelen diğer kadınlar arasındaydı. Rıza Şah döneminde, Şir va Khorşid teşkilatının kadın kısmı Rıza Şah'ın eşi tarafından yönetildi. Kraliçe bu teşkilatının yönetilmesini Şams Pehlevi'ye verdi. 1941'de Şams'ın kız kardeşi Aşraf Pehlevi, kısa bir süre için organizasyona başkanlık etti. Ancak kısa bir dönem sonra yeniden Şams Pehlevi bu

¹¹⁸⁶ Rouydadhaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 37.

¹¹⁸⁷ Altın Yusufçuk

¹¹⁸⁸ Halkın Tacı

¹¹⁸⁹ Dadkhah, s. 39.

¹¹⁹⁰ Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s.123.

teşkilatın başkanı oldu.¹¹⁹¹ Şir va Khorşid Örgütü önceki yıllarda İran tarafından biliniyordu. Ancak 1922’de İran’da resmi olarak kuruldu. Dr. Amir Alaam’ın bu konuda gösterdiği çabalar önemliydi. Avrupa’dan döndükten sonra bu teşkilatın çalışmalarına hız verildi. Bu teşkilatın ilk faaliyeti Meşhed’deydi. Bojnourd’da¹¹⁹² meydana gelen deprem, teşkilatın faaliyete geçmesi için bir faktör oldu.¹¹⁹³

Şir va Khorşid teşkilatının kadın bölümünün ilk konferansı 5 Ocak 1931’de Şams Pehlevi tarafından Aâj¹¹⁹⁴ salonunda yapıldı. Şams Pehlevi bu konferansta konuştu ve kadınlardan bu teşkilattta yer almalarını istedi. Bu teşkilatın hayır işleri yapan kısmı kadınların daha fazla katılımı gerektiği yerlerdendi. Şams Pehlevi kendisi ise bu bölümde çalışmaya başladı.¹¹⁹⁵ Muhammed Rıza Şah’ın bir başka kız kardeşi olan Aşraf Pehlevi, bazı örgütler ve yardım eden derneklerin başı olan Pehlevi ailesinin kadınları arasındaydı. 1942’de kurulan İranlı Kadınlar Derneği, 1956’da kadın örgütü olarak değiştirildi. Bu örgüt uluslararası insan hakları örgütü tarafından yayınlanan bir bildirgenin savuncusuydu. Kadınlarla ilgili konulara öncelik verildi. Faaliyetleri arasında etkin köken ayrımcılığının ortadan kaldırılması, kadınların eğitimi ve bu konudaki makalelerin yayımlanması da vardı. Bu örgütün en önemli amaçlarından biri kadınları eğitmek ve kırsal kesimdeki kadınlara, küçük kasabalara ve köydeki kadınlara hizmet etmektir. Bu örgüt için kadınların bilinç düzeyini yükseltmek çok önemliydi. Kaynaklara göre Aşraf Pehlevi bu örgüt içinde halka çok yardım ediyordu.¹¹⁹⁶ Aşraf Pehlevi, İran’daki kadınları uyandırmak için birçok çaba sarfetti. Konuşmalarından birinde şöyle dedi:

İranlı kadının değeri ve ülkesine hizmet etme kabiliyeti şimdiye kadar takdir edilmedi. Kırsal kesimdeki kadınlar, üretim çalışmalarının büyük bir bölümünü kapsıyor. Şehirlerde de kadınlar kamu ve sosyal çalışmalardan büyük bir pay almıştır. Hem şehirlerde hem de köylerdeki kadınlar, aile hayatının ve gelecek nesillerin yetiştirilmesinin ana faktörü rolünü oynasalar da, sosyal hayatta uygun bir yere sahip olamadılar. İran kadın örgütü, hedeflerine daha iyi ulaşmak için, tamamen siyasetten uzak durmaya karar verdi ve bu nedenle siyasi meselelere

¹¹⁹¹ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 286-287.

¹¹⁹² Horasan eyaletinin bir şehri

¹¹⁹³ Nozhat Ahmadi, Hemayat Zanan Vaghef Az Jamiyate Shir va Khorshid Sorkh İran (Vakıflarda görev yapan kadınların Şir ve Güneş gibi cemiyetleri desteklemesi), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, kavir, Tahran, 1390, ss. 29-30.

¹¹⁹⁴ fildişi

¹¹⁹⁵ Bamdad, İnghelab Sefid, s.3.

¹¹⁹⁶ Dadkhah, s. 35.

*müdahale etmeyecekti. Ancak bu örgütün hükümete tavsiyede bulunmasını ve İranlı kadınların yararına olan kuralların uygulanmasını önermesini engellemedi. Örgüt bu tavsiyelerde, İslam'ın öğretilerine ve sosyal gereksinimleri tamamıyla yapmaya çalışacaktır.*¹¹⁹⁷

Bahsedilen örgütler ve dernekler Muhammed Rıza Şah tarafından tanındı. Bu diğer kadınların çalışma hayatına girmelerini de teşvik etti. Şir va Khorşid Örgütü, Bonyad Pahlavi, Sazman Şahanşahi Khadamat İjtimai, Şoraye Şahanşahi bu örgütler arasındaydı.¹¹⁹⁸ Bu örgütleri Farah Pehlevi, Şams ve Aşraf Pehlevi başkanlık ediyordu. Muhammed Rıza Şah'a göre Pehlevi ailesinin kadınları, halka hizmet etmek için çaba gösterip zaman harcıyorlardı.¹¹⁹⁹

Ancak göz önünde bulundurması gereken nokta, hanımlar için kurulan bu derneklerin çoğu hayırseverlikle ilgiliydi. Bu, o sırada yaymlanan gazeteler tarafından da dikkate alınmıştı. Gazeteler bu örgütleri eleştiriyordu. Bu derneklerin dilencilikleri çoğaltığına inanıyordu. Kadınlar uygun derneklerde çalışmak ve haklarını almak yerine zamanlarını bu örgütlerde boşa harcıyorlardı. Bu örgütler yalnızca bazı okullarda çocuklar arasında giysi dağıtılmasını ve şehrin fakir semtlerinde çocuklara yardım etmelerini öğrendiler. Gazeteler bu olayları eleştirdi ve toplumdaki yoksulluğun bu yöntemlerle aşılamayacağını söyledi.¹²⁰⁰ Pehlevi ailesinin kadınlarının faaliyetleri, kadınların aydınlanmasında çok etkili olsa da, entelektüel kadınları ikna etmedi. Çünkü bu kadınlar, kadın haklarını arıyorlardı ve kurulan dernekler daha hayırlı işler peşindeydiler. Şimdiye kadar Farah Pehlevi ve Muhammed Rıza Şah'ın kız kardeşileri de dahil olmak üzere, Pehlevi ailesinde yaşayan kadınların rolü araştırıldı. Bir diğer önemli tartışma, o dönemde yaşayan diğer İranlı kadınların rolünün incelenmesidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İranlı kadınlar toplumda daha aktif hale geldiler. Şekillenen anti-sömürgeci hareketler İran'ın erkekleriyle birlikte kadınların varlığına yol açtı. Kadınlar bu yolda büyük çaba gösterdiler.¹²⁰¹ Onlar ülkenin işlerinde kendilerini erkeklerle eşit görüyorlardı bu nedenle

¹¹⁹⁷ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 122.

¹¹⁹⁸ Şir va Khorşid; Aslan ve Güneş örgütü, Bonyad Pahlavi; Pahlavi vakfı, Sazman Şahanşahi Khadamat İjtimai; Sosyal hizmetler kraliyet topluluğu, Şoraye Şahanşahi; kraliyet konseyi.

¹¹⁹⁹ Pehlevi, Vatanam, s. 368.

¹²⁰⁰ **Zanan Pişro**, 1. Sayısı, Ordibeheşte 1331, s. 5.

¹²⁰¹ **Zanan Pişro**, 1. Sayısı, Ordibeheşte 1331, s. 2.

faaliyetlerini çoğalttılar ve aynı sorumluluk duygusuna ulaştılar. Kaçar döneminde kadınlar haklarını alma arzusundaydılar. Birinci ve ikinci Pehlevi döneminde özlemlerine yaklaştılar. İkinci Pehlevi döneminde kadınlara çok dikkat edildi. Onların hastalıklarını tedavi için özel hastaneler inşaa edilmişti.¹²⁰²

Muhammed Rıza Şah babasının yerine geçtikten sonra zor yılları tecrübe etti. Başlangıçta halk tarafından kabul edilen Rıza Şah'ın yaptığı reformlara devam etti. Halkın desteğini kazanmaya niyetliydi. Bu toplumda bulunan kadınlar, Muhammed Rıza Şah'ın babası gibi kadınları destek vereceğini bildiği için kendi haklarını istediler. Kadınların talepleri başlangıçta sağlıkla ilgiliydi. Kadınlar, yetkililerden taleplerini istemeye başladılar.¹²⁰³ Bir kaç yıl önce zor koşullarda yaşayan ve sağlıklarına daha az dikkat edilen kadınlar, yaşamlarında batıl inançları bırakarak farkındalık seviyesine geldiler. Önceki dönemlerde aile dışındaki büyüklerin (kayınvalide, teyze, vb.) aile hayatı üzerinde etkisi vardı. Ancak Pehlevi dönemde aile hukuku daha belirgindi. Artık kadınlar daha bilinçli, kendi ailelerini kendileri yönetebilecek durumdaydılar. Kadınlar programlar sayesinde doğum kontrolünü öğrendiler. Bu bağlamda aileler arasında sağlık merkezleri tarafından doğum kontrol hapları ve prezervatifler dağıtıldı.¹²⁰⁴ Raporlar, kilinikleri ve hastaneleri ziyaret eden kadınlardan bahsediyordu. Onların sağlık sorunlarıyla daha fazla ilgilendiklerini göstermektedir. Örneğin İsfahan'dan gelen raporlar, Haziran ayında 525 kadının sağlık ve aile kliniğine gittiğini gösterdi. Ayrıca kadınlar sağlık konularında yapılan konferanslara da katıldılar. İsfahan'da yapılan konferanslardan birine katılan kadın sayısı 50'den fazla kişiydi. Bu merkezler ayrıca ücretsiz bebeklere süt tahsis etti.¹²⁰⁵ Zor zamanlarda yaşayan kadınlar, doğal ve sosyal haklarına kavuşmuşlardı. Kadının pozisyonundaki değişimi onların sabır ve sebatından kaynaklanıyordu. Yarım yüzyıl önce aşağılanmış olan kadınlara şimdi toplum tarafından saygı duyuldu. Bazı ülkelerde kadınların durumları hızla değişti. Kadınların çabaları bazen de amaçsız ve uygunsuzdu. Ancak bu hareketlerin temel özelliği, kadınların tarafından yapılan çabalar idi.¹²⁰⁶

¹²⁰² **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Eghtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535, s. 271.**

¹²⁰³ **Jahan Zanan, 24. Sayısı, 19 Ordibeheşt 1331, s. 7.**

¹²⁰⁴ **Zanan İran, 257. Sayısı, 13 Tir 1351, s. 6.**

¹²⁰⁵ **Zanan İran, 257. Sayısı, Tir 1351, s. 6.**

¹²⁰⁶ **Dadkhah, ss. 45-46.**

Her iki ülkedeki kadınlar farklı amaçlar için örgütler kurdular. Bu örgütler iki hükümet tarafından da destekleniyordu. Türkiye ve İran hükümetleri, kadınlarının ve ülkelerinin değişikliklerini diğer ülkelere göstermek amacıyla uluslararası kadın konferanslarına katılmaya ve kendi ülkelerinde düzenlemeye karar verdiler.

3.6. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ DEĞİŞİMLER

Osmanlı döneminde Balkan savaşları ve I. Dünya savaşı cephelerde erkeklerin varlığına yol açtı. Sonuç olarak birçok erkek çalışanlar savaş alanlara gitmek zorunda kalmış ve bu da kadınları işe alma gereğine neden olmuştur. Ayrıca Tanzimat'tan sonra kadınların öğretmen ve ebe gibi işlere girebildikleri de unutulmamalıdır. Bütün kadınlar için durum böyle olmasa da, kadınların ilk kez ev işlerinden başka işlere sahip olmalarına da bu dönemde izin verildi. Telefon idaresi gibi bazı idarelerde kadınların resmi istihdamı ise I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşti. 1913'te Bedriye Osman ilk kadın memur olarak çalışmaya başlamıştır.¹²⁰⁷

Kırsal kesimdeki kadınlar söz konusu olduğu dönemlerde tarlalarda erkeklerle birlikte çalışmaya devam etmişler. Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, birçok kadın ve çocuk küçük fabrikalarda ve atölyelerde çalışmaya başlamışlar. Hükümetin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e değişimi, önceki hükümetin ekonomik alanlarda zayıflıklarını ortaya çıkardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa hükümetlerine olan borçları ve I. Dünya Savaşı gibi savaşlardaki kayıplar, ekonomik zayıflıklarını artırdı. Hükümetin değişmesiyle birlikte Mustafa Kemal bu büyük sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

*Bu doğrultuda yapılan ilk iş, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. Bu bir ekonomik devrimdi. Yıllardır Türkiye ekonomisini gelişmesini ve bağımsızlığını engelleyen bir yapı ortadan kalkmıştı. Ardından 'Düyunu Umumiye İdaresi' tasfiyesi ile yabancı mali denetime son verildi. Artık ülke ekonomisinin gelişmesini engelleyecek hiçbir engel kalmamıştı. Ülke ekonomisini ve çalışmayı geliştirme işine gelmişti.*¹²⁰⁸

¹²⁰⁷ Bekir Bakan, **Türkiye'deki Kadın Hak İhlalleri**, İstanbul, Cinius yayınları, 2012, s. 148.

¹²⁰⁸ Önder Deniz, **Atatürk Dönemin'de Çalışma Hayatı Ve 3008 Sayılı İş Kanunu** (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İzmir, 2005, (İş Kanunu), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, s. 39.

Cumhuriyetin aylar önce İzmir’de yapılan İktisat Kongresi’nde işçilerin ekonomi ve çalışma koşulları ile ilgili konuşmalar yapılmıştır. Kongrede çalışma saatleri, yıllık izinleri ve işçi sigortası gibi konular tartışılmıştı. Çalışan kadınlar ve sorunları bu kongrede tartışılan bir diğer konu idi.¹²⁰⁹ 1924’te ilk kez işçiler için bir gün tatil yasası çıkarılmış, kanunda işçi hakları hakkında ilk kez bir konu ortaya konulmuş olsa da, bu gelecekte işçilerin çalışma hayatında değişiklikleri vaat ediyordu.¹²¹⁰

1924’te hükümet, Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey’in başkanlığında, en gelişmiş ve en yetkin Avrupa iş yasalarını tanımak, bunları Türkçeye çevirmek ve Türkiye’ye uyarlanmış bir tasarı hazırlamakla görevli bir komisyon kurdu. Kadınların çalışmasını korumaya yönelik bir dizi hükümler içeren bu tasarı, örneğin hamile kadınlara doğumdan önce dört, doğumdan sonra altı hafta ücretli izin hakkı tanıyıyordu, Büyük Millet Meclisi’nce reddedildi.¹²¹¹

Türkiye’de iş kanunu henüz uygulanmamış olsa da, kadınlar diğer alanlarda da çalışmaya devam etmişler. Öğretmenlik mesleğinde bulunan kadınlara ek olarak, diğer alanlarda çalışmalarına ilk kez başlayan kadınlar da vardı. Diş hekimi olarak diplomasını alan ilk kadın Ferdana Bozdoğan Erberk idi. Bu alanda 1924’te başarılı olmuş ve Türkiye’de ilk kez kadın diş hekimi olarak tanındı. Türkiye’de ilk kez doktor, belediye başkanı, pilot vb. işlerde çalışan kadınlar da bulunmuştur. Örneğin 1933’te Gül Esin, muhtar olarak işine başlayan ilk kadın idi.¹²¹² Mustafa Kemal’in manevi kızı olarak bilinen Sabiha Gökçen, ilk kadın çalışanlar arasında yer aldı. Sabiha Gökçen, Mustafa Kemal’in desteğiyle büyük başarıları elde etti. Türkiye 1934’te Balkan Paketi’ne katıldığında, dostluğunu göstermek için sembolik bazı işleri yaptı. Örneğin Türkiye’nin ilk kadın pilotu olarak bilinen Sabiha Gökçen bu olayı kutlamak ve Mustafa Kemal’in Türkiye ve Türk kadınlarının gelişimindeki başarılarını göstermek için Balkan başkentlerinin üzerinden uçakla tek başına bir tur attı.¹²¹³ Kadınlar aynı zamanda erkeklerin yeni başladığı mesleklerde de girdiler. Örneğin Türkiye’de otomobil yarışında

¹²⁰⁹ Tuncar, s. 50.

¹²¹⁰ Önder Deniz, “Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı”, ÇTTAD, VI. 15, 2007, SS. 131-150, s. 139.

¹²¹¹ Caporal, II. Cilt, s. 18.

¹²¹² Bakan, s. 149.

¹²¹³ V. Findley, s. 263.

ilk başarılı olan kadınlardan biri Sâmiye Cahid oldu. Sâmiye Cahid erkek sürücüler arasında otomobil yarışında birincilik kazanmayı başarmıştır.¹²¹⁴

Kadınların Osmanlı döneminde sinema arenasına girmelerine izin verilmemişti. Cumhuriyet döneminde sanata sadece Atatürk'ün dikkatini çekmemiş, aynı zamanda kadınların da dikkatini çekmişti.¹²¹⁵ Kadınlar bu dönemde sinema alanına da girdiler. Ateşten Gömlek filminde ilk kez Türk-Müslüman kadın rol oynamıştı. Bedia Muvahhit ile Neyyire Neyir başrolde oynayan ilk Türk kadınlardır. Böylece kadınlar Atatürk'ün desteğiyle bu alanda da söz sahibi olmuşlardı.¹²¹⁶ Kadınların 1950-1960'lı yıllarda da sinemadaki rollerine devam ettiler. Fakat bu dönemdeki filmlerde kadının rolü eş-anne gibi rollerle sınırlıydı.

1950'li yıllar dünyada Amerikan hayat tarzının sinema vasıtasıyla toplumsal hayata girdiği yıllardır. Marshall yardımıyla birlikte Türkiye'de Amerikan tarzı yaşam biçimi sinema ve gazeteler yoluyla kendini göstermeye başlamıştır. 1950'lerden sonra kadının meslek sahibi olarak statü kazanabileceği imajı ertelenerek, doğrudan prestij kadının güzelliği ve bedeni üzerinde odaklanır. Böylece 1950'lerin ve 1960'ların kadını 'Cemiyet Haberleri' başlığı altında balo, çay ve defilelere katılabilmesi için şık ve güzel kıyafetler giymesiyle ancak kendine bir yer edinebilir duruma gelir.¹²¹⁷

Kadınların toplumdaki rolü sinema vasıtasıyla değişmeye başlamıştı. Zaman geçtikçe ve Türkiye'nin ekonomideki konumu değiştikçe yeni iş kanunları çıkarıldı. Bu kurallardan biri 1930'da ortaya çıkmaya başlamıştır. Hıfzıssıhha olarak bilinen bu kanun ilk olarak çalışan kadınların ve çocukların sağlığını ele aldı. Kanun, hamile kadın işçilerin doğum izni ve uzun saat çalışan çocukların durumuna odaklanmıştır.¹²¹⁸ 1930'da sanayileşmiş ülkelerinin faaliyetlerine tanık olan Türkiye, daha iyi bir duruma sahip olmak için çaba gösterdi. Bu bağlamda fabrikaların, atölyelerin ve diğer üretim alanlarının faaliyetlerine dikkat edildi. Türkiye'yi sanayileşmiş ülkeler arasında yerleştirmek için

¹²¹⁴ Burak Çetintaş, "Türkiye'nin İlk Kadın Otomobil Yarışçısı Sâmiye Cahid Hanım", Tarih Dergisi, Nisan 2009, 184. Sayı, s. 64.

¹²¹⁵ Yalçın Lülecı, "Erken Cumhuriyet Döneminde Atatürk Ve CHP'nin Sinema Politikası", Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 31. Sayısı, 2018, SS. 222-248, s. 225.

¹²¹⁶ Lülecı, s. 228.

¹²¹⁷ Hilal Karavar Öz, "Cumhuriyet Dönemi Türk Sinemasında Kadın Temsili", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 62, 2018, SS. 143-180, s. 147.

¹²¹⁸ Tuncer, s. 225.

çalışanların hakları, işverenlerin hakları, çalışma saatleri vb. konulara dikkat etmek gerekiyordu. Bu nedenle 1936'da 3008 sayılı iş kanunu ortaya konulmuştur.¹²¹⁹

Yasa ayrıca çalışan kadınların ve çocukların durumuna da değindi. Örneğin 25. Maddenin 1. Fıkrası hamile çalışan kadınlara atıfta bulunmaktadır. “Kadın işçilerden gebe olanların, doktor muayenesi neticesinde, doğumun vuku bulması muhtemel görülen tarihten üç hafta evvel ve doğumdan sonra üç hafta müddetle çalışmaları yasaktır...”¹²²⁰ Çalışma saatleri ve kadınların ve çocukların çalışmalarına izin verilmeyen yerler de dahil olmak üzere diğer konular da yasaya tabidir. Yeraltı işlerde, madenlerde ve benzer yerlerde kadınların ve ayrıca 18 yaştan küçük olan erkeklerin çalışması 49. Maddede yasaklanmıştır.¹²²¹ Bu kanunda yıllarca tartışılan konulardan biri 72. Maddesiydi. 1936'da çıkarılan kanun ‘Grev ve Lokavt’ hakkını yasakladı. Bu konu bazı gruplar tarafından iyi karşılanmamıştır.¹²²² Sonraki yıllarda Türkiye’de iş hukukunun değiştirilmesine yeniden ihtiyaç duyulmuştu. Bu nedenle 4772 kanunu 1945’te ortaya çıkmıştı. Bu yasa 1936’daki çıkarılan yasa gibi kadınların çalışmalarına da önem vermişti.¹²²³ Bu kanunda öngörülen konulardan biri de işçilerin sigortası idi. İş kazaları ve meslek hastalıkları işçileri endişelendiren konular arasındaydı. Yasanın kabul edilmesiyle, işçiler çalışmaları hakkında kendilerini daha güvende hissedebilmişlerdi. Yasa ayrıca, özellikle hamilelik sırasında çalışan kadınlar için sigorta da içeriyordu.¹²²⁴ Fakat bu kanun 4 Ocak 1950’de kabul edilmiş ve kadınlar Hastalık ve Annelik sigortasına sahip olmuşlardı. Bu bağlamda çalışan kadınlar hamilelik ve hastalık durumunda işlerini kaybetmekten endişe etmiyorlardı.¹²²⁵ Türkiye’de iş kanunun değişmesi yıllar sonra tartışılan konular arasında yer almaktadır. II. Dünya Savaşı ve Türkiye’deki otorite değişiminden sonra, özellikle çalışma alanında yeni yasalar kabul edilmişti. 1963’te yeni anayasa ‘Grev ve Lokavt’ hakkını tanımış ve bu kanun sendikalar tarafından kabul edilmişti.¹²²⁶ Kadınların iş

¹²¹⁹ Deniz, İş Kanunu, s. 49.

¹²²⁰ **Türkiye Cumhuriyet Resmî Gazete**, 15 Haziran 1936, sayı. 3330, s. 6624.

¹²²¹ **Türkiye Cumhuriyet Resmî Gazete**, 15 Haziran 1936, sayı. 3330, s. 6627.

¹²²² Deniz, İş Kanunu, s. 49

¹²²³ Caporal, II. Cilt, s. 40.

¹²²⁴ **Türkiye Cumhuriyet Resmî Gazete**, 60517. Sayısı, Temmuz 1945, s. 9022.

¹²²⁵ Tuncer, s. 242.

¹²²⁶ Oya Baydar, **Türkiye’de Sendikacılık Hareketi**, Friedrich Ebert Stiftung(FES), İstanbul, 1998, s. 6.

hukukunda kazandıkları hakların yanı sıra, diğer alanlarda da ilk olarak bazı mesleklere sahip olmaya başlamışlardı.

1954, Prof. Dr Nüzhet Toydemir Gökdoğan, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi dekanlığına seçilerek ilk kadın dekan oldu. Gökdoğan, Fen Fakültesinin Astronomi Enstitüsüne tayin edilen ilk Türk doçenti olmuştu. 1957, Türk ordusunun ilk kadın doktor subayı Dr. Sema Aran, teğmen rütbesiyle göreve başladı. 1971, ilk kadın bakan Dr. Türkan Akyol atandı. Akyol aynı zamanda ilk kadın rektördü.¹²²⁷

Kadınlar Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında birçok işe başlamış ve Osmanlı döneminde onlar için yasaklanmış diğer işlere de zamanla katılabilmişlerdi. Bu başarı sadece erkeklerin desteğiyle değil, aynı zamanda kadınların kendi sarf ettiği çabaları ile gerçekleştirmişti. Pehlevi döneminde kadınlara daha fazla özgürlük tanımıştı. Kadınlar daha çeşitli işlere girebildiler. Gazeteler, kadınlar hakkında en ufak bir korkuya sahip olmadan yayımlar yaptılar. Kadınların adı sadece harem kelimesi ile duyulmadı ve kadınlar sosyal aktivitelere de katıldılar. Kadınların çalışması ile ilgili ilanlar gazetelerde yayımlandı. “Nakışla ilgilenen bayanlar; vaktinizi boşa harcamayın, kendiniz için, çeşitli nakışlar ve diğer istediğiniz şeyleri Jahannema sokağından alın. Çok uygun fiyatlarımız var ve siparişleriniz de kabul edilir.”¹²²⁸ Bu ilan gazetelerde kadın çalışmasının gelişimi için düşünülen propagandalardan biriydi. Belirtildiği gibi toplumdaki kadınlar üniversite öğretmeni, doktor, aktris de dahil olmak üzere çeşitli işlere girebildiler. Cehalet barajı entelektüeller ve Rıza Şah tarafından kırıldı. Böylelikle kadınlar haklarından çok olmasa bile yararlanabildiler. Birinci Pehlevi döneminde kadınların diğer alanlardaki faaliyetleri devam etti. Kaçar döneminin sonundan itibaren kadınların arasında sinema ve tiyatro gibi faaliyetler dikkat çekici bir hale geldi. ‘Anjoman Kheyriyeye Khavatin’¹²²⁹, Kaçar döneminde kadınların pozisyonu değiştirmeye amaçlayan bir gruptu. Bu derneğin kadınlar için yaptığı işlerden biri, Atabak Park’ta kadın sinematografisinin oluşturulmasıydı. Bu olay 1910’da gerçekleşti ve kadınların sinemaya dikkatini çekmesine sebep oldu. Bu faaliyetler 15 yıl sonra sonuçlandı. Haziran 1925’te kadınlar

¹²²⁷ Bakan, s. 149.

¹²²⁸ **Tajadod İran**, 1140. Sayısı, 6. Yıl, 26 Azar 1311, ss. 2-4.

¹²²⁹ Kadın yardımlaşma derneği

Tahran'daki Şeyh Haddi Caddesi'nde kendileri için sinematografi kurdular. Kadınlar bu amaca ulaşması, Anjoman Javanan İran¹²³⁰ tarafından desteklendi.¹²³¹

Sinemanın tanıtımı için çalışmalar başlatılmıştı. Sinemaya kadın katılımcıların bilet alabilmesi için ayrı bir gişe de vardı. Kadınları sinemaya gitmeye teşvik etmek için reklamlar verildi. Kadın sineması için biletler, Lalezar sokağı, Tahran kütüphanesi, Naseriyeh sokağı gibi yerlerde satılıyordu. Kadınlara sinemada oturması için rahat koltuklar ve güzel filmler olduğu söylendi. Bu ilanlarla kadınların daha da sosyalleşmesini istendiler.¹²³² Pehlevi döneminde kadınların faaliyeti desteklendi. Bu Kaçar döneminin tam tarsiydi, kadın sinemalarına fanatikler tarafından saldırılıyordu. 1931'de bu dini fanatikler çalışmaya devam ediyorlardı. Örneğin İsfahan'da kadınlar hala sinemaya gitmeleri izin verilmiyordu.¹²³³ Rıza Şah'ın ve entelektüellerin çalışmalarının önemi bu durumda daha belirgin hale geliyor. Rıza Şah'ın ve entelektüellein reform yapma çabalarına rağmen, hala toplumu etkileyen dini fanatiklerin düşüncesi görülüyordu. Tüm bunlara rağmen, kadınların sinemaları genişlemeye başladı. Peri sineması ve Noo Tiyatro¹²³⁴, 1929'da kurulan yerler arasındaydı. Noo Tiyatro sadece bir yıl aktifti. Sinemaya ek olarak, kadınlar tarafından başka etkinlikler de düzenlendi. Opera, ilk defa İran'da Pari Aghayof tarafından başlatıldı.¹²³⁵ Kaçar döneminde, Hanbabahan Motazedi gibi insanlar sinema alanındaki çalışmalarını ertelediler. Ancak 1928'deki Pehlevi rejimi sırasında bu insanlar çalışmalarına tekrar başladılar. Hanbabahan Motazedi, kadınlar için sinema kurulması önerisini kabul etti. Bu öneri Albay Ali Naghi Han Vaziri tarafından verildi.¹²³⁶

Önceki yıllardan farklı olarak, bu kişinin yeniden etkinliği başarılı olmuştu. Aydınlanmış kadın ve erkeklerin bu zaferde önemli bir payı vardı. Hanbabahan Motazedi, kadınlar ve erkekler için karşık bir sinema kurmaya karar verdi. Bu olay 1928'de gerçekleşti. Entelektüel kadınlar bu konuya karşı çıkmadılar. Çünkü ayrı bir salon

¹²³⁰ İran gençlik Birliği

¹²³¹ Kouhestaninejad, s. 28.

¹²³² Kouhestaninejad, s. 200.

¹²³³ Kouhestaninejad, s. 145.

¹²³⁴ Yeni tiyatro

¹²³⁵ Habibian, s. 104.

¹²³⁶ Omid, s. 89.

talebinin kadın ve erkek sinemalarının ayrılmasına yol açacağını biliyorlardı. Peri sineması Mokhber al-Devle Meydanı'nda inşaa edildi. Sinemaya gitmek kadınlar için normal bir konu haline geldi.¹²³⁷

Aydınlanmış kadınlar bu işte Hanbabahan Motazedi'e yardım ettiler. Çünkü bu aydınlanmış kadınlar, dini fanatiklere sinemaya gitmelerini engellemek için bir mazeret sunmak istediler. Bu sinemaya karşı küçük bir muhalefet olsa da fanatiklerin bahanesinin daha geniş olacağını ve sinema inşaaasını başarısızlığa ve kapanmaya yol açacağını biliyorlardı. Kadınlar, Hanbabahan Motazedi'ye verdiği desteğin ardından Ali Vakili gibi insanları yeni sinema kurmaya teşvik ettiler. Bu konuda gazetelerde ilanlar yayımlandı. Ali Vakili'nin sinema konusunda gösterdiği çabalar kadınların dikkatini çekmedi. Ali Vakili bu çabalardan pişmanlık duymadı ve yeniden başka yolları denedi. Bu kez kadınlar için aynı salonda özel bir bölüm hazırladı. Ancak Grand adıyla tanınan Ali Vakili'nin sinemasıda kadın izleyiciler için hazırlanan bu bölüm boştu. Kadınların sinemada beklentisi bu değildi. Hanbabahan Motazedi sinemasının başarısında Albay Ali Naghi Han Vaziri'nin görüşünün faydalı olduğunu söylenmelidir. Kadınlar ve erkekler için olan sinema, kadın ve erkek karma bir salon açmadığı sürede hiç bir sinema başarılı olmayacağını söyledi.¹²³⁸ Hanbabahan Motazedi'in sinemasının başarılı olmasının nedeni de bu öneriye dikkat etmesiydi. Kadınların faaliyetleri de bu zaferlerde etkili oldu. Kadınlar asla taleplerini bırakmadılar. Mayıs 1935'te kurulan Kanun Banovan bu düşüncenin destekçilerden biriydi. Kaçar döneminde de birçok şair ve yazar yaşadı. 1906'da Tajmah Afagh Devle, Narimanof'un 'Nadir Şah' eserini Türkçe'den Farsça'ya çevirmiş olsa da Kaçar hükümetinin desteği olmadığı için bunun gibi faaliyetler çok değildi. Kaçar döneminin aksine, Pehlevi döneminde kadınların faaliyetlerine destek verildi. Kanun Banovan'ın sinemaya bağlı olduğu kısmı, Sedigheh Devlatabadi tarafından yönetildi. O zamanlar, Sedigheh Devletabadi, kadınlar tarafından oynayan senaryoları da yazdı. Bu senaryoların konusu kadınların farkındalığı için yazılmış bazı öyküler, tiyatrodaki lise kızları tarafından canlandırıldı. Pehlevi döneminde yaşayan entelektüel kadınlar, batıl inanç ve cehaleti ortadan kaldırmaya çalıştı. Bunlardan en ünlüsü Sedigheh

¹²³⁷ Omid, ss. 108-109.

¹²³⁸ Omid, s. 108.

Devletabadi idi. Kadınlara aydınlatmak için bütün yollara giriyordu. Sinema bu alanların en önemlilerden biriydi. Şamsaldin Behbahani'nin 'Nabard Aghel va Jahel', Sedigheh Devletabadi'nin 'Hesemadari', Habiballah Şahdar'ın 'Parvane va Khosro' gibi eserleri tiyatro ve sinema sahnelerinde oynayanlardı.¹²³⁹

Entelektüel sınıfta yaşayan insanlar, değişiklikleri iyi anladılar. Kendisi Kaçar Handanlığı mensup olan Setare Farmanfarmayan, Rıza Şah zamanında meydana gelen değişiklikleri bildirmişti. Saltanatın değişmesiyle birlikte kadınların sinemaya gitmelerine izin verilmişti. Setare Farmanfarmayan ve arkadaşları, sinemaya gidenler arasındaydılar. Onlar, kadınlara ait olan yerlerde oturup film izliyorlardı. Onlar sadece sinemaya gitmediler aynı zamanda Hollywood oyuncularının isimlerini de biliyorlardı.¹²⁴⁰ Kadınlar sinemaya gitmek için Ramazan ayını beklemesine gerek yoktu. Onlar artık serbestçe sinemaya gidebiliyorlardı. Rıza Şah'ın reformları birçok alanda kadınları serbest bırakılmasını sağlamıştı. 1939'da bir düşünce merkezi kuruldu. Bu merkezde şairler, yazarlar ve diğer entelektüeller toplanıyorlardı. Elbette bazı durumlarda bu örgüt sansür işlerini de yapıyordu. Örgüt tarafından yedi komisyon kuruldu. Bu komisyonlardan biri Seyyid Ali Han Naser Başbakanlığında yapılan bir gösteri grubuydu. 1938'de oyunculuk konservatuvarı statüsü hazırlandı. Konservatuvarın resmi kursları 120 öğrenciyle başladı. Bu öğrencilerin 12'si kızdı.¹²⁴¹ Rıza Şah'ın kadınlara verdiği destek, onların aktrist olarak rol oynamalarını da sağladı. Bundan sonra bu kadın oyuncular tiyatrolarında ve sinemalarında sahneye girdiler ve erkekleri kadın kıyafeti giyip onların rolünü oynamaktan kurtardılar. Kadınlar sadece sinema ve tiyatro sanatına ilgi göstermediler. Daha önce de söylendiği gibi, kadınlar eskiden beri şiirle ilgileniyorlardı. Duygularını ve gördüklerini yazmaktan zevk alıyorlardı. İran tarihinde edebiyat, İran halkının ayrılmaz bir parçasıydı. İranlı erkekler ve kadınlar bu sanata büyük ilgi gösterdiler ve birçok eser onlardan kalmaktadır. Kaçar döneminde, kadınlar sosyal ilişkilerde görülme de, şiirden vazgeçmediler. Nasıreddin Şah'ın tahtını birkaç günlüğüne oturan annesi, şiirle ilgilenen kadınlar arasındaydı.

¹²³⁹ Habibian, s. 112.

¹²⁴⁰ Farmanfarmayan, Manker, s. 164.

¹²⁴¹ Habibian, ss. 112-115.

“Akıllı erkek ve kadın
Her yerde onurludur
Bir erkek ya da kadın
Eğer bilinçsiz olsa
Dikenli bir çiçek gibi oluyor”
Bahsedilen şiir, ondan kalan şiirlerden biridir.¹²⁴²

Aydınlanmış kadınlar şiir ve yazı biçiminde diğer kadınları bilgilendirmeye teşvik etmeye çalıştılar. Kaçar dönemindeki son yıllarda ve Pehlevi döneminde yaşayan şairlerden biri Parvin Etesami idi. 17 Mart 1907’de Tebriz’de doğdu. Babası Yusuf Etesami bir bilim adamıydı. Parvin Etesami, babasıyla birlikte Tebriz’den Tahran’a gidip orda yaşamaya devam ettiler. O dönemdeki erkeklerin aksine, Parvin Etesami’nin babası, kızının eğitimini durduramadı ve hatta onun da bilim yoluna girmesini istedi.¹²⁴³ Parvin Etesami yalnızca şiir söylemedi. O şiirler biçiminde kadınları moderniste yönlendirdi. Şiirlerinde toplumun önemli konularına değindi. Bu konular toplumdaki birçok erkek ve kadın tarafından bilinmiyordu. Parvin Etesami sosyal aktivitelere de katılmış, şiirlerinin birçoğu dergilerde basılmıştı. Parvin Etesami’nin şiirleri, Nasvan Vatankhah, Peyk Saadat Banovan, Dokhtaran İran gibi dergilerde yayımlandı. Şiirlerinde kimsenin ifade etmeye cesaret edemediği konulardan bahsetti. Dini fanatikler, Parvin Etesami’ye bu tür şiirlerin ardından kâfirlik suçuyla atfedebilirdi. Ancak bu olay da şairin korkusuna neden olmadı. Şiirlerinden birinde, insan gözü ve kulakları için örtü gerekli olduğunu söyledi. Müslüman olmak ya da olmamak siyah çarşaf bağlı bir şey olmadığını belirtti.¹²⁴⁴

Parvin Etesami, Kaçar dönemini eleştirdi; Kadınlar temizlik yapmak ve erkeklere hizmet etmekten başka bir şey bilmeyen bir toplumdur. Onları batıl inançlar ile meşgul ettiler. Bu duruma karşı çıksalar, günahkârlar gibi muamele görürlerdi. Parvin Etesami, Pehlevi döneminin olaylarını da göz önüne aldı. Rıza Şah’ın kadınların giyim tarzı hakkında verdiği emrin ardından Parvin Etesami’ye atfedilen bir şiir kalmıştır;

¹²⁴² Dokhtaran İran (İranlı Kızlar), 6. Sayısı, 1. Yıl, Aban 1311, ss.15-16.

¹²⁴³ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Mayıs 1952, s. 20.

¹²⁴⁴ Naghs Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 67.

*Bundan önce İran'da yaşayan kadınlar sanki İranlı değildiler
Talihsizlik ve sıkıntılarda yaşıyordu
Hayat ve ölümü yalnız başına gerçekleştiriyordu
O yıllarda kadın mahkum gibiydi
Hiç kimse kadınlar gibi yüzyıllardır karanlıkta yaşamıyordu
Kadınlar gibi biri tapınağa feda edilmedi
Kadınlar mahkemelerde tanık olamıyorlardı
Kadınlar okula gitme ve erdem alma hakkına sahip değildi
Kadınların davaları cevapsız kalıyordu
Bu baskılar gizlice değil açıkça yapılıyordu...*¹²⁴⁵

Parvin Etesami, Kaçar dönemi ve Pehlevi dönemini karşılaştırdı. Rıza Şah ve onun yaptıklarını kadın kurtarıcısı olarak nitelendirdi. Malek al-Şoaraye Bahar da dahil olmak üzere diğer şairler, Parvin Etesami'nin cesareti hakkında yorum yaptılar. Şiir ve şair medeniyeti olan İran'da erkek şairlerin varlığı kimseyi şaşırtmıyor. Ancak bu güzel ve yetenekli tarzda şiir yazan bir kadın herkesi şaşırttı. Bu sebeple teşvik edilmeli ve övülmeye ihtiyaç duyulmalıdır.¹²⁴⁶ Evet, kendisini erkeklerden daha az görülmeyen ve haklarından bahseden bir kadın vardı. Birçok insan hala Kaçar döneminin düşünceleriyle yaşadığı zaman böyle bir cesaret ile konuşmak için çok büyük bir güce ihtiyaç vardı. Parvin Etesami bu cesaret ve güce sahip olan bu kadınlardan biri oldu. Yıllar süren acı ve ızdırap bu dönemde kadınların şiirine yansımıştı. Parvin Etesami, Manijeh Hamidi gibi birçok kadın şair bu dönemde yaşadı ve kadın özgürlüğü hakkında yazdılar.¹²⁴⁷

İran 1875'ten bu yana Kızılay'ı kabul etti ancak bu konuda hiçbir şey yapmıyordu. Rıza Şah zamanında Şir va Khorşid¹²⁴⁸ kurumu yardım etmek amacı için kuruldu. 2 Ağustos 1923'te ilk toplantısı Goestan sarayına yapıldı. Bu kurum sadece erkeklere ait değildi ve 5 Ocak 1931'de Şams Pehlevi başkanlığında kadınlar Şir va Khorşid'in ilk toplantısını yaptılar.¹²⁴⁹ İran'ı tümüyle bağımsız hale getirmek için kadınlar ve erkekler beraber çaba göstermeliydiler. İran'da havayolu endüstrisi de geliyordu. Bu alanda pilot

¹²⁴⁵ Parvin Etesami, **Ketap Şiir Parvin Etesami** (Parvin Etesami'nin Şiir Kitabı), Chapkhaneye Muhammd Ali Parvin, Tahran, 7. baskı, Bahman 2535, s. 153.

¹²⁴⁶ Dadkhah, s. 31.

¹²⁴⁷ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 61.

¹²⁴⁸ Aslan ve Kızıl güneş

¹²⁴⁹ **Rouyadadaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354**, ss. 3-10.

ekipler yetiştiriliyordu. 1940'lı yıllarda bu kurumlardaki kız ve erkekler pilotluk tekniklerini öğreniyorlardı.¹²⁵⁰

İran, Kaçar Hükümetinden kısa bir süre sonra hızla modern bir ülke olma yoluna girdi. Fransa'da ve diğer Avrupalı ülkelerde, kadın ve erkekler birlikte ilerlemeye başladılar. İran halkı da birinci Pehlevi döneminde değişmeye başladı ve Avrupa ülkeleri gibi modern olmayı istiyorlardı. Kadınlar sağlık kurumları gibi çeşitli yerlerde çalışıyorlardı. 1937 yasasına göre, İran halkının doğum belgesi, evlilik ve boşanma da dahil olmak üzere bütün işler devlet dairelerine devredildi. Alınan haklar kadınları mutlu etti ve nasıl diğer haklarını elde edecekleri düşüncesini yarattı. Kadınlar bu dönemde daha da birleştiler. Bu da hükümetin kendilerine verdiği destek yüzündendi. Hükümet kadınların temel hakkı yani özgürlük ve kadınların değerini tanımıştı. Kadınların başka haklar için mücadele etmeleri gerekliydi.¹²⁵¹ Bu sırada kadınların diğer yaptıkları arasında, kamu işleri için mülkünü bağışlanmalarıydı.¹²⁵² Bu konuyla ilgili ilk belge 1933 yılına aitti. Bu belgede Bayan Fatemeh Soutichi, Mazandaran'da bir hastane inşaa etmek için bütün mülkünü bağışlamıştır. Ayrıca Şir va Khorşid kurumu tarafından yönetildi.¹²⁵³ Kadınlar aniden bu entelektüel seviyelerine ulaşmadılar. Rıza Şah ve o dönemlerde yaşayan aydınlanmış kadınlar, diğer kadınları bu yola getirmek için bir sürü faaliyet gösteriyorlardı. Aydınlanmış kadınlar, kendilerini geliştirmek için örgütlere ve derneklere de gidiyorlardı. Dernek faaliyetlerine gelen kadınlar genellikle toplumun üst sınıfındaydılar. Bu derneklerde kadınlar sağlık ve meslek becerileri gibi birçok yeteneğe sahip oluyorlardı. Aydınlanmış kadınların bir kısmının aktiviteleri bunun ötesine geçti. Ayrıca erkek karşıtı eylemler de gerçekleştirdi. Feminist dernekler de kuruldu. Mısır'da 1923'te Bayan Hoda Şahravi, feminist kadın birliğini yönetti. Sedigheh Devletabadi ayrıca İran'da birkaç feminist örgüt ve gazete işletti.¹²⁵⁴

¹²⁵⁰ Mahbubi Ardakani, ss. 58-59.

¹²⁵¹ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 88.

¹²⁵² Genel kazanç; bütün halka yardım etmek için bir bağış.

¹²⁵³ Nozhat Ahmadi, Hemayat Zanan Vaghef Az Jamiyate Shir va Khorshid Sorkh İran (Vakıflarda Görev Yapan Kadınların Şir Ve Güneş Gibi Cemiyetleri Desteklemesi), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, kavir, Tahran, 1390, s. 32.

¹²⁵⁴ R. Keddie, s. 148.

Hükümet tarafından önceki günlerde gazetesi kapatılmış olan Sedigheh Devletabadi gibi kadınlar amaçlarından vazgeçmedi. Yeni hükümet desteğiyle sadece gazete faaliyetleri değil feminist olarak da çalışmaya devam ettiler. Rıza Şah döneminde kadınlar eğitim faaliyetlerine devam ettiler. Kadın öğretmenlerin sayısı arttı.¹²⁵⁵ Kadınlar çeşitli bakanlıklarda da çalışmaya başladılar. Bu bakanlıklardaki toplam erkek çalışan sayısı 70928 idi. Kadın çalışan sayısı erkeklerden daha az olup 4308'e ulaşmaktaydı.¹²⁵⁶ Kadınlar, Rıza Şah döneminde eğitim, sağlık vb. bakanlıklarda çalıştılar. Kadın çalışanların sayısı erkeklerden daha az olmasının sebebi ise dini fanatiklerin tepkileri idi. Rıza Şah kadınlara değer verdi ve sonraki yıllarda çalışma hayatındaki konumlarını değiştirecek zemini hazırladı.

Bu yıllarda dünyaya etkileyen ikinci dünya savaşı ortaya çıktı. İran da bu savaştan doğrudan etkilendi. Rıza Şah döneminde gerçekleşen ikinci dünya savaşı da İran'daki kadınları ve toplumun faaliyetlerini etkiledi. Hitler'in 1941'de Rusya'yı istila etmekle beraber ikinci dünya savaşı, İran'ın sınırlarına ulaştı. Bu savaş İran'ın sınırların arkasında kalmadı. Rıza Şah'ın Almanya'ya yaklaşımı, Rusya ve İngiltere'nin İran'a saldırmasına neden oldu. Onlar Rıza Şah'ı monarşiden çekilmeye zorladılar. Muhammed Rıza Şah, İran'ın tahtına babasının yerine oturttu. II. Dünya savaşı sırasında ve sonrasında İran'da birçok olay meydana geldi. 1941'den 1953'e kadar parlamento ve bakanlar yeniden çalışmaya başladılar. Tudeh partisi, liberal, muhafazakâr ve İslami hareketler gibi çok sayıda siyasi parti ortaya çıktı. Bazı liberal ve sol grupların kadınlar için programları vardı. Bazı İslami gruplar ise kadınlar için eski giyim tarzını geri dönmesini istediler.¹²⁵⁷ II. Dünya savaşı, kadınların eğitimi üzerinde derin bir etkiye sahipti. Savaş her alanda faaliyetlerini durdurdu. İkinci Dünya savaşı ile Birinci Dünya savaşı arasındaki fark, kadınlar ve erkekler yan yana çalışmalarıydı. Rıza Şah'ın reformları bu konuda görülmüştü.

Birinci Dünya Savaşından sonra savaşın tekrarlanmasını engellemek için Lahey Barış Topluluğu on dokuzuncu yüzyılda kuruldu. Ancak İkinci Dünya savaşı'nı

¹²⁵⁵ Eghbal, Yaghmayi, **Karname Rıza Şah Kabir Ya Bonyangozar İran Novin** (Büyük Rıza Şah veya Modern İran'ın Kurucusu), Edare Kol Negaresh Vezarate Farhang va Honer, Tahran, 1355, ss. 461-464.

¹²⁵⁶ 293/15121 SAKMA.

¹²⁵⁷ R.Keddie, s. 165.

engellemedi. İkinci Dünya savaşı'nda kadınlar ve çocuklar erkeklerle aynı felaketlere maruz kaldılar.¹²⁵⁸ İran'ın bu savaşta tarafsız kararını açıklamasına rağmen, İngiliz ve Rusya açgözlü ülkeler buna saygı göstermedi ve çıkarlarını korumak ve savaşın sonucunu değiştirmek için İran'a saldırdılar. Bu şekilde İkinci Dünya savaşı ülkenin sakin durumunu değiştirdi ve ülkede kaos yarattı. Özgürlük hareketi ve kadınların destekçisi 1941'de İran'dan ayrılmak zorunda kaldı. Dini fanatikler bundan faydalandı ve çarşaf giymeyi zorlamaya karar verildiler.¹²⁵⁹ Ülkedeki durum aniden değişti ve Rıza Şah'ın İran'ı ilerletme yönündeki bütün çabalarını ertelendi. Bu tam olarak, İngiliz ve Rus sömürge ülkelerinin istediği şeydi. İran'ı asla birleşik bir ülke olarak istemiyorlardı. Çünkü İran'ın bağımsızlık ve güçlü olduğu durumda onlara Hint okyanusu ve serbest suların yolu kapatılacaktı. Muhammed Rıza Şah, İkinci Dünya savaşı'nı Rıza Şah'ın hedeflerini engellediğini nitelendirdi.¹²⁶⁰ İran toplumundaki kadınların konumunu değiştirmek ve İran'ı daha ileri bir duruma yaklaştırmak için atılan adımlar sömürge ülkeleri tarafından ortadan kaldırıldı. Rıza Şah'ın yaptığı bazı reformlar fanatikler tarafından hoş karşılanmadı. Bu yüzden bu reformlar Rıza Şah'ın İran'dan kovulmasından hemen ardından görmezden gelinmişti. Rıza Şah'ın özellikle giyim tarzında reform yapma çabalarına rağmen, 5 Şubat 1942'de içişleri Bakanlığı tarafından bu reforma karşı bir genelge yayınladı. Bu genelgede geleneksel ve dini giyim tarzına saygı gösterdi. Rıza Şah'ın bu konudaki değişiminin başarısızlığı bu genelgeye yansıtı. Altı yıl önce kadınların sokağa peçe takmak ve çarşaf giymek girmeleri yasaklandı. Fakat şimdi, Rıza Şah'ın kovulmasıyla insanların alışkanlıklarının bir kısmı yeniden ortaya çıktı.¹²⁶¹

Tüm sosyal ilişkilerde kadınların özgürleşmesi gibi reformlar dini fanatiklerin isteği değildi. Bu nedenle Rıza Şah'ın sürgününe atıfta bulunarak, fanatikler tekrar faaliyete geçtiler. Rıza Şah'ın saltanatından önce Kaçar dönemine geri dönmeyi amaçlandılar. Bazı İranlı kadınların tavırları da, Rıza Şah'ın reformunu görmezden gelmek için dini fanatiklere cesaret verdi. İran toplumu bu dönemde iki kategoriye ayrılmıştı; Rıza Şah'ın reformlarını öven ve aynı yönde çabalayan bir toplum. Diğerleriyle

¹²⁵⁸ Bamdad, Dar İran, ss.7-8.

¹²⁵⁹ Bamdad, Dar İran, ss. 103-104.

¹²⁶⁰ Pehlevi, Vatanam, ss. 467-468.

¹²⁶¹ Rostami, s. 40.

batıl inançlarla ve dini fanatiklerin etkisinde kalmayı tercih eden ve Kaçar zamanı tarzında yaşamak isteyen gruptu. Tarihçiler de bu kategorilerden birinde yer alırlar ve bunlara eklenecek tek kategori muhafazakâr sınıftır. Rıza Şah'ın reformlarını tanımlayan Morteza Ravandi, onun bazı alanlarda başarısız olduğu sebeplerini şöyle anlatıyor:

İran'daki Batı medeniyetinin etkisinden sonra yalnızca eski İran gelenekleri değişmemiş aynı zamanda ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların sosyal statüsü bile değişti. Yarım asır önceden itibaren Rıza Şah emriyle zorunlu bir şekilde kadınlar peçeyi bıraktılar. Bu dönemde yeni yasaların sayesinde insanlar, hükümdarların tarafından gördüğü acılardan kurtardılar. Ancak o dönemin değişiklikler akıllıca, bilinçli, demokratik değildi ve kadınların çoğunluğunun taleplerine göre, onlar oluşmadı.¹²⁶²

Bu dönemde yapılanlar hakkında bilgi sahibi olmak için, tarafsız yazılmış kaynaklara ihtiyaç vardı. Ne yazık ki bu tür kaynakları bulmak çok zordur. Muhammed Rıza Şah döneminde kadınlar birçok alanda çalışmaya başlamışlar. Kadınlar ülkenin kaderini birçok yönden etkilediler. Köyde ve göçebe kadınlar ülkeye ekonomik alanlarda yardımcı oldular. İran'da kırsal kesimde yaşayan kadınlar ve göçebe kadınlar her zaman erkeklerle birlikte görülmüştü. Kırsal kesimdeki kadınlar ev sorumluluklarının yanı sıra tarım arazileri ile ilgili sıkı çalışmalar yürütmektedir. Bazı durumlarda kadınlar erkeklerden daha fazla ekonomik üretimde rol oynamıştı. Bunlar kırsal kadınların annelik duygusunu mahvetmedi. Ayrıca çocuklarına bakmak için çaba gösterdiler.¹²⁶³

Yukarıda belirtilen tüm değişikliklere rağmen bu dönemdeki İranlı kadınların, erkeklerin elde ettiği tüm haklara ulaştığı anlamına gelmez. Ancak önceki dönemde görülen fanatikler bu çağda daha azaldı. Bu dönemde kırsal kesimdeki kadınlar kocalarına yardım etmeye devam ettiler. Farah Pehlevi, Charmahal ve Bakhtiari köylerinden birine gittiğinde, köyün sessizliğini fark etti. Bu konuyu öğrenmek için soru sordu. Cevaben köyün adamlarının tarlaya gittiğinin ve bazı köy kadınlarının da onlara yardım etmeye gittiği duyuldu. Farah Pehlevi bu seyahatte oje süren bazı köylü kadınlar gördü. Onlarla konuştuğu zaman fark etti; bu kadınlar vali, belediye başkanı ve diğer yöneticilerin eşleri idiler. Onlar karşılamak için köye geldiler ve bu köyün kadın kıyafetlerini giydiler.¹²⁶⁴

¹²⁶² Ravandi, s. 211.

¹²⁶³ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheste 1331, s. 2.

¹²⁶⁴ Saibin Shojai, Kourosh Gharn Bistom (Yirminci Yüzyılın Kiros'u), Madreseh, Tahran, 1381, ss. 84-85.

Diğer kadınlar gibi kırsal kesimdeki kadınlar da haklarından yararlandı. Köyde yaşayan kızlar okula gittiler ve geleceklerini inşaa etmeye çalıştılar. İran'da kırsal kesimde yaşayan kadınlar ile kentli kadınlar arasındaki farka gelince ilginç olan, İran'da kentli kadınların kırsal kesimdeki kadınlardan daha az özgürdü. Kentsel kadınlar, özellikle de Kaçar döneminde peçe takmaya zorlandılar. Ancak İran'daki birçok kuzey ve güneydeki köyde yaşayan kadınlar kendilere ait olan kıyafetleri giyerlerdi ve peçe takmıyorlardı. Kentsel kadınlar evlerin iç kesimde yaşıyorlardı ancak kırsal kadınlar ailenin diğer üyeleriyle birlikte yaşamaya devam ediyorlardı.¹²⁶⁵ Görüldüğü üzere Kaçar döneminde sarayda yaşayan kadınlar daha az özgürlüğe sahiptiler. Köylerde yaşayan kadınlar hayat şartlarına göre daha özgür yaşıyorlardı. Pehlevi dönemine gelince köydeki kadınlar aynı şekilde yaşamaya devam ettiler. Ancak bütün İranlı kadınlar gibi haklarını ele aldılar. 1952'de İran'daki kadınların yüzde 61'i çiftçi idiler. Bu dönemde toplumun ekonomik durumu kadın aydınlar tarafından incelenmektedir. Bu dönemde birçok insan ya fabrikalarda veya çiftçilikle uğraşıyorlardı. Bu çiftçilerin aldığı ücret çok düşüktü. Örneğin genel olarak bir çiftçi yaklaşık 15 rial maaş alıyordu. İran'daki o zamanki yaşam masrafları ve maaşlar uygun değildi. Çünkü ev fiyatı yaklaşık 40 rial, 1 kilo ekmek 6 rial ve en uzuz kumaş 16 rial idi. Bunları bilindiği zaman birçok İranlı yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılamadığı tahmin edilebilirdi.¹²⁶⁶

Kadınlar bu durumlarının iyileştirilmesini istiyorlardı. Bu nedenle de çalışma bakanlığını eleştirdiler. Kadınlar, hükümetten hamilelik döneminde onları kovmak yerine fabrikalarda anaokulu kurmayı düşünmelerini istediler. Kadınlar aynı zamanda sağlıklı bir çalışma koşulu altında yaşamayı tercih ettiğini belirttiler.¹²⁶⁷ Bu protestoların ardından hükümet, kadınlar ve çalışma konusunda destekleyici bir yasa düşünmeye karar verdi. İkinci Pehlevi döneminde kadınlar, erkeklerle aynı koşullar altında yaşamayı ısrarcı olduğunda birçok haklara sahip oldular. Bu nedenle entelektüel kadınlar diğer kadınları destekleme yeteneklerini fark ettiler. Kadınlar için önemli görülen günler 8 Mart da dahil olmak üzere kadınlar tarafından kutlandı. Polisin varlığı da kadınların faaliyetlerini

¹²⁶⁵ Pehlevi, Vatanam, s. 461.

¹²⁶⁶ **Jahan Zanan**, 27. Sayısı, 16 Khordad 1331, s. 1.

¹²⁶⁷ **Jahan Zanan**, 31. Sayısı, 13 Tir 1331, s. 7.

önleyemezdi.¹²⁶⁸ Kadınlar amaçlarına ulaşmak için pek çok zorluğa katlandılar. Haklarını elde etmek için hapse atıldılar ve baskı görüldüler. Örneğin :

*Tebriz’de kız öğrencilere kırbaç ile vurdular ve küçük çocukları hepse attılar. İki kız öğrenci, Firouzeh Barjasi ve Fatemeh Aria’yı Tebriz’de kırbaçladılar. Bu kızlar bu acımasız eyleme karşı çıktı ve açlık grevine başladı. Ancak Fatemeh Aria bu dayaktan sonra iyi bir durumda yaşamıyordu ve hayatı tehlikedeydi. Bayan Babaalilou’yu sebepsiz ve en küçük bir suç yapmadan iki çocuğuyla beraber hapse attılar. Jahan Zanan Dergisi, Tebriz’deki bu kahraman kadınlara sonsuz selamları iletirken bu memurlara şiddetle karşı çıktıklarını söyledi. Hükümetten bu acımasız yola son vermesini ve bu suçların faillerini cezalandırmasını istiyor.*¹²⁶⁹

İkinci Pehlevi döneminde İran modernleşme yoluna girdi. Doğmuş olan yeni nesil, Kaçar döneminin şartlarını bilmiyorlardı. Bu nedenle hükümetten diğer gelişmiş ülkelerdeki bulunan koşulları bekleniyordu. Bu aynı zamanda öğrencilerin hükümete karşı protesto gösterileri yapmasını sağlamıştır.¹²⁷⁰ Tartışılan yıllar petrol endüstrisinin kamulaştırılması, İnkılap Sefid’e ek olarak Tudeh partisi, Jephe Meli¹²⁷¹ ve İran partisine benzeyen diğer partilerin ortaya çıkması ile doluydu. Bu partilerin ve grupların her birinin hükümetten farklı talepleri vardı. Bu da devlet için zor günler yaratıyordu. Bütün bu sorunların yanı sıra kadınlar da hükümetten beklentilerini dile getiriyordu. Kadınların eleştirileri ve talepleri Gilan gibi şehirlerinden kadın örgütleri tarafından yapıldı.¹²⁷²

II. Pehlevi döneminde bazı protestolar kimsenin sorumluluğunu almadığı fanatikler tarafından gizlice gerçekleştirildi. Bu protestolardan birinin ardından Muhammed Rıza Şah, Şahnaz Barajı’nı¹²⁷³ açmak için Hamedan’a gitti. Bu yolculukta birçok kadın, Bayan Farangis Yeganegi yardımıyla şahı ağırlamaya geldiler. Pazardaki sıradan insanlar arasında fanatiklerin kışkırtması ile ortaya çıkan olaylardan utandılar ve bu yolculukta şahtan özür dilediler ve kadınların Muhammed Rıza Şah ile işbirliği yapmaya her zaman hazır olduğunu dile getirdiler.¹²⁷⁴

Dini fanatikler ve bazı insanlar kadınların özgürlüğünü dine karşı görüyorlardı. Dolayısıyla kadınlarla aynı fikirde değiller ve bu kadınların batılları taklit ettiğini

¹²⁶⁸ Jahan Zanan, 19. Sayısı, 1 Farvardin 1331, s. 2.

¹²⁶⁹ Jahan Zanan, 26. Sayısı, 2 Khordad 1331, s. 8.

¹²⁷⁰ Be Souye Ayande, 36. Sayısı, 1. Yıl, 24 Khordad 1329, s. 1.

¹²⁷¹ Ulusal cephe

¹²⁷² Banou, 4. Sayısı, Esfand 1323, s. 33.

¹²⁷³ 9 Haziran 1963

¹²⁷⁴ Bamdad, Dar İran, s. 109.

söylediler. Fakat bu düşünceye karşı duran entelektüel erkek ve kadınlar vardı. İnkılap Sefid'dan sonra kadınların konumu eskisinden daha önemli hale geldi. 27 Şubat 1963'te İran'da kadınların yaşam tarzı değişti ve erkeklere verilen haklara benzer haklara sahip olmuşlardı. Kadınlar bundan sonra askerlik alanlarında da bulundular. Kadın askerler, hükümet ve halka hizmet etmek için köylere gönderildi. Kırsal kesimdeki kadınların durumunu bilmek, köylülerin sorunlarını çözmek, kentle kırsal kesim arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak, bu sosyal aktivitenin en önemli amaçları idi. Bu hedefin ardından birçok kadın doktor ve lisans öğrencileri 'Sepah Daneş'e katılmak için gönüllü oldular ve modern bir İran yaratmak için birleştiler.¹²⁷⁵ İran'daki kadınlar dünyadaki birçok ülkedeki kadınların haklarını yoğun bir çaba ile elde ettiklerini biliyorlardı. Ancak İranlı kadınlar haklarının bir kısmını kısa sürede aldılar. Muhammed Rıza Şah'ın desteği bu konuda çok etkiliciydi. Hatta bazı kadın hakları onun tarafından kadınlara verildi.¹²⁷⁶ İnkılap Sefid'de şah kadınlar için bir sürü hak tanıttı. İnkılap Sefid'de var olan önemli maddelerden biri onaltıncı maddeydi. Bu maddede gebe kadınları ve bebeklerini destekleme gerekliliği incelenmiştir. Çocukların okulda ücretsiz beslenmeleri ve çalışma alanındaki kadın ve erkeklerin eşit hakları belirtilen konular arasındaydı.¹²⁷⁷

Sinema konusuna gelince farklı noktalar görülebilir. "İran'ın sinemayla tanışması 1900'lerin başına uzanır. Sinema, yarattığı etki kadar İran'daki kültürel yapıdan ve dinsel tabularından beslenen anti-sinema duygularını da büyütür."¹²⁷⁸ Bütün zorluluklara rağmen kadınların tiyatro ve sinema alanındaki etkinlikleri de bu dönemde göz önünde bulunduruldu. Geçmiş yıllarda kadınlar için var olan kısıtlamalar büyük ölçüde azaltıldı. Televizyonda ve radyoda kadınlar, oyunculuk da dahil olmak üzere çeşitli aktiviteler yaptılar. Bu dönemde Forogh Farokhzad gibi kadınlar ilk kadın yönetmen olarak çalışmaya başladılar. İkinci Pehlevi döneminde kadınlar sinemaya gitmekten endişe

¹²⁷⁵ Dadkhah, ss. 33-34.

¹²⁷⁶ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 291-292.

¹²⁷⁷ Abdi, s. 113.

¹²⁷⁸ Fatin Kanat, **İran Sinemasında Kadın (Kadın Temsili Ve Kadın Yönetmenler)**, Dipnot, Ankara, 2007, s. 29.

duymuyorlardı. Onların sinemaya gitmeleri normal hale geldi. 1970'lerde kimse 70 yıl önce sinemaya gitmenin yasak olduğuna inanamıyordu.¹²⁷⁹

Muhammed Rıza Şah'ın döneminde meydana gelen değişikliklerin yanı sıra bir kadının veliaht olabilmesi kadınlar ve erkekler arasında tam bir eşitliği temsil edebilirdi. Bu düşünce Muhammed Rıza Şah'ın kafasına da girdi. Şahın eski İran¹²⁸⁰ etkisi altında kalması muhtemeldir ve bu nedenle kraliçenin de önemli olmasını istedi. Muhammed Rıza Şah şaşırtıcı bir hareketle Farah Pehlevi'yi veliaht olarak seçti. Farah Pehlevi'nin sahip olduğu bu rütbe İranlı kadınları mutlu etti. Çünkü İranlı kadınların sosyal ve politik rollere sahip olabilmelerini bildirdi. Muhammed Rıza Şah'ın yaptığı bu hareket kadınları etkilendi. Kadınlar bu hareketi takiben Muhammed Rıza Şah'ın annesine teşekkür ettiler. Çünkü şahın bu yaptıklarının annesinin verdiği eğitime bağlı olduğunu biliyorlardı.¹²⁸¹ Toplum açısından bakıldığında Farah Pehlevi başarılı bir model olarak görülüyordu. Farah Pehlevi yalnızca evdeki anne sorumluluklardan başarılı değildi, siyasi ve sosyal dahil olmak üzere çeşitli etkinlikler sürdürebilen bir kadındı. Farah Pehlevi'nin veliahtı da fanatikler tarafından kabul edilmedi. Bazıları şahın vefatından sonra Farah'ın bu görevde kalabileceğini düşünmüyorlardı. Fanatizm ve İran'ın ataerkil toplumunda, İran hükümetinin bir kadının eline geçeceğini asla kabul etmeyeceklerdi.¹²⁸²

İran toplumu hala büyük değişimlere hazır değildi. Ancak Muhammed Rıza Şah'ın cesareti bazı durumlarda değişikliklere yol açtı. Farah Pehlevi'nin Muhammed Rıza Şah tarafından veliaht olarak seçilmesiyle ilgili bir röportaj yapıldı. Bu röportajın gerçeği hakkında çelişkili görüşler vardı. Bunun üzerine yorum yapmak mümkün değil. Çünkü Pehlevi dönemine ait birçok bilgilere ulaşmak zor. Ancak bu röportajdan kısa bir bilgi verilmelidir. Bu rapörtaj Muhammed Rıza Şah ile Oriana Fallaci arasında yapıldı. Bu İtalyan gazeteci ve muhabir birçok soru hakkında Muhammed Rıza Şah ile konuştu. Bu sorulardan biri Farah Pehlevi'nin veliahtı hakkındaydı. Muhammed Rıza Şah, oğlunun veliaht olma yaşına gelmeden önce annesi tarafından yönetildiğini açıkladı. Ayrıca Farah

¹²⁷⁹ Tahere Yasamin, Hadiyan Jazi, Zan Dar Sinamaye İran Az İghlab Mashroute Ta İnghlabe Sefid (Meşrutiyet Döneminde Beyaz İnkılab'a Kadar, İran Sinemasında Kadın), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, kavir, Tahran, 1390, s. 509.

¹²⁸⁰ Ahameniş imparatorluğu gibi.

¹²⁸¹ Dadkhah, ss. 40-41.

¹²⁸² Alamouti, s. 26.

Pehlevi'ye bir konsey destek veriyordu ama şah yalnızca kendisi karar verdiğini belirtti. Kadın muhabir, şahın itirafını kadının konumuyla erkeğin konumu arasındaki farkları açıklamayı amaçlıyordu. Bu yüzden şaha soru sormaya devam ediyordu. Şah, kadın ve erkeklerin yetenekleri ve kadın-erkek arasındaki farklar hakkında konuşmaya devam etti. Hükümete gelince, şah kadınların daha acımasız olduğunu söyleyip bu konuda İngiltere'nin Elizabet dönemi ve Rusya'nın Katerina dönemini örnek verdi. Şah, Michelangelo ve Bach gibi erkeklerin elde ettiği başarıları da tartıştı ve kadın muhabire mucit kadınları sordu!¹²⁸³ Bu rapörtaj ve kadının diğer röportajları özellikle İran'daki 1979 devriminden sonraki röportajlar, bu muhabir kadının taraflı olduğunu gösteriyordu. Muhammed Rıza Şah döneminde kadınların en yüksek sosyal statüye ulaştığı ve haklarını birçok alanda kazandıkları inkar edilmez bir gerçektir. Üçüncü kurucu mecliste kadın haklarının evrimi onaylandı, meclis Tahran'da yapıldı. 1967 Eylül'ünde Anayasa'nın 38. Maddesi değişti ve Farah Pehlevi ilk kadın olarak veliaht makamına ulaştı.¹²⁸⁴

Bu dönemde kadınların toplumdaki rolü değişti. Fanatikler buna karşı çıksa da İran'ın gittiği yol aynı zamanda kadına değer verilen bir yol idi. İkinci Pehlevi döneminde, önceki nesillerde olduğu gibi şiirle ilgilenenler de vardı. Muhammed Rıza Şah, kültür ve sanata olan ilgisinden dolayı, kadınlara bilim ve kültür gelişimi için birçok fırsat sağlamıştı. İran edebiyatındaki en parlak zamanlarından biri II. Pehlevi dönemindeydi. Bu dönemde şiirle ilgilenen kadın sayısı da artmıştı. Şairlerin şiirleri gazetede ve dergilerde yayımlanmıştı. Forough Farokhzad ve Parvin Etesami gibi büyük şairler diğer şairlerle birlikte parlamaya devam ettiler. Rıza Şah döneminde olduğu gibi bu zamanda da Parvin Etesami, erkeklerin başarısının kadınlara bağlı olduğunu biliyordu. Anne eğitimi olmasaydı, büyük adamların Loghman, Aristoteles ve Platon gibi harika eserler yaratmayacağına inanıyordu.¹²⁸⁵

Parvin Etesami hayatının çoğunu Kaçar ve Rıza Şah döneminde yaşamasına rağmen, ölümünden sonra da şiirleri II. Pehlevi döneminde gazeteler ve dergiler tarafından yayımlanmaya devam etti. Sadece ünlü kadın şairlerin şiirleri gazete ve dergiler tarafından

¹²⁸³ Alamouti, 4. Cilt, s. 175.

¹²⁸⁴ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 127.

¹²⁸⁵ **Zanan Pişro**, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, s. 4.

göz önünde bulundurulmamış, diğer kadın şairlerin şiirleri de yayımlanmıştır. Kadın şairlerin sayısı az değildi. Kadın şiirlerinin gazetelerde yayımlanması, onları bu sanatı büyütmeleri için cesaretlendirdi. Jale gibi kadın şairler, şiirleriyle kadınları ve yetenekleri hakkında bilgilendirmeyi amaçlıyorlardı.¹²⁸⁶ Bu dönemin şiirlerinde de toplumun eleştirilmesi devam ediyordu. Bu şiirlerde, kadınlar toplumun tüm işlerine katılmak için çağrıldı. Kadınlar sadece şiir ile ilgilenmiyor, aynı zamanda müziğe de ilgi gösteriyorlardı. Kadınlar müzisyenlik arenasına girip şarkı söylemeye de başladılar. Bu alandaki kadın sanatçılar arasında Simin Agharezai bulunmaktadır. Kanun çalgısını çalan ilk İranlı kadın olarak bilindi. “... İlk olarak kemanı seçti. Absülhasan Saba onun öğretmeniydi. Sınıfta tek kız öğrenci Simin Agharezai idi. Javad Maroufi’den piyano, Hossein Tahrani’den tonbak, Gholamhossein Banan’dan Şarkı söylemeyi ve Mahmoud Zolfenoun’dan müzik sanat bilimini öğrendi...”¹²⁸⁷

Tiyatro sanatı, kadınların onu ele edeceği için çok çaba sarfettiği diğer arenalardan biriydi. Tiyatronun kaderi önceki dönemlerde incelendi. ‘Honarpişegan’¹²⁸⁸ Derneği 1945’te dağıldı. Aynı zamanda Mehdi Gerami, Bayan Khosravi ve Esfandiyar Sartip Pour de dahil olmak üzere bir araya geldiler ve ilk tiyatro binasını 1945 yılında Reşt’te Sadi Caddesi üzerinde inşa ettiler.¹²⁸⁹ Tiyatro sanatı sadece Reşt’te değil aynı zamanda İran’ın diğer şehirlerinde de dikkatleri çekti. Kadınlar ayrıca bu alana girdiler ve erkeklerin daha önce kadınlar yerine oynadıkları rollerini geri aldılar. Mahin Oskouei, İran tiyatrosunda ilk kadın yönetmenidir. Mahin Oskouei gerçek adı Maahin Abbasi Taleghani idi. Tahran’da dünyaya geldi. Ailesi tiyatro sanatıyla ilgilendiği için bu sanatla ilgilenmeye başladı.¹²⁹⁰ 1962’den itibaren tiyatroya verilen ilgi öncekinden daha fazlaydı. ‘Khorşid Gilan’¹²⁹¹ gibi gruplar bu yıllarda faaliyetle meşguldular. Bu grupta Hadi Tahbaz, Bayan Parvin, Mahmoud Pourmosavi gibi kişiler çalışıyorlardı.¹²⁹²

¹²⁸⁶ Banou, 4. Sayısı, Esfand 1323, s. 24.

¹²⁸⁷ Sohrabi, s. 42.

¹²⁸⁸ Aktörler

¹²⁸⁹ Haj Ali Askari, s. 75.

¹²⁹⁰ Anahita, Ghanizadeh, **Va Az an Salha Rouzha Gozasht; Pajouheshi Dar Zendegi Herfei Va Honari Mahin Oskouei**, Ghatreh, Tahran, 1385, s. 11.

¹²⁹¹ Gilan’ın güneşi

¹²⁹² Haj Ali Askari, s. 128

Kadınlar hem tiyatrodaki rol oynadılar hem de erkeklerle eşit olarak tiyatro izlemeye geliyorlardı. Gazeteler, erkeklerin kadınlarla nasıl davranması gerektiğine dair önerilerde bulundular. Örneğin; tiyatrolara ve sinemalara gittiklerinde, eğer sandalyeler dolu olduğunu görürlerse, erkeklerin koltuklarını bayanlara vermeleri öneriliyordu ve bunun bir saygı olduğu açıklandı. Tabii ki kadınlara da geç gitmemeleri öneriliyordu.¹²⁹³ Kadınlar havacılık endüstrisine de dahil oldular. Bu endüstri aynı zamanda üniversitelerde de öğretilirdi. İlk pilotluk sertifikası Rıza Şah'ın kızı Fatemeh Pehlevi'ye aittir. Fakat özünde, ilk İranlı kadın pilot Efat Tijarechi bilindi.¹²⁹⁴ 1941'deki olaylar ve ikinci dünya savaşından dolayı, İran'da da birçok değişiklikler ortaya çıktı. Bu nedenle Efat Tijarechi pilot olarak çalışmaya devam etmedi, ancak Fakhraltaj Monferedi, Ozra Rahimi ve Drakhşande Malakouti gibi kadınların pilot alanına girmelerini yol açtı.¹²⁹⁵

Kadınlar yeteneklerini sadece tarımda değil, sanayi sektöründe de ağır işler yaparak gösterdiler. Bu dönemde Rıza Şah zamanından başlayan reformlar devam ediyordu. Rıza Şah, İran ile diğer ülkeler arasındaki mesafeyi anladı. Bu boşluk sadece ekonomik, politik ve sosyal alanlarda değil aynı zamanda en önemli şey yani kadın meselesinde de görülüyordu. İran'da şartlar her bakımdan kötüydü ve kadınlara saygı duyulmuyordu. Rıza Şah bütün alanlarda reformları yapmaya başladı. Rıza Şah'tan sonra reformlara devam edildi. Muhammed Rıza Şah, büyük zorluk çekse de babasının çalışmalarını takip etti. Muhammed Rıza Şah zamanında, kadınlar faaliyetlerine devam ettiler. Kadınlar hukuk alanına girdiler ve yargıç olma umuduyla eğitimlerine devam ettiler. İranlı kızlar hukuk fakültesine girdiler. Mezun olduktan sonra Tahran'daki mahkemelerde stajyer olarak çalışmaya başladılar. İranlı kızlar bunun yanı sıra polislik gibi mesleklere de sahip oldular. Şehirde disiplin ve düzeni iyi bir şekilde sağlıyorlardı.¹²⁹⁶

Daha önceki dönemlerde özellikle de Kaçar döneminde bekçilerin sesi ile kontrol edilen kadınlar, artık polis ve yargıç gibi işlere girmeleri konusunda kendilerine güveniyorlardı. Kadınlar sadece çok fazla mesleği yapmakla kalmayıp refahlarını da önemsemişlerdi. Aynı zamanda spora da özen göstermişlerdi. Kızlar ayrıca spor alanında

¹²⁹³ Banou, 6. Sayısı, 1. Yıl, Ordibeheşt 1324, s. 17.

¹²⁹⁴ Rıza Şah döneminde, ilk uçuşunu 1940 yılında yaptı.

¹²⁹⁵ Sohrabi, s. 444.

¹²⁹⁶ Bamdad, İnghelab Sefid, s.29.

şampiyon oldular. Yatalı okuldaki kızlar 1976'da Tahran yüzme şampiyonasında büyük başarı gösterdiler. Birinciliği Roya Hatefi kazandı. Malihe Şokoufeh ve Fatemeh Taheri sırasıyla ikinci ve üçüncü oldular.¹²⁹⁷ Bu kızlar halter, saha sporları ve diğer spor alanlarında da girip şampiyon oldular.¹²⁹⁸ İran'da diğer ülkelerde olduğu gibi kadınlar kendi haklarını ele almak için çaba gösterdiler ve bu çabalarının sonuçları da gördüler ama bazı değişiklikler özellikle 1979 İran devrimi onların yolunu yeni değiştirdi.

İran'da ve Türkiye'de kadınlar bu dönemlerde farklı alanlarda çalışmaya başladılar. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlar sinema alanında çalışmaya başladılar. İran'da ise Rıza Şah ve Muhammed Rıza Şah dönemlerinde kadınlar daha önce girmeleri yasak olduğu alanlarda çalışmasına izin verildi.

3.7. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiler içerisinde. Bu bağlamda, erkekler ve kadınlar arasındaki en önemli ilişki evliliktir. Osmanlı döneminde evlilik şeri hukuk ve medeni hukuk biçimde gerçekleşiyordu. Şeri tarzında evlilik İslam hukukuna bağlıydı. Osmanlıların Batı'da meydana gelen değişikliklere aşina olmasıyla medeni hukuk ön plana çıktı. Medeni hukukun oluşmasının ardından evlilik biçimi de değişti.¹²⁹⁹

Osmanlı dönemindeki değişikliklere rağmen, evlilik gibi konular şeri hukukuyla gerçekleşmeye devam ediyordu. Saltanattan Cumhuriyete geçişle birlikte tüm alanlarda değişim görülmüştü. Mustafa Kemal'in dikkat ettiği konulardan biri evlilik meselesiydi. Mustafa Kemal'in kendi hareketleri toplum için bir modeldi. Bu nedenle evlilik konusunda da düşünceli bir şekilde reform yapmayı planlandı. Mustafa Kemal'in hayatıyla ilgili olarak, kaynaklar çelişkili yazılar yazdılar. Örneğin Kaynaklar Fikriye'ye olan sevgisi ve bu sevginin kaderi hakkında sessiz kalmadılar.¹³⁰⁰ Her ne kadar bu konu

¹²⁹⁷ **Jamīyet Behzisti Va Amouzeşi Farah Pehlevi**, 3. Sayısı, 2536, s. 6.

¹²⁹⁸ **Azadegan Şargh**, 328. Sayısı, 7. Yıl, Bahman 1340, s. 4.

¹²⁹⁹ Ahmet Bayraktar, "Müftülere Nikah Kıyma Yetkisi Verilmesi Sonrasında Türk İnsanın Nikaha Bakış Açısı", *Eskiye* 35, Güz 2017, SS. 21-31, s. 25.

¹³⁰⁰ Kinross, s. 360.

kaynaklar tarafından ele alınsa da, Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında Mustafa Kemal için önemli olan, topluma uygun bir model oluşturmaktı. Evlilik konusunda Mustafa Kemal, Latife Uşaklı'yı seçmişti. Bu seçimin nedeni Latife Hanım'ın başarısıydı. Latife Hanım, Türk kadınları temsil eden iyi bir seçenektir. Latife Hanım İsveçre'de eğitim görmüş ve buna ek olarak, bir kaç yabancı dil biliyordu. İzmir'in kurtuluşunun zor günlerinde Mustafa Kemal'e yardım edenlerden biriydi. Bu konulardan dolayı, Mustafa Kemal onunla evlenmeye karar verdi.¹³⁰¹ Mustafa Kemal ayrıca evlenme şeklini de değiştirdi.

*Nikâh, dönemin âdetlerine uymayan sade bir törenle yapılmıştı. Gazi'nin nikâhında belirlediği bedellerin minimum değerinde olması, onun kafasında geçen 'Kadın erkeğe eşittir' düşüncesinin karşılığıdır. Nikâhın dini kural gereği perşembe olması gerekirken Pazartesi günü kılıması ve nikâh kıyılırken Latife Hanım'ın da bulunması, Gazi'nin nikâh tarzı ilerde yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde nikâh akitlerini de düzenleyecek olan yeni Medeni Kanun esaslarının da bir nevi müjdecisi olmuştur.*¹³⁰²

Bu evlilik uzun sürmedi. Bunun için birçok neden yazılmıştı. Bunlardan biri Latife Hanım'ın feminist görüşlere sahip olmasıydı. Yabancı gazeteler, eşinin, kadınların erkeklerden üstün olduğuna inandığı için Türkiye Cumhurbaşkanı'nın onu boşadığını bildirdiler.¹³⁰³ Diğer kaynaklar Latife Hanım ve Mustafa Kemal arasındaki anlaşmazlıkları açıkça ortaya koydular. Mustafa Kemal konuşmalarından biri 'Bekârlık sultanlıktır' cümlesi duyulmuş ve ne için evlendiği sorusuna cevap olarak da 'Bu reform yüzünden' gerçekleştiğini açıklanmıştı.¹³⁰⁴ Bu bağlamda kaynaklar, Erzurum'da Mustafa Kemal ve Latife Hanım arasında gerçekleşen tartışmalar hakkında bilgi verdiler.

*Erzurum'a giderlerken Tokat'ta, Latife onu birlikte olduğu neşeli gruptan ayırıp yatmaya götürmek için ısrar edince, herkesin önünde kavga ettiler. Erzurum'da verilen bir yemekte de kocasını, yöre komutanının güzel karısına fazla yakınlık göstermekle, suçlayınca yine kavga çıktı. Ertesi gün Mustafa Kemal, Yaveri Salih'le (Bozok) birlikte karısını arabayla Ankara'ya gönderdi...*¹³⁰⁵

Bu geziden sonra Mustafa Kemal bu evliliği sonlandırdı. Avrupalılarınkinden benzeyen evliliğin aksine, boşanmaları İslam hukukuna göre gerçekleşmişti. İslam

¹³⁰¹ İlber Ortaylı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik, İstanbul, 2018, ss. 303-304.

¹³⁰² Latife İnce, "Atatürk Ve Latife Hanım", Atatürk Özel Sayısı 2013, Hukuk Gündemi, s. 74.

¹³⁰³ Sancar, Aile Kurar, s. 157.

¹³⁰⁴ Kinross, s. 476.

¹³⁰⁵ Andrew Mango, **Atatürk**, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s. 400.

yasalarına göre, eğer bir adam eşine ‘boş ol’ söylerse bu boşanmak demektir. Mustafa Kemal da boşanma kelimesini söyleyerek Latife Hanım’ı boşadı.¹³⁰⁶ Mustafa Kemal’in evliliği, yeni bir Avrupa modeli yaratma hedefini taşıyordu. Bu evlilik başarısız olsa da bu yeni tip evlilik zamanla Türkiye’de yaygınlaştı. Bunu sağlayan en önemli gelişme olan Medeni Kanunun 1926’da kabul edilmesidir. Bu bir lâik yasaydı.¹³⁰⁷

Bu yasaya göre, kadınlar boşanma hakkını elde ettiler. Ancak bu, evdeki kadınların durumunun değiştiği anlamına gelmiyordu. Yasaya göre evin reisi bu dönemde de erkekler olarak belirtilmişti.¹³⁰⁸ Çok eşlilik ile ilgili olarak, kadınlar protesto da bulundular. Kanunda tek eşlilik görülse de imam nikâhı denilen evlilik toplumda görülmüştü. “1930’lu yıllardaki kadın feministler üst sınıf olarak nitelenen kesin mensup olup laikliğin ve tek eşliliğin ateşli savunucuları pozisyonunda olmuşlardır. Bu durum Osmanlı’da üst kesimde daha fazla görünen çok eşle evliliğin Cumhuriyet döneminde orta ve alt sınıf doğru kayması sonucunu doğurmuştur.”¹³⁰⁹

Medeni kanun onsekiz yaşın altındaki kızların evliliğini yasaklamış ve yasadaki kadınlarla ilgili maddeler bulunmuştu. Fakat bu konular kadınların memnuniyetini sağlamamıştı.¹³¹⁰ Medeni kanun toplumdaki kadınlara dikkat etmesine rağmen, hala İslam hukuku altında evlenen erkekler vardı.¹³¹¹ 1950-1960 yılları arasında yaşayan kadınlar yaşadığı durumlardan memnun değildiler. Dergilerde daha çok kadınların anne ve eş olarak rolüne odaklanmıştır. Aslında bu yıllar için bir dönüm noktasıydı.¹³¹² “1950’lerin modern kent yaşamında geleneksel evliliğin krizinin sürmekte olduğunu görüyoruz; tutkuları temsil eden aşk ile düzen ve istikrarı temsil eden evlilik arasında düzenlenmesi gereken kaos algısı belirginleşti. Yeni modern kent kültüründe evlilikte hem aşk olmalı,

¹³⁰⁶ Kinross, s. 579.

¹³⁰⁷ Aytekin Ataay, “Bir ‘inkılâp’ Yapıtı Olarak Medeni Kanun”, Hükük Fakültesi Mecmuası, 4. sayısı, SS.49-58, s. 49.

¹³⁰⁸ Çakır, s. 218.

¹³⁰⁹ S. Doğan, s. 202.

¹³¹⁰ Kurnaz, (1839-1923), s. 90.

¹³¹¹ Bayraktar, s. 26.

¹³¹² Dilara Koçer, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı”, ZFWT, 1. Cilt.1, 2. Sayı, 2009, SS. 131-143, s. 133.

hem olmamalı...”¹³¹³ Türkiye’deki değişikliklere rağmen, birçok köy ve küçük şehirlerde hala 18 yaşında küçük evlenen kızlar görülmektedir.¹³¹⁴

Toplumda, eski şekilde evlilikler devam ediyordu. Evlilik çeşitleri arasında taygeldi, levirat, kan bedeli vb. görülmüştü.¹³¹⁵ Mustafa Kemal’den sonraki yıllarda evlilik konusu hem hükümet ve hem halk tarafından birçok soru işaretine neden olmuştu. Örneğin “Vaşington Büyük Elçiliğimizden alınıp bir örneği usulen yüksek makamlarına takdim kılınan ve Birleşik Amerika’da bulunan bazı memurlarımız, muhtelif bakanlar hesabına okuyan öğrencilerden bazılarının, orda yabancı kadınlarla evlenmeleri üzerine haklarından alınan tedbirler...”¹³¹⁶ Görüldüğü gibi 1945’te de yabancı kadınlarla evlenmek için birçok soru işareti akla getiriliyordu. Bu dönemde var olan bir diğer konu fuhuştu. Fuhuşun ortaya çıkışı tarihi bilinmemektedir. Fuhuş meselesi Osmanlı döneminde bulunduğu gibi Cumhuriyet döneminde de önemli konular arasındaydı. 1930’de başarılı olmamalarına rağmen fuhuşla mücadele için önlemler alındı. 1950’de göç nedeniyle İstanbul’da fuhuş arttı.¹³¹⁷ Kadınlar ve erkekler arasında var olan ilişkiler her toplumda var olduğu gibi Türkiye’de de bulundu.

Evlilik Kaçar döneminde görücü usulü ile gerçekleşiyordu. Kaçar döneminde şahların birçoğu, aşiretleri birleştirmek için onların kızlarıyla evleniyorlardı. Rıza Şah, İran tahtına oturmadan önce bu ilkelere göre evlenmişti. “Rıza Şah üçüncü evliliğini Devletşahi ailesinin kızlarından biriyle yapmıştı. Bu aile, evlilik yoluyla Aştiyaniler, Mustavfiler ve Zengeniler gibi eski sülalelerle akraba olmuş bir Kaçar boyundan geliyordu. Şah kendi kızı Prenses Eşref’i de kaç kuşaktır Şiraz ve Hamsa’yı yöneten Kevamül-Mülk ailesine gelin verdi.”¹³¹⁸ Evlilik konusu her ne kadar Pehlevi ilk yıllarında eski şeklinde görülse de daha sonra değişmeye başladı. Kadın yaşamının şartları Rıza Şah tarafından kabul edilmedi. Bu nedenle toplumdaki konumlarını değiştirmek isteyen

¹³¹³ Sancar, Aile Kurar, s. 266.

¹³¹⁴ Caporal, I. Cilt, s. 34.

¹³¹⁵ Tuğça Poyraz Tacoğlu, “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri Ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi”, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2011, 2. Cilt, 4. Sayı, SS. 114-143, ss. 119-120.

¹³¹⁶ **49.Ek.** Cumhuriyet döneminde evlenmek kousu; 030. 10. 00. 00. 268. 805. 15. 06.06.1945.

¹³¹⁷ Toprak, ss. 140-141.

¹³¹⁸ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2011, s. 121.

kadınlara sempati duyuyordu. Daha önceki bölümlerde ele alınan vakalar arasında kızların satışı ya da erken evlilikler vardı. Bu olaylar özellikle fakir aileler arasında görüldü. Daha şaşırtıcı bir şekilde, Rıza Şah'ın önceki dönemde, cariyeliği kadınlığa rağmen, İran'daki birçok köyde görülüyordu. Kırsal kızlar babaları veya akrabaları tarafından mütâ adına bir evlilik şekliyle evlendiriyorlardı. Evlenmek adı yerine satmak kelimesini kullanmak daha iyi görünmektedir. Çünkü bu evliliğe karşı bu aileler para alıyorlardı. Bu, o dönemde insanların kötü ekonomik koşullarını ve toplumdaki düzensizliği ve yasa olmadığını göstermektedir. Erkekler ve kadınlar arasındaki farkı belirtmektedir. Erkekler, kadınları para ve ya ihtiyaç duydukları zaman eşya gibi satıyorlardı. Rıza Şah harem geleneğini ortadan kaldırarak ve kadınların haklarındaki hedeflerini takip ederek bu tür vakaları İran toplumundan çıkarmaya çalışıyordu. Bunun yanı sıra hukuki ve sivil terimlerle İran'daki değişiklikleri şekillendirdi. Yargının kurulması ve hukuka gösterilen dikkatle İran'ı ilerletmeye çalıştı. Yasal açıdan, İran'ın ilk medeni kanunu 1928'de kabul edildi. Rıza Şah yasaları kadın lehine değiştirmeye çalıştı. İran'da evlilik din adamları tarafından gerçekleştiriliyordu. Rıza Şah bu evlilik stilini değiştirmek istedi. Bu nedenle yasa çıkarılmıştır. Evlilik yasası yirmi maddeden oluşuyordu. Sadace resmi ve devlete bağlı ofisler evlilik nikahını kıyabilir ya da boşayabilirdi.¹³¹⁹

Kanun hala kadınlar için özel haklara sahip olmamasına rağmen mollaların evlilik ve boşanma meselelerine müdahale etmelerini engelliyordu. Buna sosyolojik açıdan bakıldığında, kayıt dışı evlilikler ve mütâ şeklinde evlilikler bu kanundan dolayı azalmıştır. Yine de bazı yazarlara göre Rıza Şah'ın yaptıklarının aksine hala erkekler kadınlardan daha üst seviyelerde yer alırlar.¹³²⁰ İran'da evlilik geleneksel bir şekilde yapılıyordu. Birinci Pehlevi döneminde bu konuda ilk değişiklikler yapıldı. Her ne kadar dini fanatikler geleneksel evlilik biçimlerine inanıyorsa da toplumun bu konudaki sonuçları bu yolun çok iyi olmadığını gösteriyorlardı. Din adamları ve diğer sosyal uzmanlar uygun evlilik şekli hakkında tercihler sağladı. Bunun nedeni, ailelerin

¹³¹⁹ **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Eghtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535**, s. 103.

¹³²⁰ Sirous Baradaran Shokouhi, Shams Kasmai Nemadgare Kheshte Nakhostin Shere Noo (Yeni Şiirde Şams Kasmai'nin rolü), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, kavir, Tahran, 1390, s. 103.

çoküşünün açıkça görülmesi idi. Bununla baş etmek için bir yol bulması gerektiğini söylendi. Çünkü aileler yozlaşma durumundayken toplumun çoküşü de şekillendiriyordu.¹³²¹

Pehlevi döneminden önce evlilik ve boşanma tamamen erkeklerin yararındaydı, yani kadınlar kaderlerinde rol oynamadılar. Bu konuda bir kadını savunan nafakasından söz edilmiş olmasına rağmen aslında bu nafaka için yasallaştırılmayan bir yasa yoktu. O dönemin medeni kanunun 133. maddesine göre bir erkek istediği zaman eşini boşayabilirdi. Bu durumda nafakanın da kadınları destekleme gücü olmadığı belliydi. İran'da evlilik Avrupa'dan farklıydı. Mesela İtalya'da Hristiyanlık dininin etkisinden dolayı boşanma yasaktı. Çünkü evlilik kutsal bir olay olarak görülüyordu ve ancak tanrı tarafından evlenen kişi ayrılabilmesi mümkündü.¹³²²

Bu evlilik tarzı ve boşanma Pehlevi dönemine kadar devam etti. Çünkü İran'da hukuk değişikliğini ele almak kolay olmuyordu. Dini fanatikler bu değişikliklere karşı çıkıyorlardı. Rıza Şah, evlilik konusunda değişiklikleri de destekledi. Bu bağlamda 1928'de Madeni Kanun ortaya çıkmıştı. Bu kanuna göre kadınlar da boşanma hakkına sahip olmuşlardı. Evlilik yaşı ve buna benzer konulara bu kanunda dikkat edilmişti. Toplum, gelenekler ve dini konular, evlilik tarzını değiştirebilen faktörler arasında yer alır. Kaçar döneminde çok eşlilik görülürdü. Muhammed Rıza Şah bu konu hakkında şöyle dedi:

*İran'da çok eşlilik her gün sürekli azalıyor ve bu genel olarak yok edilmesi gerekir. Bu konunun belirtmesi benim aklıma bir hatırayı getirdi; petrol krizi günlerinde İngiltere'den bir delegasyon İran'a geldi, delegasyon arasında birkaç İngiliz kadın da vardı. Eski şahların haremının bir kısmı bu kadınların dinlenmesi için hazırlandı. Sabah hizmetçilerden biri, İngiliz bir kadına geceyi nasıl geçirdiklerini sordu. Buna cevaben, çok kötü bir gece geçirdiğimizi ve bir saniye bile uyumadığımızı duymuştu. Çünkü herhangi bir anda eski şahın ruhunu görünüp haremın kadınlarını çağırmasını düşündük.*¹³²³

Muhammed Rıza Şah çok eşlilik ve haremi eleştiriyordu. Hazreti Muhammed'den önce Araplar arasındaki evlilik yasasının korkunç olduğunu söylendi. Ayrıca Kuran'ın bu konuda yaptığı yasalardan bahsetti. Kuran ve peygamber tarafından getirilen yasalar

¹³²¹ Banou, 6. Sayısı, 1. Yıl, Ordibeheşt 1324, s. 3.

¹³²² Banou, 6. Sayısı, 1. Yıl, Ordibeheşt 1324, s. 4.

¹³²³ Pehlevi, Vatanam, s. 469.

Arapların bu kötü huylarını kontrol etmek amacı olduğunu söylendi.¹³²⁴ Zamanla pek çok eski İran geleneği entelektüeller tarafından eleştirildi. Eski şekilde evlilik bu eleştirilen konulardan biriydi. Düğün gecesinden önce kız ve erkek biribirini görmüyordu. Gelin, damadın ailesi ya da görümceler tarafından seçiliyordu. Aydınlar bu evlilik yönetimini değiştirmeye çalıştılar. Bunların arasında evlenmemiş kızların birinci ayın 13'ünde¹³²⁵ evlenmek için yaptığı duaların eleştirisi de vardı. Aydınlar, İran'da evlilik ve kız isteme şeklinin değişmesi gerektiğine inanıyorlardı. Evli olmayan pek çok kız olmasına rağmen, 'ayın onüçü gider, diğer yıl bebeği kucaklama ile beraber, koca evi' gibi şiirler ve batıl inançlar ortadan kaldırılmalıdır. Entelektüeller, evliliğe karşı olmasa da, eski moda stil evlilikleri reddediyorlardı. Dünyada yapılan birçok ilerlemeyle, batıl inançlar ve yanlış yapılan hiçbir iş özellikle de evlilik konusunda devam etmemesi gerektiğine inanıyorlardı.¹³²⁶

İkinci Pehlevi döneminde, büyük şehirlerde neredeyse eski evlilik tarzı değiştirildi. Çok eşlilikle ilgilenenlerin sayısı da azalmaya başladı. Ekonomik meseleler de çok eşlilikteki düşüşün sebebi olmuştur. Bu konuda Tahran örnek olarak ele alınmıştır. Tahran'ın ikinci Pehlevi döneminde nüfusu yaklaşık bir buçuk milyon idi. Bu kişilerden sadece yetmiş altı erkeğin ilk eşi dışında bir kadınla evlenme cesaretini buldu. Üç kadınla evlenen erkek sayısı 6'ya ulaştı. Tahran'da dört kadınla evlenen hiçbir erkek yok. İran'ın diğer şehirlerinde çok eşlilik, hala var olmasına rağmen, çok eşlilikle ilgilenen erkek sayısı azalması görülüyordu.¹³²⁷ Uygun bir yaşamın koşulları aydınlar tarafından incelenmiştir. Eski günlerde herkes tarafından görülen çok eşlilik zor bir hayatı yaratan faktörlerdendi. Eski dönemde özellikle Kaçar döneminde kimse buna dikkat etmedi. İkinci Pehlevi döneminde kadınların bir erkeğin eşi olarak seçildiğinde birçok hakka sahip oluyorlardı. Birçok kadın bu hakları bilmiyordu. Kadınlardan haklarının farkında olmaları istendi. İslam ülkelerinin özellikle İran'ın kadınlarının, Kuran ve İslam'ın evlilik hakkındaki görüşlerini bilmesi gerektiğini hatırlattı. İslam, erkeklerin yeniden evlenmesi için birçok

¹³²⁴ Pehlevi, Vatanam, s. 475.

¹³²⁵ İranlı aileler, Nevruz bayramının son gününü (2 Nisan) doğaya çıkıp eğleniyorlar. Nevruz, İranlılar için yılın ilk ayının simgesi oluyor. Bu ayın adı Farvardindir.

¹³²⁶ **Zanrouz**, 57. Sayısı, 13 Farvardin 1345, s. 3.

¹³²⁷ Pehlevi, Vatanam, s. 471.

koşul tanıttı bu koşullara sahip olan erkekler çok az olduğu ya da hiç olmadığını söyleyebilir.¹³²⁸

Aydınlar bu tür evliliği azaltmanın yollarını arıyorlardı. Evlilik konusunda aydınlar aynı zamanda Batı evliliğindeki kusurları da ifade ediyorlardı. Muhammed Rıza Şah bu konuda aile ilişkilerinde kadın ve erkeklerin sorumluluklarının unutulmaması gerektiğini söyledi. Onun bakış açısına göre kadın ve erkeklerin her şeyde bir araya geldiği zaman mutluluğa sahip olabilirlerdir. İranlı kadınlara Batılı kadınları her alanda takip etmemelerini söyledi. Bu taklitlerin sahip olabileceği kötü sonuca işaret edildi. Özgürlüğün gerçek anlamını anlamayan bazı kadınlardan bahsedildi. İranlı kadınlara evliliğe sadık olmalarını istendi.¹³²⁹

İkinci Pehlevi döneminde evlilik ve boşanma kanunlarında değişiklikler görülmüştü. İnkılap Sefid'den sonra aile koruma yasası kabul edildi. Bu kanun 1967'de İran'da gerçekleşti. Aydınlanmış kadınlar bu yasayı kadınların pozisyonlarını iyileştirmede bir faktör olarak görüyorlardı.¹³³⁰ Aile koruma yasası Muhammed Rıza Şah tarafından sunuldu. Kanun onay için ulusal meclise gönderildi. Bu yasa sadece kadınları korumakla ilgili değildi. Aynı zamanda erkekleri de destekledi. Çünkü birçok erkek çocuk ebeveynlerinin kötü davranışları nedeniyle evden kaçtı ve ebeveynleriyle ve bütün insanlarla düşmanlığa başladılar. Bu kanun hiçbir erkeğin eşini sebepsiz boşanmasına izin vermedi ve boşanma için mahkemenin kadın ve erkek arasındaki anlaşmazlık bitmesinin imkansız olduğuna dair bir kağıt verilmesi gerekirdi. Ancak o zaman boşanma hakkı sahip olabilirdi.¹³³¹

İran'da meydana gelen bu toplumsal değişimler son yüzyıllarda kadının durumunu en üst seviyeye getirdi. İnkılap Sefid'den sonra Muhammed Rıza Şah'ın ülkedeki cehaleti ortadan kaldırmaya kararlı oldu. Böylece 'Sepah Daneş'¹³³² olarak bilinen gruplar İran'daki tüm yerlere gönderildi. 27 Şubat 1963'te kadınların İran'daki

¹³²⁸ **Jahan Zanan**, 30. Sayısı, 13 Tir 1331, s. 1.

¹³²⁹ Pehlevi, Vatanam, s. 478.

¹³³⁰ Behnaz Aştari, Tahavole Hoghughe İjtimai Zanan Dar İran Az İnghlabe Mashroute Ta İnghlabe Sefid (İran'da Meşrutiyet Devrimi'nden Beyaz İnkılab'a Kadar Kadınların Sosyal Hayataki Evrimi), **Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran**, kavr, Tahran, 1390, s. 43.

¹³³¹ Bamdad, Dar İran, s. 21.

¹³³² Bilgi birliği

rolü değişti ve bu değişimler devam ediyordu. Kadınlar artık erkeklerden daha az görölmüyorlardı. Onlar erkeklerle eřit konumları buldular. İnkılap Sefid'den sonraki yıllar kadınların durumlarını değiştirdiği yıllar olarak düşünölmeli. Örneđin boşanma hakkı tek taraflı olarak bilinmiyordu. 1967'de bu kanun kaldırıldı ve bunların tümü toplumdaki kadının konumunu değiştirdi. Ayrıca geçici evlilik¹³³³ meselesi de kaldırması gerekiyordu. Muhammed Rıza řah bunun için gereken konuşmaları yapıyordu. Muhammed Rıza řah, cehalet döneminde yaşayan Araplar arasında fuhuşun varlığına değindi ve Kuran'daki evliliklerin çokluğu nedeniyle, bu fuhuşa karşı mücadele kanıtlandı. Suudi Arabistan'daki birçok çatışma nedeniyle, birçok kadın kocasız kaldı. Kuran bu kadınların fahişelik yoluna dűřmemesi için çok evlilik ve müta nikahı gibi evlilikleri önerdi.¹³³⁴ Bu dönemde çok sıkıntı çeken aileler mahkemelere gittiler. Bunlar arasında kadınların davranışlarından bıkmış erkekler vardı.¹³³⁵ Mahkemelere sevk edilen kadınların sayısı düşük değildi. Kadınlar, nafaka, ihanet veya kocaların tarafından terk edilen durumlar dahil olmak üzere çeşitli konulardan dolayı mahkemelere sevk ettiler.¹³³⁶

İran'da ve Türkiye'de evlilik konusu birçok değişiklikle ortaya çıktı. Osmanlı ve Kaçar dönemlerinde evlilik görücü usölünün tersine bu dönemlerde daha modern bir şekilde gerçekteşti. Kadınlar boşanma hakkına sahip oldular. Hem Türkiye Cumhuriyeti'nde hem de Rıza şah ve Muhammed Rıza şah dönemlerinde çok eşlilik kanuna göre yasaklanmıştı. Ama iki ölkede hala imam nikahı ve müta gibi evlilikler görölmüştü.

3.8. TÜRKİYE'DE VE İRAN'DA KADINLARIN SİYASETTE GİRİşİ

Ölkenin yönetimi ve meseleleri insanın ilgisini çeken konular arasında yer almaktadır. Kadınlar birçok zaman siyasetten uzak tutulsa da, ölkede işlerine önem veren az sayıda kadın vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda da bazı sultanların anneleri ve eşleri

¹³³³ Müta nikahı

¹³³⁴ Pehlevi, Vatanam, s. 471.

¹³³⁵ **50.Ek.** Kadınından memnun olmayan bir İranlı erkek; Ketabkhaneh, Mouze va Markaz Asnad Majlese Shoraye İslami, 010. belge numarası, 1322.02.05.

¹³³⁶ **51.Ek.** Bir kadının boşanma isteği; Ketabkhaneh, Mouze va Markaz Asnad Majlese Shoraye İslami, 05. belge numarası, 1314.12.06.

siyasete bağılı işlere dikkat etmişler. Özellikle oğlularının bir sonraki sultan olmasını isteyen kadınlar arasında bu konu görüldü. Fakat genel olarak kadınlar Osmanlı döneminde siyasette önemli bir rol oynamamıştır. Anayasa Devrimi'nin ortaya çıkmasıyla kadınların Osmanlı siyasetinde de dahil edileceği umuluyordu, ancak bu tarihte de kadınların siyasete girmesine izin verilmemiştir. 1908'de bazı kadınlar Meclis-i Mebusan'a dinleyici olarak girmek istemişler fakat bu konu ise birçok erkek tarafından reddedildi. Osmanlı döneminde kadınlar bazı alanlarda faaliyetlerine başlasa da, siyasette bulunma koşulları henüz karşılanmadı. 1918'de Mustafa Kemal gibi entelektüeller, bazı gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların durumunun farkındaydı ve aynı zamanda Türk kadınlarının durumlarını değiştirmeyi düşünmüşler.¹³³⁷

Mustafa Kemal'in fikirlerine rağmen birçok milletvekili hala kadınların siyasete girmesine karşıymışlar ve bu nedenle parlamentoda bu konuyla ilgili birçok tartışma ortaya çıktı.

1924 Anayasası tartışmaları sırasında Afyonkarahisar milletvekili İzzet Ulvi Bey, Anayasa'nın oy verme hakkını tanımlayan 10. Maddesi görüşülürken 'Her Türk seçme ve seçilme hakkına sahiptir' ibaresindeki Türk tanımı içinde kadınların da olup olmadığını soruyor. Anayasa komisyonu başkanı Celal Nuri Bey de Türk deyince yalnız erkek anlaşılması gerektiğini belirtiyor.¹³³⁸

1925'te Halide Edip ve Nezihe Muhiddin gibi kadınlar da kadınların siyasi haklarını savunmaya başlamışlar. Bunlar parlamento seçimlerine kadınların katılmasını talep etmişler, ancak Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından bu konu reddedildi.¹³³⁹ Kadınların siyasi faaliyetlere katılmaları henüz uygun görülmemiştir. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ikinci parti olan Terakkiperver partisi de kadınların siyasette girişini onaylamamış ve bu nedenle programında kadınların adını dahil etmemiştir. Kadınlar 1934'e kadar parlamento seçimlerine katılmasalar da, bazı partilere girmelerine izin verildi. Örneğin Türkiye'de kurulan Serbest Cumhuriyet partisinde Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Hanım da dahil olmak üzere bazı kadınları da içeriyordu.¹³⁴⁰

1920-1934 arasında TBMM'deki siyasal faaliyetlerde kadınların siyasal hakları ile ilgili başka bir tartışma geçtiğine dair bir bilgi yok. Cumhuriyet'in

¹³³⁷ Afetinan, Belgeler, ss. 338-346.

¹³³⁸ Sancar, Aile Kurar, s. 161.

¹³³⁹ Ulusan ve Kayhan, I. Cilt, s. 156.

¹³⁴⁰ Kaplan, s. 199.

*kuruluşunda kadınların hâlâ yeterince olgunlaşmamış oldukları gerekçesiyle kendi başlarına oy verme ehliyetine sahip olmadıkları söyleniyor ve seçimlerde aile reisi olan erkekler aracılığıyla oy vermiş sayılıyorlar.*¹³⁴¹

Mustafa Kemal'in kadınların statüsünü değiştirmek lehinde olduğu ve 1923, 1924, 1927 vb. yıllarda adımlar attığı, ancak milletvekililerinin karşı çıktığı unutulmamalıdır.¹³⁴² Türkiye'de söz konusu olduğu yıllarda sosyal alanlarda kadınlar lehine birçok değişim ortaya çıkmıştır. Bu hakların en önemlilerinden biri özellikle toplumda, erkekler ve kadınlar arasında eşitlik hakkıydı. "17/ 2/ 1926 tarihi, Türkiye'de kadın hayatında yeni bir inkilâbın başlangıç tarihidir. Artık Türk kadını, aile içinde erkeğe eşit haklarını alacaktır. Artık karılılık tarihe karışacak, kadın evinde erkeğe eşit haklar kazanacak, artık boşanma, keyif ve heves konusu olmaktan çıkacak..."¹³⁴³ Medeni kanunun ardından kadınlar daha değer kazanmaya başlamışlar. 1926'dan bazı kadınlar tarafından kadınların hakları hakkında konuşmalar yapılmış ve kadınların diğer hakları da dikkate alınmıştır. Örneğin Süreyya Hulûsi, ülkenin yönetimindeki kadın haklarını göz ardı eden ve sadece kadınların yurtseverliğine atıfta bulunanlarını eleştirdi.¹³⁴⁴

21 Haziran 1927'de kadının siyasi hakları konusu milletvekilileri tarafından yeniden tartışıldı. Bazı milletvekilileri kadınların seçimlere katılmasına karşı çıktılar. Giresun milletvekili, Kütahya milletvekili ve Savunma Bakanı Recep Bey gibi kişiler konuyla ilgili konuşmuşlar.¹³⁴⁵ Entelektüel kadınlar da sessiz kalmadı ve siyasi haklarını kazanmak için faaliyetlerde bulunmuşlar. Kadınların oluşturduğu bazı dernekler, yaklaşan seçimlere dikkat alarak kadınların bu seçimlerde katılmalarını istediler.¹³⁴⁶ 1929'da Latife Bekir Hanım'ın kadınların oy hakkı konusundaki konuşması, kadınların oy kullanmalarına izin verileceğini açıkça belirtti. Konuşmasının ardından kadın entelektüeller çalışmalarına ve oy hakkı taleplerine devam etmişler.¹³⁴⁷

¹³⁴¹ Sancar, Aile Kurar, s. 162.

¹³⁴² Sibel Duroğlu, **Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilileri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39.

¹³⁴³ Taşkıran, s. 115.

¹³⁴⁴ Taşkıran, s. 123.

¹³⁴⁵ Caporal, III. Cilt, ss. 59-60.

¹³⁴⁶ Toprak, s. 476.

¹³⁴⁷ Caporal, III. Cilt, s. 62.

Kadınlar, özellikle Mustafa Kemal başta olmak üzere erkek aydınlarından aldıkları destekle 1930'da belediye seçimlerinde oy kullanma hakkını elde ettiler. II. Meşrutiyet'ten yıllar sonra kadınlar siyasal arenada toplumdaki konumlarını değiştirebildiler.¹³⁴⁸ Belediye seçimlerine gazeteci ve yazar kadınlar da dahil olmak üzere birçok kadın aday olmuşlar. Örneğin "1930 yılında İstanbul belediye seçimlerinde Sabiha Zekeriya Sertel şehir meclisi üyeliği için bağımsız aday olmuş ve bir propaganda broşürü yayınladı..."¹³⁴⁹ Kadınlar oy hakkını kazanabildikleri için çok mutlu olmuşlar ve bundan dolayı hükümete teşekkür etmişler.¹³⁵⁰ Kadınların belediye seçimi aday olma hakkını kazanmasına rağmen, yine de seçimleri kazanan erkekler olduklarını belirtilmelidir. 1946 yılında yayınlanan istatistiklere göre, seçilen erkeklerin oranının kadınlardan daha yüksek olduğunu yansıtmaktadır.¹³⁵¹ Her ne kadar kadınlar 1930 yılında belediye seçimlerinde aday olma hakkını kazandı olsa da 1950'ye kadar hiçbir kadın başbakan olarak seçilmemiştir. "1950 seçimlerinde 27 üyesi bulunan Mersin belediye meclisine Melahat Tekeli ve Müfide İlhan Hanımlar seçilmişlerdi. Bunlar Müfide İlhan Mersin'de seçilen ilk kadın Belediye Başkanı olmuştur."¹³⁵²

1950'den itibaren Zekiye Midyat gibi kadınlar belediye başkanı olarak görünebildi. Bunun göz önünde bulundurarak tek parti döneminde herhangi bir kadın belediye seçimlerinde başbakan olarak seçilmediğini belirtmek gerekir.¹³⁵³ Belediye seçimlerinden sonra 26 Ekim 1933'te kadınlar muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinde de aday olma hakkını kazandılar. Bu değişikliklerden sonra kadınlar kırsal kesimde muhtar olarak da çalışabildiler.¹³⁵⁴ Bu haklardan memnun olmasına rağmen, kadınlar parlamento için aday olma haklarından vazgeçmediler. Kadınların oy hakkı söz konusu olduğunda bu noktayı açıklamak gerekiyor ki, Avrupa, Amerika ve Asya kıtasında birçok ülke henüz kadınlar için oy vermek de dahil olmak üzere birçok hakkı tanımadı ülke vardı. "Kadınlara seçme ve seçilme hakkını / genel ve eşit oy hakkını ilk tanıyan Avrupa ülkesi

¹³⁴⁸ Ahmad, Oluşumu, ss. 128-129.

¹³⁴⁹ Sancar, Aile Kurar, s. 110.

¹³⁵⁰ **52.Ek.** Cumhuriyet döneminde kadın oy hakkı; 030. 10. 00. 00. 80. 526. 4. 24.08.1930.

¹³⁵¹ **53.Ek.** Belediye seçimlerde kadın ve erkek oranı bir örnek; 30. 10. 0. 0. 82. 540. 2. 05.07.1946.

¹³⁵² Kaplan, s. 196.

¹³⁵³ Kaplan, s. 196.

¹³⁵⁴ Ulusan ve Kayhan, 1. Cilt, s. 254.

Finlandiya'dır. Dünyanın ilk kadın parlamento üyeleri de 1907 yılında Finlandiya'dan çıkmıştır. 1907 yılındaki seçimlerde 200 üyeli parlamentoya 19 kadın seçilmiştir.”¹³⁵⁵

Bu tarihe kadar kadınlar belirli koşullar altında seçme ya da seçilme hakkına elde ettiler. Ayrıca bu hakları veren ülke sayısının yüksek olmadığı da belirtilmelidir. Amerika, Yeni Zelanda, Avustralya, Norveç, Kanada vb. ülkeler bu ülkeler arasında yer aldılar.¹³⁵⁶ Türkiye birçok Avrupa ve Asya ülkelerinden önce seçimlerde kadın hakkını tanıyan ülkelerden biri idi. Mustafa Kemal, özellikle oy hakkı olmak üzere birçok alanda kadınların statüsünün değiştirilmesi konusunda önerilerde bulundu. Öneriler İsmet İnönü ve diğer arkadaşları gibi kişiler tarafından memnuniyetle karşılandı ve bu nedenle 5 Aralık 1934'te seçim yasasının değiştirilmesine karar verilmiştir.¹³⁵⁷

Kararın ardından 1924 Anayasanın 10. ve 11. Maddeleri değiştirilmiş ve yirmi iki yaşında olan her Türk erkek ve kadının oy kullanma hakkına sahip oldu. Bu bağlamda 30 yaşını bitiren her Türk erkek ve kadın seçimde mebus olarak katılması mümkün olmuştur.¹³⁵⁸ Beşinci parlamentoda ilk kez kadınlar Türkiye'de milletvekili olarak parlamentoya girdiler. 8 Şubat 1935'te kadınlar için önemli bir gündü çünkü kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlar ve ilk kez 18 bayan Türkiye Meclisin'de mebus sandalyeye sahip olmuştur.¹³⁵⁹ Mebure Gönenç, Satı Çırpanoğlu, Sabiha Gököl, Benal ve diğer kadınlar Türkiye'de milletvekili olarak ilk parlamentoya girenler arasındaydılar.¹³⁶⁰ Temsilci kadınlar seçimden sonra erkek mebuslarla birlikte parlamentoda yer aldı ve çalışmaya başladılar. Parlamentoda ilk yemin eden kadın milletvekili Mebrure Gönenç idi.¹³⁶¹ Milletvekili olarak meclise giren kadınlar arasında Mustafa Kemal tarafından övülen kırsal kadınların adı da vardı. Satı Çırpanoğlu, 1934'te muhtar olarak çalışan kırsal kadınlardan biri idi. Satı Çırpanoğlu'nun adı Mustafa Kemal tarafından kadın milletvekilleri listesine eklendi ve beşinci mecliste mebus olarak

¹³⁵⁵ Semra Gökçimen ve Havvana, Yapıcı ve Diğerler, “Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basimevi Ankara, 2009, s. 1.

¹³⁵⁶ Gökçimen ve Diğerler, s. 2.

¹³⁵⁷ Toprak, s. 453.

¹³⁵⁸ Ulsan ve Kayhan, I. Cilt, s. 166

¹³⁵⁹ Kaplan, s. 201.

¹³⁶⁰ Ulsan ve Kayhan, I. Cilt, ss. 261-263.

¹³⁶¹ Ulsan ve Kayhan, I. Cilt, s. 274.

görevlendirdi.¹³⁶² Bunu yaparak Mustafa Kemal, sadece şehirdeki kadınların faaliyetleri değil kırsal kesimde de kadınların faaliyetleri ülkenin kaderinde önemli yer sahip olduğuna onlara inandırmayı amaçlıyordu. Parlamentodaki kadın milletvekillerinin tarafından yapıldı olan konuşmaları çoğunlukla sosyal, sağlık ve bunları benzer konularla ilgiliydi. Kadınların parlamentoda ele aldığı siyasi meseleler çok nadirdi. Hatay (Sancak), kadın temsilcilerin görüşlerini ifade ettikleri politik meselelerden biriydi.¹³⁶³ Kadın milletvekilleri tarafından mecliste konuşmalarla aşına olmak için Esmâ Nayman'ın konuşması dikkate alındı. Bu konuşmalardan biri çocukların oluşturduğu suçlarla ilgiliydi.

*Arkadaşlar; bütün ileri giden memleketleri işgal eden, bir mesele haline gelen mahkûmlar meselesi hakkında sayın adliye vekilinin verdiği izahatı şükranla karşılarım. Yalnız temas etmek istediğim bir nokta var. O da, memleketimizin suçlu çocukları meselesidir. Bizde bunun için şimdiye kadar maalesef hiçbir şey yapılmamıştır. Yapılacağını adliye vekilimiz vaad ediyorlar...*¹³⁶⁴

Söylendiği gibi, kadın milletvekilleri tarafından konuşulan konular daha fazla sosyal idi ve parlamentoda kadın hakları ve siyasal konularda daha az konuşma yapıldı. 1935'te seçme ve seçilme hakkının verildiği ilk senede, kadınlar parlamentoda birçok sandalyeye sahip olabildi ve Mustafa Kemal'in ölümünden sonra bu sayılar azalmaya başladı. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı zamanında, üç dönem yapılan parlamento seçimlerinde kadın milletvekili sayısı 40'a ulaştı. Bu üç dönemde meclise giren en fazla kadın milletvekili 1943-1946 yılına ait idi. Bu meclise girebilen kadın milletvekili sayısı 16 kişiydi.¹³⁶⁵ Türkiye'deki iktidar değişikliği ile birlikte parlamentodaki kadın sayısı da değişti. Maalesef kadın milletvekili sayısı 1950'den sonra önemli ölçüde azalmaya başladı. 1950-1960 yılları arasında kadınların faaliyet oranı önceki yıllara göre daha düşüktü. Demokrat parti sırasında kadınların siyasi aktivitelerden yüzde bir pay aldığını belirtmek gerekir.¹³⁶⁶

¹³⁶² Gökçimen ve Diğerler, s.132.

¹³⁶³ Kaplan, s. 220.

¹³⁶⁴ Erdem Çanak, "TBMM'deki İlk Kadın Milletvekillerinden Esmâ Nayman Ve Meclisteki Faaliyetleri", *Asiaminor studies*, 1. Cilt, 7. Sayı, Ocak 2016, SS. 27-41, s. 34.

¹³⁶⁵ Kaplan, s. 205.

¹³⁶⁶ Murat Yıldız ve Abdullah, Aydın, "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Yasama Dergisi*, cilt. 33, 2017, SS. 50-67, s.55.

Fakat yine de devlet genel olarak kadın haklarını göz ardı etmekte başarılı olmadı. Türkiye'nin uluslararası kuruluşlara üyeliği birçok değişikliğe yol açtı. Örneğin "Türkiye önce, 31 Mart 1953'te, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 20 Aralık 1952'de kabul ettiği, kadının Siyasal Hakları sözleşmesine katıldı."¹³⁶⁷ Bu faaliyetlerin ardından kadınlar önceki yıllardan daha fazla siyasi haklarını anlayabildi ve özellikle siyasi haklar olmak üzere tüm alanlarda erkeklerle eşit haklar talep etmeye başladılar. 1961'de senato meclise giren kadın sayısının kısıtlı olmasına rağmen, kadınlar faaliyetlerine devam etmişler. 1971'e kadar Türkiye'de hiçbir kadın bakan olarak görevlendirmede. Ancak Türkân Akyol bu yılda sağlık ve sosyal bakanlık rolüne sahip olmayı başardı.¹³⁶⁸ Bu yıldan itibaren kadınlar her alanda faaliyetlerini hızlandırdı ve kadınların isimleri çeşitli alanlarda erkeklerle birlikte duyulmuştur.

İran'daki anayasa devrimi, kadınlara ülkenin en ufak bir hakka sahip olmayacakları gerçeğini gösterdi. Bu kadınların yalnızca ülkenin işlerine katılmalarını engellemekle kalmadı, aynı zamanda kanunda, delilerin kategorisinin içine yer verildi. Hükümetin Kaçar'dan Pehlevi'ye dönüşmesi ile birlikte çeşitli alanlarda reformlar başladı. Rıza Şah, kadınlar ve erkekler için eşit haklar elde etmeyi ve kadınların geçmişini bir kenara bırakmayı ve iyi bir pozisyon elde etmeleri için çalışmalarını amaçladı. Bu konuda insanları eğitmek için toplumda bir model olması gerekiyordu. Birçok yerde eşi ve kızları ona eşlik ediyordu. Bunlar arasında Tahran-Firoozkooh demiryolunun açılması sırasında kraliçe ve kızları onun yanında görünürdü. Erkekler, kadınların yanındaki varlıklarının utanç verici olmadığını, aynı zamanda onlara onur verdiklerini öğretmek istedi.¹³⁶⁹

Rıza Şah toplumdaki kadınların varlığını normalleştirmek için onları memnuniyetle karşıladı. Veliaht'ın İsviçre'den dönüşü için bir tören hazırlanmıştı. Bu törende kızlar da görev almışlardı. Bu dönemde kadınlar kendi konumlarını toplum içinde bulmak için her adımı attı. Ancak değişimler sadece şah ve entelektüel sınıfı tarafından kabul edildiği için toplumda yerleştirmesi için daha fazla zamana ihtiyacı vardı. Eğer Rıza Şah'ın eylemleri geçmişteki dönemlerde başlamış olsaydı, o zaman toplum daha

¹³⁶⁷ Caporal, III. Cilt, ss. 74-75.

¹³⁶⁸ Caporal, III. Cilt, s. 98.

¹³⁶⁹ **Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Egtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535, s. 147.**

memnuniyetle karşılanırdı. Ancak bu eylemlerin başlangıç noktası Rıza Şah'ın dönemi olduğu için anlaşmazlıklar da ortaya çıktı. İran'da iki grup ortaya çıktı; birinci grup Rıza Şah'ı destekleyenler ve ikinci grup Rıza Şah ve yaptıklarını kötü bir bakış açısıyla karşı çıkanlardır. Bu dönemde kadınlar faaliyetlerine daha hızlı devam ettiler. Rıza Şah bu konuda onları destekledi. Kadınlar çeşitli grup ve örgütler şeklinde faaliyet ediyorlardı. “İran'da en son bağımsız kadın örgütü olan Yurtsever Kadınlar Derneği'nin 1932'de kapanmadan düzenlendiği Doğu Kadın Kongresi ‘Oriental Women's Congress’ Tahran'da toplandığında, şahın politikasının somut belirtisi olarak kongre başkanlığını şahın kızı Eşref Pehlevi yapmıştı.”¹³⁷⁰

Bu dönemde kadınların aktivizmine verilen desteğe rağmen, kadınların siyasi hakları hakkında değişiklikler görülmemişti. Bunun nedeni, fanatiklerin, kadınların siyasi faaliyetlerine muhalefeti idi. Kadınlar hakkında yapılan diğer değişiklikler arasında medeni hakların ortaya çıkmasıydı. Bu yasa kadınların lehine gerçekleşen ilk yasalardan biriydi.

*Yeni yasaya göre, erkeğin istediği zaman, gerekçe göstermeden karısını boşayabilme hakkı sınırlandırılmış, boşanmaya karar verme yetkisi münhasıran mahkemelere verilmiştir. Mahkeme kocanın başvurusu üzerine boşanma kararını ancak taraflar arasında bir anlaşma olamayacağını tesbit ettikten sonra verebilecektir. Kocanın sınırsız boşanma hakkına karşı getirilen bu sınırlama yanında yasa, kadının karşı koşullarda boşanma talep edebilme ilkesini korumuş, sadece bu koşullara yeni eklemeler yapmıştır.*¹³⁷¹

Birinci Pehlevi ve ikinci Pehlevi döneminde kadınlar konumlarını değiştirmeye çalıştılar. Diğer ülkelerde kadın oy hakkı örnekleri getirerek hakları arıyorlardı. Bu faaliyetler bazen ayaklanma şeklinde de görüldü. Dini fanatikler kadınların rolünün eve bağlı olduğunu söylediler. Onlar kadınların siyasi ve sosyal haklarına karşı çıkıyorlardı.

II. Dünya savaşı'ndan sonra Rusya ve İngiltere'ye ek olarak Amerika Birleşik Devletleri adında üçüncü yabancı ülke de İran'ın işlerini müdahale etmeye başladı. İran halkı, Rus ve İngiliz siyasetlerinden ve müdahalelerinden çok yoruldu. İran'daki bu iki ülkenin müdahalesini ortadan kaldırmak için ABD ile temasa geçtiler. Bu olumlu düşünce uzun sürmedi. İranlılar kısa süre sonra Amerikalıların onlara yakınlığının Rusya ve

¹³⁷⁰ Sancar, Aile Kurar, s. 188.

¹³⁷¹ Sancar, Aile Kurar, s. 198.

İngiltere ile benzer olduğunu fark ettiler. Amerikalılar da menfaat arıyorlardı. Tüm dünyada önde gelen kadınlar, ABD'nin eylemlerine karşı gösteri yapıyorlardı. Kadının eylemleri arasında petrol endüstrisinin kamulaştırılmasından önce, Kore halkının desteği vardı. Örneğin Abadanlı kadınlar Koreli halka dayanışma günlerinde harekete geçtiler. Her yerde kadınlar tarafından barış şarkısı söyleniyordu.¹³⁷² Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı çıkan tek kadın hareketi değildi. İranlı kadınlar petrol endüstrisini kamulaştırmak için de çalışmaya başladılar. Herkes petrolün ABD ve diğer emperyalist ülkeler tarafından insan toplumlarına karşı kullanılmaması gerektiğine inanıyorlardı. İranlı kadınlar ve erkekler bir araya geldiler ve İran petrolünden fayda alan Amerika'ya karşı çıktılar. Bu bakımdan propaganda yaptılar. İran halkın ABD'nin emperyalizmle savaş amacıyla petrol kullanacağını kabul ettiklerini söylediler. Aydınlanmış kadınlar ve erkekler, insanlara Bayord gibi insanların İran'ın ovasını ve tarihini görmek amacıyla İran'a gelmelerini bir bahane olduğunu söylediler. Amerikalılar İran petrolünü istediğini açıklıyorlardı. Amerikalılar bir petrol üssü kurmak istediğini belirttiler.¹³⁷³

İranlı kadınların, erkeklerle birlikte Amerikalılara karşı attığı ilk adım, Ulusal Banka'dan tahvil almaktı. Bayan Zandi bu olayda çok çaba sarf eden kadınlardan biriydi. Konuşmaları radyo ve televizyonda yayınlandı. Tüm İranlıları özellikle kız ve erkek öğrencileri programa katılmaya davet etti. Bayan Zandi'nin konuşmalarının ardından her gün çok sayıda kız ve erkek Ulusal Banka'ya gidiyorlar ve tahvilleri satın alıyorlardı. Petrolü kamulaştırmak için bütün İran halkı bir araya geldi. Gazeteler bu konuda Sekineh'in olayına atıfta bulundu. Olay şöyle gerçekleşti; Bir kadın çamaşırhanelerden aldığı maaş ile kendi ve kızının hayatını geçindiriyordu. Bir gün maaşını aldıktan sonra yaşamanın gereklerini yerine getirmek yerine, Robabe ile ulusal tahvil almaya gittiler. Geri döndüğünde Sekineh vefat etti. Komşular Sekineh'in evine geldi ve evinde hiçbir şey olmadığını fark ettiler. Bu kadının yeni maaş aldığını biliyorlardı. Robabe onların sorusunu beklemedi ve bir petrol tenekesinden bir kağıt çıkarıp onlara gösterdi. Bu kağıt üzerine şöyle bir cümle yazılmış; bu Robabe'ye ait bir tahvildir.¹³⁷⁴

¹³⁷² Jahan Zanan, 32. sayısı, 20 Tir 1331, s. 7.

¹³⁷³ Jahan Zanan, 26. sayısı, 2 Khordad 1331, s. 7.

¹³⁷⁴ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, ss. 13-16.

Dr. Mosadegh bu konuda çok çaba serf etti. Birçok kişi Mosadegh'in konuşması ardından harekete geçtiler. O, İngilizleri ve diğer emperyalist ülkeleri İran'dan kovma gerekliliğini hatırlattı ve hükümetin para ihtiyacı olduğunu dile getirdi. Bu yüzden insanlar tahvil almaya gittiler. Her sınıftan kadınlar harekete geçtiler ve bir kez daha ülkeye desteklerinden vazgeçmeyeceklerini gösterdiler. Tahran Üniversitesi'nde kızlar ve erkekler protesto edip üniversiteye gitmediler ve bu şekilde İranlı insanlar birleştiler. Petrol endüstrisinin kamulaştırılması olayı ve İranlı kadın ve erkeklerin çabaları birkaç satırda ele alınmaz. Okuyucular bu konuyla ilgili bilgi almak için bu konudaki yazılan kitaplara¹³⁷⁵ yönlendirmektedir. İran petrol ulusallaştırma yasası 20 Mart 1951'de onaylandı. Bu gün İranlılar için çok değerli oldu. Kadınlar bu konuyla ilgili birçok şey yazdılar. İranlı kadınların hiçbir zaman sömürge sözleşmelerinin tanınmasına izin vermeyeceğini ve ABD tarafından taahhüt edilen hain eylemlerle hiçbir zaman ortak olmak istemediklerini söylediler.¹³⁷⁶ İranlı erkek ve kadın entelektüeller, İngiliz ve ya ABD'nin de dahil olmak üzere bütün emperyalist ülkelerin kendi ceplerini düşündüklerini fark ettiler. Kadın haklarına gelince, bu fanatikler kadınların görevlerinin ev işlerinin yapılması ve ev dışındaki işlerin de erkeğe ait olduğunu söylüyorlardı. 29 Ekim 1911 yasası da aynı kişiler tarafından yazıldı. Bu kanunun 10. Maddesinde utanç verici bir şekilde kadınları delilerin kategorisinde koymuş ve oy kullanma hakları önlenmiştir.¹³⁷⁷

Kadınlar fanatiklerin yorumunu eleştirdiler. İflas edilmiş, yabancılar, katiller, hırsızlar ve deli insanlar grubundan memnun kalmayan kadınlar itiraz etmeye başladılar. Acak bu itirazlar birçok kadın tarafından edilmedi. Aydınlanmış kadınlar bu yasayı protesto etmekle haklarını arıyorlardı. Her ne kadar kadınlar ikinci Pehlevi döneminde pek çok işe girseler de, entelektüel kadınları memnun eden bir konu değildi. Aydınlanmış kadınlar, kadınların birçok durumda istismara uğradığını fark ettiler. İran'ın aydınlanmış kadınları haklarını istemeye başladılar. Bu bağlamda güçlü din adamların desteğini de istiyorlardı. Kadınların hakları ve ülkenin otoritesi için çalışmaları gerektiğine

¹³⁷⁵ Örneğin; Jalalaldin, Madani, **Tarikh Siyasi Moaser İran Az Aghaz Ta Meli Şodan Naft (1209 Ta 1329)** (İran'ın siyasi tarihi baştan petrol kamulaştırmasına kadar), Daneşkade Afsari, Tahran, 1359, (Meli Şodan Naft)

¹³⁷⁶ **Jahan Zanan**, 24. Sayısı, 19 Ordibeheşt 1331, s. 2.

¹³⁷⁷ **Zanan Pişro**, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, ss. 17-18.

inanıyorlardı. Bu amaçlar için tüm kadınlar birleşmeliydiler. Kadınlar üniversiteye ve diğer alanlara girmeli ve yeteneklerini göstermeli, kadınlar erkeklere, onları kötüye kullanmasına izin vermemeli ve toplumda var olan ayrımcılığa karşı mücadele etmelidir.¹³⁷⁸

Kadınlar, ülkenin kritik durumdayken dini fanatiklerin tarafından hareket etmeye teşvik ediliyorlardı. Ancak kadın hakları konusundaki tartışmalara geldiğinde, aynı dini fanatikler kadınların sorumluluğunun evden ibaret olduğunu belirtiyorlardı. Kadınlar bu adaletsizliklere karşı sessiz kalmadı ve parlamentoya girmek istediler. Ancak belirtildiği gibi bu amaç hala tüm kadınlar tarafından takip edilmemiştir. Aydınlanmış kadınlar oy kullanma hakkı ve parlamentoda bir yer istediğini devletin kulağına girmesi için gazetelerde yayımlandılar. Aydınlanmış kadınlar, kadınların oy kullanmama kuralının ortadan kalktığını söylediler. İran, 4 Eylül 1945'te Birleşmiş Milletler'e kabul edilerek, İran'ın kadınların seçimlerde oy kullanabileceğini resmen kabul ettiğini söylediler.¹³⁷⁹ Ancak bu hükümet tarafından kabul edilen bir şey değildi. Kadınlar Birleşmiş Milletler tüzüğünü bilmesine rağmen haklarından mahrum kaldılar. İran nüfusunun yarısı seçme ve seçilme hakkına sahip değildiler. Kadınlar özellikle de kadın gazeteciler bu konuya itiraz ettiler. Ayrıca bunlara derginin ana tüzüğünde de atıfta bulunmuşlardır. Örneğin Zanan Pişro Dergisi, sağladığı tüzüğünde bu maddeler yer aldı; 1) Ülkeyi herhangi bir saldırganlığa karşı savunmak ve ülkenin bağımsızlığı için çaba göstermek; 2) Siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda ülkenin bağımsızlığı için mücadele etmek; 3) Kadınların politik ve sosyal haklarını ele almak için çaba göstermek; 4) Kadınların üniversiteye girmelerini sağlamak ve durumlarını değiştirmek için bilgilendirmek; 5) Kadınlar ve kızlar için eğitim ve iş olanakları sağlamak vb.¹³⁸⁰

Örgütler özellikle de 'Sazman Zanan' örgütündeki kadınların üyeleri, konumlarına itiraz ettiler. Onlar hakkında bir şekilde ulusal işlere katılmak ve bu gibi temel haklarını almak için ellerinden geleni yaptılar. İsfahanlı kadınlar, 'Sazman zanan'¹³⁸¹ Örgütünü ve

¹³⁷⁸ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, ss. 3-4.

¹³⁷⁹ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, s. 19.

¹³⁸⁰ Zanan Pişro, 1. Sayısı, Ordibeheşt 1331, s. 1.

¹³⁸¹ Kadınların örgütü

faaliyetlerini desteklemek üzere örgütün ofisine bir mektup gönderdiler. Mektupta şöyle yazıldı:

*Kadınların sosyal haklarını elde etmek için örgütün mükemmel faaliyetlerini teşvik ederek, kadınların desteği için ve onların amaçlarına ulaşmak için faaliyet eden bu örgütü yardım etmeyi hazır olduğumuzu söylemek istiyoruz. Erkeklerle eşit haklar ve seçimlere katılma hakkı vb. elde etmek için bu örgütün yoluna devam ederek bu şekilde mücadele edeceğimize söz veriyoruz. Örgütün İsfahan'da bir şube açmasını bekliyoruz. 1) Fakhri Safavi; 2) Pouran Majlesi; 3) Enis Azari; 4) Parirokh Hojatelahi...*¹³⁸²

Bu destek ve talepler yalnızca İsfahanlı kadınlar tarafından yapılmamıştır. Gorgan gibi İran'ın diğer şehirlerdeki yaşayan kadınlar da bu yola devam ettiler. Diğer kadınlar konuşmaktan korkmadılar, taleplerini isimlerinin de açık olduğu şekilde ifade ediyorlardı. Sazman Zanan Örgütü, Birleşmiş Milletler (BM) tüzüğü hakkında konuştu ve bu uluslararası kuruluşun kadınlara verdiği hakları da ele aldı. İran Ulusal Meclisi ile Birleşmiş Milletler arasındaki farkları ifade ederek İran Ulusal Meclisinin kadınlara karşı görüşlerine itiraz edildi. Sazman Zanan, İran Ulusal Meclisi yasasını protesto etti ve ondan İranlı kadınların haklarını vermelerini istedi. Oy sahibi olmak bu örgüt tarafından unutulmuş bir mesele değildi. Dolayısıyla ulusal meclisin bu eski kanunun değişmesini sabırsızlıkla bekliyordu.¹³⁸³

Sazman Zanan Örgütü anayasanın 9.maddesinin 3.fıkrasını ve 10. maddesinin 9. fıkrasını silmesini istiyordu. Bu konuda gazeteler de çok çaba sarf ettiler. Gazeteler kadınlara oy kullanma hakkına sahip olma isteklerini sordular. Bütün kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmak istediğini söylediler ve verdiği yanıtlar olumluydu. Bunlar yayıncının ilgisini çeken konulardır.¹³⁸⁴ Bu bağlamda Sazman Zanan Örgütü, kadınların oy kullanma hakkını isteyen bir uzun mektup hazırladı. 78482 kadın bu uzun mektubu imzaladı, mektup gazetelere basılması için gönderildi. Bu şekilde kadınlar hükümeti haklarını vermeye zorlamak istedi.¹³⁸⁵ 1962'den itibaren kadınların en hassas yılları olarak kabul edildi. 1962'de daha heyecanlı bir şekilde kadın faaliyetleri devam ediyordu. Her yılki geleneğe göre 8 Ocak 1936'da gerçekleşen büyük olay nedeniyle kadınlar, Rıza

¹³⁸² Jahan Zanan, 57. Sayısı, 12 Dey 1331, s. 6.

¹³⁸³ Jahan Zanan, 55. Sayısı, 28 Azar 1331, ss. 1-2.

¹³⁸⁴ Jahan Zanan, 58. Sayısı, 19 Dey 1331, s. 8.

¹³⁸⁵ Jahan Zanan, 32. Sayısı, 27 Tir 1331, s. 7.

Şah'a teşekkür etmek için türbesine gidip çiçek bırakıyorlardı. Kadınlar bu günde mutlu oluyorlardı ve kutlamalar düzenliyorlardı. Ancak 1962'de kutlama haberleri yoktu ve kadınlar bir manifesto yayımlandılar. Bu manifestoda kadınlar seçme ve seçilme haklarından mahrum bırakıldığı için 8 Ocak'ın kutlamasını yapmayacaklarını açıkladılar.¹³⁸⁶

Kadınlar protesto etmeye başladılar. Kadınlar tarafından birçok duyuru yapıldı. Bunlar kadınların toplumsal gelişimini ve uyanmasını temsil ediyordu. Kadınlar her alanda haklarını istediler. Kadın hakları sadece okula gitmek ve gazete yayımlanmak değildi. Aynı zamanda parlamentoya girme haklarını da istiyorlardı. Bu konu yalnızca İranlı kadınlar tarafından ele alınmadı, yabancılar da İranlı kadınların desteğine yönlendirildi.

*Bayan Roozvelt 1959'da İran'a geldi ve ülkemizdeki kadınların durumunu inceledi. ABD'ye döndükten sonra İranlı kadınlar hakkında gazetelerde şu yorum yazıldı. İran'daki bir kadının konumu çok düşük. İranlı kadınlar seçimlere katılma haklarından bile mahrum kalıyor. Öyle bir hak başvurusunda bulunmaları için çok erken olduğu görünüyor. Bir erkek istediği zaman eşinden boşanabilirdi.*¹³⁸⁷

İranlı entelektüel kadınların faaliyetleri ile birlikte, diğer ülkelerin kadınları, İran hükümetine mektup göndererek kadın haklarını tanımasını istedi. Amerikalı bir kadın, Dr. Mosadegh'e bir mektup göndererek şundan bahsetti;

*Beyfendi, ülkenizdeki kadınların mücadelesi, devredilmeyen insan haklarını ve annelik haklarını almak için üzerinde çok büyük bir etki yarattı. Amerika Birleşik Devletleri'nde erkekler ve kadınlar bu açık haktan yaralanmaktadır. Amerika'daki ilerici kadınlar, dünyadaki tüm kadınların oy kullanma hakkı ve erkeklerle eşit haklara sahip olmasını diliyor. Sizin ve hükümetinizin bu hakkı İranlı kadınlara vermekten neden çekindiğinizi bilmiyoruz. Yoksa bu şekilde insanları kontrol etmek mi istiyorsunuz? Ülkenizdeki kadınlarla savaşı sonlandırmanızı istiyorum. Milletinizin mutluluğu amacıyla yönetin, servetinizi yağmalamak ve hayatınızı kontrol etmek isteyen yabancıların yararına değil.*¹³⁸⁸

Kadınlar, hükümet tarafından onlara sağlandığı destekten memnun değildiler. Mesela 19 Ocak 1945'te Bayan Tarbiat ve Bayan Fatemeh Sayyah Türkiye'ye gittiler. Döndükten sonra Mayak Sineması'nda bu geziyi incelemeye yönelik bir toplantı yapıldı.

¹³⁸⁶ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 107.

¹³⁸⁷ Dadkhah, s. 32.

¹³⁸⁸ **Jahan Zanan**, 59. Sayısı, 26 Dey 1331, s. 1.

Toplantıdan kadın partisi sorumluydu. Toplantı Zahra Kiyanmanesh tarafından açıldı. Toplantının başında Bay Homayoun Jah Dışişler Bakanın yardımcısı konuştu. Bu konuşmada kadınların çabaları takdir edildi. Toplantıda bayanlar Tarbiat, Badr almoluk Bamdad, Şams almoluk Masaheb ve Fatemeh Sayyah konuşma yaptılar. Konuşmalarında hükümeti eleştirdiler çünkü kadınlara gerekli destek verilmediğine inanıyorlardı.¹³⁸⁹

Hükümetin kadınlara bakış açısını değiştiren faktör kadınların sebat ve eleştiriler idi. Konferanslar ve kongreler, İran'daki kadınların görüşlerini değiştirmede etkili olmuştu. Diğer ülkelerdeki kadınların durumlarını öğrenmiş olan İranlı kadınlar, daha iyi bir pozisyon elde etmek için çabalarını sürdürecekleri sonucuna varmışlardır. Kadınların haklarını istemekte ısrar etmeleri nedeniyle hükümet bazı kadın haklarını tanımak zorunda kaldı. Başbakan Alaam döneminde yasalar değiştirildi. Hükümet kadınların eyalet seçimlerine katılmasına izin verdi. Ancak maalesef dini fanatikler meseleye karşı çıktılar. Bu protestoları takiben hükümet bu yasanın uygulanmasını geciktirdi. Bu adaletsizliği gören kadınlar protesto etmeye başladılar ve bu sebeple makaleler ve duyurular yayımlandılar.¹³⁹⁰ Hükümetin kadın haklarına ikna olmasına rağmen dini fanatikler görüldüğü gibi karşı çıkmaya başladılar. Ancak kadınlar bu muhalefet konusunda sessiz kalmadı. İranlı işçi kadınlar özellikle öğretmenler çalışmayı bıraktılar. Hükümetin kararın ardından bu kadınlar greve gittiler. Kadınlar, erkeklerin görmezden geldiği haklarına değindi. Kadınlar erkekleri ikna etmek için örnekler getiriyorlardı. Kadınlar erkeklere; bir elin nesi var? İki elin sesi var.. Sözü'nün anlamlı bir söz olup olmadığını sordular? Cevap olarak iki elin gücünün daha büyük olduğunu açıkladılar. Kadınlar toplumu bu eller gibi belirtildiler. Bu ellerden birinin kadınlar ve diğerinin erkekler olduğunu söylediler. Her iki el bir arada olduğunda gücü sahip olabileceğine inanıyorlardı.¹³⁹¹

O zaman İran'da bir başka önemli olay daha yaşandı. Bu önemli olay Amini'nin zamanında ortaya gelen 'İnkılap Sefid'¹³⁹² idi. Muhammed Rıza Şah bu devrime 'Şah va Mardom'¹³⁹³ dedi. İnkılap Sefid'de önerilen maddelerin 26 Ocak 1963'te referanduma

¹³⁸⁹ Banou, 2. Sayısı, 1. Yıl, Dey 1323, s. 10.

¹³⁹⁰ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 106-107.

¹³⁹¹ Bamdad, İnghelab Sefid, s. 107.

¹³⁹² Beyaz İnkılap

¹³⁹³ Şah ve Halkın devrimi

sunulması gerekiyordu. Başlangıçta kadınların bu rebranduma katılmasına izin verileceği açık değildi. Rebrandumdan önceki gün bile kadınların katılmasına karşı çıkanlar vardı.¹³⁹⁴ Ancak gecenin geç saatlerinde başka bir şey oldu ve aniden bu kararda değişiklik olduğu söylendi. Kadınların rebrandumunda oy kullanacakları açıklandı. Bütün sınıfta kadınlar, öğretmenler, ev hanımları, öğrenciler de dahil olmak üzere oy kullanmaya katılmak için gittiler. Kadınlar o kadar memnuniyetle karşıladılar ki kadınlar için ayrı kutular bırakmaya zorlandılar. Ancak bu sadece kadınların hoş karşılanmasından kaynaklanmadı. Hükümet aslında dini fanatiklerin olası tepkilerinden korkuyordu ve bundan dolayı oy sandıkları ayrıldı. Kadınların oyları sayılmaması olasılığıyla böyle bir tercih edilmişti. Çünkü bu durumda oyları saymak daha kolay oluyordu.¹³⁹⁵ Muhammed Rıza Şah dünyadaki kadınların rolü hakkında konuştu ve haklarına atıfta bulundu. Bu nedenle kadınlara haklarını verilmesini söyleyip 28 Şubat 1964'te İranlı kadınları erkeklerle eşit olarak değerlendirdi.¹³⁹⁶ Muhammed Rıza Şah ayrıca fanatiklerin kadınların hak ve özgürlüklerine karşı çalışmalarına atıfta bulundu. Kız öğrenci otobüslerine yapılan saldırıları ve savunmasız kadınlara yapılan saldırı, kütüphanelerin ve parkların yakılması, insanlık dışı işler olduğunu söyleyip fanatiklere bu işleri yapmayı bırakma çağrısında bulundu.¹³⁹⁷

Muhammed Rıza Şah, İranlı kadınlar oy kullanma hakkını almadan önce İran'da hapisanedeki insanlar gibi yaşadığını düşünen insanların hatalı bir düşünce sahip olduğunu söyledi. Oy verme hakkı konusunda, Fransız kadınları 1944'te oy kullanma hakkına sahip oldular. Ancak bu tarihten önce sosyal faaliyetlerde bulundular veya İsviçreli kadınların henüz oy kullanma hakkına sahip olmadıklarını söyledi. Ancak bu İsviçreli kadınlar haklarından mahrum oldukları anlamına gelmediğini açıklandı. Bu konuşmalarla 1963'teki seçimlerde oy kullanma hakkını kazanmasına rağmen İranlı kadının tarih boyunca büyük roller oynadığını göstermeye çalıştı. Muhammed Rıza Şah, diğer ülkelerin yasaları hakkında da konuştu. Kadınların modern ülkelerde de parlamento,

¹³⁹⁴ Abrahamian, Do Inghelab, ss. 521-522.

¹³⁹⁵ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 119-120.

¹³⁹⁶ Pehlevi, Sefid, ss. 74-75.

¹³⁹⁷ Pehlevi, Sefid, s. 44.

devlet kurumları, radyo ve televizyon gibi çeşitli alanlarda faaliyetleri vardı. Bu konulardan sonra kadınlara uygun olmayan işlere atıfta bulundu. İnşaat ve diğer işlerde büyük ülkelerde de kadınların girmemesini hatırlatı ve bunun kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik olmadığını söyledi. Bundan sonra kadın ve çocuklar için iş kanununda belirtilen kısıtmaları savundu.¹³⁹⁸

Muhammed Rıza Pehlevi yalnızca konuşmadı, onun zamanında kadın ve erkek arasındaki haklar eşitlendi. Ayrıca kadın ve erkeklerden asıl görevlerini unutmamalarını istendi. Modern yaşam bahanesiyle tüm çalışmalara giren ve evlerinin ve çocuklarının sorumluluklarını unutan kadınlara işaret etti.¹³⁹⁹ Görüldüğü gibi Muhammed Rıza Şah zamanında birçok haklar kadınlara verilirse de, şah erkek ve kadınları hayatın istikrarı için çalışmaları gerektiğini söyledi. Modern olma bahanesiyle herhangi bir konuyu kabul etmemek ve kadınlar ve erkekler en önemli rolleriyle, yani ebeveynlikle ilgilenmeleri gerekli olduğunu söyledi. Bununla ilgili ilginç bir nokta, İran halkının İnkılap Sefid’indeki desteklemesidir. Kadınların rolü en belirgindi. Bir kadının parmağını kestiği ve kanıyla oy kullandığı belirtildi. Bunu yapmaktaki amaçları, kanlarından vazgeçip, oy kullama haklarından vazgeçmeyeceklerinin mesajını vermektir. Kadınlar bundan sonra böyle, kadınların sosyal ve siyasi statüsünü koruyacağını söyledi.¹⁴⁰⁰

Muhammed Rıza Şah’ın bu kararı birçok kadını mutlu etti, çünkü kadınlar bu şekilde delilerin kategorisinden çıkmış oluyorlardı. Muhammed Rıza Şah bu konuyla ilgili konuşmalar yaptı. İran’daki Anayasal Devrim’inden bu yana 60 yıl geçmiş olmasına rağmen, bu devrimin kendine özgün konseptinden yoksun olduğunu belirtti. Bunun nedeni kadınların seçime katılmamasıydı. Çünkü İran nüfusunun yarısı kendi ve ülkesine bağlı karar veremiyordu ve bu konulardan mahrum bırakıldığına inanıyordu.¹⁴⁰¹ Muhammed Rıza Şah bu şekilde geçmişteki yasaları ve değişimini belirtti. Bu şekilde kadınlar önemli bir aşamaya girdiler. Muhammed Rıza Şah, referandumdaki kadınların varlığını İnkılap Sefid’in en önemli noktalarında açıkladı. Anayasa devriminin 10. maddesi uyarınca oy kullanma hakkından mahrum kalan kadınlar, Muhammed Rıza Şah’ın konuşmalarıyla

¹³⁹⁸ Pehlevi, Vatanam, ss. 474-477.

¹³⁹⁹ Pehlevi, Vatanam, ss. 437-438.

¹⁴⁰⁰ Rouyadadaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, s. 39.

¹⁴⁰¹ Pehlevi, Sefid, s. 70.

seçme ve seçilmeye dahil olmayı umuyorlardı. Refrandumun duyurusu ile ilk değişimi hisseden İranlı kadınlar, şah hakkında çok büyük heyecan duyduklarını dile getirdiler. Refrandum günü coşku yüzünden ağlayan ve oylarını kutuya atan ev hanımları vardı. Kadınlar ilk kez oy kullandı ve oyları kabul edildi. Bu önemli olayın devamında kadınların siyasi haklarına yaklaşıyorlardı. Şubat 1963'te kadınlar için diğer önemli olaylar gerçekleşti.¹⁴⁰²

Bu refrandumun ardından İranlı kadınlar sefil günlerini bıraktılar ve iyi günlere yaklaştılar. Bu bağlamda Muhammed Rıza Şah'ın konuşmaları sadece radyo ve televizyonla değil, ağız yoluyla da yayınlanıyordu. Bu konuşmalardan biri 27 Şubat 1963'te yapıldı. İran nüfusunun yarısını oluşturan İranlı Kadınlar Rıza Şah zamanında eğitim haklarının erkeklerle eşit olmasına rağmen hala birçok sosyal, yasal ve politik haklardan mahrum bırakıldılar. Bu kadınlar yalnızca haklarından mahrum kalmadılar aynı zamanda deliler kategorisinde yerleştirildiler. Muhammed Rıza Şah bu rezaleti ortadan kaldıracığını ve kadınların önümüzdeki seçimlerde haklarından yararlanacağını söyledi. Şah tarafından ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınların farklı alanlarda girmelerine daha hevesli hale getirdi. 2 Mart 1963'te İçişleri Bakanı 29 Eylül 1907'de yazılan yasanın değişiklikleriyle ilgili raporlar sundu. İran'da yaşayan tüm insanların ülkenin kaderine katkıda bulunma haklarına sahip olduklarını, bu nedenle kadınların seçimlere katılma hakkına sahip olduklarını söyledi. Bu bağlamda geçmişte yazılan yasalardaki değişikliği kaydetti. Bu nedenle Ekim 1911 yasası, seçme ve seçilmelerin koşullarını değiştirmelerini açıklandı. Ayrıca yalnızca erkeklerin oy kullanma hakkına sahip olduğunu belirtilen 1910'da meclisteki 6. madde ve 10. madde de kaldırılmıştır.¹⁴⁰³

3 Mart 1963'te aynı değişiklik sırasında İran seçim yasası kadınlar lehine değişti. 60 yıllık bekleme ve 60 yıllık kadınların protestoları ve etkinlikleri başarılı oldu ve İranlı kadınlar seçme ve seçilme hakkını elde etti. Bu 60 yılda dini fanatikler kadın haklarına karşı çıkıyorlardı. Onlar, kadınların sadece ev işlerinde sorumluluğunu göz önünde buluyorlardı. Sosyal haklar, kadınların oy kullanma hakkı ve diğer haklar kapitalist toplumlara ait olduğunu açıklıyorlardı. Kadınlar birçok çabadan sonra pozisyonlarını

¹⁴⁰² Bamdad, İnghelab Sefid, s. 12.

¹⁴⁰³ Bamdad, İnghelab Sefid, ss. 15-16.

değiştirmeyi başardılar. Elbette Muhammed Rıza Şah'ın bu konudaki rolü göz ardı edilmemelidir.¹⁴⁰⁴ Görüldüğü gibi İranlı kadınların hareketi önceki yıllardan beri yürürlüktedir. İranlı kadınlar artık erkeklerin zulmüne karşı sessiz kalamadılar. Elbette bu hareketin ilerleyişi modernite ve entelektüel erkeklerin rolü de görüldü. Ancak kadınların uyanış hareketi ilk kadınlar tarafından yaratmıştır. II. Pehlevi döneminde gerçekleşen en önemli siyasi olaylardan biri, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesiydi. Oy kullanma hakkına sahip olduktan sonra bu faaliyetler genişlenmeye başladı. Gazeteler bu değişimlerden ve diğer ülkelerdeki bu konularda şaşırılmış olan insanlardan bahsettiler. Örneğin Marsilya polisi ve İranlı bir kadının arasındaki konuşmalar şöyle idi:

Bu benim pasportum; -siz İranlı mısınız? Tabii İranlı Ermenilerden değil mi? ; - Ben İranlıyım ama Ermeni değilim; -Müslüman olmanız mümkün değil, belki siz İranlı Yahudilerdensiniz? –Hayır efendim, Yahudi değilim, benim atalarım hepsi Müslüman ve İranlıydılar ve babam kendi zamanında müctehitlerden biriydi. –İranlı ve Müslüman bir bayanla yüzleştiğime inanamıyorum, şimdi bana kiminle geldiğini söyleyin? Sizi kim getirdi? –Tek başıma seyahet ettim, ama tanrı her yerde benimle birlikte (şasırtıcı bir hareket ile gümrük müdürü) –Tanrım, İranlı ve Müslüman bir kadın Tahran'dan Fransa'ya seyahet etti, hükümetiniz nasıl ülkeden çıkmanıza izin verdi? Bu pasportu nereden aldınız? –Dışişleri Bakanı bay Faroughi'den aldığımı söyledim ve ...¹⁴⁰⁵

İranlı kadınların tüm alanlardaki konumu değişti. İnkılap Sefid, kadınların en önemli taleplerinden yani seçme ve seçilme hakkını kazanmasını sağladı. 18 Eylül 1963'te kadınlar ilk defa ulusal meclise üye oldular. Millet Meclisine altı kadın milletvekili olarak girdi ve o zaman iki kadın senato temsilcisi seçildi. Kadınların bu dönemde bakan yardımcısı ve vali yardımcısı da dahil olmak üzere başka önemli görevler de aldı. İran'daki kadınlar hakkında meydana gelen değişikliklerin ardından, adalet bakanlığı, dışişleri bakanlığı ve diğer alanlarda da kadınlar çalışmaya başladılar. İran'daki demokrasi gerçek anlamına daha yaklaşıyordu. Bu dönemde kadınlar ilk kez bakanlık işleri de kazandılar.¹⁴⁰⁶ Bu kadınlar arasında Farokhrou Parsay da vardı. İran'daki önemli görevleri almadan önce 1959'da İngiltere'ye gitti. Bu gezi İngiliz kültür kurumlarını ziyaret etmek amacıyla gerçekleşti. Farokhrou Parsay 1960'da eğitimini tamamlamak için Amerika'ya gitti. İran'a döndükten sonra 16 Ekim 1963'te ulusal meclise üye olarak girdi. Hadi

¹⁴⁰⁴ Aferi, s. 8.

¹⁴⁰⁵ **Zaban Zanan**, 1. Sayısı, Farvardin 1324, s. 13.

¹⁴⁰⁶ Bamdad, Dar İran, s. 18.

Hedayati'nin yardımıyla bakan yardımcısı oldu. Hükümet tarafından desteklenen kadınlar arasındaydı.¹⁴⁰⁷

Kadınlar bu süre içinde ulusal meclise temsilci olarak girseler de, toplumdaki yaşayan diğer kadınları mutlu etmediler. Bunun nedeni ise bu kadın temsilcilerin önemli faaliyetleri katılmamasıydı. Bu yüzden de diğer kadınlar tarafından eleştirildiler. Mesela Bayan Şamsalmokul Masaheb ve Bayan Dr. Mehrangiz Manouchehrian, senatoda kadınların temsilcileriydi. Bayan Şamsalmokul Masaheb, senatoda temsilci olarak katıldığı süre boyunca dört buçuk saat yani toplam on sekiz kez konuştu. Ancak senato yasasına göre her bir temsilci her oturumda 15 dakika konuşma hakkı vardı. Bu ifadeye göre bayan temsilcisi senatoda iki ayda bir konuşma yaptı. Bayan Şamsalmokul Masaheb tarafından ele alınan ve onlar hakkında konuşulan konular şöyleydi; araba kazaları, İngiltere ve Amerika seyahatleri, cehaletle savaşmak, kadınlara oy hakkı verilmesi için teşekkürler ve bunlara benzeyen konular. Bu kadın temsilcinin bazı konuşmaları iyi idi, ancak konuşmalarının çoğu kadın haklarını korumak ve İranlı kadınlara mutlu etmekle ilgili değildi. Dr. Mehrangiz Manouchehrian da senatodaki görev süresi boyunca bir saat ve on beş dakika konuştu. Genel olarak bu kadın temsilci sadece 5 kez senatoda konuşma yaptı. Bu kadın temsilci kısa konuşmalar yapmış olmasına rağmen daha faydalı konuşmalar sunmuştur.¹⁴⁰⁸

Millet meclisinde Şokat Jahanbani, Hajar Tarbiyet, Nayere İbtihaj Samii gibi kadınlar, kadınların temsilcisi olarak konuşma yaptılar. Daha önce de belirtildiği gibi kadınlar ulusal meclis ve senatodaki kadın temsilcilerin faaliyetlerinden memnun değildiler. Dolayısıyla gazeteler mektuplar yazdılar ve itirazlarını dile getirdiler. 33 ay içinde kadın delegeler tarafından yapılmış faaliyetlerden memnun olmadığını ve kadınlar onlara onur duymadığını söylediler.¹⁴⁰⁹ Kadınların faaliyetlerine yönelik herhangi bir eleştiriden bağımsız olarak, İran'da kadınların statüsündeki değişimle ilgili olarak bu dönemde meydana gelen değişiklikler çok önemlidir. 9 Eylül 1963'te ilk kadın köy

¹⁴⁰⁷ Parsay, s. 10.

¹⁴⁰⁸ Zanjrouz, 70. Sayısı, 11 Tir 1345, s. 3.

¹⁴⁰⁹ Zanjrouz, 70. Sayısı, 11 Tir 1345, s. 2.

muhtarı olarak seçildi ve bir yıl sonra 28 köy muhtarı ve 7 belediye başkanı ve şehir derneklerinin çok sayıda üyesi kadınlar arasından seçildi.¹⁴¹⁰

Bu dönemde kadınların dikkatleri tüm yaşam alanlarına çekildi ve bütün çalışmalara katılmak istediler. Kadınlar ayrıca yargı konseylerine de girdiler. Geleceği konusunda hak sahibi olmayan kadınlar, bu dönemde başkaların sorunlarını çözmek için bir yeteneğe sahip oldular. Birçok kadın bu değişiklikler için kendilerini Muhammed Rıza Şah'a borçlu olduğunu belirttiler. Fakat aydınlanmış kadınlar bu değişikliklerin hala yeterli olmadığını biliyorlardı ve daha fazla hak talep etmeye başladılar. Muhammed Rıza Şah döneminde daha önce de belirtildiği gibi kadınların örgüt ve dernekleri faaliyetlerine devam ediyorlardı. Kadınların faaliyetlerinin genişlemesi, kadınlar tarafından yeni örgütlerin kurulmasına neden olmuştur. 'Şoraye Jamiyethaye Zanan'¹⁴¹¹ gibi örgütler, kadınları çeşitli derneklerde bir araya getirmeye başarılı olmadı. Bu nedenle Aşraf Pehlevi yeni bir örgüt kuruldu. Bu örgüt Ağustos 1966'da 'Zanan İran'¹⁴¹² olarak adlandırdı. İlk resmi toplantısını 19 Kasım 1966'da yaptı.¹⁴¹³

İran'ın her köşesinden bu örgüte katılan kadınlar vardı. Örgüt başlangıçta Tahran'da kurulmasına rağmen kısa süre sonra diğer şehirlerde de merkezler kurdu. Bu örgütün amaçlarından biri, kırsal kesimdeki kadınların faaliyetlerini ve bu kuruma katılımlarını arttırmaktı. Örgütün bir diğer amacı ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onları ziyaret etmektir. Örneğin bu örgütün Dargaz Şubesi'nin faaliyetlerinden bahsedilmeli. Bu örgüt ailelere sağlık bilgisi vermek için sağlık komitesini görevlendirdi. Şubenin dikkatini çeken bir diğer nokta, halkın ihtiyaç duyduğu eşyaların fiyatlarıydı. Fiyatlar günden güne artmaya başladı. Kadın örgütü bir toplantı düzenledi ve bu konuyu ele almak istedi. Bundan sonra malların fiyatlarının fiyat artışlarını önlemek için genel fiyatlar listesi resmen ilan edilmesine karar verildi.¹⁴¹⁴ 'Zanan İran' Örgütü tarafından yapılan diğer önemli faaliyetler arasında uluslararası konferanslar düzenlemeydi. 21 Nisan 1963'te Tahran'daki uluslararası kadınlar konferansı bu etkinliklerden biriydi. Konferans

¹⁴¹⁰ Dadkhah, s. 39.

¹⁴¹¹ Kadın topluluğu yüksek kurulu

¹⁴¹² İranlı kadınlar

¹⁴¹³ Dadkhah, s. 34.

¹⁴¹⁴ **Zanan İran**, 257. sayısı, 13 Tir 1351, s. 6.

dünyadaki kadın meselelerine odaklandı. Konferans Muhammed Rıza Şah'ın konuşmasıyla başladı. Konferansa başkanlık eden Aşraf Pehlevi idi. Konferansta tartışılan diğer konular arasında insan hakları sorunları ve son 20 yıldaki değişiklikler yer aldı. Konferansta dünyanın dört bir köşesinden 50'den fazla katılan ülkeler vardı.¹⁴¹⁵

Tahran'daki konferansın asıl amacı İranlı kadınların durumundaki değişimi göstermektir. Muhammed Rıza Şah, dünyaya İran'ın ilerleme yolunda olduğunu göstermek istiyordu. İranlı kadınlar geçmiş yaşamlarını terk ettiği ve birçok ilerleme kaydettiği diğer amaçlardan arasındaydı.¹⁴¹⁶ Uluslararası konferansların yanı sıra İran'da da 'özgürlük' başlıklı konferanslar düzenlendi. Örneğin 17 Eylül 1963'te Tahran'da 'Kadın Ve Erkek Özgürlüğü' isimli bir konferans düzenlendi. Konferansa birçok kadın ve erkeğin katıldığı söylendi. İnkılap Sefid'den sonra oluşturulan bu konferansa katılanlar, Muhammed Rıza Şah'ın eylemlerine teşekkür etmek niyetindeydi. Bu İranlı kadınlara şah tarafından verilen haklardan kaynaklanıyordu.¹⁴¹⁷

Bunun yanı sıra uluslararası kadın konseyi kongresi 14 Mayıs 1966'da Dışişleri Sarayı'ndaki Farah Pehlevi huzurunda Tahran'da açıldı. Kadınların tüm haklarına sahip olmaları ve başka ülkelerdeki kadınların faaliyetleri gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmaya teşvik edilmeleri, Farah Pehlevi'nin açılıшта atıfta bulunduğu hedeflerden biriydi.¹⁴¹⁸ Konferansların ardından kadınlar birçok faaliyet yapıyorlardı. Bu faaliyetlerin en önemlilerinden biri İranlı kadınları bilgilendirmektir. Bunun için dünyadaki kadınların durumunu anlatarak onların farkında olmaları için adımlar atıldılar. 1968'de Tahran'daki uluslararası insan hakları konferansının ardından bu yıl İran'da Muhammed Rıza Şah tarafından 'İnsan Hakları' olarak adlandırıldı. Bu nedenle 'Zanan İran' Örgütü, Birleşim Milletler'de "kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi" başlığı altında yazılmış bir ifadenin metninin Farsçaya da çevirdi.¹⁴¹⁹

¹⁴¹⁵ **Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran** (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), ss. 122-123.

¹⁴¹⁶ Bamdad, Dar İran, s. 20.

¹⁴¹⁷ **Rouyadadaye Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354**, s. 41.

¹⁴¹⁸ Bamdad, Dar İran, s. 18.

¹⁴¹⁹ **Matn Kamel İlamiyeye Jahani Rafe Tabiiz Az Zan**, çev. Efate Nahvi, Sazman Zanan İran, Tahran, Tarihsiz, s. 1.

İranlı entelektüel kadınlar hâlâ alınan hakları yeterli görmediler ve bütün haklarını ele almak için çaba göstermeye devam ediyorlardı. ‘Kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi’ adlandıran bildiride dünyadaki kadın hakları incelemektedir. Beyanname, Birleşmiş Milletler tarafından Haziran 1945’te onaylandı. Kadınlar bu beyanname uyarınca erkeklere eşit haklardan yararlanmışlardır. Oy kullanma hakkı, evlilik, iş ve benzeri haklar da dahil olmak üzere kadınlara verilmiştir.¹⁴²⁰ İranlı kadınlar uluslararası konferanslara da katılıyorlardı. Amaçları hem dünyadaki kadınların durumu hakkında bilgi almak hem de ülkelerin kadınlarını İran’daki kadınların durumu hakkında bilgilendirmektir. Bu konferanslardan biri 1967 Mayıs’ında, New York’ta gerçekleşti. Aşraf Pehlevi, İran kadınların temsilcisi olarak katıldı ve kadın ve erkek haklarına ilişkin bir plan sundu.¹⁴²¹ Washington, Moskova ve diğer ülkelerdeki kongrelerde, İranlı kadınlar bir temsilci gönderdiler. Dünyadaki kadınlar, İranlı kadınların kazandıkları haklara büyük saygı duyurdular.¹⁴²²

Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlar 1934’te oy kullanma hakkına sahip oldular. Türkiye’de bu hak kadınlar tarafından az da olsa takip edilmiş konular arasındaydı. Mustafa Kemal Atatürk bu konuda modern ülkeleri takip ederek kadınların bu hakkını tanıdı. İran’da ise bu konu kadınlar tarafından sıkça dile getirilmişti, ama hükümet dini fanatiklerin muhalefetlerinden dolayı bu konuyu erteledi. İran’da kadınlar 1963’te seçme ve seçilme hakkına kazanabildiler. Kadınlar İran’da oy kullanma hakkına geç ele alsalar da birçok siyasi konularda erkeklerle her zamanki gibi yan yana görülmüşlerdi. Fakat kadınların hakkı bu erkekler tarafından unutuluyordu. Sonunda dini fanatikler karşı çıkmış olsalarda 1963’te bu hak Muhammed Rıza Şah tarafından tanındı. İki ülkede milletvekilli olarak bilinen kadınlar mecliste girdiği zaman kadın hakları hakkında az konuştular. Bunun nedeni ise kadınların birçok konuda hala kendi haklarından habersiz olmalarıydı.

¹⁴²⁰ Matn Kamel İlamiyeye Jahani Rafe Tabiiz Az Zan, ss. 12-14.

¹⁴²¹ Naghs Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran’ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), s. 125.

¹⁴²² Bamdad, Dar İran, s. 17.

SONUÇ

Kadın hareketleri modern çağın konusudur. Kadınların erkeklerle birlikte eşit haklar talep etmeleri Fransız Devrimi ile başlayan ve halen devam eden bir hak arayışı mücadelesidir.

İnsanlık, modern süreçte çok ciddi toplumsal değişimler yaşamıştır. Sınıfsal ayrıcalıklar modern çağda yapılan uzun soluklu mücadeleler ile ortadan kalkarken, cinsiyetler arası ayrımlar ise dünyanın önemli sorunları arasında yer almaya devam etmektedir. İslam ülkelerinde ve özellikle islami rejimlerin egemen olduğu ülkelerde, kadın hakları konusunda dünyanın gelişmiş ülkeleri ile önemli farklar yer almaktadır. Bu rejimlerde kadınlar temsil ve çalışma koşullarından, giyim kuşama kadar birçok alanda ciddi kısıtlamalara maruz kalmıştır. Kadın-erkek eşitliğinin talep edilmesi yönündeki girişimler ise oldukça cılızdır. Bu gelişmiş ülkelerde kadın-erkek eşitliği her ne kadar dikkate alınsa da bu durum herşeyin yolunda olduğu, kadınların her alanda erkeklerle eşit olduğu ve hiçbir sorun yaşamadıkları anlamına gelmemektedir. Kadına yönelik şiddet, taciz ve tecavüz vb. kötü uygulamalar dünyanın en gelişmiş toplumlarında ve ülkelerinde de sıklıkla rastlanan vakalardandır. Ancak burada kanunların yaptırım gücü ve kadınların hak arama özgürlükleri daha yaygındır. Sivil toplum örgütleri güçlüdür ve siyasi iktidar üzerindeki denetleme ve yönlendirme mekanizmaları çok daha etkindir.

Bu tezde doğal olarak her iki ülkenin modernleşme sürecinde kadın hakları konusunda kat ettikleri yol ve ortaya çıkan gelişmeler ele alınmıştır. Kaçar-Osmanlı ve Pehlevi-Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde yaşamış kadınların yaşam tarzları karşılaştırmalı yöntem ile incelenmiştir.

Bu dönemlerde bulunan hükümetler başta Kaçar ve Osmanlı, Avrupa modernizminden etkilenererek kendi sınırlarında reformlara başladılar. İran'da bu reformlar Abbas Mirza Veliaht zamanında, Osmanlı dönemindeyse III. Selim zamanında ortaya çıktı ve ilk reformlar askeri alanlarından başlayarak eğitim alanına ve ondan sonra diğer alanlarda görülmüştü. Kadınlarla ilgili reformların gerçekleşmesi ise uzun zaman aldı. Osmanlı, tanzimat dönemi ve Kaçar döneminde ise Nasreddin Şah zamanında reformlar daha geniş alanlarda görülmekteydi. Kızların eğitim alanına girmeleri, bu dönemlerde

misyonerler tarafından açılan okullarda eğitim gören gayrimüslim kız çocuklarının eğitiminden etkilenen bazı müslüman kızların dikkatini çekti. Bu nedenle her iki hükümette de kadınların sınırlı da olsa okullara girmelerine izin verildi. Fakat bu olay kolay gerçekleşmedi ve dini fanatikler bu konuya karşı çıkarak eğitime önem veren kızlara saldırıp, onların bu reformlardan vazgeçmelerini istediler. Kadınlar bu konuda çok ısrarcıydılar ve bunun yanı sıra yayın alanlarda da girmeye başladılar. Yayın alanlarındaki ilerlemeleri, kadınların daha aktif hale gelmelerine neden olmuştu.

Kadınlar Osmanlı ve Kaçar dönemlerinde ilerleme yoluna girseler de dini fanatiklerin hükümetlere baskıları yüzünden sinema gibi alanlara girmeleri yasaklanmaya devam ediyordu. Kaçar ve Osmanlı hükümetleri savaşlar ve ekonomik sorunlarından dolayı zayıf düşmüştü. Bu sebeple Osmanlı'nın ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu ve İran'da ise Kaçar Hükümeti'nin ardından Pehlevi Hükümeti kurulmuştu. Bu değişiklikle birlikte monernizm daha ön plana çıkmıştı. İki ülkede öne çıkan entelektüel isimler arasında Mustafa Kemal Atatürk ve Rıza Şah, lider olarak görülmekteydi. Bu kişiler ülkelerinin ilerlemesine dikkat ettiler. Onlar Avrupa'yı örnek olarak gördüler ve ülkelerini eski inançlardan, özellikle de dini fanatiklerin hurafelerinden kurtarmak istediler. 1925'ten sonraki yıllarda her iki ülkede de reformlar daha hızlı ilerliyordu. İran ve Türkiye gelişmiş ülkeleri takip ederek hem güçlü bir orduya sahip olmak, hem de ülkelerinin her alanda ilerlemesinin peşindeydiler. Bu yıllarda kılık-kıyafet, takvim, dil vb. konularda reformlar görülmüştü. Kadınlar konusuna gelince, bu dönemlerde erkeklerle yan yana görülmüşlerdi. Eğitim, kılık-kıyafet gibi konularda kadınlar mahrum bırakılmadı, aksine pozitif ayrıcalık tanındı. Türkiye bu dönemde Avrupa'daki modernizmi daha hızlı kabul etti. Bunun nedeni ise Mustafa Kemal Atatürk'ün laik sistemi kabul etmesiydi. Bu düşünceyle dini fanatiklerin gücü kontrol altında alındı. İran'da da Rıza Şah bunu yapmak istese de toplum daha hazır değildi. İran'da müctehidlerin gücü halkın üzerinde çok etkiliydi. Rıza Şah bu fanatiklerin gücünü kontrol altına alamadı hatta zamanda onlara saygı göstermeye mecbur kaldı. Diğer anlatılması gereken konu şudur; Mustafa Kemal Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyetini Osmanlı'nın üzerinde kurulmuştu. Osmanlı birçok konuda modernleşmeyi altyapısına sahipti. İran'da ise Pehlevi'nin ele aldığı ülke gelişmiş değildi ve birçok konuda

ayaklanmalardan ve iç savaşlardan dolayı İran geri kalmıştı ve bir köye benziyordu. Bu nedenle de Mustafa Kemal Atatürk ve Rıza Şah'ın başarılarını kıyaslamak pek doğru değil.

Rıza Şah İran'da birçok konuda reform yapmıştı. Kadınlar konusu da bu reformlar arasındaydı. Rıza Şah'ın ziyaret ettiği tek yabancı ülke Türkiye'ydi. 1934'teki yolculuğundan sonra reformlar daha hızla takip edildi. Kadınların giyim tarzı da bu reformlar arasındaydı. Kadınların giyim tarzındaki reformların ortaya çıkmasıyla birlikte fanatiklerin tepkisi de görülmüştü. Mustafa Kemal Atatürk kadınların giyim tarzına daha ihtiyatli bir şekilde yaklaştı. Atatürk'ün reformlarda daha başarılı olması da bu ihtiyattan dolayı idi. Çünkü fanatiklerin tepkilerini bilerek kontrollü bir şekilde reformlarını gerçekleştirdi. Kadınlar, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1926'da medeni kanun sayesinde boşanma gibi haklara sahip oldular. İran'da da Rıza Şah medeni kanununu 1928'de tanımış oldu. Kadınlar seçme ve seçilme haklarını Türkiye Cumhuriyeti'nde 1934'te elde ettiler. Fakat bu hak İran'da 1963'te ve Muhameed Rıza Şah döneminde kadınlara verilmişti. Muhammed Rıza Şah, babasından sonra İran tahtına oturdu ve şah olduğu sürede İran'da birçok reform yaptı. İran, Muhammed Rıza Şah döneminde ilerleme yoluna hızla devam etti. Kadınlar, Muhammed Rıza Şah döneminde erkekler ile aynı haklara sahip oldular. Muhammed Rıza Şah kendi eşini veliaht olarak tanıdı. Muhammed Rıza Şah bu yaptığıyla kadınlar için yeni model yaratmayı amaçladı. Tabii ki bu dönemdeki bazı reformlar yabancı ülkelerini hoşnut etmedi. Bunun yanı sıra bazı fanatikler de şaha karşı çıkmaya devam ettiler ve sonunda 1979'daki devrim ile onun dönemini sona erdiler. Türkiye Cumhuriyeti'nde de Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra birçok değişikliklerle karşılaşıldı. İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı yaptığı yıllar, Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün çizildiği yollarda gitmeye devam etti. Fakat Demokrat Parti döneminde kadınlar diğer konularda olduğu gibi Osmanlı dönemine daha yakın bir yola gitme eğilimindeydiler. Bu dönemde İslamcılar daha aktif hale geldiler ve arapça ezanın yasaklanması gibi yasaklar bu dönemde kaldırıldı. Kadınlar ise bu dönemde daha çok eş ve anne gibi rollerde görülmeyi tercih etmişti. Ancak 1960 darbesiyle birlikte bu konular yine değişmeye başladı. Bu sefer Atatürk'ün istediği laiklik daha heyecanlı bir şekilde ortaya çıkmıştı. Kadınların giyim yasaları yine ciddi bir şekilde takip edildi. İki ülkede de

günümüzde olduğu gibi İslamcılar ve yeni modayı takip eden kadınlar arasında hala anlaşmazlıklar var.

İran, 1979 devriminden sonra Muhammed Rıza Şah'ın planladığından çok farklı yöne gitti ve kadınların giyim tarzı serbest bırakılmadı. Devrimin hemen ardından hicapsız kadınların toplumda bulunması yasaklandı. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği yolları takip ettiği için bu konuda kadınlar serbest bırakıldı. Seçme ve seçilme hakları gibi konular iki ülkede de kadınlara tanınan bir hak olarak hala devam ediyor. Kadınların her iki ülkede de kendi haklarına sahip olmak için çabaları devam ediyor. Bu konular gelecekteki araştırmalar için merak uyandıran konular arasında yer alacaktır.

Türkiye ve İran'da kadınların bugün de birçok alanda ciddi sorunlar yaşıyorlar. Temsil konusunda ise Türkiye'deki kadınların halen oldukça sınırlı sayıda temsilciyi parlamentoya gönderebildiği ve devlet kurumlarında yönetici pozisyonlardaki kadın sayısının erkeklerin gerisinde kaldığı görülür. Başta töre cinayetleri olmak üzere kadın cinayetlerinin son yıllarda artarak devam ettiği, taciz ve tecavüz vakalarının yaygınlaştığı, mevcut iktidar döneminde imzalanan İstanbul Sözleşmesine, yine iktidarı destekleyen muhafazakar kesimlerden bile son dönemlerde yoğun bir eleştirinin geldiği görülmektedir. Uzun yıllar Türkiye'de gerilim ve kutuplaşma konusu haline getirilmiş olan türban konusunun, kadınların giyim-kuşam ve inanç özgürlüğü bağlamında, kadın haklarından biri olarak değerlendirildiği, ancak bu hakkı savunan muhafazakar kesimin kadın-erkek eşitliği konusundaki aynı kararlılık ve duyarlılık içinde olmadıkları gerçeği ortadadır. Cumhuriyetin eşit yurttaş yaratma idealinin, kadın-erkek eşitliğini de kapsadığı ve amaca yönelik oldukça önemli adımlar atıldığı, önemli ilerlemeler kaydedildiği açıktır. Ancak tüm bu ilerleme ve kazanımlara rağmen kadın hakları konusunda Türkiye gelişmiş toplumlar seviyesine henüz ulaşamamıştır. Son 50 yıl içerisinde giderek artan İslami cemaat yapılanmaları, eğitim ve iş hayatı başta olmak üzere her alanda etkilerini artırmıştır. 1980 sonrasında siyasi partiler üzerinden devlet mekanizması üzerindeki nüfuzlarının yaygınlaşması sonucunda, kadın hakları konusu giderek marjinal bir hareket olarak görülmeye başlamıştır. Hukuki bazı düzenleme ve sıkı kuralların getirilememesi,

yani mevcut koşulların devamı halinde Türkiye, kadın hakları konusunda ülke sıralamalarında geriye doğru gitme riski ile karşı karşıyadır.

İran’da 1979 İslam rejiminin kurulması sonrasında kadın hakları konusunda ciddi gerilemeler söz konusudur. Kadın hakları kavramı batının bir dayatması gibi algılanmakta ve mevcut rejimce hoş karşılanmamaktadır. Devrimin ilk yıllarında, toplumdaki birçok kadınının itirazlarına rağmen, kadınlar tek tip kıyafeti kabul etmek zorunda kaldılar. Bütün kadınlar siyah çarşaf giymeye zorlandılar. İş yerinde ve dışarda kadınların sadece siyah çarşaf veya uzun ve siyah pardösü giymesine izin verildi. Devrimciler bunu sadece yetişkin kadınlar için uygulamadılar. Çocukluktan sonraki bütün dönemlerde kızlar tek tip kıyafet yani başörtüsü ve pardösü giymek zorunda kaldılar. İslamı kurallar yeniden toplumda yoğun bir şekilde görülmüştür. Örneğin mirasta kadın erkekten daha az pay alıyordu ve bu sadece miras konusu ile sınırlı kalmadı. Muhammed Khatami, 1997’de İran’ın Cumhurbaşkanı oldu. Bu süre içinde insan hakları yeniden İran’da söz konusu oldu. Bununla birlikte kadınlar tekrar hak arayışlarına devam ettiler. İran’da sadece giyim tarzında değil kadınlar her alanda kendi haklarını savunmaya başladılar. Yurt dışındaki İranlı entelektüeller de başta insan hakları ve kadın hakları olmak üzere harekete geçtiler. Günümüze kadar Beyaz Eşarp giyme protestosu gibi kadın hareketleri İran’da ortaya çıkmıştır. Beyaz Eşarp giymek, başörtüsü mecburiyetine karşı bir protesto simgesi idi. Bu gibi konular İslamcı rejimin hoşuna gitmediğinden, hak iddia eden birçok kişi hapse atılıyor. İran devleti ne kadar televizyon ve internet üzerinde sansür uygulasa da modernleşme ve gelişme hareketleri İranlılar için vazgeçilmez bir hedeftir.

Kadın hakları konusu tüm dünyada güncelliğini korumaya devam etmekte ve bu alandaki mücadele her ülkede farklı bir seyir izlemektedir. Bu farklılıklar ve nedenlerine ilişkin akademik yayınların çoğalması ile kadın hakları konusunda bilinçlenme ve aydınlanma daha geniş kitlelere ulaşacaktır. Bu açıdan yapılan çalışma bu alandaki akademik yayınlara yöntem ve kaynaklar açısından katkı sağlama hedefi de gözetilmektedir.

KAYNAKÇA

Abalı, Nurullah. **Kıllık Kıyafet**, İlke yayıncılık, İstanbul, 2009.

Abdi, Dokhi. **Zanan İran Dar Asre Pahlavi** (Pehlevi Döneminde İranlı Kadınlar), İnteşarat Sazman Zanan İran, Losanjeles, 1370.

Abdullah Tansel, Fevziye. **İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991.

Abrahamian, Ervand. **İran Beyne Do İnghelab** (İki Devrim Arasında İran), çev. Ahmad Golmohamadi ve diğerler, Ney, Tahran, 1377.

Abrahamian, Ervand. **Modern İran Tarihi**, çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2011.

Acar, Ünal. “**Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları Ve Günümüze Yansımaları**”, Türkiye sosyal araştırma dergisi, yıl 23, sayı 2. Ağustos 2019.

Adamiyat, Fereydoun. **Fekr Demokrasiye İjtemai Dar Nehzate Maşroute İran** (İran’da Meşrutiyet Devriminde Sosyal Demokrasi Düşüncesi), Payam, Tahran, 1354.

Aferi, Jant. **Anjomanhaye Nime Seri Zanan Dar Nehzate Maşroute** (Meşrutiyet Döneminde Gizli Kadın Örgütler), çev. Javad Yousofiyan, Naşr Banoo, Tahran, 1377.

Afetinan, Ayşe. **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye iş bankası kültür yayınları, İstanbul, 2007.

Afetinan, Ayşe. **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak Ve Görevleri**, 4. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.

Afrasiyabi, Bahram. **Hamsaran şah** (Şahın Eşleri), Mahtab, Tahran, 1381.

Afşar, İraj. **40 Sal Tarikh İran Dar Doreye Padeşahi Naser al-Din Şah** (Nasireddin Şah Döneminde İran'ın 40 Yıllık Tarihi), Asatir, Tahran, 1363.

Afyoncu, Erhan. **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2010.
Ağaç, Saliha, Çivitci, Şule ve Boğday Saygılı, Başak. “**Cumhuriyet’ten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma**”, www. Ayk. gov. tr, 2015, SS. 1-20.

Ahmad Mirza Qajar. **Tarikh Azoadi**, Khane Tarikh Va Tasvir Abrişami, Tahran, 1349.

Ahmad, Feroz. **Jön Türkler Ve Osmanlı’da Milletler (Ermeniler, Rumalar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar)**, çev. Ayşen Gür, Bilgi üniversite yayınları, İstanbul, 2017.

Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, Sarmal yayınevi, İstanbul, 1994.

Akyıldız, Ali. **Osmanlı Bürokrasisi Ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Alamouti, Mostafa. **İran Dar Asre Pahlavi** (Pehlevi Çağında İran), 1,4. Cilt, 1369.

Arat, Necla. **Türkiye’de Kadın Olmak**, Say yayınevi, İstanbul, 1996.

Aryanpour, Yahya. **Az Saba Ta Nima** (Saba’dan Nima’ya Kadar), Franklin, 1350.

Asgari, “**Ortadoğu’da Radikal Bir Kadın Portresi: Tahire Qurrat al-Ayn ve İran Hükümeti’nden Beklentileri**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt;7, Sayı;1, 2020, SS. 191-203.

Ataay, Aytekin. “**Bir inkılâpYapıtı Olarak Medeni Kanun**”, Hükük Fakültesi Mecmuası, 4. sayısı, SS.49-58.

Atatürk’ün Söylev ve Demçeleri I. III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997,

Aydın, Suavi. **Modernleşme Ve Milliyetçilik**, Gündoğan yayınları, Ankara, 1993.

Aykut, Ebru. “**Osmanlı’da Zehir Denetimi**”, Aylık Tarih dergisi, Şubat 2010, 194 sayısı, SS.58-64.

Bakan, Bekir. **Türkiye’deki Kadın Hak İhlalleri**, Cinius yayınları, İstanbul, 2012.

Bamdad, Badralmoluk. **Taalim Va Taarbiyat Demokrasi Dar İran** (İran’da Demokrasının Öğretilmesi), Şerkate Maatbouaat, Tahran, 1329.

Bamdad, Badralmoluk. **Zan İrani Az İnghelab Mashroute Ta İnghelab Sefid** (Meşrutiyetten Beyaz İnkılab’a Kadar İranlı Kadınlar), İbn sina, Tahran, 1347.

Baskın, Bahar. “**II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu**”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, sayı:38 (Mart 2008).

Başığit, Türkan. “**Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması**”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD). VI/14, 2007.

Baydar, Oya. **Türkiye’de Sendikacılık Hareketi, İstanbul**, Friedrich Ebert Stiftung(FES), 1998.

Bayraktar, Ahmet. “**Müftülere Nikah Kıyma Yetkisi Verilmesi Sonrasında Türk İnsanın Nikaha Bakış Açısı**”, Eskiyei 35, Güz 2017, SS. 21-31.

Benjamin, Samuel Greene Wheeler. **İran Va İranıyan** (İran ve İranlılar), Çev. Avanskhan, Golbang, Tahrán, 1363.

Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi, İstanbul, 2002.

Bibi Khanoum Estarabadi. **Maayebe Alrejal Dar Pasokh Be Taadib Alnasvan**, der. Afsaneh Najmabadi, Şikago, 1371.

Bozaslan, Mehmet ve Çokoğullar, Emel. “**Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Eğitimin İnşası; Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına**”, Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt. 17, sayı. 2, 2015, SS. 309-329.

Bozkır, Gürcan. “**İzmir Basınında Mustafa Kemal Atatürk’ün Kastamonu Gezisi**”, ÇTTAD, 9.Cilt, 20.Sayı, 2010, SS.109-127,

Caporal, Bernard. **Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1923-1970)**, I. II. III. Cilt, çev. Ercan Eyüboğlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve yayıncılık. A. Ş, İstanbul, 2000.

Cin, Halil. **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara üniversitesi basımevi, Ankara, 1974.

Claude, Anet. **Khaterat Safar Claude Anet Dar Aghaz Maşroute** (Meşrutiyetin İlk Yıllarında Claude Anet’in Hatıraları), çev. İraj Prouşani, Moin, Tahrán, 1368.

Çakır, Serpil. **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis yayınları, İstanbul, 1994.

Çalık, Ramazan ve Ali Galip Baltaoğlu, “**Alman Kaynaklarda Türk Harf İnkılâbı Ve Yankıları Elçilik Raporları Basım Ve Diğer Kaynaklar**”, Ankara üniversitesi Türk inkılâp tarihi enistitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 27-28. Sayı, 2001, SS. 263-283.

Çanak,Erdem. “**TBMM’deki İlk Kadın Milletvekillerinden Esmâ Nayman Ve Meclisteki Faaliyetleri**”, Asiainor studies, 1. Cilt, 7. Sayı, Ocak 2016, SS. 27-41.

Çetintaş, Burak. “**Türkiye’nin İlk Kadın Otomobil Yarışçısı Sâmiye Cahid Hanım**”, Tarih Dergisi, Nisan 2009, 184. Sayı.

Çitçi, Oya. **20 Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı**, TODAİE (Türkiye Ve Orta Doğu AMME İdaresi, Ankara, 1998.

Dadkhah, Khadije. **Magham Zan Dar Tamadon İran Ghabl Az İslam Ta Asre İnghelabe Sefid** (İslam’dan Önce Beyaz İnkılab’a Kadar İran’da Kadınların Durumu), yersiz, 2535.

Demirdirek, Aynur. **Osmanlı Kadınların Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi**, Ayizi kitap, İstanbul, 2016.

Deniz, Önder. “**Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı**”, ÇTTAD, VI. 15, 2007, SS. 131-150.

Deniz, Önder. **Atatürk Dönemin’de Çalışma Hayatı Ve 3008 Sayılı İş Kanunu** (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005.

Devletabadi, Yahya. **Hayat Yahya** (Yahya’nın Hayatı), Ferdoos, Tahran, 1387.

Dikici, Ali. “**Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları**”, Ankara üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, sayısı.42, Kasım 2008.

Doğan, İsmail. **Osmanlı Ailesi**, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 2001.

Doğan, Sabiha. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın Kadınlar, Şair ve Yazarlar (1850-1950)**, Akademikkitaplar, İstanbul, 2012.

Doğaner, Yasemin. **Atatürk Dönemi Türkiye’nde Sosyal, Kültürel değişim**, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi, 2000.

Durakbaşı, Ayşe. **Halide Edib Türk Modernleşmesi Ve Feminizm İletişim yayınları**, İstanbul, 2012.

Duroğlu, Sibel. **Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

E. Black, Cyril. **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çeviren (Çev). Fatih Gümüş, Verso yayıncılık, 2. Baskı. Ankara, 1989.

Eghbal Ashtiyani, Abbas. **Tarikh İran; Az Engheraz Sasaniyan Ta Engheraz Ghajariye** (İran Tarihi; Sasani Hükümetin Yıkılmasından Kaçar Hükümetin Yıkılmasına Kadar), Dabir, Tahran, 1386.

Elmas, Şahin. **Geçmişten Günümüze Kadın Süreli Yayınlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Türk Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5. yıl, 16. Sayısı, Mart 2018, SS. 86-105.

Emel, Aşa. **1928’e Kadar Türk Kadın Mecmuaları** (Yükseklisans Tezi), Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1989, T.6988.

Erdem, Ali Rıza. “**Atatürk’ün Kadına Ve Kadın Eğitimi Verdiği Önem**”, Belgi, sayı. 9, kış 2015, (Verdiği Önem), SS. 1266-1277.

Erdem, Ali Rıza. “**Atatürk’ün Liderliğinde Üniversite Reformu; Yükseköğretim ve Bilim Tarihinde Dönüm Noktası**”, Belgi, sayı. 4, yaz 2012, (Dönüm Noktası), SS. 376-388.

Eroğlu, Hamza. “**Türkiye Cumhuriyetinin İlânı**”, Atatürk Merkezi Dergisi, sayı 16. 1989, cilt VI, SS. 435-456.

Etesami, Parvin. **Ketap Şiir Parvin Etesami** (Parvin Etesami’nin Şiir Kitabı), Chapkhaneye Muhammd Ali Parvin, Tahran, 7. baskı, Bahman 2535.

Farmanfarmayan, Setareh ve Manker, Dona. **Dokhtari Az İran** (İran’dan Bir Kız), Karang, Tahran, 1377.

Faroqhi, Suraiya. **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005.

Fathi, Maryam. **Jaygah Zan Dar İnghelab Maşroute** (Meşrutede Kadının Yeri), Anjoman Zanan Pajuheşgar Tarikh, Tahran, 1379.

Fevzioğlu, Turhan. “**Atatürk Ve Kadın Hakları**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt II, sayı 6, 1986, SS. 585-601.

Fouwriye, Javens. **Se Sal Dar Darbar İran Az 1306 Ta 1309 Hicri** (İran Hükümetin İçinde Üç Yıl; 1306’dan 1309’e Kadar), çev. Abbas Eghbal, Naşr Elm, Tahran, 1385.

Gahname Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi, Fehreste Rouz Be Rouze Vaghaye Siyasi, Nezami, Eghtesadi Va Ejtemai İran Az 3 Esfand 1299 Ta 30 Esfand 2535, Naşriyeye Ketabkhaneye Pahlavi.

Ghaddari, Rabia. **Dayeralmaaref Zan İrani** (İranlı Kadınların Ansiklopedisi), Bonyad Daneşnameye Bozorg Farsi, Tahran, 1382.

Ghanizadeh, Anahita. **Va Az An Salha Rouzha Gozasht; Pajouheshi Dar Zendegi Herfei Va Honari Mahin Oskouei**, Ghatreh, Tahran, 1385.

Gökçimen, Semra, Yapıcı, Havvana ve Diğerler. “**Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009**”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basimevi Ankara, 2009.

Gül Yağmuru, Zirvede. **Kahraman Ve Öncü Kadınlarımız**, Göl Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Gürakar, Tolga. **Türkiye ve İran Geleneksel, Çağdaşlaşma, Devrim**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Habibian, Naser. **Tamaşakhanehay Tahran Az 1274 Ta 1386** (1895’ten 2007’ye Kadar Tahran’da Tiyatro), Afraz, Tahran, 1389.

Haj Ali Askari, Ali. **Tarikhcheye Toatre Gilan** (Gilan’ın Tiyatro Tarihi), Tarihsiz, Yersiz.

Hüsni, Şefik. **Türkiye’de Sosyal Sınıflar**, Kaynak yayınları, İstanbul, 1997.

İcimsoy, A. Oğuz, **Aile (1880) Ve Hanım (1921) (Yeni Harflerle)**, Kadın eserleri kütüphanesi ve Bilgi merkez vakfı, İstanbul, 2011.

İnce, Latife. “**Atatürk Ve Latife Hanım**”, Atatürk Özel Sayısı 2013, Hukuk Gündemi. **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2009**, İstatistik kurumu, Ankara, 2010.

Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300-1912)**, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2009.

Kadılar, Elif. **Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Roller**i, Kum Saat Yayınları, İstanbul, 2012.

Kanat, Fatin. **İran Sinemasında Kadın (Kadın Temsili Ve Kadın Yönetmenler)**, Dipnot, Ankara, 2007.

Kaplan, Leyla. **Cemiyetlerde Ve Siyasî teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, AKDTYK (Atatürk araştırma merkezi), Ankara, 1998.

Karabekir, Kazım. **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Keredi yayınları, İstanbul, 2009.

Karabıyık Barbarosoğlu, Fatma. **Moda Ve Zihniyet**, İz yayıncılık, İstanbul, 2002.

Karakışla, Yavuz Selim. **Kadınlar Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)**, İletişim yayınları, İstanbul, 2015.

Karavar Öz, Hilal. “**Cumhuriyet Dönemi Türk Sinemasında Kadın Temsili**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 62, 2018, SS. 143-180.

Karpat, Kemal. **Osmanlı’dan Günümüze Elitler Ve Din**, Timaş yayınları, İstanbul, 2007.

Kasra, Niloufar. **Zanan Dar Tarikh Moasere İran (Çağdaş Döneminde İranlı Kadınlar)**, Badraghe Javidan, Tahran, 1387.

Kasravi, Ahmad. **Tarikh Maşroute İran (İran’ın Meşrutiyet Tarihi)**, Amir kabir, Tahran, 1344.

Katouziyan, Muhammdali. **Tarikh İnghelab Maşroutiyat** (Anayasa Devrimin Tarihi), Şerkate Sahami, Tahrán, 1377.

Kermani, Mirza Ağa Han. **Se Maktoub** (Üç Mektup), Der. Bahram Choubine, Nima Verlay, Almanya, 2000.

Kermani, Nazim el-İslam. **Tarikh Bidari İraniyan** (İranlıların Uyanış Tarihi), Der. Manije Rabii, Mirasban, Tahrán, 1386.

Khosropanah, Muhammdhossin. **Hadafha Va Mobarezahaye Zan İrani Az İnghelab Maşroute Ta Saltanat Pahlavi** (Meşrutiyet'ten Pehlevi Saltanatına Kadar İranlı Kadınların Amacları Ve Savaşları), Payam Emrouz, 1381.

Khotbehaye Kanun Banovan (Kadınlar Kulübüne Ait Konuşmaları), yayınlanan; Pari Şahreis, yersiz, 1334.

Kili, Suna. **Atatürk Devrimi**, Türkiye iş bankası kültür yayınları, Ankara, 1981.

Kinross, Lord. **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, çev. Necdet Sander, altın kitaplar, İstanbul, 1994.

Kitab Abi. Der. Ahmad Başiri, 1. cilt, Naşre Noo, Tahrán, 1363.

Kitab Naranji. Der. Ahmad Başiri, 1. cilt, çev. Hossin Ghasemiyan, Parvaz, Tahrán, 1366.

Koç, Nürgün. **Şeyh Sait Ayaklanması**, cilt. 8/2, SS.153- 166. Ankara, 2013.

Koçer, Dilara. “**Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmaji**”, ZFWT, 1. Cilt.1, 2. Sayı, 2009, SS. 131-143.

Kouhestaninejad, Masoud. **Sinama Dar Asre Maşroute** (Meşrutiyet Döneminde Sinema), Mehrnameg, Tahran, 1383.

Köprülü, Gülşah. “**Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri**”, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt; 3, S.3, Eylül 2018.

Kuran, Ercüment. **Türk Çağdaşlaşması**, Akçağ yayınları, Ankara, 1997.

Kurnaz, Şefika. **Balkan Savaşında Kadınlarımız**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012.

Kurnaz, Şefika. **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1992.

Kurnaz, Şefika. **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Eğitim dizisi, İstanbul, 1996.

Kurnaz, Şefika. **Osmanlı Kadının Yükselişi (1908-1918)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.

L. Cleveland, William. **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmanlı, Agorakitaplığı, İstanbul, 2004.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş yayıncılık, Ankara, 2008.

Lüleci, Yalçın. “**Erken Cumhuriyet Döneminde Atatürk Ve CHP'nin Sinema Politikası**”, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 31. Sayısı, 2018, SS. 222-248.

Madam karla Sorna. **Adamha Va Aiinha Dar İran** (İran’da İnsanlar Ve İnançlar), çev. Aliasghar Saidi, Zavar yayınevi, Tahran, 1362.

Madani, Jalalaldin. **Tarikh Siyasi Moaser İran** (İran’ın Çağdaş Siyasi Tarih), Va-ef, Tahran, 1359.

Madani, Jalalaldin. **Tarikh Siyasi Moaser İran Az Aghaz Ta Meli Şodan Naft (1209 Ta 1329)** (İran’ın Siyasi Tarihi Baştan Petrol Kamulaştırmasına Kadar), Daneşkade Afsari, Tahran, 1359.

Mahbubi Ardakani, Hossin. **Tarikh Moasesat Tamadoni Jadid Dar İran** (İran’da Yeni Kurumların Tarihi), 3. Cilt, Daneshgah Tahran, Tahran, 1368.

Malek al-Movarekhin, Abdülhossin. **Marat Alvaghaye Mozafari** (Muzaffer’i Zamanındaki Olaylar), Der.Abdülhossin Navaii, Markaz Pajouheş Miras Maktoub, Tahran, 1386.

Malkoç Kılıç, Selda ve Vefikuluçay Yılmaz, Duygu. “**Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992)**”, Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları, cilt. 10, sayı.17, Mart 2019.

Mango, Andrew. **Atatürk**, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.

Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi**, İletişim, İstanbul, 1991.

Matn Kamel İlamiyeye Jahani Rafe Tabiiz Az Zan, çev. Efate Nahvi, Sazman Zanan İran, Tahran, Tarihsiz.

Meşeci Giorgetti, Filiz ve Batır, Betül. “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, Yakın dönem Türkiye araştırmalar, sayı; 13-14, 2008, SS. 27-56.

Mirza Abdül Hasan Han İlchi. **Hayret Name** (Şaşırtıcı Mektup), der. Hasan Morsalvand, Rasa, Tahran, 1364.

Mirza Malkom Han. **Ghanun Gazetesi**, Der. Homa Nategh, Amirkabir yayınevi, Tahran, 2535.

Mirza saleh, Gholam Hossin. **Khaterat Va Namehaye Khosousi Mirza Fazali Agha** (Fazali Ağa’nın Özel Mektupları Ve Hatıraları), Tarhe Noo, Tahran, 1372.

Mokhber, Abbas. **Selsele Pahlavi Va Nirouhaye Mazhabi Be Revayate Kambrij** (Cambridge Göre Pehlevi Handanın Ve Dini Kuvvetler), Tarikh Noo, Tahran, 1371.

Mosavar, Roşanak. “**Nimeye Digar**” (Diğer Taraf), Faslnameye Farhangi, Siyasi Va İjtemai İran, 1. yıl, 1. sayısı, Bahar 1363.

Mostaşar al-Devle, Sadegh. **Khaterat Va Asnad Mostaşar al-Devle** (Mostaşar al-Devle’nin Evrak Ve Hatıraları), 1. Cilt, Der.İraj Afşar, Tarikh İran, Tahran, 1362.

Mumcu, Ahmet. **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi**, İnkılap kitapevi, İstanbul, 1992.

Nabisalim Mohamad, Riyazi Duman. **Safar Oroupai Muzaffereddin Şah va Rahavarde Honari An** (Muzaffereddin Şah’ın Avrupa Gezisi Ve Sanatsal Başarıları), Pazouheşname Tarikh, 13. Yıl, 52. Sayısı, 1397, SS. 77-96.

Naghş Zan Dar Farhang Va Tamadon İran (İran'ın Medeniyet Ve Kültüründe Kadınların Rolü), Naşriye sazman zanan İran, Tahran, 1350.

Nahid, Abdül Hüseyin. **Zanan İran Dar Jonbeşe Maşroute** (Anayasa Hareketinde İranlı Kadınlar), Ehya Yayınevi, Tebriz, 1981, ss. 8-9

Najmabadi, Afsane. **Hikayate Dokhtaran Ghouchan** (Ghouchan'daki Kızların Hikayesi), Baran, İsveç, 1995.

Nurefşan Dinç, Emine. **Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Kadınının Toplumsal Hak Ve Hürriyetlerine Bakışları**, (Yüksek lisans tezi), Marmara üniversitesi, İstanbul, 2001, (106552).

Oğuzcan, Lütfi. **Atatürk Ve Türk Kadını**, Kuvayı Miliye Dergisi, Mersin, 1961.

Okuducu, Güldal. **Türk Kadını Kısa Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Omid, Jamal. **Tarikh Sinamaye İran** (İran'da Sinema Tarihi), Faryab, Tahran, 1363.

Ortaylı, İlber. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik, İstanbul, 2018.

Ortaylı, İlber. **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş, İstanbul, 2013.

Özdemir, Kamuran. **Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi Ve Tepkiler** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir, 2007.

Özdemir, Nuray. “**Milli Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa- I Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti**”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, cilt.2, sayı. 23, SS. 49-63.

Özyıldırım, Nihan. **Osmanlı Hanımları Mutfakta**, Ruhun gıdası kitapları, İstanbul, 2014.

Panahi, Fereşteh. **Zan İrani Dar Safarnameha** (Seyahatnamelerde İranlı Kadınlar), Jajremi, Tahran, 1381.

Panjah Sal Talaş Va Pişraft Dar Daneshgah Pahlavi, Der. Khosroo, Tarihsiz, Yersiz.

Paolovich, Mikhail, İraneski, Terya.S, **İnghelab Maşroutiyet İran Va Rişehaye İctimai Va Eghtesadi An (İran’da Meşrutiyet Devrimi Ve Sosyal Ve Ekonomi Kökleri)**, çev. Mohamad Bagher Hoshyar, Bongah Mir Mahdi, Tahran, 1951.

Parsay, Farokhrou. **Zanan Darbar Asre Pahlavi Be Revayate Asnad Savak** (Savak Örgütünün Evraklara Göre Pehlevi Döneminde Kadın Hikayeleri), Vezarat Etelaat, Tahran, 1382.

Pehlevi, Muhammad Rıza. **İnghelab Sefid** (Beyaz İnkılap), Entesharat Ketabkhaneye Pahlavi, Tahran, 1345.

Pehlevi, Muhammad Rıza. **Mamouriyyat Baray Vatanam** (Memleketim İçin Görev), Kitab va Entesharat Pars, Los Angeles, tarihsiz.

Poyraz Tacoğlu, Tuğça. “**Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri Ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi**”, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2011, 2. Cilt, 4. Sayı, SS. 114-143.

Pulak, Yakoob Edward. **İran Va İraniyan** (İran Ve İranlılar), çev. keykavoos jahandari, Kharazmi, Tahran, 1361.

R. Keddie, Nikki. **Zanan Dar Khavarmiyane Gozašte Takonun** (Geçmişten Bugüne Kadar Ortadoğu Kadınları), çev: Homa Madah, Naşre Şiraz, Tahran, 1395.

Raiin, İsmail. **Faramouşkhane ve Feramasoneri Dar İran** (İran'da Mason Ve Masonluk), Amir kabir, Tahran, 1357.

Ramezan Nargesi, Rıza. **Zanan Dar Tarikh Siyasi-ijtimaie İran** (Siyasi Ve Sosyal Tarihte İranlı Kadınlar), Moaseseye Motaleate Tarikh Moasere İran, 1395.

Ravandi, Morteza. **Tarikh İjtimai İran** (İran Sosyal Tarihi), Negah, Tahran, 1382.

Razavinejad, Miraboutaleb. **Chahar Siyasatmadar Meli Ve Motaghi Namavar İran** (İranın Dört Ulusal Ve Ünlü Politikacısı), Gotenberg, Tahran, 1377.

Rıza Zad Amou Zainuddini, Majid. **Zeynap Paşa** (Zeynap Paşa), Akhtar, Tebriz, 1388.

Rizagholi Mirza. **Safarnameh Rıza Gholi Mirza Nayeb al-Ayaleh** (Rıza Kuli Mirza'nın Seyahatnamesi), der. Asghar Farmanfarmaie, Asatir, Tahran, 1361.

Rostami, Farhad. **Pahlaviha** (Pehleviler), cilt.1.Moaseseye Motaleat Tarikh Moaser İran, Tahran, 1378.

Roşdiyeh, Şamsuddin. **Savaneh Omr** (yaşam olayları), Naşr Tarikh İran, Tahran, 1362.

Rouyadadhave Moheme Dorane Şahanşahi Pahlavi Az 1299 Ta 1354, Enteşarat Şoraye Bozorgdašte Panjah Sal Şahanşahi Pahlavi Dar Vezarat Farhang Va Hooneer.

Sadrhaşemi, Muhammed. **Tarikh Jarayed Ve Majalat İran** (İran'daki Yayım Ve Gazetelerin Tarihi), İnteşarat Kamal, İsfahan, 1363.

Saibin, Shojai, **Kouroshe Gharn Bistom** (Yirminci Yüzyılın Kiros'u), Madreseh, Tahran, 1381.

Saidi, Houriyeh. “**Şekoufeh Nakhostin Roznameye Zanan İran**”, Tarikh Moaser İran, 9. sayısı, Bahar 1378.

Salami, Gholamriza ve Najmabadi, Afsane. **Nehzate Nasvan Şargh** (Doğu Kadınların Hareketi), Naşr Va Pajouheş Şirazeh, Tahran, 1384.

Sancaktar, Caner. “**Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç Ve Dış Dinamikleri**”, Bilge Strateji, Cilt. 4, Sayı. 7, 2012, SS. 31-64.

Sancar, Sarpil. **Din, Siyaset Ve Kadın (İran Devrimi)**, İstanbul, Alan yayıncılık, 1991.

Sancar, Sarpil. **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti (Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar)**, İletişim, Baskı. 4, İstanbul, 2017.

Sedghi, Hamideh, **Women And Politics in Iran (Veiling, Unveiling, And Reveiling)**, Cambridge, United States, 2007.

Seminar Beynolmelali Zan Dar Tarikh Moasere İran. kavr, Tahran, 1390.

Sepehr, Abdülhossin. **İran Dar Jang Bozorg** (Büyük Savaşta İran), Bank Meli, Tahran, 1336.

Shamim, Aliasghar. **İran Dar Doure Saltanat Qajar** (İran’da Kaçar Hükümeti), Behzad, Tahran, 1387.

Smith, Anthony. **Milliyetçilik (Kuram, İdeoloji, Tarih)**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Atıf, Ankara, 2013.

Sohrabi, Muhammdrıza. **Farhangname Zanan İran Ve Jahan** (Dünya Ve İran Kadınların Ansiklopedisi), İrtebatat Novin, Tahran, 1394.

Sönmez, Turgut. **1925-1961 Yılları Arasında Türkiye’de Giyim-Kuşam İle İlgili Düzenlemeler Ve Tepkiler** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Suver, Akkan, **Şehanşah Aryamehr**, Su yayınları, İstanbul, 1975.

Şentürk, Burcu. “Çokuz Ama Yokuz: Türkiye’deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz”, Viraverita Dergisi, sayı. 2, SS. 1-22.

Şuster, Morgan. **Ekhtenagh İran** (İran’ın Boğuluşu), çev. Abülhasan Mosavi Şouştari, Safi şah yayınevi, Tahran, 1368.

Taj al-Saltane. **Khaterat Taj al-Saltane** (Taj al-Saltane’nin Hatıraları), Der. Mansoureh İttihadiye, Naşr Tarikh, Tahran, 1362.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi (III. Cilt), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Taşkıran, Tezer. **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık basımevi, Ankara, 1973.

TekGöz, Oya. **Siyasal Haberleşme Ve Kadın**, Serinç matbaası, Ankara, 1979.

Tekin Önür, Huriye. **Kadın Dernekleri Özgüyle Kadın Ve Şiddet Afyonkarahisar Örneği**, E. journal of new world sciences academy humanities, cilt. 5, sayı. 3, 2010.

Tevetoğlu, Fethi. “**Atatürk- İttihat ve Terakki**”, Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Cilt, 15. Sayısı, 1989, SS. 613-624.

Teymouri, İbrahim. **Tahrim Tanbakou** (Tütün Yasağı), Şirkat sahami ketabhaye jibi, Tahran, 1361.

Tolooi, Mahmut. **Zamineye İnghelab** (İnkılap Alanları), Naşr Elm, Tahran, 1384.

Toprak, Zafer. **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü Ve Feminizm (1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Tor Hacer ve Ağılı Esra. “**Kadın Ve Eğitim**”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Haziran 2016, cilt. 5, SS. 67-74,

Torabi Farsani, Soheyla. **Madares Dokhtaran Az Maşroutiyat Ta Pahlavi** (Meşrutiyet’ten Pehlevi’ye Kadar Kız Okulları), Sazman Asnad Melli, Tahran, 1378.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Hürriyet vakıf yayınları, İstanbul, 1989.

Tuncer, Hamdi Can. **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, Tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul, 1998.

Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyetin’de Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul, 2005.

Turfan, M. Naim. **Jön Türklerin Yükselişi**, çev; Mehmet Moralı, Alkım, İstanbul, 2005.

Tümer Erdem, Yasemin. **Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2010.

Uluslan, Şayan ve Kayhan, Shurubu. **Türk Dünyasında Kadın Algısı**, I. II. Cilt, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları Yayın sayı: 0017, Manisa, 2016.

V. Findley, Carter, **Modern Türkiye Tarihi (İslam, Milliyetçilik Ve Modernlik 1789-2007)**, 2. Baskı, Timaş, İstanbul, 2012.

Vatandoust, Gholamrıza. **Zan İranı Dar Naşriyat Maşroute** (Anayasa Yayınlarında İranlı Kadınlar), Araştırma Enstitüsü Ve İnsanlık Yayınevi, Tahran, 2006.

Vehbi Ecer, Ahmet. **Tarihte Lider Kadınlar Ve Fatma Bacı**, Yesevi yayıncılık, İstanbul, 2012.

Yaghmaei, Eghbal. **Karname Rıza Şah Kabir Ya Bonyangozar İran Novin** (Büyük Rıza Şah Veya Modern İran'ın Kurucusu), Edare Kol Negaresh Vezarate Farhang va Honer, Tahran, 1355.

Yapar, Aslı. **Türkiye Ve Fransa'da Dergicilik Olgusu Ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması**, iletişim fakültesi İstanbul, İstanbul, 2001.

Yavuz, Özlem. **Hayat Dergisi Dolayısıyla Türkiye'de Yaşam Tarzı Dergiciliğine Bakmak** (Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Yıldız, Murat ve Aydın, Abdullah. **“1950-1960 Döneminde Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”**, Yasama Dergisi, cilt. 33, 2017, SS. 50-67.

Zakir, Avşar ve Emer Kaya Ayşe Elif. **“Arapça Ezan yasağı Ve Kaldırılması”**, Atatürk Araştırma Merkezi, 33. Cilt, Bahar 2017, 95. Sayı.

Zarinkoub, Abdülhossein ve Rozbeh Zarinkoub. **Nasser al-Molk, Abolghasem Khan Va Muhammd Agha İrovani**, Sazman Asnad Meli, Tahran, 1380.

Zürcher, Erik-Jan ve Atabaki, Touraj. **Türkiye Ve İran'da Otoriter Modernleşme** (Atatürk Ve Rıza Şah Dönemleri), Bilgi üniversitesi yayınları, İstanbul, 2012.

Zürcher, Erik-Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim, İstanbul, 2002.

Website

İnas Darülfununu ve Kadınlar Dünyası Dergisi, <https://bianet.org>.



ARŞİV BELGELERİ

1. Osmanlı Arşiv Belgeleri

A- MKT- 00377- 00063- 001- 001.

A. MKT. MVL- 00010- 00061- 001.

DH- MKT- 01558- 00105- 001- 001.

DH. EUM. THR. 00006- 00011- 003.

DH. H- 00002- 00011- 001- 001.

DH. İD- 00116- 00026- 002- 001.

DH. İD. 00107- 00017- 002- 001.

DH. MKT- 00312- 00039- 001- 001.

DH. MKT- 00409- 00054- 001- 002.

DH. MKT. 00002- 00098- 001- 001.

DH. MKT. 01625- 00100. 001.001.

DH. MKT. 01957- 00047- 001- 001.

DH. MKT. 02094- 00001- 001- 001.

DH. MUI. 00121- 00015- 001- 001.

DH. MUI. 00121- 00015- 002- 001.

DH. ŞFR- 00055- A- 00004- 001- 001.

DH. TMIK. M. 00202- 00001- 005- 001.

DH. UMVM- 00113- 00043- 001- 001.

HR. İD. 02031- 00044- 001- 001.

İ. ZB. 00003- 00015- 001- 001.

MF. MKT. 01041- 00010- 001- 001.

MF. MKT. 01214- 00068- 001- 001.

MF. MKT. 00992- 00018- 001- 001.

MV. 00234- 00012- 001- 001.

Y... PRK. ASK. 00085- 000072- 001- 001.

Y... PRK. ZB. 00007- 00015- 002- 001.

ZB.00367. 00090- 001- 001.

2. Cumhuriye Arşivi

030- 10- 00- 00- 142- 16- 13- 2.

030. 0. 18. 01. 02. 49. 79. 014.

030. 01. 00. 00. 43. 255. 4. 11.

030. 10. 0. 0. 229. 541. 11.

030. 10. 00. 00. 268. 805. 15.

030. 10. 00. 00. 80. 526. 4.

180-09-45-233-1- 7.

30. 10. 0. 0. 82. 540. 2.

KB. MAA. FE... 12. 81. 0.

3. Sazman Asnad Milli İran (İran Milli Arşivi); SAKMA

293- 4260/ 9. SAKMA.

295- 1539/ 2. SAKMA.

295- 7960/ 004. SAKMA.

295- 7960/ 026. SAKMA.

295- 7960/ 036. SAKMA.

295- 7960/ 080. SAKMA.

297- 34421/ 1. SAKMA.

998- 117/ 105. SAKMA.

998- 117/ 113. SAKMA.

998- 117/ 131. SAKMA.

998- 117/ 93. SAKMA.



GAZETE VE DERGİLER

1. Kaçar ve Pehlevi Dönemi Gazete ve Dergileri

Ab va Khak

Ahde İnghelab

Akhtar

Alaam Nasvan

Anjoman Tabriz

Arezuye Şomal

Asiyaye Javan

Azadegan Şargh

Bahar Delkaş

Banou

Be Souye Ayande

Daneş

Dokhtaran İran

Eghtesad İran

Ghanun gazetesi

Gilan Zamin

Goftaniha

Hable al-Matin

İran Noo

Jahadakbar

Jahan Zanan

Jamaliyeh

Jamiyat Nasvan Vatankhah

Jamiyet Behzisti Va Amouzeşi Farah Pehlevi

Jamiyet Nasvan Vatankhah İran

Kave

Meclis

Name Asre Pajouheş

Neday Vatan

Payam Baharestan

Sour İsrafil

Şokoufeh

Tajadod İran

Tamadon

Zaban Zanan

Zanan İran

Zanan Pişro

Zandokht

Zanrouz

2. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Gazete ve Dergileri

Akşam

Cumhuriyet

Hanımlara Mahsus Gazete

Malûmat

Türk Kadını

Türkiye Cumhuriyet Resmî Gazete

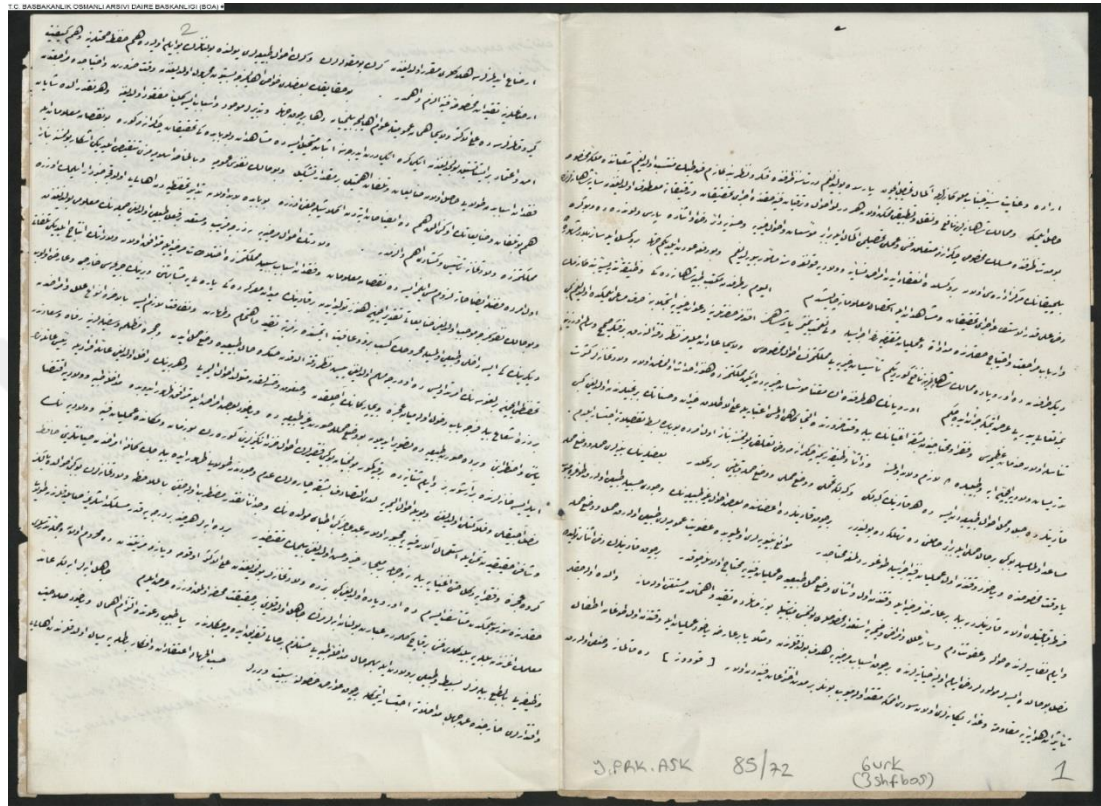
Yeni Sabah

Zafer



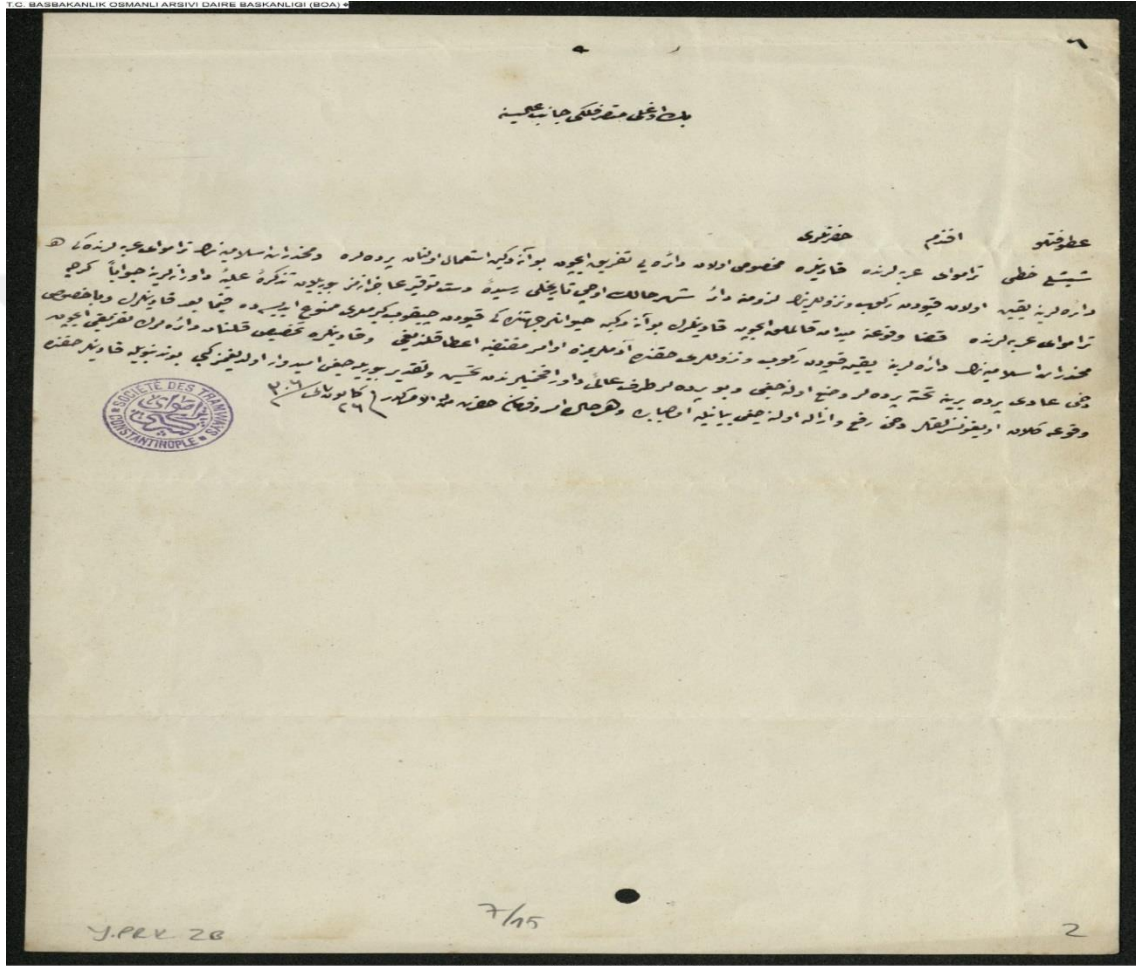
EKLER

EK 1: Sağlık reformları



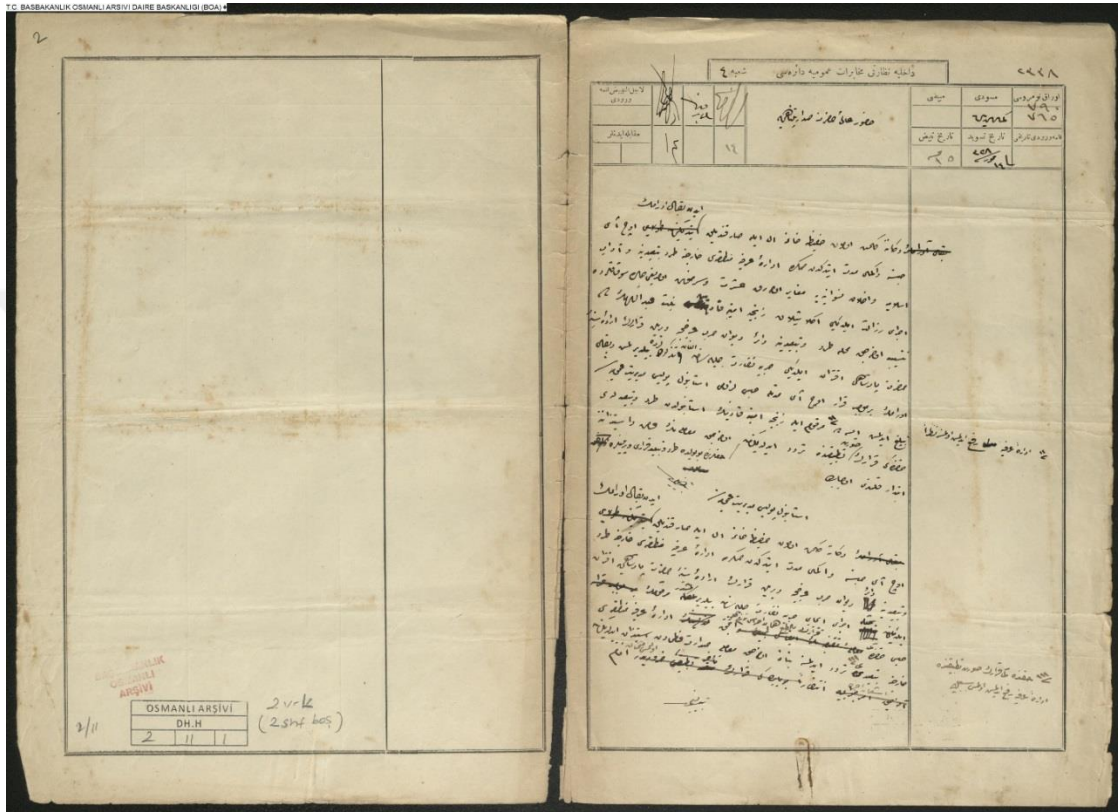
Y... PRK. ASK. 00085- 000072- 001- 001. 1310 Ra 17. 1. Bazı Avrupa ülkelerindeki hastahanelerinin sağlık açısından faydalı faaliyetleri hakkında mutalaalar. 2. Avrupadaki tıbbi gelişmelerde ilgili bilgiler ve Osmanlı ülkesinde yapılması gerekenler.

EK 2: Kadınlar tramvayda



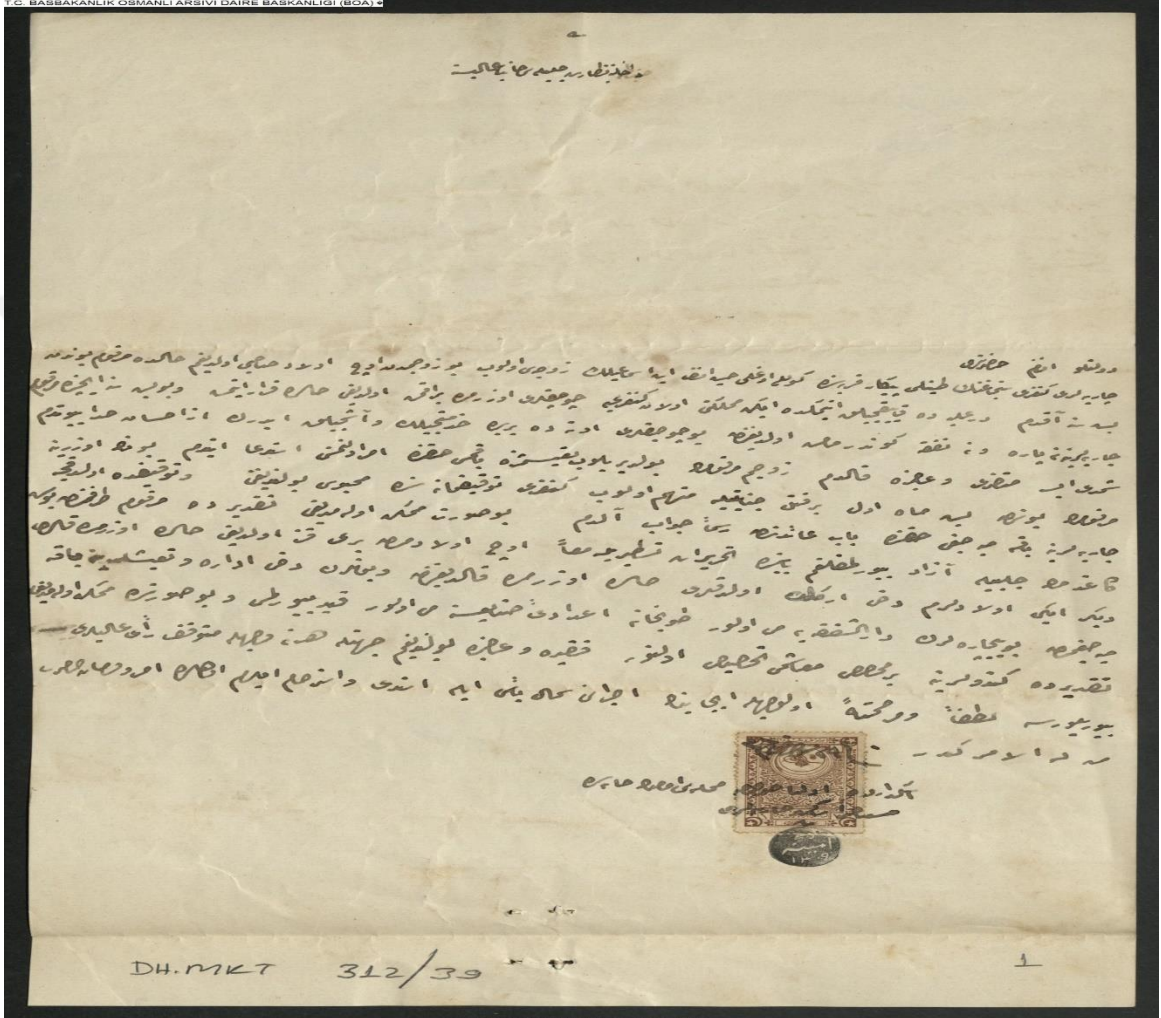
Y... PRK. ZB. 00007- 00015- 002- 001. 1308 Ca 27. Karaköy'den Şişli'ye işleyen tramvay arabalarının kadın kısmının önüne tahta perde çekilmesi gerektiği.

EK 3: Kadınlara karşı sarkıntılık



DH. H- 00002- 00011- 001- 001. 1330 Ca 09. Dükkanına gelen Hafize Hanım namında bir kadına el ile sarkıntılık eden Bakkal Avram ile adab-ı İslamiye ve muaşerete mugayir olarak işret edip sarhoş dolaşan zenciye Emine Kadın'ın mahkumiyetleri.

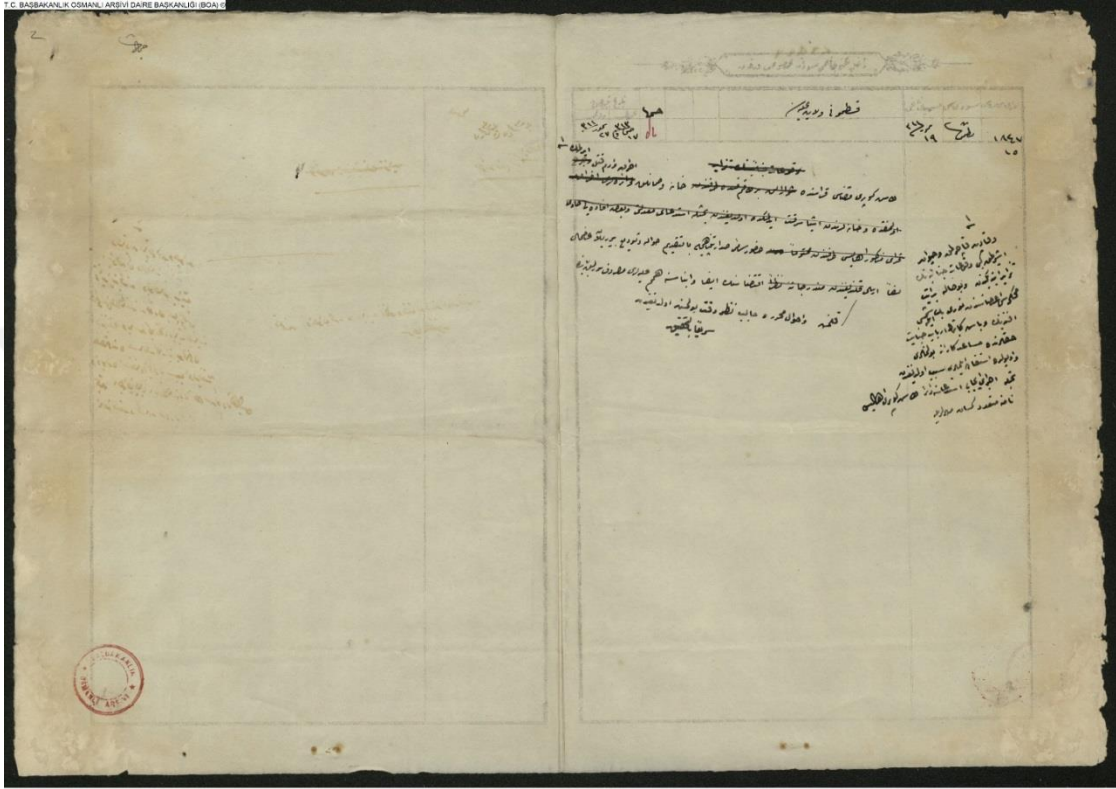
EK 4: Eve terk eden ve eşini nafakasız bırakan erkek



DH.MKT.00312.00039.001

DH. MKT- 00312- 00039- 001- 001. 1312 Ca 29. Üsküdar'da mukim Emine Hanım'ın beş sene önce kendisini üç çocuğuyla bırakarak memleketi Çankırı'ya giden ve orada da cinayet suçuyla tutuklanan kocası Güllüoğlu Hüseyin bin İsmail'in bu hali devam ettikçe maişetini temin edemeyeceğinin tabii olduğu, kimsesizlik ve fakirliğinden bahisle büyük oğlunun Tophane-i Amire Sanayi Mektebi'ne kabulü.

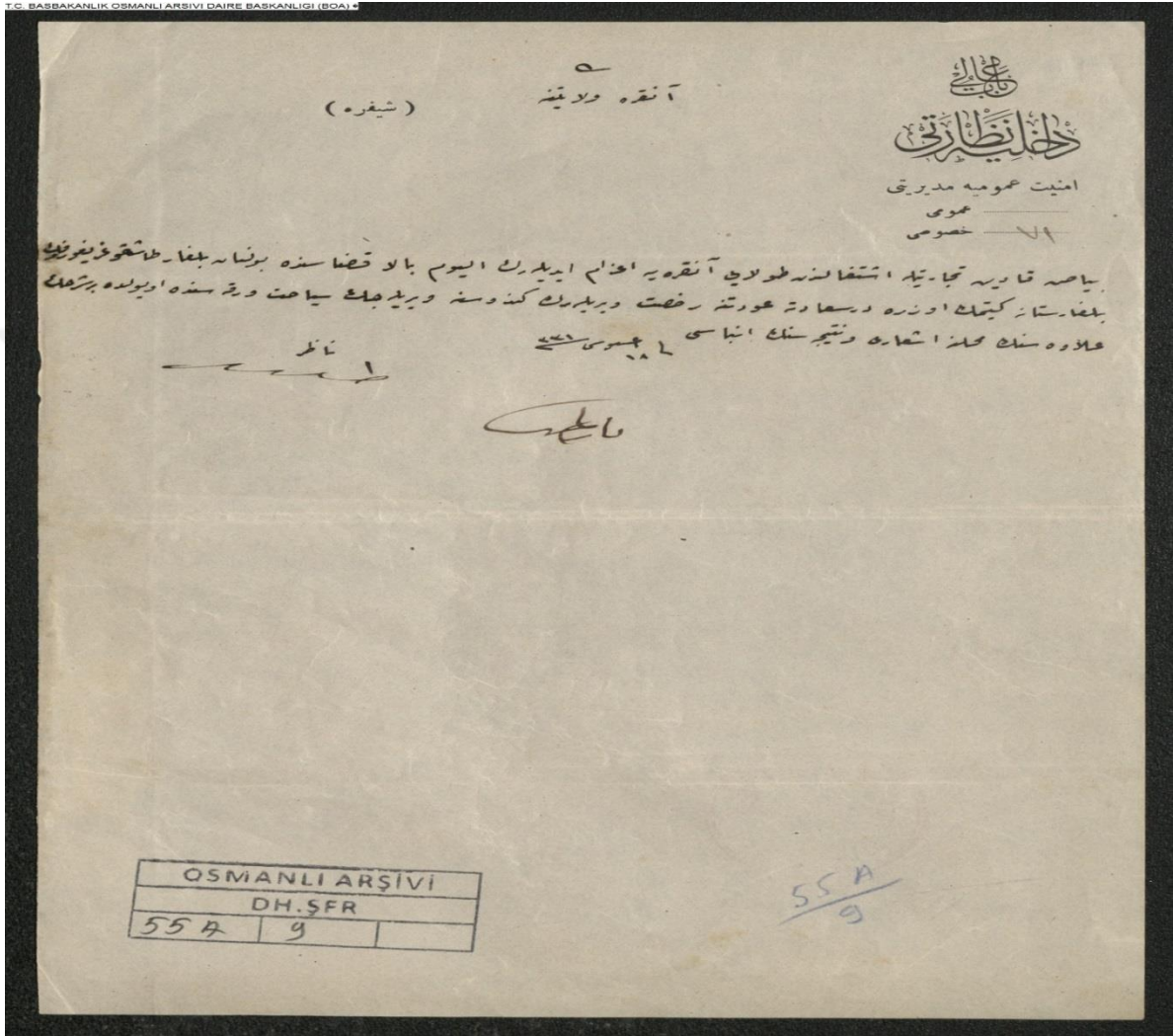
EK 5: Kız kaçırma gibi suçlar



DH.MKT.00409.00054.001

DH. MKT- 00409- 00054- 001- 002. 1313 S 17. Taşköprü kazası köylerinde artan ev ve samanlık yakma, katl, hırsızlık, kadın kaçırma gibi suçları işleyenlerin kaza Bidayet Mahkemesi azasından Nuri Bey ve Şemsi Efendi ile başkatibin müsamahasından cesaret aldıkları iddiasının tahkiki.

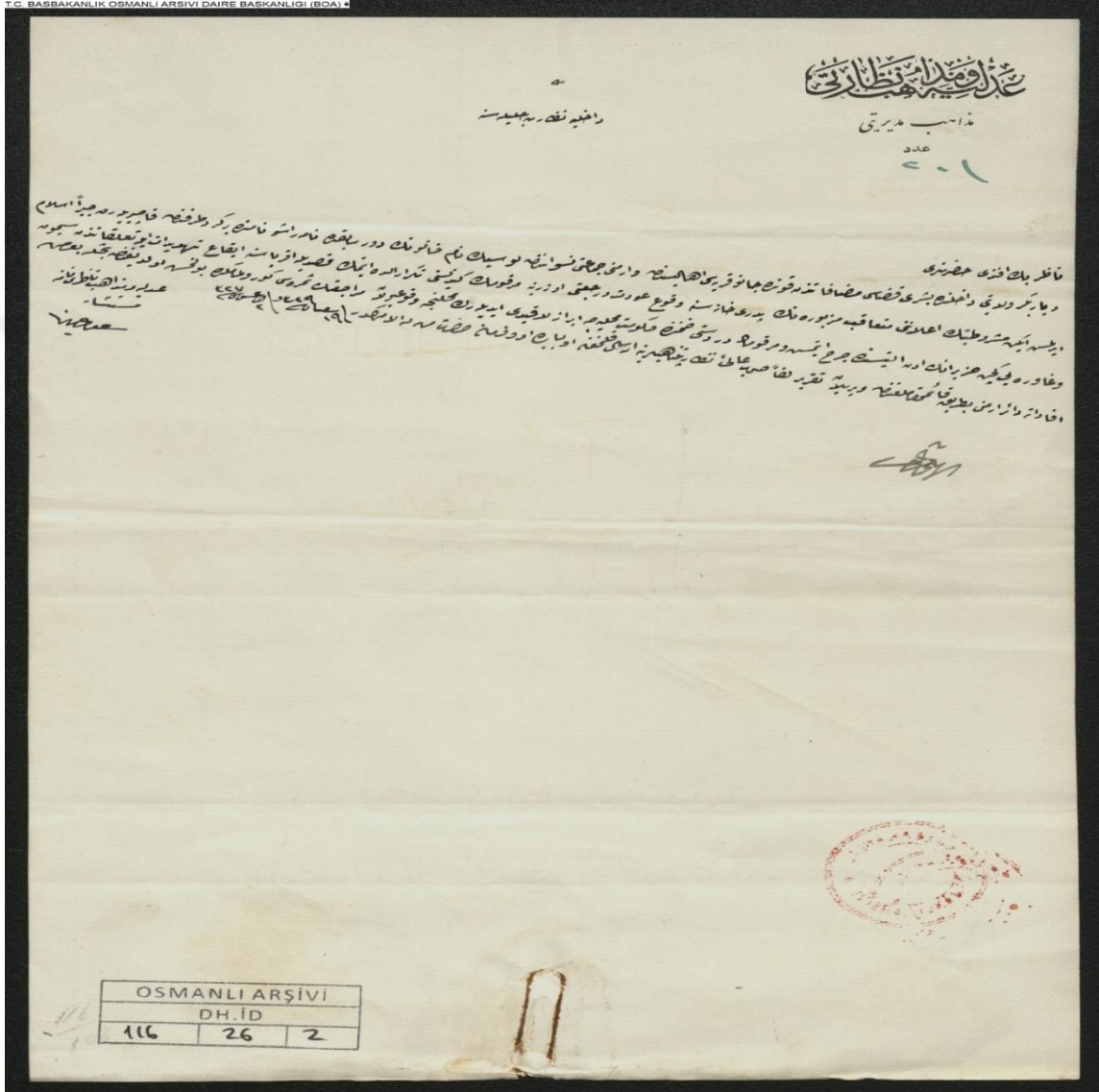
EK 6: Kadın ticareti



DH.ŞFR.00055.A.00009.001

DH. ŞFR- 00055- A- 00004- 001- 001. 1333 L 20. Beyaz kadın ticaretiyle işgalinden dolayı Ankara'ya getirilerek, Bulgaristan'a gitmek üzere Dersaadet'e avdetine ruhsat verilen Bulgar Taşko Grigorof'a verilecek seyahat varakasına dair, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden, Ankara vilayetine çekilen telgraf.

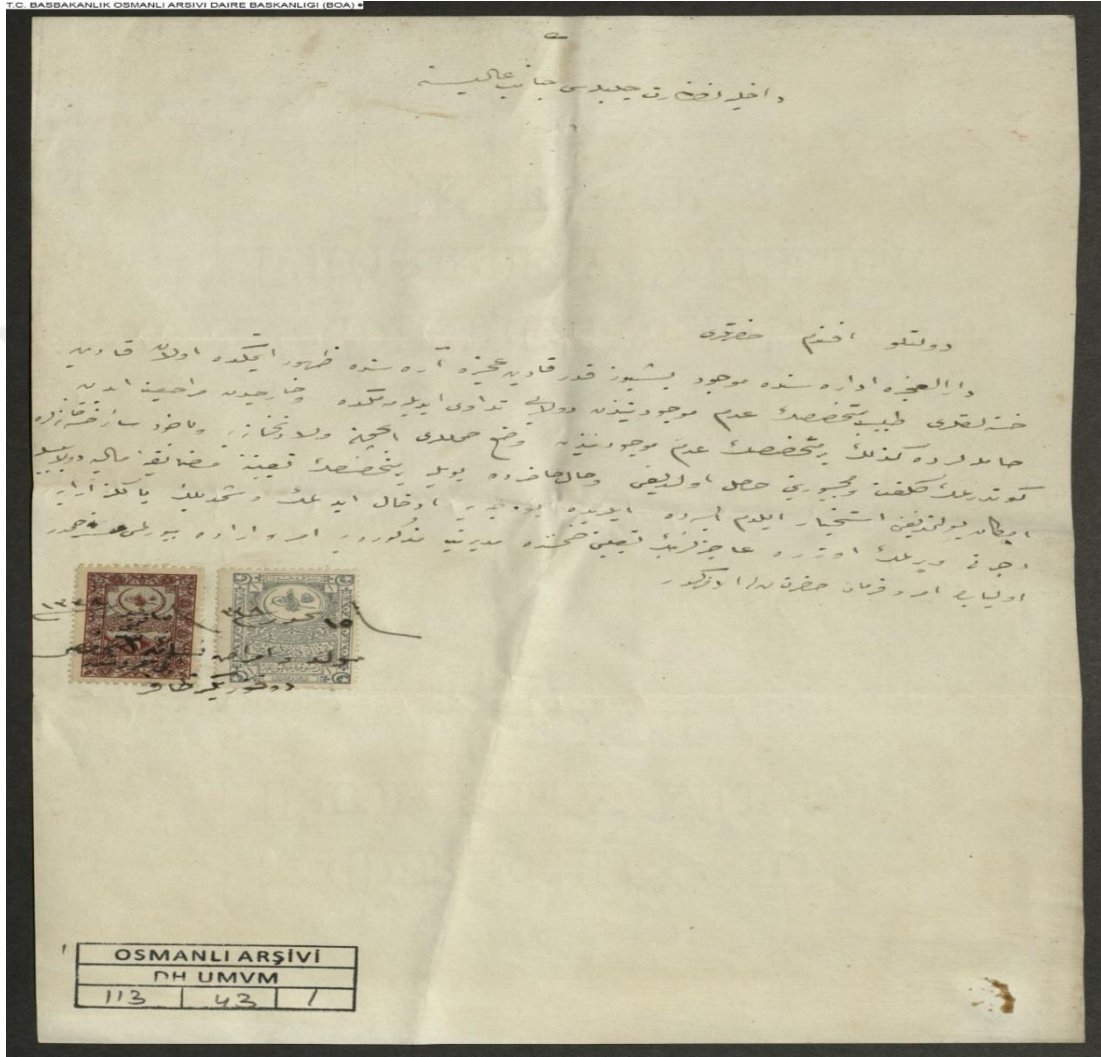
EK 7: Diğer dinlere mensup kadınlara karşı müslüman erkeklerin davranışları



DH.ID.00116.00026.002

DH. ID- 00116- 00026- 002- 001. 1329 N 10. Meşrutiyet'ten önce Beşri kazası Kutdecano köyünden bir Ermeni kadınıni kaçırarak zorla İslam eden Name Raşo adlı Kürd eşkiyanın, kadının babasının evine dönmesi üzerine tekrar elde etmek için akrabasını yaralayarak kaçtığı, bulunması için tahkikatın devam ettiği.

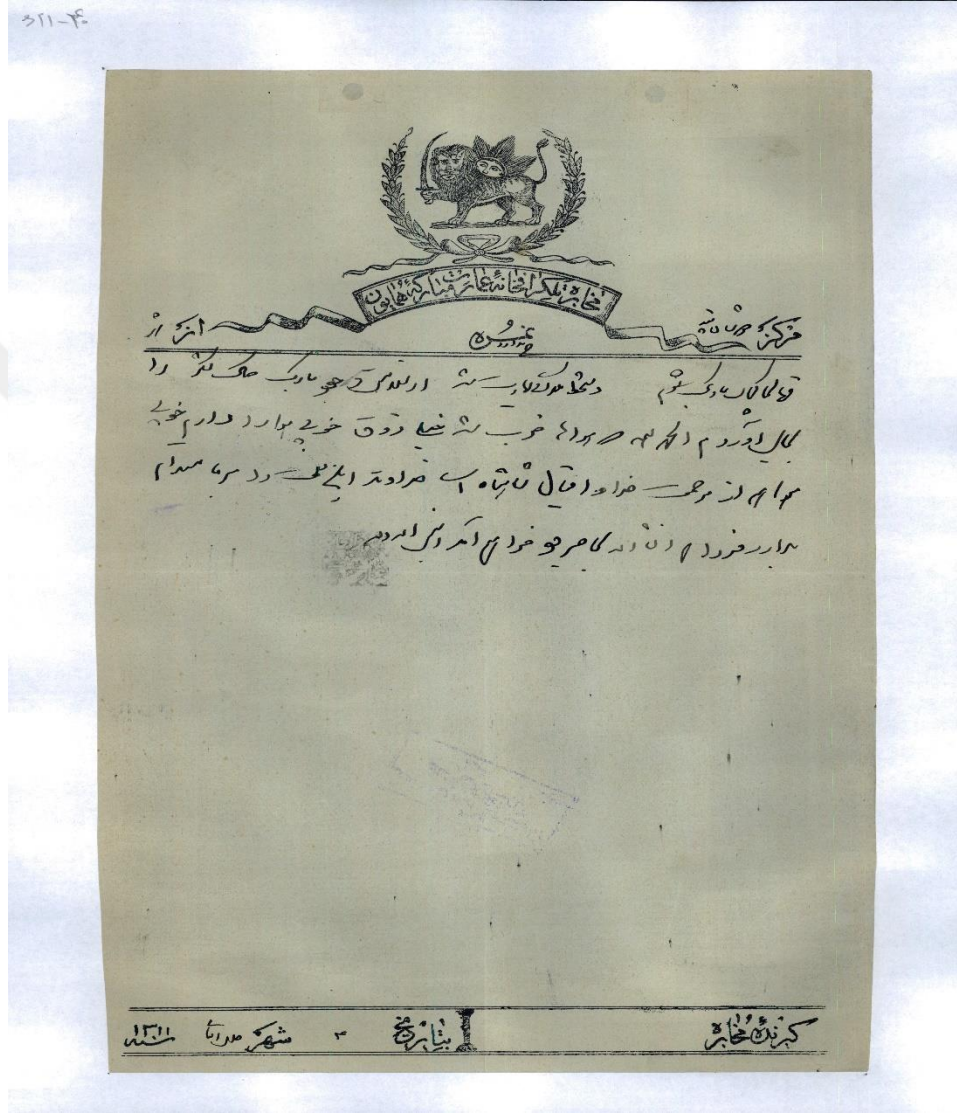
EK 8: Kadınlara hizmet veren doktor



DH.UMVM.00113.00043.001

DH. UMVM-00113-00043-001-001. 1338 M 05. Kendisine maaş verilmeyip sadece araba ücreti verilmek şartıyla Darulaceze'de kadın hastalıklarını tedavi etmek isteyen Doktor Bekir Zafgır Bey'in talebinin Meclis-i İdare'ce kabul edildiği.

EK 9: Anis al-Devle'nin şaha yazdığı mektup



295-7960/080. SAKMA. 1311 C 04 Mektupta şaha bunu benzeyen cümleleri yazmıştı; “şahım, her şey sizin varlığınızdandır dolayısı ortaya çıktı”

EK 10: Haremde yaşayan kadınlar şaha yazdıkları



امام محمد علی شاه

نادرشاه

شهر

سنه

از کلبه

مهر

نوع	عقد کلک	روز	ساعت	دقیقه	اطلاعات
سینه مبارک قیده علم روضه که عرض میکنم از احوال فرخنده ستره خواجه فخر روضه ق فرق مبارک احوالمان خوب است بر لطف سینه مبارک دعوتها و بی عرض بود اسوه سیر افتخار و کبریا در این کبریا فرموده ام بری و کوه مبارک مستقر بتمی تاج الدوله سینه مبارک در روزها و بی عرض میکنم ملک مبارک را از ایت نعم روضه ق مبارک بزم کینه و عافیه ساعت ستم خیره روز و زیاده کردیم (در زمستان قیده علم) روضه که در زیاده را که اندام عافیه و کوه مبارک مبارک را میزنند کوه لطف سینه مبارک و کوه مبارک احوال ما خوب است و احوال داری به نصرت ایدم سیر از اجتهاد و راه فاده بری و کوه مبارک مستقر بتمی تاج الدوله سینه مبارک و کوه مبارک ریه الله ما بین و بی روضه و در باب ختم و از این احوال خوب است فخر کوه مبارک و کوه مبارک بی فخر کوه مبارک و کوه مبارک روضه که عرض میکنم از احوال فرخنده ستره خواجه فخر روضه ق فرق مبارک احوالمان خوب است بر لطف					

نادرشاه

شهر

سنه

از کلبه

مهر

295-7960/036. SAKMA. 1300 L 27. Badr al-Saltane, Taj al-Saltane, Şokouho al-Saltane, Terbiye al-Saltane gibi haremde yaşayan kadınlar şaha övüp kendi sorunlar hakkında yazılar yazdılar.

EK 11: Maaşından memnun olmayan haremde yaşayan kadın


اختر مملکت ایران

مرکز ایران
 تاریخ شهر سنه

ان کبریا

اطلاعات	تاریخ مطلب		عدد کلمات	موضوع
	دقیقه	ساعت	۱۳۳	۱

بنگاه سرای آستان قدس، این روح الهیه فرلا ده که، آن در فرستاده به تمام حال مردم آه میرا ده سر مردم آه جی یقین فرایز
 برادر نصیب آن مردم که شهنشاه قصبه بی راجه ده، قهر مردم ده، محبت ده و نصیب رعایت یار مسعود آن در نصیب روحی از دست فرایز
 و ده نصیب اثر روح میرا محبت آدم که روح برقرار نصیب ده که، آن در پرت زردا ده مشر مردم قصبه که نصیب مردم نه زود ده
 بنایت حضرت روح عید هدم شرف میرا ده، هم در نصیب تمام از یکسر ملک آید قیام نم آن را واقع نصیب مردم از یکسر
 میرا محبت هم در دست شد که، در فرستاده ده که در دست قصبه که هم نصیب



تاریخ مطلب	موضوع
تاریخ مطلب	موضوع

295-7960/026. SAKMA. 1300 L 12. Şaha yazan bu mektupta şahtan maaşını kesilmemesi için yalvardı.

بنايخ شهر شعبان المعظم ١٢٩٤

٤٠٨

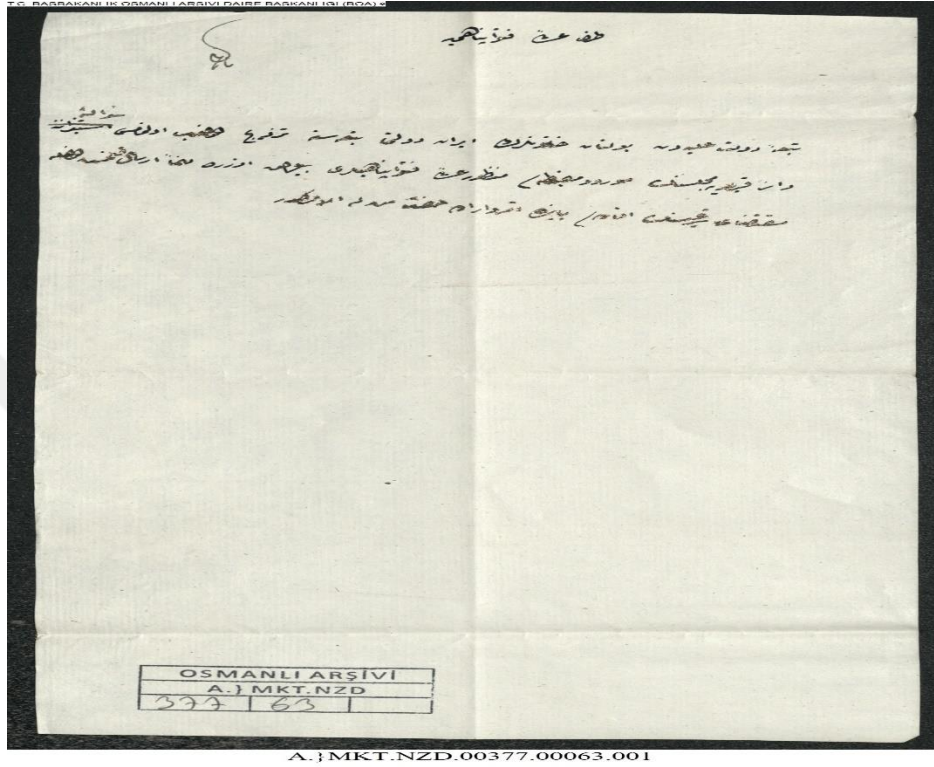
روحانداره عرض کرده انظار نظر نمود و است که شکر مردم کرده و در محفل صغیر دارم تخصیص یافته و بی باختر دیده
مدعی خایه سکونی متصرفی و مالیک من برآید است چون حکم مجیدین بر رسیدگی و رفع غلبه از عارضه شرف
صدور یافته فلیند از دست حضرت و اولاد تحت سید هم که مباشترین و مورد دیدنی بر وجود و قرض فرمایند
در کمال پهنه رضی رسیدگی کنند و رفع غلبه نمایند و فی الحاکم ٢٩

جواب

خدمت جناب متعجب چه اگر مافهم آقا و ام جلاله العالی در باب ضعیفه بود و یہ اکلان بگرفت کردم
البتة جتتم عمل تقصیر در جناب عالی عرض خوارم نمود و بین قدر عرض میکنم که خداوند محمد مسلمین را از شر
بهد و یان و مود و یان محفوظ و سالم فرماید بگرفتاری هم رعایای ملک الدین خالصه بر وجه بانجام کرده
صدور از رخسار شکر کردم از بگرفتاری نه طهران خدمت جناب عالی پا و در نه جز اینکه تصدیق بنم عرض ایشان
مقدور در جناب است و دیگر عرض ندارم خانه رعایای خالصه را که با دیدب زود و بذریع عده را که با
به هر جواب لطف شود که ایشان داد و شغل سلطان سخیان

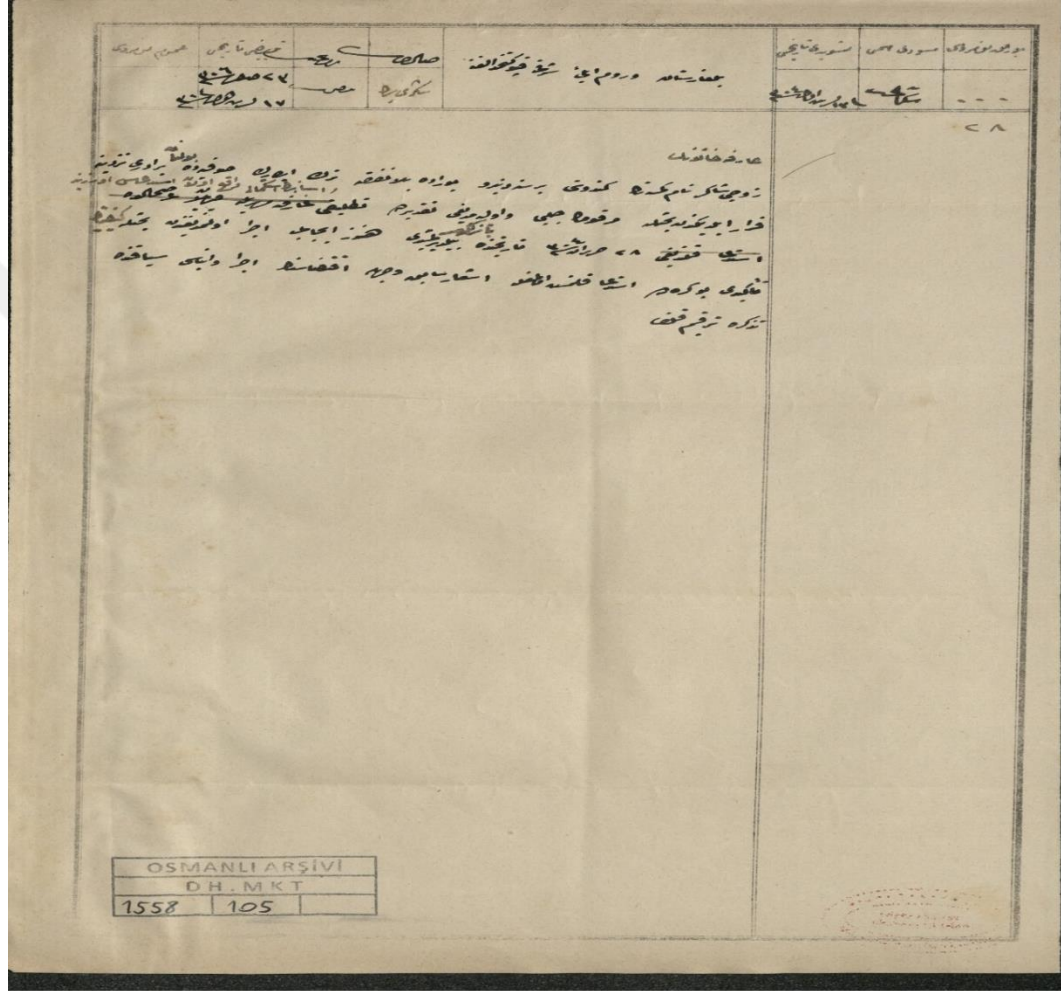
295. 1539/2. SAKMA. 1296 Ş 29. Yahudi bir kadının arsası gasp edildi. Kadın bunu hükümet memurlarına ilettili ve yardım istedi. Mektupta bu kadının sorununun çözülmesinden bahsedildi.

EK 13: İranlılar ile evlenmek



A- MKT- 00377- 00063- 001- 001. 1278 Ca 07. Devlet-i Aliyye tebeasından olan hatunların İran Devleti tebeasına tezvic olunup olunmaması hakkında Kayseri Meclisi'nin mazbatasının gönderildiği ve gereğinin ifadesi.

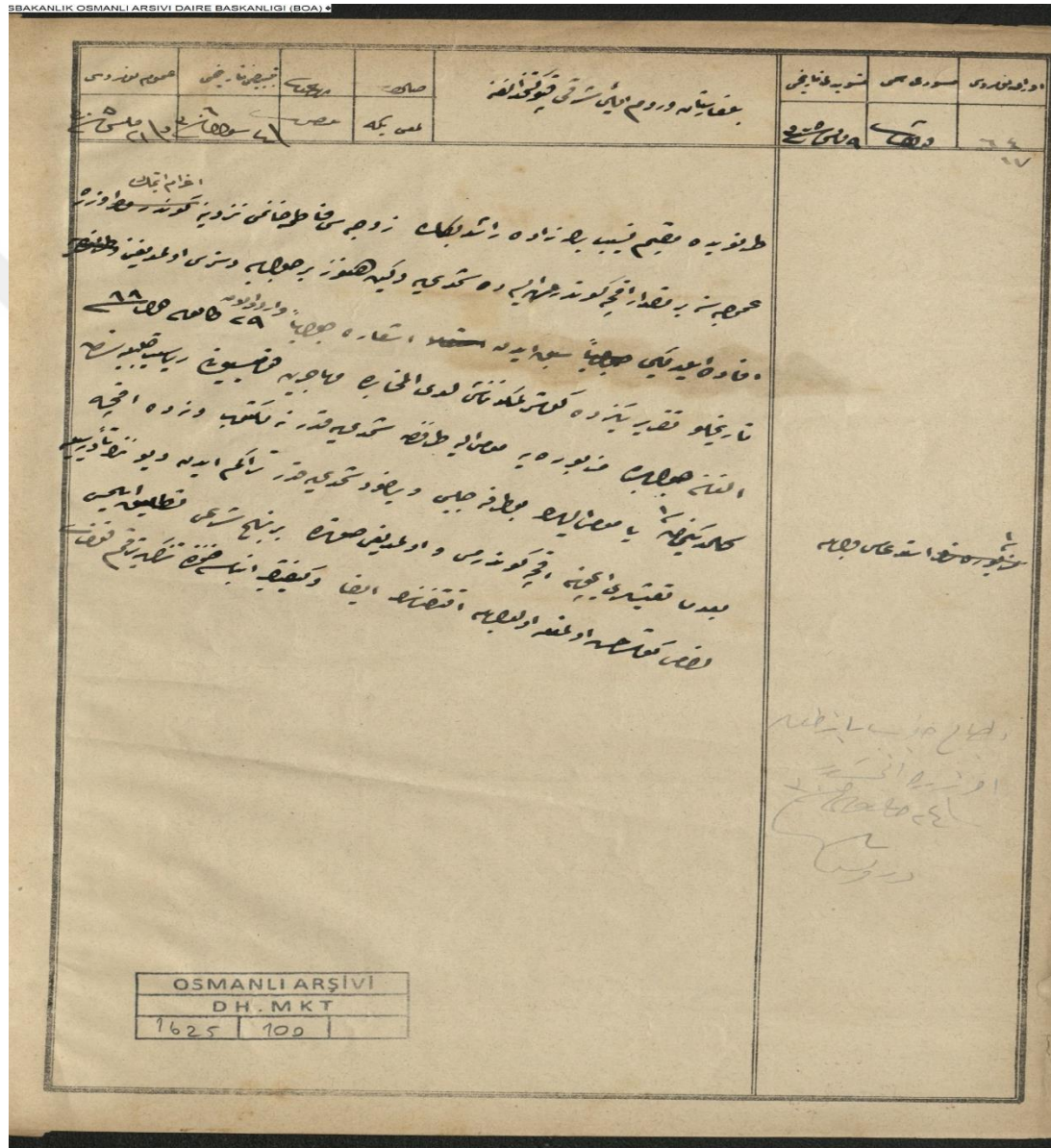
EK 14: Kocasından memnun olmaması sebebi



DH.MKT.01558.00105.001

DH- MKT- 01558- 00105- 001- 001. 1306 S 23. Kendisini bir yıldır nafakasız bir vaziyette terketmiş olan kocası Şakir'in buldurulması veya kendisinin boşanmasının gerçekleştirilmesi talebi ile Arife Hanım'ın müracaatta bulunduğu.

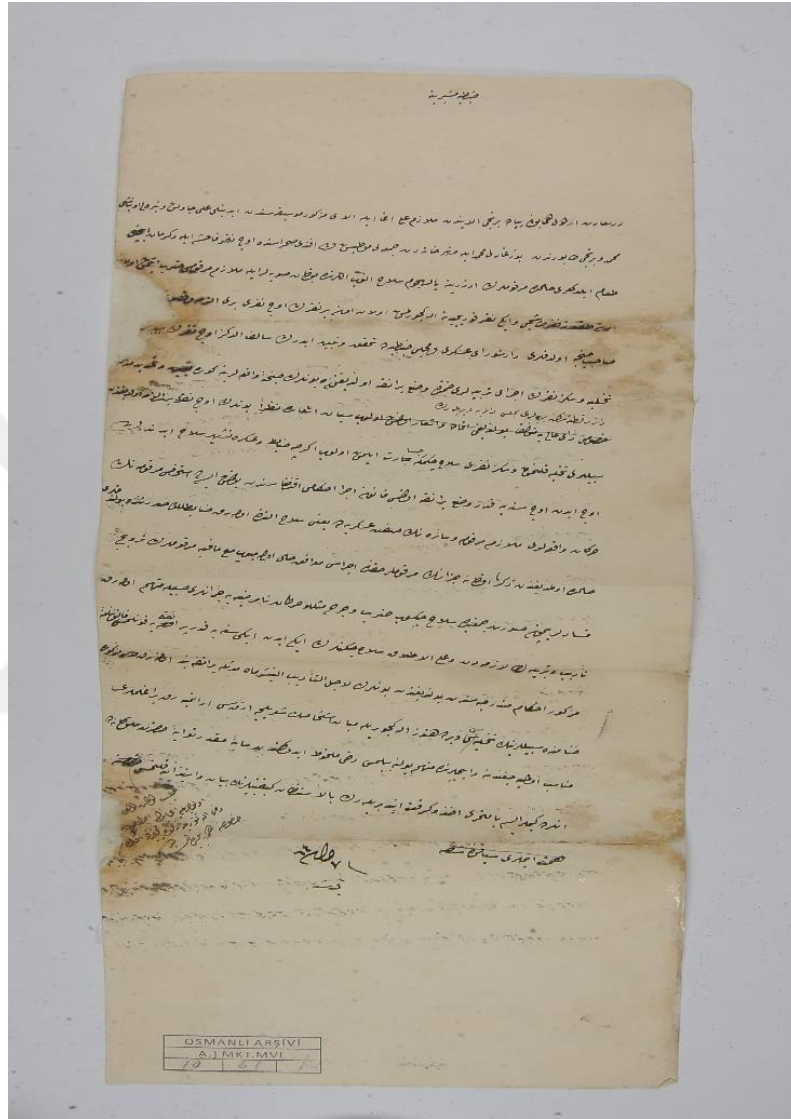
EK 15: Kocasından şikâyetçi olan kadın



DH.MKT.01625.00100.001

DH. MKT. 01625- 00100. 001.001. 1306 L 04. Bu tarafta bulunan Fatma Hanım'ın Tırnova'daki zevcesi Nesib Beyzade Raşid Bey'den herhangi bir yardım almadığı ve boşanmak istediği.

EK 16 : Fahişelerin dövenlere bir hüküm



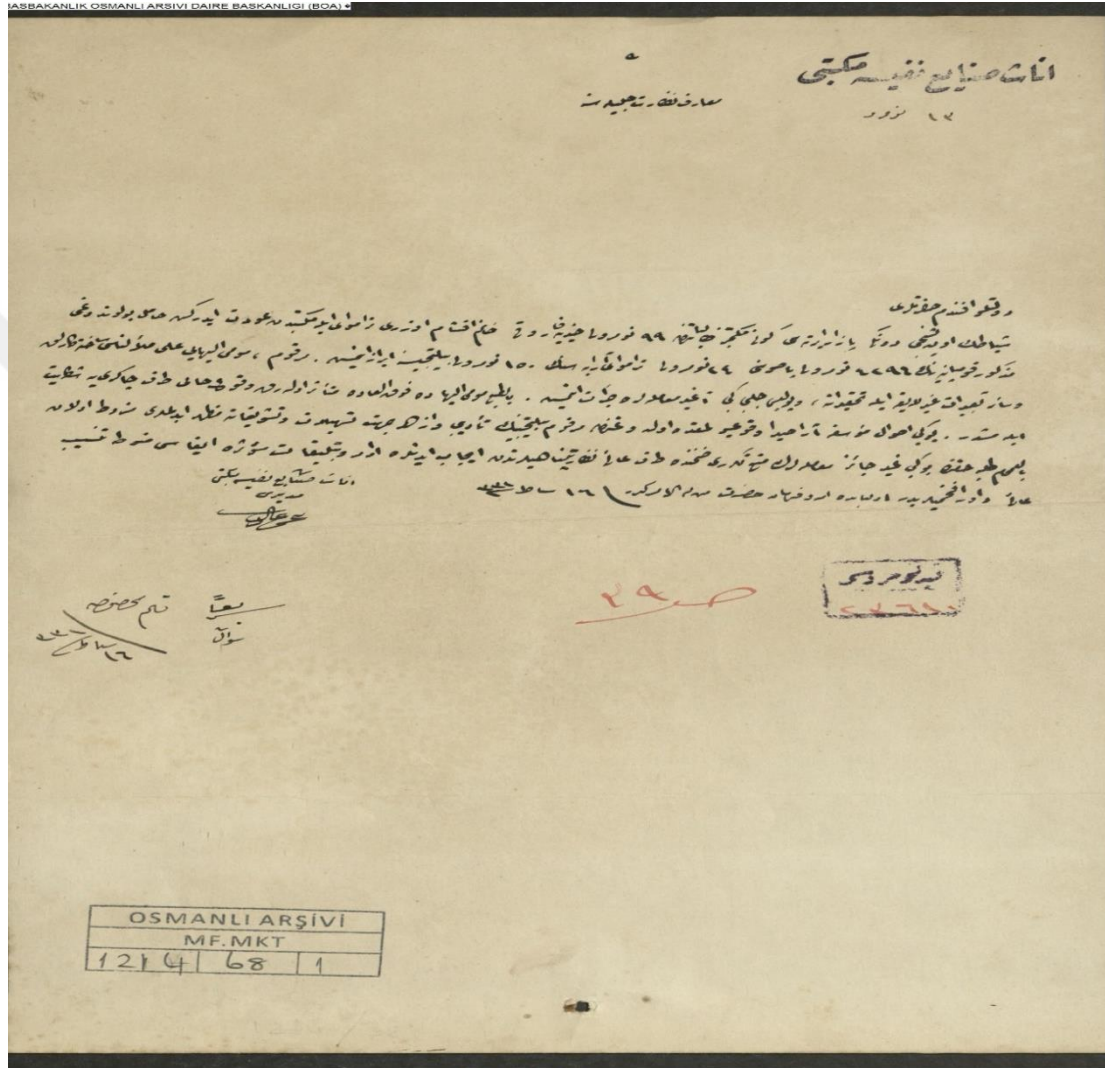
A. MKT. MVL- 00010- 00061- 001. 1264 Za 07. Üç fahişe ile bir değirmende yemek yerken saldırıya uğrayıp dövülen Dersaadet Ordusu'ndan Mülazım Ali Ağa'nın durumuna ve olayın failleri olan taşçı ve korucu neferlerinin altı ay prangayla cezalandırılmasına dair Zabtiye müşirine buyruldu.

[illegible]

DH.MKT.01957.00047.001

ek s.17

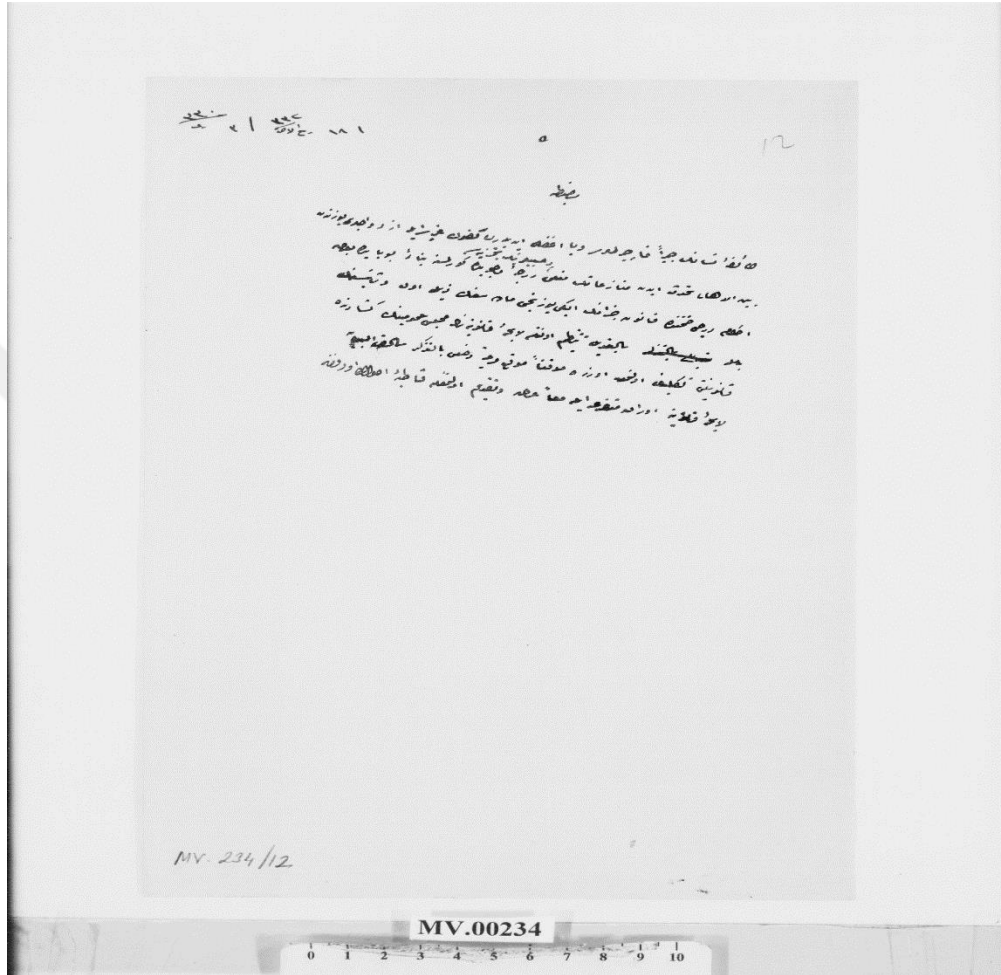
EK 18: Kadınlara karşı davranışlar



MF.MKT.01214.00068.001

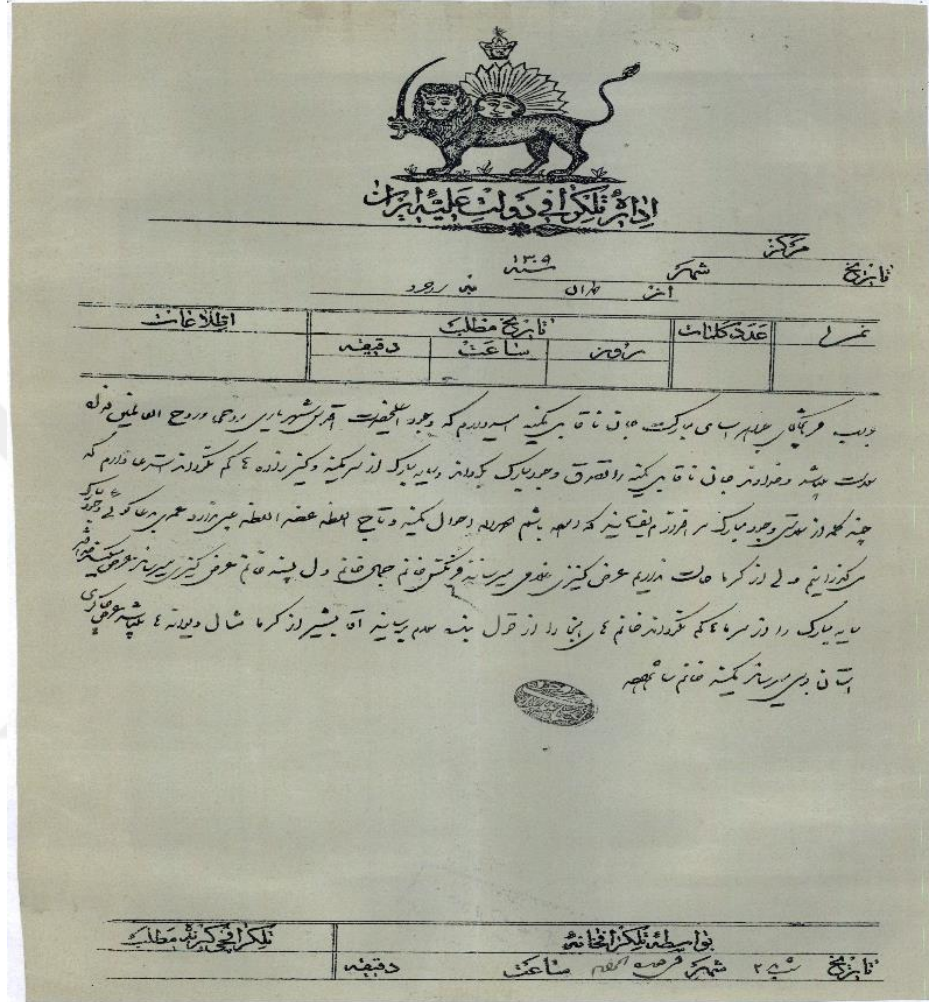
MF. MKT. 01214- 00068- 001- 001. 1334 Ca 01. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi talebesi Hayriye Faruki Hanım'a kötü muamele yapan tramvay biletçisinin cezalandırılması; talebelere iyi davranılması için tramvay çalışanlarına tenbihat yapılması talebi.

EK 19: Kadınlara karşı suçlar



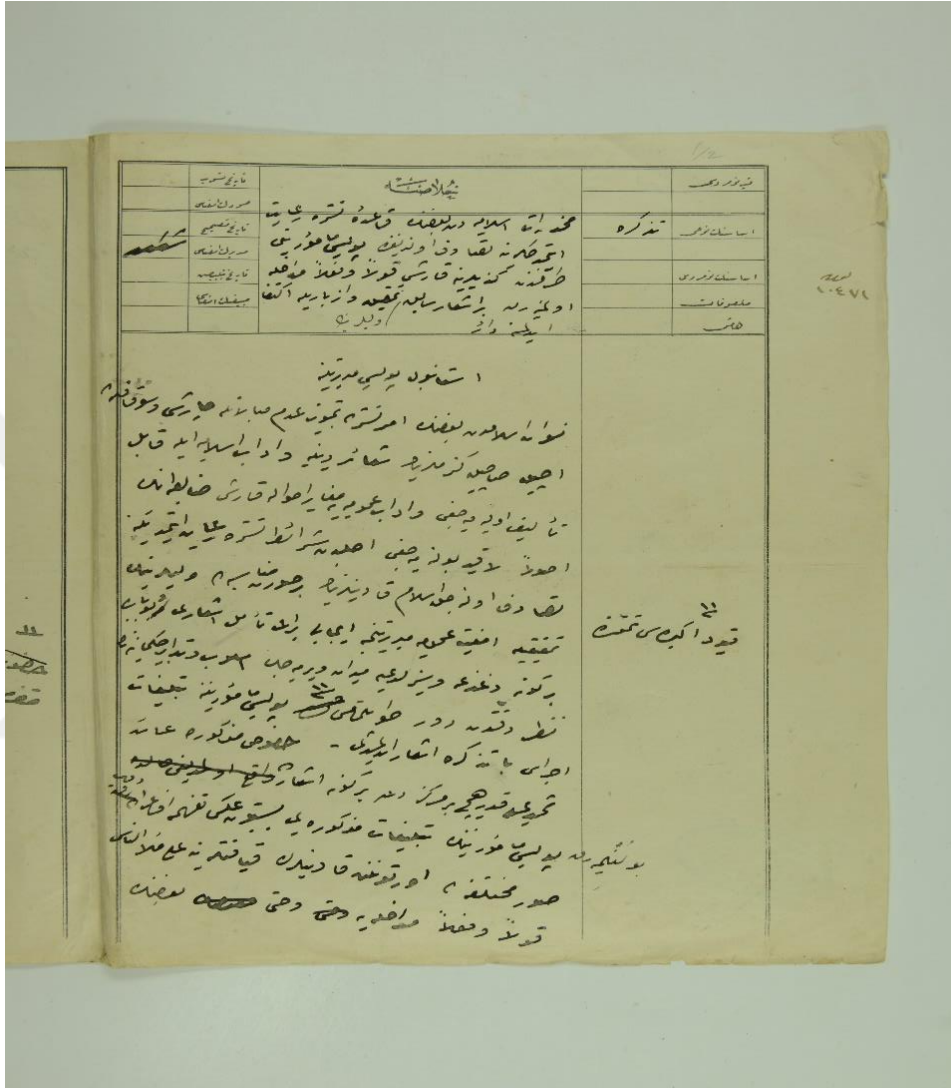
MV. 00234- 00012- 001- 001. 1332 R 18. Kadın kaçıran veya iğfal edenler hakkında ta'dilen tanzim edilen kanun-ı cezaiyenin Meclis-i Umumi'nin ictimaında kanuniyeti teklif olunmak üzere geçici olarak yürürlüğe konulması.

EK 20: Şaha yazılan methiye mektubu



295-7960/ 004. SAKMA. 28 M 1309. Şaha yazılan methiye mektubu. Mektup içinde şaha “canım sana kurban olsun” gibi cümleler yazdı.

EK 21: Tessetüre karşı gelen kadınlar



DH. EUM. THR. 00006- 00011- 003. 1327 N 13. Bazı kadınların tesettüre riayet etmeyerek çarşı pazarda dolaştıkları görüldüğünden polisler tarafından bunlara müdahale edilmeyerek ailelerinin tahkiki.

۴

صوفی - بنی جناب نظامیہ

مفتی علیہ رحمۃ اللہ و اولادہ و انصافات طابا تہ بہ بعضہنک لکھنؤ زاویہ و لکھنؤ جاوہر لال نہرو بانی
کمپنی قائمہ صاحب کارانہ جملہ شاہدہ ایکڑہ و بوندہ موجب تاسیف و تعلقہ ہونچہ اولیٰ ہفتہ ہونچہ
میانہ و برعاصف و حجابہ و امر و تعلیمات لکھنؤ زاویہ و لکھنؤ مکتبہ مذکورہ مدیریتہ امر و فرمانہ پوری
موقوفہ بنی علیہ و اولادہ و اولادہ امر و فرمانہ حضرتہ مدبر لکھنؤ - امر و فرمانہ

مفتی علیہ رحمۃ اللہ
مفتی علیہ رحمۃ اللہ
مفتی علیہ رحمۃ اللہ

۱۱۷

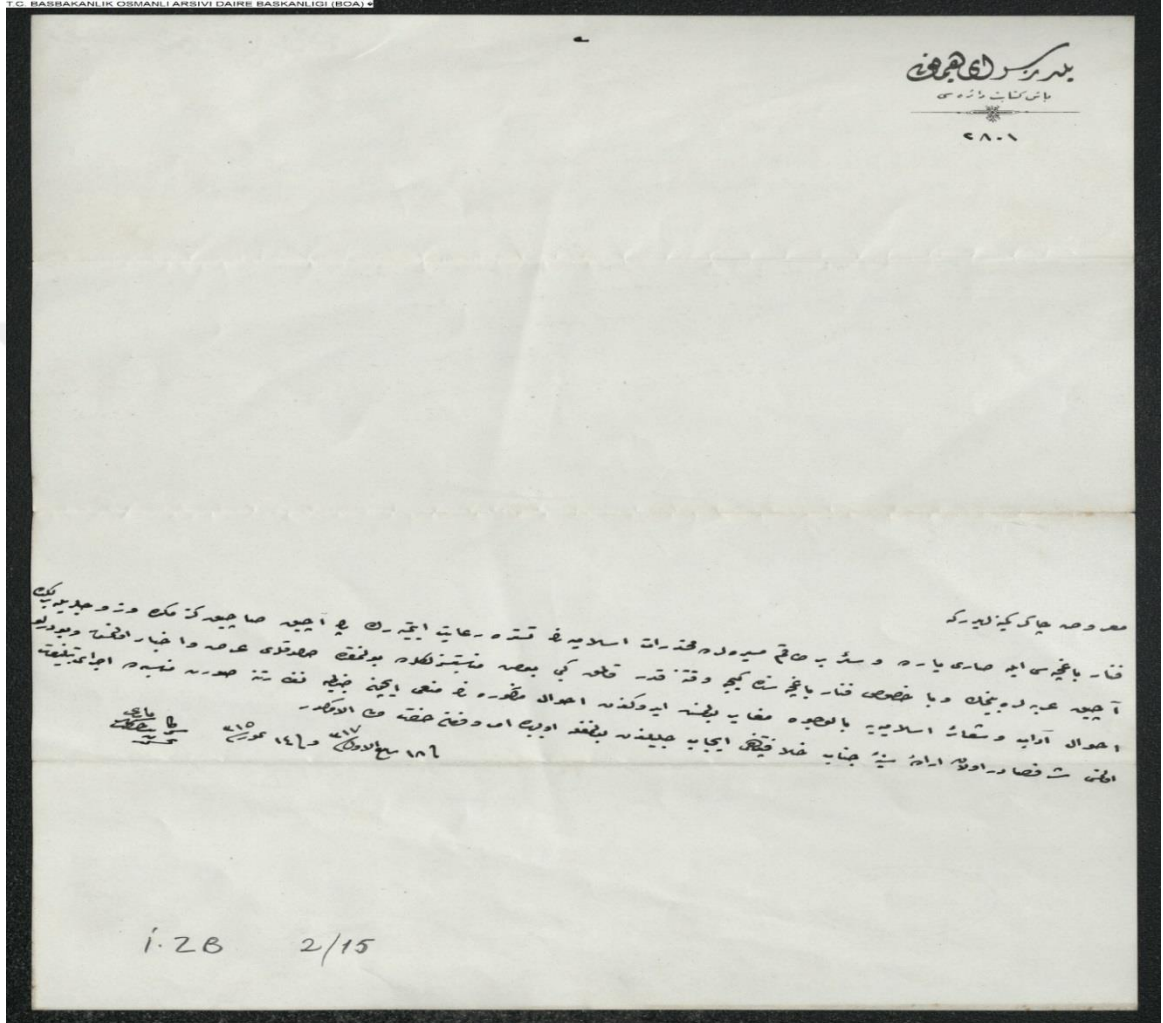
عیناً عرض و تقدیم اولیٰ
امام علیہ السلام
ضامہ -

حاکم
ازم بین

OSMANLI ARŞIVI		
MF.MKT		
92	18	1

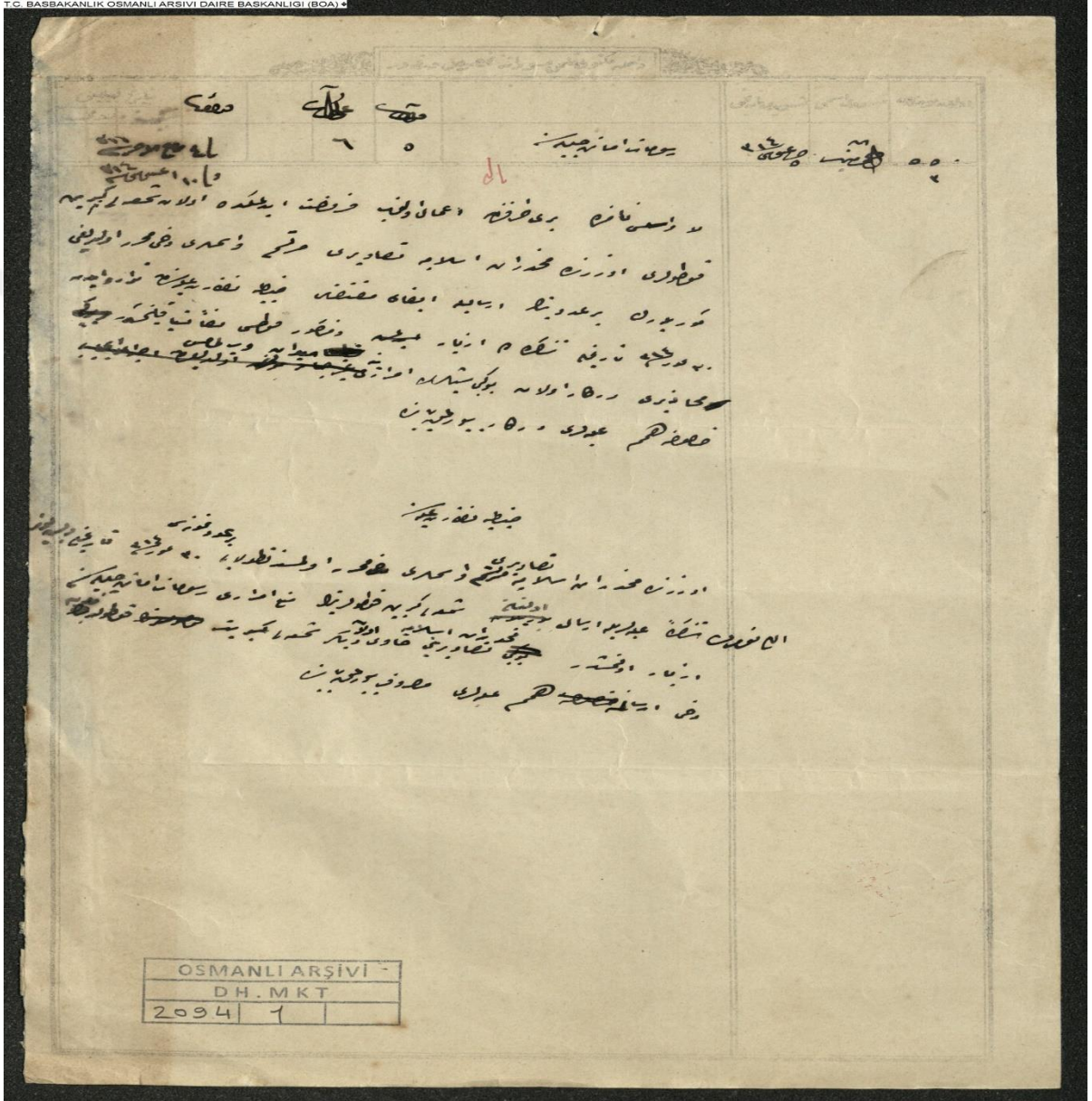
ek s.22

EK 23: Tassetüre uymayan kadınlara karşı tebligat



İ. ZB. 00003- 00015- 001- 001. 1317 Ra 18. Müslüman kadınların tesettüre uymayarak açık ve saçık mesirelerde gezinmekte ve eşleriyle açık arabalara binerek geç vakte kadar Fenerbahçesi'nde kalmak gibi bazı münasebetsizlikde bulundukları işitilmiş olduğundan bunun engellenmesi için Zabtiyye Nezaretine tebligat yapılması. (1317Ra-1)

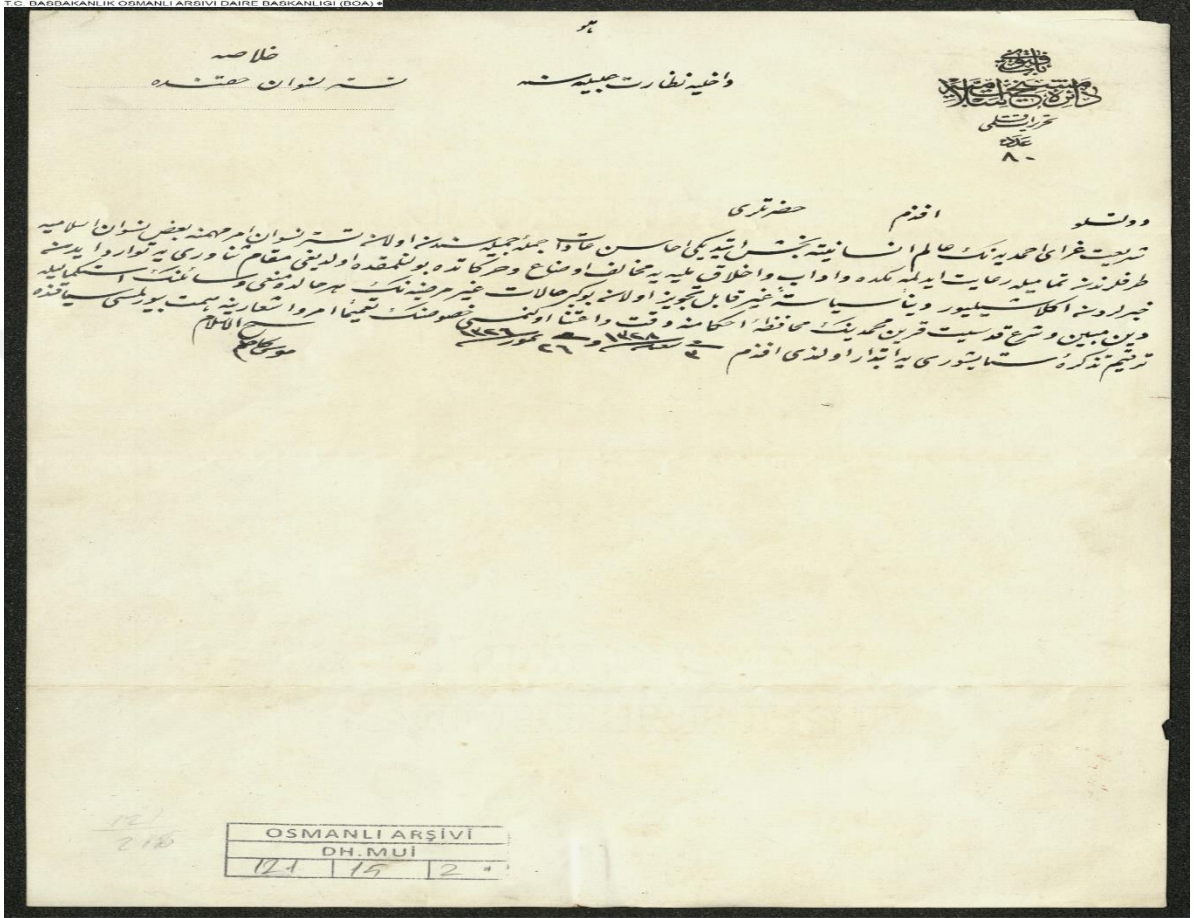
EK 24: Şemalı kibrit'in üzerindeki kadın resimleri



DH.MKT.02094.00001.001

DH. MKT. 02094- 00001- 001- 001. 1316 R 04. Üzerinde tesettürlü müslüman kadınların resim ve isimleri bulunan şemalı kibrit kutularının imrarının men'edilmesi ve böyle olan diğer şemalı kibrit kutularının nümunesinin gönderilmesi.

EK 25: Tessetüre riayet etmeyen kadınlara karşı İslamcılar



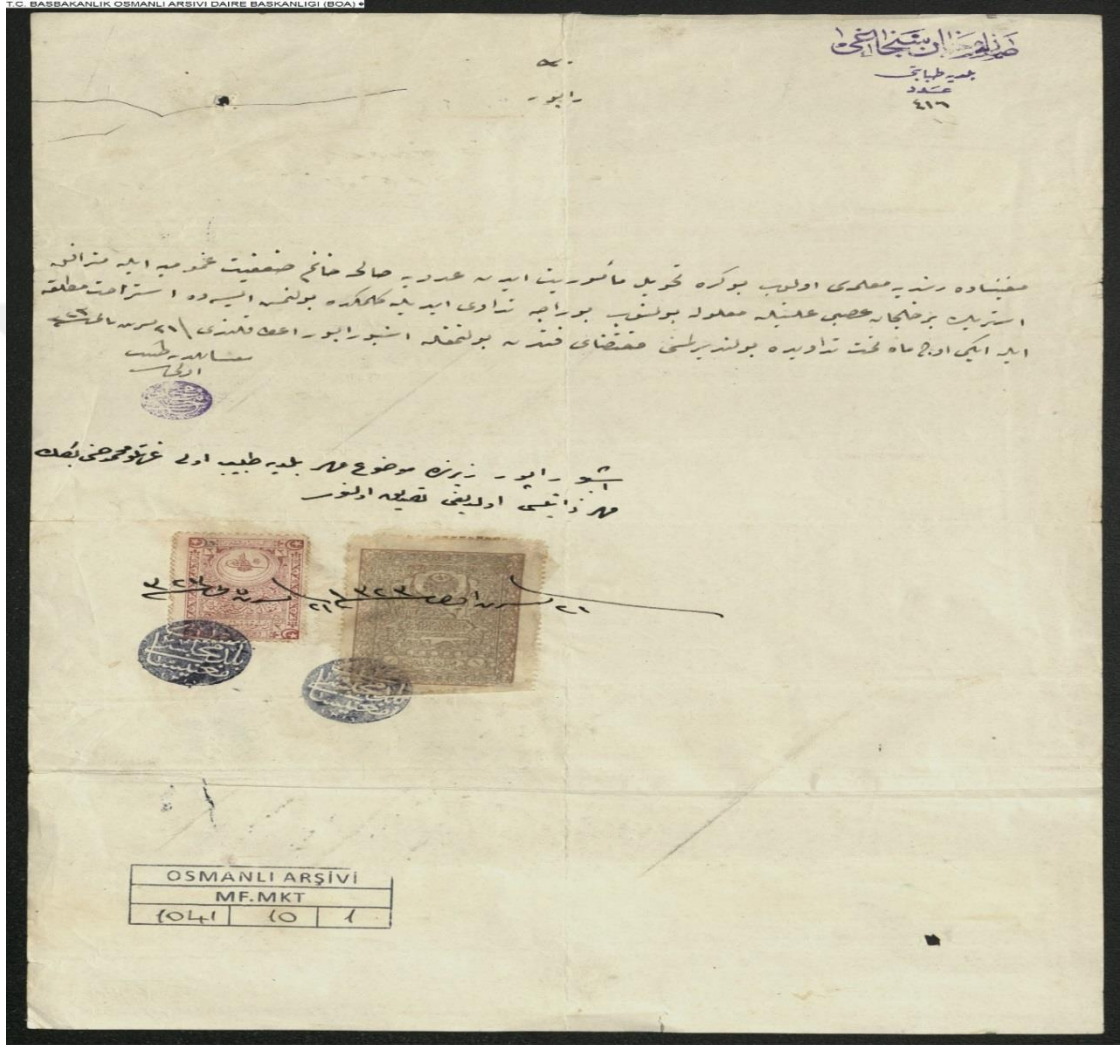
DH.MUİ.00121.00015.002

DH. MUİ. 00121- 00015- 002- 001. 1328 Ş 08. Tesettür-i nisvan emrine bazı nisvan-ı İslamiye'nin tamamıyla riayet etmediği anlaşıldığından bu gibi ahvalin önüne geçilmesinin umuma tebliği.

[illegible]

ek s.26

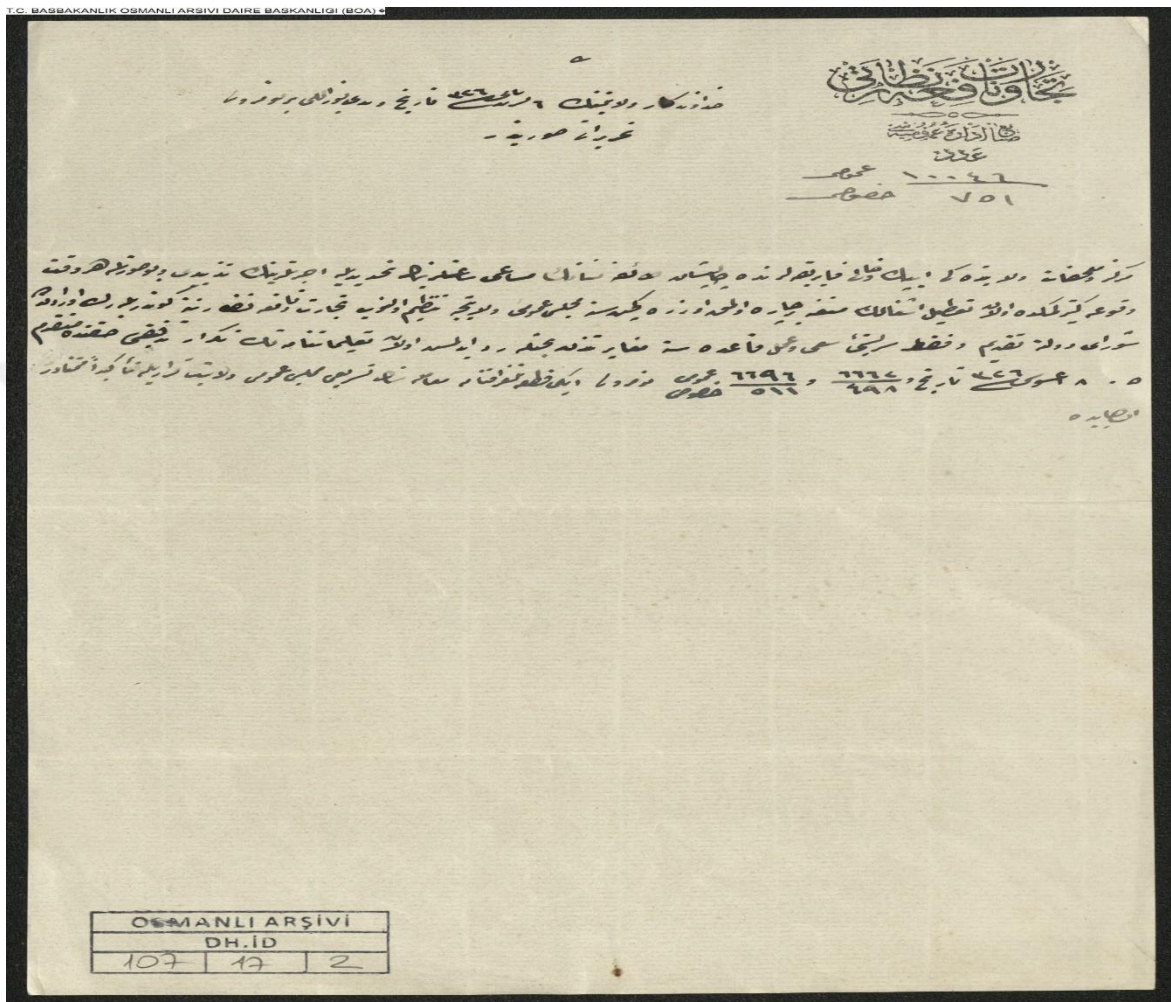
EK 27 : Kadın sağlığına dikkat edilmesi



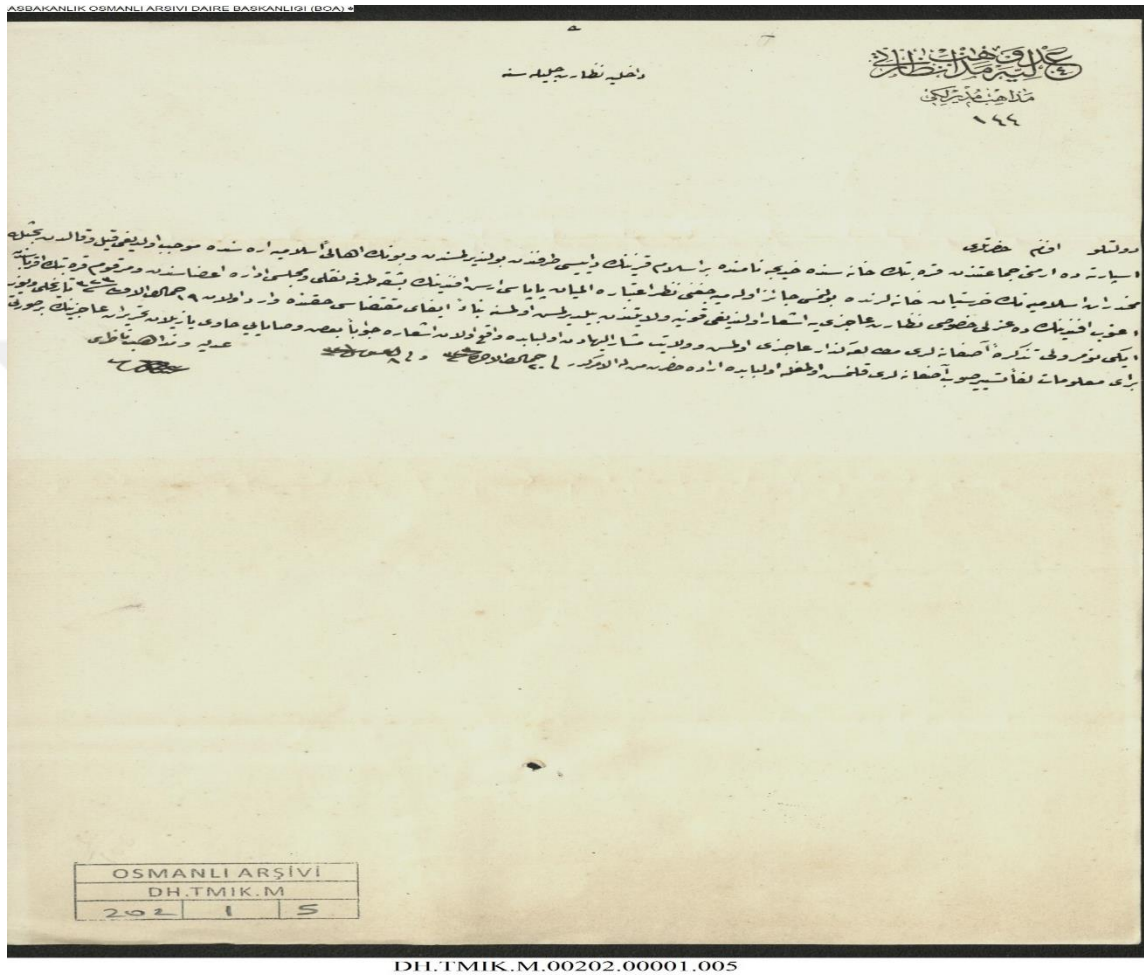
MF.MKT.01041.00010.001

MF. MKT. 01041- 00010- 001- 001. 1326 M 19. Bafra İnas Rüşdiye Mektebi Muallim-i Ulalığı'na tayin olan Saliha Adeviye Hanım'a sağlık sorunlarından dolayı tedavi için şubat sonuna kadar izin verilmesi.

EK 28: Çalışan kadınlar grevi



EK 29: Müslüman kadınların Hristiyan evlerinde çalışması



DH. TMIK. M. 00202- 00001- 005- 001. 1323 Ca 19. Müslüman kadın ve kızlarının Hristiyan hanelerinde çalıştırılması uygun olmadığından mahallat-ı islamiyede kurulması düşünülen tezgahların durumları hakkında bilgi verilmesi. Bir Müslüman kızının Hristiyan hanelerinde bulunmasının yasak olduğunu bildikleri halde Saçıkaralı Aşireti'nden Hadice'nin Ermeni Cemaati'nden Karabet'in yanında hizmetçilik etmesine ses çıkarmayan Papas Eris ve Meclis azası Agop hakkında bir şey yapılamayacağı.

[illegible]

DH. MKT. 00002- 00098- 001- 001. 1310 Ş 29. Niğde Sancağı Nisa Hapishanesi'nde bir kadın gardiyan istihdam edilmesi talebinin uygun görüldüğünden işe başlama tarihi ile isminin bildirilmesi isteği.

[illegible]

ZB.00367.00090.001

ek s.31

[illegible]

DH. MUI. 00121-00015-001-001. 1328 Ş 08. Tesettür-i nisvan emrine bazı nisvan-ı İslamiye'nin tamamıyla riayet etmediği anlaşıldığından bu gibi ahvalin önüne geçilmesinin umuma tebliği.

EK 33: Kaçarların kıyafeti



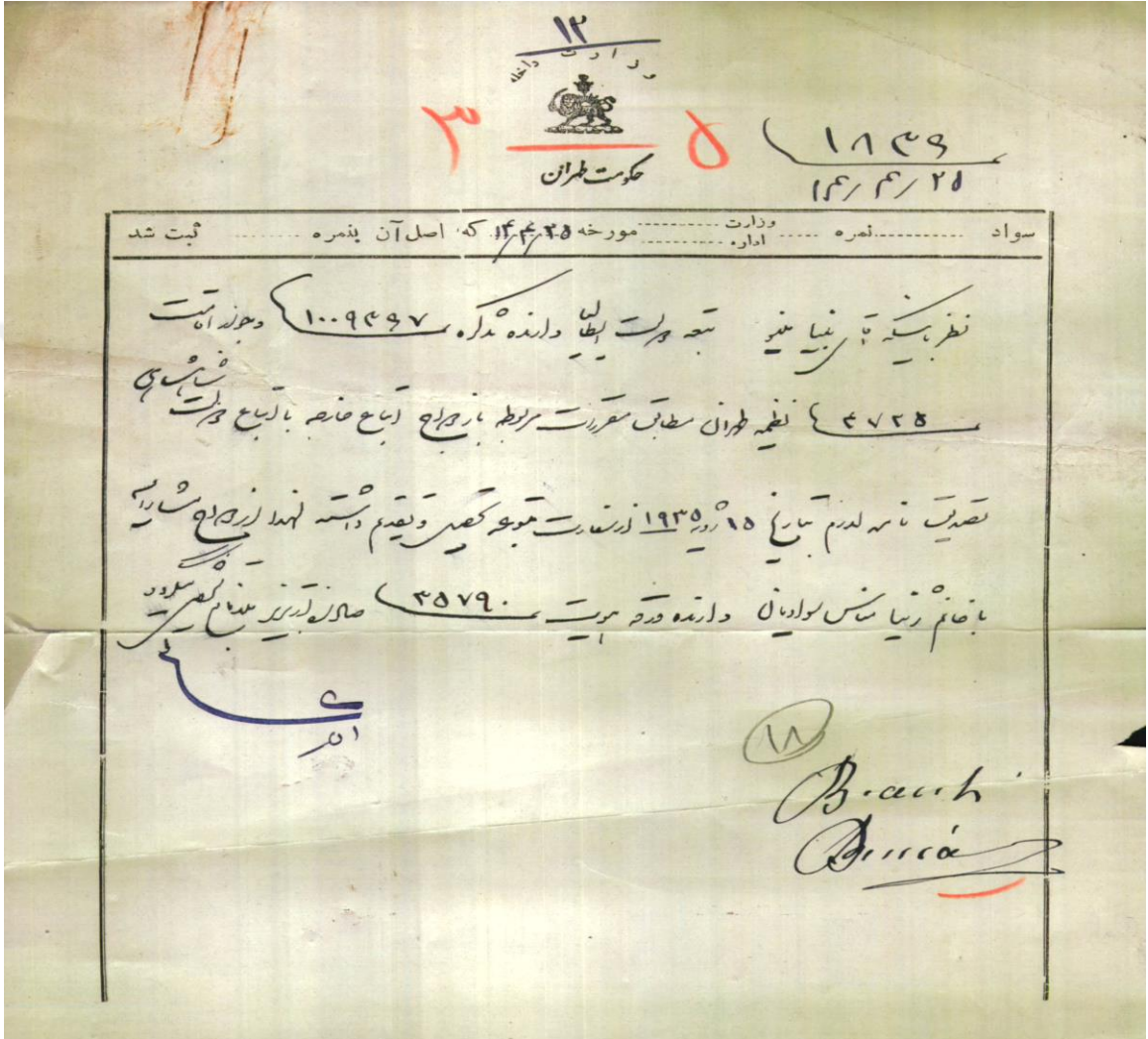
998- 117/ 77. SAKMA. Genelde Kaçar döneminde halk farklı ve özensiz kıyafetler giydiler.

EK 34: Rıza Şah'ın Kerbela seyahatinde çekilmiş bir fotoğrafı



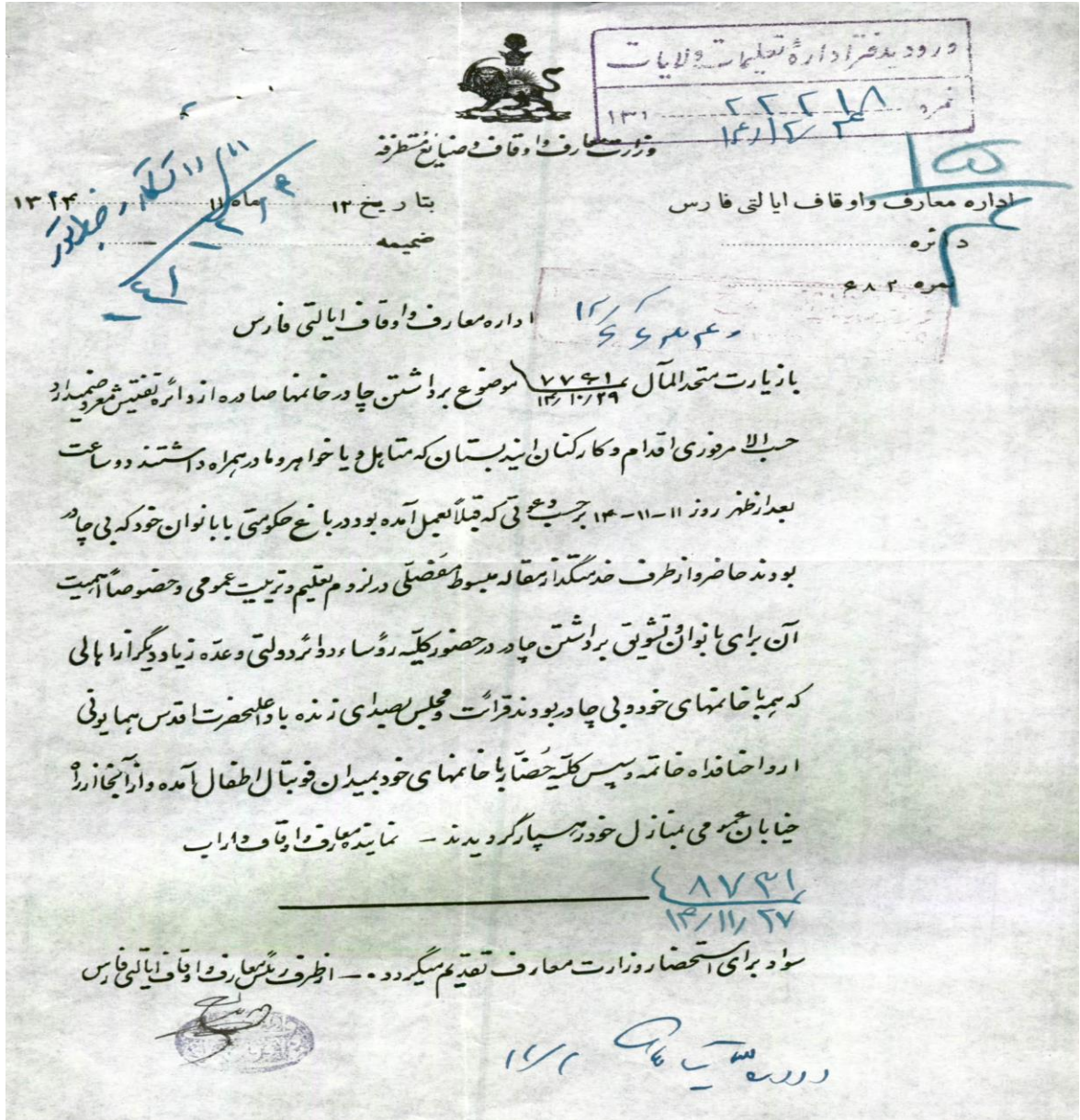
998- 117/ 131. SAKMA. Rıza Şah bir din karşıtı değildi aynı zamanda İslamın büyük insanlarına saygı duyuyordu.

EK 35: İtalyan bir adamın ve İranlı bir kızın evliliği hakkında belge.



293- 4260/ 9. SAKMA. 1314 04 25 . Artık bu dönemde yabancılarla evlilik daha kolay bir şekilde gerçekleşiyordu.

EK 36: Hicabı kaldırmak için Darab şehrine gönderilen mektup.



297- 34421/ 1. SAKMA. 1314 12 04. Kadınlar çarşafsız dışarıya çıkması teşvik edilmiş .

EK 37: Hayat dergisi ilk sayısı 1956 kapak sayfası



Hayat dergisi gibi yayınlarda bulunan kapak sayfası ve içerisindeki fotoğraflarda modern kadın temsil ediliyordu.

EK 38: Son Posta Gazetesinde yayınlanan çalışan kadın başlığı bir yazı

T. C.
Milli Eğitim Bakanlığı
Yayın Müdürlüğü
Sayı: 84

Ankara, **11. Haziran 1951**
Özet: Gazete kupürleri h.

08238
Zatışleri Müdürlüğüne

Sukla

İstanbulda çıkan **Son posta** gazetesinin **8/6/1951** tarihli nüshasının sayfa **1-2** sütununda yayımlanan birlikte tekdin olunmuştur.

Durumun incelenerek sayın Bakana arzını rica eder, saygılarımı sunarım.

Yayın Müdürü
F. K. K.

3. yayım
FD
(x) Son posta: Çalışan kadın

2 - F. K. K.
12-6-1951

180 09 **45 235 29**

11 Haziran 1951

12-6-1951

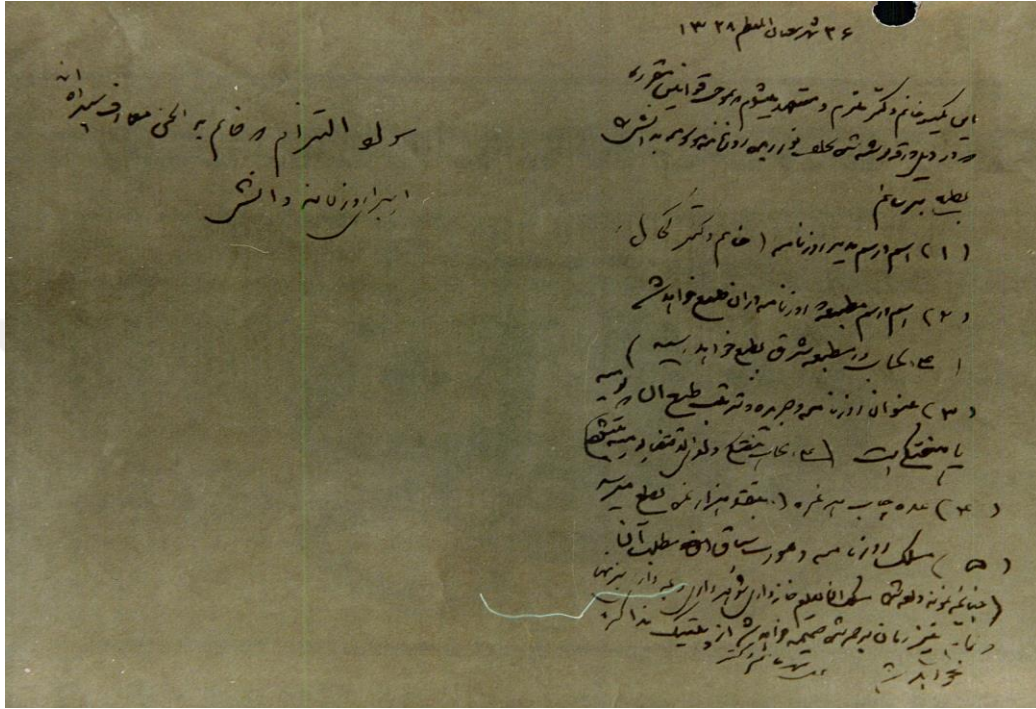
180-09-45-233-1-7. 19.06.1951. Son Posta Gazetesinin Halide Edip hakkında yayınladığı bir yazıdan dolayı devlet ve yayın evi arasında yazışmalar.

EK 39: Omid Gazetesin’de yayınlanan bir karikatür



1309-1310. Bu gazete kadınların modern toplumun farkında olmalarını istedi. Gazete karikatürlerle toplumu eleştirerek toplumun yanlış ve doğrularını gösteriyordu. Bu karikatür kadınların toplumdaki beklentilerini bilemediğini ifade etti.

EK 40: Daneş Gazetesinin sahibi Bayan Dr. Kahal



998-117/ 105. SAKMA. 1328 06 26. Gazetenin sadece kadınların eğitime odaklı yayınlar yapması, siyasi konulardan uzak bir şekilde yayım yapılması ifade eildi.

EK 41: Tebriz’de ilk anaokul



998- 117/ 93. SAKMA. 1924. Anaokulun kurucusu Bahcheban Bey ve anaokulunun ilk yılında çocuklarla çekilmiş bir fotoğraf.

EK 42: İran'da yayımlanan bir derginin kapağı



1945/10/12; Bu tarihte yayınlanan gazete ve dergilerin kapaklarında kadın fotoğrafları görülmekteydi.

EK 43: 1928'de mezun öğretmen sayısı

T.C. CASSA KADIE KASIMPAŞI ARŞİVİ		Eğilim ve Mezun Sayıları ve Mezunların Gözetim ve Kontrolü									
Eğilim ve Mezun Sayıları		Eğilim ve Mezun Sayıları		Eğilim ve Mezun Sayıları		Eğilim ve Mezun Sayıları		Eğilim ve Mezun Sayıları		Eğilim ve Mezun Sayıları	
Eğilim	Mezun Sayısı	Eğilim	Mezun Sayısı	Eğilim	Mezun Sayısı	Eğilim	Mezun Sayısı	Eğilim	Mezun Sayısı	Eğilim	Mezun Sayısı
4	3	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5
6	3	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4
4	3	4	1	4	1	4	1	4	1	4	1
2	3	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4
10	5	7	3	7	3	7	3	7	3	7	3
4	4	8	4	8	4	8	4	8	4	8	4
8		5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
3	4	6	5	6	5	6	5	6	5	6	5
9		9	1	9	1	9	1	9	1	9	1
5	4	10	5	10	5	10	5	10	5	10	5
7	4	5	9	5	9	5	9	5	9	5	9
16	8	10	5	10	5	10	5	10	5	10	5
6	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
14		7	4	7	4	7	4	7	4	7	4
8	2	6	4	6	4	6	4	6	4	6	4
6	3	6	4	6	4	6	4	6	4	6	4
431	204	6	4	6	4	6	4	6	4	6	4
4		15		15		15		15		15	
		3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
		2	3	2	3	2	3	2	3	2	3
		10	5	10	5	10	5	10	5	10	5
		6		6		6		6		6	

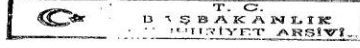
030- 10- 00- 00- 142- 16- 13- 2. 24.11.1928. Yukarıdaki belgede yazıldığı üzere 1928 yılında muallim mekteplerinden 203 kız ve 429 erkek mezun oldu. Önceki yıllara göre kız öğretmen sayısının arttığı görülüyor.

EK 44: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde ilk Kadın Doğum Kliniği

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
Üniversiteler Bürosu
Sayı:

Ankara, / / 19

Ozet :



K A R A R

31922

1- İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Birinci Kadın-Doğum Kliniğinde münhal bulunan (1100) lira kadro aylıklı Profesörlüğe, 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 28 inci maddesine göre, Fakülte Profesörler Kurulu tarafından seçilmiş ve Senatoca uygun görülmüş olan aynı Klinik Doçenti Dr.Kâmil Akol'un, hakkı mütesebbi bulunan (1500) lira aylıkla tâyini tensip edilmiştir.

2- Bu kararın icrasına Maarif Vekili memurdur.

18 Nisan 1960

REİSİCUMHUR

[Signature]

Başvekil

Maarif Vekili

[Signature]

[Signature]

030 | 11 | 1 | | 28 | 12 | 1

KB. MAA. FE... 12. 81. 0. 18.06.1960. Kadınlar sağlık alandaki faaliyetlerine devam ediyorlardı.

EK 45: Üniforma giyen öğrenciler



998- 117/113. SAKMA. 1933'te Bahcheban Bey Tahrân'daki okulunda çekildiği bir fotoğrafta, okullar ve öğrenciler daha gelişmiş olduğu görülüyor.

EK 46: Türk Kadın Birliği konferanslar teşkil etme planı

RAPOR SURETİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Beynelmilele kadınlar Alliance'ı tarafından Marsilya'da akdedilen tétkik konferansı 18 Marttan 22 marta kadar devam etti. Alliance'ın 41 memlekette yardımcı cemiyetleri vardır. Marsilya konferansında 24 millet temsil edildi: Avusturalya, Austurya, Belçika, Çekoslovakya, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya, İngiltere, Felemenek, Hindistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Filistin, Lehistan, Romanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Ukrayna, Amerika mütehit devletleri ~~Uruguay~~ Uruguay, Yugoslavya.

Khususî celseler hotel Splendide'te oldu. Salle'de Salle de la Mutualité dekilten binada dört umumî miting oldu. Ve her mitingte bir kaç hatip tarafından nutuklar irat edildi.

28 Martta Marsilya ticaret odası tarafından Borsa sarayında ve şehremini tarafından belediye dairesinde kabul iora edildi. Ve nutuklar söylendi. Seniha hanım tarafından belediye dairesinde söylenen nutukta Türk kadınlarının masideki vaziyeti ve cumhuriyet devrindeki asrî terekikleri terekikleri izzah edildi. 23 Martta Alliance'ın sulh komisyonu tarafından verilen ügile ziyafetinde şehremini ve gehrin bası müteberanı davetlîdiler. O günün akşamı sulh lehinde umumî bir miting akdedildi. Seniha hanım Türk milletinin ve hükümetinin sulhperverane fikirlerinden ve siyasetinden bahsetti.

Konferansın son celsesinde gelecek umumî kongrenin İstanbul'da olmasını teklif ettik. Alliance reisi Mrs. Ashby bu davetimize icabet pek ziyade şayarı arzu olduğunu fakat kongrenin tarihini tayin etmek henüz mümkün olmadığını ve tarih tespit edilmeden mahal tespit edilmeyeceğini söyledi.

Konferanstan evvel Montpellier, Nîmes, Avignon şehirlerinde iora edilen turnaya iştirak etmemiştik. Konferanstan sonra yirmi üç marttan yirmi yedi marta kadar devam eden ikinci turnaya iştirak ettik. Marsilya'dan Menton'a kadar olan muntakadaki şehir ve kasabalar ziyaret edildi; oradaki belediye hey'etleri tarafından kabul edildi. Fransız kadın birliğinin mahallî şubeleri ile görüştük. Bu turnaların gayesi: 1) sulh lehinde, 2) Fransız kadınlarına siyasî ve beledî intihap hakkı verilmesi lehinde propaganda yapmaktan ibaretti. 23 Martta Tolun'da ve Martta Nice'te birer umumî miting daha akdedildi. Seniha hanım her iki mitingte türk kadınlarının şimdiki vaziyetinden ve sulh lehindeki umumî hissiyattan bahsetti.

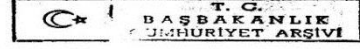
030 10 229 541 11 2

030. 10. 0. 0. 229. 541. 11. 27.02.1933. Uluslararası Kadınlar Birliği, Türk Kadın Birliği tarafından İstanbul'a davet edildi.

EK 47: 1935'te gerçekleşen konferans için ücretsiz vize

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: 2
Sayı: 7597

KARARNAME



935 yılının nisan ayı içinde İstanbulda toplanacak olan Milletler arası Kadın ittifakı kongresine gelecek murahhaslara, 2552 sayılı kanun hükmüne göre harçsız vize verilmesi; Hariciye Vekilliliğinin 4/II/934 tarih ve 7265I/789 sayılı tezkeresi üzerine icra Vekilleri Heyetince 22/II/934 te kabul olunmuştur .

22/II/934

REİSİCÜMHUR

Mustafa Kemal Atatürk

B. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

T. İ. İsmi

E. S. S. S. S.

E. S. S. S.

S. Kaya

Ha. V. V.

Ma. V.

M. V.

Na. V.

S. Kaya

Ö. S. S.

B. S. S.

İ. S. S.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Z. V.

C. S. S. S. S. S. S.

İ. S. S. S. S.

İ. S. S. S.

030 13 01 02 49 79 14

030. 0. 18. 01. 02. 49. 79. 014. 22.11.1934. Mustafa Kemal tarafından bu konferans memnuniyetle karşılanıp harçsız vize verilmesi emredilmişti.

EK 48: Cumhuriyet Halk Fırkası Kadın Kolu

- 10) Parti teşkilâtı içinde nerden geldiği belli olmayan yabancı fikirlerin mantık yoluyla izahının yapılması. Bunun köylere kadar duyurulması.
- 11) Yanlış görüşlerin ve yanlış fikirlerin izalei.
- 12) Tahrirlerin önlenmesi için günün olaylarına göre çeşitli konular. Bu dilek ve ricaların İl İdare Kurulu tarafından memnuniyetle kabul edilmiş olduğunu belirtir, kendilerine teşekkür ederiz.

İLÇE KADIN KOLLARIYLA YAPILAN AYLIK TOPLANTILAR:

İl Kadın Kolunun hazırladığı iş programına göre bu yıl da İlçe Kadın Kollarıyla toplantılara devam edilmiştir.

Bu toplantılarda evvelâ yıkama yapıldıktan sonra toplayıcı, yerleştirici, öğretici konuşmalarla o günlerin havasına göre icap eden açıklamalar yapılmaktadır.

Bundan sonra ilçeler kendi çevrelerinden, çalışmalarından karşılaştıkları çeşitli olaylar hakkında bilgi vermektedirler. Toplantılara İl Kadın Kolu olarak İl Merkezinde çalışan çeşitli komisyonlara gönderdiğimiz üyeler de komisyonların çalışmaları üzerinde izahat vermektedirler.

Seçim neticeleri hazırlanmış olduğumuz anket, komşu ilçelerle işbirliği, münazaralar tertibi, ana dâvalarımız, kadının sosyal durumu, hürriyetin hududu ve gümülü, köylerimiz, Belediye ve İl Genel Meclisi seçimleri konuşmalarımızdan bir kaçadır. Ayrıca İdare Kurumumuzun bölge bölge ilçeleri ziyaretleri ve bu bölgelerdeki ihtilafları hal için vazifelendirilmeleri, aldıkları vazifeyi önemle takip etmelerini teşekkülle belirtmeyen başkanlığın vazifesi bilirim.

Bilhassa son yıllarda had-haline gelen huzursuzluğu izale edebilmek ümidiyle kurdüğümüz İyiniyet Kolları memleketin ihtiyacı olan sükûn ve rahat çalışmayı temine, tahrikçilere meydan vermemeye çalışmış oldular.

Yapmış olduğumuz toplantılarda aldığımız kararların hepsini tahakkuk ettirdiğimizi iddia edemeyiz. Bazı ilçelerde iyi netice alınan birçok işlerimiz, bazılarında başarı sağlayamamaktadır. Bununla beraber meyyus değiliz.

Çünkü her geçen gün bize asfılarımız arasındaki ilerlemeyi göstermektedir. Bunun için ilçelerimizde çalışan İlçe İdare Kurulu arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Aylık toplantılarımız ile, ziyaret ettiğimiz ilçelerde imkân nabetinde İl İdare Kurulunda bulunan Neriman Neftci de bize yardımcı olmuş, bilhassa İstanbul parti teşkilâtı için hazırlanmış olduğu iş programıyla, günlük siyasî olayları açıklamıştır. Kendisine teşkilâtımız adına teşekkür ederiz.

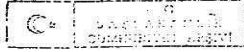
İL KADIN KOLUNUN İLÇELERİ TEFTİŞİ:

İl Kadın Kolu, ilçelerini hiçbir zaman çalışmalarında yalnız bırakmamış bütün zorluklarını, mülâkâtlerini paylaşmıştır. Bilhassa yaptıkları bütün davetlere katılmış aynı zamanda tesbit edilen gezi programına göre gruplar halinde en az ikiden başlayarak 3 ve 4 kere ilçeler ziyaret

030. 01. 00. 00. 43. 255. 4. 11. 15.10.1961. Cumhuriyet Halk Fırkası Kadın Kolu 1961'de sosyal alanda birçok faaliyete bulunmuştu.

EK 49: Cumhuriyet döneminde evlenmek kousu

T. C.
Hariciye ~~Ministeri~~ Bakanlığı
İkinci Daire Umum Müdürüğü
Şube 4
U. No. 06925
H. N. 70
Lef:



Ankara, 15 Nisan 1945
Hulusa Benobi kadınlarla evlenen
talebe, memur hakkında.

Yüksek Başbakanlığa

Washington Büyük Elçiliğimizden alınıp bir örneği
usulen yüksek makamlarına takdim kılınan ve Birleşik Ameri-
ka'da bulunan bazı memurlarımızla muhtelif Bakanlıklar hesa-
bına okuyan öğrencilerden bazılarının orada yabancı kadın-
larla evlenmeleri üzerine haklarında alınan tedbirler ara-
sında benzerlik bulunmadığını, keza iktisadî müesseseleri-
miz tarafından vazife ile Birleşik Amerika'ya gönderilen me-
murlardan bazılarının orada ticaretle istigal etmek üzere
vazifelerinden ayrılıklarını bildirerek münasip tedbirlerin
alınması temennisinden bahis olan 29 Mart 1945 tarihli 120
sayılı şifre telyazısı hakkında tensip buyurulacak muamele-
min ıgarına müsaadelerini derin saygılarımla rica ederim.

A. Z.

Hariciye Bakanı

Hasan Sakaç

030 10 00 268 805 15

6 4-825, 1627

030. 10. 00. 00. 268. 805. 15. 06.06.1945. 1945'te de yabancı kadınlarla evlenmek için birçok soru işareti vardı.

[illegible]

Ketabkhaneh, Mouze va Markaz Asnad Majlese Shoraye İslami, 05. belge numarası, 1314.12.06. Kocasının davranışlarından bıkmış bir kadının boşanma isteği.

ek s.51

EK 52: Cumhuriyet döneminde kadın oy hakkı

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube Birinci K.2
Hususi 2046/84
Umumi 3/0

14/4/1930
— Hülâsa :—
İstanbulda Türk Kadın Birliği tarafından yapılan tezahurat hakkında.

Başvekkâleti Celileye .

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kadınlarımızın intihap hakları dolayısıyla teşekkül mütezamın olmak üzere , İstanbulda müteşekkıl Türk Kadın Birliği tarafından 10/4/1930 günü saat dokuzda tezahurat yapıldığı ve program mücebince Şehremaneti ve C. H. Fırkası binaları önünde durarak , erkânı hükûmete teşekkür ve müteakiben Beyoğlu cihetine geçilüp Cumhuriyet Abidesine çelenk vaz edildiği ve tezahuratın muayyen program dahilinde ceryan edüp saat 13 de bilâ vukuat hitam bulmuş olduğu İstanbul Vilâyetinin iş'gârından anlaşılmıştır , arzederim efendim .

Dahiliye Vekili.
S. Kaya

Hafiz
28 - 4 - 1930

-1-

030 10 80 526 4

Cevaben yazılacak muharrerata altı olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

030. 10. 00. 00. 80. 526. 4. 24.08.1930. kadınlar bu dönemde ilk siyasi haklarına sahip olmuşlardır.

EK 53: Belediye seçimlerde kadın ve erkek oranı bir örnek

T.C. RAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

İl Halkları Kadın Seçmenlerinin Yılında Nispetine Göre Çıkarılan Liste

84

S.	İli	Kadın Seçmen Sayısı	Seçime Katılanlar	Nispeti
1-	Urfa	29554	1345	17.5
2-	Bursa	53551	4401	19
3-	İzmir	53533	10565	19.4
4-	Silecik	1244	298	23
5-	Ankara	35545	8045	23.3
6-	İstanbul	6254	1665	27
7-	Manisa	10770	3074	28.5
8-	Muğla	3522	925	29
9-	Balıkesir	8087	2491	31
10-	Marş	6500	2102	32
11-	Amasya	3526	1374	39
12-	Konya	11745	4599	39
13-	Çankale	3533	1135	40
14-	Edirne	6610	2610	40
15-	Hakkışehir	10225	7555	40
16-	İğel	4105	2455	40
17-	Aydın	5254	2055	41
18-	İstanbul	220602	9135	41
19-	Kastamonu	3475	1445	42
20-	Çankara	3545	1475	43
21-	Haridn	9555	4525	45
22-	Samsun	10555	5135	46
23-	G.ante	13971	6451	49
24-	Karlıkareli	3445	1645	49.2
25-	Gümüşane	955	504	51.2
26-	Seyhan	15914	9971	52.2
27-	Kelalya	7159	3652	53
28-	Antalya	5575	3135	53.4
29-	Denizli	4935	2704	54
30-	Burdur	4534	2402	55
31-	Elazığ	5601	3225	55
32-	Kocaeli	5297	2915	55
33-	Sinop	1144	544	56
34-	İsparta	5505	1157	59
35-	İğ	2421	1500	60
36-	Kütahya	4115	2545	62
37-	Trabzon	6397	4125	65

9

İl Halklarının Erkek Seçmen Sayısı ile Seçime Katılanların Yılında Nispetine Göre Miktarına Gösteren Çizelge

2

S.	İli	Erkek seçmen Sayısı	Seçime Katılanlar	Nispeti
1-	Marş	5552	1459	26
2-	Bursa	15555	5505	29
3-	İzmir	54559	15555	29
4-	Balıkesir	5935	1355	24
5-	İğel	2435	555	23
6-	Marş	12394	4354	35
7-	Samsun	8531	3559	45
8-	Silecik	12955	512	47
9-	Hakkışehir	20014	5512	49
10-	Seyhan	20557	15551	50
11-	İğel	5545	2457	51
12-	Kastamonu	3325	1755	51
13-	Çankara	5515	1341	53
14-	Ankara	51435	27509	54
15-	Amasya	3295	1541	55
16-	İstanbul	223485	145563	57
17-	Elazığ	5175	3090	59
18-	Çankale	1975	1575	61
19-	Karlıkareli	3344	2064	61
20-	Kocaeli	4755	1154	61
21-	Marş	5755	3575	61
22-	Trabzon	1505	1755	62
23-	Haridn	10559	5555	62
24-	Burdur	2777	2452	63
25-	Tongat	2575	1751	65
26-	Aydın	3545	1504	67
27-	Denizli	4225	1905	68
28-	Sivas	2755	1590	68
29-	Bolu	1553	1114	69
30-	Edirne	6000	4191	69
31-	Sinop	251	545	70
32-	Konya	5515	6125	71
33-	Tekirnağ	3355	2434	73
34-	Kütahya	4559	3754	75
35-	İğ	5501	1557	77

4

30. 10. 0. 0. 82. 540. 2. 05.07.1946. 1946 yılında yayınlanan istatistiklere göre, seçilen erkeklerin oranının kadınlardan daha yüksek olduğunu yansıtmaktadır.